

THE MYTHIC SOCIETY,
BANGALORE 2.

DRONAPARVAN
Ed. S. K. DE

Date.....

FASCICULE 29A
DRONAPARVAN, pt. 3A

No.....THE

MAHĀBHĀRATA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

VISHNU S. SUKTHANKAR†

(Aug. 1925—Jan. 1943)

S. K. BELVALKAR

(since April 1943)

WITH THE CO-OPERATION OF

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI†; R. N. DANDEKAR; S. K. DE; F. EDGERTON;

A. B. GAJENDRAGADKAR†; P. V. KANE; R. D. KARMARKAR; V. G. PARANJPE;

RAGHU VIRI; V. K. RAJAVADE†; N. B. UTGIKAR†; P. L. VAIDYA; V. P. VAIDYA†;

H. D. VELANKAR; M. WINTERNITZ†; R. ZIMMERMANN†

AND OTHER SCHOLARS

AND ILLUSTRATED FROM ANCIENT MODELS BY

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI

RAJA OF AUNDH

Under the Patronage of the Raja of Aundh; the British Academy, London; the Union Government of the Republic of India; Governments of the States of Bombay, West Bengal, Madras, Bihar, Uttara Pradesh, Gwalior, Hyderabad and Mysore; the Universities of Bombay, Calcutta, Travancore and Poona; the Governments of Burma and Nepal; Several Commercial Firms and Charitable Trusts; and other Distinguished Donors

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1957

S294.1982
B.O.R.I.
V.7; Pt3

Reviews and Opinions

His Excellency Sir LESLIE WILSON, Late Governor of Bombay: "I heartily congratulate you and all those who have been working with you on this production. The first critical examination of the Mahābhārata is undoubtedly a *national* work, and I sincerely trust that you will receive wholehearted support in this publication."

The late Professor HERMANN JACOBI: "Your edition furnishes us with *just* what we want. I consider your text as reliable as can be expected under the circumstances. . . . Your plan of editing the Great Epic is the best that could be devised."

The late Professor HEINRICH LÜDERS: "I was greatly impressed by the arrangements that have been made at the Institute for the collation of the Mahābhārata MSS. The arrangements are such as will ensure great accuracy and perfect clearness in the registration of the various readings. . . . Your work seems to me to merit the highest possible praise both as regards the constituting of the text, and the clarity and succinctness with which the MSS. evidence has been recorded."

The late Professor E. WASHBURN HOPKINS: "Every library or individual possessed of Sanskrit texts will find this new edition of the great Sanskrit epic indispensable."

Indian Culture, Calcutta: "It is appropriate that it should have fallen to Indian scholarship to produce the first critical edition of the *Mahābhārata*. . . . Indians, who have assimilated Western scholarship and adapted it to the special conditions of the task, are fully capable of carrying even so formidable an undertaking to its destined close. . . . In the present edition, one cardinal merit is the richness of the apparatus criticus. . . . The new edition would be invaluable for this merit alone. . . . The methods of constituting the text adopted by the editor are unquestionably sound." — The late Professor A. BERRIEDALE KEITH.

Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute: "The *Ādi-parvan*, in Dr. Sukthankar's Critical Edition of the Mahābhārata, is now complete, and I have no hesitation in saying that this is the most important event in the history of Sanskrit philology since the publication of Max Müller's edition of the *Ṛgveda*. . . . His collaborators will be greatly helped not only by the example set by the first editor in the edition itself, but also by the scholarly way in which he has treated, in the *Prolegomena*, the complicated manuscript tradition, and mastered the whole

problem of Mahābhārata text criticism."—The late Professor M. WINTERNITZ.

CARL G. LOHMANN, Secretary, Yale University, New Haven: "The University wishes to take this opportunity of tendering its cordial felicitations to your Institute on its remarkably useful career of scholarship. The great critical edition of the Mahābhārata alone, though only one of your worthy undertakings, is enough to establish your permanent reputation in the world of learning."

The Times of India, Bombay: "The publication of this volume is a literary event of the first magnitude; for it marks the successful accomplishment of the first and most difficult stage of what is probably the greatest undertaking in the field of Oriental Research. . . . There is no doubt that, when completed, this first critical edition of the great epic will be an achievement of *international* importance reflecting no little credit on the Sanskrit scholarship of India. We have no hesitation in appealing to the Indian public and all lovers of learning to extend their generous help to a work of such monumental importance."

Journal Asiatique, Paris: "Quoi qu'il en soit de cette controverse et quelle que doive être la solution du problème posé, il reste que nous possédons désormais, grâce au zèle, à la science, à la conscience de M. Sukthankar, une édition modèle de l'*Ādi-parvan*, que les recherches ultérieures ne pourront ni modifier, ni enrichir sensiblement, une édition telle que des générations d'indianistes l'avaient souhaitée sans oser l'espérer."—The late Professor SYLVAIN LÉVI.

Acta Orientalia: "It would therefore seem to be proper that the first critical edition [of the Mahābhārata] should be made in India, where so much important material is to be found. And the new edition shows that Indian scholars, who have always been our teachers in Indian traditional lore, now have become our equals in critical acumen and methods. The critical edition of the Mahābhārata may be said to inaugurate a new epoch in the history of Indian lore and Indian philology. . . . The beautiful illustrations are highly interesting as specimens of modern Indian art, and are a very welcome feature of this great national undertaking." —Professor Dr. STEN KONOW (Oslo).

Journal of the American Oriental Society, New Haven (Conn.): "Dr. Sukthankar deserves to be heartily congratulated on the brilliant success of his work. More than that, he deserves the active

१२२

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्निनिहते वीरे सैन्यध्वे सव्यसाचिना ।

मामका यदकुर्वन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।

सैन्यध्वं निहतं दृष्ट्वा रणे पार्थेन मारिप ।

अमर्षवशमापन्नः क्रुपः शारद्वतस्तदा ॥ २

महता शरवर्षेण पाण्डवं समवाकिरत् ।

द्रौणिश्चाभ्यद्रवत्पार्थ रथमास्थाय फल्गुनम् ॥ ३

तावेनं रथिनां श्रेष्ठौ रथाभ्यां रथसत्तमम् ।

उभावुभयतस्तीक्ष्णैर्विशिखैरभ्यवर्षताम् ॥ ४

स तथा शरवर्षाभ्यां सुमहद्भ्यां महाभुजः ।

पीड्यमानः परामार्तिमगमद्रथिनां वरः ॥ ५

सोऽजिघांसुर्गुरुं संख्ये गुरोस्तनयमेव च ।

चकाराचार्यकं तत्र कुन्तीपुत्रो धनंजयः ॥ ६

अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्रौणेः शारद्वतस्य च ।

मन्दवेगानिघृस्ताभ्यामजिघांसुरवासृजत् ॥ ७

C. 7. 6303
B. 7. 147. 7
K. 7. 149. 10

122

The Bombay edition marks the end of the Jayadrathavadha-parvan with adhy. 127 (= B. 152), while P. P. S. Sastri's Southern edition ends it with adhy. 128 (= B. 151). But almost all our MSS., both N and S (including Ś K, B and M), end the Parvan with adhy. 121, distinctly adding the word समाप्त here, while none of our MSS., both N and S, marks the end of the Parvan either at adhy. 126 or adhy. 127. We are, therefore, amply justified in ending the Jayadrathavadha-parvan with adhy. 121 and beginning the Ghaṭotkacavadha-parvan from adhy. 122. This seems also to be the natural closing of the Parvan with the incident of Jayadratha's death described in adhy. 121.

1 Ś₂ missing up to विह्वलाश् (in 69°) (cf. v. l. 7. 115. 17). —^a) Cd अस्मिन् (for त°). K₁ विनिहिते. —^o) T G₃₋₅ किम् (for यद्). D_{2,6} अकुर्वन्ते. — After 1, S ins.:

1033* पश्यतां सर्वयोधानां मासकानां महारणे ।
अहन्त्य कथं युद्धे सैन्यध्वः सव्यसाचिना ।
कथं द्रौणिकृपैर्गुप्तः कर्णेन च महारणे ।
फल्गुनाभिसुखं घोरं प्रविष्टः साधु सैन्यध्वः ।
तस्मिन्हेते महेश्वासे मन्दास्मा स सुयोधनः । [5]
आनुभिः सहितः सुत किमकार्षीदितन्तरम् ।

[(L. 1) G₁ M_{1,2} सैन्यानां; M_{3,5} योधानां (for योधानां). — M₄ om. line 2. — (L. 2) G₅ lacuna for कथं युद्धे सैन्यध्वः सव्यसाचिना. — (L. 3) G₁ M_{1,2} द्रोण- (for द्रोणि-). G₅ युधं. — (L. 4) G₁ M तात

(for साधु).]

2 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) K (except K₂) B₃ D₅ (sup. lin. as in text) तथा; B_{1,2,4,5} D₁ D₂ T G₂₋₅ M₄ ततः (for तदा).

3 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). B₄ om. 3^{ab}. —^b) D₄ पांडवान्. K₄ D_{4,6,8} समवाकिरन्. —^o) S (except T₂ M₄) [अभ्यवर्षत् (for 'द्रवत्'). B D₁ D₂ S राजन् (for पार्थ). —^d) K_{4,5} B D फाल्गुने. S पश्चादागत्य पांडवं.

4 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) D₂ D₄ एव; D₂ D_{7,8} एतौ; T G₂₋₅ एव (for एतं). K_{1,2,4} D₁ वीरौ (for श्रेष्ठौ). Ś₁ K₃ तावन्त्योन्यस्य रथिनौ. —^b) D₂ रथि-. Ś₁ K D₂ D_{1,4,5,7,8} T G₂₋₅ सत्तमौ. —^c) G₂ शीघ्रं (for तीक्ष्णैर्). —^d) G₂ तीक्ष्णैः (submetric) (for विशिखैर्). S समवर्षतां (for अभ्य°). D₅ शरवर्षैरवाकिरन्.

5 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^b) G₁ M_{1,2} महद्भ्यां तु (for सुमहद्भ्यां). —^o) Ś₁ K (except K₅) क्षाकिम् (for आतिम्). —^d) G₁ M_{1-2,5} जगाम; M₄ अगच्छद् (for अगमद्).

6 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) Ś₁ K B_{1,5} D_{2,7,8} G₁ स जिघांसुर; T G₂₋₅ M₃₋₅ अजिघांसुर (for सोऽजि°). G₁ M (except M₅) संख्ये. —^o) Cd cites आचार्यकं (as in text). K₅ B₃ D₅ कर्म (for तत्र). G₅ चकार्याचार्यकं तत्र (sic); C₇ as in text. —^d) M₃ युधिष्ठिरः (for धनंजयः).

7 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^b) A few MSS. द्रोणेः. —^d) G₁ M (except M₄) अजिघांसुर् (for 'सुर'). K₅ इवासृजत्.

C. 7. 6304
B. 7. 147. 8
K 7. 149. 11

ते नातिमृशमभ्यन्निशिखा जयचोदिताः ।
बहुत्वात् परामार्ति शराणां तावगच्छताम् ॥ ८
अथ शारद्वतो राजन्कौन्तेयशरपीडितः ।
अवासीदद्रथोपस्थे मूर्च्छामभिजगाम ह ॥ ९
विह्वलं तमभिज्ञाय भतरं शरपीडितम् ।
हतोऽप्यमिति च ज्ञात्वा सारथिस्तमपावहत् ॥ १०
तस्मिन्सन्ने महाराज कृपे शारद्वते युधि ।
अश्वत्थामाप्यपायासीत्पाण्डवेयाद्रथान्तरम् ॥ ११
दृष्ट्वा शारद्वतं पार्थो मूर्छितं शरपीडितम् ।
रथ एव महेष्वासः कृपणं पर्यदेवयत् ॥ १२

8 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) B Dc1 Dn Ds चापि; Ds चाति- (for नाति-). S तेन (T तेन) नातिमृशं त्रस्तौ. —^b) B Dc1 Dn1 पार्थ-; Dn2 [अ]र्जुन- (for जय-). Ks Ds. 6. 8 -चोदिताः (for -चोदिताः). S विशिखैरवपीडितौ (T Gs 'लेडितौ; Gs 'लोडितौ; Gs 'लेखितौ; Gs 'लेडितौ). —^c) Ks Ds च (for तु). Ds परामा (for तु पराम्). —^d) Śs K1. 8 lacuna; Ks D1 आयाचौ रथसत्तमौ (sic); Ds शराणां भावमिच्छतां.

9 Śs missing (cf. v. l. 1). —^b) Ds om. शर-पीडितः. K1 -पीडितः. — K2 om. (hapl.) 9^c-10^b. —^c) Ds अवासीच; Cd 'सीद् (as in text). —^d) Ds. 6 अपि (for अभि-). Śs Ks B2 Ds. 5. 6 च (for ह).

10 Śs missing (cf. v. l. 1). K2 om. 10^{ab} (cf. v. l. 9). —^a) K1 अविज्ञाय. Ds. 7 त*भिज्ञाय. —^b) S रथमध्यगतं नृप (G1. 2 M कृपं). —^c) K1 चाज्ञात्वा; Ks Ds. 7 स (D1 वा) ज्ञात्वा; Ds ज्ञात्वा वा (for च ज्ञात्वा). S सृत् ह (G1 M4 सृत्तमि)लेव मन्वा-नः. —^d) Śs K (except Ks) D1 अवारयत् (Ks 'नृ); B1. 5 Dn2 D2. 4. 7. 8 Gs अ (D1 उ) पाहरत्; Dc1 अपा-वहन् (for 'वहन्).

11 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) B Dc1 Dn मदे; Ds आदे; Ds. 7. 8 गते (for सन्ने). —^b) Śs Ks तदा (for युधि). —^c) Ks [अ]पवासीच; Dn2 T G1. 2 M व्यपायासीत्; Ds. 6 [अ]प्यथा (Ds 'भ्यया)-पासीत् (for [अ]प्यपायासीत्). —^d) B Dc1 अनंतरं (for रथान्तरम्).

12 Śs missing (cf. v. l. 1). —^c) S धिधिरमा-मिति (G1 M धिक्कामस्विति) चैवोक्त्वा (Gs जेत्युक्त्वा).

पश्यन्निदं महाप्राज्ञः क्षत्ता राजानमुक्तवान् ।
कुलान्तकरणे पापे जातमात्रे सुयोधने ॥ १३
नीयतां परलोकाय साध्वयं कुलपांसनः ।
अस्माद्भिः कुरुमुख्यानां महदुत्पत्स्यते भयम् ॥ १४
तदिदं समनुप्राप्तं वचनं सत्यवादिनः ।
तत्कृते ह्यद्य पश्यामि शरतल्पगतं कृपम् ॥ १५
धिगस्तु क्षात्रमाचारं धिगस्तु बलपौरुषम् ।
को हि ब्राह्मणमाचार्यमभिद्रुह्येत मादृशः ॥ १६
ऋषिपुत्रो ममाचार्यो द्रोणस्य दयितः सखा ।
एष शेते रथोपस्थे मद्राणैरभिपीडितः ॥ १७

—^a) B Dc1 Dn1 Ds स कृपं (for कृपणं). Ds पर्य-वेदयत्. — After 12, Ks B Dc1 Dn2 Ds. 5. 6 ins.:

1034* अश्वपूर्णमुखो दीनो वचनं चेदमब्रवीत् ।

13 Śs missing (cf. v. l. 1). Before 13, S (except Ms. 8) ins. अर्जुनः. —^a) Śs Ks महाराज; Ks 'बुद्धिः (for 'प्राज्ञः). —^b) Dn1 Ds अब्रवीत् (for उक्तवान्). —^c) Śs K (except Ks) D1 युगांत- (for कुलान्त-).

14 Śs missing (cf. v. l. 1). —^c) Ks B1. 5 Dn1 तस्माद्भिः. K1. 2 B1. 5 कुल; Gs गुरु- (for कुरु-). —^d) K (except Ks) Dc1 D1 Ms उत्पत्स्यते (for 'त्स्यते).

15 Śs missing (cf. v. l. 1). —^b) Ds -भाषिणः (for -वादिनः). —^c) Śs Dn2 त्वत्- (for तत्-). —^d) Ds. 6 शरतल्पे. B Dc1 Ds गुरुं; Ds. 4. 5. 7 नृपं (for कृपम्). Ks शरतल्पकृतं गतं.

16 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) Bs Dc1 D2. 4. 6 G2. 4. 5 क्षत्रम्. —^b) Bs रण- (for बल-). Śs K1-3 D2. 4. 5. 7. 8 धिगस्तु बलमौरसं. —^c) Ds नु (for हि). —^d) Śs K (except Ks) D1 अभिद्रुह्यति; Ds T G2-5 अनु (Ds उप)द्रुह्येत; G1 M अभिद्रुह्येतु (for 'द्रुह्येत).

17 Śs missing (cf. v. l. 1). —^b) B4 Ds. 6 परमः (for दयितः). B1-3. 5 Dc1 पितुर्मे परमः सखा. — Ks om. 17^d-18^a. —^d) Śs K (Ks om.) D1 उप-; Ds अपि (for अभि-). B Dc1 Dn1 कृपो मद्राणपीडितः; T G2-5 मद्राणबलपीडितः.

18 Śs missing (cf. v. l. 1). Ks om. 18^a (cf. v. l. 17). M4 om. 18. —^a) G1 M1. 2 अकामेन मया

अकामयानेन मया विशिखैरदितो भृशम् ।
अवासीदद्रोपस्थे प्राणान्पीडयतीव मे ॥ १८
शरादितेन हि मया प्रेक्षणीयो महाद्युतिः ।
प्रत्यस्तो बहुभिर्वाणिर्दशधर्मगतेन वै ॥ १९
शोचयत्येष निपतन्भूयः पुत्रवधाद्धि माम् ।
कृपणं खरथे सन्नं पश्य कृष्ण यथा गतम् ॥ २०
उपाकृत्य तु वै विद्यामाचार्येभ्यो नरर्षभाः ।
प्रयच्छन्तीह ये कामान्देवत्वमुपयान्ति ते ॥ २१
ये तु विद्यामुपादाय गुरुभ्यः पुरुषाधमाः ।

द्युद्य. — ^δ) G1 M1.2 विशिखैरेव पीडितः. — ^ε) Ś1 K3 Dn Dr.8 अवसीदन्; K2 B4 D2.4 T G2 अवसीदद् (for अवा). — After 18, B1 ins. 1035*.

19 B1 reads 19^{ab} on marg. — ^a) K5 शरादिते*; T G2 'दिते स; G2-5 'दिते स (for 'दितेन). Ś1 K3 महता; K2.4 D1 तु मया (for हि मया). — ^δ) S प्रेक्ष-
माणो (for प्रेक्षणीयो). D2 महीरसः (for महाद्युतिः).
— For 19^{ab}, B2-5 Dc1 subst. : B1 ins. after 18:

1035* पुत्रशोकाभिभूतेन शरैरभ्यर्दितेन च ।

— ^ε) B Dc1 Dn D2.3.8 G1 M Cv अभ्यस्तो; D4
प्रभिन्नो; Dr.8 प्रनुन्नो; T G2-5 अद्यास् (for प्रत्यस्तो).
K3 दशभिर्; D4 बहु* (for बहुभिर्). — ^a) K4 B4
D1.8 दस्तुधर्मः; S दशा; Cd दश* (as in text). D5
गतोद्य (for गतेन). B2.3 च (for वै).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^a) K2 चोदयति;
M3 शोष; Cd शोच* (as in text). G3 एव (for
एष). Ś1 K1.2 D4 G2 M3 निपतद्; K5 B Dc1 Dn2
D1.3.5-8 नियतं (for निपतन्). — ^δ) D4 स्वयं; Cd
भूयः (as in text). Ś1 K3 -वधेन (for -वधाद्धि). Cd
cites पुत्र* (as in text). T G2-5 इव; G1 M इह
(for हि माम्). — ^ε) D2.4.7.8 संतं (for सन्नं). — ^a)
T G2-5 M3 यथातथ; M3 यथातलं; Cd यथा गतम्
(as in text).

21 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^a) B2.3.5 Dc1
उपाहृत्य; Cd 'कृत्य (as in text). B1 M4 स्म; B2.3.5
Dc1 G1 M1-3.5 [इ]ह (for तु). B (except B4) Dc1
D5 G1 M ये (for वै). T G2-5 उपाहरंति ये विद्या; Cv
उपाकृत्य स्म विद्यां वै. — ^δ) Dn1 D4.6-8 नरर्षभ; S
नरोत्तमाः (for नरर्षभाः). — ^ε) Ś1 K1.3 प्रयतंति (for

प्रयच्छन्ति तानेव दुर्वृत्तास्ते वै निरयगामिनः ॥ २२
तदिदं नरकायाद्य कृतं कर्म मया ध्रुवम् ।
आचार्यं शरवर्षेण रथे सादयता कृपम् ॥ २३
यत्तत् तन्नं मामव्रीत्कृपः ।
न कथंचन कौरव्य प्रहर्तव्यं गुराविति ॥ २४
तदिदं वचनं साधोराचार्यस्य महात्मनः ।
नानुष्ठितं तमेवाजौ विशिखैरभिवर्षता ॥ २५
नमस्तस्मै सुपूज्याय गौतमायापलायिने ।
धिगस्तु मम वाष्पेयं यो ह्यस्मै प्रहराम्यहम् ॥ २६

प्रयच्छन्ति). T G2-4 हि (for [इ]ह). Ś1 K1.2.4 D1
यान् (for ये). B Dc1 S कामान्दै; D5 ये मान्ये (sic)
(for ये कामान्).

22 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^a) Dn1 च (for
तु). — ^δ) D5 गुरुभ्यः; D5 कुरुभ्यः (for गुरुभ्यः).
— ^ε) Ś1 K (except K5) D1 निर्वृत्तास्; D5 ये दुष्टास्;
S दुष्प्रज्ञास् (for दुर्वृत्तास्).

23 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^a) S निरयाय
(for नरकाय). T G2-5 M4 [ए]व (for [अ]द्य). — ^δ)
S सुदुष्करं (for मया ध्रुवम्). — ^a) D5 G1.3-5 M रणे
(for रथे). D5 छादयता; G1 M1.2 साध* (for साद*).
K5 Dn D2.5.7.8 भृशं; B5 रथे (for कृपम्).

24 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^δ) D5 अशस्त्रं
मामवबद्धुरुः (sic; hypermetric). — ^ε) S कौतिय
(for कौरव्य). — ^a) K2 प्रहर्तव्यं. Ś1 K3 गुरुं प्रति
(for गुराविति).

25 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^a) K4 वचनात्;
D5 च मया (for वचनं). D5 सर्वम् (for साधोर).
— ^δ) T G2-4 तथा कृतं; G1 M1.2 तथा मया; G5
कृताकृतं; M3-5 मया तथा (for महात्मनः). — ^ε) Ś1
[अ]नुतिष्ठितम्; K1.2.4 D1.4.5.8 'तिष्ठितम्; B4 चानु-
ष्ठितम्; S [ए]वानुष्ठितम् (for [अ]नुष्ठितं तम्). D5
तदद्याजौ. — ^a) K1 अभिहृतवान्; K2.4 D1 'हृतवान्.

26 Ś2 missing (cf. v. l. 1). G5 partly damaged.
— ^a) B Dc1 यज्जस्रै; T G2-4 M योद्यास्रै; G1 यो
मास्रै (for यो ह्यस्रै).

27 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Before 27, S ins.
संजयः. — ^a) T G M1-3.5 तं विलपंतं (for विलपमाने).
— ^δ) D5 वाग्यवावजितं प्रति (sic); T G M1-3.5 सन्यसा-

C. 7. 6333
B. 7. 147. 27
K. 7. 149. 29

C. 7. 6323
B. 7. 147. 27
K. 7. 149. 30

तथा विलपमाने तु सव्यसाचिनि तं प्रति ।
सैन्धवं निहतं दृष्ट्वा राधेयः समुपाद्रवत् ॥ २७
उपायान्तं तु राधेयं दृष्ट्वा पार्थो महारथः ।
प्रहसन्देवकीपुत्रमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २८
एष प्रयात्याधिरथिः सात्यकः स्यन्दनं प्रति ।
न मृष्यति हतं नूनं भूरिश्रवसमाहवे ॥ २९

चिनसाहवे. — For 27^{ad}, M₂ subst.:

1036* ततः किराटिना राजन्विह्वले गौतमे कृते ।

— After 27^{ad}, S ins.:

1037* यथाशिरिन्धनेदो वै क्रोधेन्धनममीरितः ।

[G₂. 4 इधनेदो. G₂ lacuna for the post. half.]

— T G₂-5 M₂ read from 27° up to 123. 20⁴ after 120. 9; G₁ M₁-2.5 read the same after 120. 9, repeating the same in the proper place. — For 27^{ad}, S (G₁ M₁-2.5 [all second time]) subst.:

1038* सैन्धवस्य मुखं त्यक्त्वा कर्णः सात्वतमभ्ययात् ।

[G₁ M₁ मुखे त्वाजौ; G₂. 5 मुखारवाजौ (for मुखं त्यक्त्वा).]

— After 27, B Dc₁ (marg.) Dn D₂. 4-7 G₁ M₁. 2 (last three first time). 3 (both times). 4. 5 (both times) ins.:

1039* तमापतन्तं राधेयमर्जुनस्य रथं प्रति ।

पाञ्चाल्यौ सात्यकिश्चैव सहसा समुपाद्रवन् ।

[(L. 1) G₁ M₁-2 (all first time). 4. 5 (first time) फलुनस्य (for अर्जुनस्य). M₂ (second time) रथातिके (for रथं प्रति).]

28 For the sequence in T G₂-5 M₂ and the repetition in G₁ M₁-2.5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) K₂ D₁ G₁ M₁-2.5 (last five first time) उपयातं; K₃ उपयातं. T G₂-5 तत्रापि यां (G₂ या) तं राधेयं; G₁ M₁-2.5 (all second time) तत्रा- (M₂ दृष्ट्वा) मियातं रा. —^b) S₁ K₂ D₂. 6 महारथं; T G₂-5 [5] पि सत्यकं (G₂. 4 सात्यकि); G₁ M₁. 2. 5 (all second time) हि सत्यकं (for महारथः). M₂ (second time) सात्यकि प्रति पांडवः. —^c) D₂. 4. 7. 8 प्रहर्षन्; G₂ प्रहस्य (for प्रहसन्).

29 For the sequence in T G₂-5 M₂ and the repetition in G₁ M₁-2.5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). G₂ partly damaged. Before 29, M₂ (second

यत्र यालेष तत्र त्वं चोदयाश्चाञ्जनार्दन ।

मा सोमदत्तेः पदवीं गमयेत्सात्यकिं वृषः ॥ ३०

एवमुक्तो महाबाहुः केशवः सव्यसाचिना ।

प्रत्युवाच महातेजाः कालयुक्तमिदं वचः ॥ ३१

अलमेष महाबाहुः कर्णायैको हि पाण्डव ।

किं पुनर्द्रौपदेयाभ्यां सहितः सात्वतर्षभः ॥ ३२

time). 4 ins. अर्जुनः. —^a) D₂. 8 अधिरथिः; T G₂-4 अति (for आधि). —^b) B₂ प्रमो (for प्रति). T G₁ (both times). 2-5 M₁. 2 (last two both times). 3 (first time). 4. 5 (both times) सत्यकस्य (G₂ lacuna) रथं प्रति. —^c) D₂. 5. 6 T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) नामृष्यत हतं मन्ये. —^d) M₂ (first time) सैन्धवं सुमहायुधे.

30 For the sequence in T G₂-5 M₂ and the repetition in G₁ M₁-2.5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) M₂ (first time) तत्र (for यत्र). Dn₁ [आ]याति (for याति). —^b) D₂. 6 नोदय (for चो). D₂. 7 G₂ जनार्दनः. — D₂ om. 30^{ad}. —^c) B₂ (marg.; orig. as in text) न (for मा). Some MSS. सोमदत्तेः; D₂ सोमदत्तेः. M₁ (first time) पृथिवीं (for पदवीं). T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) सौ (G₁. 2. 5 M₁. 2 सो) मदत्तेस्तु पदवीं (G₁ M₁. 2 स गतिं). —^d) S₁ K₁. 2. 4. 5 Dn₁ D₁-5. 7 सात्वतं; K₃ D₂ सात्वतां (for सात्यकि). K₂ वरः; T G₁ (first time). 2-5 M₁. 2 (last two first time). 3 (both times). 4. 5 (both times) वृषा (for वृषः).

31 For the sequence in T G₂-5 M₂ and the repetition in G₁ M₁-2.5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). Before 31, T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) ins. संजयः. —^a) S₁ K₂ उक्त्वा. — S₁ K₁. 3 D₂ om. 31^b-32^a. —^c) T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) तमब्रवीन्महाराजः. —^d) T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) पांडुपुत्रम् (for कालयुक्तम्).

32 For the sequence in T G₂-5 M₂ and the repetition in G₁ M₁-2.5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). S₁ K₁. 3 D₂ om. 32^a (cf. v. l. 31). Before 32, T G₂-5 M₂ (second time). 4 ins. श्रीकृष्णः. —^a) G₂ अयम्; G₂ एवम् (for अलम्). T G₂-5 महाबाहो. —^b) K₄ om. from यैको हि up to तिष्ठत्य (in 33^d). S₁ K₂ T G₁ (both times). 2 M₁. 2 (last two both

न च तावत्क्षमः पार्थ कर्णेन तव संगरः ।
प्रज्वलन्ती महोल्केव तिष्ठत्यस्य हि वासवी ।
त्वदर्थं पूज्यमानैषा रक्ष्यते परवीरहन् ॥ ३३
अतः कर्णः प्रयातवत्र सात्वतस्य यथा तथा ।

अहं ज्ञास्यामि कौरव्य कालमस्य दुरात्मनः ॥ ३४

धृतराष्ट्र उवाच ।

योऽसौ कर्णेन वीरेण वार्ष्णेयस्य समागमः ।
हते तु भूरिश्रवसि सैन्धवे च निपातिते ॥ ३५

C. 7. 635A
B. 7. 147. 37
K. 7. 145. 22

times). ३ (first time). ५ (both times) कर्णमेको; Dn1 कर्णायैषो; Ms (second time). ४ कर्णस्यैको (for कर्ण-
यैको). B Dc1 Dn2 S (G1 M1-३. ५ [all both times])
[५]पि (for हि). S1 K1. ३ B2 Dc1 Dn1 D3 M1. 2
(last two first time) पांडवः. — °) S1 द्रौपदेयानां.
K1. 2 D1 किं पुनश्चरक्षाभ्यां.

33 For the sequence in T G2-५ M1 and the
repetition in G1 M1-३ ५, cf. v. l. 27. S2 missing
(cf. v. l. 1). K4 om. up to तिष्ठत्य (cf. v. l. 32).
— °) T G2-५ हि (for च). S1 K3 transp. तावत्
and पार्थ. D4. 7. ३ G3. ४ क्षमः; D5 कृतं (for क्षमः).
K5 तात; G1 M1. 2 (all first time) पार्थ (for पार्थ).
— °) D1 transp. कर्णेन and तव. D5. ६ M3 (first
time) सह (for तव). B Dn2 D3 T G1 (both
times). 2-५ M1-३ (last three both times). ४. ५ (both
times) संगमः; D5 संगरं (for संगरः). — °) D8 प्रज्व-
लन्तीव (hypermetric). — °) B4 D5 [ए]व; T G2-५
[अ]स्मिन्; G1 M1. ३ (all both times). ४. ५ (both
times) [ए]षा (for [अ]स्य). D5 ह; M3. ५ (both first
time) [अ]पि (for हि). — °) D2. 7. ३ वै; D4 [इ]व;
T G2-५ M1. 2 (last two second time). ४. ५ (second
time) च (for [ए]षा). Dn1 त्वदर्थं पूज्यमानाय. — °)
S (G1 M1-३. ५ [all second time]) शक्तिः शत्रुप्रमाथिनी
(G1 M5 'प्रमर्दिनी; M1. 2 'प्रमर्दनी; M3 'निबर्हिणी; M2
'निबर्हिणी). — After 33, K5 Dn1 D5. 7 ins.:

1040* न कर्णं प्राकृतं मन्ये तेन युद्धं न रोचये ।
कर्णो हि बलवानेकः शक्तोऽस्माज्जेतुमोजसा ।
न कर्णं हि वयं शक्ता जेतुं सबलवाहनः ।
कर्णस्यैष महादोषो यज्जीयेत पदे पदे ।
प्रमादाच्च घृणित्वाच्च तेन शक्यतमो मतः । [5]

[Dr om. (hapl.) from जेतुमोजसा (in line 2) up to
जेतुं (in line 3). — (L. 3) Dn1 तु (for हि). K5
Dn1 चाहन्. — (L. 4) Dn1 [ए]ते; Dr [ए]व (for
[ए]ष). Dn1 महादोषा. D5 जीयात (for 'येत). — (L.
5) K5 घृणित्वाच्च; D5 घृणीत्वाच्च (for घृणि'). Dn1 तत्र
(for तेन). Dr तमः (for मतः).]

34 For the sequence in T G2-५ M4 and the

repetition in G1 M1-३. ५, cf. v. l. 27. S2 missing
(cf. v. l. 1). — °) T G2. ३. ५ ततः; M3 (second
time). ४ एष (for अतः). S1 K3 [ए]व; K5 Dn1 D5
[अ]स्य; T G1 (both times). 2-५ M1. 2 (last two
both times). ३ (first time) [अ]द्य (for [अ]त्र).
— °) G1 M1. 2. ५ (all second time) सत्यकाय (for
सात्वतस्य). K1. 2. ४ रथं प्रति; B1 यथारथं; D1 रथं
तथा; M2 (second time). ४. ५ (second time) महारथः
(for यथा तथा). — °) K1. 2 यास्यामि; T G2-५ M1.
2. ५ (last three second time) जानामि (for ज्ञास्यामि).
B Dc1 Dn2 S (G1 M1-३. ५ [all both times]) कौतेय
(for कौरव्य). — °) G1 M1-३ (all second time). ४. ५
(second time) कालं युद्धस्य तेन वै (M2. ४ तेनघ).
— After 34, G1 M1-३. ५ (all second time) ins. an
addl. colophon [— Adhy. no.: G1 M1-३. ५ 144].
On the other hand, K4 B Dc1 Dn2 D1. ३. ५. ५ ins.
after 34:

1041* यत्रैनं विशिखैस्त्रिद्वैः पातयिष्यति भूतले ।

[B5 D5. ५ पातयिष्यामि.]

while T G2-५ M4 ins. after 34: G1 M1-३. ५ (all
second time) after the addl. colophon:

1042* तदा गन्तासि पार्थ त्वं तेन योद्धुं दुरात्मना ।

[M1. 2 युद्धं (for योद्धुं).]

35 For the sequence in T G2-५ M4, and the
repetition in G1 M1-३. ५, cf. v. l. 27. S2 missing
(cf. v. l. 1). Dn1 D5 repeat 35^{ab} after 1043*.
— °) S (G1 M1-३. ५ [all second time]) यत्तत् (for
योऽसौ). Dn1 D5 (both first time) कालेन; D5 (sup.
lin., sec. m.), कात्स्न्येन; G1 M1. 2 (all first time). ३
(both times). ४ (sup. lin. as in text) कर्णस्य (for
कर्णेन). K3 B Dc1 Dn1 (both times) D5 (first
time). ६ G1 M1. 2. ५ (last four second time) वीरस्य
(for वीरेण). — °) K2 Dn1 (first time) D5 (both
times). ६ T G1 (second time). 2-५ M1. 2. ५ (sup. lin.)
(last three second time) सात्वतस्य; G1 M1-३. ५ (orig.)
(all first time) वार्ष्णेयेन; M3 (second time). ४. ५
(second time) सात्वतेन (for वार्ष्णेयस्य). T G2-५
महारणे; G1 M1. 2. ५ (sup. lin.) (all second time)

C. 7. 6355
B. 7. 147.
K. 7. 145.

सात्यकिश्चापि विरथः कं समारूढवान्रथम् ।

चक्ररक्षौ च पाञ्चाल्यौ तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ३६

संजय उवाच ।

हन्त ते वर्णयिष्यामि यथावृत्तं महारणे ।

शुश्रूषस्व स्थिरो भूत्वा दुराचरितमात्मनः ॥ ३७

पूर्वमेव हि कृष्णस्य मनोगतमिदं प्रभो ।

महात्मनः; M₃ (second time). 4. 5 (orig.; second time) महात्मना (for समागमः). — After the first occurrence of 35^{ab}, Dn₁ D₅ ins. :

1043* अकाङ्क्षितश्च कर्णेन स भवत्कलितेजसः ।

[Dn₁ आकाङ्क्षितश्च. Dn₁ इति तेजसा.]

—^a) K₅ Dn₁ D₁. 2-5. 7. 8 M₃. 5 (last two first time) च (for तु). —^d) Dn₁ विनिपातिते; D₁ च निपात्यते (for च निपातिते). — For 35^{cd}, S (G₁ M₁. 2-5 [all second time]) subst. :

1044* सौमदात्तिं हतं दृष्ट्वा तद्युद्धमभवत्कथम् ।

[G₂-5 सौमदात्ति.]

36 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-2. 5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). M₁. 2 (both second time) om. 36. —^a) K₁. 2. 4 D₁ सात्वतश्च; G₁ (second time) सत्यकश्च (for सात्यकिश्च). D₅ *रथः. —^c) G₁ (first time) चक्ररक्ष्यौ. Dn₁ D₁. 5 T G₂-5 M₃ (second time). 4 तु (for च).

37 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-2. 5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). D₄ om. the ref. —^a) K₅ Dn₁ D₁. 2. 4-8 G₁ M₁-2. 5 (last five first time) वर्तयिष्यामि; Dn₁ कीर्तः; Dn₂ D₅ S (G₁ M₁-2. 5 [all second time]) कथं (for वर्णं). — G₁ M₁. 2 (all first time) om. 37^{bd}. —^b) Ś₁ यदावृत्तं; Dn₂ तयोर्वृत्तं (for यथावृत्तं). D₅ महाहवे (for रणे). T G M₁. 2. 5 (second time) तयोः प्राणद (T 'दु)-रोदरं. — For 37^{cd}, S (G₁ M₁-2. 5 [all second time]) subst. :

1045* पश्यतां सर्वसैन्यानां केशवार्जुनयोरपि ।

38 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-2. 5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) D₅ कृष्णाय. —^b) T G₂. 5 विभो (for प्रभो). G₁ M₁. 2. 5 (all second time) हृदि सैव (M₃ चैवं) न्यवस्थितं. —^d) K₁ युष् (for युष्-). B Dn₁ G₁

विजेतव्यो यथा वीरः सात्यकिर्युष्केतुना ॥ ३८

अतीतानागतं राजन्स हि वेत्ति जनार्दनः ।

अतः स्तुतं समाहूय दारुकं संदिदेश ह ।

रथो मे युज्यतां काल्यमिति राजन्महाबलः ॥ ३९

न हि देवा न गन्धर्वा न यक्षोरगराक्षसाः ।

मानवा वा विजेतारः कृष्णयोः सन्ति केचन ॥ ४०

M₁-3 (last four both times). 4. 5 (both times) सात्यकिः सौ (G₁ M₁. 2 [all first time] सौ) मदत्तिना; T G₂-5 सौ (T सौ) मदत्तेन सात्यकिः (G₂ 'कः).

39 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-2. 5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) D₂ अती*नू. B Dn₁ Dn₂ D₅ G₁ M₁. 2 (last three first time). 3 (both times). 4 आगते; D₅ आगतान् (for 'तं). D₅ वीर (for राजन्). T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) अनागतमतीतं च. —^b) D₅ T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) सर्वं वेद (for स हि वेत्ति). —^c) B D (except D₁. 2. 6) G₁ M₁-2. 5 (last five first time) ततः (for अतः). K₅ Dn₁ D₄. 8 समानीय; D₂ 'नाय्य (for 'हूय). S (G₁ M₁-2. 5 [all second time]) व्यपदेशेन तं राजौ. —^e) K₄ R Dn₂ D₄. 6 M₃ (first time) Cd कल्यम्; Dn₁ D₅ क्षिप्रम्; Dn₁ तावद्; D₂ काल; D₇. 8 शीघ्रम् (for काल्यम्). —^f) Ś₁ K (except K₄) D₁ महात्मना; Dn₁ 'बलं; G₅ 'बल (for 'बलः). — After 39, M₃ (second time). 4 ins. (cf. 43^{ab}):

1046* दारुकः कृष्णसंदिष्टं रात्रावुक्तं हृदा वहन् ।

40 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-2. 5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) Ś₁ K₅ च देवासुरगन्धर्वा. —^b) G₁ M₁. 2 (all first time) स- (for न). M₃. 5 (both first time) यक्षा न च (for यक्षोरग-). —^c) Ś₁ K (except K₅) D₁ न दानवा; B₁-4 दानवा वा; M₃ (second time) न मानवा (for मानवा वा). K₅ Dn₁ D₂-4. 7. 8 T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) च (for वा). B₄ Dn₂ G₁ M₃. 5 (last three first time) [अ]पि (for वि). B₅ दानवा विजितारश्च; D₅ मानवापि हि योद्धारः; M₄ न मानवा न जेतारः. —^d) T G₁ (both times). 2-5 M₁. 2 (last two both times). 3 (first time). 4. 5 (both times) कृष्णयोः संदनस्थयोः. — After 40, G₁ M₁-2. 5 (all first time) ins. :

पितामहपुरोगाथ देवाः सिद्धाश्च तं विदुः ।

तयोः प्रभावमतुलं शृणु युद्धं च तद्यथा ॥ ४१

सात्यकिं विरथं दृष्ट्वा कर्णं चाम्युद्यतायुधम् ।

दध्मौ शङ्खं महावेगमार्षभेणाथ माधवः ॥ ४२

दारुकोऽवेत्य संदेशं श्रुत्वा शङ्खस्य च स्वनम् ।

रथमन्वानयत्तस्मै सुपर्णोऽच्छितकेतनम् ॥ ४३

1047* उभयोः सेनयोश्चैव ये यौधाः सन्ति केचन ।

[Ms. 5 न (for ये).]

41 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). B1 reads 41-42 on marg. —^δ) D1 तु (for च). —^ο) M4 अखिलं (for अतुलं). T G1 (second time). 2-5 M1.2.5 (last three second time) प्रभावं वासुदेवस्य. —^α) S1 K3 lacuna; K5 B Dc1 Dn D2.4-8 G1 M1.2.5 (last four second time) तु; T G2-5 हि (for च). D4 तं (for तद्). K (except K5) B4 Dn D1.2.4.5 तथा (for यथा). — After 41, M3 reads 56 for the second time, and M4 for the first time, repeating it in its proper place.

42 For the sequence in T G3-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). B1 reads 42 on marg. —^α) D2 कृत्वा (for दृष्ट्वा). —^δ) S1 K1-3 D1.3.5 कर्णं चाप्यु (K3 'प्य) यतायुधं; K5 D1.5 'भ्युद्यतं युधि; B Dn2 T G1 (both times). 2-5 M1-3 (last three both times). 4.5 (both times) 'भ्युद्यतं रणे (M3 [second time] हरिः); Dc1 'भ्युद्यतं रणे; Dn1 Dr.8 'भ्युदितं रणे; D2 'भ्युद्यता युधि. —^ο) K4 Dn1 transp. दध्मौ and शङ्खं. B1.4.5 Dn1 D2.4 S (G1 M1-3.5 [all both times]) महावोषम्; B2.3 Dc1 Dn2 'नादम्; D1 'वेगेन (hypermetric) (for 'वेगम्). —^α) D3 च; D5 [हृ]त्र (for [अ]थ). T G1 (both times). 2-5 M1-3 (last three both times). 4.5 (both times) अमर्षे (M3 आर्षभेणैव पूरितं (G3-5 पूरणे; M3 [second time] पूरितः). Cd cites आर्षभेण (as in text).

43 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). M3 (second and third time) reads 43^{αδ} and M4 twice. —^α) K5 D4.5 वेत्ति; D5 वीक्ष्य; T G1 (second time). 2-5 M1-3 (last three

स केशवस्यानुमते रथं दारुकसंयुतम् ।

आरुरोह शिनेः पौत्रो ज्वलनादित्यसंनिभम् ॥ ४४

कामगैः सैन्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः ।

हयोदग्रैर्महावेगैर्हेमभाण्डविभूषितैः ॥ ४५

युक्तं समारुह्य च तं विमानप्रतिमं रथम् ।

अभ्यद्रवत् राधेयं प्रवपन्सायकान्वहून् ॥ ४६

second time). 4 (first time). 5 (second time) कृष्णः; M3 (third time). 4 (second time) [S]लेत्य (for sवेत्य). D3 संदिग्धः; D5 संग्रामे (for संदेशं). G1 M1-3.5 (all first time) दारुकोपेत्य तं देशं. —^δ) D2 lacuna; D4 तस्य (for श्रुत्वा). K4 Dn2 D1.3.5.6 G1 M1.2 (last three first time) निस्वनं (for च स्वनम्). T G1 (second time). 2-5 M1.2 (last two second time). 3 (third time). 4 (first time). 5 (second time) रहस्युक्तं हृदा वहन्. —^ο) B3 अत्रानयत्; D8 समा-नयत्; D8 अत्यययत् (for अन्वानयत्). D3 तं तु (for तस्मै). —^α) Dn1 D4 सुपर्णोद्ध (D4 'द्ध)त्; T G1 (second time). 2 M1.2.5 (last three second time) सताक्ष्योऽच्छित- (for सुपर्णोऽच्छित-).

44 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). —^α) M1.2 (both second time) [अ]नु-मत्तं. —^ο) D5 पुत्रो; T G1 (second time) 2-5 M1.2.5 (last three second time) नत्ता (for पौत्रो). —^α) S1 K (except K5) D1 -वर्चसं; Dn1 D4.5 S (G1 M1-3.5 [all both times] -संनिभः (for 'भम्).

45 For the sequence in T G3-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). —^α) K2 सामगैः (for कां). K3 सह; B Dc1 Dn2 D8 दौढ्यः; D3.5 सैन्य- (for सैन्य-). —^δ) Some MSS. -बलाहकैः. —^ο) D2 तथोदग्रैः; T G1 (second time). 2-5 M1.2.5 (last three second time) हयैर्युक्तं (for हयोदग्रैः). G1 M1.2.5 (all second time) -आगैर् (for -वेगैर्). —^α) S1 K1-4 D1 G2 -विभूषणैः; K5 -परिचतैः; D5 -परिच्छेदैः; D7 -परिस्कृतैः; D8 -परिस्कृतं (for -विभूषितैः). T G3.4 हेमाभरणभूषितैः; G2 हेमदंडविभूषणैः.

46 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). —^α) Dr.8 T G1 (second time). 2-5 M1.2.5 (last three second time) समारुह्य तु तं (Dr.8 च

C. 7. 6346
B. 7. 147, 49
K. 7. 145, 35

C. 7. 6346
B. 7. 147. 49
K. 7. 145. 24

चक्ररक्षावपि तदा युधामन्यूचमौजसौ ।

धनंजयरथं हित्वा राधेयं प्रत्युदीययुः ॥ ४७

राधेयोऽपि महाराज शरवर्षं समुत्सृजन् ।

अभ्यद्रवत्ससंकुद्धो रणे शैनेयमच्युतम् ॥ ४८

नैव देवं न गान्धर्वं नासुरोत्तराक्षसम् ।

तादृशं भुवि वा युद्धं दिवि वा श्रुतमित्युत ॥ ४९

उपारमत तत्सैन्यं सरथाश्चनरद्विषम् ।

तं; T G₃-s स तं; G₂ रथं दिव्यं (Dr. s युक्तं). —^δ) D₃ रणे; G₂ महत् (for रथम्). D₂ विमलं सुदृढरथं. —°) K₁ अभ्यद्रवति; D₃ T G₂-s 'द्रवत्स' (for 'द्रवत'). —^d) D₃ प्रदिशत्; T G₂. s प्रवमन् (for 'पन्'). T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. s (last three second time) वै शरान् (for सायकान्). G₁ M₁-3. s (all first time) शितान् (for बहून्).

47 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. s, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) D₃ ६ अपि तथा; S (G₁ M₁-3. s [all both times]) तु पांचाल्यौ (for अपि तदा). —°) D₁ जयद्रथ- (for धनंजय-). D₃ प्राप्य (for हित्वा). B S (G₁ M₁-3. s [all both times]) जयद्रथरथं प्राप्य. —^d) D₃ प्रत्युदीयतां; M₂ (second time) 'दीयतः; M₃ (second time) 'दीयतुः (for 'दीययुः).

48 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. s, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). G₁ M₁. 2 (all second time) om. 48^{ab}. —^a) Dr. s हि (for सपि). —°) K₁ अत्यद्रवत्; G₁ अ*द्रवत् (for अभ्य-). T G₂-s सशैनेयं (for सुसंकुद्धो). G₁ M₁. 2. s (all second time) अभ्यद्रवत शैनेयं. —^d) D₄ सैन्यम्. T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. s (last three second time) कर्णोपि रणकोविदः.

49 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. s, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) B₃ D₃ G₂. s M₁. 2 (last two second time) देवं. D₂ D₃ G₂. 4. s रंघर्वं. S₁ K (except K₅) D₁ न दैवं न च गान्धर्वं. —^δ) B D₁ नासुरं न च राक्षसं; G₁ M₁. 2 (all second time) सयक्षोरगरा*. —^{cd}) G₁ M₁. 2 (all first time). 3 (both times). 4. s (first time) transp. सुवि and दिवि. B₁-2. s D₁ D₂ D₃ T G₁ (both times). 2-5 M₁. 2 (last two both times). 3 (first time). 5 (both times) नो; B₄ मे (for वा). D₃. ६ दृष्टं (for दिवि). M₅ (first time)

तयोर्दृष्ट्वा महाराज कर्म समूढचेतनम् ॥ ५०

सर्वे च समपश्यन्त तद्युद्धमतिमानुषम् ।

तयोर्नुवरयो राजन्सारथ्यं दारुकस्य च ॥ ५१

गतप्रत्यागतावृत्तैर्मण्डलैः संनिवर्तनैः ।

सारथेस्तु रथस्थस्य काश्यपेयस्य विस्मिताः ॥ ५२

नभस्तलगताश्चैव देवगान्धर्वदानवाः ।

अतीवावहिता द्रष्टुं कर्णशैनेययो रणम् ॥ ५३

वि- (for वा). B₃. s G₁ M₁-3. s (last five first time) अच्युतं; D₂ M₃ (second time). 4 अप्युत (for इत्युत). T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. s (last three second time) दृष्टं ना(G₁ M₁. 2. s 'दृष्टा')सीन्न च श्रुतं (for ^d).

50 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. s, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) B₃ s D₁ द्युपारमत. T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. s (last three second time) सर्वं ह्युपारमत्सैन्यं. —^δ) D₄ रथ- (for नर-). D₁ T G₂-s सनराश्वरथद्विषं. —^a) G₁ M₁. 2. s (all second time) om. 50^{cd}. —°) D₃ reads on marg. from दृष्ट्वा up to मानुषम् (in 51^b). D₃ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). —^d) K₁. 2. 4. s D₂ D₁-s M₃ (second time). 4 -चेतसः (K₂ 'सां; D₂ D₁. 2 'सं') (for -चेतनम्). Dr. s कर्म संयुद्धचेतसोः.

51 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. s, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). D₃ reads 51^{ab} on marg. —^a) D₄ समदृश्यतः; G₁ M₁-3. s (all first time) 'पक्षतः; G₅ 'पर्यंतं (for 'पश्यन्त). —^d) Dr. s सारथ्योदारकर्म च.

52 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. s, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) S₁ K (except K₅) D₁. 5. 8 गतप्रत्यागतैर्दृष्ट्वा (D₃ 'तावृत्तिः'); T G₄ 'प्रत्युद्गतावृत्तैः'. —^δ) S₁ K (except K₅) D₁ संनिवर्तनं; D₄ संन्यवर्तत (for संनिवर्तनैः). —°) B₄ दारुकस्य; D₁ सारथ्ये तु; D₃ सारथ्यैश्च (for 'थेस्तु). S (G₁ M₁-3. s [all both times]) सारथ्यैश्चरितं दृष्ट्वा. —^d) G₁ M₁-3. s (all first time) काश्यपीयस्य; Cd काश्यपे* (as in text). S (G₁ M₁-3. s [all second time]) केशवसेव विस्मिताः.

53 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. s, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) K₅ D₂. s T G₁ (second time). 2-4 नभस्तल- —^δ) S₁ K₅ M₃ (second time). 4 -सानवाः

मित्रार्थे तौ पराक्रान्तौ स्पर्धिनौ शुष्मिणौ रणे ।

कर्णश्चामरसंकाशो युयुधानश्च सात्यकिः ॥ ५४

अन्योन्यं तौ महाराज शरवर्षैरवर्षताम् ।

प्रमथाथ शिनेः पौत्रं कर्णः सायकवृष्टिभिः ॥ ५५

अमृष्यमाणो निधनं कौरव्यजलसंधयोः ।

कर्णः शोकसमाविष्टो महोरग इव श्वसन् ॥ ५६

स शैनेयं रणे क्रुद्धः प्रदहन्निव चक्षुषा ।

अभ्यद्रवत वेगेन पुनः पुनररिदमः ॥ ५७

तं तु संप्रेक्ष्य संक्रुद्धं सात्यकिः प्रत्यविध्यत ।

महता शरवर्षेण गजः प्रतिगजं यथा ॥ ५८

C. 7. 6358
B. 7. 147. 61
K. 7. 145. 45

(for -दानवाः). — °) K1 lacuna; K4 D1 सर्वे च (for अतीव). G5 दृष्टे. G1 M1-3.5 (all first time) अभ्यागताद्वं दृष्टे. — °) S1 K3 Dn1 D4 रणे. S (G1 M1-3.5 [all second time]) कर्णशैनेयविक्रमं.

54 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). Dn1 D4 om. (hapl.) 54^{ab}. — °) K5 T G2-5 तु; M3 (second time).4 च (for तौ). — °) D3 वासिते; D3 स्पर्धितौ (for स्पर्धिनौ). B Dc1 D2 T G1 (both times).3-5 M1-3 (last three both times).4.5 (both times) शुष्मिणौ स्पर्धिनौ तदा (B Dc1 D2 रणे; G1 M1.2 [all first time].3 [both times].4.5 [first time] उभौ). — T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) transp. 54^{cd} and 55^{ab}. For 54^{cd}, T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) subst.:

1048* कर्णस्त्वमितविक्रान्तस्त्व प्रियहिते रतः ।

[G1 M1.2.5 परम- (for त्वमित-). T G2.4 पुत्र- (for प्रिय-).]

55 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) transp. 54^{cd} and 55^{ab}. — °) D5 तु (for तौ). T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) अन्योन्यं समरे राजञ्. — °) D2 (marg.; orig. as in text) शरवर्षम्. — °) B2.3 पौत्रः; G1 M1.2.5 (sup. lin.) (all second time) पुत्रं (for पौत्रं). — D4 om. 55^d-56^b. — °) B2.3 कर्ण. T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) शरैराश्विषोपमैः.

56 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). D4 om. 56^{ab} (cf. v. l. 55). M3 (second time).4 (first time) read 56 after 41. — For 56^{ab}, T G1 (second time).2-5 M1-3 (last three second

time).4 (first time).5 (second time) subst.:

1049* जलसंधं हतं दृष्ट्वा भूरिश्रवसमेव च ।

— G5 partly damaged for 56^{cd}. — °) T G1 (second time).2-5 M1-3 (last three second time).4 (first time).5 (second time) रोष- (for शोक-). G5 समाविष्टौ. — °) T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) विषं सर्पं इवोद्वमन् (G1 M1.2.5 'त्सृजन्'); M3 (second time).4 (first time) युयुधानमुपाद्रवन्.

57 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). G5 partly damaged. — °) G3 क्रुद्ध. — °) D7.3 प्रहसन् (for प्रदहन्). T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) सर्वतः शरवृष्टिभिः. — °) D4 om. from अभ्यद्रवत up to पौ (in 60^a). K1 अत्यद्रवत; B2-5 Dc1 अभ्यधावत; D5 वर्षत (for 'द्रवत'). — °) = 60^d. Dn1 D5 अरिदमं; Some MSS. अरिदम. — For 57^{cd}, T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) subst.:

1050* अभ्यर्दयन्महाबाहुः सर्वक्षत्रस्य पश्यतः ।

[M5 अत्यर्दयन्.]

58 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3.5, cf. v. l. 27. S2 missing (cf. v. l. 1). D4 om. 58 (cf. v. l. 57). — °) G1 M1-3.5 (all first time) हि (for तु). K4 संक्रुद्धः; S (G1 M1.2.5 [all second time]) संरब्धः; G1 M1-3.5 (all first time) संरब्धः (for संक्रुद्धं). B (except B1) Dc1 तं तु संक्रुद्धमालोक्य. — °) S1 K3 शैनेयः (for सात्यकिः). B D3 M3 (both times).4.5 (first time) प्रत्ययुध्यत. D5 सर्वपारसवैः शरैः; T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) विस्मर्जतं शिताञ्जलान्. — After 58^{ab}, T G1 (second time).2-5 M1.2.5 (last three second time) ins.:

1051* शरैरेव प्रजग्राह सत्यको वृष्णिपुत्रावः ।

तत्राश्वर्यं तदा राजन्नकरोच्छिनिनन्दनः ।

C. 7. 835B
B. 7. 147. 61
K. 7. 145. 46

तौ समेत्य नरव्याघ्रौ व्याघ्राविव तरस्त्रिनौ ।
अन्योन्यं संततक्षते रणेऽनुपमविक्रमौ ॥ ५९
ततः कर्णं शिनेः पौत्रः सर्वपारश्वैः शरैः ।
विभेदं सर्वगात्रेषु पुनः पुनरिदमः ॥ ६०
सारथिं चास्य भस्त्रेन रथनीडादपाहरत् ।

कर्णं च प्रतिविश्याथ शरांस्तद्विहितान्शितान् ।

ततस्तौ स्पर्धया वीराबुभौ युद्धविशारदौ ।

अतक्षतामथान्योन्यं उभौ विजयकङ्क्षिणौ । [5]

[(L. 1) G₁. 2 M₁. 2. 5 सर्वतो (for सत्यको). — (L. 3) T G₂-4 प्रतिविश्याथ. G₁ M₁. 2. 5 शरांश्च प्रतिविच्छिन्दे (for the post. half). — (L. 5) G₁ M₁. 2 ततक्षताम् (M₁ 'तम्' (for अत').]

— T G₁ (second time). 2. 4. 5 M₁. 2. 5 (last three second time) om. 58^{ad}; G₃ om. 58°-59°. — °) D₅ विभेद (for महता). K₄ सर- (for शर-). — °) G₁ M₁-3. 5 (all first time) राजं प्रतिगजो यथा.

59 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). D₄ om. 59 (cf. v. l. 57). G₃ om. 59^{ad} (cf. v. l. 58). — °) B G₁ M₁-3. 5 (last five first time) तौ समेतौ; T G₁ (second time). 2. 4. 5 M₁. 2. 5 (last three second time) समेयातां (for तौ समेत्य). — M₅ (second time) om. 59^{oo}. — °) D₁ D₂ विचरंतौ (for व्याघ्राविव). — After 59^{ad}, T G₁ (second time). 2. 4. 5 M₁. 2 (last two second time) ins.:

1052* बाणसंकुलयुद्धैश्च स्पर्धिनौ युद्धदुर्मदौ ।

— D₁ reads 59°-61° twice. — °) M₃ (second time). 4 संततक्षते. T G₁ (second time). 2. 4. 5 M₁. 2 (last two second time) अयुद्धे (T G₂. 5 'ध्य'तामथान्योन्यं. — °) S₁ रथे (for रणे). K₁. 2. 4 D₁ शरैरमरविक्रमौ.

60 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the repetition in G₁ M₁-3. 5 and in D₁, cf. v. l. 27, 59. S₂ missing (cf. v. l. 1). D₄ om. up to पौ (cf. v. l. 57). — °) T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) नत्वा; M₄ पुत्रः (for पौत्रः). — °) S₁ K₁-3 G₅ -पारश्वैः; K₄. 5 B₃ D₁ D₁. n₂ (both times) D₂-5 -पारश्वैः. — M₃ om. (second time) (hapl.) 60°-61°. — °) = 57°. K₂

अश्वांश्च चतुरः श्वेताभिजघ्ने निशितैः शरैः ॥ ६१

छित्त्वा ध्वजं शनैनैव शतधा पुरुषर्षभः ।

चकार विरथं कर्णं तव पुत्रस्य पश्यतः ॥ ६२

ततो विमनसो राजस्तावकाः पुरुषर्षभाः ।

वृषसेनः कर्णसुतः शल्यो मद्राधिपस्तथा ॥ ६३

B₃. 4 D₁ (both times) D₄. 5 अरिदमः; K₄ B₁ G₄ अरिदमः; D₇. 8 'दनौ.

61 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the repetition in G₁ M₁-3. 5 and in D₁, cf. v. l. 27, 59. S₂ missing (cf. v. l. 1). M₃ om. 61 (cf. v. l. 60). — °) S (M₃ om.; G₁ M₁. 2. 5 [all both times]) रथ-नीळाद्. B D₁ D₁ D₂. 5. 7. 8 अपातयत् (for 'हरत्'). — °) D₅ संख्ये (for श्वेताम्). — °) B D₁ D₁ D₂ D₃ T G₁ (both times). 2-5 M₁. 2 (last two both times). 3. 4. 5 (both times) निजवान (for 'घ्ने नि-). K₂ निशितैः.

62 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). — °) D₅ रथं (for ध्वजं). B D₁ D₁ D₂. 5 G₁ M₁-3. 5 (last five first time) रथं च; D₅ अजं च (for शतेनं). — °) K₁-3 B₁. 2. 4 D₁ D₁ D₂ D₁. 2. 4. 5. 7 पुरुषर्षभः; B₃ भरतर्षभः. — For 62^{ad}, T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) subst.:

1053* ध्वजं चिच्छेद छत्रं च रथं च शतधाकरोत् ।

— °) K₁. 2. 4 D₁ पुत्रस्य तव (by transp.). T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) पुत्राणां तव पश्यतः.

63 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. S₂ missing (cf. v. l. 1). — °) G₁ (first time) [s]पि विरथो (for विमनसो). — °) K₄ पुरुषर्षभः; K₅ D₁ D₂. 4-8 भरतर्षभः (K₅ 'भाः). B D₁ S (G₁ M₁-3. 5 [all both times]) तावका वै (G₁ [second time] 'कास्ते' महारथाः. — °) K₈ तदा (for तथा). — For 63^{ad}, S (G₁ M₁-3. 5 [all both times]) subst.:

1054* कृपश्च मद्राजश्च वृषसेनश्च संयुगे ।

[G₁ M₁-3. 5 (all first time) transp. मद्राजश्च and वृषसेनश्च.]

64 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the

द्रोणपुत्रश्च शैनेयं सर्वतः पर्यवारयन् ।
ततः पर्याकुलं सर्वं न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ ६४
तथा सात्यकिना वीरे विरथे घृतजे कृते ।
हाहाकारस्ततो राजन्सर्वसैन्येषु चाभवत् ॥ ६५
कर्णोऽपि विह्वलो राजन्सात्वतेनार्दितः शरैः ।
दुर्योधनरथं राजन्नारुरोह विनिःश्वसन् ॥ ६६
मानयंस्तव पुत्रस्य बाल्यात्प्रभृति सौहृदम् ।

कृतां राज्यप्रदानेन प्रतिज्ञां परिपालयन् ॥ ६७
तथा तु विरथे कर्णे पुत्रान्वै तव पार्थिव ।
दुःशासनमुखाञ्छरान्नावधीत्सात्यकिर्वशी ॥ ६८
रक्षन्प्रतिज्ञां च पुनर्भीमसेनकृतां पुरा ।
विरथान्विह्वलांश्चक्रे न तु प्राणैर्व्ययोजयत् ॥ ६९
भीमसेनेन तु वधः पुत्राणां ते प्रतिश्रुतः ।
च पार्थेन वधः कर्णस्य संश्रुतः ॥ ७०

C. 7 6370
B. 7. 147. 73
K. 7. 145. 57

repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 27. $\dot{S}_2$ missing (cf. v. l. 1). —^a) B₃ D₄-8 तु (for च). K₄ D₄ सैन्यं. —^b) M₄.5 (first time) पर्यवारयन्. —^c) D₁ पर्याकुले. D₄ ततः सर्वं पर्याकुलं. —^d) K₂.5 D₁.3-5 G₁ (both times).5 M₁-3 (last three both times).4.5 (both times) प्रज्ञायत; B₃ विज्ञां (for प्राज्ञां).

65 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 27. $\dot{S}_2$ missing (cf. v. l. 1). —^a) K₁.2.4 D₁ दृष्ट्वा; M₃ (second time).4 ततः (for तथा). $\dot{S}_1$ K₁.3 D₅ कर्णे; K₂.4 D₁ कर्णं; M₃ (second time).4 राजन् (for वीरे). —^b) $\dot{S}_1$ K (except K₅) D₁.5 विरथं ($\dot{S}_1$ K₃ D₅ 'थे') वै कृतं ($\dot{S}_1$ K₃ D₅ 'ते') तदा. — For 65^{ab}, G₁ M₁.2.5 (all second time) subst.:

1055* तदा पुरुषवीरेण सत्यकेन तथाकृते ।

—^c) D₄ *हाकारश्च. D₅ महाराज; G₁ (first time).2 M₁-3.5 (last four first time) तदा (G₂ 'था' राजन् (for ततो राजन्). — K₄ om. (hapl.) 65^d-66^e. —^d) $\dot{S}_1$ K₁-3 D₁ सैन्यस्य; G₁ M₁-3.5 (all first time) भूतेषु (for सैन्येषु). B D₁ S (G₁ M₁-3.5 [all both times]) [अ]सून्महारा; D₁ D₂.4 चासकृत्; D₅ चाभवन् (for 'वत्').

66 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 27. $\dot{S}_2$ missing (cf. v. l. 1). K₄ om. 66^{ab} (cf. v. l. 65). —^a) D₂ तु (for ऽपि). B D₁ विरथो; D₅ विकलो (for विह्वलो). —^b) G₁ M₁-3 (all first time) सत्यकेन (for सात्वतेन). K₃ B (except B₅) D₁ कृत; K₅ D₂ D₂-4.7.8 T G₁ (both times).2-5 M₁.2 (last two both times).3 (second time).4.5 (second time) [अ]चित्तः; M₃ (first time) क्षितैः (for [अ]र्दितः). D₅ सर्वसैन्येषु भारत; M₅ (first time) सत्यकेन शराचितः. —^c) G₅ रथम्. B D₁ T G₁ (both times).2-5 M₁-3 (last three both times).4.5 (second time) तूर्णम् (for

राजन्). M₅ (first time) शरैर्दुर्योधनरथम्. —^d) K₄ B₂.3.5 D₁ D₂.3.5-8 G₁ M₁-2.5 (last five first time) विनिःश्वसन्.

67 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in M₁-3.5, cf. v. l. 27. $\dot{S}_2$ missing (cf. v. l. 1). K₅ om. 67-71. D₇.3 om. 67^a-68^b. —^c) K₁-3 D₄ G₅ M₄ कृतं; D₂.3 कृत- (for कृतां). —^d) G₅ कृतज्ञां (for प्रतिज्ञां). G₁ M₁-3.5 (all first time) प्रतिज्ञां पर्यपालयन् (M₅ 'यत्').

68 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 27. $\dot{S}_2$ missing (cf. v. l. 1). K₅ om. 68; D₇.3 om. 68^{ab} (for all, cf. v. l. 67). G₁ M₂ (both second time) om. 68-70. —^a) B D₁ विरथं (for 'थे'). T G M₁ (both times).2.3 (both times).4.5 (both times) तथापि (M₅ [first time] 'था च' विरथे कर्ण. —^b) G₃ पुत्राश्च. D₁ D₅ T G M₁ (both times).2.3 (both times).4.5 (both times) च (for वै). D₅ पुत्रास्तव जयार्थिनः. —^c) K₂ D₂ D₅ वीरान्; T G₃.4 संख्ये; G₁.2.5 M₁ (first time).2.3.5 (last two first time) संखे; M₁.3 (both second time).4.5 (second time) सर्वान् (for शूरान्). D₇.3 तदवस्थं तु संग्रह्य (D₇ संघेक्ष्यो). —^d) $\dot{S}_1$ K₃ अवधीत् (for नाव'). D₅ बली; D₅ भृशं (for वशी).

69 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 27. $\dot{S}_2$ missing up to विह्वलां (cf. v. l. 1). K₅ G₁ M₂ om. 69 (cf. v. l. 67, 68). —^a) B₁.3.4 D₁ भीमेन (for च पुनर्). —^b) B₁.3.4 D₁ पार्थेन च (for भीमसेन). K₁.2 D₂ कृतं; D₄ कृता (for कृतां). —^c) $\dot{S}_1$ K₃ विह्वलान्विरथांश्चक्रे. —^d) K₁.2.4 D₁.4 G₅ वियोजयत्.

70 For the sequence in T G₂-5 M₄, and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 27. K₅ G₁ M₂ om.

C. 7. 6370
B. 7. 147. 73
K. 7. 145. 58

वधे त्वकुर्वन्त्यन्तं ते तस्य कर्णमुखास्तदा ।
नाशकुर्वन्तं तं हन्तुं सात्यकिं प्रवरा रथाः ॥ ७१
द्रौणिश्च कृतवर्मा च तथैवान्ये महारथाः ।
निर्जिता धनुषैकेन शतशः क्षत्रियर्षभाः ।
काङ्क्षता परलोकं च धर्मराजस्य च प्रियम् ॥ ७२
कृष्णयोः सदृशो वीर्यं सात्यकिः शत्रुकर्शनः ।

70 (cf. v. l. 67, 68). M₁ (second time) om. 70. —^a) B Dc₁ T G M₁. 2. 3 (both times). 4. 5 (both times) द्वि (for तु). —^b) K₄ पुत्रानां (sic). D₅ परिश्रुतः; M₃ (second time). 4 प्रतिश्रुतं (for 'श्रुतः'). — D₂ om. (hapl.) 70^{ad}. —^c) Dn₁ अनुवृत्ते; Cd पुनर्वृत्ते (as in text). M₃. 5 (both first time) पुनर्वृत्तेन पार्थेन. —^d) D₅ विश्रुतः (for संश्रुतः).

71 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃. 5, cf. v. l. 27. K₅ G₃ om. 71 (for K₅, cf. v. l. 67). K₄ reads 71^{ad} twice. —^a) T G₂. 4. 5 तथा; G₁ M₁. 2 (all first time) वधे (for वधे). D₃. 4 [s]पि; G₁ (first time) च (for तु). K₂ D₂. 7 G₁ (first time) कुर्वन्. B₄ पुत्रास् (for यत्नं). T तं; G₂. 5 तत् (for ते). —^b) M₃ (second time). 4 ततः (for तस्य). S Ki-3. 4 (both times) Dn D₁₋₃. 7. 8 G₁ M₁₋₃. 5 (last five first time) रथाः; B₅ D₅ G₂ तथा (for तदा). D₅ कर्णस्य प्रमुखा रथाः. — For 71^{ad}, G₁ M₁. 2. 5 (all second time) subst.:

1056* वधे यत्नमथार्काल्पिकर्णस्तव सुतैः सह ।

— G₁ M₁. 2. 5 (all second time) om. 71^{ad}. —^c) S K (K₅ om.) D₁ हन्तुं तं (K₁. 4 D₁ ते) (by transp.). B₄ D₅ ततो (for च तं). G₅ नाशकुर्वन्तं हित्व (sic); M₃ (second time). 4 नाभदंश्चैव तं हन्तुं. —^d) D₅ M₃ (second time) सात्यकिः. S₁ K₃ (both sup. lin. as in text) प्रमुखा (for प्रवरा). D₄ यथा (for रथाः). T G₂. 4. 5 सात्यकिं (T 'त्वत्' प्रवरं तदा. — T G₂. 4. 5 ins. after 71: G₁ M₁. 2. 5 (all second time) after 71^{ad}:

1057* सत्यकस्तु सुतांस्ते वै व्यधमलीलया शरैः ।

[G₄. 5 सात्यकिः (G₅ 'कस्य') (for सत्यकस्य). G₂. 4 transp. ते and वै. G₁ M₁. 2. 5 सत्यकश्च पुनस्तान्स् (for the prior half). T G₄ व्यधमल्य.]

72 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃. 5, cf. v. l. 27. S Ki-8 D₄

कृष्णो वापि भवेल्लोके पार्थो वापि धनुर्धरः ।
शैनेयो वा नरव्याघ्रश्चतुर्थो नोपलभ्यते ॥ ७३
घृतराष्ट्र उवाच ।
अजयं रथमास्थाय वासुदेवस्य सात्यकिः ।
विरथं कृतवान्कर्णं वासुदेवसमो युवा ॥ ७४
दारुकेण समायुक्तं स्वाहुवलदपितः ।

om. (hapl.) 72^{ad}. Dn₁ om. 72^a-73^b. —^a) B₄ T G₁ (first time). 2-5 M₁. 2 (last two first time). 3 (both times). 4 द्रोणश्च; Dr G₁ (second time). 2 द्रोणश्च; M₃ (first time) द्रौणिश्च (for द्रौणिश्च). —^b) D₂ च (for [ए]व). T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) तथान्ये प्रवरा रथाः. —^c) K₁ कांक्षता; B₁ कांक्षता; B₃ कांक्षतः; D₃ आकांक्षता (hypermetric); D₄ कांक्षिता (for काङ्क्षता). T G₁ (first time). 2-5 M₁. 2 (last two first time). 3 (both times). 4 5 (first time) कांक्षता च परं लोकं; G₁ M₁. 2. 5 (all second time) कांक्षन्वै स्वर्गलोकं च. —^d) G₁ M₁. 2. 5 (all second time) धर्मराजहितं च यत्. — After 72, G₁ M₁. 2. 5 (all second time) ins. 1060*.

73 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃. 5, cf. v. l. 27. G₁ M₁. 2. 5 (all second time) om. 73. —^a) M₃. 5 (both first time) कृष्णयोर्वीर्यसदृशः. —^b) S₂ K₁. 2. 4 D₁₋₃ -कर्षणः; B₁₋₃. 5 Dc₁ D₅ S (M₃ both times) -तापनः (for -कर्शनः). S₁ K₃ B₂ (marg.). 4 D₅ सात्यकिः सत्यविक्रमः. — After 73^{ad}, K₄ B Dc₁ Dn₂ D₁. 5 ins.:

1058* जितवान्सर्वसैन्यानि तावकानि हसन्निव ।

[D₁ दशन् (for हसन्).]

—^c) D₃. 4. 6-8 [s]पि वा (by transp.). —^d) K₁ धनुर्धराः. —^e) K₄. 5 B₁. 4. 5 Dn D₅. 5. 6 T G₂₋₅ M₃ (second time). 4 नरव्याघ्रः; D₃ 'श्रेष्ठश्च' (for 'व्याघ्रश्च'). —^f) D₂. 5 [उ]पपद्यते (for 'लभ्यते'). B Dc₁ D₃. 5 S (G₁ M₁. 2. 5 om.; M₃ both times) चह (D₃. 6 M₃ [second time]. 4 'थैश्च' न विद्यते.

74 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃. 5, cf. v. l. 27. G₁ (second time) reads 74 third time. T G₂ repeat 74^{ad} (with ref.) after 1060*. B₄ T (both first time) G₁ (second time). 2 (first time) M₁. 2. 5 (all second time) om. the ref. —^{ad}) D₄ अजयं; G₁ (second time) अजैषीद् (for अजयं). B (except B₄)

कचिदन्यं समारूढः स रथं सात्यकिः पुनः ॥ ७५

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं कुशलो ह्यसि भाषितुम् ।

असह्यं तमहं मन्ये तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ७६

संजय उवाच ।

शृणु राजन्यथा तस्य रथमन्यं महामतिः ।

Dc1 Ds T (both both times) G1 (second and third time). 2 (both times). 3-5 Mi. 2 (last two both times). 3 (second time). 4. 5 (second time) transp. रथमास्थाय and वासुदेवस्य. G1 Mi. 2. 5 (all second time) सत्यकः. —^a) K4 Dr. 3 -समं (for -समो). K5 B Dc1 Dn2 Ds. 3 युधि; Dr. 3 युधा (for युवा). — For 74^{ad}, T G1 (second time). 2-5 Mi. 2. 5 (last three second time) subst.:

1059* चकार विरयं कर्णं तव सैन्यस्य पश्यतः ।

[G5 कर्णस्य. G2 om. the post. half. T G3-5 सर्व- (for तव).]

— T G2-5 cont.: G1 Mi. 2. 5 (all second time) ins. after 72:

1060* पार्थेन सदशो युद्धे वासुदेवसमो युवा ।

सर्वशत्रियवीराणां एकवीरस्तु सूतजम् ।

75 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 Mi-3. 5, cf. v. l. 27. Before 75, G2-5 Mi. 2. 5 (last three second time) ins. धृतराष्ट्रः. G1 (second time) repeats 75^{ad} after 76. —^a) Ś1 K Dn1 D1. 3-5 दारुकेन; B5 'केश- (for 'केण). Dn2 om. (hapl.) from युक्तं up to तन्ममा (in 76^d). B Dc1 Dn1 Ds G1 Mi-3. 5 (last five first time) समा- युक्तः. —^b) G1 Mi-3. 5 (all first time) -बलमाश्रितः (for 'दर्पितः). T G1 (third time). 2-5 Mi. 2. 5 (last three second time) औरसेन बलेन च. — T G2-5 M2. 5 (last two second time) om. 75^{ad}-76^d. —^c) K1. 2. 4 D1 कश्चिद्; D4 कचिद् (for कचिद्). —^d) B1 स कथं; B2 स्वरथं (for स रथं). Ś1 K5 सात्यकिः स रथं पुनः.

76 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 Mi-3. 5, cf. v. l. 27. T G2-5 M2. 5 om. 76^{ad}; Dn2 om. up to तन्ममा (for both, cf. v. l. 75). —^b) D5 संजय (for भाषितुम्). — G1 (second time) repeats 76^{ad} after the repetition of 75^{ad}. —^c) D3 अश्वारयं; G1 (second time) अवध्यं (for असह्यं). — For 76^{ad}, T G1 (third time). 2-5 Mi. 2. 5 (last three second time) subst.:

दारुकस्यानुजस्तूर्णं कल्पनाविधिकल्पितम् ॥ ७७

आयसैः काञ्चनैश्चापि पट्टैर्नद्धं सकूबरम् ।

तारासहस्रखचितं सिंहध्वजपताकिनम् ॥ ७८

अश्वैर्वीतजर्वैर्युक्तं हेमभाण्डपरिच्छदैः ।

पाण्डुरैरिन्दुसंकाशैः सर्वशब्दातिगैर्ददैः ॥ ७९

1061* असह्यं सात्यकिं मन्ये रथमेघौघनिस्त्रनम् ।

[G1 Mi. 2. 5 अजरयं सत्यकं मन्ये (for the prior half). G1. 2 Mi. 2. 5 रथं (for रथ-).]

— T G2-5 Mi. 2. 5 (last three second time) ins. after 76: G1 (second time) after the second occurrence of 76^{ad}:

1062* संजयाचक्ष्व भूयो मे यच्चक्रते पुनश्च तौ ।

[G1 Mi. 2. 5 तदीरौ (for भूयो मे). G5 यश्च (for यच्). G2 विक्रांतौ (for चक्रते).]

77 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 Mi-3. 5, cf. v. l. 27. —^a) B Dc1 Dn1 Ds वृत्तं (for तस्य). —^b) B5 महायुतिः; D5 'मते; T G2-5 'युते (for 'मतिः). —^c) B2 G5 [आ]स्मजस् (for [अ]नुजस्). —^d) T G1 (second time). 2-5 Mi. 2. 5 (last three second time) सद्यो दृढ-तरं ततः; G1 Mi. 2 (all first time). 3 (both times). 4. 5 (first time) कल्पितं विधिपूर्वकं.

78 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 Mi-3. 5, cf. v. l. 27. —^a) Dn1 D4 सायकैः (for आयसैः). M3 (second time). 4 परिघैश्च (for काञ्चनैश्च). Ś K1. 2 चापि; T G1 (second time). 2-5 Mi. 2. 5 (last three second time) पट्टैः; G1 Mi. 2 (all first time). 3 (both times). 4 चैव (for चापि). —^b) K1 यद्वै (for पट्टैश्च). B4 Dn सैन्यद्वः; D3. 5 G1 Mi-3. 5 (last five first time) बद्धं सु- (M3 स-) (for नद्धं स-). D4. 7. 8 पट्टनद्धं सुकु (D5 'क्व)वरं; T G1 (second time). 2-5 Mi. 2. 5 (last three second time) सैन्यद्वं (G1 M5 सुबद्धं; Mi. 2 सबद्धं) चित्रकूबरं. —^c) Dr. 8 शृणु (for तारा-). D5 S (G1 Mi-3. 5 [all second time]) -रचितं; G1 Mi-3. 5 (all first time) -रचित- (for -खचितं). —^d) K5 सिंहध्वजविराजितं.

79 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 Mi-3. 5, cf. v. l. 27. —^a) Dn1 अति- (for वात-). Ś1 पूर्णं (for युक्तं). —^b) D5 -परिष्कृतं; G1 Mi-3 (all first time). 4. 5 (first time) -परिच्छदं

C. 7. 0m.
B. 7. 147. 83
K. 7. 145. 66

C. 7. om.
B. 7. 147. 84
K. 7. 145. 67

चित्रकाञ्चनसंनाहैर्वाजिमुख्यैर्विंशां पते ।

घण्टाजालाकुलरवं शक्तिमोमरविद्युत्तम् ॥ ८०

वृत्तं सांप्रामिकैर्द्रव्यैर्वहुशस्त्रपरिच्छदम् ।

रथं संपादयामास मेघगम्भीरनिखनम् ॥ ८१

तं समारुह्य शैनेयस्तव सैन्यमुपाद्रवत् ।

दारुकोऽपि यथाकामं प्रययौ केशवान्तिकम् ॥ ८२

कर्णस्यापि महाराज शङ्खगोक्षीरपाण्डुरैः ।

(for 'च्छदैः'). — °) B₁. 4 पांडुरैः; B₂. 3. 5 D₁ D₂ सैध्वैः; S (G₁ M₁-3. 5 [all both times]) पांडुरैः (for पाण्डुरैः). D₁ D₂ इन्द्र (for इन्द्र). G₁ M₁-3. 5 (all first time) -शंखाभैः (for -संकाशैः). — °) D₁ तव (for सर्व-). D₁ D₂ -शस्त्रातिमैः (for -शस्त्रादौ).

80 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. — °) K₂. 4 D₁ -कासुक (for -काञ्चन). S (G₁ M₁-3. 5 [all second time]) -सैन्यैः (for -संनाहैः). — °) G₁ M₁-3. 5 (all first time) महीपते (for विशां पते). S (G₁ M₁-3. 5 [all second time]) अष्टवधैस्तुरंगमैः. — °) K₁ बाण-ज्वालाकुलरवं; K₅ D₁ D₂. 4. 5. 7. 8 घंटाजाला; T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2 (last three second time) घंटाजालपरिक्षिप्तं. — °) T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2 (last three second time) -संकुलं (for -विद्युत्तम्).

81 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. — °) K₁. 4 D₁ वृत्तं; K₂ वृत्तैः; K₃ B D₁ युक्तं; K₅ D₂. 3. 7. 8 M₃. 5 (last two first time) चित्तं; D₁ D₂ T G₁ (first time). 2-5 M₁. 2 (last two first time) चित्रं; D₂ चित्तं; G₁ M₁-3 (all second time). 4. 5 (second time) चित्रैः (for वृत्तं). K (except K₃) D₂ D₁. 4. 7. 8 T संप्रामि (D₁ 'म' कैः. — °) S K₁-4 D₁ -परिच्छद (K₄ 'रु' -तं; K₅ D₂ D₃. 6 -परिच्छदैः; M₁. 2 (both second time) -विशारदं (for -परिच्छदम्). — °) G₁ (second time) संपादयामास. — °) D₂ अजं (for मेघ-). S (G₁ M₁-3. 5 [all second time]) -निखन- (for -गम्भीर-). S K (except K₄) B₁. 4 D₁ D₂ D₁. 4. 6 T -निखनं. G₁ M₁-3. 5 (all first time) मेघसंधातनादिनं.

82 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. — °) K₄ D₂ सैन्यम्. D₅ समारुह्य च शैनेयम्. — °) S₂ अपाद्रवत्;

चित्रकाञ्चनसंनाहैः सदश्वैर्वैभक्तैः ॥ ८३

हेमकक्ष्याध्वजोपेतं कृतययवताकिनम् ।

अयं रथं सुयन्तारं बहुशस्त्रपरिच्छदम् ॥ ८४

उपाजहुस्तमास्थाय कर्णोऽप्यभद्रविप्लवम् ।

एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ ८५

भूयश्चापि निबोध त्वं तवापनयं क्षयम् ।

एकत्रिंशत्तव सुता भीमसेनेन पातिताः ॥ ८६

T G₁ (both times). 2-5 M₁. 2 (last two both times). 3 (first time). 4. 5 (both times) अभिद्रवत् (for उपा°). — °) G₅ यथाकामं. — °) K₄ केशवांतिके.

83 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. — °) B₁-3 D₁ D₂. 6 T G₂-5 सुता (D₅ 'ते'; D₆ रथो) राजञ्; B₄. 5 D₂ D₃ G₁ M₁-3. 5 (last five first time) रथं (G₁ M₁. 2 तथा) राजञ्; G₁ M₁-3 (all second time). 4. 5 (second time) च ते पुत्राः (for महाराज). — °) S (G₁ M₁-3. 5 [all both times]) -पांडुरैः. — °) D₂ om. (hapl.) 83^{om}. — °) T G₅ कृतं (for चित्र-). — °) K₄ वेगवत्तरं. D₅ सदश्वैस्त्रिहायनैः.

84 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. — °) K₅ D₁ D₂. 4. 7. 8 हेमकक्षा; D₅ कक्ष; D₆ 'काक्षी' (sic) (for 'कक्ष्या'). — °) S₂ क्षिप्त; K₁. 2 D₂ D₁ D₄. 5. 7. 8 क्षिप्त (sic); D₆ G₂ हेम- (for कृत-). B₄ -यन्त्रं; D₂. 4. 7. 8 -पत्र- (for -यन्त्र-). — °) D₃ अन्यं; G₁ M₁. 2 (all second time) ददू (for क्षयं). K₄ स्वयंतारं; D₂. 5 T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2 (last two second time) सयंतारं.

85 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. G₁ M₁. 2 (all second time) om. 85-86. — °) B (except B₄) D₃ T G₁-4 M₁. 2. 3 (both times). 4. 5 (both times) उपजहुस्; D₅ उपजहे; D₆ उपयुक्तं (for उपाजहुस्). S₁ तमारुह्य; D₆ तथास्थाय; S (G₁ M₁. 2 om.; M₃. 5 [both both times]) तमासाद्य (for तमास्थाय). — °) D₄ यः कर्णो (for कर्णोऽपि). K₁ [अ]भद्रवद्. D₆ बली; D₇ पुनः (for रिपुः). — °) S K₁-3 D₁ एवं (for एतत्). — °) S₂ मा.

86 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 27. G₁ M₁. 2 om. 86

उं प्रमुखे कृत्वा सततं चित्रयोधिनम् ।
शतशो निहताः शूराः सात्वतेनार्जुनेन च ॥ ८७

भीष्मं प्रमुखतः कृत्वा भगदत्तं च मारिष ।
एवमेष क्षयो वृत्तो राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ८८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

१२३

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा गतेषु शूरेषु तेषां मम च संजय ।

किं वै भीमस्तदाकार्षीत्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।

विरथो भीमसेनो वै कर्णवाक्यश्रवणीडितः ।

अमर्षवशमापन्नः फल्गुनं वाक्यमब्रवीत् ॥ २

C. 7, 6389
B. 7, 148, 2
K. 7, 146, 2

(cf. v. l. 85). —^a) Ds च वि-; S (G₁ M_{1.2} om.; M_{2.5} [both both times]) [S]पि च (by transp.). B_{1-2.5} Dc₁ [इ]मं; B₄ [ए]नं; T [ए]तं; G₁ M_{1.2.3} (both times). 4.5 (both times) [इ]दं (for त्वं). —^b) K₄ D_{1.4.6} [अ]पनयनं. D₅ तवापनयसंक्षयं. —^c) D₆ भीमसेननिधातिताः.

87 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 27. —^a) S₁ K₃ प्रमुखं. —^b) T G₁ (second time). 2-5 M_{1-3.5} (last four second time) बहुशश्च (for सततं). D₂ -योधिना; D_{4.5.7.8} T G₂₋₅ -योधिनः (for -योधिनम्). —^c) T G₂₋₅ M_{1.2.5} (last three second time) शूराम्यां (for शतशो). G₁ M_{1.2} (all second time). 3 (both times). 4.5 (first time) [S]य (for नि-). G₁ (first time) हयाः (for हताः). —^d) T G₁ (second time). 2-5 M_{1.2.5} (last three second time) सत्यकेन (for सात्वतेन). D₃ वा (for च).

88 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 27. —^a) T G₁ (second time). 2-5 M₁₋₃ (last three second time). 4.5 (second time) भीष्मोपि निहतः (M_{1.5} 'भो विनिहतः; M₃ 'भो विनिघनं; M₄ 'भोपि निघनं) शूरो. —^b) S (G₁ M_{1-3.5} [all second time]) भगदत्तश्च. B Dc₁ S (G₁ M_{1-3.5} [all both times]) भारतः; D₁ मारिषं (for मारिष). —^c) D₁ एव (for एष). —^d) G₅ damaged. Dn₁ राजन्दुर्मन्त्रितेन

Colophon. — Sub-parvan: G₁ M_{1.2.5} (all second time) जयद्रथवध. — Day of Droṇa's Generalship: S₂ चतुर्थदिने; K_{1.4} चतुर्थदिवसे; K₂ चतुर्थे दिवसे; D₁ चतुर्थयुद्धदिवसे; D₃ चतुर्थेऽहनि; G₅ चतुर्थेऽहनि. — Adhy.

name: K₅ जयद्रथवधानंतरं कर्णपराजयः; Dn D_{2.4.7.8} कर्णपराजयः; D₅ सात्यकियुद्धं; G₁ M_{1-3.5} (all first time) कर्णसात्यकियुद्धं. — Adhy. no. (figures, words or both): B₁ G₅ 144; Dn₁ 147; D₂ 148; T G₂₋₄ 142; G₁ M_{1-3.5} (all first time) 145; G₁ M₁₋₃ (all second time). 4.5 (second time) 141. — Śloka no.: Dn₁ 90.

123

1 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 7. 122. 27. B₅ om. the ref. —^a) T G₁ (second time). 2.5 M_{1-3.5} (last four second time) हतेषु (for गतेषु). G₁ M_{1-3.5} (all first time) सैन्येषु (for शूरेषु). —^b) M₃ (second time). 4 transp. तेषां and मम. D₂ transp. मम and च. M_{3.4} om. च. K₅ Dn D_{2.4.8} संयुगे (for संजय). —^c) K₅ वा (for वै). K₄ तथा (for तदा). K_{2.4.5} D₂ [अ]कार्षीत्. —^d) D₁ पृच्छतः (for संजय). — For 1^{cd}, B Dc₁ D_{3.6} S (G₁ M_{1-3.5} [all both times]) subst.:

1063* किं वै भीमार्जुनौ तत्र सात्यकिश्चाकरोत्तदा ।

[B Dc₁ D₅ किं त्वं (D₅ वा); S (G₁ M_{1-3.5} [all both times]) किं सिद्धं (for किं वै). T G₂₋₄ चैव; G₁ M_{1.2.5} (all second time) तत्र; G₅ damaged (for तत्र). G₁ (first time) M_{1.2} (both both times). 3.5 (both first time) सत्यकश्च (for सात्यकिश्च). B Dc₁ D_{3.6} M₃ (second time) वा (for च).]

2 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 1. —^a) S (G₁ M_{1-3.5} [all second time]) भीमसेनोब्रवीदेनं (G₁ M_{1.2}

C. 7. 8390
B. 7. 148. 3
K. 7. 146. 3

पुनः पुनस्त्वरक मूढ औदारिकेति च ।

अकृतास्त्रक मा योधीर्वाल संग्रामकातर ॥ ३

इति मामव्रवीत्कर्णः पश्यतस्ते धनंजय ।

एवं वक्ता च मे वध्यस्तेन चोक्तोऽस्मि भारत ॥ ४

एतद्व्रतं महाबाहो त्वया सह कृतं मया ।

यथैतन्मम कौन्तेय तथा तव न संशयः ॥ ५

ल्य). —^a) K_{4.5} B D काल्पुनं. T G₁ (second time). 2-5 M_{1.2.5} (last three second time) पांडवं सव्यसाचिनं.

3 = 114. 69. For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 1. Before 3, T G₂₋₅ M₃ (second time). 4. 5 (second time) ins. भीमः. —^a) Ś K_{1.2} D₀₁ D₁ D_{4.8} त्वरक; D₂ तौदारिक (for त्वरक). —^b) D₇ मूढा. B (except B₅) औदारिक; D_{3.5} [इ]त्यौदारिक; a few MSS. औदारिक. —^c) K_{3.5} B D (except D_{1.8}) T G₁ (both times). 2-5 M_{1.2} (last two first time). 8 (both times). 4. 5 (both times) योत्सीर (for योधीर). —^d) K_{1.2} D_{4.7} -कातर; G₁ (first time) -कारक. D₅ G₁ M_{1.2.5} (last four second time) बालः संग्रामकातरः.

4 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 1. —^b) S (G₁ M_{1-3.5} [all second time]) शृण्वतस् (for पश्यतस्). G₁ M₃ (both first time) धनंजयः. —^d) om. (hapl.) 4^a-5^d; G₅ om. (hapl.) 4^a-6^d. —^c) K₄ D₁ उक्तश्च (for वक्ता). Ś₂ K₂₋₄ D₁ ते (for मे). —^d) D_{7.8} [उ]क्ता. Ś₂ [उ]त्ति; G₁ M_{1.2} (all first time) हि (for जस्मि). T G₁ (second time). 2-4 M_{1.2.5} (last three second time) तेन चोक्तस्था ग्रहं.

5 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 1. D₄ G₅ om. 5 (cf. v. l. 4). —^a) G₁ M_{1.2.5} (all second time) एवं (for एतद्). —^b) Ś₂ [अ]न्युद्धं तथा; K₁ lacuna; K₄ D₁ [अ]पि च तथा (for सह कृतं). B₁ T G₁ (second time). 2-4 M_{1.2.5} (last three second time) transp. कृतं मया. —^c) K_{1.3} B_{2.5} D₅ M₁ (second time) तथा (for यथा). —^d) K_{1.3} B₂ D_{1.2} D₅ यथा (for तथा).

6 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 1. G₅ om. 6 (cf. v. l. 4). —^a) K₅ B_{1.3.4} D₀₁ D₁ D_{2.4.7.8}

तद्वधाय नरश्रेष्ठ स्मरैतद्वचनं मम ।

यथा भवति तत्सत्यं तथा कुरु धनंजय ॥ ६

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भीमस्यामितविक्रमः ।

ततोऽर्जुनोऽव्रवीत्कर्णं किंचिदभ्येत्य संयुगे ॥ ७

कर्ण कर्णं वृथादृष्टे हतपुत्रात्मसंस्तुत ।

अधर्मबुद्धे शृणु मे यत्त्वा वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ ८

पालय; D₀₁ (marg.; sec. m.) पारय (for वधाय). T G₂₋₅ तं वारय रथश्रेष्ठ; G₁ M₁₋₃ (all both times). 4. 5 (both times) तत्पालय (M₃ [second time] तद्धारय; M₄ तत्पारय) रथश्रेष्ठ. —^b) B₃ पुरा (for स्मर). B₅ सर्वे तद्वचनान्मम. —^c) D₅ कृत्यं (for सत्यं). —^d) K₄ तव (for कुरु).

7 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 1. —^a) D₁ D_{4.8} G₁ M_{1.2} (last three first time). 8 (both times). 4 एतच्छ्रुत्वा वचनस्य. —^b) Ś₂ [अ]नुत (for [अ]मित). — For 7^{ab}, T G₁ (second time). 2-5 M_{1.2.5} (last three second time) subst.:

1064* वचनं भीमसेनस्य श्रुत्वा त्वमरविक्रमः ।

—^c) G₁ M_{1.2} (all first time). 8 (both times). 4. 5 (first time) अर्जुनस्तु (for ततोऽर्जुनो). —^d) Ś K₁₋₃ D₁ स स्मयन्; K₄ संस्मयन् (for संयुगे).

8 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 1. Before 8, T G₂₋₅ M₃ (second time). 4. 5 (second time) ins. अर्जुनः. —^a) T G₁ (second time). 2-5 M_{1.2.5} (last three second time) मृषादृष्टे (for वृथा). —^b) G₅ सूतपुत्रः. S (G₁ M_{1-3.5} [all second time]) सुदुर्मते (for [अ]त्मसंस्तुत). — D₅ om. 8^a-9^d. —^c) D₃ अमर्षः (for अधर्मः). —^d) Ś₁ K_{1.3.5} B D (except D₇; D₈ om.) त्वां (for त्वा).

9 For the sequence in T G₂₋₅ M₄ and the repetition in G₁ M_{1-3.5}, cf. v. l. 1. D₅ om. 9 (cf. v. l. 8). —^a) D₄ विविधं (for द्वि). T G₁ (second time). 2-5 M_{1.2} (last two second time). 8 (both times). 4. 5 (both times) द्वावेव कर्ण शूराणां. —^b) T G₁ (second time). 2-5 M_{1.2.5} (last three second time) रणे दृष्टौ जयाजयौ. —^c) K_{1.4} D₁ चास्य (for चापि). K_{1.4} D_{1.5.7} निलौ. — K₄ om.

द्विविधं कर्म शूराणां युद्धे जयपराजयौ ।

तौ चाप्यनित्यौ राधेय वासवस्यापि युध्यतः ॥ ९

सुमूर्षुर्युयुधानेन विरथोऽसि विसर्जितः ।

यदृच्छया भीमसेनं विरथं कृतवानसि ॥ १०

अधर्मस्त्वेष राधेय यत्त्वं भीममवोचथाः ।

युद्धधर्मं विजानन्वै युध्यन्तमपलायिनम् ।

पूरयन्तं यथाशक्ति शूरकर्माहवे तथा ॥ ११

पश्यतां सर्वसैन्यानां केशवस्य ममैव च ।

C. 7. 6401
B. 7. 148. 15
K. 7. 146. 17

9^d-10^d. — After 9, S (except Ms. 4; G1 M1. 2. 5 [all second time]) ins.:

1065* रणमुत्सृज्य निर्लेज गच्छसे वै पुनः पुनः
माहात्म्यं पश्य भीमस्य कर्णं जन्म कुले तथा ।
नोक्तवान्परुषं यत्त्वा पलायनपरायणम् ।
भूयस्त्वमपि संगम्य सक्तुदेव यदृच्छया ।
विरथं हतवान्नीरं पाण्डवं सूतदायद । [5]
कुलस्य सदृशं चापि राधेय कृतवानसि ।
त्वमिदानीं नरश्रेष्ठ प्रस्तुतं नावबुध्यसे ।
सृगाल इव मन्येऽहं क्षत्रं त्वमवमन्यसे ।
पित्र्यं कर्मास्य संग्रामस्तवास्त्वन्यः कुलोचितः ।
अहं त्वमपि राधेय ब्रवीमि रणमूर्धनि । [10]
सर्वशस्त्रभृतां मध्ये कुरु कार्याणि सर्वशः ।
नैकान्तमिद्धिः संग्रामे वासवस्यापि विद्यते ।

[(L. 1) M5 निर्लेजो. G1 M1. 2 गच्छतो; G5 गच्छ त्वं (for गच्छसे). — (L. 2) G1 M1. 2. 5 जन्म राजकुले यथा (for the post. half). — (L. 3) G1 M1. 2. 5 त्वां (for त्वा). T पलायण- (for 'यन-). — (L. 5) G3-5 कृतवान् (for हतं). — (L. 7) G1 M1. 2. 5 रथश्रेष्ठं; G2 नरश्रेष्ठं (for 'श्रेष्ठ). G1 M1. 2. 5 प्रतुदन्; G3-5 प्रकृतं (for प्रस्तुतं). — (L. 8) G1 M1. 2. 5 मातंगं (for मन्येऽहं). T G2-4 धुद्र (for क्षत्रं). — (L. 9) G1 M1. 2 वैभवं. M5 त्वन्य- (for [अ]स्त्वन्यः). G1 M5 तव त्वन्यकुलोचितं; G5 तवास्त्वन्यत्र लोपितः (for the post. half). — T G1. 2 M1. 2. 5 repeat lines 10-11 after 12^{ad}. — (L. 10) G1 M1. 2. 5 (all first time) स त्वाहम्; G2 (first time) सोऽहं त्वाम् (for अहं त्वाम्). — (L. 11) G1 (second time) मत्तस्ते भयमागतं; G3-5 M1. 2. 5 (last three second time) कुरु (G3. 4 गुरु) कार्यं त्वया कृतं (for the post. half). — G3-5 om. line 12.]

10 For the sequence in T G4-5 M4 and the repetition in G1 M1-3. 5, cf. v. l. 1. K4 om. 10 (cf. v. l. 9). G3-5 om. 10^a-13^b. — ^a) T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) सुमूर्षुः-वृष्णिर्वीरेण. — ^b) S2 [5]पि (for 5सि). Dn1 विवर्जितः; D4 विपर्ययः (for विसर्जितः). B1-3. 5 (marg. as in text) विरथो विकर्षेद्विथः. — After 10^{ad}, B Dc1 Dn2

D1. 5 ins.:

1066* मद्बुध्यस्वमिति ज्ञात्वा जित्वा जीवन्विसर्जितः ।
— ^a) B2. 3. 5 Dc1 रणे भीमं (for भीमसेनं). — ^a) B (except B2) युध्यमानं महाबलं. — For 10^{ad}, T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1067* स त्वया भीमसेनस्य जयः प्राप्तो यदृच्छया ।

11 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3. 5, cf. v. l. 1. G3-5 om. 11 (cf. v. l. 10). — ^a) T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) अधर्मेण च (for 'र्मस्त्वेष). — ^b) T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) स (for यत्). D5 अवोचिथाः. — ^c) Dn D4. 7. 8 M3 (second time). 4 युद्धधर्मान्. T G1 (both times). 2 M1. 2 (last two both times). 3 (first time). 5 (both times) अजानन् (for विजा^o). — ^d) Dn1 D5 अपलायनं. — For 11^{ad}, B (except B4) Dc1 subst.:

1068* कथंचिद्विरथं कृत्वा यत्त्वं रुक्मभाषथाः ।

अधर्मस्त्वेष सुमहाननार्यचरितं च तत् ।

[(L. 1) B1. 5 Dc1 अभाषिथाः. — (L. 2) B1 (marg. as above) तव (for च तत्).]

— After 11^{ad}, B (except B4) Dc1 ins.:

1069* नारिं जित्वातिकथ्यन्ते न च जल्पन्ति दुर्वचः ।

न च कंचन निन्दन्ति सन्तः शूरा नरर्षभाः ।

त्वं तु प्राकृतविज्ञानस्तत्तद्वदसि सूतज ।

बह्वचसकण्यं च चापलादपरीक्षितम् ।

[(L. 1) B2 Dc1 वि. (for [अति-].]

— ^a) D1. 8 पूरयन्तः; G1 M1-2. 5 (all first time) यन्धि (for 'यन्ते). — ^a) T G1 (second time). 2 M1-3. 5 (last four second time) स्थितं (for तथा). — For 11^{ad}, B Dc1 subst.:

1070* युध्यमानं पराक्रान्तं शूरमार्यव्रते रतम् ।

— After 11, B Dc1 ins.:

1071* यदवोचोऽप्रियं भीमं नैतत्सत्यं वचस्तव ।

12 For the sequence in T G2-5 M4 and the

C. 7. 54C2
B. 7. 148. 16
K. 7. 146. 18

विरथो भीमसेनेन कृतोऽसि बहुशो रणे ।

न च त्वां परुषं किंचिदुक्तवान्पाण्डुनन्दनः ॥ १२

यस्मात्तु बहु रुक्मं च श्रावितस्ते वृकोदरः ।

परोक्षं यच्च सौभद्रो युष्माभिर्निहतो मम ॥ १३

तस्मादस्यावलेपस्य सद्यः फलमवाप्नुहि ।

त्वया तस्य धनुश्छिन्नमात्मनाशाय दुर्मते ॥ १४

तस्मादध्योऽसि मे मूढ सभृत्यबलवाहनः ।

कुरु त्वं सर्वकृत्यानि महते भयमागतम् ॥ १५

repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 1. G₂-5 om. 12 (cf. v. l. 10). —⁵ T G₁ (second time).₂ M₁. 2.5 (last three second time) च संनिधौ (for समैव च). —⁴ T G₁ (second time).₂ M₁. 2.5 (last three second time) कृतो युधि पुनः पुनः. — After 12^{ad}, T G₁ (second time).₂ M₁. 2.5 (last three second time) repeat lines 10-11 of 1065*. T G₁ (second time).₂ M₁. 2.5 (last three second time) om. 12^a-13^b. —⁶ Ś K₂.3 च त्वा; B₅ तु त्वां; D₃.5 त्वां च (by transp.). A few MSS. पुरुषं.

13 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 1. T G M₁. 2.5 om. 13^{ad} (cf. v. l. 10, 12). —^a B₂.3 तस्मात् (for यं). Ś₂ D₃.5-8 च बहु; D_n D₂.4 बहु च (for तु बहु). D₃ रूपं (for रुक्मं). B₁ यस्मात्तदुक्तं च (sic); D₁ यस्मात्तु बहुलं रुक्मं. —^c D₂ यत्र; S (G₁ M₁-3.5 [all second time]) मम (for यच्च). D₅ सौभद्रे. —^d S (G₁ M₁-3.5 [all second time]) युष्माभिर्बहुभिर्हतः (G₅ हुगर्हितः).

14 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 1. G₁ M₁. 2.5 (all second time) om. 14^{ad}. —^a K₁ D₁ D₅.3 यस्य; B₁ S (M₃ both times) तस्य (for अस्त्य). —^b Ś₁ K (except K₅) D₁ M₃ (second time) अवाप्त्यसि (for मुहि). D₅ फलं प्राप्नुहि सूतज. — After 14, G₁ M₁. 2.5 (all second time) read 16^{ad}.

15 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 1. —^a G₁ M₁. 2.5 (all second time) सर्वेषाम्; M₃ (first time) मे मूढः. —^b K₂ सद्यः स (for समृत्य). B D₁ G₁ M₁. 2 (last three first time).₃ (second time).₄.₅ (first time) समृत्यसुतबाधवः; T G₂-5 सामात्यसुतबाधवः;

हन्तास्मि वृषसेनं ते प्रेक्षमाणस्य संयुगे ।

ये चान्येऽप्युपयास्यन्ति बुद्धिमोहेन मां नृपाः ।

तांश्च सर्वान्हनिष्यामि सत्येनायुधमालमे ॥ १६

त्वां च मूढाकृतप्रज्ञमतिमानिनमाहवे ।

दृष्ट्वा दुर्योधनो मन्दो भृशं तप्स्यति पातितम् ॥ १७

अर्जुनेन प्रतिज्ञाते वधे कर्णसुतस्य तु ।

महान्सुतमुलः शब्दो बभूव रथिनां तदा ॥ १८

तस्मिन्नाकुलसंग्रामे वर्तमाने महाभये ।

G₁ M₁. 2.5 (all second time) अस्माकं पापकृत्तमः. — G₁ M₁. 2.5 (all second time) om. 15^{ad}. —^c D₃ कर्माणि; M₃ (second time).₄ कर्माणि (for कृत्यानि). —^d S (M₃ [both times]) मत्तस् (for महत्).

16 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 1. G₁ M₁. 2.5 (all second time) read 16^{ad} after 14. —^b Ś₂ K₁.4.5 B₁ D₁-3.5 G₂ प्रेक्षमाण (K₁.4 D₃.5 न)स्य. G₁ M₁. 2.5 (all second time) दुर्मते (for संयुगे). —^c D_n2 तु (for ऽपि). K₁ [उ]पयास्यति (sic); D₅ समर्थ्यति (for [उ]पयास्यन्ति). D₂ ये वाप्युपायं शंसन्ति; D₄ ये चान्ये स्युः पापमतेर. —^d D_n1 D₄.7.8 मोहितः (for मां नृपाः). — For 16^{ad}, T G₁ (second time).₂-5 M₁. 2.5 (last three second time) subst.:

1072* ये च तत्रापि हन्तारमुपयास्यन्ति मां युधि ।

— D₅ om. 16^a-17^b.

17 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 1. D₅ om. 17^{ad} (cf. v. l. 16). —^b Ś₁ B₄ D₃-5 अभि- (for अति-). — For 17^{ad}, T G₁ (second time).₂-5 M₁. 2.5 (last three second time) subst.:

1073* मुण्डिनं तु हनिष्यामि त्वां च कर्णातिमानिनम् ।

[T G₂.4 मौडिनं; G₃ मौजिनं; G₅ माडिनं (for मुण्डिनं).]

— T G₁ (second time).₂-5 M₁. 2.5 (last three second time) om. 17^{ad}. —^d D₁ मानितं (for पातितम्).

18 For the sequence in T G₂-5 M₄ and the repetition in G₁ M₁-3.5, cf. v. l. 1. Before 18, S (G₁ M₁-3.5 [all second time]) ins. संजयः. —^b D_n1 T G₂-5 ह (for तु). B₃ D₁ वधे सूतसुतस्य च;

मन्दरश्मिः सहस्रांशुरस्तं गिरिमुपागमत् ॥ १९
ततो राजन्हृषीकेशः संग्रामशिरसि स्थितम् ।
तीर्णप्रतिज्ञं बीभत्सुं परिष्वज्येदमब्रवीत् ॥ २०
दिष्ट्या संपादिता जिष्णो प्रतिज्ञा महती त्वया ।
दिष्ट्या च निहतः पापो बृद्धक्षत्रः सहात्मजः ॥ २१
धार्तराष्ट्रबलं प्राप्य देवसेनापि भारत ।
सीदेत समरे जिष्णो नात्र कार्या विचारणा ॥ २२
न तं पश्यामि लोकेषु चिन्तयन्पुरुषं क्वचित् ।
त्वद्वते पुरुषव्याघ्र य एतद्योधयेद्बलम् ॥ २३
महाप्रभावा बहवस्त्वया तुल्याधिकापि वा ।
समेताः पृथिवीपाला धार्तराष्ट्रस्य कारणात् ।

G₁ M₁. 2. 5 (all second time) वधे कर्णस्य तस्य ह.
— °) Dn₁ D₁. 7. 8 च; D₃. 5 तु (for तु). — °) D₂ तथा; D₄ वर; G₁ M₁. 2 (all first time). 3 (both times). 4. 5 (first time) ततः (for तदा).

19 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the repetition in G₁ M₁-3. 5, cf. v. l. 1. — °) K₁. 5 Dn₂ D₂. 4. 7. 8 G₁ (first time) भयावहे; B₅ तथा भये; T G₁ (second time). 2-5 M₁. 2. 5 (last three second time) तथाविधे (for महाभये). — °) B₃. 5 Dc₁ T G₃. 4 उपाद्रवत्; G₁ M₁. 2 (all second time) विशात्; G₂. 5 व्रजत् (for गमत्). — After 19, Dn₁ ins.:

1074* ततः संध्यामुपासीताः सर्वे एव नृपोत्तमाः ।

व्यदयन्तोत्तमरुचो मूर्तिमन्त इवाग्रयः ।

— On the other hand M₃. 4 ins. after 19:

1075* लोहितायति चादिले त्वरमाणो धनंजयः ।

सहितश्चक्रश्चाभ्यां शिनीनामृषभेण च ।

युधामन्युरथस्थेन भीमेन सहितोऽनघ ।

जयद्रथानुगैर्वीरैर्युद्धाय समुपाययौ ।

20 °) D₂. 8 G₁ M₁-3. 5 स्थितः. — °) K₁ परिपूज्य (for 'वज्य). K₃ [ए]नम् (for [इ]दम्).

21 Before 21, M₁ ins. कृष्णः. — °) K₄ D₁ कृता (for त्वया). — Dn₁ om. 21°-22°. — °) K₃ स; B Dc₁ वि-; D₃ तु (for च). B₂. 8 Dc₁ पार्थ (for पापो). — °) B₄ बृद्धक्षत्रः.

22 Dn₁ om. 22 (cf. v. l. 21). — °) T G₂-5 पांडव (for भारत). — °) Ś₂ K₃ D₃ सीदेते.

ते त्वां प्राप्य रणे क्रुद्धं नाभ्यवर्तन्त दंशिताः ॥ २४
तव वीर्यं बलं चैव रुद्रशक्रान्तकोपमम् ।
नेदृशं शक्रुयात्कश्चिद्रणे कर्तुं पराक्रमम् ।
यादृशं कृतवानघ त्वमेकः शत्रुतापनः ॥ २५
एवमेव हते कर्णे सानुबन्धे दुरात्मनि ।
वर्धयिष्यामि भूयस्त्वां विजितारिं हतद्विषम् ॥ २६
तमर्जुनः प्रत्युवाच प्रसादाच्च माधव ।
प्रतिज्ञेयं मयोत्तीर्णा विबुधैरपि दुस्तरा ॥ २७
अनाश्रयो जयस्तेषां येषां नाथोऽसि माधव ।
त्वत्प्रसादान्महीं कृत्स्नां संप्राप्स्यति युधिष्ठिरः ॥ २८
तवैव भारो वार्ष्णेय तवैव विजयः प्रभो ।

C. 7. 6410
B. 7. 143. 34
K. 7. 149. 40

23 °) S लोकेऽस्मिन् (for 'बु).

24 °) D₃ महाप्रभावः कैतय. — °) Dn₁ D₂. 4. 7. 8 तव (for त्वया). K₅ तुल्याधिको. Ś₁ K₃ अपि; D₂. 8 [अ]पि च (for [अ]पि वा). D₃ त्वया तुल्यामुताधिकाः. — °) D₁ सुमेताः (sic); D₂ सर्वे च (for समेताः). — °) Dn₂ D₁. 3 शासनात् (for कारणात्). — °) D₃ ये (for ते). Ś₂ K₁. 2 D₅ G₁ M₁. 2. 5 त्वां (for त्वां). B Dc₁ Dn₂ क्रुद्धान् (for क्रुद्धं). D₂ त्वां प्राप्य च रणे क्रुद्धं. — °) B (except B₃) Dc₁ S [अ]तिवर्तति; D₃ [अ]भ्यवर्तति (for 'वर्तन्त). K₃. 4 D₁ G₁. 3-5 M दंशिताः; D₁ दंशिताः (for दंशिताः).

25 °) K₁ B₃. 4 D₃ T G₂. 5 वीर्यबलं. — °) D₂ दृष्ट्वा (for रुद्र-). — °) M₁ न चैवं (for नेदृशं). T G M₁-3. 5 नैनं हि शक्तवान्कश्चिद्. — °) Ś₂ K₃ धनंजय (for पराक्रमम्). — °) The portion of the text from दृशो up to सौख्या (in 7. 124. 25°) is lost in Ś₂ on missing folios. — °) B₄ Dn₂ T G₃. 4 शत्रुतापन.

26 Ś₂ missing (cf. v. l. 25). — °) K₁. 2 त्वा (for त्वां). — °) Ś₁ K₁. 2. 4 D₁ निहतारि; D₂. 4. 7. 8 विजेतारि (for विजितारि). D₂. 4. 7. 8 गतद्विषं.

27 Ś₂ missing (cf. v. l. 25). — °) K₄ B Dc₁ Dn D₂. 4. 7. 8 S मया (M₁ 'हा [sic]) तीर्णा (for मयोत्तीर्णा). — °) K₄ विविधैर् (for विबुधैर्).

28 Ś₂ missing (cf. v. l. 25). — °) K (except K₃) Dn₁ D₁-3. 5-8 अनाश्रयः; D₄ आश्रयं च; T G₂-5 अनाशास्यो (G₂ 'स्य) (for 'श्रयो). — °) D₄ om. येषां.

C. 7. 6421
B. 7. 148. 39
K. 7. 149. 40

वर्धनीयास्तव वयं प्रेष्याश्च मधुसूदन ॥ २९
एवमुक्तः सम्यन्कृष्णः शनकैर्वाहयन्हयान् ।
दर्शयामास पार्थाय क्रूरमायोधनं महत् ॥ ३०
श्रीकृष्ण उवाच ।
प्रार्थयन्तो जयं युद्धे प्रथितं च महद्यशः ।
पृथिव्यां शेरते शूराः पार्थिवास्त्वच्छरैर्हताः ॥ ३१
विकीर्णशस्त्राभरणा विपन्नाश्चरथद्विपाः ।
संछिन्नभिन्नवर्मणो वैकुण्ठं परमं गताः ॥ ३२
ससत्त्वा गतसत्त्वाश्च प्रभया परया युताः ।

सजीवा इव लक्ष्यन्ते गतसत्त्वा नराधिपाः ॥ ३३
तेषां शरैः स्वर्णपुङ्खैः शस्त्रैश्च विविधैः शितैः ।
वाहनैरायुधैश्चैव संपूर्णा पश्य मेदिनीम् ॥ ३४
वर्मभिश्चर्मभिर्हारैः शिरोभिश्च सकुण्डलैः ।
उष्णीषैर्मुकुटैः स्रग्भिश्चूडामणिभिरम्बरैः ॥ ३५
कण्ठसूत्रैरङ्गदैश्च निष्करपि च सुप्रभैः ।
अन्यैश्चाभरणैश्चित्रैर्भाति भारत मेदिनी ॥ ३६
चामरैर्व्यजनैश्चित्रैर्ध्वजैश्चाश्चरथद्विपैः ।
विविधैश्च परिस्तोमैरश्वानां च प्रकीर्णकैः ॥ ३७

B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 T G M1. 4 केशव; M2. 3. 5 माधवः. — °) B5 तत् (for स्वत्). D2 एनां (for कृत्वां). — °) D2 कृत्वां प्राप्स्यधुधिष्ठिरः.

29 S2 missing (cf. v. l. 25). — °) D3 तथा (for तव). K5 B1-3 Dc1 D5 S [ए]व (for [ए]व). K2 तवैव वरो; Dn D2. 4. 7. 8 तव प्रभावो. — °) K4 D1. 3 तथा (for तव). Dn1 D2. 4. 7. 8 S वैव (T G2-5 'व'); D5 वै वि (for [ए]व वि). — °) K1 प्रेष्यश; Dn1 प्रेष्याश; D4 प्रेष्याश (for प्रेष्याश). D5 प्रेषणीयाश्च माधवः.

30 S2 missing (cf. v. l. 25). — °) B Dc1 ततः (for सयन्). T G5 एवमुक्तस्तु वार्ष्णेयः. — °) K (except K5) D1. 3 पार्थस्व (for पार्थाय). — °) Dn1 D7. 8 वैशसनं; Dn2 S विशसनं; D4 संवेशनं (for आयोधनं). — After 30, T G2-5 ins. an addl. colophon [Adhy. no.: 145].

31 S2 missing (cf. v. l. 25). S (except M4) भगवान् (for श्रीकृष्ण). — °) M2 प्रार्थयन्ते. M4 गतिं (for जयं). — °) S1 K D1. 3 यशो महत् (by transp.).

32 S2 missing (cf. v. l. 25). — °) K2-5 D5 M4 विकीर्ण- (for विकीर्ण-). S1 K1. 3. 4 D1 चस्त्रावरण- — °) S1 K1 D1. 4-6 विपन्नाश्च (for 'श्च'). D4 महारथाः; G5 -रथिद्विपाः (for -रथद्विपाः). K5 विशर्णांश्च नरद्विपाः. — D4 om. 32°. D5 reads 32nd on marg. — °) A few MSS. सच्छिन्न- B Dc1 Dn2 D5 -भिन्नमर्मणो. S1 K1. 2 D1 संछिन्ना भिन्नम (S1 'व' मर्मणो).

33 S2 missing (cf. v. l. 25). D5. 8 om. 33rd. D5 reads 33rd on marg. — °) K1 सजीव; D2. 4. 7 समिद्धा; D5 ससिद्धा (for सजीवा). Dn1 दृश्यते (for

लक्ष्यन्ते). — °) D5 शतशोथ (for गतसत्त्वा).

34 S2 missing (cf. v. l. 25). — °) D4 शितैः; D7. 8 शतैः (for शरैः). D1 क्षीर्ण- (for स्वर्ण-). — °) K5 D5 सितैः; Dn D2. 4. 7. 8 तथा; T G2-5 अपि (for शितैः). — °) K4 D1 विविधैश्च; T G2-5 M4 चायुधैश्च (for आयुधैश्च). D4. 7 चैव.

35 S2 missing (cf. v. l. 25). — °) B1. 2 (marg.). 3. 5 Dc1 D5 T G M4 मणिभिर् (for चर्म). M4 शूरैः (for हारैः). Dn1 D5 चर्मभिर्वर्मभिर्हारैः; D2. 4 M1. 2. 5 चर्मभिर्मणिहारैश्च. — °) K1 च सुः; D5 S चारः (for च स-). — °) S (except G2. 4) मकुटैः. S1 K3 निष्करैश्च; K1. 2 D1 चैव (for स्रग्भिश्च). — °) G1 M (except M3) चूडामणिभिर्. Dn1 D2. 4. 5-8 एव च (for अम्बरैः).

36 S2 missing (cf. v. l. 25). — °) S1 K (except K5) D1 कर्णः; Dn1 कर- (for कण्ठ-). S कण्ठ (T G2-4 M3 कर्ण) सूत्रांगदैश्चैव. — °) S1 K5 lacuna for निष्करैः. K2 B1 Dn D4. 8 सप्रभैः. — °) D5 वक्षैर्; M4 दिव्यैर् (for चित्रैर्). — °) G2 (orig. as in text; inf. lin.) चामरव्यजनैरपि. — B1-4 Dc1 ins. after 36: B5, after 40: Dn1, after 39th: D5, after 41, a passage given in App. I (No. 17).

37 S2 missing (cf. v. l. 25). B1. 3. 4 Dc1 om. 37-41. B2 om. 37-40. T G2-5 om. 37th. — °) K5 B5 Dn D8-8 G1 M चामर- K1. 4 B5 Dn D1. 3-3 छत्रैर् (for चित्रैर्). — °) D2 चापि (for चाश्च). — °) D3 रथैः (for परि-). — °) D4 रथानां (for अश्वानां). D5 प्रकीर्तितैः; D5 प्रकर्षणैः (for प्रकीर्णकैः).

38 S2 missing (cf. v. l. 25). B (except B5) Dc1 om. 38 (cf. v. l. 37). — °) Dn1 कुरुभिश्च; D4

कुथाभिश्च विचित्राभिर्वरुथैश्च महाधनैः ।

संस्तीर्णा वसुधां पश्य चित्रपट्टैरिवान्वृताम् ॥ ३८

नागेभ्यः पतितानन्यान्कल्पितेभ्यो द्विपैः सह ।

सिंहान्वज्रप्रणुनेभ्यो गिर्यग्रेभ्य इव च्युतान् ॥ ३९

संस्त्यूतान्वाजिभिः सार्धं धरण्यां पश्य चापरान् ।

पदातिसादिसंघांश्च क्षतजौघपरिभुतान् ॥ ४०

संजय उवाच ।

एवं संदर्शयन्कृष्णो रणभूमिं किरीटिनः ।

स्वैः समेतः स मुदितः पाञ्चजन्यं व्यनादयत् ॥ ४१

C. 7. 6450
B. 7. 148. 68
K. 7. 149. 63

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥

यथा^a (sic); T G₂. 5 ईषा^a; G₁ कुता^a (sic); G₃. 4 ईक्षा^a (for कुथा^a). — ^b D₁ विचित्रैश्च; G₅ वरुथैश्च (for वरुथैश्च). B₅ महाबलैः (for 'धनैः'). — ^c B₅ T G₁. 2 M₁. 2. 4 संकीर्णा; M₃. 5 संपूर्णा (for संस्तीर्णा). Ś₁ K (except K₂) D₁. 3. 5. 8 संस्तीर्णा (K₅ पूर्णा) पश्य वसुधां. — ^d G₁ M₃. 5 पट्टाम्; M₁. 2 पट्टम् (for पट्टैर). K₃ D₂. 4-8 G₁ M₁-8. 5 इवाचितां; K₅ अलंकृतां; D₇. 8 इवांकितं (for इवान्वृताम्). G₅ चित्रपट्टैरिवान्वृतां.

39 Ś₂ missing (cf. v. l. 25). B (except B₅) D₁ om. 39 (cf. v. l. 37). — ^a D₁ पातितान्. S नागां (G₅ M₂ 'गा')श्च पतितैर्नागैः (G₁ M 'तान्नागैः'). — ^b D₂ कल्पितोग्रान् (for 'तेभ्यो'). S कल्पितान्पश्य फल्गुन्. — After 39^{ab}, D₁ ins. a passage given in App. I (No. 17). D₁ om. 39-41^d. — ^c K₃ शृंगान् (for सिंहान्). K₁ D₅ प्रणुनेभ्यो; K₅ प्रणुन्नगान् (for प्रणुनेभ्यो). — ^d D₂ [अ]चितान् (for च्युतान्).

40 Ś₂ missing (cf. v. l. 25). B (except B₅) D₁ om. 40 (cf. v. l. 37, 39). — ^a K₁ संस्तूतान्; B₅ संश्रितान्; D₁. 4 G₅ संस्तूतान्; D₇ संस्तूतान्; D₈ संस्तूतान्; T G₂-4 सस्तूतान् (for संस्तूतान्). — ^b G₁ M (except M₄) चाभिभो (for चापरान्). D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 धनुर्भिश्च (D₇. 8 धरण्यां च) त (D₄ र) धारान्. — ^c D₂ पदातीन् (for पदाति). D₁ संघाश. D₄. 7. 8 सादिसंघांश्च विविधान्. — ^d D₇ क्षतजेन (for 'जौघ'). — After 40, B₅ ins. a passage given in App. I (No. 17).

41 Ś₂ missing (cf. v. l. 25). B₁. 3. 4 D₁ om. 41 (cf. v. l. 37). Ś₁ K₁. 3 B₅ D₁. 2. 4. 8-8 om. the ref. B₅ om. 41. B₂ reads 41 after line 36 of App. I (No. 17). — ^a K₁ एनां स (for एवं सं). — ^b K₂. 3 B₂ D₂. 3 किरीटिने. — ^c S तैः (for स्वैः). Ś₁

K₃ lacuna; K₂ G₁ M समेत (for 'तः'). B₂ D₂. 4 G₂. 4 समुदितैः (D₄ 'ताः'); T G₁. 2. 5 M प्रमुदितः (G₁ M₂ 'ताः; G₅ 'तैः') (for स मुदितः). K₁ हृषीकेशः स मुदितः. — ^d K₅ D₅ अवादयत्; D₂ न्यनाद^a (for व्यनाद^a). — After 41, D₅ ins. a passage given in App. I (No. 17), while K₄ D₁ ins.:

1076* स दर्शयन्नेव किरीटिनेरिहा

अजातशत्रुं समुपेक्ष पाण्डवं

निवेदयामास हतं जयद्रथम् ।

[= lines 37-40 of App. I (No. 17). — (L. 1) D₁ संदर्शयन्.]

— On the other hand, T G₂-8 ins. after 41: M₃. 5 after the ref. following 124. 1:

1077* सात्वकिः पार्थमग्नयाद्रीमसेनश्च पाण्डवः ।

युधामन्यूत्तमौजौ च पाञ्चालस्यात्मजावुभौ ।

ते निवार्य शरैर्द्रौणिं कर्णं च सह भूमिपैः ।

अगच्छन्निधिनश्चैव यत्र राजा युधिष्ठिरः ।

[(L. 1) G₂ अभ्यागाद्. G₃-5 एतद्वं. — (L. 2) G₂ उत्तमौजाश्च; G₃-5 'मौजा (for 'मौजौ). T युधामन्यु-श्चोत्तमौजाः (for the prior half). G₃-5 पंचालस्य. — (L. 3) M₃ कर्णश्च. — (L. 4) M₃. 5 अगच्छन्.]

Colophon om. in D₂. 4 S. Ś₂ missing. — Sub-parvan: K₄ जयद्रथवध. — Day of Droṇa's Generalship: K₁ D₁ चतुर्थयुद्धदिवसे; K₂. 4 चतुर्थे दिवसे; K₅ D₁ चतुर्थदिवसप्राते. — Adhy. name: K₅ रणभूमेर्दशनं; D₁ D₈ रणभूमिदर्शनं; D₅ रणभूमिवर्णनं; D₇ भूमिदर्शनं. — Adhy. no. (figures, words or both): B₁. 3 145; D₁ 148; D₃ 44. — Sloka no.: D₁ 58; D₂ 57.

१२४

संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरो राजा रथादाहृत्य भारत ।
 पर्यष्वजत्तदा कृष्णावानन्दाश्रुपरिहृतः ॥ १
 प्रमृज्य वदनं शुभ्रं पुण्डरीकसमप्रभम् ।
 अत्रवीद्रासुदेवं च पाण्डवं च धनंजयम् ॥ २
 दिष्ट्या पश्यामि संग्रामे तीर्णभारौ महारथौ ।
 दिष्ट्या च निहतः पापः सैन्धवः पुरुषाधमः ॥ ३
 कृष्ण दिष्ट्या मम प्रीतिर्महती प्रतिपादिता ।

124

1 Ś₂ missing up to सौख्या (in 25^b) (cf. v. 1. 7. 123. 25). D₂ T G₂-5 M₄ om. the ref. — After the ref., B D₁ D₂ D₃ ins.:

1078* ततो राजानमभ्येत्य धर्मराजं युधिष्ठिरम् ।
 चक्षे संप्रहृष्टात्मा हतं पार्थेन सैन्धवम् ।
 दिष्ट्या वर्षसि राजेन्द्र हतशत्रुर्नोत्तम ।
 दिष्ट्या निस्तीर्णवांश्चैव प्रतिज्ञामनुजस्तव ।
 स स्वेवमुक्तः कृष्णेन हृष्टः परपुरंजयः । [5]

[(L. 1) D₅ ततो राजान्तमभ्येत्य (for the prior half). B₄ धर्मपुत्रं (for 'राजं'). — (L. 2) B₃ (marg. as above) D₅ आचक्षे; B₄ आचक्षे सं; Bom. ed. वन्दे स (for चक्षे सं). Bom. ed. हते पार्थेन सैन्धवे (for the post. half). — (L. 3) B₁ 8 D₁ वर्षसि (for 'सि').]

— On the other hand, M₃ 5 ins. after the ref. 1077*. — °) G₁ M₁ 2, 4 परिवृजत्. K₂-5 ततः; D₂ 6 तथा (for तदा). Ś₁ K₁ 2 D₁ परिवृजत तौ कृष्णाव्. — For 1, B D₁ D₂ D₃ subst.:

1079* अवतीर्य रथाद्राजा पर्यष्वजत केशवम् ।
 संप्रहृष्टमना राजन्धर्मराजो युधिष्ठिरः ।

— After 1, B D₁ D₂ D₃ ins. a passage given in App. I (No. 18).

2 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). B₁-3, 5 D₁ D₂ om. 2-18; B₄ om. 2-15. — °) G₅ partly damaged. S विमृज्य (for प्र'). D₇ वचनं (for वदनं). Ś₁ K (except

दिष्ट्या शत्रुगणाश्चैव निमग्नाः शोकसागरे ॥ ४
 न तेषां दुष्करं किञ्चिदपि लोकेषु विद्यते ।
 सर्वलोकगुरुर्येषां त्वं नाथो मधुसूदन ॥ ५
 तव प्रसादाद्गोविन्द वयं जेष्यामहे रिपून् ।
 यथा पूर्वं प्रसादात्ते दानवान्पाकशासनः ॥ ६
 पृथिवीविजयो वापि त्रैलोक्यविजयोऽपि वा ।
 ध्रुवो हि तेषां वाष्णेय येषां तुष्टोऽसि माधव ॥ ७
 न तेषां विद्यते पापं संग्रामे वा पराजयः ।

K₅) D₁ प्रमृज्य चापि वदनं; D₄ °ज्यन्नयनं शुभ्रं.

3 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). B D₁ D₂ om. 3 (cf. v. 1. 2). Before 3, M₄ ins. युधिष्ठिरः. — °) D₅ दृष्ट्या (for दिष्ट्या). D₅ संग्रामात्. — 3⁶⁰ partly damaged in G₅. — °) Ś₁ K₁ 2, 4 D₁ तीर्णमानौ; K₅ D₅ 5, 6 °पारौ (for 'भारौ'). — °) K₄ दृष्ट्वा (for दिष्ट्या). T G₁-4 M₄ वि-; M₁-3, 5 वां (for च).

4 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). B D₁ D₂ om. 4 (cf. v. 1. 2). — °) Ś₁ K₃ transp. कृष्ण and दिष्ट्या. — °) D₇ om. महती प्रति. M₄ युवाभ्यां संप्रवर्तिता. — °) D₅ शत्रुगणश्च. — °) D₅ निमग्नाः; D₈ विमग्नाः.

5 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). B D₁ D₂ om. 5 (cf. v. 1. 2). — °) K₁ 2 D₂ 2, 7, 8 दुष्कृतं (for दुष्करं). — °) G₂ नाथो नो (for त्वं नाथो).

6 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). B D₁ D₂ om. 6 (cf. v. 1. 2). — °) D₂ 2, 4, 7, 8 स्वल्पसादाद्धि गोविन्द. — °) D₅ परान् (for रिपून्). S विजेष्यामो वयं रिपून्. — °) D₂ तथा (for यथा). D₁ 7 पूर्व-; S (except G₅) पुरा (for पूर्व). D₅ 6 प्रसादं. Ś₁ K₁-3 D₁ वै (for ते). — °) D₃ 6 जितवान् (for दानं).

7 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). B D₁ D₂ om. 7 (cf. v. 1. 2). — °) K₃ D₂ 2, 4, 7, 8 G₅ पृथिव्या; T G₁-4 M पृथिव्यां (for 'वी-'). D₂ 4 विषये (for विजयो). D₁ च (for वा). — °) D₇ त्रैलोक्ये (for 'क्य-'). K₁ विजये (for 'यो'). — °) Ś₁ K D₁ 3, 6 ध्रुवं (for ध्रुवो). M₃ [s]पि (for हि). D₅ ध्रुवं तेषां जयः कृष्ण. — °) D₂ 2, 4, 7, 8 S (except G₅) मानदं (for माधव). — After 7, Ś₁ K₁ 3 ins.:

[710.]

त्रिदशेश्वरनाथस्त्वं येषां तुष्टोऽसि माधव ॥ ८
 त्वत्प्रसादाद्दृषीकेश शक्रः सुरगणेश्वरः ।
 त्रैलोक्यविजयं श्रीमान्प्राप्तवान्नमूर्धनि ॥ ९
 तव चैव प्रसादेन त्रिदशास्त्रिदशेश्वर ।
 अमरत्वं गताः कृष्ण लोकांश्चाश्रुवतेऽश्वयान् ॥ १०
 त्वत्प्रसादसमुत्थेन विक्रमेणारिहृदन ।
 सुरेशत्वं गतः शक्रो हत्वा दैत्यान्सहस्रशः ॥ ११
 त्वत्प्रसादाद्दृषीकेश जगत्स्थानरज्जमम् ।

स्ववर्त्मनि स्थितं वीर जपहोमेषु वर्तते ॥ १२
 एकार्णवमिदं पूर्वं सर्वमासीत्तमोमयम् ।
 त्वत्प्रसादात्प्रकाशत्वं जगत्प्राप्तं नरोत्तम ॥ १३
 स्रष्टारं सर्वलोकानां परमात्मानमच्युतम् ।
 ये प्रपन्ना हृषीकेश न ते मुह्यन्ति कर्हिचित् ॥ १४
 अनादिनिधनं देवं लोककर्तारमव्ययम् ।
 त्वां भक्ता ये हृषीकेश दुर्गाण्यतितरन्ति ते ॥ १५
 परं पुराणं पुरुषं पुराणानां परं च यत् ।

C. 7. 6499
 B. 7. 149. 21
 K. 7. 150. 24

1080* त्वत्प्रसादाद्दृषीकेश राज्यं प्राप्स्यामि चोत्तमम् ।

8 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B De1 Dn1 om. 8 (cf. v. l. 2). K1.5 D1 om. (hapl.) 8. K2 transp. 8^{ad} and 8^{ad}. —^d) Dn2 D2. 4. 7. 8 मानद (for माधव).

9 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B De1 Dn1 om. 9 (cf. v. l. 2). —^d) D1 G5 सुरगणेश्वर; D2 °गणेश्वर; D5 °गणैः सह. —^c) D1 त्रैलोक्य; D3 °क्यं (for °क्य-). D2 -विजयी; D4 -विजय- (for °यं). M5 धीमात् (for श्री°). —^d) K2 D3 राज- (for रण-).

10 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B De1 Dn1 om. 10 (cf. v. l. 2). —^a) K1.2 तथा (for तव). Ś1 K1.2 D1 transp. च and एव. G1-4 M प्रसादेन (for प्रसादेन). —^d) K1 त्रिदशास्. K4 D2. 5. 7. 8 S (except G2.5) त्रिदशेश्वरः (T G2.4 M1.3-5 °राः). —K2 reads 10°-11° twice. —^c) K1 गतः. K2 (second time) सुरेशत्वं गतः कृष्ण. —^d) K2 (second time) लोकेश. Ś1 K1.3.5 आ (K1.5 चा) पुस्तथा; K2 (both times). 4 D1.3.6 चायुस्तथा; D2 आमुवतो; D6 प्रासस्तथा; D7 चामुवते; D5 M3.5 अ (D5 आ) शुवते (for चाशु°).

11 For the repetition in K2, cf. v. l. 10. Ś2 missing (cf. v. l. 1). B De1 Dn1 om. 11 (cf. v. l. 2). D4 om. (hapl.) 11°-13°. —^a) D7 प्रसादात्. T G2-5 त्वत्प्रसादात्समुद्देन.

12 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B De1 Dn1 D4 om. 12 (cf. v. l. 2, 11). —^a) D1 प्रकाशत्वं; S महाबाहो (for हृषीकेश). —^c) K1 D1.3.6 स्वक (D5 स्वे क)र्मणि; K5 D7.8 तवात्मनि; S स्वे वर्त्मनि (for स्वव°). —^d) D5.6 जय- (for जय-), K4 वर्धते (for वर्तते).

13 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B De1 Dn1 om. 13 (cf. v. l. 2). D4 om. 13^{ad} (cf. v. l. 11). —^a) T G2.4 प्रोक्तं (for पूर्व). D5 एकार्णवमयं पूर्व. —^d) D5 जगद् (for सर्वम्). —^{ad}) K5 T G2-4 प्रकाशात् (for प्रसादात्). K5 D7.8 transp. प्र (D7.8 वि)काशत्वं and जगत्प्राप्तं. Dn2 D2.4 महाबाहो; D5 प्रसादत्वं (for प्रकाशत्वं). D5 पुनः (for जगत्). S सुरोत्तम (for नरो°).

14 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B De1 Dn1 om. 14 (cf. v. l. 2). —^a) D5 T G2-5 भूतानां (for लोकानां). —^d) Dn2 D2.4 अव्ययं (for अच्युतम्). D7.8 एकमात्मानमव्ययं. —^c) D2.8 हृषीकेश. Dn2 ये पश्यन्ति हृषीकेश. —^d) Ś1 K4 transp. न and ते. D5 मुह्यन्ति. S कर्मसु (for कर्हिचित्). —K5 Dn2 D2.1.8 S ins. after 14; D5 after 15:

1081* पुराणं परमं देवं देवदेवं सनातनम् ।

ये प्रपन्नाः सुरगुरं न ते मुह्यन्ति कर्हिचित् ।

15 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B De1 Dn1 om. 15 (cf. v. l. 2). —^d) Ś1 D5 अच्युतं; K5 ईश्वरं (for अव्ययम्). —^c) Dn2 D2.1.8 G1.5 M transp. त्वां and ये. K1.2.4 D1.5 स्वद् (for त्वां). D4 भक्तानां त्वां; T G2-4 ये भक्तास्ते (for त्वां भक्ता ये). K5 T M2 हृषीकेशं. —After 15, D5 ins. 1081*.

16 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B (except B4) De1 Dn1 om. 16 (cf. v. l. 2). —^a) B4 पुराण- (for °ण). Dn2 परमं (for पुरुषं). D4 S (except G1 M4) परं पराणां परमं. —M1-3.5 om. (hapl.) 16^{ad}. —^d) G2-4 पुरातनं (for परं च यत्). Ś1 K1 पराणां चाप (K1 च प)रं च यत्; K5 G1 पराणां परमं (G1 नापरं) च यत्. —^c) K2 ते; B4 T G त्वां; Dn2 D2.4.5.7.8 तत् (for तं). —^d) D2 विवर्धते; G1 M1-3.5 (inf. lin.

G. 7. 6470
B. 7. 149. 21
K. 7. 150. 24

प्रपद्यतस्तं परमं परा भूतिर्विधीयते ॥ १६
योऽज्ञातं चतुरो वेदान्यश्च वेदेषु गीयते ।
तं प्रपद्य महात्मानं भूतिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ १७
धनंजयसखा यश्च धनंजयहितश्च यः ।
तं धनंजयगोप्तारं प्रपद्य सुखमेधते ॥ १८

इत्युक्तौ तौ महात्मानाबुभौ केशवपाण्डवौ ।
तावब्रूतां तदा हृष्टौ राजानं पृथिवीपतिम् ॥ १९
तव कोपाग्निना दग्धः पापो राजा जयद्रथः ।
उदीर्णं चापि सुमहद्भारतारष्ट्रबलं रणे ॥ २०
हन्यते निहतं चैव विनङ्क्ष्यति च भारत ।

as in text) विशां पते (for विधीयते). — Ś1 K1-s D1 ins. after 16: K4 D6, after the first occurrence of 17^{ab}:

1082* गोप्तारं सर्वलोकानां यत्तद्ब्रह्म सनातनम् ।

लोकादिं विश्वकर्माणमक्षयक्षरमक्षरम् ।

मनसः परमां योनिं खं वायुज्योतिषां निधिम् ।

[(L. 1) Ś1 भूतानां (for -लोकानां). K1 यद्; D1 तु (for तद्). — (L. 2) K8 D1 लोकादि- (for 'दि'). Ś1 K1 अक्षयं (for 'य-'). K2 अक्षयक्षरमक्षयं; K4 D1 अक्षयक्षयमक्षयं; D6 अजमक्षयमक्षरं (for the post. half). — (L. 3) K1.2.4 D1 परमं (for 'मां'). D6 मनः संप- रमा योनिं (sic) (for the prior half).]

17 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). B (except B4) Dc1 Dn1 om. 17 (cf. v. 1. 2). K4 repeats 17^{ab} and D6 repeats 17 after 1082*. — ^a K4 (first time). 5 B4 Dn2 D2.4.5.8 (both times). 7.8 S गायति (B4 D4 T G2-s M5-s यं गति; D6 [first time] यज्ञानि) चतुरो वेदा; D3 गायति यं सर्ववेदा. — After the first occurrence of 17^{ab}, K4 D6 ins. 1082*. — ^c T G4 प्रपद्यन् (for 'द्य'). — ^d K5 B4 D1.5.8 (first time). 7.8 अस्माति; Dn2 D2 अस्मामि; D6 (second time) प्राप्नोतु (for आप्नोति). K2 उत्तमां; K4 D3.6 (first time) G1.5 [अ]नुत्तमं. — Ś1 K1-4 D1 ins. after 17: D6 after the second occurrence of 17:

1083* स्रष्टारं सर्ववर्णानां भुवश्च प्रकृतिं पराम् ।

योगानां च परं ब्रह्म दीप्तं ब्रह्मविदां निधिम् ।

चराचरस्य स्रष्टारं प्रतिहृत्तारमेव च ।

स्वामजं कारणान्मानं प्रपद्ये पाण्डवप्रियम् ।

[(L. 1) K4 -वर्णानां (for -वर्णानां). K4 नामवश्च प्रकृ- तितं (for the post. half). — K4 om. line 2. — (L. 2) D6 योगिनां परमं ब्रह्म (for the prior half). Ś1 K2.8 वृत्तं; D6 ज्ञप्तिं (for दीप्तं). — (L. 3) K3 D1 -हृत्तारम् (for -हृत्तारम्). — D6 om. line 4. — (L. 4) K4 पाण्डवः (for 'व-').]

— On the other hand, Dn2 D2-4.7.8 ins. after 17:

1084* परमेश परेशोऽतिर्यगीश नरेश्वर ।

सर्वेश्वरेश्वरेशोऽनमस्ते पुरुषोत्तम ।

त्वमीशेश्वरेशानं प्रभो वर्धस्व माधव ।

प्रमवाप्यय सर्वस्य सर्वात्मन्युल्लोचन ।

[(L. 1) D6 परेशाव; D7.8 'शस्व (for 'शेश). — (L. 2) D7.8 सर्वेश्वरेश्वरेशस्य (for the prior half). — D6 om. line 3. — (L. 3) D4 त्वमीशेश्वरेशानं (for the prior half). D4.7.8 भावन (D4 'नः) (for माधव). — (L. 4) D4 प्रमवाप्यय; D7.8 'वस्य च (for 'वाप्यय). D4 -सर्वस्व (for सर्वस्य).]

18 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). B1-s.5 Dc1 Dn1 om. 18 (cf. v. 1. 2). B4 om. 18. D4 om. (hapl.) 18^{ab}. — ^a D5 -सहायं तं; G1 M (except M4) -सहायश्च (for -सखा यश्च). — ^b K4 -हितस्य च; D6 -हिते रतः; D5 -हिते स्थितं (for -हितश्च यः). — ^c K1 ते (for तं). Dn2 D2.4.5.7.8 धनंजयस्य गोप्तारं (Dn2 D2 'सा तं). — ^d Ś1 प्रपद्य (for 'द्य).

19 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). Before 19, T G2-s ins. संजयः. — ^a B1 Dn2 D2.4.7.8 एवमुक्तौ (D4 'क्तौ); G1 M5.4 इत्युक्ते तौ (for इत्युक्तौ तौ). K1 परात्मानाव् (for महात्मानाव्). — ^b D2.4.7.8 तदा (for उभौ). Ś1 K1-4 B5 D1.3.6 M4 उभौ पाण्डवकेशवौ. — ^c K5 तम् (for ताव्). S रणे (for तदा). B (B2 [marg. as in text]) कृष्णो (for हृष्टौ). D6 तमब्रूतां महात्मानं.

20 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). — ^a S रोपाग्निना (for कोपाग्निना). Ś1 K (except K5) D1-s तव कोपा- ग्निनिर्दग्धः. — ^b D4 ययौ (for पापो). K (except K5) D1 T G2-s राज्ञ् (for राजा). — After 20^{ab}, B4 reads 23^{ab}. — ^c B2-4 Dn D2.4 उदीर्णं (for उदीर्णं). D4.7.8 वा (for च). — K5 om. 20^d. — ^d Ś1 K5 D5 G2 महद्; Dn2 D2.4.7.8 विभो; G5 (sup. lin.) युधि (for रणे). K1.2.4 D1 धार्तराष्ट्रबलान्वं.

21 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). Before 21, T G2.5 M5-s ins. युधिष्ठिरः. — ^a K1 D6 निहितं; M5 निह-

तव क्रोधहता ह्येते कौरवाः शत्रुघ्नदत्त ॥ २१
 त्वां हि चक्षुर्हणं वीरं कोपयित्वा सुयोधनः ।
 समित्रबन्धुः समरे प्राणांस्त्यक्षयति दुर्मतिः ॥ २२
 तव क्रोधहतः पूर्वं देवैरपि सुदुर्जयः ।
 शरतल्पगतः शेते भीष्मः कुरुपितामहः ॥ २३
 दुर्लभो हि जयस्तेषां संग्रामे रिपुघ्नदत्त ।
 याता मृत्युवशं ते वै येषां क्रुद्धोऽसि पाण्डव ॥ २४
 राज्यं प्राणाः प्रियाः पुत्राः सौख्यानि विविधानि च ।

अचिरात्तस्य नश्यन्ति येषां क्रुद्धोऽसि मानद ॥ २५
 विनष्टान्कौरवान्मन्ये सपुत्रपशुबान्धवान् ।
 राजधर्मपरे नित्यं त्वयि क्रुद्धे युधिष्ठिर ॥ २६
 ततो भीमो महाबाहुः सात्यकिश्च महारथः ।
 अमित्राद्य गुरुं ज्येष्ठं मार्गणैः क्षतविक्षतौ ।
 स्थितावास्तां महेष्वासौ पाञ्चाल्यैः परिवारितौ ॥ २७
 तौ दृष्ट्वा मुदितौ वीरौ प्राञ्जली चाग्रतः स्थितौ ।
 अभ्यनन्दत कौन्तेयस्तावुभौ भीमसात्यकी ॥ २८

C. 7. 646A
 B. 7. 149. 54
 K. 7. 190. 56

तद् (for 'तं'). Dn2 D2. 4. 7. 8 हन्यते निहता (D4. 8 विहितः; D7 विहतां) श्वेव; T G2-5 Ms. 4 हन्यते निह-
 (G3-5 'ते च ह-; M4 'ते हि ह) ताश्वेव. —^δ) K3-5 B Dn
 D3. 7. 8 विनश्यं (Dn2 'क्षं) ति; D1 विनश्यति; D2 विन-
 श्यति (for विनश्यति). D3 [अ] पि (for च). T G2. 4
 M4 विनश्यं (M4 'नश्यं) ति च केशव; G1 M1-3. 5 विन-
 श्यति केवलः (Ms. 5 'लं); G3 विनश्यतीव केशव.
 — D2 om. 21°-23^δ. —^ο) D4. 5 क्रोधाद् (for क्रोध-).
 D3 त्वेते; D5 चैव (for ह्येते). —^δ) S1 K3 शत्रवः
 (for कौरवाः). D1 सुदुर्जयः; G2 कर्शन (for सुदुर्जयः).
 D5 कौरवाः शतशो रणे.

22 S2 missing (cf. v. 1. 1). D2 om. 22 (cf.
 v. 1. 21). —^α) K3 त्वा; Dc1 च (for हि). S1 K1. 2. 4
 B1. 4 D1 चक्षुर्हणं; Dn2 चक्षुर्हणं (sic); G3-5 च क्षुद्रको
 (for चक्षुर्हणं). B1 Dn D4-8 S वीर (G2 'रः) (for
 वीरं). —^δ) G5 सुयोधनं. —^ο) K1. 4 D1 अमित्रः;
 K5 समित्रः; G5 सुमित्रः (for समित्रः).

23 S2 missing (cf. v. 1. 1). D2 om. 23^{αδ} (cf.
 v. 1. 21). —^δ) Dn2 D4. 7. 8 दुरासदः (for सुदुर्जयः).
 — B4 reads 23^{αδ} after 20^{αδ}.

24 S2 missing (cf. v. 1. 1). —^α) B Dc1 Dn
 D2 G1. 8 M वि- (for हि). —^δ) Ms. 5 संग्रामेरिनि-
 सुदुर्जयः; Bom. ed. 'मे रिपुघ्नादिनां. —^ο) T G2-5 Ms. 5
 याति (for याता). B2 चैव; Dc1 Dn1 तेव; D2. 7. 8
 G1 M1. 2. 4 ते च; D4 ये ते (for ते वै). —^δ) D2.
 4. 7. 8 द्वेष्टासि (for क्रुद्धोऽसि). A few MSS. पाण्डवः;
 D3 T G (except G1) M1 (before corr. as in text).
 3. 4. 5 (before corr. as in text) मानद (for पाण्डव).

25 S2 missing up to सौख्या (in 25^δ) (cf. v. 1. 1).
 —^α) K3 प्राणान्; D3 भोगाः (for प्राणाः). K5 B4
 Dn2 D5. 7. 8 श्रियः (Dn2 'याः); B2 स्त्रियः (for प्रियाः).

S1 K1. 2. 4 D1 राज्यं प्राणांश्चिरे (K1 'यः) पुत्रान्. —^ο)
 Dn1 कृष्यः; S एव (for तस्य). B2 नश्यंति (for
 नश्यन्ति). S K1-4 D1 अचिरात्ते प्रमोक्षं (D1 'क्षं) ति;
 K5 अचिरात्तेषु नश्यंति; D5 'स्ते विनश्यंति; D8 अचि-
 रात्तेषु नश्यंति. —^δ) Dn1 D2. 4. 7 यस्य (for येषां).
 K4 पाण्डव; T G2-5 माधव (for मानद).

26^δ S1 K3 सुमित्रः (for सपुत्रः). — After
 26^{αδ}, S ins.:

1085*

श्रीभगवानुवाच ।

एवमेतन्महाबाहो विनष्टाः कौरवा सृष्टे ।

[G4 om. the ref. G1 M1 2 वादुर्देव; Ms-5 कृष्य
 (for श्रीभगवान्). M रणे (for सृष्टे).]

—^ο) S K1. 5 D1 राजन् (for राजः). K1 धर्मपरो (for
 'परे). D5 राजधर्मरेते चैव; T G2-5 राजधर्मभृतां श्रेष्ठ.
 —^δ) B Dc1 Dn D2-4. 7. 8 परंतप (for युधिष्ठिर).

27^α) Dc1 एवं; Dn1 एष (for ततो). D2. 4. 7. 8
 महाराज (for 'बाहुः). S ततो युधिष्ठिरं भीमः. —^δ)
 B2 परंतपः; D5 महाबलः; G5 'सृष्टे (for 'रथः).
 —^ο) G3 गुरुः (for गुरुं). K4 D2-5. 7. 8 श्रेष्ठ (for
 ज्येष्ठ). —^δ) K1. 2. 4 D1 क्ष (D1 कृ) तवियद्वौ; D2
 'जाततौ (for 'विक्षतौ). G3 [अ] स्तावुभौ भीमसात्यकी.
 —^α) B2. 4 Dn2 G2 क्षिताव् (for स्थिताव्). —^δ) S2
 B Dc1 D5. 6 पांचाल्यः; S 'लैः (for 'ल्यैः).

28^α) T G2-5 दृष्ट्वा प्र- (for तौ दृष्ट्वा). D2. 4. 7. 8
 राजा; D5 वीरः (for वीरौ). —^δ) S K1. 2. 4 D1
 पांचाल्यौ; D3. 8 G1 M1. 2 प्राञ्जलिः (for प्राञ्जली). Dn2
 D2. 4. 7. 8 S समुपस्थितौ (for चाग्रतः स्थितौ).

29 Before 29, M4 ins. युधिष्ठिरः. —^α) K5 B
 Dc1 Dn D2-4. 7. 8 M1. 2. 3 (sup. lin.) शूरौ (for वीरौ).
 —^δ) S1 (marg. as in text) K3 (sup. lin. as in

C. 7, 6485
B. 7, 149. 5
K. 7, 150. 8

दिष्ट्वा पश्यामि वां वीरौ विमुक्तौ सैन्यसागरात् ।
द्रोणग्राहहुराधर्षाद्वादिक्यमकरालयात् ।
दिष्ट्वा च निर्जिताः संख्ये पृथिव्यां सर्वपार्थिवाः ॥ २९
युवां विजयिनौ चापि दिष्ट्वा पश्यामि संयुगे ।
दिष्ट्वा द्रोणो जितः संख्ये हार्दिक्यश्च महाबलः ॥ ३०
सैन्यार्णवं समुत्तीर्णौ दिष्ट्वा पश्यामि चानघौ ।

समरश्चाधिनौ वीरौ समरेष्वपलायिनौ ।
मम प्राणसमौ चैव दिष्ट्वा पश्यामि वामहम् ॥ ३१
इत्युक्त्वा पाण्डवो राजा युयुधानवृकोदरौ ।
सखजे पुरुषव्याघ्रौ हर्षाद्वाष्पं मुमोच ह ॥ ३२
ततः प्रमुदितं सर्वं बलमासीद्विशं पते ।
पाण्डवानां जयं दृष्ट्वा युद्धाय च मनो दधे ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४

text) शोक- (for सैन्य-). — ^a) K2. 8. 5 B D (except D8) G1. 5 M ग्राह- (for ग्राहाद्). — ^e) D8 दृष्ट्वा (for दिष्ट्वा). K3 B1 वि-; Dn2 D2 नो; D4 भो; D7. 8 T G2-5 वो; G1 M वां (for च). K5 D2. 4. 7. 8 G1 M1-3. 5 (inf. lin. as in text) सर्वे; G4 संवे; G5 M4 संखे (for संख्ये). — K4 om. (hapl.) 29'-30'.

30 K4 om. 30^{ab} (cf. v. l. 29). — ^a) M4 युद्धे (for युवां). D4. 7. 8 वापि (for चापि). — 30^{cd} partly damaged in G5. — ^e) D2 कर्णे (for द्रोणो). G1 M (except M5) संखे; G4 संवे (for संख्ये). — ^d) K1 D5 महाबलः (D5 काः); Dn2 D2. 4. 7. 8 G1 M1-3. 5 रयः (for बलः). — After 30, N ins.:

1086* दिष्ट्वा विकर्णिभिः कर्णे रणे नीतः पराभवम् ।
विमुखश्च कृतः शल्यो युवाभ्यां पुरुषर्षभौ ।
दिष्ट्वा युवां कुशलिनौ संग्रामात्पुनरागतौ ।
पश्यामि रथिनां श्रेष्ठानुभौ युद्धविशारदौ ।
मम वाक्यकरो वीरौ मम गौरवयन्त्रितौ । [5]

[(L. 1) D1. 5 अक (D5 हि क) णिभिः. Dn2 D2. 4. 7. 8 पराजयं (for भवम्). — (L. 3) D8 संग्रामौ (for संग्रामाद्). — After line 3, D8 reads 31^{abcd}. B4 om. lines 4-5. — (L. 5) D8 कार्यकरो (for वाक्य). K1 om. (hapl.) रौवी.]

31 B4 om. 31^{abcd}; D8 reads the same after line 3 of 1086*. — ^a) S K1. 2 सैन्यार्णवं; D5

सैन्यार्णवात्. — ^b) B (B4 om.) Dc1 Dn D8 वामहं; D2. 4. 7 वामुभौ; D5 संयुगे; D8 तावुभौ; T G2-5 चाक्षयौ (for चानघौ). — Dc1 om. 31^{def}; K1 reads the same twice. — ^d) D4. 8 संग्रामेषु. B1. 2. 5 D2 S (except M3. 5) समरेष्वपराजितौ; B3 Dn1 प्रांजली चाग्रतः स्थितौ (= 28^b). — ^e) D1. 2. 8 वाक्य- (for प्राण-). S2 T G2-5 M4 वीरौ; G1 M1. 2 दिष्ट्वा (for चैव). — ^f) K1 (first time) चानघौ; K5 G5 चाप्यहं; D8 [अ]हं युवां; T G2-4 चाक्षयौ; G1 M1. 2 वाप्यहं; M3-5 वां ह्यहं (for वामहम्).

32 32^{ab} partly damaged in G5. — ^a) S2 K1 पांडवौ. Dn2 D2. 4. 7 T G2-5 राजन्; D5 वीरो (for राजा). — ^e) Dn1 G5 न्याघ्रौ (for न्याघ्रौ). — ^d) K2 Dc1 च (for ह).

33 ^a) D5 सैन्यं (for सर्वं). — ^e) B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 रणे (B4 बले) दृष्टं; S महद्दृष्टं (for जयं दृष्ट्वा). — ^d) B2. 4. 5 Dc1 Dn1 D2 तु; D5 [ए]व (for च).

Colophon. — Sub-parvan: Editione जयद्रथवच. — Day of Drona's Generalship: S2 चतुर्थदिने; K1. 2. 4 चतुर्थदिवसे; B4 चतुर्थदिनयुद्धं; D1 चतुर्थयुद्धदिवसे. — Adhy. name: K5 युधिष्ठिरमहोत्सवः; Bom. ed. युधिष्ठिरदर्वः. — Adhy. no. (figures, words or both): B1 T G M1-3 146; B5 156; Dn1 149; M4. 5 144. — Sloka no.: Dc1 Dn1 50

१२५

संजय उवाच ।

सैन्धवे निहते राजन्पुत्रस्तव सुयोधनः ।

अश्रुक्लिन्नमुखो दीनो निरुत्साहो द्विषजये ।

अमन्यतार्जुनसमो योधो भुवि न विद्यते ॥ १

न द्रोणो न च राधयो नाश्वत्थामा कृपो न च

कुद्रस्य प्रमुखे स्थातुं पर्याप्ता इति मारिष ॥ २

निर्जित्य हि रणे पार्थः सर्वान्मम महारथान् ।

अवधीत्सैन्धवं संख्ये नैनं कश्चिदवारयत् ॥ ३

सर्वथा हतमेवैतत्कौरवाणां महद्वलम् ।

न ह्यस्य विद्यते त्राता साक्षादपि पुरंदरः ॥ ४

यमुपाश्रित्य संग्रामे कृतः शस्त्रसमुद्यमः ।

स कर्णो निर्जितः संख्ये हतश्चैव जयद्रथः ॥ ५

परुषाणि सभामध्ये प्रोक्तवान्यः स्म पाण्डवान् ।

स कर्णो निर्जितः संख्ये सैन्धवश्च निपातितः ॥

7 gm.
7. 150. gm.
7. 151. 9

125

1 Ś2 om. the ref. — ^δ) Ds तव पुत्रः (by transp.).
Ś K (except Ks) D1 M1 विशां पते (for सुयोधनः).
— °) B Dc1 Dn1 अश्रुपूर्णः (for 'क्लिन्नः'). — After 1^{ad},
B Dc1 Dn Ds ins.:

1087* दुर्मना निःश्वसन्नृणो भद्रदंष्ट्र इवोरगः ।

आगस्कृत्सर्वलोकस्य पुत्रस्तेऽर्ति परामगात् ।

दृष्ट्वा तत्कदने घोरे स्वबलस्य कृतं महत् ।

जिष्णुना भीमसेनेन सात्वतेन च संयुगे ।

स विवर्णः कृशो दीनो बाष्पविद्धतलोचनः । [5]

[(L. 1) A few MSS. निश्चस्त्. B2 Dn2 दुष्टो (for
उष्णो). — (L. 2) B1 (marg.; orig. as above) पुत्रस्ते-
निरोभवत् (for the post. half). — (L. 3) Dn2 सात्व-
तस्य (for स्वबलस्य). — (L. 5) B1 बाष्पाद्- (for बा-
ष्पवि-). B2 -ग्रस्तुतः; B3. 5 -ग्रस्तुतः; B4 Ds -संयुत- (for
-विद्धत-).]

— ⁷) D2. 5 योद्धा (for योधो). B Dc1 Dn D4. 7. 8
न योद्धा (B2 Dc1 Dn1 योधो) सुवि विद्यते (D8 वर्तते);
T G2-5 न योद्धास्तीति (G5 योध इति) मारिष; G1 M न
यौध इह (M4 इति) विद्यते.

2 °) D2. 7. 8 युद्धस्य; T G2-5 पार्थस्य (for कुद्रस्य).
B Dc1 Dn2 Ds समरे; T G2-4 संमुखे; G5 सु° (for
प्र°). — ^d) Ś1 समर्था; K2 D3. 4. 7. 8 G5 पर्याप्तः; K3
समर्थ (for पर्याप्ता). D4. 5 इव (for इति).

3 D4 om. 3. — ^a) D7. 8 निर्जित्येह; S (except
G3. 4) विनिर्जित्य (for निर्जित्य हि). — ^δ) Ś1 K1. 4 D1. 6
स सर्वान्पु; Ds सर्वानेतान् (for 'न्मम). D2 राजानः
शूरमानिनः. — D2 om. 3^{ad}. — °) G1. 5 M1. 2 संखे; G4

M1 संखे (for संख्ये). — ^d) B Dn2 S च (G5 तु)
(for [ए]नं). K1. 2 किंचिद्; D5 एतान् (for कश्चिद्).

4 ^a) T सर्वं च (for सर्वथा). B Dc1 Dn D2. 4.
6. 8 [इ]दं (for [ए]तत्). — ^δ) Dn2 पांडवैः स्म (for
कौरवाणां). K4 महा- (for महद्). D2. 4. 6-8 पांडवैर्मे
महाबलं. — °) Ds तस्य; M1. 2. 4. 5 ह्यद्य (for ह्यस्य).
K4 समरे (for विद्यते). T G2-4 स्थाता (for त्राता).
— ^d) D5 एव (for अपि).

5 ^a) Ś K (except Ks) D1 समाश्रित्य; D2. 4
G2. 3. 5 अपा° (for उपा°). B3. 5 Dc1 Dn1 संग्रामे यमुपा-
श्रित्य. — ^δ) Ś1 K3 -परिग्रहः (for -समुद्यमः). — °) T
G2-5 विजितः (for निर्जितः). G1. 5 M1-4 संखे. — ^d)
G2. 5 चैव (for चैव). K5 B2 D3. 5 G4 सैन्धवश्च निपा-
तितः (=6^d). — After 5, K5 B (except B4) Dc1
Dn1 D4. 7. 8 G1 M read 7^{ad} for the first time, repeat-
ing it in its proper place.

6 B4 Dn2 D2. 3. 5 G4 Cal. Bom. ed. om. 6. K5
transp. 6^{ad} and 6^{cd}. — ^δ) K4 B (B4 om.) Dc1
Dn1 S (G4 om.) हि; K5 स (for स्म). Ś1 पांडवं.
D4 पांडवान्यः स्म उक्तवान्. — After 6^{ad}, K5 Ds ins.:

1088* वधो येन प्रतिज्ञातः संयुगे सन्ध्याचिनः ।

— Ds om. 6^{ad}. B (B4 om.) Dc1 Dn1 D7. 8 G1 M read
6^{ad} for the first time after the first occurrence
of 7^{ad}. — °) M1. 2. 5 (all first time) विजितः (for
निर्जितः). G1 M1-3. 5 (all first time) संखे; M4
(first time) संखे. — ^d) B1 (first time). 2 (both
times). 3 (first time). 5 (both times) G1 M (all first
time) हतश्चैव जयद्रथः.

7 K5 B (except B4) Dc1 Dn1 D5. 7. 8 G1 M
read 7^{ad} for the first time after 5. — ^a) M4 (first

C. 7. 6502
B. 7. 150. 9
K. 7. 151. 10

यस्य धीर्यं समाश्रित्य शमं याचन्तमच्युतम् ।
तृणवचमहं मन्ये स कर्णो निजितो युधि ॥ ७
एवं क्लान्तमना राजक्षुपायाद्रोणमीक्षितम् ।
आगस्कृत्सर्वलोकस्य पुत्रस्ते भरतर्षभ ॥ ८
ततस्तत्सर्वमाचख्यौ कुरूणां वैशसं महत् ।
परान्विजयतश्चापि धार्तराष्ट्राश्चिमजतः ॥ ९
दुर्योधन उवाच ।
पश्य मूर्धावसिक्तानामाचार्यं कदनं कृतम् ।
कृत्वा प्रमुखतः शूरं भीष्मं मम पितामहम् ॥ १०
तं निहत्य प्रलुब्धोऽयं शिखण्डी पूर्णमानसः ।
पाञ्चालैः सहितः सर्वैः सेनाग्रमभिर्षति ॥ ११
अपरश्चापि दुर्धर्षः शिष्यस्तु सव्यसाचिना ।

time) उपाश्रित्य (for समा°). — ^δ) Ks Bs Dn1 Ds.
7. 8 G1 M (all first time) पाण्डवानवमंस्सहि (Dn1 Ds
'सहे'); B1. 2. 5 (all first time) पाण्डवेन समं स हि.
— ^α) B1 Dc1 विजितो (for निजितो).

8 Before 8, G1 M1. 2. 4 ins. संजयः. — ^δ) Ms
पालयाद् (sic) (for उपा°). Ds उपायाद्रोणसंनिधौ.

9 ^α) Ds स ततः (for ततस्तत्). Ds. 7. 8 आख्यातं
(for आचख्यौ). — ^δ) D4 अशनं (for वैशसं). — ^ε)
Ks D2. 3. 5 विजयिनश् (for यतश्). — ^α) Ds विनिजि-
तान् (for निजितः).

10 ^α) B Dc1 Dn Ds (marg. sec. m.) मूर्धाभिषिक्ता-
नाम्. — ^δ) Ks-5 B Dc1 Dn D1 महत् (for कृतम्).
— Ks D1 om. 10^α. — ^α) T G2-5 Ms हत्वा (for
कृत्वा). D2. 4. 7. 8 transp. शूरं and भीष्मं. Ds कुरू-
(for मम).

11 ^α) Dn1 लुब्धो हि; T G2-5 च लुब्धो (for प्र-
लुब्धो). D4 तन्निमित्तप्रसूतोयं. — ^δ) Ds शिखंडी युद्ध-
दुर्मदः; G1 M1-3. 5 'दी पूर्वमेव ह. — ^ε) B1 D4. 6
पाञ्चालैः; B3 Dn2 D7 पांचाल्यैः. — ^α) K4 अभिकर्षितः;
B Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S 'वर्तते; Dc1 Dn1 अतिवर्तते; Ds
अभिकर्षति (for अभिकर्षति).

12 ^α) S अञ्जेन च दुर्धर्षः शिष्येण तव घन्विना.
— ^ε) Ds. 7 अक्षौहिणीः. B2. 3. 5 Dc1 Ds भित्त्वा (for
हत्वा).

अक्षौहिणीः सप्त हत्वा हतो राजा जयद्रथः ॥ १२
अस्मद्विजयकामानां सुहृदामुपकारिणाम् ।
गन्तास्मि कथमानृण्यं गतानां यमसादनम् ॥ १३
ये मदर्थं परीप्सन्ति वसुधां वसुधाधिपाः ।
ते हित्वा वसुधैश्चर्यं वसुधामधिशेते ॥ १४
सोऽहं कापुरुषः कृत्वा मित्राणां क्षुयमीदृशम् ।
नाश्वमेधसहसेण पातुमात्मानमुत्सहे ॥ १५
मम लुब्धस्य पापस्य तथा धर्मापचायिनः ।
व्यायच्छन्तो जिगीषन्तः प्राप्ता वैवस्वतक्षयम् ॥ १६
कथं पतितवृत्तस्य पृथिवी सुहृदां दुहः ।
विवरं नाशकदातुं मम पार्थिवसंसदि ॥ १७
सोऽहं रुधिरसिक्ताङ्गं राज्ञां मध्ये पितामहम् ।

14 ^α) D2 मर्दये. B Dc1 Dn2 S परीप्सन्ते; Ds
'प्सन्ति (for 'प्सन्ति). — ^δ) G4 विजयं (for वसुधां).
— ^ε) S1 Ks. 4 D4 हत्वा. Ds ते हत्वा वसुधां प्राप्ता.
— The portion of the text from 14^α up to the end
of the parvan (adhy. 173) is lost in Ks on miss-
ing folios. — ^α) Ds. 7. 8 अभि-; T G2-5 अपि (for
अधि-).

15 Ks missing (cf. v. l. 14). — ^δ) Dn1 क्षणम्;
S भयम् (for क्षयम्). — ^ε) B1. 8 Dc1 Dn अश्वमेध-
— ^α) K1 आहवे (for उत्सहे). B2. 5 Dc1 Dn1 D2
पावितुं न त (Dc1 D2 स) मुत्सहे.

16 Ks missing (cf. v. l. 14). — ^δ) Cd धर्माप-
चायिनः (as in text). Ds स्वधर्मस्यापराधिनः; Ds
तथा धर्मापचारिणः; Ds धर्मस्यापराजिनः (sic). — ^ε)
B2. 4 Dn2 D2. 4. 7. 8 S व्यायमेन; Ds व्यायक्षन्तो (for
'च्छन्तो). G1. 5 M1-4. 5 (inf. lin. as in text) जिहीषन्तः
(for जिगीषन्तः). — ^α) K4 प्राप्ता (for प्राप्ता).

17 Ks missing (cf. v. l. 14). — ^α) Ds च पाप-
(for पतित). — ^δ) K2 पृथिवीं; D7. 8 पृथिव्यां (for
पृथिवी). Ds-8 G1 M1. 2. 4 सुहृद् (for सुहृदां). D2
पृथिवी मुदसुहृदेत्; D4 पृथिवी मसुहृद्दुहः; Cv as in
text. — D4 om. 17^α-19^β. — ^ε) T G2. 4 कर्तुं (for
दातुं). Gs विवरं नाशकृत्स्नं; Cv विवराण्याशकदातुं
(sic). — ^α) S1 K1. 3. 4 D1. 3. 6 मही (for मम). Dn
D2. 7. 8 पृथिवी मम दुस्ते; Cv. as in text.

शयानं नाशकं त्रातुं भीष्ममायोधने हतम् ॥ १८
 तं मामनार्यपुरुषं मित्रद्रुहमधार्मिकम् ।
 किं स वक्ष्यति दुर्धर्षः समेत्य परलोकजित् ॥ १९
 जलसंधं महेष्वासं पश्य सात्यकिना हतम् ।
 मदर्थमुद्यतं शूरं प्राणांस्त्यक्त्वा महारथम् ॥ २०
 काम्बोजं निहतं दृष्ट्वा तथालम्बुसमेव च ।
 अन्यान्बहूँश्च सुहृदो जीवितार्थोऽद्य को मम ॥ २१
 व्यायच्छन्तो हताः शूरा मदर्थे येऽपराङ्मुखाः ।
 यतनानाः परं शक्त्या विजेतुमहितान्मम ॥ २२

तेषां गत्वाहमानृष्यमद्य शक्त्या परंतप ।
 तर्पयिष्यामि तानेव जलेन यमुनामनु ॥ २३
 सत्यं ते प्रतिजानामि सर्वशस्त्रमृतां वर ।
 इष्टापूर्तेन च शपे वीर्येण च सुतैरपि ॥ २४
 निहत्य ताव्रणे सर्वान्पाञ्चालान्पाण्डवैः सह ।
 शान्तिं लब्धास्मि तेषां वा रणे गन्ता सलोकताम् ॥ २५
 न हीदानीं सहाया मे परीप्सन्त्यनुपस्कृताः ।
 श्रेयो हि पाण्डून्मन्यन्ते न तथास्मान्महाभुज ॥ २६
 स्वयं हि मृत्युर्विहितः सत्यसंघेन संयुगे ।

C. 7. 6552
 B. 7. 150 20
 K. 7. 151. 31

18 Ks missing (cf. v. l. 14). Ds om. 18 (cf. v. l. 17). —^a) Śs Ks B D (except D1; Ds om.) यो (for सो). K2 G2 -सिक्तानां; Ds. 8 -दिग्धानां (for -सिक्ताङ्गं). T G1. 3-5 M योहं (G1 M1-2. 5 सोहं; G4 सोयं) मूर्धावसिक्तानां. —^b) Ds राज- (for राज्ञां). — Dn2 om. 18^{ad}.

19 Ks missing (cf. v. l. 14). Ds om. 19^{ab} (cf. v. l. 17). K1. 2 om. (hapl.) 19^a-20^b. D2 om. 19^{ab}. —^a) Ś D1. 3. 5. 6. 8 तन् (for तं). —^b) B3 Ds-8 मित्रद्रोहम्. —^c) Dn1 प्रधर्षति; Dn2 Ds वक्ष्यति हि; D2. 7 प्रवक्ष्या (D1 'क्षा' मि; D4. 8 प्रवक्ष्यति; G5 स वक्ष्यामि (for स वक्ष्यति). Ś Ks. 4 D1. 8. 8 किं वक्ष्यति दुराधर्षः (Ds. 8 सुदुर्धर्षः).

20 Ks missing (cf. v. l. 14). K1. 2 om. 20^{ad} (cf. v. l. 19). —^a) D1 जलं (for जल-).

21 Ks missing (cf. v. l. 14). —^a) Śs D1 काम्बोजं; Ds कम्बोजं (for काम्बोजं). K1 Ds निहितं. —^b) B Dc1 Dn2 Ds. 6 Gs [अ]लंबु (Ds 'बि' षम्; T G2. 4. 5 Ms. 5 [अ]लंबलम्; M1 [अ]लंबिकम् (for [अ]लम्बुसम्). —^c) S अन्यांश्च सुहृदः सर्वाश्च. —^d) D4. 7 जीवितार्थो. T G2-4 [स]त्र (for स्य). Dn2 मया (for मम). Gs जीवितार्थार्थको मम.

22 Ks missing (cf. v. l. 14). Ds om. 22^a-23^b. —^a) Ds व्यायच्छन्ते. —^b) D4. 7. 8 त्वद् (for ये). Śs Ks समुद्यताः; T G2-5 [स]प्यवाङ्मुखाः (for अपराङ्मुखाः). —^c) Ds यतमानान्; Ds यजमाना (sic) (for यतमानाः). —^d) Ś K (Ks missing) D1 विजये च हि (Ks. 4 ह) ता मम; D4 विजेतुं च हितान्मया.

23 Ks missing (cf. v. l. 14). Ds om. 23^{ad} (cf.

v. l. 22). —^a) D4. 8 येषां (for तेषां). D4 Gs-8 हत्वा; Ds गता; Ds यत्तो (for गत्वा). —^b) Ds पराङ्मुखान् (for परंतप). M2. 5 अद्य हत्वा पराङ्गणे. — Dn1 om. 23^{ad}. —^c) Ds. 8 तांश्चैव; D4. 7. 8 तेनैव (for तानेव). —^d) D2 यमुनांभसा; D4. 7. 8 यमुनां प्रति (for यमुनामनु).

24 Ks missing (cf. v. l. 14). —^b) M1. 2 वरः. —^c) Dn1 च शमेद्; D1 च वशे; S सत्येन (M1 स तेन) (for च शपे). —^d) K1 सुतैरपि; B2 श्रुतैरपि; Ds सुतेन च (for सुतैरपि).

25 Ks missing (cf. v. l. 14). —^a) T Gs-5 च; G1. 2 M वा (for तान्). Ds पार्थान् (for सर्वान्). —^b) D2 पंचालान्. Dn2 D4. 7. 8 पांडुभिः (for पाण्डवैः). —^c) D2. 4 S गता (for लब्धा). Ds [अ]सि (for [अ]स्मि). K2 वै; D1 च; T Gs-5 वो (for वा). —^d) Dn2 Ds. 6 [अ]स्मि (for स). — After 25, Dn D2. 4. 8 read 32 and Ds 32^{ad} for the first time, repeating the same in its proper place.

26 Ks missing (cf. v. l. 14). —^a) D2 तदिदानीं; T G M1-3. 5 निहता हि; M1 विहीना हि (for न हीदानीं). T G2. 3 ये (for मे). D2 तदिदानीं समादाग्रे (sic); D1 न हीदानीं महामाये. —^b) B (except B2) परैः संति; Cd परीप्सतः (for परीप्सन्ति). S परैः सत्यपुरस्कृताः. —^c) Gs damaged. Cv as in text. —^d) Ś K (Ks missing) D1 महाभुजान्; D1 M1. 2 'भुजः'.

27 Ks missing (cf. v. l. 14). —^a) G1 M1. 2 विदितः; G2. 4 अदितः (for विदितः). —^b) D4 -संघव- (for -संघेन). —^c) Ś K1 D4 अपेक्षां (for उ). —^d)

C. 7. 6922
B. 7. 150. 30
K. 7. 151. 31

भवानुपेक्षां कुरुते सुशिष्यत्वाद्भनञ्जये ॥ २७
अतो विनिहताः सर्वे येऽस्मज्जयचिकीर्षवः ।
कर्णमेव तु पश्यामि संप्रत्यस्मज्जयैषिणम् ॥ २८
यो हि मित्रमविज्ञाय याथातथ्येन मन्दधीः ।
मित्रार्थे योजयन्त्येनं तस्य सोऽर्थोऽवसीदति ॥ २९
तादृशमिदं कार्यं कृतं मम सुहृद्वैः ।
मोहाल्लभ्यस्य पापस्य जिह्वाचारैस्ततस्ततः ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५

B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 S शिष्यत्वाद्भनञ्जये तु (B1 Dc1 ह;
B2. 4 हि; B3. 5 च; S वै).

28 Ks missing (cf. v. l. 14). Gs partly damaged. —^a B1. 3. 5 Dc1 ततो (for अतो). D2. 8 Ms हि (for वि-). —^b Ś1 Ks येस्माज्जय-; D4 येस्माज्जय-; T G2-4 M4 यतमानाः; G1 M1-8. 5 स्मयमानाः (for येस्माज्जय-). D5 विज्ञेयिणः; M3. 5 जिगीषवः; M4 जिहीषवः (for चिकीर्षवः). —^c D2. 8. 6 [अ]नु- (for तु). —^d Ś1 Ks M1-8. 5 (sup. lin.; orig. as in text) अस्मिन् (for अस्मज्-). Dc1 Ds G5 जयैषिणां.

29 Ks missing (cf. v. l. 14). —^a B T G2-5 M3. 5 (sup. lin. as in text) [अ]मित्रम्. D2. 4. 6. 7 अवज्ञाय. —^b K1. 2. 4 B1 Ds. 5-7 G2. 8 यथातथ्येन; Gs यथा तथ्येत. —^c Ds योधयति (for योज-). Ś K (Ks missing) D1. 3. 5-8 एव (for एनं). —^d Dn2 Ds S स्वार्थो (for सोऽर्थो). D5 विनश्यति (for अवसीदति). D2. 4. 7. 8 तस्यार्थो व्यव (D2 शोच-; D4 श्रव्यव-) सीदति.

30 Ks missing (cf. v. l. 14). Gs partly damaged. —^a B Dc1 Dn D2. 8 कृतमिदं; D4 प्रतिमिदं (sic) (for इदं कार्यं). —^b B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 S मम कार्यं (for कृतं मम). Ś K1. 8 सुहृद्वैः; Dc1 सुहृद्वैः; Dn1 D2. 5 दुधैः; Dn2 D7. 8 जमेः; Ds जनेः; D4 दुधैः; Ds दुधैः (for हुवैः). — M3 om. 30^{ad}. T G2. 4 read 30^{ad} twice. —^c Ds महार- (for मोहाल्ल). T (both, second time) G1. 2. 3. 4 (last two second time). 5 M1. 2. 4. 5 यो (T G2. 5 Ms यौ) मे युद्धस्य कृत्यस्य. —^d Ds जिह्वाचारैः. B Dc1 समंततः; Dn1 हृतस्ततः; D7 तमस्तमः; T (both, second time) G2. 3. 4

हतो जयद्रथश्चैव सौमदत्तिश्च वीर्यवान् ।
अभीषाहाः शूरसेनाः शिवयोऽथ वसातयः ॥ ३१
सोऽहमद्य गमिष्यामि यत्र ते पुरुषर्षभाः ।
हता मदर्थं संग्रामे युध्यमानाः किरीटिना ॥ ३२
न हि मे जीवितेनार्थस्तानृते पुरुषर्षभान् ।
आचार्यः पाण्डुपुत्राणामनुजानातु नो भवान् ॥ ३३

(last two second time). 5 M4. 5 समेत्यतुः; G1 M1. 2 समेत्य तु (for ततस्ततः). Dn2 D2. 4 जिह्वास्य धनमीहृतः.

31 Ks missing (cf. v. l. 14). —^a Dn2 D2. 4. 7. 8 राजा (for चैव). —^b D4. 5. 7 G5 सौमदत्तिश्च. B2 तु (for च). —^c Ds G1 M अभीषहाः; Ds अभीषाहाः (for अभी-). Ś1 Ks चित्रसेनाः; K1 D2. 4 G5 शूरसेन- (for शूरसेनाः). —^d Ś K1. 2 शिवयोः; D4 शबयो. B (except B4) Dn2 वसातयः.

32 Ks missing (cf. v. l. 14). Gs partly damaged. Dn D2. 4. 3 read 32 and Ds 32^{ad} for the first time after 25. —^a Dn D2. 4. 5. 8 (all first time) तत्र (for अत्र). —^c K4 Dn1 (second time). na (first time) D1. 2 (both times) मदर्थं.

33 Ks missing (cf. v. l. 14). Ds om. 33^{ad}. —^a G5 मे हि (by transp.); M1. 2 हि मज्. —^b Dn1 पुरुषर्षभ. — Ds om. 33^{ad}. —^c Ds. 7 C7 आचार्य. ✽ Cd पाण्डवानामाचार्य इत्युपालभे ✽ —^d B5 वो; Ds G2 मां; T G2-5 मा; G1 M (except M4) वै (for नो).

Colophon: Ks missing. — Sub-parvan: Editions जयद्रथबध. — Day of Drona's Generalship: Ś2 चतुर्थदिने; K1 D1 चतुर्थयु (D1 श्रेष्ठं यु) द्विदिनसे; K2. 4 चतुर्थे (K4 श्रेष्ठं) दिवसे. — Adhy. name: Dn1 संख्यायां दुर्योधनविलापः; D2 दुर्योधनवाक्यं; G1 M (except M4) रात्रियुद्धे दुर्योधनविलापः; Bom. ed. दुर्योधनानुतापः. — Adhy. no. (figures, words or both): B1 T G M1-3. 5 (before corr.) 147; Dn1 150; Ds 46; M4. 5 (by corr.) 145. — Śloka no.: Dc1 37; Dn1 38.

१२६

धृतराष्ट्र उवाच ।

सिन्धुराजे हते तात समरे सव्यसाचिना ।

तथैव भूरिश्रवसि किमासीद्वो मनस्तदा ॥ १

दुर्योधनेन च द्रोणस्तथोक्तः कुरुसंसदि ।

किमुक्तवान्परं तस्मात्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २

संजय उवाच ।

निष्ठानको महानासीत्सैन्यानां तव भारत ।

सैन्धवं निहतं दृष्ट्वा भूरिश्रवसमेव च ॥ ३

मन्त्रितं तव पुत्रस्य ते सर्वमवमेनिरे ।

येन मन्त्रेण निहताः शतशः क्षत्रियर्षभाः ॥ ४

द्रोणस्तु तद्वचः श्रुत्वा पुत्रस्य तव दुर्मनाः ।

मुहूर्तमिव तु ध्यात्वा भृशमार्तोऽभ्यभाषत ॥ ५

दुर्योधन किमेवं मां वाक्शरैरभिकृतसि ।

अजय्यं समरे नित्यं युवाणं सव्यसाचिनम् ॥ ६

एतेनैवार्जुनं ज्ञातुमलं कौरव संयुगे ।

यच्छ्लिखण्ड्यवधीद्भीष्मं पाल्यमानः किरीटिना ॥ ७

अवध्यं निहतं दृष्ट्वा संयुगे देवमानुषैः ।

तदैवाज्ञासिषमहं नेयमस्तीति भारती ॥ ८

यं पुंसां त्रिषु लोकेषु सर्वशूरममस्महि ।

तस्मिन्निहिते शूरे किं शेषं पर्युपास्महे ॥ ९

C. 7. 6537
B. 7. 151. 9
K. 7. 152. 9

126

This adhy. is missing in Ks (cf. v. 1. 7. 125. 14).

1 Gs om. the ref. — °) S च (for [ए]व). — °) Ds तथा; Ds ततः (for तदा).

2 °) T G2-5 द्रोणस्तु (for च द्रोणस्). — °) Ks वा कुर्वन् (for उक्तवान्). Dn2 तस्यै (for तस्मात्).

3 D1 om. 3. — °) D2 Gs. 5 निष्ठानको; Cd निष्ठा (as in text).

4 For 4^{ab}, Dn D2. 4. 7. 8 S subst.:

1089* अवमेनिरे च ते सर्वे तव पुत्रस्य मन्त्रितम् ।

[Dn अवमन्त्रित; D2. 7. 8 अ (D2 त) ज्ञानमन्त्रित; D4 अत्र मन्त्रित (for अवमेनिरे च). Dn2 सर्वे (for सर्वे). T G2-5 M3-5 transp. तव and पुत्रस्य. D2 तव पुत्रमन्त्रिणं (for the post. half).]

— °) Dn D7. 8 पुरुषर्षभाः (for क्षत्रिय°).

5 Ds om. 5. — °) Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 G1 M1. 2. 4 तव पुत्रस्य दुर्मनाः. — °) K1 B (except B1) Dn2 Ds तद्; S च (for तु). Dn1 D2. 4. 7. 8 ध्यात्वा मुहूर्तं राजेंद्र.

6 Before 6, MSS. ins. द्रोण उवाच. — °) G1 M1. 2 वृथैव (for किमेव). — °) = 26°. T G2-4 M3-5 शल्यैर् (for शरैर्). K3 अपिकृतसि; Dn D2. 4. 7. 8 G1

M1. 2. 4 उपवि (D7 °व) ध्यसि; T G2-5 M3. 5 उपकुंतसि (for अभिकृतसि). — °) B Dc1 Dn2 S अजय्यं (T G2. 4 °जय्यं) सततं संख्ये (G1. 5 M1-4 °खे); Dn1 D4 °य्यं च (D4 हि) सदा संख्ये; D2. 7. 8 अजय्यं (D7 °जय्यं; D8 °जय्यं) हि तदा संख्ये.

7 °) Dn1 D4. 7. 8 [अ]र्जुनो; D2. 5 °ने (for °नं). D2 ज्ञातम् (for ज्ञातुम्). — °) D2 बलं (for अलं). Dc1 S कौरव्य.

8 °) Ds. 4 हि (for नि). — °) Ś1 -मानवैः; Dn D2. 4. 7. 8 -दानवैः (for -मानुषैः). — °) B3 तथैव; Ds तदेव (for तदैव). Ś K3 Ds. 5. 8 वीर; K1. 2. 4 D1 वीरं (for अहं). — °) K2. 4 नेदम् (for नेयम्). K2. 4 D1. 8 T G2-4 भारत (for °ती).

9 °) Dn1 Ds यः पुंसां; D1 M3. 4 यं पुमांस; D3. 4 M5 यः पुमांस; Ds यः ख्यातस; T G2-5 यः पुरा (for यं पुंसां). G1 M1. 2 यं पुमांसं त्रिलोकेषु. — °) B1. 4 सर्वे (for सर्वे). Ds अतः सदा; G1 M1. 2 स्म मन्यते (for अमस्महि). Ds सर्वशूरश्रुतामपि; Ds सर्वे शूरा उपास्महि; T G2-5 M3. 5 सर्वशूरश्रु (G5 °पु) रंधरः. — G1 M1. 2. 4 om. 9^{ad}. — °) B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 निपतिते (for विनिहते). S (G1 M1. 2. 4 om.) तस्मिन्निपतिते भीष्मे. — °) Ś K1. 2 D1 विशेषं; B4 निःशेषं (for किं शेषं).

10 °) Ds यं (for यान्). K4 D4 अस्मान्; B3 Dn1 रलहान्; B5 ग्रहान् (for स्म तान्). B5 ग्रहते;

C. 7. 653B
B. 7. 151. 10
K. 7. 152. 10

यान्स् तान्ल्हते तातः शकुनिः कुरुसंसदि ।
अश्वात् तेषा निशिता बाणास्ते शत्रुतापनाः ॥ १०
त एते घ्नन्ति नस्तात विशिखा जयचोदिताः ।
यांस्तदा ख्याप्यमानांस्त्वं विदुरेण न बुध्यसे ॥ ११
तास्ता विलपतश्चापि विदुरस्य महात्मनः ।
धीरस्य वाचो नाश्रौषीः क्षेमाय वदतः शिवाः ॥ १२

T Gs. 4 वल्ले; Cd रल्ले (as in text). K1. 2 D1
यान्स् ताव्वकुलिस्तातः; Ds. 6 यान्श्चानयु (Ds 'ग्र'हीचात.
— K1 om. (hapl.) 10⁵-11⁶. —⁵) K2. 4 रल्ले (for
शकुनिः). —⁶) T G1. 2 M2. 5 अक्षा न (for अश्वात्). K4
B4. 5 Dn2 Ds G1. 5 तेषान्. K4 निशिता. Gs अक्षा न तेषां
निर्भीता. —⁷) Ds शरास्; Ds बाणस् (for बाणास्).
Dn2 Ds. 4. 7. 8 -साधनाः; Ds Gs -तापनः; G1 M1. 2. 5
(sup. lin.; orig. as in text) -सूदनाः; M4. -सूदन (for
-तापनाः). — After 10, T G2-5 Ms. 5 ins.:

1090* अक्षस्तु मन्यसे बाणांश्चोभमानान्शितांश्चरान् ।

[Gs मन्यसे (for 'से).]

11 K1 om. 11^a (cf. v. 1. 10). —^a) S Ks. 4 Dc1
D1. 2. 4-8 त एव; D2 एते नि- (for त एते). Ds
निघ्नति (sic) (for घ्नन्ति). —^b) B Dc1 Dn2 Ds S
पार्थः; Ds यन् (for जय). Dn1 D4. 5. 7. 8 -नोदिताः
(for -चोदिताः). —^c) S1 Ks Ds. 6 यस्; S2 K1. 2. 4 D1
यत्; B1 Dc1 यास्; B2 Dn Gs तांस् (for यांस्).
S K1. 2. 4 D1. 6 वार्यमाणस् (Ds [marg. sec. m.] 'नस्');
Ks B1-8 Dn D4. 7 ख्याय (B1 'प्य')मानस्; D2 ख्याय-
मानांस्; Ds क्षाम्यमानस्; Ds Gs ख्यायमानास् (for
ख्याप्यमानांस्). Ds तान्; S तु (for त्वं). —^d) S2
Ds बुध्यते; B1 बुद्धिमान्; B2-5 Dc1 बुद्धवान्; D7
बुधाबुधे (sic) (for बुध्यसे).

12^a) B Dc1 Dn2 D2. 4 T यास्ता; Ds यास्तान्;
G2-5 Ms (sup. lin.) यास्तान्; M3. 5 तांस्तान्; M4
यास्ता (for तास्ता). Ds विजयतश्; G1 M2 विलपिताश्
(for विलपतश्). K4 D1 तात (for चापि). —^c) Dn1
D4. 7. 8 निरस्य; Ds वीरस्य; G1 M1. 2. 4 विदुरस्य
(hypermetric) (for धीरस्य). M4 वाचो. Ds नाश्रौ-
षीत्; M4 *श्रौषीः (for नाश्रौषीः). —^d) S K
(Ks missing) D1 क्षमाय; M1. 2 क्षेमाय (for क्षेमाय).
Dn D2. 4. 7. 8 T G2-5 Ms. 5 शुभाः; G1 M1. 2 तथा (for
शिवाः). Ds वधार्थं सर्वधानिनां.

13^b) D2. 4. 7. 8 G4 M1. 2. 4 आयातं; T Gs Ms. 5

तदिदं वर्तते धीरमागतं वैशसं महत् ।
तस्यावमानाद्वाक्यस्य दुर्योधन कृते तव ॥ १३
यच्च नः प्रेक्षमाणानां कृष्णामानाययः सभाम् ।
अनर्हतीं कुले जातां सर्वधर्मानुचारिणीम् ॥ १४
तस्याधर्मस्य गान्धारे फलं प्राप्तमिदं त्वया ।
नो चेत्पापं परे लोके त्वमच्छेत्थास्ततोऽधिकम् ॥ १५

आगतं; G2 आयतं (for आगतं). — G1 M1. 2. 4 om. 13^{cd}.
—^a) Bs corrupt. S K (Ks missing) D1 [अ]वमान-;
D2 'माने (for 'मानाद्'. —^a) G2-5 Ms. 5 दुःशासन- (for
दुर्योधन). Dn2 D4. 5 T G2-5 Ms -कृतेन च (Ds वः);
D2 कृतेनुजः (for कृते तव). — After 13, B Dc1 Dn2
Ds ins.:

1091* योऽवमन्य वचः पथ्यं सुहृदामासकारिणाम् ।

स्वमतं कुरुते मूढः स शोच्यो नचिरादिव ।

[(L. 1) B1 तथ्यं (for पथ्यं). — (L. 2) Ds कुरु
मे मूढ. B1 शोचति (for शोच्यो न).]
— On the other hand, G1 M1. 2. 4 ins. after 13 :

1092* नेह वै परलोकाय पापमिच्छेत पार्थिवः ।

[G1 पार्थिव.]

14^a) K1. 2 Ds Gs. 4 यश्च; D2 तत्र; D4 तच्च
(for यच्च). Dn1 D2. 4. 8 पश्यमानानां; D7 स पश्य-
मानानां (hypermetric) (for प्रेक्षमाणानां). —^b) K4
T G1 M1-2. 5 आनायय वै (K4 T यत्); B4 Dc1 Dn1
D1. 4. 5 M4 'यय यः; Dn2 D2. 7. 8 G2-4 'यय यत्;
D3. 6 'यय वः; Gs आनार्थं यत् (sic) (for आनाययः).
—^c) Ks. 4 B1 (marg.; orig. as in text) Dc1 Dn
D2. 5. 7. 8 T G2-4 Ms अनर्हतीं; B1 (also) 'तां; D4
'हं हि (for 'हंतीं). —^d) Ds सत्य- (for सर्व-).
D2. 4. 5 -सारिणी (for -चा'). S सर्वधर्मोपया (G1. 2. 5
'चा')यिनी.

15^b) S1 लब्धम्; Ds चास्तम् (for प्राप्तम्). Ds
इयं (for इदं). B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 S महत् (for
त्वया). —^a) S2 K4 D1 न चेत्; Ds तावत् (for
नो चेत्). S2 K1. 2. 4 Dn2 D1. 7. 8 परं (for परे). D2. 4
नोत्सह्यत् (D2 'हृन्प'रलोकाय; T G1-4 M नेह चेत्पर-
लोकाय (Gs. 4 Ms. 5 'के यत्); Gs नेहच परलोकोयं.
Cd cites नो चेत्पापं (as in text). —^a) Ds अहं-
यस्; Ds इच्छेयास्. D2. 4 पापमिच्छेत् (D4 'च्छेत् प-
रोधिकं; T G2-5 Ms. 5 पापमि (Ms. 5 'स्त्र')च्छेत्ततोधिकं;
G1 M1. 2. 4 पापमिच्छे (M2 'च्छेत्त पाथिव (M4 'वः). Cd
cites अछेयाः.

यच्च तान्पाण्डवान्धूते विषमेण विजित्य ह ।
 प्रात्राजयस्तदारण्ये रौरवाजिनवाससः ॥ १६
 पुत्राणामिव चैतेषां धर्ममाचरतां सदा ।
 दुहोत्को नु नरो लोके मदन्यो ब्राह्मणमुवः ॥ १७
 पाण्डवानामयं कोपस्त्वया शकुनिना सह ।
 आहूतो धृतराष्ट्रस्य संमते कुरुसंसदि ॥ १८
 दुःशासनेन संयुक्तः कर्णेन परिवर्धितः ।
 क्षत्रुर्वार्ष्णिमनादित्य त्वयाभ्यस्तः पुनः पुनः ॥ १९

यत्तत्सर्वे पराभूय पर्यवारयतार्जुनिम् ।
 सिन्धुराजानमाश्रित्य स वो मध्ये कथं हतः ॥ २०
 कथं त्वयि च कर्णे च कृपे शल्ये च जीवति ।
 अश्वत्थाम्नि च कौरव्य निधनं सैन्धवोऽजामत् ॥ २१
 यद्वस्तत्सर्वराजानस्तेजस्तिग्ममुपासते ।
 सिन्धुराजं परित्रातुं स वो मध्ये कथं हतः ॥ २२
 मय्येव हि विशेषेण तथा दुर्योधन त्वयि ।
 आशंसत परित्राणमर्जुनात्स महीपतिः ॥ २३

C. 7. 6552
 B. 7. 151. 24
 K. 7. 152. 25

16 ^a) K₂ T G₂₋₅ यश्च (for यच्च). ¹ K₄ D₁ तत्;
 Dn₂ D_{3,6} त्वं (for तान्). K₄ D₁ पांडवं. — ²) ³ K_{1.2.4} D₁ विशेषेण (for विषमेण). ⁴ K (K₅ missing)
 D_{1.2.5.6} हि; B_{3.4} D₁ Dn₂ T G₂₋₅ च (for ह).
 — ⁵) K₂ D₁ M₂ प्र (D₁ प्रा) ब्राजयस्; D₂ प्रवाज*त्;
 D_{4.5.7} ब्राजयत्; T G_{1.5} M₁ प्रवाजयस् (for प्रावा*).
 K₄ तथा (for तदा). ⁶ K_{1.2} D_{2.4.7} [अ]रण्यं.

17 ^a) G₁ M_{1-4.5} (inf. lin. as in text) अपि (for
 इव). G₃ M₅ (sup. lin. as in text) वै तेषां; M₄
 चेत्तेषां (for चैतेषां). — ²) ³ S₂ D₁ तदा; T G₂₋₅
 M_{3.5} (sup. lin. as in text) रणे (for सदा). — ⁴)
⁵ S₁ K₃ गह्वेत्; ⁶ S₂ दहेत् (for दुहोत्). D₅ कोन्यो (for
 को नु). K_{1.2} नर-. G₁ M_{1.2.4} जातु (for लोके).
 — ⁷) ⁸ S₁ K₁ D₁ यदन्यो; K₂ वदतो (for मदन्यो).
 D₄ मदन्यो ब्राह्मणो ध्रुवं; C_v as in text. — After
 17, D₆ ins.:

1093* गर्भाधानादियुक्तश्च तथोपनयनेन च ।

न कर्म कृतवा[? तं ना]धीते स भवेद्ब्राह्मणमुवः ।

18 ^a) C_v अथो (for अयं). — ²) ³ K (K₅
 missing) D₁ D_{3,6.8} आहितो; B₁ Dn₁ आहू (Dn₁
 'हु)तो; D₅ आहतो; D₇ अहितो (for आहतो). — ⁴)
⁵ S₁ K (K₅ missing) D₁ शंसतः; D_{7.8} संमतः (for 'ते).

19 ^a) ¹ S₁ K (K₅ missing) D₁ G_{2.5} M_{3.5} संसिक्तः;
 D_{3.6} संबुद्धः; D₄ *युक्तः; T G_{1.8.4} संसक्तः (for सं-
 युक्तः). C_v as in text. — ²) K₂ -वर्धितः; B D₁
 D_{3.6} S -रक्षितः; D₅ -वारितः (for -वर्धितः). — ³)
 B₁ क्षत्रुर् (sic). — ⁴) Dn₂ D_{2.4.5} G₁ M (except
 M₅) न्यस्तः (for [अ]भ्यस्तः). — After 19, T G₂₋₅
 M_{3.5} ins.:

1094* तद्धि नः कोषवृक्षश्च कृतमूलो महात्मनाम् ।

तस्य पुष्पफले राजसुपुंस्त्व महाबल ।

[(L. 1) M₅ बंधितः (for ताद्धि नः).]

20 ^a) B D₁ Dn₂ M₃ यत्ताः; D₂ यस्तु; D₄
 यच्च; D₅ यश्च; D₆ यत्र (for यत्तत्). ¹ S₁ K₃ स*;
 D₅ सर्वान्; G₁ M_{1.2} सर्वैः (for सर्वे). K₃ B D₁
 Dn₂ D_{4.7.8} परामृताः; Dn₁ परामृत्वा (sic); G₁ M_{1.2.4}
 पुरा भूत्वा (for पराभूय). T G₂₋₅ M_{3.5} यस्तु (G₃ यत्तु)
 शर्वाद्वरं लब्ध्वा. — ²) D_{2.4} पर्यवारय (D₂ 'वि)थ. D₁
 Dn₁ D₆ [अ]र्जुनं. D₅ T G₂₋₅ पर्यवारयदर्जुनं; D₇ परिवार्य
 यथार्जुनिं; M₄ धार्जुनिं पर्यवारयन्. — ³) ⁴ S₁ K (K₅
 missing) Dn₁ D_{1.2.4.7.8} T G₂₋₅ सिन्धुराजं समा (Dn₁
 D₄ 'जमुपा; D_{2.7.8} 'जमपा; T G₂₋₅ 'जः समा)श्रित्य.
 — ⁵) D_{4.7.8} सेना- (for स वो). D₆ (sup. lin. as
 in text) त्वयि (for हतः).

21 D₁ om. 21. G₂ om. (hapl.) 21-22. — ^a)
 Dn₁ D_{2.7.8} transp. त्वयि and च. — ²) T G₃₋₅
 अश्वत्थाम्नि कौरव्य. — ³) ⁴ S₂ K_{1.4} D₁ Dn D_{2.7.8}
 गतः (for जामत्). B (except B₁) T G₃₋₅ सैन्धवो
 निधनं गतः. ⁵ G₁ D₄ कथं त्वयि जीवति निधनं गत इत्यु-
 पालम्भे । ⁶

22 G₂ om. 22 (cf. v. 1. 21). — ^a) B₄ Dn₂
 D_{2.5} युध्यंतः; Dn₁ D_{4.7.8} युध्यन्ते; D₁ युध्यतः; G₁
 M_{1.2} तद्वत्तत् (for यद्वत्तत्). T G₃₋₅ M_{3.5} यत्ताः सर्वे
 च राजानस्तेजस्विन उपासते. — G₁ M_{1.2} om. 22^{cd}.

23 ^a) T G₂₋₅ M_{3.4} च (for हि). — ²) B_{1.5}
 D₁ D_{3.5.6.8} M_{1.2.5} दुर्योधने; M₃ 'धनस्. T G₃
 त्वया (for त्वयि). — ³) D₆ T G_{1.2.5} आशंसते.
 — K_{1.2} om. (hapl.) 23^d-24^d. — ⁴) D₇ जयद्रथः
 (for महीपतिः).

24 K_{1.2} om. 24^a (cf. v. 1. 23). — ²) B_{3.5} D₁

C. 7. 6553
B. 7. 151. 25
K. 7. 132. 26

ततस्तस्मिन्पित्राणमलब्धवति फल्गुनात् ।
न किंचिदनुपश्यामि जीवितत्राणमात्मनः ॥ २४
मज्जन्तमिव चात्मानं धृष्टद्युम्नस्य किल्बिषे ।
पश्याम्यहत्वा पाञ्चालानसह तेन शिखण्डिना ॥ २५
तन्मा किमभितप्यन्तं वाक्यशरैरभिक्रान्तसि ।
अशक्तः सिन्धुराजस्य भूत्वा त्राणाय भारत ॥ २६
सौवर्णं सत्यसंधस्य ध्वजमक्लिष्टकर्मणः ।
अपश्यन्पुद्गि भीष्मस्य कथमाशंससे जयम् ॥ २७
मध्ये महारथानां च यत्राहन्त्यत सैन्धवः ।
हतो भूरिश्रवाश्चैव किं शेषं तत्र मन्यसे ॥ २८

कृप एव च दुर्धर्षो यदि जीवति पार्थिव ।
यो नागात्सिन्धुराजस्य वर्त्म तं पूजयाम्यहम् ॥ २९
यच्चापश्यं हतं भीष्मं पश्यतस्तेऽनुजस्य वै ।
दुःशासनस्य कौरव्य कुर्वाणं कर्म दुष्करम् ।
अवध्यकल्पं संग्रामे देवैरपि सवासवैः ॥ ३०
न ते वसुंधरास्तीति तदहं चिन्तये नृप ।
इमानि पाण्डवानां च सृजयानां च भारत ।
अनीकान्प्राद्रवन्ते मां सहितान्यद्य मारिष ॥ ३१
नाहत्वा सर्वपाञ्चालान्कवचस्य विमोक्षणम् ।
कर्तास्मि समरे कर्म धार्तराष्ट्र हितं तव ॥ ३२

अलब्धे सति; Ds न लब्धवति (for अलब्ध). K2-4 B D (except Ds) फाल्गुनात्. — °) S2 K2 कंचिद्. Dc1 अत्र; Dm D2. 4. 7. 8 अपि (for अनु-). — °) Dn2 D2. 4. 7 S स्थानम् (for त्राणम्).

25 Gs partly damaged. — °) Ks सज्जन्तम् (sic). D1 संग्रामेस्मिन्महायोरे. — °) G1 M धृष्टद्युम्ने च (for 'मस्य'). Dn1 Ds. 7 किल्बिषैः; Ds किल्बिषे (sic); T Gs. 4 संयुगे; Cd किल्बिषे (as in text). — °) Ds यात्स्यामि (for पश्यामि). S K (Ks missing) D1. 2. 5-7 हत्वा; Ds [अ]हं त्वा; T G1-4 M [अ]हं वै; Gs [अ]थ वै (for [अ]हत्वा). Ks B3-5 Dn2 D4 G2 पांचालान्; T पांचालं; Gs-5 पांचालं; Ms. 5 पांचाल्यं (for पाञ्चालान्). — °) Ds T Gs सहितेन.

26 °) S:K2. 3 B Dc1 Dn2 Ds. 5-8 तन्मां; D2. 4 तस्मात्; Gs. 4 तं मां; Ms तं मा (for तन्मा). S1 Ks उप; D2. 4 अव (for अभि-). Ds संवत्सं; D7 वर्त्सं; Ds संवत्सं (for तत्प्यन्तं). — °) = 6°. S2 अनु; K1. 2. 4 Dn D1. 2. 7. 8 उप; B1. 5 अव; B2 पुन (for अभि-). Dn1 कृतसे. — Dn1 om. 26°-27°. D4 om. (hapl.) 26°-27°.

27 Dn1 om. 27°; D4 om. 27° (for both, cf. v. 1. 26). Gs partly damaged. — °) G1 M4 सौवर्णं सिन्धुराजस्य. — Dn2 om. 27°-28°. G1 M1. 2. 4 om. (hapl.) 27°-29°. — °) S2 D2. 7 कारिणः (for कर्मणः). — °) D4. 5 आशंसते (for 'से').

28 Dn2 om. 28°; G1 M1. 2. 4 om. 28 (cf. v. 1. 27). Ds om. 28. — °) B4 यथा (for यत्र). Ds

यस्य ते सैन्धवो हतः.

29 G1 M1. 2. 4 om. 29° (cf. v. 1. 27). Gs partly damaged. — °) B कृपम् (for कृप). B4 हि; Dn2 D1. 5. 6 तु (for च). B1. 2. 4 Dc1 दुर्धर्ष. S K (Ks missing) D1 कृपमेव तु दुर्धर्षं (K2. 4 'वो'); S (G1 M1. 2. 4 om.) कृपमेकं प्रशंसामि. — °) Gs. 4 Ms. 5 यदि तत्र स जीवति. — °) T Gs. 4 Ms. 5 पापस्य; G2 सौवर्णं (for यो नागात्). — °) D7. 8 धर्म; T Gs. 4 Ms. 5 वधं; G1 M4 वर्मे (for वर्त्मे). Dn1 D4 T G1. 2. 4 M4 तत् (for तं).

30 °) S1 यत्र; B4 Ds यथा; D4. 8 यत्र (for यच्च). D7 काले भीष्मे हतं भीष्मं. — °) Dn1 Gs तनुजस्य; Ds Gs. 4 Ms त्वनु (for तेऽनु). — °) B4 दारुणं (for दुष्करम्). — °) Dn1 D4 अवध्यं किल संग्रामे.

31 Gs partly damaged. — °) B Dc1 Dn D2. 3. 5. 7. 8 T G2 तदाहं. Dc1 Ds. 5 Cv चितयन् (for चिन्तये). — °) G1 M1. 2 अस्मि (for इमानि). T G2. 3. 5 Ms. 5 हि (for च). M4 इमानि पाण्डवेयानां. — °) K4 संजयानां; G1 M1. 2. 4 स्वजनानां (for सृजयानां). Ms. 5 हि (for च). — °) D1 Gs प्राद्रवते; D4 अद्रवते (for प्राद्रवते). Ds अनीकान्प्राद्रवन्ते मां (sic). — °) S1 D7 सहितानि; S2 B4 सहं; K1 सहितान्; Ds सहितान् (for सहितानि). B Ds भारत (for मारिष). S सहितान्येव सर्वतः.

32 Gs partly damaged. — °) D4 तान्हत्वा (for नाहत्वा). Ks पांचालान्; K4 पांचाल्यान् (for पाञ्चालान्).

राजन्ब्रूयाः सुतं मे त्वमश्त्वथामानमाहवे ।
न सोमकाः प्रमोक्तव्या जीवितं परिरक्षता ॥ ३३
यच्च पित्रानुशिष्टोऽसि तद्वचः परिपालय ।
आनुशंस्ये दमे सत्ये आर्जवे च स्थिरो भव ॥ ३४
धर्मार्थकामकुशलो धर्मार्थावप्यपीडयन् ।
धर्मप्रधानः कार्याणि कुर्यादिति पुनः पुनः ॥ ३५
चक्षुर्मनोभ्यां संतोष्या विप्राः सेव्याश्च शक्तितः ।

न चैषां विप्रियं कार्यं ते हि वह्निशिखोपमाः ॥ ३६
एष त्वहमनीकानि प्रविशाम्यरिसूदन ।
रणाय महते राजंस्त्वया वाक्शत्यपीडितः ॥ ३७
त्वं च दुर्योधन बलं यदि शक्नोषि धारय ।
रात्रावपि हि योत्स्यन्ते संरब्धाः कुरुसृञ्जयाः ॥ ३८
एवमुक्त्वा ततः प्रायाद्रोणः पाण्डवसृञ्जयान् ।
मुष्णन्क्षत्रियतेजांसि नक्षत्राणामिवांशुमान् ॥ ३९

C. 7. 65. 9
B. 7. 151. 41
K. 7. 152. 42

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥

लान्). — ^δ) T [ए]व; G_{2.5} M_{2.5} च; M₁ [अ]पि
(for वि-). — ^α) D₂ तत्रेहितं (for हितं तव).

33 ^α) G₁ M (except M₁) [स]द्य (for त्वच्).
— ^δ) D₅ एव च (for आहवे). — T G₂ read 33^α
twice. — ^α) T G₂ (all first time). 3-5 ब्राह्मणा नाव-
मंतव्या. — ^α) D₁ वर्जिताः (for रक्षता). ☞ Cd:
जीवितपरिरक्षणहेतोर्न मोक्तव्याः । ☞

34 ^α) D_{2.8} एतत्; D₄ त्वत्; D₇ यत् (for यच्च).
T G₂₋₅ त्वं च पुत्राद्विशिष्टोऽसि. — ^δ) Ś K_{1.2.4} D₁
परि (Ś₂ प्रति)पालयन्; G₁ M परिरक्ष मे (for °पालय).
— ^α) Ś₂ च सत्ये च (for दमे सत्ये). — ^α) Ś₁ K (K₅
missing) B D₁ D₂ D_{1.8-5} M₁ चार्जवे; Ś₂ [स]यार्जवे
(both, to avoid hiatus); G₁ M_{1-3.5} आचारे (for
आर्जवे). D₅ स्थितो (for स्थिरो).

35 ^α) D₈ कर्म (for काम-). — ^δ) D_{8.8} धर्मार्थं
चाप्यपीडयन्. — ^α) Ś₂ K_{1.2.4} B (except B₁) D₁
D_{2.1} D_{2.4.5.7.8} T G_{2.8} धर्मप्र (K₁ प्रा)धान- — ^α)
K_{1.8} D_{4.5} G₁ M_{1.2} कुर्याच्च (for कुर्यात्). D₅ इति
(for चेति). T G₂₋₅ कुर्वन्स (G₅ °र्याः स) वर्णि सर्वशः.

36 ^α) D₂ om. from म्यां up to मनी (in 37^α).
D₁ D₈ संतोष्य; D₅ भक्त्या च; G₅ ते विप्राः; M₁
संप्रेष्या (for संतोष्या). D_{2.1} D_{2.4.7.8} दक्षिणामिश्र
संतर्प्या; T G₂₋₄ चक्षुर्मनोभिस्ते विप्राः. — ^δ) B D₁
पूज्याश्च (for सेव्याश्च). D_{8.8} स्त्र- (for च). D_{2.1}
D_{2.4.7.8} विप्राः पूज्याश्च सर्वशः; T G₂₋₅ सेव्यास्तोष्याश्च
शक्तितः. — ^α) D₅ M₁ तेषां (for चैषां). — ^α) Ś₁
K₅ [स]पि (for हि). K₄ lacuna; D_{2.1} D₅ विषोपमाः
(for -शिखो).

37 D₂ om. up to मनी (cf. v. 1. 36). — ^α)
D₁ एतत्; D₅ एकस् (for एष). D₅ एष इत्वा ह्यनी-
कानि. — ^δ) Ś₂ K_{1.2} D_{4.5} G₄ प्रविश्यामि; B_{1.2}
D_{7.8} °प्यामि. Ś₁ K₃ -मर्दन (for -सूदन). — ^α) D₂
4.7.8 युक्तस् (for राजंस्). — ^α) D_{2.1} D_{8.8} शर- (for
-शत्य-).

38 D₂ om. 38. — ^α) B₁ D₅ तु; M₁ हि (for
च). D₁ रणं (for बलं). — ^δ) B D₁ D_{1.4.6.7}
शक्नोसि (for शक्नोषि). K₁ मारिष; B D₁ पालय;
D₅ G₁ M₁₋₄ धारय; D₇ च धारय (hypermetric) (for
धारय). — ^α) Ś K_{1.2.4} D_{1.8} नि-; B D_{2.1} S च
(for हि). D_{4.8} योत्स्यन्ति; D₇ यात्स्यन्ति; S योद्धव्याः
(for योत्स्यन्ते). — ^α) D₅ सहिताः (for संरब्धाः).
D_{2.1} D_{4.7.8} पाण्डवाः; D₈ संजय (sic) (for -सृञ्जयाः).
M₁ कुरुपाण्डवसृञ्जयाः.

39 Before 39, M₁ ins. संजयः. — ^δ) D₅ प्रागेव
(for पाण्डव-). D₈ संजयान् (for सृञ्ज-). — For
39^α, D₅ subst.:

1095* दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य क्षत्रियान्तकरो बली ।

Colophon om. in D_{8.8}. K₅ missing. — Sub-
parvan: B₁ जयद्रथवध. — Day of Droga's General-
ship: Ś₂ चतुर्थदिने; K_{1.2.4} चतुर्थदिवसे; D₁ चतुर्थे
युद्धदिवसे. — Adhy. name: D_{2.1} संख्यायां; D_{2.2} T
G_{1-3.5} M_{1.2} रात्रियुद्धं; D_{7.8} रात्रियुद्धारं द्रोणकोपः;
Bom. ed. द्रोणवाक्च. — Adhy. no. (figures, words
or both): B₁ T G M_{1.2.5} (sup. lin.) 148; B₅
158; D_{2.1} D₇ 151; M₂ 147; M_{1.5} (orig.) 146.
— Śloka no.: D_{2.1} 40.

१२७

संजय उवाच ।

ततो दुर्योधनो राजा द्रोणेनैवं प्रचोदितः ।
 अमर्षवशमापन्नो युद्धायैव मनो दधे ॥ १
 अत्रवीच तदा कर्णं पुत्रो दुर्योधनस्तव ।
 पश्य कृष्णसहायेन पाण्डवेन किरीटिना ।
 आचार्यविहितं व्यूहं भिन्नं देवैः सुदुर्मिदम् ॥ २
 तव व्यायच्छमानस्य द्रोणस्य च महात्मनः ।
 भिषतां योधमुख्यानां सैन्धवो विनिपातितः ॥ ३
 पश्य राधेय राजानः पृथिव्यां प्रवरा युधि ।

पार्थेनैकेन निहताः सिंहेनेवेतरा मृगाः ॥ ४

मम व्यायच्छमानस्य समरे शत्रुसूदन ।

अल्पावशेषं सैन्यं मे कृतं शक्रात्मजेन ह ॥ ५

कथं ह्यनिच्छमानस्य द्रोणस्य युधि फल्गुनः ।

भिन्द्यात्सुदुर्मिदं व्यूहं यतमानोऽपि संयुगे ॥ ६

प्रियो हि फल्गुनो नित्यमाचार्यस्य महात्मनः ।

ततोऽस्य दत्तवान्द्वारं नयुद्धेनारिमर्दन ॥ ७

अभयं सैन्धवस्याजौ दत्त्वा द्रोणः परंतपः ।

प्रादात्किरीटिने द्वारं पश्य निर्गुणतां मम ॥ ८

127

☞ This adhy. is missing in Ks (cf. v. l. 7. 125. 14).

1 ^δ) D₁. 4. 8 M₁. 2 द्रोणेनैव. D_n प्रणोदितः; D₄. 7. 8 प्रमोदितः; D₅ प्रमोदितः (for प्रचो^०). — ^d) B₅ D_o1 च (for [पु]व).

2 ^a) S₂ ततः (for तदा). — Before 2nd, M₄ ins. दुर्योधनः. — ^r) S₂ K₁. 2. 4 B (except B₁) D_o1 D_n D₁. 2. 4. 7. 8 G₈-5 भित्त्वा; M₈ भिदन् (for भिन्नं). D₅ देवैरपि सुदुर्मिदं.

3 K₁. 2 M₈. 5 om. (hapl.) 3rd-5th. — ^δ) D₅ om. च. — ^o) G₁ M₁. 2. 4 यौच- (for योष-). D_n2 D₅ भिषतां सैन्धवानां (D_n2 'योधानां'). — ^d) D₅ मध्यतो (for सैन्धवो). D_r om. from विनिपातितः up to मानस्य (in 5th). S₂ [स]पि (for वि-).

4 K₁. 2 D_r M₈. 5 om. 4 (cf. v. l. 3). — ^a) B₂. 4 पृथ्वीशाः; D_n1 राजानं (for 'नः'). — ^δ) D₄ पृथिव्याः. — ^o) D₅ विहिताः (for निहताः). — ^d) D₅ G₈-5 M₁. 2 [पु]व (for [ह]व).

5 K₁. 2 D_r M₈. 5 om. 5th (cf. v. l. 3). B₄ reads 5th twice. — ^δ) B₅ D₅ M₂ -सूदनः. B₄ (first time) D_n1 D₂. 7. 8 द्रोण (D_r om.) स्य च महात्मनः (= 3rd). — ^o) D₅ अल्पावशिष्टं. B₄ हि (for मे). — ^d) S₂ हतं; D₅ कृत- (for कृतं). D₅ हि (for ह).

6 B₂ reads 6 on marg. — ^a) S₂ B₄ D_o1 कथं नियच्छमानस्य; T G₂-5 कथं वै युष्म^०. — ^δ) B D (except D₅) फाल्गुनः. — D₅ om. 6th; B D_o1 repeat the same after 1096*. — ^o) D₄ भित्त्वा (for भिन्द्यात्). B₁. 2. 4. 5 D_o1 (all first time) सैन्यं; B₅ (first time) देहं (for व्यूहं). — ^d) B D_o1 (all second time) यतमानस्य शुष्मिणः; B₂ (marg.; orig. as in text). 3. 5 (all first time) D_n2 मानस्य संयुगे. — After 6, B D_o1 ins.:

1096* प्रतिज्ञाया गतः पारं हृत्वा सैन्धवमर्जुनः ।

पश्य राधेय पृथ्वीशान्पृथिव्यां पातितान्वहून् ।

पार्थेन निहतान्संख्ये महेन्द्रोपमविक्रमान् ।

अनिच्छतः कथं वीर द्रोणस्य युधि पाण्डवः ।

[(L. 2) B₂ D_o1 पातितान् (for पाति^०). — (L. 4) D_o1 (marg.; orig. as above) नियच्छतः (for अति^०).]

7 ^a) B₂. 8 D_o1 दयितः (for प्रियो हि). K₁ B D फाल्गुनो. D_n1 D₂. 4. 8 [स]त्यर्थम् (for नित्यम्). — ^d) B D (except D₁. 5) S अयुद्धेनैव सूतज (B₁ D_n1 D₂. 4. 7. 8 संयुगे; B₂-5 D_o1 शत्रुहन्; T G₂-4 केवलं; G₅ केशवं).

8 ^a) D_n1 D₄. 5. 7. 8 S [आ]दौ (for [आ]जौ). B₂. 8. 5 D_o1 अभयं सिंधुराजाय. — ^δ) S प्रतापवान् (for परंतपः). — ^d) K₁. 2. 4 B₁. 2 D_o1 D_n1 D₁. 8 G₁ M पश्यन्. K₁. 2 निर्गुण्यतां. B D_o1 T G₂-5 मयि (for मम).

9 ^a) K₈ B₁-3 D_o1 D_n D₂-8 G₁ M अदास्यद्; D₂

[724]

यद्यदास्यमनुज्ञां वै पूर्वमेव गृहान्प्रति ।
 सिन्धुराजस्य समरे नाभविष्यजनक्षयः ॥ ९
 जयद्रथो जीवितार्थी गच्छमानो गृहान्प्रति ।
 मयानार्येण संरुद्धो द्रोणात्प्राप्याभयं रणे ॥ १०
 अद्य मे भ्रातरः क्षीणाश्वित्रसेनादयो युधि ।

भीमसेनं समासाद्य पश्यतां नो दुरात्मनाम् ॥ ११
 कर्ण उवाच ।
 आचार्य मा विगर्हस्व शक्त्या युध्यत्यसौ द्विजः ।
 अजयान्पाण्डवान्मे द्रोणेनास्त्रविदां सुधे ॥ १२
 तथा ह्येनमतिक्रम्य प्रविष्टः श्वेतवाहनः ।

C. 7. 6590
 B. 7. 152. 32
 K. 7. 153. 26

अदास्यति (for अदास्यम्). B₄. 5 आदास्ये चे (B₅ अदा-
 स्यचे) दनुजां वै; T G₂-5 यद्यस्याभ्यनुजानाद्दे. —^δ) D₅
 G₅ गुहं (for गृहान्). — K₂ D₂ om. (hapl.) 9°-10^δ.
 —^ο) T G₂-5 समरान्. B₁-8 D₁ प्रस्थातुं सिन्धुराजस्य.
 —^α) T G₂-5 न भवेज्जीवितक्षयः.

10 K₂ D₂ om. 10^{αδ} (cf. v. 1. 9). —^{αδ}) D₇
 जीवितार्थे. B₅. 5 D₁ जयद्रथो गृहान्पाच्छीवितार्थी भया-
 धमो. —^α) D₂ प्रार्थ्यं (for प्राप्य). B₅ सखे (for
 रणे). — After 10, S ins.:

1097* त्रास्यामि सैन्यध्वं युद्धे नैनं प्राप्स्यति फल्गुनः ।
 मम सैन्यविनाशाय रुद्धो विप्रेण सैन्यध्वः ।
 तस्य मे मन्दभाग्यस्य यतमानस्य संयुगे ।
 हतानि सर्वसैन्यानि हतो राजा जयद्रथः ।
 इदं योधवरात्कर्णं शतशोऽथ सहस्रतः । [5]
 पार्थनामाङ्कितैर्वाणिः सर्वे नीता यमक्षयम् ।
 कथमेकरथेनाजौ बहूनां नः प्रपश्यताम् ।
 विपन्नः सैन्यध्वो राजा योधाश्चैव सहस्रतः ।

[(L. 1) T रक्षामि (for त्रास्यामि). — (L. 3)
 G₁ M₂ वर्तमानस्य (for यत्). — (L. 5) G₁ M यौध-
 वरान्. — M₅. 5 om. (hapl.) lines 6-8. — (L. 6)
 M₁. 2 -वाणां कितैर् (for -नामाङ्कितैः). — (L. 7) G₂. 8 रथन्
 (for कथम्). G₅ प्रशस्यां (submetric) (for प्रपश्यताम्).
 — (L. 8) G₁ M₁. 2. 4 यौधाश्.]

11 ^α) B₅ भारतः (for भ्रातरः). —^δ) B (except
 B₁) D₁ D₂ M₅ रणे (for युधि). — After 11^{αδ}, M₅
 reads 12^{αδ} for the first time, repeating it in its
 proper place. —^ο) G₁ M (except M₄) एकेन भीमसेनेन.
 —^α) M (except M₄) दुरात्मना. D₅ पश्यतो मे दुरात्मनः.
 — After 11, D₅ ins. an addl. colophon.

12 K₂ om. the ref. —^α) S विगर्हिष्ठाः (for 'हस्व').
 —^δ) K₅ D₁ युध्यत्वसौ; D₂ युध्यन्नसौ (for युध्यत्वसौ).
 B (except B₁) D₁ D₂ शक्त्यासौ युध्यते द्विजः; G₁
 M (except M₄) स्वशक्त्या युध्यते युधि. — B D₁ D₂
 D₅ ins. after 12^{αδ}; D₁ after 14:

1098* यथावर्लं यथोत्साहं त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।
 यद्येनं समतिक्रम्य प्रविष्टः श्वेतवाहनः ।
 नात्र सूक्ष्मोऽपि दोषः स्वादाचार्यस्य कथंचन ।
 कृती दक्षो युवा धूरः कृतास्त्रो लघुविक्रमः ।
 दिव्यास्त्रयुक्तमास्थाय रथं वानरलक्षणम् । [5]
 कृष्णेन च गृहीताश्वमभेद्यकवचावृतः ।
 गाण्डीवमजरं दिव्यं धनुरादाय वीर्यवान् ।
 प्रवर्षन्निशिताम्बाणान्बाहुद्विगणदर्मितः ।
 यदर्जुनोऽभ्ययाद्रोणमुपपन्नं हि तस्य तत् ।
 आचार्यः स्वविरो राजञ्जीवयाने तथाक्षमः । [10]
 बाहुव्यायामचेष्टायामशक्तस्तु नराधिप ।
 तेनैनमभ्यतिक्रान्तः श्वेताश्वः कृष्णसारथिः ।
 तस्मादोषं न पश्यामि द्रोणस्यानेन हेतुना ।

[D₁ om. line 1. — (L. 2) B₁ [य]र्; D₅ [अ]-
 रय (for [य]र्). — (L. 3) B₄ transp. सूक्ष्मः and
 दोषः. B₅ कदाचन (for कथंचन). — (L. 5) D₂ om.
 from य up to स्ववि (in line 10). — (L. 6) B₁. 5
 D₁ D₂ सं- (for च). — (L. 8) B₁. 8 D₁ प्रवपन्
 (for प्रवर्षन्). — (L. 9) D₅ [स]भ्यगद्. — (L. 11)
 D₅ om. बाहु. B₁. 2 च (for तु). — (L. 12) B₁ अप-
 तिक्रान्तः. D₅ तेन नैनमतिक्रान्तः (for the prior half).
 — (L. 13) D₂ तस्य (for तस्माद्).]

— M₅ reads 12^{αδ} for the first time after 11^{αδ}. —^ο)
 K₁ अजयान्; D₁ D₂-4. 8-8 M₄ अजेयान् (for अज-
 यान्). —^α) S K (K₅ missing) D₁. 7 रणे; D₁
 D₅ युधि; G₁ M₁. 2 युधि (for सुधे).

13 ^α) D₁ [अ]पि (for हि). D₅ अभिक्रम्य (for
 अति). — After 13^{αδ}, T G₂-5 M₄ read 15^α for
 the first time, repeating it in its proper place.
 D₄ om. 13°-15^δ. —^ο) S₂ K₁. 2 दैवदृष्टे; K₅ B D₁
 D₂ D₂. 7. 8 दैवादितो (B₁. 8 'ष्टे); K₅ M₁. 2 दैवदितो;
 G₁ दैवं दिते; G₂ दैवं दिते; G₅ M₅-8 दैवदिते (for
 'दृष्टो). S₂ D₂ [स]न्यधाभावे. —^α) S₂ नो (for न).
 K₂ मध्ये; T G₂-5 मनुयुर (for मन्थे).

C. 7. 6591
B. 7. 152. 23
K. 7. 155. 27

दैवदृष्टोऽन्यथाभावो न मन्ये विद्यते क्वचित् ॥ १३
ततो नो युध्यमानानां परं शक्या सुयोधन ।
सैन्यवो निहतो राजन्दैवमत्र परं स्मृतम् ॥ १४
परं यत्ने कुर्वतां च त्वया सार्धं रणाजिरे ।
हत्वास्माकं पौरुषं हि दैवं पश्चात्करोति नः ।
सततं चेष्टमानानां निकृत्या विक्रमेण च ॥ १५
दैवोपसृष्टः पुरुषो यत्कर्म कुरुते क्वचित् ।
कृतं कृतं स्म तत्तस्य दैवेन विनिहन्यते ॥ १६
यत्कर्तव्यं मनुष्येण व्यवसायवता सता ।

तत्कार्यमविशङ्केन सिद्धिदैवे प्रतिष्ठिता ॥ १७
निकृत्या निकृताः पार्था विषयोगैश्च भारत ।
दग्धा जतुगृहे चापि द्यूतेन च पराजिताः ॥ १८
राजनीतिं व्यपाश्रित्य प्रहिताश्चैव काननम् ।
यत्नेन च कृतं यत्ते दैवेन विनिपातितम् ॥ १९
युध्यस्व यत्तमास्थाय मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ।
यततस्तव तेषां च दैवं मार्गेण यास्यति ॥ २०
न तेषां मतिपूर्वं हि सुकृतं दृश्यते क्वचित् ।
दुष्कृतं तव वा वीर बुद्ध्या हीनं कुरुद्वह ॥ २१

14 D₁ om. 14 (cf. v. l. 13). G₅ partly damaged.
—^a) K₁. 2. 4 B Dc₁ Dn₂ D₁ यतो (for ततो). —^b)
S₁ K₅ कुरुद्वह (for सुयोधन). —^c) D₃ [s]पि (for
ति). B Dc₁ Dn D₂. 7. 8 युद्धे; T G₂-5 राजा (for
राजन्). —^d) B₄ परायणं (for परं स्मृतम्). — After
14, Dn₁ ins. 1098*.

15 D₄ om. 15^{20x} (cf. v. l. 13). —^a) D₃. 6
पराक्रमं (for परं यत्ने). B₅ त्वया कार्यः; M₅ कुर्वता
च (for ततो च). —^b) B₅ कुर्वतां च; D₅ त्वयास्माकं;
T G₂-5 त्वया सह; G₁ M₁-3. 5 त्वया सर्वः; M₄ तवा-
स्माकं (for त्वया सार्धं). —^c) M₄ पौरुषाणि (for
पौरुषं). B Dc₁ Dn₁ दैः; Dn₂ D₂. 7. 8 च (for हि).
—^d) D₂. 7. 8 यत्स्यात् (for पश्चात्). — T G₂-5 M₄
read 15⁶⁷ for the first time after 13⁶⁵. —^e) D₃
पौरुषेण (for विक्रमेण). — After 15, B₁. 2. 5 D₃. 6 ins.:

1099* न सिध्यति महाराज दैवमत्र परं स्मृतम् ।

[B₁. 2. 5 सिध्यते.]

— On the other hand, T G₂-5 ins. after the second
occurrence of 15⁶⁷:

1100* निहृत्य यत्नं चास्माकं दैवं याति स्वकार्यताम् ।

नूनमेतेन मार्गेण गन्तव्यो जनसंक्षयः ।

ततो व्यायच्छमानानां दैवं पश्चात्करोति नः ।

[(L. 1) G₃. 4 स्ववीर्यतां; G₅ स्वकार्यतः (for तत्ताम्).]

16 B₅ om. 16⁶⁵. —^a) M₃-5 दैवापसृष्टः; Cd
दैवोप* (as in text). S₂ transp. पुरुषः and कुरुते. D₅
नृपते (for पुरुषो). S₂ transp. यत् and कर्म. Dn₂
D₂. 4. 7. 8 नृप (D₅ पः) (for क्वचित्). —^c) D₁. 7. 8
कृत्यं (for the second कृतं). B Dc₁ Dn D₂. 4. 5. 7. 8 हि
(for स्म). S₂ तत्कर्म; K₅ निकृताद् (for तत्तस्य). T

G₂. 5 स वै पुरुषकारोपि; G₁ M कृतं पुरुषकारेण. —^d)
K₄ तस्य दैवे (hypermetric) (for दैवेन). B Dc₁ Dn
D₂. 4. 7. 8 दैवेन (B₁ वै तु) विनिपात्य (B₃ D₄. 7 लि)ति.

17 ^a) G₃-5 मया वक्ष्ये (for मनुष्येण). —^b) Dn₂
D₃ G₁. 3 M (except M₄) सदा; D₂ [अ]नच; D₄. 7. 8
तदा (for सता). —^c) D₅ अविशेषेण (for शङ्केन).
—^d) S transp. सिद्धिर (G₃ हि) and दैवे. D₄.
7. 8 व्यवस्थिता (for प्रतिष्ठिता).

18 G₅ partly damaged. —^a) Dn₂ D₂. 4. 7 वं-
चिताः (for निकृताः). —^b) D₂ -योगेन (for -योगैश्च).
D₃. 6 पार्थिव (for भारत). —^c) D₂ लाक्षागृहे; D₅. 6
जतुगृहेश (for गृहे). K₄ वापि; Dn₂ D₄. 5. 7. 8 S
चैव (for चापि). —^d) B₄ दृश्यते न (for द्यूतेन च).

19 ^a) S₂ K₁. 2 D₁. 5 व्युपाश्रित्य; Dn₂ D₄. 7. 8 S
समा* (for व्यपा*). —^b) Dc₁ D₅. 6 कानने. G₁ M
(except M₄) वनवासं च ग्रहिताः. —^c) D₂ यावन्न
(for यत्नेन). D₂. 4 निकृतिं; D₅ हि कृतं (for च कृतं).
S₂ K₁. 2. 4 B₂ यत्तद्; B₁. 3. 4 Dn₂ T G₂ तत्तद्; Dc₁
D₁ यत्नं; Dn₁ यत्नाद्; D₂. 4. 7. 8 G₁. 2-5 M तत्ते;
D₅ यच्च (for यत्ते). —^d) Dn₁ D₄ दैवैरपि (Dn₁
दैवेन च) निपातिते; D₅ दैवेन विनिवारितं.

20 ^a) S K (K₅ missing) D₁. 5. 6 जयम्; D₅
गात्रम् (for यत्नम्). —^b) Dn₂ D₂. 4. 5. 8 दैवं (for
मृत्युं). K₃ D₃. 6. 7 निवर्तनं; Dn₂ D₂. 4. 8 निरर्थकं
(for निवर्तनम्). —^c) D₂ यच्चैतद्; D₃ सततं; D₅
सनतं (for यततस्). D₄ शेषांश्च (for तेषां). T G₂-5
M₄ ततस्तव च तेषां च. —^d) D₁. 5 G₅ यास्यसि; M₁
(inf. lin. as in text).² सिध्यति (for यास्यति).

21 ^a) D₅ तत्र; D₇. 8 अपि (for मति-). S₂ K₁. 2

दैवं प्रमाणं सर्वस्य सुकृतस्येतरस्य वा ।
 अनन्यकर्म दैवं हि जागर्ति स्वपतामपि ॥ २२
 बहूनि तव सैन्यानि योधाश्च बहवस्तथा ।
 न तथा पाण्डुपुत्राणामेवं युद्धमवर्तत ॥ २३
 तैरल्पैर्वहवो यूयं क्षयं नीताः प्रहारिणः ।
 शङ्के दैवस्य तत्कर्म पौरुषं येन नाशितम् ॥ २४

संजय उवाच ।

एवं संभाषमाणानां बहु तत्तज्जनाधिप ।
 पाण्डवानामनीकानि समदृश्यन्त संयुगे ॥ २५
 ततः प्रवृत्ते युद्धं व्यतिषक्तमथद्विपम् ।
 तावकानां परैः सार्धं राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥

१२८

संजय उवाच ।

तदुदीर्णगजाश्वौघं बलं तव जनाधिप ।

पाण्डुसेनामभिद्रुत्य योधयामास सर्वतः ॥ १

पाञ्चालाः कुरवश्चैव योधयन्तः परस्परम् ।

C. 7. 660s
B. 7. 153. 2
K. 7. 154. 2

तु (for हि). —⁵ D₂. 4. 7. 8 G₁ M (except M₄)
 विद्यते; D₂. 8 दुष्कृतं (for दृश्यते). —⁶ G₁ M
 (except M₄) न च नो (for तव वा). —⁷ S₂ K₂
 D₁ बुद्ध्या हीदं; D₇. 8 बुध्यस्वैवं (for बुद्ध्या हीनं). G₁
 M₁. 2. 5 कुरुत्तम; M₃ नरोत्तम (for कुरुद्वह).

22 ^a D₂. 4. 5. 7. 8 G₁ M सर्वत्र (for सर्वस्य).
 —⁵ S₂ K₁. 4 दुष्कृतस्य (for सुकृते). S₂ K₁. 2. 4 B₂
 D₁ D₁ D₁. 8. 4. 6-8 च (for वा). —⁶ C₇ as in
 text. —⁷ G₁ M₁ (sup. lin.; orig. as in text). 2.
 3. 5 भवत्येवातिशयिनां. — After 22, S ins.:

1101* तेन युक्तो हि पुरुषः कार्याकार्यं नियुज्यते ।

[M₁-8. 5 कार्याकार्ये; M₄ कार्यैर्.]

23 ⁵ G₁ M योधाश्च. B (except B₅) D₁ D₁
 D₂. 3. 5 तव (for तथा). —⁶ T G₂-5 न तथा पाण्डवे-
 यानां. —⁷ T G₂-5 ततो (for एवं). S₂ प्रवर्तते
 (for अवर्तत).

24 ⁶ K₂ D₅. 7 देवस्य. —⁷ T G₂-5 नश्यति
 (for नाशितम्). — After 24, S₁ K₂ ins. an addl.
 colophon.

25 B D₁ D₁ D₂. 5 om. the ref. —⁵ D₂
 D₂. 5-7 बहु तत्र; G₁ M₁. 2. 4 तावकानां (for बहु तत्तज्ज).
 M₄ नराधिप (for जनां). —⁶ D₂ पाञ्चालानाम् (for
 पाण्डवानाम्).

26 ^a D₁ प्रवर्तितं (for वृत्ते). —⁵ D₁ रथं प्रति(for रथद्विपम्). —⁷ K₁ राजन्दुर्मन्त्रितेन च.

Colophon: K₅ missing. — *Sub-parvan*: D₂ जय-
 द्रथवध समाप्त. — *Day of Droṇa's Generalship*: K₁. 2
 D₁ चतुर्थे यु (D₁ 'र्थयु-)द्विदिवसे; K₁ चतुर्थेदिवसे.
 — *Adhy. name*: D₅ T G₂. 5 रात्रियुद्धे; D₇. 8 रात्रि-
 युद्धारंभः; G₁ M₁. 2. 5 रात्रियुद्धे कर्णदुर्योधनसंवादः;
 Bom. ed. पुनर्युद्धारंभः. — *Adhy. no.* (figures, words
 or both): B₁ 146; B₅ 159; D₁ D₂ 152;
 T G M₁-8. 5 (orig.) 149; M₄. 5 (by corr.) 147.
 — *Sloka no.*: D₁ 77; D₁ 32.

128

 This adhy. is missing in K₅ (cf. v. 1. 7.
 125. 14).

1 S₁ K₂ M₄ om. the ref. —⁶ K₂-4 B D
 (except D₁ D₂) T G₂ तदुदीर्णं; G₂. 4 तदुत्तीर्णं;
 M₁. 2 तमुदीर्णं (for तदुदीर्णं). D₁ D₂. 4 राजानीकं;
 D₂. 6 राजाश्वौघं; T G₂-4 रयाश्वौघं; G₁ M₃-5 रथाश्वेभं;
 C₁ राजाश्वौघं (as in text). —⁵ B₁ रणं; D₅ बलं
 (for बलं). B₄ नराधिप (for जनां). —⁶ B₂ D₁
 D₂. 4 अतिक्रम्य; B₅ अमिथ्रुत्य (for दुष्य). —⁷ D₂
 योधयामास सर्वतः.

2 ^a K₂ B₁. 4 D₁ D₂ G₁ पञ्चालाः. D₁ D₂. 4. 6-8
 कौरवाश्च (for कुरवश्च). —⁶ S लोकाय (for राट्टाय).

C. 7. 660B
B. 7. 153. 2
K. 7. 154. 2

यमराष्ट्राय महते परलोकाय दीक्षिताः ॥ २
शूराः शूरैः समागम्य शरतोमरशक्तिभिः ।
विष्यधुः समरे तूर्णं निन्युश्चैव यमक्षयम् ॥ ३
रथिनां रथिभिः सार्धं रुधिरस्रावि दारुणम् ।
प्रावर्तत महद्युद्धं निम्नतामितरेतरम् ॥ ४
वारणाश्च महाराज समासाध परस्परम् ।
विषाणैर्दारयामासुः संकुद्धाश्च मदोत्कटाः ॥ ५
हयारोहान्दयारोहाः प्रासशक्तिपरश्वधैः ।
विभिदुस्तुमुले युद्धे प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ६

3 ^a) Ś1 Ks समागम्य (for 'गम्य'). S शूरैः शूराः समासाध. — °) D2.4 विविधुः; T G2 विष्यधुः (for विष्यधुः). B Dc1 [s]न्योन्व (for तूर्ण).

4 ^a) Ds रथिनां; T G2-5 रथिनो (for 'नां'). — °) B Dn D2.8 T1 G2 रुधिरस्रावः; D4.6-8 'रश्चाव'; G1 M 'रश्चावि'. — °) T G2-5 महा- (for महद्).

5 ^a) S वारणा वारणैरेव (G1 M 'वैश्वापि'; G2 'णा-नेव'). — °) Bs विशालैर् (for विषाणैर्). Ds T G2-5 अर्दयामासुः; Ds वार' (for दार'). — °) K1.4 B Dc1 Dn D2.1.8 सुसंकुद्धा; K2 समः कुद्धा; D4 *संकुद्धा (for संकुद्धाश्च). B2 मदोत्कटैः; Dn1 D4 महोत्कटाः. S संनिपत्य मुहुर्मुहुः (T G2-5 Ms [inf. lin.] परस्परं; Ms मुहुर्गजाः).

6 ^a) K4 D2-1.6-8 G1.3.4 M हयारोहाः; G5 'रोहो (for 'रोहान्). K4 D3.4.7.8 हयारोहान्; D2.5 'रोहा; Ds 'रोहः; S (except Ms) 'रोहैः (for 'रोहाः). — °) Ds om. 6^b-7^a. — °) Ds शरशक्तिः; D7 पांसशक्तिः; G1 Ms प्रासकुतः; M1.2 प्राहरत (for प्रासशक्तिः). K1 Dc1 Dn1 D1.8.5.7.8 परस्वधैः; T G2 परश्वधैः (for 'श्वधैः). — °) K4 D7 विभिदुस्; Dn1 D3.5 विष्यधुस्; D4 Ms विरेजुस्; T1 G1.2 M1-2.5 विनेदुस्; T2 G2.4 विरेदुस्; G5 विदुरेस् (sic) (for विभिदुस्). Ś1 Ks तुमुलं; Dn1 Ds तुमले; Ds तुमले (for तुमुले). — °) G1 M प्राभी-पसंतो (for प्रार्थयन्तो). D1 महा- (for महद्).

7 Ds om. 7^a (cf. v. 1. 6). — °) Ds अर्दयन्; Ds अर्त्तः; Ds आह् (for आर्दं). Dn D2.4.7.8 अन्योन्यमभ्यधावन्त (D4 'तो; D7.8 'ते); T G2-5 'न्यं समरे चकुर; G1 M1.2 'न्यं घातयांचकुर; Ms-5 'न्यं पीड' M4 पात'यामासुर. — °) Ks B Dc1 Dn2 D3.5-8

पत्तयश्च महाबाहो शतशः शस्त्रपाणयः ।
अन्योन्यमार्दयन्नाजन्तिययत्ताः पराक्रमे ॥ ७
गोत्राणां नामधेयानां कुलानां चैव मारिष ।
श्रवणाद्धि विजानीमः पाञ्चालान्कुरुभिः सह ॥ ८
अन्योन्यं समरे योधाः शरशक्तिपरश्वधैः ।
प्रेषयन्परलोकाय विचरन्तो ह्यभीतवत् ॥ ९
शरैर्दश दिशो राजंस्तेषां युक्तैः सहस्रशः ।
न ब्राजन्त यथापूर्वं भास्करेऽस्तं गतेऽपि च ॥ १०
तथा प्रयुध्यमानेषु पाण्डवेषु निर्भयः ।

नित्यं (for नित्य-). G1 M युक्ताः (for -यत्ताः). Dn2 D2.1.8 परंतप (for पराक्रमे). Dn1 विष्यधुश्च परस्परं; D4 विनिजिल परंतप; T G2-5 नित्ययुक्ताः परस्परं.

8 ^a) S गोत्राणि; Cd 'णो (as in text). Ś D2 S नामधेयानि. — °) Dn2 lacuna; D2 सैन्यानि (for कुलानां). Dn1 भारत (for मारिष). — °) Ds.8 च (for हि). Ds श्रवणादेव जानीमः; S श्रावयित्वा विजानानाः. — °) K3 B1.2 Dn2 पञ्चालान्; D2.4 S पां- (Ms. 4 पं) चालाः.

9 ^a) Ks.4 B (except Bs) Dc1 Dn1 D3.5.6 T G2-5 तेन्योन्यं (for अन्योन्यं). G1.4 M योधाः. — °) K1 B1 Dc1 Dn D1.3-6.8 परस्वधैः; D7 'स्वधाः; T G2 'श्वधैः (for 'श्वधैः). — °) K1.4 B Dc1 D1 Ms.5 प्रेषयन्; D2 प्रेर' (for प्रेष'). Bs (marg. as in text) सुरः; Ds यम- (for पर-).

10 ^a) K4 Dn D2.5.8 शराः; D7 शरो (for शरैर्). Dn D2.4.7.8 जग्मुस् (for राजंस्). — °) Ds ते तु (for तेषां). K4 B2 Dn D2.5.7.8 युक्ताः. D4 तेषां युक्ताः प्रहारिणः. — °) Ś2 Dn1 D3.4 व्यभ्राजन्त; K1.3 नाभ्राजन्ते; K2 विभ्राजन्त; K4 B Dc1 Dn2 D2.5.7.8 न भ्राजन्ते; G1 M नाभ्राजन्त (for न ब्राजन्त). N (Ks missing) यथातत्त्वं (for 'पूर्वं). — °) B Dc1 तथा; Dn1 D2.4.7.8 विभो (for ऽपि च). Ds भास्करेस्त-मुपासति; T G2-5 Ms.5 भास्करस्य च नाशनात्; G1 M1.2.4 शतशोथ सहस्रशः.

11 Dn2 om. 11-12. — °) Ś2 ततः; K4 D1 यथा (for तथा). Dn1 तथा प्रयुज्यमानेषु; T G2-5 Ms-5 तथा प्रवर्त' (G4.5 M4 'वल्ग'मानेषु; M1.2 स तथा वल्ग-मानेषु. — °) D3.6.8 पाण्डवेषु च (for 'वेधेषु). B1

दुर्योधनो महाराज व्यवगाहत तद्वल् ॥ ११
 सैन्धवस्य वधेनैव भृशं दुःखसमन्वितः ।
 मर्त्यव्यमिति संचिन्त्य प्राविशत् द्विषद्वल् ॥ १२
 नादयत्रयधोषेण कम्पयन्निव भेदिनीम् ।
 अभ्यवर्तत पुत्रस्ते पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १३
 स संनिपातस्तुमुलस्तस्य तेषां च भारत ।
 अभवत्सर्वसैन्यानामभावकरणो महान् ॥ १४
 मध्यंदिनगतं सूर्यं प्रतपन्तं गभस्तिभिः ।
 तथा तव सुतं मध्ये प्रतपन्तं शरोर्मिभिः ॥ १५

न शेकुर्भारतं युद्धे पाण्डवाः समवेक्षितुम् ।
 पलायने कृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषज्ये ॥ १६
 पर्यधावन्त पाञ्चाला वध्यमाना महात्मना ।
 रुक्मपुङ्खैः प्रसन्नाग्रैस्तव पुत्रेण धन्विना ।
 अर्धमानाः शरैस्तूर्णं न्यपतन्पाण्डुसैनिकाः ॥ १७
 न तादृशं रणे कर्म कृतवन्तस्तु तावकाः ।
 यादृशं कृतवान्राजा पुत्रस्तव विशां पते ॥ १८
 पुत्रेण तव सा सेना पाण्डवी मथिता रणे ।
 नलिनी द्विरदेनेव समन्तात्कुल्लुपङ्कजा ॥ १९

C. 7. 5624
 B. 7. 153. 20
 K. 7. 154. 30

निर्भयः; Dn1 D2. 4. 7. 8 भारत (for निर्भयः). — °) M4
 दुर्योधनाग्रजो राजा. — °) S1 K3 B (except B4) व्यव-
 गाहत. S2 K1. 2. 4 D1 व्यवगाहत महद् (K4 'हाव' लः; S
 विजगाहे द्विषद्वल्.

12 Dn2 om. 12 (cf. v. 1. 11). K2 D1 om.
 (hapl.) 12. K4 om. 12-13. — °) S वधादेव (for
 'धेनैव'). S2 जयद्रथवधेनैव. — °) M3 'समाहितः (for
 'समन्वितः'). — °) D5 T G2. 3. 5 कर्तव्यम् (for मर्त्यं).
 S निश्चिन्त्य (for संचिन्त्य). — °) S2 B4 Dc1 D2-8. 8
 तद्; K1. 8 Dn1 च; S तं (for तु). T G2-5 महा;
 G1 M महद् (for द्विषद्).

13 K4 om. 13 (cf. v. 1. 12). — °) S2 K1. 2 D1
 महता रथवेशेन. — °) S (except G1 M1. 2) चैव (for
 इव). — B4 om. 13^{ad}. — °) K1 अत्यवर्तत (for
 अभ्य). — °) S महाचम् (for अनीकिनीम्).

14 °) K4 Dn1 D4. 5. 8 तुमलस्. — °) D5 तव
 (for तस्य). B3 चैषां (for तेषां). — °) D1. 8 अभ्य-
 द्रवत्सलैल्यानाम्. — °) D4 असवत् (for अभावः). Dn2
 'कारणो; D4. 8 G3 'कृणो; D5. 7 'करणे (for 'करणो').
 — After 14, S ins. a passage given in App. I
 (No. 19).

15 °) K4 B Dc1 यथा मध्यंदिने सूर्यः; D8. 8 मध्य-
 दिने (D5 'द' यथा सूर्य. — °) M3 प्रपतंतं (for प्रत-
 पन्तं). Dn D2. 4. 7. 8 S इवां (G1 M1-3. 5 यथां) शुभिः
 (for गभस्तिभिः). — T G2-5 M4 om. (hapl.) 15^{ad}. — °)
 Dn1 तदा (for तथा). Dn D1. 7. 8 G1 M1-3. 5 मन्थे;
 D5 मेने (for मध्ये). — B2 reads 15^d-16^a on marg.
 — °) D1 M3 प्रपतंतं (for प्रतपन्तं). K4 B4. 5 शरा-
 षिभिः; D8. 8 शरां (D5 'शं) शुभिः (for शरोर्मिभिः).

16 B2 reads 16^a on marg. — °) S2 B4 transp.
 भारतं and पाण्डवाः. S1 K3 भारते; K4 Dn2 D2. 4. 7. 8
 आतरं; Cd भारतं (as in text). S2 B Dc1 समुदी-
 क्षितुं; K1. 8 समवी; Dn D2. 7. 8 T G2-5 M3. 4 प्रति-
 (G4 परि) वी (D3 'वि) क्षि (Dn2 'क्ष' तुं; D4 प्रतिजज्ञतुः
 (for समवेक्षितुम्). G1 M1. 2. 5 पांडवेयाः प्रवीक्षितुं.

17 °) D5 पर्यवर्तत; G1 M 'धावन्त्र (for 'धावन्त').
 K4 पांचाल्या; D1. 7 पंचाला; D5 पांचाला (for पा-
 ञ्चाला). — °) S हन्यमाना (for वध्य). — °) B1
 सुप्रसन्नाग्रैस् (hypermetric). — °) S2 K1. 2. 4 D1 वध्य-
 माना; D5. 8 T G2-5 हन्य; M1-3. 5 अपर्यमाणाः (for
 अर्धमानाः). Dn D2. 4. 7. 8 M4 तीक्ष्णैर् (for तूर्ण).
 — °) S अमराणां व्र (G5 वि) जैरिव. — After 17, S
 ins.:

1102* व्यद्रवंश भयाद्योधा दृष्ट्वा तं परमाद्वे ।

व्यात्ताननमिव प्राप्तमन्तकं प्राणहारिणम् ।

[(L. 1) G2 व्यद्रवंत (for 'वंश'). G1 M योधा.
 — (L. 2) G5 व्यात्ताननम् (for व्यात्ता).]

18 D5 om. 18^{ad}. — °) B2. 5 Dc1 च; B4 Dn
 D2. 4. 7. 8 T G2-5 स; G1 M1-3. 5 [s]य (for तु).
 Dn D2. 4. 7. 8 पांडवाः (for तावकाः). — °) D3. 6-8
 T G2-5 M8. 8 राजन् (for राजा). — °) D8. 5. 8 तव
 पुत्रो (by transp.).

19 °) K2 पुत्राणां (for पुत्रेण). — °) B2 (marg.
 as in text) वारिता; D3. 8 रथिना (for मथिता). T
 G2-5 मथिता पांडवी रणे. — °) T G1. 8 M नलिनी.
 G1. 8 [ए]व (for [इ]व). — °) K2 Dn D2. 4. 7 S
 समंताद्विप्रलोडि (S 'लि) ता.

20 °) D5 हताचिरिव; T G2-5 हतशोभे (T G2. 4

C. 7. 6624
B. 7. 152, 20
K. 7. 154, 31

क्षीणतोयानिलाकाम्यां हतस्त्रिडिव पद्मिनी ।
बभूव पाण्डवी सेना तव पुत्रस्य तेजसा ॥ २०
पाण्डुसेनां हतां दृष्ट्वा तव पुत्रेण भारत ।
भीमसेनपुरोगास्तु पाञ्चालाः समुपाद्रवन् ॥ २१
स भीमसेनं दशभिर्मार्द्रीपुत्रौ त्रिभिस्त्रिभिः ।
विराटद्रुपदौ पङ्क्तिः शतेन च शिखण्डिनम् ॥ २२
वृष्टद्युम्नं च सप्तत्या धर्मपुत्रं च सप्तभिः ।
केकयाश्चैव चेदीश बहुभिर्निशितैः शरैः ॥ २३

'अ'व; G₁ M_{1.2} ततस्त्रिडिव (for हत°). — °) D_{3.6} भारती (for पाण्डवी). — °) S₂ K₂ पुत्रेण (for पुत्रस्य). S पुत्रस्य तव तेजसा.

21 °) D₅ पांडुसैन्यं हतं दृष्ट्वा. — °) D₅ सैन्येन; G₁ पुत्रस्य (for पुत्रेण). S मारिष (for भारत). — °) S₂ K_{1.2} D₁ तं; B_{2.5} D₁ D_{3.5.6} ते (for तु). — °) D₁ पंचालाः.

22 °) D₂ भीमसेनं स दशभिर्; G₁ M स भीमं दशभिर्विष्णुः. — B₂ reads 22°-24° on marg. — °) D_{3.6} पङ्क्तिर्विराटद्रुपदौ.

23 B₂ reads 23 on marg. — °) S₂ D₅ धर्मराजं. S पंचभिः (for सप्तभिः). D₂ धर्मपुत्रस्य सप्तभिः. — °) K₄ D₁ D_{2.6-8} कैकेयांश्च; B₂ D₂ D_{1.4.5} कैके° (for कैके°). T G₃ चैकैकं; G₄ कैकेयं (for चेदीश).

24 B₂ reads 24° on marg. — °) S₂ K_{1.2} D₂ D_{1.5.6} च त्रिभिर् (for पङ्क्त°). — °) K₁ द्रौपदीयांस. — °) S चतुःषष्ट्या (for च समरे). — °) D₃ भित्त्वा (for विष्णुः). D_n D_{2.5.7.8} M₄ [उ]ज्जदत् (D_n D₃ 'ज' (for [अ]नदत्).

25 °) G₁ सरथश्च (for शतशंश्च). G₁ M_{1.2.4.5} योधान्. — °) B₁ सद्रिपांश्च (for 'पाश'). K₄ स-द्रिपाश्च रथा रणे; B₂₋₅ D₁ सद्रिपाश्चान्म (B₄ 'पांश्च म-हारणे (B₂ 'रथान्); D₂ द्विपाशानां महारणे; D_{2.8} सद्रिपा (D₃ 'वा)शानां महारणे (hypermetrio); D₄ *द्रिपाश्च महारणे; D₅ सरथाश्चद्रिपाजणे; D₇ द्विपाशान्महारणे. — °) S₂ D₂ D_{4.8} G₅ शरीराणि (S₂ G₅ शरैरेव) चकतौघैः. — B D₁ D_{3.5.6} ins. after 25: D_n after 31:

1103* सा तेन पाण्डवी सेना वध्यमाना शिलीमुखैः ।

तव पुत्रेण संग्रामे विदुद्वाव नराधिप ।

सात्वतं पञ्चभिर्विद्धा द्रौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः ।

घटोत्कचं च समरे विद्धा सिंह इवानदत् ॥ २४

शतशश्चापरान्योधान्सद्रिपाश्चरथाजणे ।

शरैरेवचकतौघैः क्रुद्धोऽन्तक इव प्रजाः ॥ २५

तस्य तान्निवतः शत्रून्लुक्मपृष्टं महद्भुतः ।

भल्लाभ्यां पाण्डवो ज्येष्ठस्त्रिधा चिच्छेद मारिष ॥ २६

विव्याध चैनं दशभिः सम्यगस्तैः शितैः शरैः ।

मर्माणि भित्त्वा ते सर्वे संभयाः क्षितिमाविशन् ॥ २७

तं तपन्तमिवादित्यं कुरुराजं महाहवे ।

नाशकन्वीक्षितुं राजन्पाण्डुपुत्रस्य सैनिकाः ।

ततो युधिष्ठिरो राजा कुपितो राजसत्तम । [5]

अभ्यधावत्कुलपतिं तव पुत्रं जिगीषया ।

ताडुभौ युधि कौरव्यौ समीपतुरारिदमौ ।

स्वार्थहेतोः पराक्रान्तौ दुर्योधनयुधिष्ठिरौ ।

ततो दुर्योधनः क्रुद्धः शरैः संनतपर्वभिः ।

विव्याध दशभिस्तूर्णं ध्वजं चिच्छेद वेपुणा । [10]

इन्द्रसेनं त्रिभिश्चैव ललाटे जज्ञिवाश्रुप ।

सारथिं दयितं राज्ञः पाण्डवस्य महात्मनः ।

धनुश्च पुनरन्येन चकर्तास्य महारथः ।

चतुर्भिश्चतुरश्रैव वाणैर्विव्याध वाजिनः ।

ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धो निमेषादिव कालुकम् । [15]

अन्यदादाय वेगेन कौरवं प्रत्यवारयत् ।

[D_n om. lines 1-6; D_{3.6} om. lines 1-2. — (L. 2) B₂ संग्रामे तव पुत्रेण (for the prior half). — (L. 3) B₁ पतंतम् (for तपन्तम्). — (L. 6) D₅ त्रिवांसया (for जिगीषया). — (L. 11) D₁ D_n वाणैर् (for चैव). D_{3.6} नाराचैर् (for ललाटे). D₅ भृशं (for नृप). — (L. 13) B₄ महात्मनः (for 'रथः). — B₂ reads lines 14-16 after 29. — (L. 15) D₅ निमेषाद्, — (L. 16) D₁ D₃ प्रत्यवारयत्. D₅ ततोऽन्यदनुरादाय नाराक्षयमुत्तनं.]

— After the above, B_{1.5} D₁ ins. 1105*.

26 B_{4.5} om. 26°-29°. D_n om. 26°. B₂ reads 26-29 on marg. — °) M₁ हेमः (for रुक्मः). G₁ पुंखं (for -पृष्ठं). — °) D₁ G (except G₂) M पांडव- (for 'जो). B₁ D₁ G_{2.5} श्रेष्ठस्. — °) M_{3.5} राजा (for त्रिधा).

27 B_{4.5} om. 27 (cf. v. 1. 26). B₂ reads 27 on

ततः प्रमुदिता योधाः परिववृषुधिष्ठिरम् ।
 वृत्रहृत्यै यथा देवाः परिववृष्टुः पुरंदरम् ॥ २८
 ततो युधिष्ठिरो राजा तत्र पुत्रस्य मारिष ।
 शरं परमदुर्वारं प्रेषयामास संयुगे ।
 स तेन भृशसंविद्धो निपसाद रथोत्तमे ॥ २९
 ततः पाञ्चालसैन्यानां भृशमासीद्धवो महान् ।
 हतो राजेति राजेन्द्र मुदितानां समन्ततः ॥ ३०

वाणशब्दरवश्वोयः शुश्रुवे तत्र मारिष ।
 अथ द्रोणो द्रुतं तत्र प्रत्यदृश्यत संयुगे ॥ ३१
 हृष्टो दुर्योधनश्चापि दृढमादाय कार्मुकम् ।
 तिष्ठ तिष्ठेति राजानं ब्रुवन्पाण्डवमभ्ययात् ॥ ३२
 प्रत्युद्ययुस्तं त्वरिताः पाञ्चाला राजगृद्धिनः ।
 तान्द्रोणः प्रतिजग्राह परीप्सन्कुरुसत्तमम् ।
 चण्डवातोद्धतान्मेघान्निघ्नन्नास्मिमुचो यथा ॥ ३३

C. 7. 6639
 B. 7. 153. 43
 K. 7. 154. 53

marg. — ^a) T G₂ विव्याध. — ^b) D₅ शिलाशितैः
 (for शितैः शरैः). — ^c) B₁ चर्मणि; G₁ M_{1.2} वं
 (for मं). D₅ सन्ने (for ते सर्वे). B_{2.3} Dn D₂.
 4. 7. 8 स (Dn₁ व) मं भित्त्वा तु ते सर्वे. — ^d) S₂ K_{1.2}
 D₂ D₃ D_{1.4} समग्राः; K₁ B₁ संलगाः; D_{2.7.8}
 संमगाः; D_{5.6} सपुत्राः (for संमगाः).

23 B_{1.5} om. 28 (cf. v. l. 26). B₂ reads 23 on
 marg. — ^a) B₃ Dn₂ D_{2.4} परिवृता (for प्रमुदिता).
 G₁ M योधाः. — ^b) D₂ om. (hapl.) from युधिष्ठिरम्
 up to परिववृष्टुः (in 28^a). — Dn₁ om. (hapl.) 28^a.
 — ^c) K₈ वृत्रहृत्यै; B₂ (marg. as in text). 8 वृत्रं हंतुं;
 D₂ D_{2.5-8} वृत्रे हते; Dn₂ D₁ वृत्रं हत्वा; Cd वृत्रहृत्यै
 (as in text). — For 28^a, S subst.:

1104* वृत्रेण सद् युध्मन्तं यद्वदेवा शतक्रतुम् ।

[G_{5.6} M₃ 5 पुत्रेण (for वृं).]

29 B_{1.5} om. 29^{ab} (cf. v. l. 26). B₂ reads 29
 on marg. — ^a) D₅ राजन्. — D₁ om. 29^b-32^a. G₅
 reads 29^a-31^b twice. — ^c) Dn₁ D_{2.7.8} दुर्षवै (for
 दुर्वारं). Dn₂ *** शरवर्ष. — B_{1.5} subst. for 29^a.
 B₂ ins. after 29: B_{1.3} D₂ after 1103*:

1105* स शरं सूर्यरश्म्याभमत्युग्रमनिवारणम् ।

[Bom. ed. शरं च (for स शरं).]

— B D₂ cont.:

1106* हा हतोऽसीति राजानमुक्त्वा मुञ्चयुधिष्ठिरः ।
 स तेनाकर्णमुक्तेन विद्धो बाणेन कौरवः ।

[(L. 1) B₂ वे (for हा). B₃ अशोभं च युधिष्ठिरं
 (for the post. half).]

— S K (K₅ missing) om. (hapl.) 29^a-31^d. — ^e)
 D₅ सुभृशं (for भृशसं). — ^f) G₅ रथोत्तमैः. — B₂.
 4. 5 D₂ subst. for 29^a. B_{1.3} cont. after 1106*:

1107* निपसाद रथोपस्थे भृशं संमूढचेतनः ।

[B₁ नृशो (for भृशं सं).]

— After 29, B₂ reads lines 14-16 of 1103*.

30 For the repetition in G₅, cf. v. l. 29. S K
 (K₅ missing) D₁ om. 30 (cf. v. l. 29). — ^a) B_{1.2}
 D₁ पांचाल्य. — ^b) S (G₂ [both times]) रणे ध्वनिः
 (G₁ स्वरः; M_{1.2} स्वनः) (for रवो महान्). — ^c) G₂
 राजेति (for राजेन्द्र). — ^d) Dn D_{2.4.7.8} तत्र शब्दो-
 भवन्महान् (D₅ 'व्यो महान्भूत्').

31 For the repetition in G₅, cf. v. l. 29. S K
 (K₅ missing) D₁ om. 31 (cf. v. l. 30). — ^a) D₅
 शब्दः; S शंस- (for शब्द-). Cd cites the pāda (as
 in text). — ^b) D_{1.5.7} त्व (for तत्र). Dn D_{2.4.7.8}
 भारत (for मारिष). — ^c) Dn₂ D₂ तथा (for अथ).
 Dn₂ D₃ द्रुतस्; D₂ [s] द्रुतस्; D₄ द्रुतस्; M₃ भृशो
 (for द्रुतं). — After 31, Dn₁ ins. 1103*.

32 D₁ om. 32^{ab} (cf. v. l. 29). — ^a) D₅ अथ
 (for हृष्टो). D₄ चार्सद्; D₅ राजन् (for चापि).
 — After 32, M₄ ins.:

1108* तमेववादिनं वीरं धार्तराष्ट्रं महारथम् ।

33 ^a) B_{1.2} D₂ M₄ ते; Dn D_{2.4.7.8} च (for तं).
 — ^b) K₂ B₁₋₃ D₅ पांचाला. S₂ राज्यः; K₁ B D₂
 Dn₂ D_{2.5.6} T G₂ जय- (for राज-). S K₁₋₃ गृद्धिनः;
 D₂ गृद्धिनः; T G₂ गृद्धिनः (for गृद्धिनः). — ^c) K₈
 द्रोणः (sic). — ^d) S K_{2.4} D₁ सत्तमान् (K₁ मः; D₁
 म); G₂ चन्दन (for सत्तमम्). D₅ परीप्सतः कुरु-
 त्तमं. — ^e) K_{2.4} B D₂ D_{5.6} चण्डवातोद्धतान् (D₅
 तो). S चण्डवातः स (G_{1.5} तस) मुञ्चतो. — ^f) S K₁₋₃
 D₁ अश्ममुखान्; B_{2.3.5} D₂ अश्ममुचो; B₁ अंमुं;
 Dn₁ D_{2.7.8} वृष्टिं (D₁ लो); D₅ रश्मं (for
 रश्मि). S मेघान्भुमुचो (T G_{5.6} नभिसुखो; G₅ नां
 मुमुचो) यथा. ❀ Cd: रश्मिषु चादिस्वश्रुवचनं प्रलय-

C. 7. 6659
B. 7. 153. 44
K. 7. 154. 54

ततो राजन्महानासीत्संग्रामो भूरिवर्धनः ।

तावकानां परेषां च समेतानां युयुत्सया ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥

१२९

धृतराष्ट्र उवाच ।

यत्तदा प्राविशत्पाण्डूनाचार्यः कुपितो वशी ।
उक्त्वा दुर्योधनं सम्यङ्मम शास्त्रातिगं सुतम् ॥ १
प्रविश्य विचरन्तं च रणे शूरमवस्थितम् ।
कथं द्रोणं महेष्वासं पाण्डवाः पर्यवारयन् ॥ २
केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रमाचार्यस्य महात्मनः ।

के चोत्तरमरक्षन्त निम्नतः शात्रवात्रणे ॥ ३

नृत्यन्स रथमार्गेषु सर्वशस्त्रभृतां वरः ।

धूमकेतुरिव क्रुद्धः कथं मृत्युमुपेयिवान् ॥ ४

संजय उवाच ।

सायाह्वे सैन्यं हत्वा राज्ञा पार्थः समेत्य च ।

सात्यकिश्च महेष्वासो द्रोणमेवाभ्यधावताम् ॥ ५

सूचकम् । ❀

34 °) D₂. 7. 8 भूमिः; G₄ भूतिः; C_d भूरि (as in text). D₈ -वर्धन. B₈ (marg. also as in text) संग्रामो बहुलेदनः.

Colophon: K₅ missing. — *Sub-parvan*: Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: S₂ चतुर्थदिने; K₁ D₁ चतुर्थयुद्धदिवसे; K₂. 4 चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name*: D₁. 8 T G M₁. 2. 5 रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे दुर्योधनपरामवः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B₁. 8 T G M₁-8. 5 (sup. lin.) 150; B₅ 160; D₁ D₂ 153; D₃ 48; M₄. 5 (orig.) 148. — *Śloka no.*: D₁ 46; D₁ 40.

129

❀ This adhy. is missing in K₅ (cf. v. l. 7. 125. 14.).

1 °) K₅ प्रविशत्; D₄ तत्प्रविशत् (hypermetric). — °) B D₁ D₂. 4. 5. 7. 8 बली (for वशी). — °) S₂ लब्ध्वा (for उक्त्वा). B D₁ मंदं; G₁ M₁. 2 वाक्यं (for सम्यङ्). — °) T G₂-5 मंदं (for सम). S₂ K₁ D₂ D₂ शास्त्रातिगं; C_d शा° (as in text).

2 G₅ partly damaged. — °) K₂. 4 B₁-8 D₁ D₂ D₄. 5 रथे; D₂ यथा (for रणे). — °) D₁ D₂. 4. 7. 8 G₁ M₁ पाण्डवाः समवारयन्.

3 °) B D₁ D₁ D₁. 2. 4. 7. 8 महाहवे (for °त्मनः). — °) D₁ D₂. 4. 7. 8 वामम्; D₅ [ह]तरम् (for [उ]त्तरम्). D₁ अरक्ष्यंत. — °) D₁ D₂. 4. 6-8 निम्नतः. B D₁ बहून्; D₂ दृढं; D₄. 7 भृशं (for रणे). — After 3, B₅ D₁ D₂. 4. 5. 7. 8 ins. (cf. 7. 130. 5°-7°):

1109* के चास्य पृष्ठतोऽन्वासन्वीरा वीरस्य योधिनः ।

के पुरस्तादवर्तन्त रथिनस्तस्य शात्रवः ।

मन्ये तानस्पृशच्छीतमतिवेलमनार्तवम् ।

मन्ये ते समवेपन्त गावो वै शिशिरे यथा ।

यथाविशन्महेष्वासः पाञ्चालानपराजितः । [5]

[B₅ om. lines 1-4. — (L. 1) D₁ D₄ वा (for च). D₂ कृत्वा (for ऽन्वासन्). — (L. 2) D₄. 8 तत्र (for तस्य). D₂ शात्रवान्; D₄. 5 शात्रवः (D₅ °वाः) (for शत्रवः). — D₁ om. lines 3-5. D₂ om. (hapl.) line 3. — (L. 4) D₂. 5 समवेपन्त. — (L. 5) D₂ प्रविश्य (for प्राविशन्). B₅ पंचालान्. D₂ अपराजितान्.]

4 D₁ D₁ om. 4^{ab}. G₅ partly damaged. — °) D₂. 4. 6 नित्यं (for नृत्यन्). — °) G₄ शास्त्र. D₈ वर (for वरः). — After 4^{ab}, D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 ins.:

1110* निर्दहन्सर्वसैन्यानि पाञ्चालानां रथर्षभः ।

— °) D₇ अवकृद्धः (sic). — °) D₄. 5. 7. 8 मृत्युर्. S₂ कथं युद्धमथाकरोत्; K₁ कथं मृ*****; K₂ कथं** **यिवान्; K₄ D₁ कथं मृत्युवशं गतः.

तथा युधिष्ठिरस्तूर्ण भीमसेनश्च पाण्डवः ।
 पृथक्चमूभ्यां संसक्तौ द्रोणमेवाभ्यधावताम् ॥ ६
 तथैव नकुलो धीमान्सहदेवश्च दुर्जयः ।
 धृष्टद्युम्नः शतानीको विराटश्च सकैक्यः ।
 मत्स्याः शाल्वेयसेनाश्च द्रोणमेव ययुर्धुधि ॥ ७
 द्रुपदश्च तथा राजा पाञ्चालैरभिरक्षितः ।
 धृष्टद्युम्नपिता राजन्द्रोणमेवाभ्यवर्तत ॥ ८
 द्रौपदेया महेष्वासा राक्षसश्च घटोत्कचः ।
 ससेनास्तेऽभ्यवर्तन्त द्रोणमेव महाद्युतिम् ॥ ९

प्रभद्रकाश्च पाञ्चालाः षट्सहस्राः प्रहारिणः ।
 द्रोणमेवाभ्यवर्तन्त पुरस्कृत्य शिखण्डिनम् ॥ १०
 तथेतरे नरव्याघ्राः पाण्डवानां महारथाः ।
 सहिताः संन्यवर्तन्त द्रोणमेव द्विजर्षभम् ॥ ११
 तेषु शूरेषु युद्धाय गतेषु भरतर्षभ ।
 बभूव रजनी घोरा भीरूणां भयवर्धिनी ॥ १२
 योधानामशिवा रौद्रा राजन्नन्तकगामिनी ।
 कुञ्जराश्चमनुष्याणां प्राणान्तकरणी तदा ॥ १३
 तस्यां रजन्यां घोरायां नदन्त्यः सर्वतः शिवाः ।

C. 7. 6657
B. 7. 154. 17
K. 7. 153. 17

5 °) Ś1 K3 D1 द्वि; Ś2 K1. 3. 4 D3. 6 द्व (for च).
 D2 राजपुत्राः समेत्य द्वि. — °) B1 D3 महेष्वासौ; S
 महाबाहुर (for महेष्वासौ). — °) D1 om. (hapl.)
 from अभ्यधावताम् up to द्रोणमेव (in 7°). D2 अभ्य-
 धावत; D5 [अ]न्वधावतां (for [अ]भ्य°).

6 D1 om. 6 (cf. v. l. 5). G5 partly damaged.
 — °) Dn2 D1. 7. 8 ततो; D5 तेषां (for तथा). G1
 M1. 2 राजा (for तूर्ण). — K1 om. 6^{60d}. Dc1 reads
 6^{60d} on marg. (sec. m.). — °) D1. 7. 8 चमू च (for
 चमूभ्यां). K4 संसक्ता; B G1 M1. 2 संयुक्तौ; D5
 संसक्तौ; T G2-5 संयुक्तौ; M3-5 संयुक्तौ (for संसक्तौ).
 D5 पृथक्मुख्यैः संसक्तौ.

7 D1 om. up. to द्रोणमेव (cf. v. l. 5). — °) B1
 Dn1 D2 तत्र (for तथा). D5 नकुलो. — °) K3 B D
 (except D5; D1 om.) सहानीको (for शता). — °) D
 B2. 3. 5 Dc1 Dn D2-4. 7. 8 सकैक्यः. D5 विराटः सहसैनिकः.
 — 7⁶⁷ partly damaged in G5. — °) Ś K (K5
 missing) मत्स्यः; G1 मत्स्याः (for मत्स्याः). Ś2 K1. 3
 B5 D5 T G1-4 M D5 शाल्वेयः; B4 शाल्वेयः; Dn D2. 4. 5.
 7. 8 G5 शाल्वाः स- (for शाल्वेय-). D5 सैन्याश्च. — °)
 Ś2 K1. 2 [अ]ययुर्धु; S (G5 damaged) [अ]भ्य° (for
 ययुर्धु). D5 द्रोणमेवान्वधावतां; D6 °व युधिष्ठिरः.

8 °) Ś K1. 2. 4 D1 T G2-5 महाराज (K1. 2 D1 °जा)
 (for तथा राजा). — °) B1 पंचालैः. D4 अभिरक्षितैः.
 — °) M1. 2 धृष्टद्युम्नः. Ś K (K5 missing) D1. 3. 6. 8
 धृष्टद्युम्न (D5 धार्ष्ट्युम्नि) सत्या राजन् (K5 °जा). — °) Ś1
 K3 [अ]न्वधावतां; Ś2 K1. 2. 4 D1. 3. 6 [अ]भ्य (K4 °भि-
 धावतां; D7 °वर्तते; G1 M1. 2 [अ]न्ववर्तत; M3 [अ]-
 भ्यधावत (for °वर्तत).

9 B4 om. 9-10. — °) K2 Dc1 ससैन्याश्च. D5

च (for ते). K1. 2 न्यवर्तत; Dn1 D2. 4. 7. 8 S [S]न्व-
 वर्तत (D7 °ते) (for °भ्य°). — D3. 6 om. (hapl.)
 9¹⁰. — °) B1 द्विजर्षभं; G5 महाद्युधिः (sic) (for
 °द्युतिम्).

10 B4 om. 10; D2. 6 om. 10¹⁰⁰ (for both, cf. v. l.
 9). — °) B5 पंचालाः; K1 सुभद्रवत्पांचालाः (sic);
 D5 प्रभेजकाश्च पांचालाः. — D2 om. 10⁶-11⁶. — °)
 D5 खट्- (for षट्-). B1 सद्दह; D5. 8 G5 सद्दहः.
 G1 प्रसारिणः (for प्रहा°). — °) B1 [अ]भ्यधावत (for
 °वर्तन्त). K2 द्रोणसेनाभ्यवर्तत.

11 D2 om. 11⁶ (cf. v. l. 10). — °) M5 महे-
 ष्वासाः (for नरव्याघ्राः). — °) A few MSS. सन्य-
 वर्तत; Cd संन्यवर्तन्त (as in text). — °) Dn1 D2. 7. 8 S
 नरर्षभं (G3. 6 °भा; M1-3. 6 °भ) (for द्विजर्षभम्).
 D5 पुरस्कृत्य शिखण्डिनं (= 10¹⁰).

12 °) D2 तेषु युद्धायागतेषु. — °) Ś K3 पुरुषर्षभः;
 Dn1 D1. 7. 8 च नरर्षभ (Dn1 °भं) (for भरत°). D2
 द्रोणमेवैकगामिषु. — D2 om. (hapl.) 12⁶-13⁶. — °)
 B3-5 Dc1 Dn2 D1. 6-8 T G1. 2. 4. 5 M3. 4 -वर्धिनी.

13 °) G1. 4 M1. 2. 4 यौधानाम्. Dn2 अपि सा; D5
 अशुभा (for अशिवा). K4 D1 रात्री; Dn2 D1. 7. 8
 घोरा (for रौद्रा). — °) G3 अन्तर- (for अन्तक-). D5
 राज्ञामशुभकारिणी. — °) Ś K (K5 missing) B2 D1. 3
 तथा (for तदा). M4 प्राणापहरणी तदा.

14 °) D3. 4 T G5 नदन्तः (for नदन्त्यः). — °)
 D3. 6 क्षयं (for भयं). — °) Ś1 जज्वाल; Ś2 प्रज्वालन्;
 G3. 4 M1. 2 सज्वाला (for सज्वाल-). Dc1 -करणैर्; G1
 M1. 3-5 -कवलैर्; M2 -कमलैर् (for -कवलैर्). Ś1 K3

C. 7. 6658
B. 7. 154. 18
K. 7. 155. 17

न्यवेदयन्मयं धोरं सज्वालकवलैर्मुखैः ॥ १४
उल्लूकाश्चाप्यदृश्यन्त शंसन्तो विपुलं भयम् ।
विशेषतः क्रौरवाणां ध्वजिन्यामतिदारुणम् ॥ १५
ततः सैन्येषु राजेन्द्र शब्दः समभवन्महान् ।
भेरीशब्देन महता मृदङ्गानां स्खनेन च ॥ १६
गजानां गर्जितैश्चापि तुरंगाणां च हेषितैः ।
सुरशब्दनिपातैश्च तुमुलः सर्वतोऽभवत् ॥ १७
ततः समभवद्युद्धं संध्यायामतिदारुणम् ।
द्रोणस्य च महाराज सृञ्जयानां च सर्वशः ॥ १८

मुखे.

15 °) K₁ दृश्यंत (sic); D_{n1} D₂. 4. 7. 8 [अ]वासंत
(for [अ]दृश्यन्त). G₁ M₁-8. 5 उल्लूकाश्चापि व्यदृश्यंत.
—^δ) D₈ संततो (for शंसन्तो). —^δ) B₈ D₈ दारुणाः.
D₈ ध्वजिन्यामविदारणं.

16 °) D_{n2} om. (hapl.) from पु up to सैन्ये (in
19°). D₂. 6 सैन्यस्य (for सैन्येषु). —^δ) T G₂-5 भेरी-
शंसमहानादो. —^δ) S₁ K₁. 2. 4 च सर्वशः; S तथैव च
(for स्खनेन च).

17 D_{n2} om. 17 (cf. v. 1. 16). D_{n1} om. 17-19.
—^δ) B D₈ D₁ वृंहितैश्च (for गर्जितैश्च). —^δ) S₂
K₂ B₂ D₈ D₂. 6-8 G M तुरंगाणां (M₄ नां); K₁
D₁ T तुरंगाणां (for तुरंगाणां). K₁ हेषितैः; D₈ हे-
षितैः (for हे). B₈ हयानां चैव हेषितैः; D₈ हयानां
हेषितेन च. —^δ) K₂ D₂ खरः; B₂ क्षुरः; D₂ खड्ग-
(for खुर). B₄ D₂. 7. 8 -निनादैश्च (for -निपातैश्च).
D₂ घोरशब्दैर्निनादैश्च. —^δ) S₁ K₁. 2. 4 D₇ तुमुलं; S₂
D₂. 6. 8 तुमलं; D₂ तुमलः (for तुमुलः). K₄ मृदं (for
भवत्).

18 D_n om. 18 (cf. v. 1. 16, 17). —^δ) G₂-5
तदभवद् (for सम). —^δ) T G₂-5 M₂-8 रात्रौ तद्
(for संध्यायाम्). G₁ M₁. 2 रात्रौ तमसि दारुणं. —^δ)
D₇ संजयानां. S₂ सर्वतः (for 'दा').

19 D_{n2} om. up to सैन्ये (cf. v. 1. 16). D_{n1} om.
19 (cf. v. 1. 17). —^δ) S₂ च वृते; D₈ प्रावृते;
D₂. 6 G₂-5 M₂-8 संवृते (for चावृते). —^δ) S₂ K₁
D₇-8 G₁. 2-5 M प्रज्ञायत (for प्रा). K₂ संप्रज्ञायत
किंचन. —^δ) D₈ ससैन्येन रथा चैव. —^δ) D₈ उच्छि-
त्तेन. K₄ B (except B₄) D₈ D₂. 1. 2. 4. 8 T G₂-5
च (for इ).

तमसा चावृते लोके न प्राज्ञायत किंचन ।
सैन्येन रजसा चैव समन्तादुत्थितेन ह ॥ १९
नरस्याश्वस्य नागस्य समसज्जत शोणितम् ।
नापश्याम रजो भौमं कश्मलेनाभिसंवृताः ॥ २०
रात्रौ वंशवनस्येव दह्यमानस्य पर्वते ।
घोरश्चटचटाशब्दः शस्त्राणां पततामभूत् ॥ २१
नैव स्वे न परे राजन्प्राज्ञायन्त तमोवृते ।
उन्मत्तमिव तत्सर्वं बभूव रजनीमुखे ॥ २२
भौमं रजोऽथ राजेन्द्र शोणितेन प्रशामितम् ।

20 T G₂-5 om. 20. G₁ M₁-8. 5 transp. 20 and
21. —^δ) G₁ M₁-8. 5 संप्रसूखाव शोणितं. — After
20^{ab}, D₈ ins. 1111*. —^δ) S₂ K (K₈ missing) D₁. 6
अपश्याम; B₁ D₈ नापश्यात; D₄ M₂. 4 न पश्याम (for
नाप). D_{n1} भूमौ; M₂ भूसं (for भौमं). —^δ)
D₄ कवचेन; D₇ अंधकारेन (hypermetrie) (for कश्म-
लेन). S₂ K₁ [अ]भिसंवृतः; B₂. 5 D_{n1} D₂. 6-8 'तं;
D₄ 'ता (for 'ताः).

21 G₁ M₁-8. 5 transp. 20 and 21. —^δ) D₈ [ए]व
(for [इ]व). —^δ) S₂ K₁-8 D₁. 8 कष्टः; D₈ ततश्च;
D₈ कष्टश्च; G₁ M₁. 2 आसीच्च (for घोरश्च). K₄ कष्टं
चटक* शब्दः. —^δ) D₈ शङ्खणां; D₈ शराणां (for
शस्त्राणां). G₅ अभूत्. — B D₈ D_{n1} (first time). n₂
D₂-4. 6-8 ins. after 21^{ab}. D_{n1} (second time) after
the first occurrence of 26^{ab}. D₈ after 20^{ab}.

1111* मृदङ्गानकनिर्हादैर्घोषैरैः पटहैस्तथा ।

फेत्कारैर्हेषितैः शब्दैः सर्वमेवाकुलं बभौ ।

[(L. 1) D₂. 5 मृदङ्गानां च (for 'गानक'). D₂ नि-
हादः; D₇. 8 निहादि-. B₁. 2. 4 शङ्खीरः; D₈ जर्जरीरः; D₈
शङ्खिकारः; C_v शङ्खिकारः (for शङ्खैरैः). D_{n1} (both times)
D₈ पुनर्हर्षं (D₂ 'ह' रिभित्स्थाय; D₂. 4. 7. 8 पुनर्हर्षं (D₂
'हर्ष') रि भारत (for the post. half). — D₈ om. line 2.
— (L. 2) D_{n2} चीत्कारैर्; D₂ फल्कां; D₈ फूल्कां; D₈
फेत्कारः (for फेत्कारैर्). D_{n2} D₂. 4. 5. 7. 8 हेषिताकारैः (D₂
'रादैः') (for हेषितैः शब्दैः). B₁ शब्दम् (for सर्वम्). D_{n2}
विभो (for बभौ).]

22 °) K₁ D₄ प्रज्ञायत; D₈ G₁-4 M₁-4 न ज्ञायत;
D₈ M₂ नाज्ञा; T आज्ञा; G₅ न प्रज्ञाय (for प्राज्ञा-
यन्त). —^δ) D_{n2} मुखं.

23 °) D₈ भौमं (for भौमं). —^δ) K₂ प्रशामितं;

शातकौमैश्च कवचैर्भूषणैश्च तमोऽभ्यगात् ॥ २३
ततः सा भारती सेना मणिहेमविभूषिता ।
धौरिवासीतमनश्चत्रा रजन्यां भरतर्षभ ॥ २४
गोमायुवडसंघुया शक्तिध्वजसमाकुला ।
दारुणाभिरुता घोरा क्ष्वेडितोत्कृष्टनादिता ॥ २५
ततोऽभयन्महाशब्दस्तुमलो लोमहर्षणः ।
समावृण्वन्दिशः सर्वा महेन्द्राशनिनिखनः ॥ २६
सा निशीथे महाराज सेनादृश्यत भारती ।

अङ्गदैः कुण्डलैर्निष्कैः शस्त्रैश्चैव भासिता ॥ २७
तत्र नामा रथाश्चैव जाम्बूनदविभूषिताः ।
निशायां प्रत्यदृश्यन्त मेघा इव सविद्युतः ॥ २८
ऋद्धिशक्तिगदाबाणमुसलप्रासपट्टिशाः ।
संपतन्तो व्यदृश्यन्त भ्राजमाना इवाश्रयः ॥ २९
दुर्योधनपुरोवातां रथनागबलाहकाम् ।
वादित्रघोषस्तनितां चापविद्युद्भजैर्वृताम् ॥ ३०
द्रोणपाण्डवपर्वज्यां खड्गशक्तिगदाशनिम् ।

C. 7. 6675
B. 7. 154. 35
K. 7. 155. 35

B प्रगात्रिः; Dc1 प्रकाशितः; Dn1 D2. 7. 8 समुक्षितः; Dn2 D4 सुसुक्षितं (for प्रशामितम्). —^a) B (except B4) Dc1 D4 T G2. 8. 5 Ms. 4 शानकुम्भैश्च. Ś1 K3 transp. कवचैः and भूषणैः. D1 विविधैः; D2. 8 नाराचैः; G4 विकचैः (for कवचैः). B1 [S]भयगात्; Dc1 भयगात्; Dn1 [S]लगात्; S [S]नशात् (for भयगात्). — After 23, Dn1 reads 26^{ab} for the first time, repeating it (without var.) after the second occurrence of 1111*.

24 ^a) D2 रजनी (for भारती). D2 om. from सेना up to बड (in 25^a). —^b) D2 विद्रुम- (for हेमवि). Dn1 विविचित्रा (for विभूषिता).

25 D2 om. up to बड (cf. v. l. 24). —^a) Ś1 वधः; Ś2 K3 वडः; K1. 2 D1 वटः; K1 चटः; B Dn2 D5 दैलः; Dc1 D3 रवः; D3 चटः; S वळ- (for वड-). Ś K (K3 missing) D5 संयुक्ता; D5 संयुष्टा (for संयुष्टा). D5 गोमायुरेव संयुक्ता. —^b) K4 शक्तिवज्रः; M4 ध्वजशक्ति (for शक्तिध्वज). —^c) Ś1 K1 D7. 8 दारुणाभिर (D7. 8 ह) ता घोरा; B Dc1 D2. 4 S वारगाभिर (D4 ह) ता घोरा; Dn2 दारुणाभिनुवा घोरा. —^d) Ś1 K3 D5 नर्जिता (for नादिता). Ś2 K1 Dc1 D2. 4 क्ष्वेडितोत्कृष्ट (D2 ताकु) एनादि (Ś2 नर्जिता); Dn1 तोत्कृष्टनादितैः; Dn2 क्ष्वेदितोत्कृष्टनादिता; S (except M1. 2. 5) क्ष्वेडितोत्कृष्ट (T G2 ष्टितोत्कृष्ट; G5 ष्टितात्कृष्ट) नादिता.

26 Dn1 reads 26^{ab} for the first time after 23, repeating it after the second occurrence of 1111*.
—^a) B Dc1 D1 तत्र (for ततो). Dn2 D5 महावज्रः; D4. 7. 8 तदा (for महा-). D2. 4. 7. 8 S रौद्रम् (for शब्दम्). —^b) Dc1 D4. 5. 8 तुमलो. K4 D (except Dn2 D2. 8) S (except G3. 4) रोम- (for लोम-). —^c) Ś1 B1. 4 Dc1 Dn1 D2. 3. 6. 8 निखनः; Ś2 K1. 2

D1 निखनाः; K4 D1 T G2-4 निखना; B2 (marg.; orig. as in text) निखना; D5 निखना (for निखनः).

27 ^b) D2 समदृश्यत. D4 भारत; G1 M1. 2 संयुगे (for भारती). —^c) T G1-4 M मकुटैः; G5 मकुटैः (for कुण्डलैः). Ś1 K3 चैव (for निष्कैः). —^d) Ś1 K3 निष्कैश्चैव; Ś2 K1. 2. 4 D1 मुकुटैश्च (for शस्त्रैश्चैव). Dc1 Dn D5. 6. 8 [अ]वप्राप्तितैः (D5 ताः); D4 [अ]सितासिता; T G2-5 [अ]वप्राप्तितैः (for सिता).

28 ^a) D3. 8 तथा (for तत्र). D3. 8 नाग- (for नामा). D7 तत्र नागरथा चैव. —^b) Dn1 वाजिबुध- (for जाम्बूनद-). K4 विभूषिता; D5 विविचित्रिता (for विभूषिता). —^c) D5 संप्रदृश्यते; D5 प्रतिदृश्यत; D7. 3 प्रत्यदृश्यते (for दृश्यन्त). — K4 om. (hapl.) 28^a-29^a.

29 K4 om 29^{abc} (cf. v. l. 28). —^a) K1 वृष्टिः; K2 Dn2 D4. 8 अशिः; D7 अशिः; S यष्टि- (for ऋष्टि-). Ś2 प्रासः; Dn2 D2. 4. 8 खड्गः; D1 बाणा- (for बाण-). —^b) Ś1 D1 मुसलः; K1 B5 Dn D8-9. 8 मुशलः; B1-3 मुषल- (for मुसल-). K1-3 D1 पट्टिशाः; B1 पट्टिशैः; S पट्टसाः (for पट्टिशाः). Ś2 बाणासुसुलपट्टिशाः. —^c) Dn2 स्म दृश्यत; T G2. 4 [S]भयः; G1 [S]प्यः; G2. 5 ह्य (for च्य). D1. 7. 8 प्रपतन्तश्च (D4 तः स्म) दृश्यते. —^d) B1 राजमाना; Dc1 Dn1 भद्रमाना (for आज). Dn1 ग्रहाः; G2. 4 [अ]भयः (for [अ]श्रयः).

30 ^a) D4 पुरोगावां (for वातां). —^b) Dn2 D4. 7 रथगुल्मः; D5 दुर्योधनः; T G2-5 रत्नांग (G4 बु)-द- (for रथनाग-). D5 बलाहकाः; D5 बलोदकः; G1 M बलाहकाः. Cd cites बलाहकः. —^c) D2. 3. 8 विचित्र- (for वादित्र-). Ś K2. 3 D1 निनदाः; K1 निनदांश्च (for स्तनितां). —^d) D2 स्वनैवृताः; D5 T G M4 चक्रवाटतां (for चक्रजैवृताम्).

31 ^a) M4 पांचाल- (for पाण्डव-). —^b) D4. 7. 8

C. 7. 6976
B. 7. 154. 36
K. 7. 155. 35

शरधारास्त्रपवनां भृशं शीतोष्णसंकुलाम् ॥ ३१
घोरां विस्फापनीमुग्रां जीवितच्छिदमप्लवाम् ।
तां प्राविशन्नतिभयां सेनां युद्धचिकीर्षदः ॥ ३२
तस्मिन्प्राविष्टुष्वे घोरे महाशब्दनिनादिते ।
भीरूणां त्रासजनने शूराणां हर्षवर्धने ॥ ३३

रात्रियुद्धे तदा घोरे वर्तमाने सुदारुणे ।
द्रोणमभ्यद्रवन्कुद्धाः सहिताः पाण्डुसृञ्जयाः ॥ ३४
ये ये प्रमुखतो राजन्यवर्तन्त महात्मनः ।
तान्सर्वान्विमुखांश्चक्रे कांश्चिन्नित्ये यमक्षयम् ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनत्रिंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥

१३०

धृतराष्ट्र उवाच ।
तस्मिन्प्रविष्टे दुर्धर्षे मुखयानमितौजसि ।

अमृष्यमाणे संरब्धे का वोऽभूद्वै मतिस्तदा ॥ १
दुर्योधनं तथा पुत्रमुक्त्वा शास्त्रातिगं मम ।

शक्ति (D₄ °क्ति) खड्ग- (for खड्गशक्ति-). §2 K_{1.2} B_{1.2.5}
D₀₁ D₀₂ D_{1.8.5.6} G₄ -गदाशनीं (D₀₁ °नी). — °) §1
K₈ D₀₁ D₀₁ -धारांबु- (for -धारास्त्र-). B₄ -परमां (for
-पवनां). §2 K_{1.2} D₁ शरधाराचापवनां; B₁ शरधारांबुद-
वनां; G₁ M_{1.2} शरास्त्रधारापवनां. — °) B_{1.4} D₀₁ D₄
भृशः; D_{7.8} भृश- (for भृशं). D₁ तीक्ष्णस्त्र (sic);
D₅ उष्णीष- (for शीतोष्ण-). S शस्त्रपातोष्म (G₁ M_{1.2}
°पातोष्णः; G₅ °पातोष्म; M₃ °वातोष्णः; M₄ °वातोष्मि-)
संकुलां.

32 °) D₄ अद्भुतां (for अद्भुताम्). K_{1.2} D₀₂ D_{1.2}
G₁ M_{1.2} जीवितच्छिदसंक्रुतां (K_{1.2} D₁ °पल्लवां; D₀₂
°विप्लवां). — °) §2 प्रतिशन्न. D₁ अतिबलां; D_{3.6}
महाघोरं (D₈ °रां); M₄ प्रतिभयां (for अति°). G₁
M_{1-3.5} तां प्राविशामातिभयां. — °) S नदीं (G₅ नतीं)
(for सेनां).

33 °) D₈ तस्मिन्मैत्र्ये रात्रिघोरे. — °) D₄ मह-
च्छब्द- D₈ निनादिने; D₈ निपातिते; G₁ M -निना-
दिते; G₂ निपादिते (for -निनादिते). D₂ महच्छब्दानि-
षामिते (sic). — °) K₁ *णे (for -वर्धने).

34 °) K_{8.4} B D₀₁ D₀₁ D₈ G₅ महा; D₁ तथा
(for तदा); T G_{2.4} वर्तमाने तदा घोरे; G₂ एवंभूतं
रात्रियुद्धे. — °) D₅ सर्वे (for कुद्धाः).

35 °) K_{3.4} D₅ आवर्तत; B D₀₁ D₀₂ D₂ M_{3.5}
अवर्तत; D_{4.7} (also as in text). S प्रवर्तते (D₇ °त)
(for न्यवर्तन्त). B₅ (marg. as in text) महारथाः.

— °) G₂ तत्र (for चक्रे). — After 35, B D (except
D₁) ins. :

1112* तानि नागसहस्राणि रथानामयुतानि च ।
पदातिहयसंघानां प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
द्रोणेनैकेन नाराचैर्निभिन्नानि निशामुखे ।

[(L. 2) D₈ -गण- (for -हय-). D₈ -सत्त्वानां (for
-संघानां). D₅ तथा पदातिसंघानां (for the prior half).
— (L. 3) D₅ निभिन्नानि (for निधि°). D₄ शिखामुखे
(for निशा°).]

Colophon: K₈ missing. — Sub-parvan: Editions
घटोत्कचवध. — Day of Droṇa's Generalship: §2
चतुर्थदिने; K₁ D₁ चतुर्थयुद्धदिवसे; K₂ चतुर्थदिवसे;
K₄ चतुर्थयुद्धरात्रे. — Adhy. name: D₀₁ D₀₁ D_{2.4.5}
7.8 T G₁₋₃ M रात्रियुद्धं; G₅ दिनामुखवर्णनं. — Adhy.
no. (figures, words or both): B₁ T G₁₋₄ M_{1-4.5}
(orig.) 151; D₀₁ 154; D₂ 153; D₃ 49; M₃
(inf. lin.) 149. — Śloka no.: D₀₁ D₀₁ 38.

130

✱ This adhy is missing in K₈ (cf. v. 1. 7. 125. 14).

1 °) D₀₁ संरब्धः. — °) §1 K_{1.2} को वो; K₃
D₀₁ को वा; B₁ का वा; D₇ का को (for का वो).
D₀₁ युद्धे (for युद्धे). §1 K₁ D₁ पतिस् (for मतिस्).
B₁ तथा (for तदा). D₈ का वोभून्मतिस्सदा (sic).

[736]

यत्प्राविशदमेयात्मा किं पार्थः प्रत्यपद्यत ॥ २
 निहते सैन्धवे वीरे भूरिश्रवसि चैव हि ।
 यदभ्यगान्महातेजाः पाञ्चालानपराजितः ॥ ३
 किममन्यत दुर्धर्षः प्रविष्टे शत्रुतापने ।
 दुर्योधनश्च किं कृत्यं प्राप्तकालमन्यत ॥ ४
 के च तं वरदं वीरमन्वयुर्द्विजसत्तमम् ।
 के चास्य पृष्ठतोऽगच्छन्वीराः शूरस्य युध्यतः ।
 के पुरस्तादयुध्यन्त निघ्नतः शत्रवाव्रणे ॥ ५
 मन्येऽहं पाण्डवान्सर्वान्भारद्वाजशरार्दितान् ।

शिशिरे कम्पमाना वै कृशा गाव इवामिभो ॥ ६
 प्रविश्य स महेष्वासः पाञ्चालानरिमर्दनः ।
 कथं नु पुरुषव्याघ्रः पञ्चत्वमुपजग्मिवान् ॥ ७
 सर्वेषु सैन्येषु च संगतेषु
 रात्रौ समेतेषु महारथेषु ।
 संलोड्यमानेषु पृथग्विधेषु
 के वस्तदानीं मतिमन्त आसन् ॥ ८
 हातांश्चैव विपक्तांश्च पराभूतांश्च शंससि ।
 रथिनो विरथांश्चैव कृतान्युद्धेषु मामकान् ॥ ९

C. 7, 6691
B. 7, 156. 9
K. 7, 155. 9

2 Gs damaged. —^{ab}) B₁ T G₂₋₅ तदा (for तथा). S₁ transp. पुत्रम् and उक्त्वा. S₂ शस्त्रातिगं; Ds चास्त्रा (for शस्त्रा). —^c) G₁ M_{1.2} प्रविशंतम् (for यद्याविशद्). —^d) Ds द्रोणः (for पार्थः). B₃ प्रत्यपद्यत (for पद्यत).

3 ^a) Ss शूरे; Dn₁ D_{2.4.7.8} घोरे (for वीरे). —^b) B_{2.3.5} D_{1.3.5} G_{1.2.4.5} M चैव ह; Ds चाहवे (for चैव हि). —^c) K₄ B₃ D_{1.2} यदाभ्यगान्; B_{2.4} D_{1.1} M₄ यदभ्यगान्; D_{1.8} तदभ्यगान्; T G₂₋₅ यद- (G₅ द्वा)भ्यगान्; M_{3.5} यदल्य (for यदभ्य). —^d) B₃ पंचालान्.

4 Gs partly damaged. —^a) K₄ B D₁ D₂ D_{2.8} दुर्धर्षे. T G₂₋₅ किं मन्यते (G₅ तं दुराधर्षः. —^b) S (Gs damaged) सुदने (for तापने). —^c) K₃ B (except B₁) D_n D_{2.7} T G₂ तु (for च). D_{1.8} कार्य (for कृत्यं). S₁ D_{3.5} दुर्योधनस्य किं कृत्यं. —^d) D₂ तदा (for प्राप्त).

5 ^a) D₂ [पु]नं (for तं). D₄ करटं; D₅ प्रवरं; T G_{3.4} परमं (for वरदं). — With 5^a-7^b, cf. 1109*. —^c) S₁ K_{1.3} B_{4.5} D₁ D₁ वा (for च). D₃ [अ]-भ्यासतो (for पृष्ठतो). D_n D_{2.4.7.8} सूत (for आच्छन्). —^d) S K (K₅ missing) D_{1.3.5.6} वीरस्य (for शूरस्य). T G₃ गच्छतः (for युध्यतः). — B₄ om. 5^{cf}. —^e) K₃ S अ (M₃ न्य) वर्तत (for अयुध्यन्त). B_{2.5} D₁ पुरस्ताक्केभ्यवर्तत. —^f) K₄ B (B₄ om.) D_n D_{3.4.5} T निघ्नतः (for निघ्नतः).

6 Gs partly damaged. —^a) T G_{1.2} M हि (for जहं). —^b) S K (K₅ missing) D_{1.5} शराहतान्; D_n D_{2.4.7.8} भयार्दितान् (for शरा). —^c) D₃ G_{2.5} शिशिरे कम्पमानानां. —^d) T G₁₋₄ M कृशांगा गा;

G₅ वै कृशांगा (for कृशा गाव). S K₁ [अ]बभौ; K₃ B D₁ D₂ D_{2-4.5-8} प्रभो; K₄ विभो; T G₂₋₅ M₄ [अ]मितः; G₁ M_{1.2} [अ]भृतः (for [अ]भिभो).

7 ^a) S₂ K₃ संप्रविश्य; K₁ स प्रविश्य; G_{1.3.5} M प्रविश्य च (for प्रविश्य स). —^b) B₃ पंचालान्; D₂ पांचालम्. S₂ पांचालानामरिमर्दनः. —^c) K_{1.4} न; D₂ 4.7.8 S स; D_{5.6} तु (for नु). D_{4.8} पुरुषव्याघ्र. —^d) K₁ पंचताम् (for पञ्चत्वम्).

8 ^a) S K (K₅ missing) B D₁ D_{1.3.5.6} बोधेषु (for सैन्येषु). D_n D₃ G_{3.4} M₃₋₅ संहतेषु; D_n D_{2.4} T G_{2.5} संहितेषु (for संगतेषु). —^b) D₅ सम-स्तेषु (for समेतेषु). D₃ महाहवेषु (for रथेषु). —^c) B D₁ D_n D_{3.5} T G₂₋₅ बलेषु; G₁ M जनेषु (for विधेषु). —^d) S₂ K_{1.2} वा; D_n नस्य (for वस्य). S₂ पतिमंत; D₄ प्रतिमंत; G₃ मतिमंद (for मतिमन्त). G₃ हासन्.

9 ^a) G_{3.4} विषण्णांश्च (for विषकांश्च). —^b) B_{2.5} S शंस मे; D₅ संसदि (for शंससि). —^c) T G₂₋₄ विरथाश्च. —^d) D_{2.4} क्षतान्; G₃₋₅ कृता (for कृतान्). T G₂₋₅ मामकाः. — After 9, N (except D_{3.5}; K₅ missing) ins.:

1113* तेषां संलोड्यमानानां पाण्डवैर्हतचेतसाम् ।
 अन्ये तमसि किं ज्योतिरभवत्का मतिस्तदा ।
 प्रहृष्टांश्चाप्युदग्रांश्च नित्यं शंससि पाण्डवान् ।
 अग्रहृष्टान्विमनसो वित्रस्तांश्चैव मामकान् ।

[(L. 1) D_n D₃ हतः (for हतः). — (L. 2) K₄ B D₁ D₅ महानान् (for किं ज्योतिर). S₁ K₃ D_n गतिष् (for मतिष्). D_n तव; D₅ तथा (for तदा).

C. 7. 6684
B. 7. 155. 12
K. 7. 156. 12

कथमेषां तदा तत्र पार्थानामपलायिनाम् ।
प्रकाशमभवद्वात्रौ कथं कुरुषु संजय ॥ १०

संजय उवाच ।

रात्रियुद्धे तदा राजन्वर्तमाने सुदारुणे ।
द्रोणमभ्यद्रवन्नात्रौ पाण्डवाः सहसैनिकाः ॥ ११
ततो द्रोणः केकयाश्च घृष्टद्युम्नस्य चात्मजान् ।
प्रेषयन्मृत्युलोकाय सर्वानिषुभिराशुगैः ॥ १२
तस्य प्रमुखतो राजन्येऽवर्तन्त महारथाः ।
तान्सर्वान्प्रेषयामास परलोकाय भारत ॥ १३

प्रमथन्तं तदा वीरं भारद्वाजं महारथम् ।
अभ्यवर्तत संकुद्धः शिबी राजन्प्रतापवान् ॥ १४
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य पाण्डवानां महारथम् ।
विव्याध दशभिर्द्रोणः सर्वपारश्वैः शरैः ॥ १५
तं शिबिः प्रतिविव्याध त्रिंशता निशितैः शरैः ।
सारथिं चास्य भल्लेन स्मयमानो न्यपातयत् ॥ १६
तस्य द्रोणो हयान्दत्त्वा सारथिं च महात्मनः ।
अथास्य सशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत् ॥ १७
कलिङ्गानां च सैन्येन कलिङ्गस्य सुतो रणे ।

— K⁴ om. lines 3-4. — (L. 3) Ś¹ ह्युदग्रांश्च; Dn¹ [अ]ग्रहृष्टांश्च (for [अ]ग्रहृष्टांश्च). B Dc¹ D⁵ 'तुष्टा'श्च (B¹ 'श्रापि') पाण्डवान्; Dn D^{2.4.7.8} पाण्डवान्नामनीवि मे (for the post. half). — D¹ om. line 4. — (L. 4) Ś¹ K¹⁻⁸ B Dc¹ D⁵ शंससीहाग्रहृष्टां (Ś² 'सीह' प्रविष्टा; D⁵ 'सीह' प्रहृष्टा)श्च (for the prior half). Ś² K^{1.2} संच-स्तांश्च; B²⁻⁵ विभ्रष्टांश्च (for विभ्रस्तांश्च). D⁵ अपकृष्टांश्च मामकान् (for the post. half).]

10 °) B² तेषां; Dn¹ D⁸ S एतत्; D² एतं (for एषां). Dn D^{2.4.7.8} ततः (D² कृतः; D⁷ तदा) सुत (for तदा तत्र). — °) Dn² प्रकामम् (for 'शम्'). Ś¹ K³ राजन्; D² राज्ञः (for राज्ञौ). D³ प्रकाशश्चाभवद्वात्रौ. — °) B² (marg.; orig. as in text) तद्बुद्धि (for कुरुषु).

11 G⁴ om. the ref. — °) K⁴ अभ्याद्रवन्; G^{4.5} अभ्यद्रवद् (for 'द्रवन्'). B Dc¹ Dn D^{1.2.4.7.8} सर्वे; T G² M⁴ राजन्; G¹ M^{1-2.5} कुद्धाः (for राज्ञौ). — °) K⁴ सैन्यकाः; B Dc¹ Dn D^{2.4.5.7.8} G² सोमकैः (D⁵ 'काः') (for 'सैनिकाः').

12 °) Ś² K^{1.2} केकया (K² 'य'श्च; B⁵ Dn² D^{2.3.5-8} केकयांश्च (for केक'). — °) Ś¹ K^{1.2} D^{1.7} घृष्टद्यु-न्नश्च. Ś¹ K¹⁻⁸ D¹ सात्मजः; K⁴ D^{8.9} चात्मजं. D⁸ घृष्टद्युम्नस्त्वामजान्. — °) K^{1.2} प्रेषयन्. K⁴ B (except B²) Dc¹ Dn² D^{1.2} S संप्रे (B^{2.5} Dn² संप्रे; D² G² अप्रे; T G^{1.8-9} M अप्रे) षयत्येतल्लोकं; Dn¹ D^{4.7.8} अप्रेषयत्ये (D⁸ 'न्ने' तल्लोके. — °) Ś² K² सैन्यानि; K¹ सैन्यान् (for सर्वान्). D⁵ स्वबाणे रुधिराशने.

13 °) Dn² D^{2.7.8} M⁴ ये ये; D⁴ ये *; T G M^{1-2.5} एवं (for तस्य). — °) Dn¹ D^{4.7.8} G²⁻⁵ M⁴ न्यवर्तत; Dn² D⁸ नाव'; D⁵ बोधयंतो (for येऽवर्तन्त).

— °) Dn D^{2.4} पितृ-; T G M^{1.2} प्रेत- (for पर-). Ś² K^{1.2} D¹ मारिष; Dn D^{2.4.7.8} पार्थिवान्; G¹ M पार्थिवः (M^{4.5} 'व' (for भारत). K⁴ B Dc¹ पितृलोकं स भारत.

14 D⁷ om. 14. — °) Dc¹ Dn² D⁸ G^{1.3} M प्रमथन्तं. G¹ M तथा (for तदा). K⁴ B S वीरान्; Dc¹ राजन् (for वीरं). — °) Ś¹ K¹⁻⁸ महारथान्; T G²⁻⁵ अमर्षिं (G^{2.4} 'र्ष')णं (for महारथम्). — °) Ś² D⁵ अभ्य-द्रवत (for 'वर्तत'). Ś¹ K¹⁻⁸ D^{1.3.5.9} कुर्षेयः (D⁸ 'र्ष'); Dn¹ D^{4.8} संकुद्धं (for 'द्ध:'). — °) Ś² K^{1.2} D¹ शैब्यो; D^{2.4.8} शिबि-; G⁸ शिली; G⁵ शिल्वी (sic) (for शिबी). Ś¹ K (K⁵ missing) Dn² D^{1-4.8} राजा (for राजन्). D⁵ शिबिराजा विशां पते.

15 °) K⁴ B Dc¹ D^{1.5} बाणैः (for द्रोणैः). — °) D⁷ om. (hapl.) from सर्वे up to तस्य द्रोणो (in 17°). Ś¹ K^{1.2} पारगवैः; B⁵ शितैः; Dn¹ D^{2.3.5.6} 'सवैः' (for 'शवैः'). K³ B (except B⁵) Dc¹ D⁵ शितैः (for शरैः).

16 D⁷ om. 16 (cf. v. l. 15). G² om. (hapl.) 16°b. — °) Dn¹ शरैः; D² शितैः; D⁴ शतैः (for शिबिः). — °) S (G² om.) त्रिंशद्भिः (for 'ता'). Dn D^{2.4.8} त्रिंशद्भिः कंकपत्रिभिः (Dn² 'त्रकैः'). — After 16°b, Dn² ins. 1114*. Dn² om. (hapl.) 16°-17°. — °) D⁸ यत्मानो (for स्मय). K⁴ निपातयत्; Dc¹ D^{2.5} G^{1.2} M^{1-3.5} [S]भ्य-; D⁴ [S]भ्यभाषत; M⁴ न्यवारय* (for न्यपातयत्).

17 Dn² om. 17; D⁷ om. up to तस्य द्रोणो (cf. v. l. 16, 15). — °) Ś¹ K³ D⁵ महारथः; K^{1.2} D¹ बलः; D⁷ 'स्मना' (for 'स्मनः'). — B Dc¹ D⁵ ins. after 17: Dn² after 16°b;

पूर्वं पितृवधात्कुद्धो भीमसेनमुपाद्रवत् ॥ १८
 स भीमं पञ्चभिर्विद्धा पुनर्विन्वाथ सप्तभिः ।
 विशोकं त्रिमिराजन्ने ध्वजमेकेन पत्रिणा ॥ १९
 कलिङ्गानां तु तं शूरं कुद्धं कुद्धो वृकोदरः ।
 रथाद्रथमभिद्रुत्य मुष्टिनाभिजघान ह ॥ २०
 तस्य मुष्टिहतस्याजौ पाण्डवेन बलीयसा ।
 सर्वाण्यस्थीनि सहसा प्रापतन्वै पृथक्पृथक् ॥ २१

तं कर्णो भ्रातरश्चास्य नामृष्यन्त महारथाः ।
 ते भीमसेनं नाराचैर्जघुराशीविषोपमैः ॥ २२
 ततः शत्रुरथं त्यक्त्वा भीमो ध्रुवरथं गतः ।
 ध्रुवं चास्यन्तमनिशं मुष्टिना समपोथयत् ।
 स तथा पाण्डुपुत्रेण बलिना निहतोऽपतत् ॥ २३
 तं निहत्य महाराज भीमसेनो महाबलः ।
 जयरातरथं प्राप्य मुहुः सिंह इवानदत् ॥ २४

G. 7. 6710
 B. 7. 155. 28
 K. 7. 156. 30

1114* ततोऽस्य सारथिं क्षिप्रमन्यं दुर्योधनोऽदिशत् ।
 स तेन संगृहीताश्च पुनरन्यद्रवद्रिपूत् ।

[(L. 1) Dn lacuna for ततोऽस्य. — (L. 2) Ds
 अन्वपनद् (for 'द्रवद्').]

18 ^a B (except B1) Dc1 अनीकेन; Ds तु सैन्येन
 (for च सैन्ये). — ^b B (except B1) कालिगस्य. B1
 बली; B3 Dc1 युवा; Dn1 D2.4.7.8 T G2-5 M4 महान्
 (for रणे). — ^c T G2-5 त्वरन् (for पूर्व).

19 ^b T G2 विन्वाथ. M4 च त्रिभिः (for सप्तभिः).
 — ^c S1 विकोशं (sic); D2 (marg.; orig. as in
 text) सारथिं (for विशोकं). D4 च त्रिर् (for त्रिमिर).
 K4 B (except B1) Dc1 Dn2 Ds S आनर्द्ध; D1
 आजिघ्ने (for आजिघ्ने).

20 ^a S1 K1.3 D2.3 G3.4 च तं शूरं; S2 K2 शतं
 शूरान् (K2 °रं); T G2.5 M4 तु (G3 च) शूरं तं (for
 तु तं शूरं). — ^b S2 कुद्धरूपो; Dn1 कुद्धं क्रोधाद् (for
 कुद्धं कुद्धो). — ^c T G2-5 द्रुतम् (for रथम्). B1.2
 Dc1 अभिद्रुत्य (for 'द्रुत्य'). — ^d B2.5 Dn2 Ds नि;
 D2 तं (for [अ]भिः). B4 च; G1 M3-5 तं (for ह).

21 B2 reads 21^{ab} on marg. — ^a T G2-5 मुष्टि-
 नाभिः (for तस्य मुष्टि). S2 [अ]शु; Ds [ए]व (for
 [अ]जौ). — ^b M4 बलीयसा. — ^c D3 [अ]श्वाणि
 (for [अ]स्थीनि). — ^d G5 प्रतपन् (for प्रापतन्).
 — After 21, S ins.:

1115* तस्मिन्नाथा हते तेन सिंहनादो महानभूत् ।
 पाञ्चाळानां महाराज साधु साञ्चिति पाण्डवम् ।

[(L. 1) G1 M कृते (for हते). — (L. 2) G3
 पतवान्.]

22 ^a S K1.2 D1 तत् (for तं). S कर्णं (for
 कर्णो). B3 (marg. as in text) Dc1 Dn1 D2.4.8 भ्रातरी
 (for 'रश्'). S पंच (for चास्य). — ^b D4.5 नामृ-

प्यत. K4 महारथ; B Dc1 Dn परंतप; D2-3.6-8
 परंतपाः; D5 महारथौ (for 'रथाः'). S नामृष्यन्कर्ण एव
 च. — D2 om. 22^c-23^d. — ^e S K3 B Dc1 तं (for
 ते). — ^d D5 आजिघ्निर्विश्लोपमैः.

23 D2 om. 23^{ab} (cf. v. 1. 22). — ^a G3 चक्र-
 (for शत्रु). — ^b T G1.3.4 M (except M4) द्रुम-
 रथं; G2.5 द्रुततरं (for ध्रुवरथं). D3.6 प्रति; M4 गतं
 (for गतः). — ^c S (except G4 M4) द्रुमं (for
 ध्रुवं). D1.2 अशानि (for अनिशं). B1 ध्रुवं चाधुष्ट-
 मरथं. — For 23^{bd}, D5 subst.:

1116* भीमः स्वं रथमागमत् ।
 पुनश्चोत्पत्य वेगेन तस्यानुजमपातयत् ।

— After 23^{abd}, S ins.:

1117* यथा काचमणिर्व्यसो मुष्टिनैकेन लीलया ।
 स हतः सहसा चूर्णो रक्तमेवोपपद्यत ।
 तथा चूर्णमभूत्तत्र कर्णभ्राता द्रुमस्थथा ।

[(L. 1) G1 M मुष्टिकेन बलीयसा (for the post. half).
 — (L. 2) T G2-5 सर्वथा (for सहसा). G1 M चूर्ण
 (for चूर्णो). G2 [उ]पपाद्यत; M3.6 [उ]पपद्यत; M4 [अ]-
 न्वयं (for [उ]पप). — (L. 3) G3 ततश्च; G4.5 तदा
 (for तथा). M4 ध्रुवस् (for द्रुमस्).]

— B4 om. 23^{ef}. — ^e S K1-3 D1 स रथात्; B1 स
 राजा; S आहतः (for स तथा). — ^f K4 B (B4
 om.) Dn Ds.6 [अ]निहतो; D5 वि (for ति). S
 तलेन बलिनापतत्.

24 D3 om. 24. — ^a S2 D2.5 जयराज (D2 जयं
 चाति; D5 जयनाम) रथं प्राप्य. — ^b D2.4.7 [अ]-
 पतत्; S (except G5) [उ]बदत् (G2 M3.4 'त्') (for
 [अ]नदत्).

25 D5 om. 25. — ^a S2 जयराजम्; D2 जयं तु
 तम्; D4 जय*तम्; G5 जयतारम् (for 'रातम्'). S

G. 7. 6710
B. 7. 155. 28
K. 7. 156. 31

जयरातमथाक्षिप्य नदन्सन्वयेन पाणिना ।
तलेन नाशयामास कर्णस्यैवाग्रतः स्थितम् ॥ २५
कर्णस्तु पाण्डवे शक्तिं काञ्चनीं समवाप्तुञ्जत् ।
ततस्तामेव जग्राह प्रहसन्पाण्डुनन्दनः ॥ २६
कर्णायैव च दुर्धर्षश्चिक्षेपाजौ वृकोदरः ।
तामन्तरिक्षे चिच्छेद शकुनिस्तैलपायिना ॥ २७
ततस्तव सुता राजन्भीमस्य रथमाव्रजन् ।
महता शरवर्षेण छादयन्तो वृकोदरम् ॥ २८
दुर्मदस्य ततो भीमः प्रहसन्निव संयुगे ।

तु चरणे (for अथाक्षिप्य). — ^b) Dn1 D2.7 नदन्; D5
नुदन् (for नदन्). S गृह्य भीमो महाबलः. — After
25^{ab}; S ins.:

1118* स्तं चास्य महाबाहुर्गृह्य राजस्तथैव च ।

[Ms. तु (for च).]

— D4 reads 25°-27° twice. — ^a) Dn1 D4 (both
times). 7.8 [अ]ग्नि ततः (for [ए]वाग्रतः). K4 B2.4 Dn2
D2 स्थितः (for स्थितम्). — For 25^{ad}, S subst.:

1119* पादयोगुर्गृह्य तौ वीरौ भीमः कर्णस्य पश्यतः ।
भूमावाविध्य जग्रे स तौ च प्राणैर्ययुज्यताम् ।

[(L. 2) T G1 Ms.4 विवृज्यतां (for व्ययुज्यतां).]

26 For the repetition in D4, cf. v. l. 25. — ^a)
D2.6 तस्मिन्कर्णो महाशक्तिः.

27 For the repetition in D4, cf. v. l. 25. — ^a)
Dn1 वै (for [ए]व). Ss स (for च). D5 दुर्धर्षः.
— ^{ad}) B Dc1 आपतंती (for अन्तरिक्षे). S1 K3
transp. चिच्छेद and शकुनिश्. S1 K3 D4 (both times)
त (D4 तै) लपाणिना; K1 तैलपालिना; D3 शैलपालिना;
G2.4 त्वनपायिनी (for तैलपायिना). — B Dc1 D5
ins. after 28: Dn2 after 28^{ad}:

1120* एतस्त्वा महर्कर्म रणेऽद्भुतपराक्रमः ।
पुनः स्वरथमास्थाय दुद्राव तव वाहिनीम् ।
तमायान्तं जिघांसन्तं भीमं क्रुद्धमिवान्तकम् ।
न्यवारयन्महाबाहुं तव पुत्रा विशां पते ।

[(L. 1) B4 रणे (for महत्). — D5 om. line 4.
(L. 4) B4 महामते (for विशां पते).]

सारथिं च ह्यंशैव शरैर्निन्ये यमक्षयम् ।
दुर्मदस्तु ततो यानं दुष्कर्णस्यावपुषुवे ॥ २९
तावेकरथमारूढौ आतरौ परतापनौ ।
संग्रामशिरसो मध्ये भीमं द्वावभ्यधावताम् ।
यथाम्बुपतिमित्रौ हि तारकं दैत्यसत्तमम् ॥ ३०
ततस्तु दुर्मदश्चैव दुष्कर्णश्च तवात्मजौ ।
रथमेकं समारूढ भीमं वाणैरविध्यताम् ॥ ३१
ततः कर्णस्य मिषतो द्रौणैर्दुर्योधनस्य च ।
कृपस्य सोमदत्तस्य बाह्लीकस्य च पाण्डवः ॥ ३२

28 B1.2.4 om. 28^{ab}. — ^a) S K1.4 D1.3-5 G2.4
सुतो (for सुता). — ^b) S1 K3 आव्रजत्; K1.2 आह-
जत् (K2 'न्'); K4 D3 आसृजन्; Dn2 D8 G2-5 आह-
जन् (G2-5 'त्'); D1 आ*जत् (for आव्रजत्). D4
भीमसेनमाव्रजन्; D5 'सेनमुपाव्रजत्. — After 28^{ad},
Dn2 ins. 1120*. — ^c) D5 महता रथयोषेण. — ^d)
S K (K5 missing) D1 छादयन्तु (for 'यन्तो). B
(except B1) Dc1 महारथाः (for वृकोदरम्).

29 G5 partly damaged. — ^b) D4 lacuna for व
संयुगे. D3 विच्छेद प्रहसन्निव. — ^a) D2.4.7.8 T G2-5
क्षणम् (for शरैर्). — ^c) K2 यातं. — ^d) S K (K5
missing) D1.5 [अ]थ पुषुवे; B2 Dn2 [अ]वचक्रमे;
Dn1 D2.4.7.8 च (D2 तु) दुद्रुवे; T G2-5 [अ]भि (G5
'पि) पुषुवे (for [अ]व').

30 G5 partly damaged. — ^a) S1 K3 [ए]कं.
— ^b) Dc1 शत्रुः; D2.7 T G परि (for पर). D2.8
G2.5 M (except M4) -तापिनौ; T G2.4 -तापितौ; G1
-तापिनं (for -तापनौ). D5 आतरावपलायिनौ. — ^d)
Ss K2.3 Dn1 D1.5 ताव् (for द्वाव). K4 B1-4 Dc1
Dn2 [अ]प्यधावतां; B5 [अ]प्ययुध्यतां (for [अ]भ्य-
धावताम्). D2.4.7.8 S भीमं द्वाभ्यामवि (D2 'व) ध्यतां
(G2 'त). — ^c) S K1-3 D3 तौ; D5 द्वौ (for हि).
— ^d) S2 K4 S दैत्यसत्तमं.

31 D4 om. (hapl.) 31. G5 partly damaged.
— ^a) S2 D5 ततश्च; Dn1 D2.7.8 तथा हि (for ततस्तु).
D7 दुर्मदाश्. — ^b) B4 [अ]वपुषुवे; Dn1 D2.6 G1
M (except M4) तवात्मजः; D7.8 तवानुजः (for तवा-
त्मजौ). — ^c) G4 कथम् (for रथम्). — ^d) S2 B5
अयुध्यतां (for अविध्यताम्).

32 ^b) S K1.2 D4.5.7.8 द्रोणः (for द्रौणैर्). — ^c)

दुर्मदस्य च वीरस्य दुष्कर्णस्य च तं रथम् ।
 पादप्रहारेण धरां प्रावेशयदरिदमः ॥ ३३
 ततः सुतौ ते बलिनौ शूरा दुष्कर्णदुर्मदौ ।
 मुष्टिनाहत्य संकुद्धो ममर्द चरणेन च ॥ ३४
 ततो हाहाकृते सैन्ये दृष्ट्वा भीमं नृपाबुधम् ।
 रुद्रोऽयं भीमरूपेण धार्तराष्ट्रेषु गृह्यति ॥ ३५
 एवमुक्त्वापलायन्त सर्वे भारत पार्थिवाः ।
 विसंज्ञावाहयन्वाहान् च द्वौ सह धावतः ॥ ३६
 ततो बले भृशलुलिते निशामुखे
 सुपूजितो नृपवृषभैर्वृकोदरः ।

महाबलः कमलविवुद्धलोचनो
 युधिष्ठिरं नृपतिमपूजयद्बली ॥ ३७
 ततो यमौ द्रुपदविराट्केकया
 युधिष्ठिरश्चापि परां मुदं ययुः ।
 वृकोदरं भृशमभिपूजयंश्च ते
 यथान्वके प्रतिनिहते हरं सुराः ॥ ३८
 ततः सुतास्तव वरुणात्मजोपमा
 रूपान्विताः सह गुरुणा महात्मना ।
 वृकोदरं सरथपदातिकुञ्जरा
 युयुत्सवो भृशमभिपर्यवारयन् ॥ ३९

C. 7. 6727
 B. 7. 155. 45
 K. 7. 156. 48

ML. 2 सौम- (for सोम-). — ^a) Ś K1. 2 Dc1 D4. 8
 बाह्विकस्य. Ś2 K1. 2. 4 भारत; D5 धीमतः (for पाण्डवः).

33 G5 damaged. — ^a) D5 द्रुपदस्य (for दुर्म-
 दस्य). — ^b) K1 om. च. D4 रथांतरः; D5 रथं प्रति
 (for च तं रथम्). — After 33^{ab}, D5 ins.:

1121* आसुरोह महाबाहुर्मिषतां सर्वधन्विनाम् ।

34 ^a) Dn1 D4 स्वभीतौ; D2 तु भीतौ (for सुतौ
 ते). B1 च; D1. 8 तौ (for ते). D5 ततः सुतावतिबली;
 D5 भीमस्तु तौ ते बलिनौ. — ^b) D5 वीरौ (for शूरा).
 D7. 8 'दुमुखौ' (for 'दुर्मदौ'). — ^c) Dc1 संकुद्धौ; Dn1
 D2. 4. 7. 8 संग्रामे (for संकुद्धौ). — ^d) Ś1 इ; S सः (for
 च). B Dc1 Dn2 D5 ममर्दं च ननाद (Dn2 'नर्दं' च).

35 ^a) Ś K1-8 D5. 5. 6 M1. 5 ततो हाहाकृतं सैन्यं (Ś2
 भीमं; D5 सर्वं). — ^b) D5 नृपोब्रवीत्. D5 दृष्ट्वा
 भीमस्य विक्रमं. — ^c) K1 धार्तराष्ट्रेण. B (except B1)
 Dc1 D2 युध्यति; Dn1 D7. 8 युध्यते; T G2-4 कुध्यति
 (for गृ). D4 धार्तराष्ट्रे युयुध्यते; D5 'राष्ट्रान्प्रगृह्यति.

36 ^a) K3 B5 Dn2 D1-8 पलायंते; G1 M1. 2 [अ]प-
 लायंतः. — D3 om. 38^{ad}. — ^c) D5 मूकश्च (for
 विसंज्ञा). Ś K1-8 विसंज्ञा बहवो वाहा; D2. 4. 7. 8
 'ज्ञान्वाहयन्वाहान्'; T G2-5 'ज्ञाश्रामवन्वाहा' (G3. 4 'हान्').
 — ^d) Dn1 D5. 7. 8 न (D7. 8 स) च संस्थानमारभेत्
 (Dn1 D5 'भत्'; D5 'भन्'); D2. 4 T G2-4 M4 न. च
 द्वौ समधावतां.

37 ^a) B4 रणे (for बले). G1 M लुलिते. D2. 4
 यमक्षये (for निशामुखे). — ^b) K4 B1. 3. 5 Dc1 D5.
 4. 6 T G2-5 M5 स (for सु). D7. 8 'अपमैर्'. — ^c)

Ś2 विवुद्धः; Gd विवुद्ध- (for विवुद्ध-). — ^a) D4
 om. (hapl.) from नृपति up to युधिष्ठिर (in 38^b).
 D2. 7. 8 नृपमभ्य (D2 'भि') पूजयद् (D5 'यन्') (for नृप-
 तिमपूजयद्).

38 D4 om. up to युधिष्ठिर (cf. v. l. 37). — ^a)
 B5 D (D4 om.) कैकया (for कैकया). — ^b) Ś1 K1
 transp. परां and मुदं. D5 ययौ (for ययुः). — ^c)
 Dn2 om. (hapl.) from भृश up to वृकोदरं (in 39^c). Ś1
 K1. 3. 4 B5 Dc1 Dn1 D1. 4 अनुपूजयंश्च; D7. 8 अभ्यपू;
 G4. 5 M3. 5 अपि पू (for अभिपू). M4 om. ते. Ś2
 K2 D5. 6 वृकोदरं सुभृशमपूजयंश्च (D2. 6 om. श्र). — ^d)
 G1. 3-5 M यथातके. D5 सुरा हरं (by transp.).

39 Dn2 om. up to वृकोदरं (cf. v. l. 38). — ^a)
 K3 B4. 5 Dn1 D1. 2. 4. 7. 8 ते (for तव). D5 वरुणसु-
 तोपमा. — ^b) D5 सुरः (for सह). — ^c) Ś1 सरथि- (for
 सरथ-). G2. 5 कुंजरं. — ^d) T G2-5 महारथाः; G1 M
 महाबला (for युयुत्सवो). D2. 5. 6 G5 अपि (for अभि-).
 — After 39, S ins.:

1122* ततो यमौ द्रुपदसुताः ससैनिका
 युधिष्ठिरद्रुपदविराट्सात्वताः ।
 घटोत्कचो जयविजयौ द्वौ बृकः
 सर्वजयास्तव तनयानवारयन् ।

[(L. 1) T G2 सु- (for स-). — (L. 2) T युधिष्ठिरं.
 G1 M -सत्यकाः (for -सात्वताः). — (L. 3) G2 द्वम-
 (for जय-). G3-5 विजय- (for 'यौ'). G1 M वृषः (for
 वृकः).]

40 ^a) Ś2 K2 गणैर् (for वनैर्). Gd cites

C. 7. 6728
B. 7. 155. 46
K. 7. 156. 50

ततोऽभवत्तिमिरधनैरिवावृतं
महाभये भयदमतीव दारुणम् ।

निशामुखे वडवृकगृध्रमोदनं
महात्मनां नृपवरयुद्धमद्भुतम् ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥

१३१

संजय उवाच ।

प्रायोपविष्टे तु हते पुत्रे सात्यकिना ततः ।
सोमदत्तो भृशं क्रुद्धः सात्यकिं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
क्षत्रधर्मः पुरा दृष्टो यस्तु देवैर्महात्मभिः ।
तं त्वं सात्वत संत्यज्य दस्युधर्मे कथं रतः ॥ २
पराञ्छुलाय दीनाय न्यस्तशस्त्राय याचते ।

क्षत्रधर्मरतः प्राज्ञः कथं नु प्रहरेद्रणे ॥ ३
द्रावेव किल वृष्णीनां तत्र ख्यातौ महारथौ ।
प्रद्युम्नश्च महाबाहुस्त्वं चैव युधि सात्वत ॥ ४
कथं प्रायोपविष्टाय पार्थेन छिन्नबाहवे ।
नृशंसं पतनीयं च तादृशं कृतवानसि ॥ ५
शपे सात्वत पुत्राभ्यामिष्टेन सुकृतेन च ।

तिमिरं (as in text). B (except B4) Dc1 D2.3.5.7.8
[आ]वृते. Gs ततोभवत्तिमिरधनैरिवावृतं (sic). —^δ Bs. 5
Dc1 महाहवे; T Gs. 4 'रथ'; G1.5 M 'रवं' (for 'भये').
D8 भयमहतीव (sic). Dc1 D5.6 दारुणे. —^ο B Dc1
Dn2 D1.8 वृकवल्; Dn1 D2.6 वृकवड; D2 वृकचट;
D5 वकवड; D7 वृकबाहु; T G1.3-5 M वलवृक; G2
वृकवल् (for वडवृक). Ś1 K2 D5.6 मोदने. Ś2 K1.
2.4 निशामुखे वडवशिवाप्रमोदने; D4 'खे वृख[ग]वड-
गृध्रमोदित'. —^α D8 G5 महात्मना. Dn D2.4.7.8
उत्तमं (for अद्भुतम्).

Colophon: Ks missing. — Sub-parvan: D1 जय-
द्रथवच. — Day of Drona's Generalship: Ś K2.3 D1
चतुर्थो युद्धदिवसः; K1.4 चतुर्थदिवसः. — Adhy. name:
B Dc1 Dn2 D2-8 रात्रियुद्धं; G1 M1-3.5 रात्रियुद्धे भीम-
सेनयुद्धं; G4.6 भीमसेन (G5 भीम) पराक्रमः; Bom. ed.
रात्रियुद्धे भीमपराक्रमः. — Adhy. no. (figures, words or
both): Bs 162; Dn1 D2 155; D3 50; T G
M1-2.5 152; M4 150. — Śloka no.: Dc1 47.

131

✽ This adhy. is missing in Ks (cf. v. 1. 7. 125.
14).

1 ^δ Ś1 K2 सह; Ś2 K1.2.4 Dn1 D1.5 नृप;
B Dc1 D2 तदा; D2.6 नृपः; D4.7.8 G4 [आ]हवे

(for ततः). —^α K2 सात्यकं (for 'किं'). D7 वाचम्
(for वाक्यम्).

2 K4 om. (hapl.) 2^α-3^δ. —^α K1.2 धर्मक्षत्रः
(K2 'त्र'); B5 क्षेत्रधर्मः (for क्षत्रं). D8 S परो (for
पुरा). Dn1 D4.7 क्षत्रधर्मपरो दृष्टो. —^δ D2 वसु-
(for यस्तु). —^ο D2.4.7.8 M1.2 स (for तं). K1
सात्यक्य; K2 D1 सात्यक (for सात्वत). D2 सत्यघ्न
(for संत्यज्य). Ś2 सात्यके त्वं तमुत्सृज्य. —^α Ś
K1-8 D1 कथं स्थितः; Dn D2.4.7.8 G1 M रतः सदा
(Dn2 कथं) (for कथं रतः). T G2-5 दस्युत्वं कृत-
वानसि.

3 K4 om. 3^{αδ} (cf. v. 1. 2). —^α M3.5 अवा-
ञ्छुलाय. D6 सौम्याय (for दीनाय). —^δ B Dc1
सात्यके (for याचते). —^α Dc1 Dn1 D2.5.8 G2.5
तु (for नु). K1 Dn D4-6 प्रा (K1 प्र) हरद्; D2 M4
प्राहरेद् (for प्रहं).

4 ^δ Dn2 D2.4.7.8 मुख्यौ (for ख्यातौ). —^ο
K1 वृष्टयुष्मत् (hypermetric) (for प्रद्युम्नश्च). Dn2
D2.4.7.8 महातेजास् (for 'बाहुस्'). —^α D5 तत्र
(for त्वं च). B5 (before corr.) Dn2 D4.6-8 T G5
सात्वतः; D5 संमतः (for साखतः).

5 After 5^{αδ}, D1 ins. 1123*. —^ο B1 D5
तपनीयं; D2.4 S बत दीनं; D7.8 तर्जनीयं; Cd पत-
नीयं (as in text). — K4 B Dc1 D5 ins. after 5;

[742]

अनतीतामिमां रात्रिं यदि त्वां वीरमानिनम् ॥ ६
 अरक्ष्यमाणं पार्थेन जिष्णुना ससुतानुजम् ।
 न हन्यां निरये घोरे पतेयं वृष्णिपांसन ॥ ७
 एवमुक्त्वा सुसंकुद्धः सोमदत्तो महाबलः ।
 दध्मौ शङ्खं च तारेण सिंहनादं ननाद च ॥ ८
 ततः कमलपत्राक्षः सिंहदंष्ट्रो महाबलः ।
 सात्वतो भृशसंकुद्धः सोमदत्तमथाव्रवीत् ॥ ९

हतो भूरिश्रवा वीरस्त्व पुत्रो महारथः ।
 शलश्रैव तथा राजन्भ्रातृव्यसनकशितः ॥ १०
 त्वां चाप्यद्य वधिष्यामि सपुत्रपशुबान्धवम् ।
 तिष्ठेदानीं रणे यत्तः कौरवोऽसि विशेषतः ॥ ११
 यस्मिन्दानं दमः शौचमहिंसा हीर्ष्यतिः क्षमा ।
 अनपायीनि सर्वाणि नित्यं राज्ञि युधिष्ठिरे ॥ १२
 मृदङ्गकेतोस्तस्य त्वं तेजसा निहतः पुरा ।

C. 7. 6746
 B. 7. 156. 16
 K. 7. 157. 19

Dn1 after 6 : D1 after 5^{ab} :

1123* कर्मणस्तस्य दुर्वृत्तं फलं प्राप्नुहि संयुगे ।

अद्य छेत्स्यामि ते मृदु शिरो विक्रम्य पत्रिणा ।

[Ds om. line 2.]

6 D4 om. (hapl.) 6^c-8^d. — °) D2 वाचं; M3 रात्री (for रात्रि). — °) K1.2 G1.3-5 M त्वा (for त्वां). — After 6, Dn1 ins. 1123*.

7 D4 om. 7 (cf. v. l. 6). — °) K4 B1.3.5 Dc1 D2.3.6-8 अ (Ds.8 सु) रक्षमाणं (for अरक्ष्य°). — °) S K5 विष्णुना (for जि°). B1 (marg.).2.3.5 Dc1 Dn1 ससुतात्मजं. — °) D5 नि (for न). B Dc1 Dn D2.7.8 नरके; G5 निरयो (for °ये). Ds.8 न हनिष्यामि निरये. — °) B1.2 -पांशव.

8 D4 om. 8 (cf. v. l. 6). — °) S K2 उत्तः (for उत्त्वा). Ds भृशं; Ds G3-5 तु सं (for सुसं). — °) S K (K5 missing) om. (hapl.) from चो up to सोमद (in 4^d). — D1 reads 8^c-9^b twice. — °) Ds स (for च). D3.8 तूर्णेन; Cd तारेण (as in text). — °) Ds.6 ह (for च).

9 For the repetition in D4, cf. v. l. 8. S K (K5 missing) om. up to सोमद (cf. v. l. 8). — °) B Dc1 D1 G1 M दुरासदः; D5 महाबलः (for °बलः). — °) B2 Dn D1.2.4.7.8 सात्यकिर् (for सात्वतो). — °) G5 तथा (for अद्य). — After 9, K4 B Dc1 Dn D1.5 ins.:

1124* कौरवेय न मे त्रासः कथंचिदपि विद्यते ।
 त्वया सार्धमथान्यैश्च युध्यतो हृदि कश्चन ।
 यदि सर्वेण सैन्येन गुप्तो मां योधयिष्यसि ।
 तथापि न व्यथा काचित्त्वयि स्यान्मम कौरव ।
 युद्धसारेण वाक्येन सतामवमतेन च । [5]

नाई भीषयितुं शक्यः क्षत्रवृत्ते स्थितस्त्वया ।

यदि तेऽस्ति युयुत्साद्य मया सह नराधिप ।

निर्दयो निशितैर्बाणैः प्रहर प्रहरामि ते ।

[(L. 3) D: युक्तो (for युक्तो). — (L. 4) B1.2 (marg.) Dc1 रणे (for रवि). — (L. 5) Ds तत्त्व- (for युद्ध). K4 असतां संनतेन च; Dn2 सतामसंमतेन च (for the post. half). — (L. 6) Dn1 क्षत्रवर्मेवृत्ते स्थितः (for the post. half). — (L. 7) Dc1 Dn1 महासत्वर (for मया सह).]

10 °) S2 K1.2 S वीर; Dn2 D2.4.7.8 राजंस; D5 चैव (for वीरस्). — °) S महाहवे (for महारथः). D5 शलश्रैव महाबलः. — Ds om. 10^c-11^d. Ds om. 10^{cd}. — °) G4 शल्यं (for शलश्). K3.4 B Dc1 T G2-5 महाराज; Dn1 महावीर; Dn2 D2.4.7.8 तदा (D2 °था) वीर; M (except M4) तदा राजन् (for तथा रा°). — °) S K (K5 missing) B (except B5) D1.2 -कषितः. Dn2 वृषसेनश्च कशितः.

11 D3 om. 11 (cf. v. l. 10). — °) D2 अद्य (for अद्य). S2 D3.8 हनिष्यामि (for वधि°). — °) B1.2.5 Dc1 Dn2 D2.4.7.8 G1.3-5 M सपुत्रं सहबांधवं; B3.4 Dn1 T G2 सहपुत्रं सर्वांधवः. — °) B1 यत्तु (for यत्तः). — °) K4 [5]पि (for ऽसि). B Dc1 Dn1 D2.4.6-8 महारथः (Dn1 °थ); Dn2 महाबल (for विशेषतः). S शूरस्त्व हि महारथः.

12 °) D2 शमः; Cd दानं (as in text). — °) Dn D2.4.7 G2 श्रीर्; Cd हीर् (as in text). — °) S K1-3 D1.5 सर्वाण्यन (K1.2 °तु) पगानि स; K4 सर्वाण्यनुनिसर्वाणि (sic); B Dn D2.4.7.8 T G2.5 अनपाया (D4.7.8 G5 °यि) नि सर्वाणि; Ds.6 सर्वाण्येतानि तिष्ठति.

13 °) Dn1 G2-5 M3.5 मृदङ्गः (for मृदङ्गः). — °) D5 निहतस्तेजसा पुरा. — °) G1.5 M (except M5)

C. 7. 6746
B. 7. 156, 18
K. 7. 157, 18

सकर्णसौबलः संख्ये विनाशं समुपेक्ष्यसि ॥ १३

शपेऽहं कृष्णचरणैरिष्टापूर्तेन चैव ह ।

यदि त्वां ससुतं पापं न हन्यां युधि रोषितः ।

अपयास्यसि चेत्त्यक्त्वा ततो मुक्तो भविष्यसि ॥ १४

एवमाभाष्य चान्योन्यं क्रोधसंरक्तलोचनौ ।

प्रवृत्तौ शरसंपातं कर्तुं पुरुषसत्तमौ ॥ १५

ततो गजसहस्रेण रथानामयुतेन च ।

दुर्योधनः सोमदत्तं परिवार्य व्यवस्थितः ॥ १६

शकुनिश्च सुसंकुद्धः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।

पुत्रपौत्रैः परिवृतो आत्भिश्चेन्द्रविक्रमैः ।

स्यालस्तव महाबाहुर्वज्रसंहननो युवा ॥ १७

साग्रं शतसहस्रं तु हयानां तस्य धीमतः ।

सोमदत्तं महेष्वासं समन्तात्पर्यरक्षत ॥ १८

रक्ष्यमाणश्च बलिभिश्छादयामास सात्यकिम् ।

तं छाद्यमानं विशिखैर्दृष्ट्वा संनतपर्वभिः ।

धृष्टद्युम्नोऽभ्ययात्कुद्धः प्रगृह्य महतीं चमूम् ॥ १९

चण्डवाताभिसृष्टानामुदधीनामिव स्वनः ।

आसीद्राजन्बलौघानामन्योन्यमभिनिघ्नताम् ॥ २०

विव्याध सोमदत्तस्तु सात्वतं नवभिः शरैः ।

सात्यकिर्दशभिश्चैनमवधीत्कुरुगुणवम् ॥ २१

सोऽतिविद्धो बलवता समरे दृढधन्वना ।

रथोपस्थं समासाद्य मुमोह गतचेतनः ॥ २२

संखे; G₁ संखे (for संख्ये). —^a) Ś₁ K₅ G₁ समुपे-
क्ष्यसि (G₁ 'सि); B₁-3, 5 D (except D₁. 5) उपया-
स्यसि; B₄ समुपत्यसि (for 'पेव्यासि).

14 K₁ D₁ om. (hapl.) 14. —^a) B₁. 2, 5 D₂. 4
शपेयं (for शपेऽहं). D₅. 8 चरणाव; Gd 'गेर' (as in
text). —^b) Ś₂ K₁ Dn D₂-8 चैव हि; D₁ कौरव;
S चात्मनः (for चैव ह). —^c) T G₅. 4 अद्य (for
यदि). K₁. 2 Dn₂ M त्वा; D₄ त्वं (for त्वां).
B₁ संयुतं (for ससुतं). Ś K₁. 2 D₅ तात; Dn D₂.
4, 7, 8 बाणैर्; D₅. 6 राजन् (for पापं). G₂ यदि
त्वामद्य ससुतं. —^a) T G₅. 4 नि- (for न). D₂ हन्ये
(for हन्यां). —^c) T मत्तस् (for त्यक्त्वा). D₂ अप-
यासि न चेत्त्यक्त्वा; G₁ M₂ 'यास्यामि चेत्त्य (M₂ 'त्यु)-
क्त्वा. —^a) B₁ G₂ रणं (for ततो). T भविष्यति
(for 'व्यसि).

15 Before 15, G₁ M₁. 2, 4, 5 ins. संजय उवाच. —^b)
T₁ G₂-5 कोष-; T₂ रोष- (for क्रोध-). —^c) B₂
(marg. as in text) संधातं (for संधातं). —^a) G₅
damaged from ष up to सहस्रे (in 16^a).

16 ^a) G₅ partly damaged. B D₁ Dn D₁. 2, 4.
7, 8 S रथ- (for गज-). —^b) B D₁ नागानाम्; Dn₁
D₂. 4, 7, 8 S (except G₂) हयानाम् (for रथानाम्). Dn₂
हयनागायुतेन च. —^a) K₄ व्यवस्थितं; D₅ समंततः
(for व्यवस्थितः).

17 ^a) Ś₂ D₅. 6 तु (for च). K₄ Dn₁ स (for
सु). —^b) Dn₁ D₂. 4, 7, 8 S विशारदः; Dn₂ परि-
महः (for भृतां वरः). —^a) B₁ चैव; Dn₁ D₄. 5, 7, 8

चंड- (for चेन्द्र-). —^{17^a} is partly damaged in G₅.
—^c) B (except B₁) D₁ Dn₂ D₅ इयाल्स्; Dn₁
D₂. 4, 7, 8 शालस्; D₅. 6 शल्यस् (for स्याल्स्). Ś₂
महाबाहो; Dn₂ D₁. 3, 6 'राज (for 'बाहुर).

18 ^a) B₁ D₁ च (for तु). —^b) T G₂. 5, 5
योधानां; G₁ M यौधानां (for हयानां). D₅. 6 हयाना-
मुपगृह्य चै. —^a) D (except D₁ D₁. 5) पर्यवारयन्
(Dn₁ D₇ 'त्); G₄ पर्यतप्यत (for 'रक्षत).

19 ^a) D₁ Dn D₂-4, 7, 8 रक्षमाणश्च (for रक्ष्य').
—^c) G₅ damaged. D₇ ते (for तं). D₂ छाद्यंतं
(for छाद्यमानं). —^c) T G₂-5 M₈-5 [5]भवत् (for
अभ्ययात्). Ś K (K₅ missing) D₁. 5, 6 तूर्ण (for कुद्धः).
—After 19, T G₅ M₈. 5 ins.:

1125* अभ्यरक्षन्महाबाहुः सात्वतं सत्यविक्रमम् ।

20 ^a) D₃ -धृष्टानाम् (for -सृष्टा'). D₅ चंडवातवि-
सृष्टानाम्. —^b) D₅ यथा (for इव). K₄ श्वनं (sic).
—^a) G₅ partly damaged. Ś₂ K₁. 2, 4 D₁. 2 अभिधा-
वतां; D₅. 6 T G₅ 'जघ्नतां (for 'निघ्नताम्).

21 ^a) G₅ damaged. Ś K₁ विव्याधे; T G₂ विव्याध
(for 'ध). Dn₂ D₂ च (for तु). —^b) Ś₁ K (K₅
missing) सात्यकिं (for सात्वतं). K₄ D₅ निशितैः (for
नवभिः). —^c) B D₁ Dn D₁. 2, 4, 7, 8 T G₂. 5 नव-
भिश्च (for दश'). K₄ Dn₁ D₅ चैवम्; D₅ चैव (for
चैनम्). —^a) D₅ विव्याध; M₈. 5 अविध्यत् (for
अवधीत्).

22 ^b) G₅ partly damaged. K₁. 4 B (except B₁)

तं विमूढं समालक्ष्य सारथिस्त्वरयान्वितः ।
 अपोवाह रणाद्वीरं सोमदत्तं महारथम् ॥ २३
 तं विसृजं समालोक्य युयुधानशरादितम् ।
 द्रौणिर्भयद्रवत्कुट्टः सात्वतं रणमूर्धनि ॥ २४
 तमापतन्तं संप्रेक्ष्य शैनेयस्य रथं प्रति ।
 भैमसेनिः सुसंकुट्टः प्रत्यभिन्नमवारयत् ॥ २५
 कार्णायसमयं धोरमृक्षचर्मावृतं महत् ।
 युक्तं गजनिभैर्वीहैर्न हयैर्नापि वा गजैः ॥ २६

विक्षिप्तमष्टक्रेण विवृताक्षेण कूजता ।
 ध्वजेनोच्छ्रिततुण्डेन गृध्रराजेन राजता ॥ २७
 लोहितार्द्रपताकं तमन्त्रमालाविभूषितम् ।
 अष्टचक्रसमायुक्तमास्थाय विपुलं रथम् ॥ २८
 शूलमुद्गरधारिण्या शैलपादपहस्तया ।
 रक्षसां धोररूपाणामक्षौहिण्या समावृतः ॥ २९
 तमुद्यतमहाचापं निशाम्य व्यथिता नृपाः ।
 युगान्तकालसमये दण्डहस्तमिवान्तकम् ॥ ३०

C. 7. 679f
 B. 7. 156. 63
 K. 7. 157. 63

D (except D1) T G2.4 -धन्विना (for -धन्वना). —^a)
 D2 रथस्य स; D1 रथोपस्थे; G5 damaged (for रथो-
 पस्थं).

23 D2.4.7.8 om. (hapl.) 23^b-24^b. —^a) S2 युतः
 (for [अ]न्वितः). —^a) S2 T G2-5 महाबलं (for
 'रथम्').

24 D2.4.7.8 om. 24^{ab} (cf. v. l. 23). —^a) B
 D01 Dn2 Ds.5 G4 समालक्ष्य (for 'लोक्य'). — K1 B
 D01 Dn2 D1.5 ins. a passage given in App. I (No. 20)
 after 24^{ab}; Dn1 after 26. Dn1 repeats 24^a-26^d
 after the same App. passage. —^a) K1 अत्यद्रवन्
 (for अभ्यद्रवत्). K1 कुदाः; K4 Ds कुदं; B (except
 B1) D01 Dn1 (second time) राजन् (for कुदः). —^a)
 K4 -मूर्धनि. B (except B1) D01 Dn1 (second time)
 वधाय कृतनिश्चयः.

25 For the repetition in Dn1, cf. v. l. 24. —^a)
 Dn1 (first time). n2 D2.4.7.8 समरे (for संप्रेक्ष्य).
 —^b) B1 D4 शैनेयस्य (for शैने). — B1 om. 25^a-28^d.
 —^a) Ds भैमसैनः. Ds तु (for सु). K1 प्रतिभिन्नम्
 (for प्रत्य). Dn1 (first time). n2 D2.4.7.8 प्रत्यु-
 दयौ महद्रक्षो भैमसेनिर्महाबलः.

26 For the repetition in Dn1, cf. v. l. 24. B4
 om. 26 (cf. v. l. 25). —^a) K1 D4 कर्णायसमयं;
 K2 Ds कार्णायसमरं; K4 Ds G1.2.5 M (except M3)
 कृष्णायसमयं; Ds कार्णायसलमं. Cd cites कार्णायसं.
 K3 B1-8 D01 Dn1 (second time). n2 कार्णायसं महा-
 धोरम्. —^b) B (B4 om.) D01 Dn1 (second time) क्रक्ष-
 चर्मपरिच्छदं. — Dn1 ins. after the first occurrence
 of 26^{ab}; Dn2 D4.5 after 26^{ab}; D1.2.7.8 after 26:

1126* महान्तं रथमास्थाय त्रिशङ्खवान्तरान्तरम् ।

विशिक्षयन्नसनाहं महामेघौघनिखनम् ।

[L. 1) Ds त्रिशङ्खवान्तरान्तरं (for the post. half).

— Dn1 om. line 2. — (L. 2) D1 विक्षिप्तं (for विक्षित-).
 D2 -यन्- (for -यन्-). D2.5 -निःस्वनं (for -निःस्वनम्).]

— D4 om. 26^a-27^b. —^a) B2 च (for [अ]पि). B
 (B4 om.) D01 Dn1 (second time). n2 Ds S वारणे;
 (for वा गजैः). Cd as in text. — After 26, Dn1
 ins. a passage given in App. I (No. 20).

27 B4 om. 27 (cf. v. l. 25). D4 om. 27^{ab} (cf.
 v. l. 26). Dr.8 transp. 27^{ab} and 27^{cd}. —^a) S
 K1.4 D1 अक्ष- (for अष्ट-). K2.8 B1.2 D01 Dn1 Ds.5
 विक्षिप्तपक्षचक्रे (Ds 'चन्द्रे'; Ds 'वक्त्रे')ण; B2.5 Dn2 D2
 'सपक्षचरण- (Dn2 'र्ण'); Ds 'सयक्षचक्रेण; Dr.8 'सप-
 क्षचक्रेण. —^b) Ds विवृताक्षेण (for विवृता'). Dr.8
 कूजता बहुलेन च. —^a) K1 गजेन (for ध्व'). Ds
 [उ]त्थित- (for [उ]च्छ्रित-). B (B4 om.) D01 Dn D2.
 4.7.8 T G2-5 दृडेन; Ds.8 रौद्रेण (for -तुण्डेन).
 —^a) K4 D4-8 राजिता; Dn2 राजितं (for राजता).

28 B4 om. 28 (cf. v. l. 25). —^a) S2 Dn2 D2.
 4.7.8 G1 M -पताकातम् (Dn2 D2.4.7.8 'केन' (for
 'कं तम्). K2 च; K4 D1.8.5 तु; T G2-5 तच्च (for
 तम्). Cd: लोहितान्यस्त्राणि पताका यस्य । —^b)
 B5 अक्षः; D2 श्रौतः; G1 M चित्र- (for अक्ष-). T
 G2-5 चित्रमालयोपशोभितं. — D2 om. 28^d-29^a. —^a)
 S (except G2) परमं (for विपुलं).

29 D2 om. 29^{ab} (cf. v. l. 28). D01 Dn1 om.
 29^a-30^b. —^b) Dn2 D4.7.8 महत्या सेनया रणे (Dn2
 सह). —^a) K4 राक्षसां (for रक्षसां). D1 -रूपेण (for
 -रूपाणाम्). Ds राक्षसं धोररूपं तम्. —^a) Ds G5 M1.2
 अक्षोहिण्या. B4 D2.4.5.7.8 M3 समावृतं (for 'तः').

30 D01 Dn1 om. 30^{ab} (cf. v. l. 29). —^a) Ds
 तमुद्यम्य; T Gs समुद्यत- (for तमुद्यत-). Ds -महाचापं;
 Ds -महाप्रासं; Dr.8 -महाकायं (for -महाचापं). —^b)

C. 7. 6795
B. 7. 156. 67
K. 7. 157. 67

भयादिता प्रचुक्षोभ पुत्रस्य तव वाहिनी ।
वायुना क्षोभितावर्ता गङ्गेचोर्व्वतरङ्गिणी ॥ ३१
घटोत्कचप्रयुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः ।
प्रसुप्तवुर्गजा मूत्रं विव्यथुश्च नरा भृशम् ॥ ३२
ततोऽश्मवृष्टिरत्यर्थमासीच्चत्र समन्ततः ।
संध्याकालाधिकबलैः प्रमुक्ता राक्षसैः क्षितौ ॥ ३३
आयसानि च चक्राणि भुशुण्ड्यः प्रासतोमराः ।

पतन्त्यविरलाः शूलाः शतद्वयः पट्टिशस्तथा ॥ ३४
तदुग्रमतिरौद्रं च दृष्ट्वा युद्धं नराधिपाः ।
तनयास्तव कर्णश्च व्यथिताः प्राद्ववन्दिशः ॥ ३५
तत्रैकोऽस्त्रबलश्लाघी द्रौणिर्मानो न विव्यथे ।
व्यधमच्च शरैर्मायां घटोत्कचविनिर्मिताम् ॥ ३६
निहतायां तु मायायाममर्षी स घटोत्कचः ।
विससर्ज शरान्घोरांस्तेऽश्वत्थामानमाविशन् ॥ ३७

Śs Ks. 4 B Dn2 D1-4. 6 T Gs M4 निशम्य (for नि-
शम्य). D2 सुदिता (for व्यथिता). K2 T Gs. 4 नृप
(for नृपा). — After 30, B Dc1 Dn Ds. 6 ins.:

1127* ततस्तं गिरिशृङ्गं भीमरूपं भयावहम् ।
दंष्ट्राकरालोप्रमुखं शङ्कुर्गणं महादनुम् ।
ऊर्ध्वकेशं विरूपाक्षं दीप्तास्यं निम्नितोदरम् ।
महाभ्रातृगलद्वारं किरीटच्छत्रमूर्ध्वजम् ।
त्रासनं सर्वभूतानां व्याप्ताननसिवास्तकम् । [5]
वीक्ष्य दीप्तमिवायान्तं रिपुर्विशोभकारिणम् ।
तमुद्यतमहाचापं राक्षसेन्द्रं घटोत्कचम् ।

[(L. 2) Ds महायुजं (for 'हनुम्'). — (L. 3) B8
(marg.) Dc1 Dn1 Ds ऊर्ध्ववक्त्रं (for 'केशं'). B1. 4 Dn1
निम्नितोदरं; Dn2 Ds निम्नितो; Ds निम्नितो (for निम्नितो).
— (L. 4) Dn2 महाभ्रातृगलद्वारं; Ds महाजिह्वरीषेनेत्रं; Ds
महाबलं दृष्ट्वाहुं; Cd as above (for the prior half).
Ds किरीटोच्चित्रमूर्ध्वजं (for the post. half). — (L. 6)
Dn2 -कारकं; Ds. 6 -कारणं (for -कारिणम्).]

31 * K1 भयादिताश्च (for 'दिता'). Ś K1. 8. 4
D1. 8. 6 च; D2. 4. 7 तु; Ds चु. (for प्र-). —^b
Dn1 D4. 7. 8 S तव (G2 हत-). पुत्रस्य वाहिनी. —^c
Ds क्षोभिता वक्ता; Ds Gs क्षोभिता वार्ता; Gs. 4 क्षोभिते-
वार्ता (for क्षोभितावर्ता).

32 * Ś1 K1. 2 B2 (marg.) Dn2 D1. 3. 7. 8 -प्रमु-
क्तेन (for -प्रयु-). —^b B8 (marg.) दूषिताः (for भी-).
—^c D4. 5. 7. 8 प्रमुशुबुद्ध (for प्रमुशुबुद्ध). K1 om.
from मूत्रं up to किमहं (in 60°). Dn1 प्रदुदुवुर्गजा
मत्ता. —^d Ś Ks-4 D1. 5 नराधिपाः; Dn2 D2. 7. 8
M4 नृपा भृशं (for नरा भृशम्).

33 K1 om. 33 (cf. v. 1. 32). —^a Śs [s]सा-
Ks सा; Dn2 [s]स- (for ऽस-). Dn2 D4. 7. 8 S
अत्यंतम्; Ds अत्यर्थम् (for अत्यर्थम्). —^b Ds विशां
पते (for समन्ततः). —^c Ś1 Ks संध्याधिकबलैर्वैरैः; Ś2

Ds T G2-5 संध्याकालेधिकबलैः. —^d B Dc1 Dn1
D1. 8. 8 प्रमुक्ता; Dn2 D2. 1. 7 विमुक्ता (for प्रमुक्ता).
S विमुक्ता रा (G1. 3-5 Ms. 4 र)क्षसां गणैः.

34 K1 om. 34 (cf. v. 1. 32). —^b Ś1 भुशुण्ड-; Ks. 8
भुशुण्ड्यः; B1. 4. 5 भुषण्यः; B8 भुषुण्ड्यः; D4 भुषण्यः; Ds
भुशुण्यः; D7 भुषुण्यः; T G2 भुशुण्यः; G1 M1. 8. 4 भुशुण्यः;
Gs भुशुण्यः; G4 भुशुण्यः; Gs भुसिल्यः; M2 भुसुण्यः; M5
भुशुण्यः (for भुशुण्यः). Dn2 D2. 4. 7. 8 S शक्तिः; D1
प्राश- (for प्रास-). K2 D4 -तोमरैः (for -तोमराः).
—^c Ks. 4 B1 Dn1 अविरताः; Ds. 6 अविमलाः; S
(except Gs) अविरलाः (for 'रलाः'). M1. 2 शूराः
(for शूलाः). —^d D2. 6 शतशः; D4 शतश्री; D1. 8
शतश्रीः (for शतद्वयः). K2. 8 पट्टिसास्यः; K4 पट्टिशस्यः; S
पट्टिसास्यः (for पट्टिशस्यः). Ds शतश्रीपट्टिशान्विताः.

35 K1 om. 35 (cf. v. 1. 32). —^a Ds. 5. 8
तम् (for तद्). —^b G1 M (except M4) transp
दृष्ट्वा and युद्धं. —^c B8 प्रचलन् (for प्राद्ववन्). S
भयात् (for दिशः). Dn2 D2. 4. 7. 8 व्यथिताः संप्रदु-
बुद्धः.

36 K1 om. 36 (cf. v. 1. 32). —^a D2 सौबल-;
Ds स्वबल- (for ऽस्त्रबल-). —^b Ds. 6 व्यवस्थितः (for
न विव्यथे). —^c T G2 M1. 2 व्ययमच- Ds शनैर्
(for शनैर्). Dn2 D2. 4. 7. 8 व्य (D4 न्य)हनच्च तदा
मायां. —^d D2. 7. 8 S तां घटोत्कचनिर्मितां (G2 'चनिःश्रु'तां).

37 K1 om. 37 (cf. v. 1. 32). Dn2 om. 37^a-38^b.
—^a Ks. 4 B1. 4. 5 Dc1 D1. 5 T G2-5 M4 विहतायां
(for निह-). D4 च (for तु). —^b Ś1 Ks D1-5. 7
अमर्षास्तः; Ś2 Ds 'र्षाच्च; K2 Ds 'र्षास्तः; Gs 'र्षां च
(for 'र्षां स). —^c Ds शरौघास्तः (for शरान्घोरांस्तः).
—^d Ds अश्वत्थामानम् (for तेऽश्वत्थामानम्). B1
आहवे; a few MSS. आविशत् (for आविशन्).

38 K1 om. 38 (cf. v. 1. 32). Dn2 om. 38^a (cf.

भुजगा इव वेगेन वल्मीकं क्रोधमूर्छिताः ।
 ते शरा रुधिराम्यक्ता मित्रा शारद्वतीसुतम् ।
 विविशुर्धरणीं शीघ्रा रुक्मपुङ्खाः शिलाशिताः ॥ ३८
 अश्वत्थामा तु संकुद्धो लघुहस्तः प्रतापवान् ।
 घटोत्कचमभिकुद्धं विभेद दशभिः शरैः ॥ ३९
 घटोत्कचोऽतिविद्वस्तु द्रोणपुत्रेण मर्मसु ।
 चक्रं शतसहस्रारमगृह्णाद्यथितो भृशम् ॥ ४०
 क्षुरान्तं बालसूर्याभं मणिवज्रविभूषितम् ।
 अश्वत्थाम्नस्तु चिक्षेप भैरसेनिर्जिघांसया ॥ ४१
 वेगेन महता गच्छद्विषिप्तं द्रौणिना शरैः ।
 अभाग्यस्येव संकल्पस्तन्मोघं न्यपतद्भुवि ॥ ४२

घटोत्कचस्ततस्तूर्णं दृष्ट्वा चक्रं निपातितम् ।
 द्रौणिं प्राच्छादयद्द्राणैः स्वर्भानुरिव भास्करम् ॥ ४३
 घटोत्कचसुतः श्रीमान्भिन्नाञ्जनचयोपमः ।
 रुरोध द्रौणिमायान्तं प्रभञ्जनमिवाद्रिराद् ॥ ४४
 पौत्रेण भीमसेनस्य शरैः सोऽञ्जनपर्वणा ।
 बभौ मेघेन धाराभिर्गिरिर्मरुतिवार्दितः ॥ ४५
 अश्वत्थामा त्वसंभ्रान्तो रुद्रोपेन्द्रविक्रमः ।
 ध्वजमेकेन बाणेन चिच्छेदाञ्जनपर्वणः ॥ ४६
 द्वाभ्यां तु रथयन्तारं त्रिभिश्चास्य त्रिवेणुकम् ।
 धनुरेकेन चिच्छेद चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ ४७
 विरथस्योद्यतं हस्ताद्रेमविन्दुभिराचितम् ।

C. 7. 6612
 B. 7. 156. 84
 K. 7. 157. 64

v. l. 37). — ^a Ś1 Ks Ds. s-3 भुजंगा (for भुजगा).
 — ^b Ks मूर्छितः (for मूर्छिताः). — ^c B Dc1 Dn
 Ds. 7. 8 रुधिराकांता; Ds राकांता; Ds रासिक्ता (for
 राभ्यक्ता). — ^d Gs हित्वा (for मित्रा). B. 2 Ds
 शारद्वती; Cd शारद्वती (as in text). — ^e Dn2
 Ds. 4. 7. 8 T G Ms शीघ्रा (for शीघ्रा). — ^f Dc1 Dn1
 शिलाशिताः; Ds शिलीमुखाः (for शिलाशिताः). Dn2
 Ds. 4. 7. 8 वल्मीकमिव पङ्खाः.

39 K1 om. 39 (cf. v. l. 32). — ^a G1 M1. 2 सु-
 (for तु). — Ds om. (hapl.) 39^{bc}. Ds om. (hapl.)
 39^{ad}. — ^b Ś2 Ks अतिकुद्धं; Bs चाभिकुद्धं; Dn2 Ds.
 7. 8 Ms अतिकुद्धो; Ds अभिदुल्य; T G M1. 2. 4 अभि-
 कुद्धो; Ms अपि कुद्धो (for अभिकुद्धं). — ^d T G2-5
 दशमिर्निशितैः शरैः. — After 39, Ds ins.:

1125* ततो घटोत्कचः कुहश्चक्रं चिक्षेप सत्वरम् ।

40 K1 om. 40 (cf. v. l. 32). Ds. 4 om. (hapl.)
 40^{a-42}. — ^d Ds प्रगृह्य (for अगृह्णाद्).

41 K1 Ds. 4 om. 41 (cf. v. l. 32, 40). — ^a
 Ks क्षुरान्तं (for क्षुरान्तं). — ^b Ś2 Ks. 4 Ds. 8 रत्न-;
 Cd वज्र (as in text). — ^c B Dc1 Dn Ds. 5. 8 G1
 M अश्वत्थाम्नि स (G1 M तु) चिक्षेप.

42 K1 om. 42 (cf. v. l. 32). Ds. 4 om. 42^{ab}
 (cf. v. l. 40). — ^a Ś1 Ks Ds यातं; Ś2 Ks Ds.
 5-7 यातं (for गच्छद्). — ^b Ds रणे (for शरैः).
 — ^c Ds Gs. 4 [एव]; Ds च (for [इव]). — ^d

G1 M1. 2. 5 त्वमोघं (for तन्मोघं). Dn2 पतितं (for
 न्यपतद्).

43 K1 om. 43 (cf. v. l. 32). — ^a Ds. 8 तु त्व
 (for तत्स). Dc1 Dn1 Ds. 8 M (except M4) तूर्णं
 (for तूर्ण). Ś2 Ks B1. 4. 5 Ds घटोत्कचसुतस्तूर्ण. — ^b
 Ds तूर्ण (for चक्रं). Ds निपातनं (for तितम्). — ^c
 Gs द्रौणिः (for द्रौणि). Ds. 5 Gs प्राच्छादयद् (for
 प्राच्छा).

44 K1 om. 44 (cf. v. l. 32). — ^a Ds G2 घटो-
 त्कचस्ततः श्रीमान्. — ^b M1 नीलाञ्जन- (for भिन्नाञ्जन-).
 — ^c T Gs-8 रुधे (for रुरोध). Ds. 8 आयस्तं (for
 आयान्तं).

45 K1 om. 45 (cf. v. l. 32). — ^b Dn1 संनतः;
 Ds. 7. 8 S अञ्जन-; Ds चाञ्जन- (for सोऽञ्जन-). Gs
 चर्मणा; M1 चर्मणा (for पर्वणा). Dn2 शरेणाञ्जनप-
 र्वणा; Ds. 4 शरेण न (Ds गान) तपर्वणा. — ^c Ds
 विवर्भौ मेघधाराभिर्. — ^d Ds मेघ (for मेरु). B1-3. 5
 Dc1 Dn1 आवृतः; Bs अचितः (for अर्दितः). Ś Ks. 8
 गिरिर्वर्षास्त्रिवार्दितः; Ks वर्षास्त्रिवाद्रिराद्.

46 K1 om. 46 (cf. v. l. 32). — ^a Ś Ks. 8 M4
 [अ]प्यसंभ्रान्तो; Dn2 Ds. 4. 7. 8 तु (Ds. 8 सु) संकुद्धो
 (for त्वसंभ्रान्तो). — ^b Ds विप्रेंद्रोपेंद्रविक्रमः; Ds
 रौद्रोपेंद्रेंद्रः; Ds स रुद्रोपेंद्र. — ^c Ds. 4. 7. 8 चिच्छेद
 नतपर्वणा.

47 K1 om. 47 (cf. v. l. 32). — ^a Ks Ds तुरंग-;
 Ds. 5 G1 M तुरग- (for तु रथ-). Dn2 Ds यत्तारौ (for

G. 7. 6813
B. 7. 156. 45
K. 7. 127. 34

विशिखेन सुतीक्ष्णेन खड्गमस्य द्विधाकरोत् ॥ ४८

गदा हेमाङ्गदा राजस्तूर्णं हैडिम्बसुनुना ।

आम्योक्षिता शरैः सापि द्रौणिनाभ्याहतापतत् ॥ ४९

ततोऽन्तरिक्षमुत्पत्य कालमेघ इवोन्नदन् ।

ववर्षाञ्जनपर्वा स द्रुमवर्षं नभस्तलात् ॥ ५०

ततो मायाधरं द्रौणिर्घटोत्कचसुतं दिवि ।

मार्गणैरभिविव्याध घनं सूर्य इवांशुभिः ॥ ५१

सोऽप्यतीर्य पुनस्तस्थौ रथे हेमपरिष्कृते ।

-यन्तारं). —^δ Ds तस्य (for चास्य). Ks त्रिवेणुगं (for 'कम्'). —^a Ss घनुभिश्च (for चतुर्भिश्च).

48 K1 om. 48 (cf. v. 1. 32). —^a S K2.3 Ds [उ]द्धतं; Ds [उ]द्धतं (for [उ]द्यतं). Ds हस्तान्. —^δ Ds [आ]द्धतं; D4.5 [अ]द्धितं; S [उ]ज्ज्वलं (for [अ]-चितम्). K4 Ds हेमबिंदुविराजितं. —^o D4.7 विशो-पेण (for विशिखेन).

49 K1 om. 49 (cf. v. 1. 32). —^a Gs हैमांगदा. —^δ S Ks.4 Ds.6 हैडिम्बि; Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 हैडिम्बि; Dn2 हैडिम्ब (for हैडिम्ब-). —^o S K2.8 Ds संभ्राम्यास्ता; Dc1 Dn2 D2 आम्य क्षिता; D2 आम्य-क्षिता; D7.8 आम्यक्षिता; T G2 आम्यक्षिता; G1 M समाक्षिता; Gs-5 सम्यक्षिता (for आम्योक्षिता). D7 शरैः (for शरैः). S K2.4 D1 सा तु; Dn2 Ds T चापि (for सापि). Ds उद्धाम्यस्तास्तः सा तु. —^a Ds द्रोणेन (for द्रौणिना). G1 M1.2 अभ्यहता (sic); M4 अभि (for अभ्या). Dn2 D2.4.7.8 द्रौणिनाहृत्य पातिता.

50 K1 om. 50 (cf. v. 1. 32). —^a B2.3.5 ततो-तरीक्षम्; Ds रिक्षे. Ks उत्प्लुत्य (for उत्पत्य). Ds ततोर्वरं समुत्पत्य. —^δ G1.2.5 M कालः. Ds Gs [उ]ज्ज्वलं (for [उ]ज्जदन्). —^o B1 ववर्षं (for ववर्ष). T G2-5 [अ]ज्जनवर्मा; G1 M1.2 वर्षा; M4 ववर्षा (for 'पर्वा'). S K2.3 D1.3.6 तु; B1 (marg.) [अ]ग्नि; B4 स्ने; Dn1 Ds च; D2.7.8 तं (for स). D4 ववर्षाञ्जन-पर्वां. —^a Gs damaged. Ds ह्यु- (for द्रुम-).

51 K1 om. 50 (cf. v. 1. 32). —^a Ds मायामयं (for 'घरं'). —^o Gs.4 अपि (for अभि). T G2-4 विव्याध. —^a Ds गिरि (for घनं).

52 K1 om. 51 (cf. v. 1. 32). Ds om. 52^a-53^a. —^a B1.4 D1 पुरस् (for पुनस्). —^δ Ms रथ-

महीधर इवात्युच्चः श्रीमानञ्जनपर्वतः ॥ ५२

तमयस्मयवर्माणं द्रौणिर्भातात्मजात्मजम् ।

जघानाञ्जनपर्वाणं महेश्वर इवान्धकम् ॥ ५३

अथ दृष्ट्वा हतं पुत्रमश्वत्थाम्ना महाबलम् ।

द्रौणेः सकाशमभ्येत्य रोषात्प्रचलिताङ्गदः ॥ ५४

प्राह वाक्यमसंभ्रान्तो वीरं शारद्वतीसुतम् ।

दहन्तं पाण्डवानीकं वनमग्निमिवोद्धतम् ॥ ५५

तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्वाणपुत्र गमिष्यसि ।

(for रथे). K4 B4 Dc1 Ds.6 परिष्कृते; Dn D2.7.8 S विभूषिते; Ds परिच्छदे (for परिष्कृते). —^o B1.2 (marg. as in text). 4.5 Dc1 Dn D2 T G2 महीगत; Ds वसुधास्य (for महीधर). K2.4 D1 [अ]त्युच्चैः; B (except B1) Dc1 Dn1 Ds [अ]त्युच्चैः; Gs damaged (for [अ]त्युच्चैः). Ds महाचल इवावृत्त; D7 वसुधास्य वादत्युच्चः (sic). —^a Gs damaged. S1 Ks Ds G1 M -पर्वणः (for -पर्वतः).

53 K1 om. 53 (cf. v. 1. 32). Ds om. 53^a (cf. v. 1. 52). —^a Ds अयोमय- (for अयस्मय-). —^o Ds T G2-5 -वर्माणं; M4 -वर्माणं (for -पर्वाणं). —^a Ds S [अ]तकं (for [अ]न्धकम्).

54 K1 om. 54 (cf. v. 1. 32). —^a T G2-5 M3.5 हतं दृष्ट्वाय तं पुत्रम्. —^δ B1 महाद्वे; D4 मह-द्वलं; M3.5 महाबलः (for 'बलम्'). — 54^{ad} is partly damaged in Gs. —^o Ss सकाशाद् (for सकाशम्). —^a S1 Ks रौद्रात्; Ss K2 क्रोधात् (for रोषात्). S1 K2.3 B4 Dn D1.2.4.7.8 प्रचलितान्गदः; Ds प्रच-लितान्गदः. S रोषात्प्रचलितान्गदः.

55 K1 om. 55 (cf. v. 1. 32). —^a Ds असंभ्रांतं (for 'आन्तो'). —^δ D2 वीरं; D7 वीरः. B1.2 सार-द्वती-. Ds वीरः शारद्वतीसुतः. —^a K2 बाह्वि वनम् (for वनमग्निम्). M1.2 [अ]ग्निर. Dn2 [उ]षितं; D2.7.8 T G2-5 M3.5 [उ]षितं; G1 M1.2 [उ]षितं (for [उ]-द्धतम्). Ds वनमग्निरिवोत्थितः; Ds 'गिरिपोपमं; M4 'गिरिवेधनं.

56 K1 om. 56 (cf. v. 1. 32). Before 56, Ks.4 B D (except Ds.7) G1 M ins. घटोत्कच उवाच. 56^{ab} = 62^{ab}. — 56^{ad} is partly damaged in Gs.

57 K1 om. 57 (cf. v. 1. 32). —^a S K2.3 गन्ध (sic); D2 नष्ट; Cd गच्छ (as in text). T. G2-5 गच्छ खं (Gs om.) सहसाम्यैस्तु (Gs-5 'न्यैस्त्वं').

त्वामद्य निहनिष्यामि कौश्रमशिसुतो यथा ॥ ५६

अश्वत्थामोवाच ।

गच्छ वत्स सहान्यैस्त्वं युध्यस्वामरविक्रम ।

न हि पुत्रेण हैडिम्बे पिता न्याय्यं प्रवाधितुम् ॥ ५७

कामं खलु न मे रोषो हैडिम्बे विद्यते त्वयि ।

किं तु रोषान्वितो जन्तुर्हैन्यादात्मानमप्युत ॥ ५८

संजय उवाच ।

श्रुत्वैतत्क्रोधताम्राक्षः पुत्रशोकसमन्वितः ।

अश्वत्थामानमायस्तो भैमसेनिरभाषत ॥ ५९

किमहं कातरो द्रौणि पृथग्जन इवाहवे ।

भीमात्खल्वहमुत्पन्नः कुरूणां विपुले कुले ॥ ६०

पाण्डवानामहं पुत्रः समरेष्वनिवर्तिनाम् ।

रक्षसामधिराजोऽहं दशग्रीवसमो बले ॥ ६१

तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवनद्रोणपुत्र गमिष्यसि ।

युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे ॥ ६२

इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षो राक्षसः सुमहाबलः ।

द्रौणिमभ्यद्रवत्कुद्धो गजेन्द्रमिव केसरी ॥ ६३

रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्धटोत्कचः ।

रथिनामृषभं द्रौणि धाराभिरिव तोयदः ॥ ६४

शरवृष्टिं शरैर्द्रौणिप्रप्राप्तां तां व्यशातयत् ।

ततोऽन्तरिक्षे बाणानां संग्रामोऽन्य इवाभवत् ॥ ६५

अथास्त्रसंघर्षकृतैर्विस्फुलिङ्गैः समाबभौ ।

विभावरीमुखे व्योम खद्योतैरिव चित्रितम् ॥ ६६

निशाम्य निहतां मायां द्रौणिना रणमानिना ।

C. 7. 6822
B. 7. 156. 104
K. 7. 157. 104

—^δ) S [अ]मित- (for [अ]मर-). —°) D₂. 4. 7. 8 तु (for दि). D₁ D₁ D₂. 4. 5. 7. 8 हैडिंबे; D₂ हैडिंब; S हैडिंब (for हैडिम्बे). —^α) S₂ न्याय्य; K₂. 4 B D₁ D₁ D₁. 3. 5-7 M₄ न्याय्य; D₂ त्याज्य; D₃ नाद्य (for न्याय्य). B₁ प्रवाधितुं (for प्रवाधितुम्).

58 K₁ om. 58 (cf. v. 1. 32). —^α) B D₁ D₁ D₁ transp. मे and रोषो. —^δ) D (except D₁. 5) हैडिंबे (D₂ 'ब') (for हैडिम्बे). D₅ वर्तते (for विद्यते). S हैडिंब त्वयि विद्यते. —°) B₁. 2 (marg. as in text) D₁ तु (for तु). D₂ D₁. 7 रोषादितो; D₃ 'न्विते'. D₄ जेतुं (for जन्तुर्). D₅ किं तु रोषादितोस्याहं. —^α) S₂ K₂ B₁. 2 D₅. 6 हिंसाद्; D₅ त्यजेद् (for हन्याद्). S₁ अच्युतः; B₁ (marg. as in text) इत्युत; B₁ (also marg.). 2 (marg. as in text) D₁ अच्युत; S आत्मना (for अप्युत). * Cd रोषे सत्यात्मानमपि हन्याद् । *

59 K₁ om. 59 (cf. v. 1. 32). —^α) D₂ D₁. 7. 8 [ए]वं (for [ए]तत्). —^δ) T G₂-5 M₄ पुत्रशोकेन पीडितः (M₄ दुःखितः). —°) D₈ T G₂. 3. 5 M₁. 3. 5 आयसो; G₄ आद्युतो; Cd आयसो (as in text). —^α) D₅ भीमसेनेन भारत.

60 K₁ om. up to किमहं (cf. v. 1. 32). T G₂-5 om. 60. Before 60, M₄ ins. घटोत्कचः. —^δ) D₂. 4 प्रमंजन (for पृथग्जन). D₄ [आ]वृते (for [आ]हवे). — After 60^α, B D₁ D₁ D₁. 3. 5 ins.:

1129* यन्मां भीषयसे वाग्भिरसदेतद्वचस्तव ।

—°) S₁ K₄ B D₁ D₁ D₁ G₁ समुत्पन्नः (for [अ]हसुं). —^α) B₂ M₄ विमले (for विपुले).

61 ^δ) D₂ समरेष्वपलायिनां. —°) T G₂-5 राक्ष-
स्यामभिराजो (G₂-5 'जातो') हं; G₁ M राक्षस्यामपि (M₄
'धि') जातोहं. —^α) D₁ बली (for बले).

62 6₁^α = 56^α. —^α) M₄ तिष्ठेदानीं (for तिष्ठ
तिष्ठ). B₁ रणे (for न मे). —^α) B₂ (marg.) D₁
नाशयामि; D₂ विजेष्यामि (for विने').

63 Before 63, M₄ ins. संजयः. —^α) B₄. 5 G₂
क्रोध- (for रोष-). —^δ) D₅ G₁ च; D₅ तु; D₇. 8
G₁ स (for सु-). —°) D₈ द्रौणिमभ्यद्रवत्क्रोधाद्.
—^α) K₁. 4 B D₁. 3 केसरी (for केसरी).

64 ^α) S₂ S तमक्षः; B₁ अथाक्षः; D₂ तथाक्ष-
(for रथाक्ष-). K₁ विशिखैर् (for इषुभिर-).

65 ^α) B₃ ततो (for शरैर्). —^δ) D₅ अशातयत्;
T G₂-4 व्यनाश' (for व्यशात'). D₄ अप्राप्तसमन्वशा-
तयत्; G₅ अप्रातामप्यनाशयत् (sic).

66 ^α) B₂ -संहर्ष-; D₂ D₂. 4 -संवात-; D₅ corrupt;
D₇. 8 -संवृट्; Bom. ed. -समह- (for -संघर्ष-). D₁
अथाभसां वर्षकृतैर्. —^δ) B D₁ D₁ D₁ तदा बभौ;
D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 इवाबभौ (for समाबभौ). —°) D₁
तमो (for -सुले). G₁ M₁. 2 व्योम्नि (for व्योम). —^α)
D₅ संवृतं (for चित्रितम्).

C. 7. 6833
B. 7. 156, 104
K. 7. 157. 1C4

घटोत्कचस्ततो मायां ससर्जान्तर्हितः पुनः ॥ ६७
सोऽभवद्विररत्युचः शिखरैस्तरुसंकटैः ।
शूलप्रासासिमुसलजलप्रस्रवणो महान् ॥ ६८
तमञ्जनचयप्रख्यं द्रौणिर्दृष्ट्वा महीधरम् ।
प्रपतद्भिश्च बहुभिः शस्त्रसर्वैर्न चुक्षुभे ॥ ६९
ततः स्मयन्निव द्रौणिर्वज्रमस्त्रमुदीरयत् ।
स तेनास्त्रेण शैलेन्द्रः क्षिप्तः क्षिप्रमनश्यत् ॥ ७०
ततः स तोयदो भूत्वा नीलः सेन्द्रायुधो दिवि ।
अश्मवृष्टिभिरत्युग्रो द्रौणिमाच्छादयद्रणे ॥ ७१

अथ संधाय वायव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
व्यधमद्गोणतनयो नीलमेवं समुत्थितम् ॥ ७२
स मार्गणगणैर्द्रौणिर्दिशः प्रच्छाद्य सर्वतः ।
शतं रथसहस्राणां जघान द्विपदां वरः ॥ ७३
स दृष्ट्वा पुनरायान्तं रथेनायतकार्मुकम् ।
घटोत्कचमसंभ्रान्तं राक्षसैर्बहुभिर्वृतम् ॥ ७४
सिंहशार्दूलसदृशैर्मत्तद्विरदविक्रमैः ।
गजस्थैश्च रथस्थैश्च वाजिपृष्ठगतैरपि ॥ ७५
विवृतास्यशिरोप्रीवैर्हैडिम्बानुचरैः सह ।

67 K₄ om. 67^a. — ^a) Ś₂ B (except B₁) D₀₁ D₀₂ D₂ T निशम्य (for निशम्य). — ^b) D₅ सूर्यनि (for मानिना). — ^c) D₀₁ D₀₁ D₂ तदा; D₄ 7. 8 तथा (for ततो). — ^d) D₂ [आ]च्छादितः (for [अ]न्तर्हितः).

68 ^a) D₅ om. (hapl.) from द्विर up to प्रपतद्भि (in 69^a). Ś₂ K_{1.2} D_{1.2} T G_{3.4} अत्युचैः; D₇ (also as in text). 8 अत्युग्रः (for अत्युचः). D₄ सोमवद्विररत्युचः (sic). — ^b) D₄ शखशास (sic) (for शिखरैस्). D₀₂ तनु- (for तरु-). — ^c) D₅ शूल- Ś₁ K₃ सुसुल-; Ś₂ K₂ मुकुल-; K₁ D₀₁ D₀₁ D₄₋₆ मुशल- (D₅ ङ-); B_{1.8.5} मुषल-; D_{7.8} मुशलैर् (for मुसल-). — ^d) Ś₁ K₃ G₅ lacuna; Ś₂ धारा-; K₁ भ्रातर-; D₅ जल- (for जल-). D_{4.6} प्रश्रवणो; D₅ प्रश्रवणैर् (for प्रस्रवणो). D_{7.8} जलप्रश्रवणैरिव.

69 D₅ om. up to प्रपतद्भि (cf. v. l. 68). — ^a) B D₀₁ D₀₁ -गिरि- (for -चय-). — ^b) S transp. दृष्ट्वा and द्रौणिर्. — ^c) Ś₁ K₃ शस्त्रमस्त्रैर्; Ś₂ सर्वैरस्त्रैर्; K_{1.2} शस्त्रैस्त्रैर् (for शस्त्रसर्वैर्). K₄ D₀₁ D₅ न विव्यथे; G₅ निचुक्षुभे (for न चु^०).

70 ^a) B₄ D₀₁ D₀₁ हसन् (for स्मयन्). — ^b) The portion of the text from वज्र up to पार्वतस्य च (in 115^b) is lost in Ś₂ on missing folios. B₄ D₅ दिव्यम् (for वज्रम्). Ś₁ K₁₋₃ B (except B₅) D₄ 7 उदैरयत् (K₂ न); D_{1.5.8} G₅ उदीरयन् (for 'यत्'). — ^d) D₅ सद्यो (for क्षिप्रम्). D₀₁ D₅ 7. 8 व्यनश्यत; D_{2.4} विनश्यत; D₅ S अ (D₅ व्य) द्ययत् (for अनश्यत्). Ś₁ K (K₅ missing) D_{1.6} क्षिप्तः सद्यो व्य (K₁ वि) नश्यत.

71 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). — ^a) B₅ स्म (for

स). — ^b) D₅ बली; T G₂₋₄ भुवि (for दिवि). — ^c) B₄ 8 D₀₁ D₅ 8 S शस्त्र- (for अश्म-). G₁ M_{1.2} अत्युग्रैर् (for 'ग्रो'). — ^d) K₂ B₅ प्राच्छादयन्; D₄ 7. 8 प्रा (D₄ प्र) च्छादयद् (for आच्छा^०).

72 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). — ^a) D₅ विव्यथ (for वायव्यम्). — ^b) D₅ 4 शस्त्रम् (for अश्मम्). — ^c) T G₂ M_{1.2} व्यथयद्. — ^d) B₅ D₀₁ D₄ समुच्छ्रितं; D₅ इवोच्छ्रितं; G_{1.8-5} M तमुत्थितं (for समु^०).

73 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). — ^a) D₀₂ D₄ 8-8 T G₂₋₅ शतैर् (for -गणैर्). D₂ समागम्य शरैर्द्रौणिर्. — ^b) K₂ D_{7.8} प्राच्छाद्य (for प्र^०). K₁ B D (except D₁) सर्वशः (for 'तः'). — ^d) D₀₂ D_{2.4.6} जघान द्विपतस्तव (D₄ 'तः' ह्रवः); D_{7.8} 'न द्विपसंहर्ति; S 'न द्विपतां तदा (G₁ M 'तः').

74 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). B₅ reads 74 on marg. — ^b) K₁ D₁ [आ]नत-; D₅ 8 [उ]द्यत-; D₄ 7 M₁ [आ]युत-; D₅ [आ]यत्त-; M₄ [आ]यात- (for [आ]यत्). — ^c) D₅ सुसंभ्रांतं (for असंभ्रांतं). — ^d) K₁ इषुभिर् (for राक्षसैर्).

75 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). — ^b) D₅ -विक्रमं (for -विक्रमैः). — K₂ om. (hapl.) 75^c-76^d. — ^c) Ś₁ K_{1.3} गजैर्द्रौणिर् (K₁ 'द्रौः स) रथश्रेष्ठैर्. — ^d) D₄ -शतैर् (for -गणैर्). D₅ वाजिपृष्ठै रथैरपि.

76 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). K₂ om. 76 (cf. v. l. 75). — ^a) B D (except D₀₂ D₅) विकृतास्य- (for विवृ^०). D₅ -शिरोष्णापैर् (for 'प्रीवैर्'). — ^b) Ś₁ K_{1.3} B D_{1.2} हैडिभ्य (B D₁ हिडिंवा) लुचरैः सह; D₀₁ D₄ 8. 8-8 हैडिंवा (D₅ 8 'डिंभो' लु^०); S है (G₂₋₅ हि) डिंभस्य (G₅ 'वश्म) सुतैश्च हि (G₁ M 'तैः सह). — ^c)

पौलस्त्यैर्यातुधानैश्च तामसैश्चोत्रविक्रमैः ॥ ७६
 नानाशस्त्रधरैर्वीरैर्नानाकवचभूषणैः ।
 महाबलैर्भीमरवैः संरम्भोद्धूतलोचनैः ॥ ७७
 उपस्थितैस्ततो युद्धे राक्षसैर्युद्धदुर्मदैः ।
 विषण्णमभिसंप्रेक्ष्य पुत्रं ते द्रौणिर्ब्रवीत् ॥ ७८
 तिष्ठ दुर्योधनाद्य त्वं न कार्यः संग्रमस्तवया ।
 सहैभिर्भ्रातृभिर्वीरैः पार्थिवैश्चेन्द्रविक्रमैः ॥ ७९
 निहनिष्याम्यमित्रांस्ते न तवास्ति पराजयः ।
 सत्यं ते प्रतिजानामि पर्याश्वासय वाहिनीम् ॥ ८०
 दुर्योधन उवाच ।
 न त्वेतदद्भुतं मन्ये यत्ते महदिदं मनः ।

अस्मासु च परा भक्तिस्तव गौतमिनन्दन ॥ ८१
 संजय उवाच ।
 अश्वत्थामानमुक्त्वैवं ततः सौबलमब्रवीत् ।
 वृतः शतसहस्रेण रथानां रणशोभिनाम् ॥ ८२
 पृथ्वा गजसहस्रैश्च प्रयाहि त्वं धनंजयम् ।
 कर्णश्च वृषसेनश्च कृपो नीलस्तथैव च ॥ ८३
 उदीच्याः कृतवर्मा च पुरुमित्रः श्रुतार्पणः ।
 दुःशासनो निकुम्भश्च कुण्डभेदी उरुक्रमः ॥ ८४
 पुरंजयो दृढरथः पताकी हेमपङ्कजः ।
 शल्यारुणीन्द्रसेनाश्च संजयो विजयो जयः ॥ ८५
 कमलाक्षः पुरुः काथी जयवर्मा सुदर्शनः ।

C. 7. 6852
 B. 7. 155, 123
 K. 7. 157, 123

D₅ पौलस्त्य- (for 'स्यैर'). —^a) D₃ तादृशैश् (for तामसैश्). B Dc1 Dn1 D₅ S चेंद्र-; D_{2,4} चाङ्गु; D₅ चारु- (for चोग्र-).

77 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^a) G₄ चरैर; G₅ चरैर (for -घरैर). G₈ नानाशस्त्रधरैर्वीरैर. —^b) K₁ Dn₂ Dr. 8 S भूषणैः (for -भूषणैः). —^c) Ś₁ K₁₋₈ भीमरथैः; D₅ बलैः; G₃ जिह्वारवैः (for भीम-). Dn₂ D_{2,4,7,8} महाभयं (D₄ नय) करैः कुदैः. —^d) K₁ D_{2-4,6} संरम्भोद्धू (D₂ भोद्धू; D₄ भोद्धू) तलोचनैः; T G₂₋₅ संरम्भोद्धूतलो-.

78 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^a) D_{2,7,8} उपस्थिते; T G₂₋₅ M₄ स्थितं (for स्थितैस्). Ś₁ K₁₋₃ D_{5,6} तदा (for ततो). —^d) D₂ ते (for ते). B₁ (marg.) s Dc1 (marg. as in text) Dn₁ वाक्यम् (for द्रौणिर्).

79 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). Before 79, M₄ ins. द्रौणिः. —^d) Dc1 D₄ चेंद्र- (for चेन्द्र-). B₁ पार्थिवैश्च विक्रमैः.

80 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^b) Ś₁ K₁₋₈ D_{1,5} transp. न and तव. —^c) S सत्यं मे प्रतिजानीहि.

81 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). B₃ reads 81 on marg. —^a) D₅ G₁ M_{1,2} [इ]दम् (for [ए]तद्). —^b) B₄ वचः (for मनः). —^c) D₂ G₅ शक्तिस (for भक्तिस). —^d) D_{4,7,8} स्वयि (for तव). Ś₁ K₁₋₃ D₃ गौतमः (for गौतमि-).

82 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). Ś₁ K (K₅ missing)

D_{2,4,5,8} S om. the ref. —^a) K₂ D_{4,7,8} G₁ M_{1,2} [ए]व (for [ए]वं). — Dr om. 83^a-83^d. —^c) K₄ B₅ Dc1 Dn₂ D₃ वृतं; D₂ ततः (for वृतः). K₄ B₃ रथ- (for शत-). B₄ वृतं शतसहस्राणां. —^d) K₄ B Dc1 D_{2,3} हयानां; G₁ M (except M₄) नराणां (for रथानां). D_{2,6} T G₂₋₄ रथ- (for रण-).

83 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). Dr om. 83 (cf. v. l. 82). —^a) D₅ रथैर् (for पृथ्वा). K₄ B Dc1 Dn₂ D_{2,4} S रथ- (for गज-). — K₄ reads 83^c twice and om. (hapl.) 83^d-85^c.

84 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). K₄ om. 84 (cf. v. l. 83). D₅ om. 84^b. —^a) K₁ उदीच्याः; T G₂₋₅ उदाचीः; G₁ M उदारी (for उदीच्याः). —^b) Ś₁ K₃ श्रुतात्परः; Dn₂ D₂ सुतापनः; D₄ सुतार्पणः; D₆ तु तापनः; G₁ M श्रुतार्णवः (for 'पणः'). K_{1,2} D₁ पुरुमित्रस्तथैव च. —^c) T G M_{1,2,4,5} विकुंतश्च; M₃ विकणेश (for निकुम्भश्च). —^d) K₃ कुंडवेदी; D₃ कुंडभेरीर; T कुंतभेदी (for कुण्डभेदी). B₁ Dc1 Dr. 8 पुरुक्रमः; B₃₋₆ Dn D_{2,4} पराक्रमः; D₅ तनुक्रमः; S कुरुद्रुहः (T G_{3,5} 'इ') (for उरुक्रमः).

85 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). K₄ om. 85^{a,b,c} (cf. v. l. 83). —^a) D₂ पुरुजयोकुंठरथः. —^b) T G₂₋₅ पदाती (for पताकी). Ś₁ K₁₋₃ B Dc1 Dn₁ D_{1,3,5,6} हेम (Ś₁ K_{2,8} D₁ हिम-; K₁ दिग) कंपनः; Dn₂ D_{2,4,7} पुंजकः; D₃ पुंडकैः (for 'पङ्कजः'). —^c) K_{1,2} शल्यारुणीन्द्रसेनाश्च; B₄ D₄ M_{1,2} 'रुणीन्द्रसेनश्च (M₂ 'नौ च); Dn₂ शल्यश्च इन्द्रसेनश्च; D₅ शल्यारुणीन्द्रसेनश्च;

C. 7. 6652
B. 7. 156. 123
K. 7. 15. 123

एते त्वामनुयास्यन्ति पत्नीनामनुयानि षट् ॥ ८६
जहि भीमं यमौ चोभौ धर्मराजं च मातुल ।
असुरानिव देवेन्द्रो जयाशा मे त्वयि स्थिता ॥ ८७
दारितान्द्रौणिना बाणैर्मृशं विक्षतविग्रहान् ।
जहि मातुल कौन्तेयानसुरानिव पावकिः ॥ ८८
एवमुक्तो ययौ शीघ्रं पुत्रेण तव सौबलः ।
पिप्रीषुस्ते सुतान्त्राजन्दिधक्षुश्चैव पाण्डवान् ॥ ८९
अथ प्रवृत्ते युद्धं द्रौणिराक्षसयोर्मृधे ।
विभावर्या सुतमुलं शक्रप्रह्लादयोरिव ॥ ९०
ततो घटोत्कचो बाणैर्दशभिर्गौतमीसुतम् ।

जधानोरसि संकुद्धो विषाग्रप्रतिमैर्ददौ ॥ ९१
स तैरभ्याहतो गाढं शरैर्भीमसुतेरितैः ।
चचाल रथमध्यस्थो वातोद्धूत इव द्रुमः ॥ ९२
भूयश्चाञ्जलिक्केनास्य मार्गणेन महाप्रभम् ।
द्रौणिहस्तस्थितं चापं चिच्छेदाशु घटोत्कचः ॥ ९३
ततोऽन्यद्रौणिरादाय धनुर्भारसहं महत् ।
ववर्ष विशिखांस्तीक्ष्णान्वारिधारा इवाम्बुदः ॥ ९४
ततः शारद्वतीपुत्रः प्रेषयामास भारत ।
सुवर्णपुङ्खाञ्चशुभ्रान्खचरान्खचरान्प्रति ॥ ९५
तद्भागैरदितं यूथं रक्षसां पीनवक्षसाम् ।

D_{7.8} शल्योरुणेंद्रं इयेनास्यः; T शल्यः कुर्णीद्रसेनश्च.
—^a) Ś₁ K₃ G₅ lacuna; K_{1.2.4} D₁ तथा (for
जयः).

86 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^a) G₅ damaged.
K₁ पुरुकाथी; K₃ B₃₋₅ D₂ परकाथी; K₄ B₁ D₁
D_{7.8} पुर (K₄ 'रा)काथी; D₂ परकोथी; D₄ पराकामी;
D₅ पुरुकोथी; D₆ उरुकोथी; T G₃ सहः क्रो (G₃ का)थी;
G₁ M स (M_{3.5} सु)रः काथी; G₂ स च काथी; G₄
सवकाथी (for पुरः काथी). D₃ कमलीकुरु काथी च (sic).
—^b) B₁ D₂ D₅ जयधर्मा (for 'वर्मा'). Ś₁ K (K₅
missing) D₁ सुदक्षिणः (K₄ 'ण'); D₂ D₃ सुदुर्जयः
(D₃ 'न'); G₁ M_{1-3.5} सुदुःषहः; G_{2.5} M₄ सुदुःसुवाक्
(for सुदर्शनः). T G_{3.4} जयवर्म (G₃ 'र्मि'; G₄ 'र्मि')-
सुतः सुवाक्. —^c) B₁ D₂ उपः; B₂ अथ (for अनु-).
—^d) T G₂₋₅ दंतिनाम् (for पत्नीनाम्). B₁ D₂ चायु-
तानि (for अनु).

87 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^a) D₂ D_{4.7.8}
चैव (for चोभौ). —^d) G₅ partly damaged. D₂
D_{4.7.8} M₄ transp. मे and स्वयि.

88 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^a) G₅ damaged.
D₁ चरितान् (for दा). —^b) S भृशं च (M₂ तु भृश-)
क्षतविक्षतान् (G₂ 'तः'). —^d) D₁ नसुरान् (for अनु-
रान्).

89 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^b) D₃ सह (for
तव). G₅ सौबल (for 'लः'). —^c) T G_{1.2.4.5} M
पिपासुसु; G₃ विवाससु (for पिप्रीषुसु). C_v as in text.
—^d) G₅ partly damaged. K_{1.2.4} D₁ दिदक्षुश्च (for
दिष'). D₂ दिषक्षश्चि पाण्डवान्; D_{4.7.8} दिधिषु-

रिव पां.

90 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^c) D₅ अतिचित्रं
(for विभावर्या). K₁ D₂ D_{4.8} सुतमुलं. —^d)
Some MSS. प्रह्लादयोर्.

91 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^b) K₄ गौतमी-
(for गौतमी). —^c) G₅ damaged. D₂ प्रमितैर्दः;
D₅ प्रमुलैर् (for प्रतिमैर्). G₁ M शरैः (for ददौ).

92 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^b) K₃ पुनर्;
S ददौ (for शरैर्). G₁ M₃ सुवैरितैः (for 'सुते').
—^c) K_{1.2} सैन्य- (for रथ-). S -पृष्ठस्थो (for -मध्यस्थो).
K₄ D₁ द्रौणिश्चचाल मध्यस्थो; D_{2.4.7.8} प्रचचाल रथो-
पस्थे. —^d) B₂ (marg.) [अ]णैवः (for द्रुमः).

93 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^a) Ś₁ K₁₋₃ D₁
स (for च). K₄ D₂ D_{2.4.7.8} T [अ]थ; G₂ [अ]चं
(for [अ]स्य). —^c) B₁₋₃ D_{3.8} S द्रौणैर् (for द्रौणि-).
G₁ M (except M₄) नातं (for -स्थितं). —^d) G₅
damaged. D₃ स; D₅ [अ]थ; D₈ [अ]स्य (for
[आ]शु).

94 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^a) G₁ M transp.
द्रौणिर् and धनुर. D₂ D_{2.4.7.8} S ददौ (for महत्).
—^c) G₁ M (except M₄) अमर्षी (for ववर्ष).

95 Ś₂ missing (cf. v. l. 70). —^a) B_{1.2} सार-
द्वती (for शार'). —^b) D₁ भारतः; S संयुगे (for
भारत). —^d) D₃ G_{2.5} खेचरान्; C_d ख' (as in
text). K₄ B_{1.2} (marg. as in text).₄ D₁ D₂ D_{2.4.5}
खचरं (for 'रान्'). B₅ D_{7.8} T G_{3.4} खेचरान्ख (B₅
D₈ 'रान्खे)चरं प्रति; D₅ बाणान्खेचरं प्रति (submetric).

सिंहैरिव बभौ मत्तं गजानामाकुलं कुलम् ॥ ९६
विधम्य राक्षसान्बाणैः साश्वत्तरथान्विभुः ।
ददाह भगवान्वह्निभूतानीव युगक्षये ॥ ९७
स दग्ध्वाक्षौहिणीं बाणैर्नैऋताग्नुरुचे भृशम् ।
पुरेव त्रिपुरं दग्ध्वा दिवि देवो महेश्वरः ॥ ९८
युगान्ते सर्वभूतानि दग्ध्वेव वसुरुत्खणः ।
रराज जयतां श्रेष्ठो द्रोणपुत्रस्तवाहितान् ॥ ९९
तेषु राजसहस्रेषु पाण्डवेषु भारत ।
नैनं निरीक्षितुं कश्चिच्छक्नोति द्रौणिमाहवे ।

कृते घटोत्कचाद्वीराद्राक्षसेन्द्रान्महाबलात् ॥ १००
स पुनर्भरतश्रेष्ठ क्रोधाद्रक्तान्तलोचनः ।
तलं तलेन संहत्य संदश्य दशनच्छदम् ।
स्वस्रतमत्रवीत्कुद्धो द्रोणपुत्राय मां वह ॥ १०१
स ययौ धोररूपेण तेन जैत्रपताकिना ।
द्वैरथं द्रोणपुत्रेण पुनरप्यसिद्धदः ॥ १०२
स चिक्षेप ततः क्रुद्धो द्रोणपुत्राय राक्षसः ।
अष्टचक्रां महारौद्रामशनीं रुद्रनिर्मिताम् ॥ १०३
तामवपुत्य जग्राह द्रौणिर्व्यस्य रथे धनुः ।

C. 7. 6957
B. 7. 156. 158
K. 7. 157. 159

96 $\text{\$}_2$ missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) $\text{\$}_1$ Ks G₁ M_{1.2} तं (for तद्). Ds बलेन (for बाणेन). $\text{\$}_1$ Ks पीडितं (for अर्द्धितं). B₁ पृष्ठे; M₄ व्यूहं (for यूथं). — ^{b}) Ds G₂ भीमः; C_d पीनं (for पीन-). Ds. 6 रक्षसां भीमकर्मणां (Ds 'वर्चसां'). — ^{c}) Ds बलान्मत्तं; Ds मदोन्मत्तैर्; M₄ बभौ मेहं (for बभौ मत्तं). — ^{d}) Ds. 4. 7. 8 संकुलं (for आकुलं). B₁ G₄ बलं (for कुलम्).

97 $\text{\$}_2$ missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) Ds विधम्य; Ds विभ्रम्य; M₄ निशाम्य (for विधम्य). — M₃ om. (hapl.) 97^a-98^a. — ^{b}) Dn₁ साश्वसुतान् (for 'सुत-'). $\text{\$}_1$ K₁₋₃ D₁ -गजान्विभुः; K₄ B Dc₁ Dn D_{2.3.5.7.8} -रथद्विपान्; D₄ हयद्विपान्; Ds -गजान्विभुः; G₄ -रथद्विपं (for -रथान्विभुः). — ^{c}) Ds ददाह वह्निना सेनां. — ^{d}) K₁ भूतानेव; Ds भूतानिव (for भूतानीव).

93 $\text{\$}_2$ missing (cf. v. l. 70). M₃ om. 98^a (cf. v. l. 97). D₇ om. 98^a-99^a. — ^{a}) Ds G₂₋₄ [अ]क्षौहिणीं (for [अ]क्षौ). — ^{b}) K_{1.2} नैऋती; K₃ नैऋतान्; B Dn₂ D_{1.3} नैऋती; Ds नैऋतां (for नैऋतान्). B₄ रुधे; Ds रुधे (for 'चे'). K₄ नृप (for भृशम्). D_{2.4.8} नैऋत्यां (Ds 'ती') रुधे (D₃ 'चे') नृप; Ds नैऋतानां महाबलः; S नैऋताग्नुरु (M_{1.2.5} 'ति रु; M₃ 'ती रु) रुधे रिपुर्. — ^{c}) M₄ त्रिपुरान् (for 'र'). Ds. 6 हत्वा (for दग्ध्वा).

99 $\text{\$}_2$ missing (cf. v. l. 70). D₇ om. 99^a (cf. v. l. 98). — ^{b}) G_{3.4} दग्ध्वेव (for दग्ध्वेव). D_{2.7} दग्ध्वे (D₇ 'रध्वे') व च समुत्खणः; D₄ दग्ध्वैरपि समुत्खणः; Ds दग्ध्वा वह्निः समुत्खणः; C_d cites पुरुत्खणः. — ^{c}) M_{3.5} श्रेष्ठ (for श्रेष्ठो). — ^{d}) Ds प्रतापवान् (for तवाहितान्). — After 99, K₄ B Dc₁ Dn D_{1.3.5.8} ins. a passage given in App. I (No. 21).

100 $\text{\$}_2$ missing (cf. v. l. 70). K₂ om. 100^a. — ^{b}) D_{2.4.7.8} पाण्डवेषु च भारत. — ^{c}) K₄ B Dn₁ D₃ अशक्नोद्; Dc₁ अशक्नो; D_{2.4.7.8} शक्नोत् (for शक्नोति). — ^{d}) Ds ततो घटोत्कचो वीरो राक्षसेन्द्रो महाबलः.

101 $\text{\$}_2$ missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) $\text{\$}_1$ K₁ D₁ भारत (for भरत-). — ^{b}) B₂ Ds क्रोधः; B₃ कोपाद् (for क्रोधाद्). $\text{\$}_1$ K₃ रक्ताक्तः; K₄ B₃₋₅ Dc₁ Dn D₃ T G₂ उद्धात- (for रक्तान्त-). D_{2.4.7.8} क्रोधसंरक्तलोचनः. — ^{c}) S [अ]भिहत्य (for संहत्य). — ^{d}) Ds संहत्य (for संदश्य). — ^{e}) K_{2.4} B (except B₁) Ds. 7. 8 स्वं; Dc₁ Dn₁ तं; D_{2.4.8} S (except M₃₋₅) स (for स्वं). — ^{f}) Ds पाण्डु (for द्रोण-). Ds om. (hapl.) from मां वह up to द्रोणपुत्राय (in 103^b). D₄ मा हवे; D₇ मां हवे (for मां वह).

102 $\text{\$}_2$ missing (cf. v. l. 70). Ds om. 102 (cf. v. l. 101). — ^{a}) D_{2.4.7} प्रय (D₂ स य) यौ रथघोषेण. — ^{b}) B₁ (marg.) चित्रः; G₄ जैत्र- (for जैत्र-). Bom. ed. सुपताकेन भास्वता. — ^{c}) Dn₂ द्वैरथः; D₁ द्वैरथो (for द्वैरथं). Cv as in text. — ^{d}) K₄ Ds -सुदनं; B_{1.3.4} D₂ G₃ -सुदन (for -सुदनः). — After 102, B Dc₁ Dn D_{2.4.8} ins.:

1130* स विनद्य महानादं सिंहवद्धीमविक्रमः ।

[Ds मृरि- (for भीम-). Ds -नन्दनः (for -निकमः).]

103 $\text{\$}_2$ missing (cf. v. l. 70). Ds om. up to द्रोणपुत्राय (cf. v. l. 101). — ^{a}) D_{2.4.7} पुनः क्रुद्धो; G₅ तमक्रुद्धो (for ततः क्रुद्धो). B Dc₁ Dn Ds. 5 चिक्षेपाविध्य संग्रामे. — ^{b}) K₃ -पुत्रोथ (for -पुत्राय). $\text{\$}_1$ रक्षसे

C. 7. 6867
B. 7. 156. 158
K. 7. 157. 158

चिक्षेप चैनं तस्यैव स्यन्दनात्सोऽवपुषुवे ॥ १०४
साक्षस्त्वध्वजं वाहं भस्म कृत्वा महाप्रभा ।
विवेश वसुधां भित्त्वा साशनिर्भृशदारुणा ॥ १०५
द्रौणेस्तत्कर्म दृष्ट्वा तु सर्वभूतान्यपूजयन् ।
यदवपुत्य जग्राह घोरां शंकरनिर्मिताम् ॥ १०६
घृष्टद्युम्नरथं गत्वा भैमसेनिस्ततो नृप ।
मुमोच निशितान्बाणान्पुनर्द्रौणैर्महोरसि ॥ १०७
घृष्टद्युम्नोऽप्यसंभ्रान्तो मुमोचाशीविषोपमान् ।
सुवर्णगुह्यान्विशिखान्द्रोणपुत्रस्य वक्षसि ॥ १०८

(for राक्षसः). — °) B Dc1 Dn Ds T G1-4 M अष्ट-
Gs 'ष्टा'घटो; D2.4 'वक्रां; Gs 'वर्णा' (for 'चक्रां').
B D (except D1.5) S -घोराम् (for -रौद्राम्). — °) K4 B1.5 D2.7 G2 M3-5 अशानि; Gs अनिशं (for
अशनीं). K4 रौद्र-; B1-4 Dc1 Dn Ds देव-; B5 सेध-
(sic) (for रुद्र-). D7 अशनीरुद्रनिर्मितं (sic).

104 Ś2 missing (cf. v. l. 70). K4 om.
104^{ab}. K2 reads 104^a-106^b on marg. (sec. m.).
— °) Dc1 Dn1 D2.4 एवाहुत्य (for अव-
हुत्य रथान्). — Ś1 K3 Ds om. (hapl.) 104^b-106^c.
— °) K1 om. from न्यस्य up to घोरां in (106^d).
D7 om. from स्य रथे up to साशनि in (105^d). K2
द्रौणिर्जग्राह पाणिना. — °) D2.4.5 सोध (D4 सा च)
पुषुवे; D6 सोवपुषुवे.

105 Ś2 missing (cf. v. l. 70). Ś1 K1.3 Ds om.
105; D7 om. up to साशनि (for both, cf. v. l. 104).
K2 reads 105 on marg. — °) K2.4 B2
(marg. as in text) D1.2.4-5 यानं; Gs lacuna (for
वाहं). Cv as in text. — °) K2 भस्मीकृत्य; D4
भस्मीकृत्वा; M1.2 भस्म कृत्वा. K2 B1 D6 महाप्रभो;
D5 'हवे; S (except M4) 'प्रमं (for 'प्रना). Dn1
भस्मसाकृतवान्प्रभा (sic). — °) Dc1 धरणीं; Dn1 lacuna
(for वसुधां). K2 हित्वा (for भित्त्वा).

106 Ś2 missing (cf. v. l. 70). Ś1 K3 Ds om.
106^{ab}; K1 om. up to घोरां (for all, cf. v. l. 104).
K2 reads 106^{ab} on marg. — °) Ds तदृष्ट्वा (for
दृष्ट्वा तु). D1 द्रौणस्तु तत्कर्म दृष्ट्वा. — °) K4 D1 ताम्
(for यद्). D4 अवहुत्य (for 'हुत्य). — °) K2 D1
द्रौणिः (for घोरां).

107 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — °) G1 M3

ततो मुमोच नाराचान्द्रौणिस्ताभ्यां सहस्रशः ।
तावप्यग्निशिखाप्रख्यैर्जघ्नतुस्तस्य मार्गणान् ॥ १०९
अतितीव्रमभूद्युद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः ।
योधानां प्रीतिजननं द्रौणेश्च भरतर्षभ ॥ ११०
ततो रथसहस्रेण द्विरदानां शतैस्त्रिभिः ।
षड्भिर्वाजिसहस्रैश्च भीमस्तं देशमाव्रजत् ॥ १११
ततो भीमात्मजं रक्षो घृष्टद्युम्नं च सातुगम् ।
अयोधयत धर्मात्मा द्रौणिरक्लिष्टकर्मकृत् ॥ ११२
तत्राद्भुततमं द्रौणिर्दर्शयामास विक्रमम् ।

भीमसेनसुतो नृप. — After 107^{ab}, K2 (marg.) B Dc1
Dn Ds ins.:

1131* धनुर्वैरं समादाय महदिन्द्रायुधोपमम् ।

[Ds समादाय (for 'दाय).]

— °) D7 मुमुचे (for मुमोच). — °) Dn2 D2.4 महा-
त्मनः (for महोरसि). D6 द्रोणे भीमात्मजो मृधे.

108 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — °) K4 D1
M1.2 संभ्रातो (for [अ]संभ्रातो). K2 D2.6-8 घृष्ट-
द्युम्नोय (K2 'न्नोसि) संभ्रातो (D6 'त्रासान्); Gs 'न्नोत्यसं-
भ्रातो. — °) K1.2.4 Dn2 D1.3-5 प्रवरान्; D2 प्रददौ;
S तीक्ष्णाग्रान् (for विशिखान्).

109 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — °) K4 B4 Dn2
D2.4 तांश्च; M1.2 द्वाभ्यां; M3.5 चापि (for ताभ्यां).
— °) G1 M तान् (for ताव्). K1.4 -शिखाप्रख्यां (K4
'ख्यान्); K2 -शिखान्पुत्रान्; B2.4 Dc1 Dn1 D1 G1
M (except M4) -शिखप्रख्यैर्; Dn2 D2.4.7.8 -समस्पर्-
शैर् (D2 'शाञ्च); Ds 6 -शिखान्संख्ये; D5 -शिखस्पर्शैर्
(for -शिखाप्रख्यैर्). — °) D5 जघ्नतुस्तत्र मार्गणैः; M5.5
'स्त्रौ पुनः पुनः.

110 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — °) Dc1
Dn1 D1.5 T G2-4 महद् (for अभृद्). B1.5 अतिती-
व्रमहद्युद्धं; D7 'वं मन्युयुद्धं. — °) G1 M योधानां (for
यो').

111 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — °) Dn2 D2.4.
5.7.8 त्रिभिः शतैः (by transp.). — °) K4 D1.4.5
M1.2.5 आव्रजन्; D2 अव्रजत्; D6 आगमत्; D7 आव-
जेत् (for 'जत्).

112 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — °) D2 विद्धं;
D4.7.8 वीरं; D5 रौद्र (for रक्षो). — °) Ś1 (orig.)

अशक्यं कर्तुमन्येन सर्वभूतेषु भारत ॥ ११३
निमेपान्तरमात्रेण साश्वद्वतरथद्विपाम् ।
अक्षौहिणीं राक्षसानां शितैर्वाणैरशातयत् ॥ ११४
मिषतो भीमसेनस्य हैडिम्बेः पार्षतस्य च ।
यमयोर्धर्मपुत्रस्य विजयस्याच्युतस्य च ॥ ११५
प्रगाढमञ्जोगतिभिर्नाराचैरभिताडिताः ।
निपेतुर्द्विरदा भूमौ दिशृङ्गा इव पर्वताः ॥ ११६
निकृत्तैर्हस्तिहस्तैश्च विचलद्भिरितस्ततः ।

रराज वसुधा कीर्णा विसर्पद्भिरिवोरगैः ॥ ११७
क्षितैः काञ्चनदण्डैश्च नृपच्छत्रैः क्षितिर्वभौ ।
द्यौरिवोदितचन्द्रार्का ग्रहाकीर्णा युगक्षये ॥ ११८
प्रवृद्धध्वजमण्डूकां मेरीविस्तीर्णकच्छपाम् ।
छत्रहंसावलीजुष्टां फेनचामरमालिनीम् ॥ ११९
कङ्कगृध्रमहाप्राहां नैकायुधप्रपाकुलाम् ।
रथक्षिप्तमहावप्रां पताकारुचिरद्रुमाम् ॥ १२०
शरमीनां महारौद्रां प्रासशक्यग्रुण्डभाम् ।

C. 7. 6905
B. 7. 156. 175
K. 7. 157. 175

सात्मजं; Ś1 (marg.) K (Ks missing) D (except Dc1 Dn1 Ds) सातुजं (for 'गम्'). — °) M अयोधयत्स धर्मात्मा. — °) Ks आक्षिप्तः; G1 अक्षिप्तः (for 'ष्ट-'). B Dc1 Dn1 D1. 6 T G M1 (inf. lin.). 4 -विक्रमः; Ds M1-3. 5 -कर्मणा (D3 'जः') (for 'कृत्'). Dn2 D2. 4. 7. 8 द्रोणिरुक्कृष्टविक्रमः (Dn2 'मं').

113 Ś2 missing (cf. v. l. 70). Dn2 om. (hapl.) 113^{ad}. — °) S [अ]द्भुतं परं (for 'ततमं').

114 Ś2 missing (cf. v. l. 70). K2 om. 114^{ad}. — °) B1. 2 Dc1 Dn1 Ds M1. 2 -रथद्विपं; Ms. 5 (inf. lin.) -रथध्वजां (for -रथद्विपाम्). T G2-5 M4 साश्वद्विः परथध्वजां (G4 'ध्वजं'; M4 'थाकुलां'). — °) Dn2 om. from द्विणीं रा up to गतिभि (in 116^a). D7 G M1. 2 अक्षौहिणीं. Ds तां रक्षाणां (for राक्षसानां). — °) Dc1 Dn1 अपातयत् (for अशां').

115 Ś2 missing up to हैडि (cf. v. l. 70). Dn2 om. 115 (cf. v. l. 114). — °) M1. 2 मिषतो (for मिषतो). — °) D (except Ds; Dn2 om.) हैडिबेः B1 हैडिबेः पार्षतः स्थितः. — Gs om. (hapl.) 115^{ad}.

116 Dn2 om. 116^a (cf. v. l. 114). — °) S प्रकाशम् (T G2 'शद्' (for प्रगाढम्). Ds प्रगाढमविद्युति-भिर. — °) Ks अतिः; Dn2 D4. 7. 8 अथ (for अस्मि-). Ś K (Ks missing) Ds. 6 T Gs-5 -पीडिताः; M1. 2 -तापिताः (for -ताडिताः). — °) G4 द्विपदा (for द्विरदा). — °) Ś Ks Dn2 D1. 5 Gs Ms विशृङ्गा; B Dc1 Dn1 सशृङ्गा (for दिशृङ्गा).

117 °) Ś2 निक्षिप्तैः; K1 Ds निकृत्तैः (for निकृ-त्तैः). T G2. 3. 5 निकृत्तैर्हस्तिभित्तैश्च (Gs 'श्रैव'). — °) Dn2 D7. 8 विचरद्भिरः; T G3 विचलं (for विचलं). Ds ततस्ततः (for इतं').

118 °) B5 क्षितैः; Dn D2. 4. 7. 8 छिन्नैः (for क्षितैः). Gs -दण्डैश्च (for -दण्डैश्च). — °) D4 नृपदण्डैः; Ds 'वक्त्रैः; G2 विसर्पद्भिः (for नृपच्छत्रैः). — °) Gs partly damaged. Dn1 -चन्द्रार्कः; M1. 2 -चन्द्रार्काः; Ms -संकाशा (for -चन्द्रार्का). D2 द्यौरिवोदितचन्द्रार्का. — °) T G2-5 Ms (inf. lin.) ग्रहनक्षत्रसंकुलाः.

119 °) Ś1 K1-3 D1. 5 विवृद्धः; B2. 3. 5 Dc1 Dn1 Ds S (except Gs M4) प्रविद्धः; D2 प्रध्वस्तः (for प्रवृद्धः). Ds -ध्वस्तः (for -ध्वजः). Ds छिन्नहस्ताग्रमण्डूकां. — °) Śs -हस्तावली- (for 'हंसा'). Ds -युक्तां (for -जुष्टां).

120 °) Ds -महाकायां (for 'ग्राहां'). — °) K1 D7 नैकायुद्ध- (for 'युध-'). Ś K1-3 D1. 5. 7. 8 -जला (Ds 'ला') कुलां; D2. 4 -समां; Ds हाषां (sic); Gs -स्रपाकुलं (for 'कुलाम्'). — After 120^{ad}, N (except K1. 4 D1. 3; Ks missing) ins.:

1132* विस्तीर्णगजपाषाणां हताश्वमकराकुलाम् ।

[Ś K2. 8 विकर्णः; B (except B4) Dn1 Ds. 6 विकीर्ण- (for विस्तीर्ण-). Dn2 D2. 4. 7. 8 हस्तश्व- (for हताश्व-). Ds. 6 -मकरालयां (for 'कुलाम्').]

— °) Gs partly damaged. Ś2 K2 D4 Gs Ms रथ- (D4 'था') क्षिप्त- (for रथक्षिप्त-). K1. 2 D1 -महावर्ताः; B1. 2 -रौद्रां; D4 -वज्रां (for 'वमां'). — °) Gs damaged. S (Gs damaged) -रचित- (for -रुचिर-).

121 K2 reads 121^{ad} on marg. — °) Dn2 D2. 4. 7. 8 शरमीनमहाप्राहां (Dn2 'हा'). — °) K4 Dn2 D2. 4. 6-8 T G2-5 -शक्ययुष्टि- (for -शक्ययुग्र-). Ś1 -दुंडुभां; K (Ks missing) Dn2 D4. 7 -दुंडुभां; Ds -दुःसां; Ds -दुर्गमां; G4 -लुंडुभां (for -दुण्डुभाम्). Ds प्राशश-क्ययुष्टिदुंडुभां. — °) Ś K1. 2 D1 महा-; B1. 2 Gs-5 मज-; D2 मध्वा-; D4. 7. 8 मेद- (for मजा-). — °)

C. 7. 6905
B. 7. 156. 176
K. 7. 157. 176

मज्जामांसमहापङ्कां कवन्धावर्जितोडुपाम् ॥ १२१

केशशैवलकल्माषां भीरूणां कश्मलावहाम् ।

नागेन्द्रहययोधानां शरीरव्ययसंभवाम् ॥ १२२

शोणितौघमहावेगां द्रौणिः प्रावर्तयन्नदीम् ।

योधार्तरविर्घोषां क्षतजोर्मिसमाकुलाम् ॥ १२३

प्रायादतिमहाघोरं यमक्षयमहोदधिम् ।

निहत्य राक्षसान्बाणैर्द्रौणिर्हैडिम्बमार्दयत् ॥ १२४

Ds-6 कवन्धावर्जित (D3 'तो) दुपां; G1 'विततोडुपां; M1. 2 'वर्ततोडुपां; Cv as in text.

122 ") S K1-8 शैवल- (for 'शैवल-). D2 बल्मीकां (for 'कल्माषां). B5 केशशैवालकलुषां; Cd. v as in text. —⁶) B1 भीरूणां कश्मलावहां. — G5 om. 122^{cd}. —^o) G1 M योधानां. —^d) D4. 7. 8 व्यसु; S (G5 om.) क्ष (G8 क्षि) त- (for 'व्यय-). Dn1 संभवं; D5 संकुलां (for 'संभवाम्).

123 G5 partly damaged. —^a) T G1-4 शोणितोदां (G8 'तोच; G4 'तौ*) (for 'तौच-). S2 K1. 2. 4 D1. 6 महाभीमां; B1 वहां भीमां; B2 Dn1 महाघोरां; B3-5 Dc1 D3 वहां (D8 वरां) घोरां; G5 damaged (for 'महावेगां). —^c) K2 D8 योधातरवः; G1 M योधातरव- (for 'योधातं'). S K1-8 निर्वोषं (for 'वां). D5 योधानां परिघोस्वात् (sic). —^d) S2 समाकुलं; G8 महाकुलां (for 'समाकुलाम्).

124 ") B1. 2. 5 D4. 7. 8 महाघोरां (for 'घोरं). K4 प्रयादिति महाघोरां; B2 (marg.). 3 प्रयांतीमभितो घोरां; B4 Dn D1. 3 श्वापदाति (D3 'दि) महाघोरां (D3 'रं); D2 प्रायादभिमहाघोषं; D5 श्वायातीमतिमहाघोरां (hypermetric); S प्रयांतीं (M4 'यातां) सुमहाघोरां. —⁵) B2. 3. 5 Dc1 Dn1 D3 राष्ट्र- (for 'क्षय-). G5 महोदयं (for 'महोदधिम्). D7. 8 गतप्राणांगसंभवां; G1 M (except M4) यमराष्ट्रविवर्षं (G1 'धि) नीं. —^o) Dn2 D2 निपात्य (for निहत्य). S घोरान् (for बाणैर्). —^d) G5 damaged. S1 Ks. 4 B1. 2. 5 D1. 4 हैडिबिम्; Dn D2. 3. 5. 7. 8 हैडिबि- (Dn1 'ब) म्. D5 आद्रवत्; D8 S (G5 damaged) अर्दयत् (for आर्दयत्). B4 द्रौणिप्रवर्तयन्नदीं (sic).

125 G5 partly damaged. —^a) D2. 4. 5 अभि- (for 'अति-). S संरब्धः (for 'संकुद्धः). —⁵) S K1-8 B5 D1. 5 पार्पतं (D5 'तौ); Dc1 D2. 4. 8 पार्थिवान् (for 'पार्पतान्). —^o) B1 T G2-5 पार्थ (for 'पार्थान्). —^d) D5 द्रौणिर्हत्वा; S विद्धा द्रौणिर् (G5 'णि) (by

पुनरप्यतिसंकुद्धः सवृकोदरपार्पतान् ।

स नाराचगणैः पार्थान्द्रौणिर्विद्धा महाबलः ॥ १२५

जघान सुरथं नाम दुपदस्य सुतं विभुः ।

पुनः श्रुतंजयं नाम सुरथस्यानुजं रणे ॥ १२६

बलानीकं जयानीकं जयाश्वं चाभिजग्नवान् ।

श्रुताह्वयं च राजेन्द्र द्रौणिर्निन्ये यमक्षयम् ॥ १२७

त्रिभिश्चान्यैः शरैस्तीक्ष्णैः सुपुङ्खै रक्ममालिनम् ।

transp.). Dn2 D2. 4. 7. 8 M4 महारथान्; D5 T G1. 2. 5 M1-3. 5 रथः (for 'बलः).

126 ") Dc1 Dn1 M4 विभुः. —^o) D5 ततः (for पुनः). S2 D5 श्रुतजयं; K4 B Dc1 Dn D2. 4. 8 T G M1. 2 शत्रुंजयं (for 'श्रुतंजयं). —^d) K4 B (except B1) D1. 2. 5. 7. 8 T G2 दुपदस्य (for 'सुरथस्य). K4 B2 Dc1 Dn1 D1. 2. 4 T G2 [आ]त्मजं (for [अ]नुजं).

127 ") G5 damaged. T G2-4 हयानीकं (for बलां). D5 राजानीकं; D7 lacuna (for 'जयानीकं). —⁵) K1 जयाश्वं वा; B1 बलाश्वं च; Dn2 D2. 4 जयं चात्र; D5 जलाश्वं च; D7. 8 जयं चापि (for 'जयाश्वं च). S K1-8 D3. 5. 6 G1 [अ]पि; Dn2 D2. 4. 7. 8 नि- (for [अ]भि-). — B Dc1 Dn D2-4. 7 S (except G8) ins. after 127^{ab}; S1 K3 after 128^a; S2 K1. 2 D1 after 129 :

1133* पुनः शरेण तीक्ष्णेन द्रौणिः सिंह इवोन्नदन् ।

[S1 K3 om. the prior half. M4 ततः (for पुनः). B5 परेण (for 'श'). T G1. 2. 4. 5 M तीक्ष्णेन (for तीक्ष्णेन). S2 रौद्रिः; G2 द्रौणिः (for 'द्रौणिः). K1 B (except B4) Dn2 इवानन्द (K1 'त); D2 G5 M4 इवोन्नदन्.]

—After 1133*, S K1-8 D1 read 128^{cd} and B Dc1 Dn D2-4. 7 S (except G3) 129. —^o) G5 partly damaged. S1 K3 श्रुतान्वयं; B5 श्रुत्वानुगं; Dn2 D2. 4. 7. 8 श्रुतायुषं (for 'श्रुताह्वयं). B5 lacuna for च. S2 राजेन्द्र; B (except B1) D1. 8 राजानं; G5 **द्रं (for 'राजेन्द्र). D5 श्रुताश्वमथ राजेन्द्र.

128 After 128^a, S1 K3 ins. 1133*. S1 K3 om. 128^b. —⁵) S हेम- (for 'रक्म-). Dn2 D2. 4 सुपुङ्खै रक्मलोचनं; D8 क्षयं निन्ये सुलोचनं. —After 128^{ab}, S2 K1. 2 D1 read 129. D5. 6 om. 128^{cd}. S2 K1. 2 D1 read 128^{cd} after 1133*, —^o) D1 शत्रुंजयश्च; M4

शत्रुंजयं च बलिनं शक्रलोकं निनाय ह ॥ १२८
 जघान स पृषधं च चन्द्रदेवं च मानिनम् ।
 कुन्तिभोजसुतांश्चाजौ दशभिर्दश जघ्नवान् ॥ १२९
 अश्वत्थामा सुसंकुद्रः संधायोऽग्रमजिह्वगम् ।
 मुमोचाकर्णपूर्णैः धनुषा शरमुत्तमम् ।
 यमदण्डोपमं घोरमुद्दिश्याशु घटोत्कचम् ॥ १३०
 स भित्त्वा हृदयं तस्य राक्षसस्य महाशरः ।
 विवेश वसुधां शीघ्रं सपुङ्खः पृथिवीपते ॥ १३१
 तं हतं पतितं ज्ञात्वा घृष्टद्युम्नो महारथः ।
 : सकाशाद्राजेन्द्र अपनिन्ये स्थान्तरम् ॥ १३२
 तथा पराङ्मुखरथं सैन्यं यौधिष्ठिरं नृप

पराजित्य रणे वीरो द्रोणपुत्रो ननाद ह ।
 पूजितः सर्वभूतैश्च तव पुत्रैश्च भारत ॥ १३३
 अथ शरशतभिन्नकृतदेहै-
 र्हतपतितैः क्षणदाचरैः समन्तात् ।
 निधनमुपगतैर्मही कृताभू-
 द्विरिशिखरैरिव दुर्गमातिरौद्रा ॥ १३४
 तं सिद्धगन्धर्वपिशाचसंघा
 नागाः सुपर्णाः पितरो वयांसि ।
 रक्षोगणा भूतगणाश्च द्रौणि-
 मपूजयन्मत्सरसः सुराश्च ॥ १३५

C. 7. 6921
B. 7. 156. 190
K. 7. 157. 189

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥

शत्रुंजयं (for शत्रुं). —^d Śs D1.3 यमलोकं; B शत्रु-
 लोकं (for शक्र). Dn2 निनीय (for निनाय). Śs K1.2
 Dn1 D2 G1 M (except M4) च; B1 D1 T G2-5 सः
 (for ह).

129 Ś1 K3 D3 G3 om. 129. Śs K1.2 D1 read
 129 after 128^{ab}; B Dc1 Dn D2-4.7 S (G3 om.)
 read it after 1133*. —^a B5 partly damaged.
 Śs स वृषधं; K1.2 स मृ (K2 वृ)षत्वं; B5 ***क्तं;
 Dn1 D6 स वृ (D6 वृ)षधं; D2 स पृषत्कं; D3 स
 पृषधं; D4 संपृषत्कं; D7 संपृषधं (for स पृषधं). S
 (G3 om.) जघान चैव सपुङ्खः (G3 'प्र')धुं. —^b B2 (marg.)
 वंधुदेवं; B4 Dn2 D2.4.7 चंद्रसेनं (for 'देवं'). K1 B2
 (orig.) T मारिष; B2 (marg.) D6 मालिनं (for मानि-
 नम्). Śs जयाश्वं चापि जघ्नवान् (= 127^b). — Śs
 om. (hapl.) 129^{cd}. —^c D4.6 कुंत; D5.7 G5 कुंती-
 (for कुन्ति). K1 चोभौ; K2 चंद्रो; K4 चंडो; B1
 आजौ; B2.4 Dn2 D1.5 चासौ; G1 M1.2 चैव (for
 चाजौ). — After 129, Śs K1.2 D1 ins. 1133*.

130 ^a D2 तु (for सु). —^c D2.6 कर्णं (for
 [आ]कर्णं). D1 -पूरेण (for -पूर्णैः). —^d D7 उदीप्य
 (for उद्दिश्य). Ś K1-3 तु; D2.4.8 [अ]थ; D6
 [आ]सु (for [आ]शु).

131 ^a D6 विद्धा (for भित्त्वा). K1 om. हृदयं.
 B5 कुंति चाहंसयं तस्य (sic). —^b K1 G4 महारथः; G2
 'बलः' (for 'शरः'). —^c Dn2 D2.4.7.8 भित्त्वा; D5

तीक्ष्णः (for शीघ्रं). —^d B1.4 D2.4.7 S (except
 M2) सपुङ्खः (for सपुङ्खः).

132 ^a B2 (marg.) दृष्ट्वा; G2-5 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा).
 —^c Ś1 K3 D5 राजेन्द्रम्; Śs K1.2 राजेन्तम् (for
 राजेन्द्र). —^d Ś K1.3 D1 उपनिन्ये; K2.4 B Dc1
 Dn1 D3 व्य (B1 त्व)पनिन्ये (for अपं). B1-4 D3 रयो-
 त्तमं (B4 'मः'); B5 यमश्वं (for स्थान्तरम्).

133 ^a K3 B Dc1 D3 M3 ततः (for तथा). Bom.
 ed. -नृपं (for -रथं). Dn1 ततः पराङ्मुखं सैन्यं. —^b
 Dn1 दृष्ट्वा (for सैन्यं). D5 बली (for नृप). —^c Dn2
 D2.4.7.8 S रिपून् (for रणे). T G2-5 वीरान् (for
 वीरो). —^d K2 च (for ह). —^e D2 तव (for
 सर्वं). K3 D1 -भूतेषु; Dn2 D4.7.8 -लोकैश्च; D2
 पुत्रैश्च (for -भूतैश्च). —^f S यो (G1.4 M यौ)धैश्च
 (for पुत्रैश्च). Dn2 D4.7.8 मारिष (D7 'वः') (for
 भारत). D2 सर्वलोकैश्च मारिष.

134 ^a Ś1 K3 -कृतभिन्नदेहैर्; D5.6 -भिन्नकृतदेहैः.
 —^b D5 शरवीक्षितैः (for क्षणदाचरैः). —^c Ś K1-3
 मही तदा (Ś1 K2 भृता)भूद्; Dn2 D2.4.5.7.8 बभूव
 भूमिर्; S मही वृता (M4 वृता मही) सा (for मही
 कृताभूद्). —^d S बभूव (for [अ]तिरौद्रा).

135 ^{ab} D7.8 -नागा संघाः (for -संघा नागाः). —^c
 D5 [आ]शु (for च). D7.8 सर्वे (for द्रौणिम्). —^d
 Ś K1-3 D1.3.6 अभ्यर्चयन्; D7.8 [S]प्यपूजयन् (for

१३२

C. 7. 5922
B. 7. 157. 1
K. 7. 158. 1

संजय उवाच ।

द्रुपदस्यात्मजान्दृष्ट्वा कुन्तिभोजसुतांस्तथा ।
द्रोणपुत्रेण निहतान्नाक्षसांश्च सहस्रशः ॥ १
युधिष्ठिरो भीमसेनो वृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ।
युयुधानश्च संयत्ता युद्धायैव मनो दधुः ॥ २
सोमदत्तः पुनः क्रुद्धो दृष्ट्वा सात्यकिमाहवे ।
महता शरवर्षेण छादयामास सर्वतः ॥ ३
ततः समभवद्युद्धमतीव भयवर्धनम् ।
त्वदीयानां परेषां च घोरं विजयकाङ्क्षिणाम् ॥ ४

दशभिः सात्वतस्यार्थे भीमो विव्याध कौरवम् ।
सोमदत्तोऽपि तं वीरं शतेन प्रत्यविध्यत ॥ ५
सात्वतस्त्वभिसंकुद्धः पुत्राधिभिरभिप्लुतम् ।
वृद्धमृद्धं गुणैः सर्वैर्ययातिमिव नाहुषम् ॥ ६
विव्याध दशभिस्तीक्ष्णैः शरैर्वज्रनिपातिभिः ।
शक्त्या चैनमथाहृत्य पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ७
ततस्तु सात्यकेरर्थे भीमसेनो नवं दृढम् ।
शुभोच परिधं घोरं सोमदत्तस्य मूर्धनि ॥ ८
सात्यकिश्चाग्रिसंकाशं शुभोच शरमुत्तमम् ।

अपूज^१). Ds च राजन्; T G2.4 तथैव; Gs.5 तथैव
च (for सुराश्च).

Colophon: Ks missing. — *Sub-parvan*: Bom. ed.
घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: K4
चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name*: Ś2 K1.2.3 B D G1.5
M (except M4) रात्रियुद्धं. — *Adhy. no.* (figures,
words or both): Dn1 D2 156; T G1.2.4.5 M1-8.5
(*sup. lin.*) 153; Gs 150; M4.5 151. — *Sloka*
no.: Dc1 191; Dn1 190.

132

 This adhy. is missing in Ks (cf. v. 1. 7.
125. 14).

1 ^१ D2.5.7 G5 कुन्तिभोज (for कुन्ति^१). G1.3
तदा (for तथा). — °) Ś2 K1.2 निहतान्द्रोणपुत्रेण.

2 °) Dn2 संसक्ता; D2 T Gs-5 संयुक्ता; D1
संकुद्धा; Ds संकुद्धो (for संयत्ता).

3 °) Dn2 ततः; D2.4.7.8 तथा; Ds तु सं- (for
पुनः). Ds क्रोधाद् (for क्रुद्धो). — °) S (except Gs
M4) बाण- (for शर-). Ks वंशेन (for चर्वेण). Ś
K1.2 महता रथवंशेन. — °) Ś2 K1.2 D1.3.5 सर्वशः;
B Dc1 Dn D2.4.7.8 भारत (for सर्वतः).

4 ^१ Dn2 D2.4.7.8 [अ]द्भुत- (for भय-). Ś K
(Ks missing) Dn2 D1-4.6-8 दशो (K4 'शि')नं (for चर्व-
नम्). — Ds om. 4°-5°. — °) B4 Dn2 D2.4.8
कांक्षिणं (for 'णाम्). — After 4, K4 B Dc1 Dn

D1.8 ins.:

1134* तं दृष्ट्वा समुपायान्तं रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ।

[B समुपायान्तं.]

5 Ds om. 5^{ab} (cf. v. 1. 4). — °) K4 कौरवैः;
Bom. ed. सायकैः (for कौरवम्). — °) T G2-5 [अ]थो
भीमं; G1 M [अ]व्यथितः (for तं वीरं). — °) K1 T
प्रतिविध्यत.

6 °) Ds त्वति-; Ds त्वथ; T Gs-5 चाति-; G1
M (except M4) चापि (for त्वभि-). G2 सात्वतस्याति-
संकुद्धः. — °) Ś1 K1 D2.3.8 T पुत्रादिभिर् (for
'धिभिर्'). Some MSS. अभिप्लुतः. — °) K4 सोमदत्तं;
B4 Dn1 D1.2.6 वृद्धं वृद्ध-; Ds वृद्धैर्वृद्ध-; Ds वृद्धमिद्धं;
T G2.4 वृद्धमिस्थं; G1 M1.2 वृद्धमृद्ध- (for 'मृद्धं').
D4 गणैः (for गुणैः). Dn1 D1.2.4 युक्तं (for सर्वैर).

7 °) T G2 विव्याध (for 'ध). — °) K4 B2.3
Dc1 Dn1 D1.5 निपातनैः (for 'तिभिः). Ds शरैर्जैरपा-
तितैः. — K4 om. 7°-9°. D2.4 om. (hapl.) 7^{cd}.
— °) B1 G1 M (except M4) पृष्ट्वा (for शक्त्या).
B Dc1 Dn Ds विनिभिद्य; Ds अथाहृत्यत; Ds तथा-
हृत्य; M4 अथो हृत्य (for अथाहृत्य). — °) T G2 विव्याध
(for 'ध). S पंचभिः (for सप्तभिः).

8 K4 om. 8 (cf. v. 1. 7). — °) Ds पुनस् (for
ततस्). Ś2 D1 S सात्वतस्यार्थे; K1.2 सात्यकस्यार्थे; D1
'केर्यो हि; Ds 'कयार्थे वै (for 'केर्ये). — °) Ś1 Ks
D4.5.7.8 T G2-5 जेमसेनिर्; Ds जेमसेनो (for भीमं).
— °) Ś1 (*sup. lin.*, 83 in text). 2 K2.8 पट्टिशं

[758]

सोमदत्तोरसि क्रुद्धः सुपत्रं निशितं युधि ॥ ९
 युगपत्पेततुरथ घोरो परिधमार्गणौ ।
 शरीरे सोमदत्तस्य स पपात महारथः ॥ १०
 व्यामोहिते तु तनये बाह्लीकः समुपाद्रवत् ।
 विसृजञ्शरवर्षाणि कालवर्षाव तोयदः ॥ ११
 भीमोऽथ सात्वतस्यार्थे बाह्लीकं नवभिः शरैः ।
 पीडयन्वै महात्मानं विव्याध रणमूर्धनि ॥ १२
 प्रातिपीयस्तु संक्रुद्धः शक्तिं भीमस्य वक्षसि ।

निचखान महाबाहुः पुरंदर इवाशनम् ॥ १३
 स तयाभिहतो भीमश्चक्रम्पे च मुमोह च ।
 प्राप्य चेतश्च बलवान्गदामस्मै ससर्ज ह ॥ १४
 सा पाण्डवेन प्रहिता बाह्लीकस्य शिरोऽहरत् ।
 स पपात हतः पृथ्व्यां वज्राहत इवाद्रिराट् ॥ १५
 तस्मिन्निनिहते वीरे बाह्लीके पुरुषर्षभे ।
 पुत्रास्तेऽभ्यर्दयन्मीमं दश दाशरथेः समाः ॥ १६
 नाराचैर्दशभिर्मिस्ताग्निहृत्य तवात्मजान् ।

C. 7. 6941
B. 7. 157. 20
K. 7. 158. 20

(K. 3. ०९) (for परिवं).

9 K₃ om. 9^{ab} (cf. v. 1. 7). — ^a Ś₂ B De₁ Dn₁ D₂. 2. 5. 7 सात्वतोपि; K₁. 2 Dn₂ D₁. 4. 6. 8 सात्व-
कोपि (for 'किञ्च'). — ^a Ś₁ सुपत्रं; K₁ सुपत्रं; K₃
सुपत्रं; Dn₂ सपत्रं; D₂ सपुत्रं; D₅ सुपुत्रं (for सुपत्रं).

10 ^a Ś₂ K₃ B₁-3 D₃. 7. 8 अथो; K₁ अथौ; B₄
T G₂-4 उभौ; B₅ चैव; De₁ Dn₂ वीरे; Dn₁ D₅
घोरो; D₄ वीरौ; M₃ राजन् (for अथ). G₅ युगपत्तु-
*रुहौ. — ^b Dn₁ D₅ रथे; D₄ घोरा (for वीरौ).
— ^a D₅ महारथाव; D₇ ततो भुवि (for महारथः).
D₅ मुञ्चितो निपपात ह.

11 ^a Dn₂ D₄. 8 विमोहिते; D₂ संमो; D₇
lacuna (for व्यामो). — ^b Ś₂ K₃ D₅. 6 बाह्लिकः;
K₁ बाह्लिकाः; G₅ वाल्मीकिः (for बाह्लीकः). Ś₂ K₃ B
(except B₁) De₁ Dn D₁. 2. 4. 7. 8 तमुपाद्रवत् (for
समुपा). — ^a G₅ च; M₁. 2 तु (for [ह]व).

12 ^a Ś₂ K₁. 2 D₃-6 G₂. 5 [स]पि (for सथ). — ^b
Ś K (K₅ missing) D₅ बाह्लिकं. Ś₁ K₃ दशभिः (for
नवभिः). — ^c B De₁ Dn D₂. 4. 7. 8 प्र (D₄. 8 अ)पीड-
यन्; D₁. 8 प्रपीडयन्वै (hypermetric); S C_v प्रातिपी-
(G₃ 'तिवी'; G₄ 'तीपि'; G₅ 'तीवी'यं (for पीडयन्वै)).
— ^a T G₂. 5 विव्याध (for 'व'). G₃ शर- (for रण-).

13 ^a Ś₁ K₁-3 Dn प्रतिपे (Dn 'पी'यस; Ś₂ K₄
B₄ D₁-3. 6 प्रातिपेयस; B₂ (marg. as in text) प्रपी-
डितस; D₄ *तिपयः; G₃ प्रातिवीयस; G₄. 5 M₃-5
प्रातिपी (G₅ 'वी'यस (for प्राति)). D₄. 7. 8 सु- (for
तु). D₅ om. संक्रुद्धः. — ^b K₂ D₁ वर्मणि; K₃
वर्षिणी (for वक्षसि). — D₅ om. 13^{ad}. — ^c D₄
G₁. 3 M₁. 2 निजवान (for निचखान). K₁ महाबाहो.

14 ^a Ś₂ K₂-4 Dn₁ तथा (for तया). D₄. 5. 7. 8

नि- (for [अ]भि-). T G₂. 5 वीरश् (for भीमश्).
— ^b Ś₂ K₁-3 चक्रं; Dn₂ 1. 2. 4. 7. 8 चचाळ (for
चक्रम्पे). K₄ D₅. 7 G₅ मुमोह ह (for 'ह च'). — K₁
om. 14^{ad}. — ^a B₁. 2 D₂. 4. 7. 8 तस्मै (for अस्मै).
Ś₂ K₂ D₁ मुमोह (for ससर्ज).

15 ^b Ś₂ K₁-3 D₁. 3. 5. 6 बाह्लिकस्य. G₁ M [स]भि-
हनत् (for शहरत्). — ^c D₇. 8 transp. स and पपात.
S (except G₁ M₁. 2) नृपः (for हतः). T पद्भ्यां;
G₅ पृथिव्यां (for पृथ्व्यां). — ^a Dn₂ D₂. 4. 7. 8 द्रुमः;
G₂ [अ]चलः (for [अ]द्रिराट्).

16 ^b Ś₂ K₁-3 D₁. 3. 6 बाह्लिके. K₃ B₅ D₅ पुरुषर्षभ
(for 'र्षभे'). — B₄ om. 16^{ad}. — ^c K₁ [स]त्यर्दयन्;
B₁ D₅. 7. 8 [स]भ्यर्दयन्; B₅ [स]भ्यर्गमन् (sic) (for
'र्दयन्'). G₂. 6 वीरं (for भीमं). — ^a T G₂. 4 समं
(sic) (for समाः). — After 16, Ś K (K₅ missing)
B₁. 2. 3 (marg.) D (except D₅) ins. :

1135* नागदत्तो दृढरथो वीरबाहुरयोभुजः ।

दृढः सुहस्तो विरजाः प्रमाथी चोप्रायाय्यपि ।

तान्दष्ट्वा चुकुपे भीमो जगृहे भारसाधनात् ।

एकमेकं समुद्दिश्य पातयामास मर्मसु ।

ते विद्धा व्यसवः पेतुः स्वन्दनेभ्यो हतौजसः । [5]

चण्डवातप्रभमा वा पर्वताग्रान्महीरुहाः ।

[(L. 1) K₂. 3 D₂. 7. 8 नागदत्तो (for 'दत्तो'). K₁
वीरे; K₃. 4 Dn₁ महा; B₁-3 D₅ वीरो (for वीर-).
B₂ वीरो (for 'बाहुर'). De₁ D₅ अथोभुजः (for अवो).
— (L. 2) B₁. 2 De₁ D₅ दृढः प्रहस्तो; Dn₁ दृढप्रहस्तो;
D₂ lacuna (for दृढः दु'). D₅ सुदृढः सुहस्तो वीरः (for
the prior half). K₄ प्रमाथी; Dn₂ 'यश् (for 'थी').
Ś₁ K₃ D₇. 8 चाप्रायाय्यपि; D₂ परकावपि; D₅ चोप्राया-
दपि; D₅ चोप्रायाज्जेपि (sic) (for चोप्रायाय्यपि). D₄ समाथी
परकावपि (for the post. half). — (L. 3) B₁. 3 चुकुपे

C. 7. 6941
B. 7. 157. 21
K. 7. 158. 20

कर्णस्य दयितं पुत्रं वृषसेनमवाकिरत् ॥ १७
ततो वृषरथो नाम भ्राता कर्णस्य विश्रुतः ।
जघान भीमं नाराचैस्तमप्यभ्यवधीद्वली ॥ १८
ततः सप्त रथान्वीरः स्थालानां तव भारत ।
निहत्य भीमो नाराचैः शतचन्द्रमपोथयत् ॥ १९
अमर्षयन्तो निहतं शतचन्द्रं महारथम् ।
शकुनेभ्रातरो वीरा गजाक्षः शरभो विश्वः ।
अभिद्रुत्य शरैस्तीक्ष्णैर्भीमसेनमताडयन् ॥ २०

स तुद्यमानो नाराचैर्वृष्टिवैरैरिवर्षभः ।
जघान पञ्चभिर्बाणैः पञ्चैवातिबलो रथान् ।
तान्दृष्ट्वा निहतान्वीरान्विचेलुर्मुपसत्तमाः ॥ २१
ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धस्तवानीकमशतयत् ।
मिषतः कुम्भयोनेश्च पुत्राणां च तवानघ ॥ २२
अम्बष्ठान्मालवाञ्छूरांस्त्रिगर्तान्सशिबीनपि ।
प्राहिणोन्मृत्पुलोकाय गणान्युद्धे युधिष्ठिरः ॥ २३
अभीपाहाञ्छूसेनान्वाहीकान्सवसातिकान् ।

(for चुक्रुधे). D₄ वीरो (for भीमो). S K₁-s D₁ भार-
(K₁ रभ)ताधनं; D₈ *ताधकान्; D₇ s *ताधनात् (for
*ताधनान्). — D₄ om. lines 4-5. — (L. 4) B₁-s
D₁ D₂ पक्षेकं स (for पक्षमेकं). — (L. 5) S₂ विद्धा
(for विद्धा). B₁ 2 हनौजतः (for हनौ). — (L. 6)
K₄ D₂ न-प्रमश्रास्तु; D₂ s द्वांगः; D₁ *द्वेव (for *श्रा
वा). S K₁ s महीरहः (for *रहाः).]

17 ^a) D₈ वीरस् (for भीमस्). — ^b) S₁ (sup.
lin. as in text) महाभुजान् (for तवात्मजान्). — ^d)
D₁ D₄-s G₈ अवाकिरन् (for *किरन्).

18 ^a) K₄ s D₂ D₂ वृकरथो; D₄ वृकोदरो; T
G₂-s विषघरो (for वृषरथो). — ^b) G₈ damaged. K₄
D₁ सूतजः (for विश्रुतः). — ^c) D₂ s D₂ s विव्याध
(for जघान). — ^d) K₄ B₁ D₂ D₁ s अभ्यद्रवद्; D₈
*वधद् (for *वधीद्). S₂ K₁ s S स तमप्य (K₁ *भ्य-)
वधीद्वली; D₁ तमापत्यवधी; D₂ तं समभ्यवधी; D₂
तमप्यथ विविद्रुलं; D₄ तमस्तथावधीद्वली; D₈ तमप्यथा-
वधी.

19 ^a) D₂ s T G₂-s वीरान् (for वीरः). — ^b) B
(except B₄) D₁ D₈-s इयालानां; D₂ s शालानां
(for स्या). D₈ इयालानां महारथान् (submetric).
— D₂ reads 19^a-21^a twice.

20 For the repetition in D₂, cf. v. l. 19. The
portion of the text from 20 up to 7. 142. 9 is
lost in S₂ on missing folios. — ^b) B₁ महारथाः (for
*रथम्). — ^c) G₈ damaged. D₂ s भ्रातरं (for *रो).
S₁ K (K₈ missing) D₁ s ततोऽस्य भ्राता शकुनिरः; T
G₈ शकुनेभ्रातरो वीरौ. — ^d) S₁ K (K₈ missing) D₈
G₁ s M₁ s गजोक्षः; B₁ राजाक्षः; B₂ (marg.) s D₂
(both times). n₂ D₂ s T G₈ गवाक्षः; D₈ राजाक्षः
(for राजाक्षः). T G₂-s शरभो (for शरभो). K₄

विभूः. — After 20^a, D₈ s ins. :

1136* सुभगो भातुदत्तश्च शूराः पञ्च महारथाः ।

— ^a) K₂ om. स्तीक्ष्णैः. — ^c) S₁ K₁-s B₁ s D₁ s s
G₄ s अताडयन्; G₂ अपोथयन् (for अताडयन्).

21 For the repetition in D₂, cf. v. l. 19. S₂
missing (cf. v. l. 20). D₈ om. (hapl.) 21^a-22^b.
— ^a) K₁ मत् (for स). K₁ तुद्यमानो; K₈ B₈ D₂
D₂ s s ताड्य (for तुद्य). — ^b) K₂ इवायुक्तः; K₄
D₁ इवाषभः; D₂ s D₂ s s इवाचलः; G₈ इवर्षभ
(for *वर्षभः). — B₄ om. 21^a. 21^a is partly
damaged in G₈. — ^d) K₂ वा; D₂ च (for [ए]व).
K₁ s s D₁ s s अतिबली; D₂ (first time) D₂ S
(G₈ damaged) *बलान् (for *बलो). D₈ महान् (for
रथान्). B (B₄ om.) D₁ D₂ (second time) पंचैवा-
तिरथान्बली; D₂ s D₂ s पंच चातिबलानुपात्तः; D₄ पंचा-
शतबला नृपाः. — ^e) D₂ s T G₂-s विचेहर् (for *छहर्).
K₁ s D₈ s -सत्तमः; D₄ -सत्तम (for -सत्तमाः).

22 S₂ missing (cf. v. l. 20). D₈ om. 22^a (cf.
v. l. 21). — ^a) G₁ M (except M₄) मिषतो (for
*तः). S₁ K₂-s B₄ D₁ s s s तु; K₁ सु (for च).
— ^d) K₄ s B D₁ D₂ D₁ s s s transp. च and
तव. D₈ G₁ पुत्राणां तव भारत.

23 S₂ missing (cf. v. l. 20). 23^a is partly
damaged in G₈. — ^a) Some MSS. बंधवान्; D₈
अमृदयन्. D₈ मागधाज्; G₁ M मालवान्. — D₈
om. 23^a-24^a. — ^b) K₁ s च शिबीनः; D₄ शबलान्
(for सशिबीन्). — ^d) K₁ s B₁ शूरान्; K₄ B₂-s
D₁ D₂ कुद्धो (for गणान्). K₁ s M₄ बाणैर्; T
G₁-s M₁-s s कुद्धो; G₈ युधि (for युद्धे). S₁ K₄
विशारदः (for युधिष्ठिरः). D₁ क्षणाद्युद्धविशारदः; D₄
s s धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः.

निकृत्य पृथिवीं राजा चक्रे शोणितकर्दमाम् ॥ २४
 यौधेयारङ्गराजन्यमद्रकाणां गणान्युधि ।
 प्राहिणोन्मृत्युलोकाय शूरान्बाणैर्युधिष्ठिरः ॥ २५
 हताहरत गृहीत विध्यत व्यवकृन्तत ।
 इत्यासीत्तुमुलः शब्दो युधिष्ठिररथं प्रति ॥ २६
 सैन्यानि द्रावयन्तं तं द्रोणो दृष्ट्वा युधिष्ठिरम् ।
 चोदितस्तव पुत्रेण सायकैरभ्यवाकिरत् ॥ २७
 द्रोणस्तु परमकुद्धो वायव्यास्त्रेण पार्थिवम् ।
 विव्याध सोऽस्य तदिव्यमस्त्रमस्त्रेण जन्निवान् ॥ २८

तस्मिन्निहिते चास्त्रे भारद्वाजो युधिष्ठिरे ।
 वारुणं याम्यमाश्रेयं त्वाष्ट्रं सावित्रमेव च ।
 चिक्षेप परमकुद्धो जिघांसुः पाण्डुनन्दनम् ॥ २९
 क्षिप्तानि क्षिप्यमाणानि तानि चास्त्राणि धर्मजः ।
 जघानास्त्रैर्महाबाहुः कुम्भयोनेरवित्रसम् ॥ ३०
 सत्यां चिकीर्षमाणस्तु प्रतिज्ञां कुम्भसंभवः ।
 प्रादुश्चक्रेऽस्त्रमैन्द्रं वै प्राजापत्यं च भारत ।
 जिघांसुर्धर्मतनयं तव पुत्रहिते रतः ॥ ३१
 पतिः कुरूणां गजसिंहगामी

C. 7. 6958
 B. 7. 157. 38
 K. 7. 158. 38

24 Śs missing (cf. v. l. 20). Ds om. 24^a (cf. v. l. 23). K1.2 om. (hapl.) 24-25. —^a) D2.4 अभिषादाञ्; S अभीषदाञ् (for 'षादाञ्). —^b) B5 Dn1 D2.3.8 बाह्मिकाञ्. B2.4.5 Dc1 सवशातिकान्; Dn2 च वशातिकान्; D2.4 च वसातयः; D5 सवसातिभिः; D7.8 च वसातिभिः (for सवसातिकान्). S वसाती (G5 'वाती'; M2 'सती')श्च सबाह्मिकाञ्. —^c) B2.4 S (except M1) निहत्वा; D2 विकृत्वा (for 'त्य). D5 युधिर्वी (for 'वी'). Ś1 K8.4 D1.2.8 राजञ्; Dn2 D2.4.7.8 चक्रे (for राजा). —^d) Dn2 D2.4.8 मांसः; D7 मांसे (for चक्रे).

25 Śs missing (cf. v. l. 20). K1.2 om. 25 (cf. v. l. 24). —^a) K4 B2 (marg. as in text).4 Dc1 Dn2 यौ (Dn2 यो) धेयान्मालवाप्राजन्; Dn1 'यान्बहु-राजन्यान्; D1 'यान्सावकाप्राजन्; D2 'यान्प्रचकाप्राजन्; D3 यानेयानक्षयाप्राजन्; D4 यौधेयान्क्षयवकाप्राजन्; D5 आयोधे सगणाप्राजन्; D6 यौधेयान्क्षयवकाप्राजन्; D7.8 'यान्दरदाप्राजन्; S 'यान्दराजन्यान्. —^b) Dn2 D2.4.5 S मद्रकां (G5 'का')श्च; D6 मद्रकानां (for 'मद्रकाणां). D2.4 रणान् (for गं). D1 मद्रकांस्तगणान्युधि. —^c) Dn2 D2.4.7.8 यमः; D8.6 परः (for मृत्युः). —^d) Dn2 D2.4.7.8 शूरान्बाणगणैः (D4 'शतैः) क्षणात्; G2 गणाङ्कुदो युधिष्ठिरः.

26 Śs missing (cf. v. l. 20). —^a) K1.2 हतो; K4.1 D1 ततो; S हत (for हत). D2 हतान्दरत गृहीत. —^b) D2 विध्यत व्यनिकृतत; T G2-5 M2.5 'ध्वमपकृतत; G1 M1.2 वध्यतावचकृतत; G2 विध्यध्वं विकृतत (sub-metric); M3 विध्य चावचकृतत. —^c) Dn2 D2.4.7.8 अभवत्; T G2-5 हत्यभुत् (for हत्यासीत्). Dn1 D5 तुमळः; D8 तुमलः (for तुमुलः).

27 Śs missing (cf. v. l. 20). —^a) D2 सैन्यं वि- (for सैन्यानि). D3 व्यधमंतं (for द्रावयन्तं). —^b) B4 transp. द्रोणो and दृष्ट्वा. —^c) D2.4-6 नोदितस् (for चो'). —^d) D2 अभ्यवारयत्; D4 'हरत्; G4 अभ्यवारयत् (for अभ्यवाकिरत्).

28 Śs missing (cf. v. l. 20). —^b) K2 om. (hapl.) from पार्थिवम् up to मस्त्रेण (in 28^d). Dn2 D2.4.5.7.8 पांडवं; G1 M1.2 पार्थिव (for 'वम्). —^c) K4 विव्याध; T G2 विव्याध (for 'ध). B Dc1 Dn सोपि; D2 तस्य; D3 सोय (for सोऽस्य). G1 M1.2 तं (for तद्). —^d) D4 पांडवं (for जन्निवान्).

29 Śs missing (cf. v. l. 20). —^a) K1 M1.2 चास्त्रे; T G2.8 M2.5 [s] चास्त्रे (for चास्त्रे). Dn2 D4.7.8 तस्मिन्निहिते. —^b) B5 T G2-4 युधिष्ठिरे (for 'ष्ठिरे). — Dn1 reads 29^a-30^a on marg. —^c) Ś1 K1-3 D1.5 समरे (for परम-). K1.2 द्रोणो (for कुद्धो). T G2 दिव्यास्त्राणि च चिक्षेप; G1.4.5 M दिव्या-न्यस्त्राणि संकुद्धो (G4.5 चिक्षेप).

30 Śs missing (cf. v. l. 20). Dn1 reads 30^{ab} on marg. —^a) T G2.3 क्षिप्तान्याक्षिप्यमाणानि. —^b) D6 हास्त्राणि. Dn2 D2.4.5.7.8 धर्मवित्; D5 धर्मतः; G2 सर्वशः (for धर्मजः). —^c) Ś1 K1-3 D1 अवि-भ्रमन्; D4.7.8 असंभ्रमः; D5 अवित्रसत्.

31 Śs missing (cf. v. l. 20). —^a) K1.2 च (for तु). G1 M1.2 सत्यां चिकीर्षमाणं तु. — Dn2 om. (hapl.) 31^a-32^a. —^c) D5 च (for वै). D6.6 प्रादुश्च-कारैर्द्रमस्त्रं.

32 Śs missing (cf. v. l. 20). Dn2 om. 32^{ab} (cf.

C. 7. 698
B. 7. 157. 38
K. 7. 156. 38

विशालवक्षः पृथुलोहिताक्षः ।

प्रादुश्चकारास्त्रमहीनतेजा

माहेन्द्रमन्यत्स जघान तेऽस्त्रे ॥ ३२

विहन्यमानेष्वस्त्रेषु द्रोणः क्रोधसमन्वितः ।

युधिष्ठिरवधप्रेप्सुर्ब्राह्ममस्त्रमुदैरयत् ॥ ३३

ततो नाज्ञासिपं किंचिद्दोरेण तमसावृते ।

सर्वभूतानि च परं त्रासं जग्मुर्महीपते ॥ ३४

ब्रह्मास्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र तदस्त्रं प्रत्यवारयत् ॥ ३५

ततः सैनिकमुखास्ते प्रशशंसुर्नरर्षभौ ।

द्रोणपार्थौ महेष्वासौ सर्वयुद्धविशारदौ ॥ ३६

v. l. 31). — ^δ Ds प्रति (for पृथु-). — ^ο D2. 7. 8 S (except G2. 4) अदीन- (for अहीन-). G2 -चेता (for -तेजा). — ^α K1 D1. 8 महेंद्रम्. B Dc1 Dn1 उर्मि; S अस्त्रं (for अन्यत्). §1 K1-3 प्र- (for स). K1 तेष्टैः; K4 B3 (orig.) T G2-5 तेन; B1. 2. 8 (marg.). 4. 6 तैष्टैः (sic); Dc1 Dn1 तैष्टैः; Dn2 Ds. 6 चास्त्रं; Ds चाद्यु; D1. 8 G1 M4 चाष्टैः (for तेष्टैः).

33 §2 missing (cf. v. l. 20). — ^α B1. 3. 5 Dc1 Dn D2. 3. 6-8 G1 M निहन्यमानेष्वस्त्रेषु. — ^ο Dn1 Ds. 7 G4 -वधं (for -वध-). B5 युधिष्ठिरं परिप्रेप्सुर्. — ^α B5 D (except Dn2 D1) G1. 4 M (except M4) उदीरयत् (for उदै°).

34 §2 missing (cf. v. l. 20). — ^α S भीतो (for ततो). §1 K3 Ds न ज्ञा (K3 नाज्ञा)यते; D3 नाज्ञा-शिपं (for नाज्ञासिपं). Dn D4. 7. 8 नाज्ञासिप्स त (D1. 8 'पुस्त)तः किंचिद्. — ^α §1 सकृद् (for सर्वं). Dn2 D2. 4. 7. 8 transp. परं and त्रासं. D2. 4. 7. 8 S विशां पते (for महीपते).

35 §2 missing (cf. v. l. 20). — ^α D2 प्रेरितं (for उद्यतं). — ^δ G1 M1. 2 धनंजयः (for युधिष्ठिरः). — ^ο Ds च (for [ए]व. — ^α D2. 4. 7. 8 तदस्त्रं पर्य-वारयत्.

36 §2 missing (cf. v. l. 20). — ^ο T G2-5 गुरु-शिष्यौ; G1 M द्रोणशिष्यौ (for 'पार्थौ). — ^α G4 सर्वयुध-; M4 सर्वशस्त्र- (for 'युद्ध-).

37 §2 missing (cf. v. l. 20). — ^α M प्रयुध्य

ततः प्रमुच्य कौन्तेयं द्रोणो द्रुपदवाहिनीम् ।

व्यधमद्रोषताम्राक्षो वायव्यास्त्रेण भारत ॥ ३७

ते हन्यमाना द्रोणेन पाञ्चालाः प्रादवन्भयात् ।

पश्यतो भीमसेनस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ ३८

ततः किरीटी भीमश्च सहसा संन्यवर्तताम् ।

महद्भ्यां रथवंशाभ्यां परिगृह्य बलं तव ॥ ३९

वीमत्सुर्दक्षिणं पार्थमुत्तरं तु वृकोदरः ।

भारद्वाजं शरौघाभ्यां महद्भ्यामभ्यवर्षताम् ॥ ४०

तौ तदा सृञ्जयाश्चैव पाञ्चालाश्च महौजसः ।

अन्वगच्छन्महाराज मत्स्याश्च सह सात्वतैः ॥ ४१

ततः सा भारती सेना वध्यमाना किरीटिना ।

(for प्रमुच्य). — ^ο K4 B Dc1 Dn1 D1. 8 क्रोध- (for रोष-). D2 व्यधमस्त्ववृतास्त्रेण. — For 37^α, Dn2 D4 S subst.:

1137* वायव्यास्त्रेण व्यधमद्रोषपर्याकुलेक्षणः ।

[T1 G2 विधमद् (for व्यध°). Dn2 D4 व्यधमस्तोत्रम- (D4 'त्संवृता)स्त्रेण (for the prior half). Dn2 D4 M4 क्रोध-; T1 G2 द्रोण- (for रोष-).]

38 §2 missing (cf. v. l. 20). — ^α D1 रौद्रेण (for द्रोणेन). — ^δ B1 पंचालाः. — ^α D2 पार्थस्य (for पार्थस्य च).

39 §2 missing (cf. v. l. 20). — ^α K1 D2 किरीटी भीमसेनश्च. — ^δ D5 पर्यवर्ततां; D1. 8 चाभ्यं (for संन्य°). — Ds om. (hapl.) 39°-40°. — ^ο D2 -शब्दाभ्यां (for -वंशाभ्यां). Ds महता शरवर्षेण; T G M1. 2 'ता शरवर्षाभ्यां. — ^α D1 प्रतिगृह्य (for परि°). D2. 4 प्रतिगृह्य बलं तदा.

40 §2 missing (cf. v. l. 20). Ds om. 40 (cf. v. l. 39). — ^δ G2 पश्चिमं (for उत्तरं). K1 lacuna; K4 B Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 च (for तु). — ^α B1 अभ्यवर्ततां; Ds पर्यवर्ततां; T G1-4 M1. 2 अभिवर्षतां (for अभ्य°).

41 §2 missing (cf. v. l. 20). — ^α Dn2 D2. 4. 7. 8 कैक (D2 'के)याः; S (except G1) ते तदा (for तौ तदा). Ds सर्वे (for चैव). — ^δ K1 पांचालाश्च; Dn2 'ल्याश्च; D4 पंचालाश्च (for पाञ्चाला°). — ^ο T G2-5 अन्वगमन् (for अन्वगच्छन्). G1 M1. 2 महाबाहू (for

द्रोणेन वार्यमाणास्ते स्वयं तव सुतेन च

नाशक्यन्त महाराज योधा वारयितुं तदा ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥

१३३

संजय उवाच ।

उदीर्यमाणं तदृष्ट्वा पाण्डवानां महद्बलम् ।

अविषह्यं च मन्वानः कर्णं दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ १

अयं स कालः संप्राप्तो मित्राणां मित्रवत्सल ।

त्रायस्व समरे कर्णं सर्वान्योधान्महाबल ॥ २

पाञ्चालैर्मत्स्यकैकेयैः पाण्डवैश्च महारथैः ।

वृत्तान्तमन्तात्संकुद्वैर्निःश्वसद्भिरिहोरगैः ॥ ३

एते नदन्ति संहृष्टाः पाण्डवा जितकाशिनः ।

शक्रोपमाश्च बहवः पाञ्चालानां रथव्रजाः ॥ ४

कर्ण उवाच ।

परित्रातुमिह प्राप्ते यदि पार्थं पुरंदरः ।

तमप्याशु पराजित्य ततो हन्तास्मि पाण्डवम् ॥ ५

C. 7. 6974
B. 7. 158. 5
K. 7. 159. 5

‘राज). — ^a) T G₂. 8 मात्स्याक्ष (for म^०). K₄ सा-
त्वते; D₂ मालवै; T G₂-5 M₃-5 सात्वताः (for
सात्वतैः). G₁ M₁. 2 राजन्मत्स्याश्च सात्वताः.

42 Ś₂ missing (cf. v. l. 20). — ^a) G₅ भारती
(for ‘ती). T G₁-4 M₁-3. 5 तत्सत्तां भारती (G₁ M₁. 2
कौरवी) सेनां; M₄ तत्सत्ते वध्यमानाश्च. — ^b) T G₁-4
M₁-3. 5 वध्यमानां; M₄ भीमेन च. — After 42^{ab}, N
(Ś₂ K₅ missing) G₅ (marg.) ins.:

1138* तमसा निद्रया चैव पुनरेव व्यदीर्यत ।

— ^a) Ś₁ K₁. 2 D₁ धार्यमाणास; G₁ M वार्यमाणां (for
‘माणास). M₂-5 तु (for ते). — ^b) D₁ D₂. 4. 7. 8
नाश (D₄. 7. 8 न श) क्यं ते; D₅ नाशक्येत; S (except
G₅) नाशकुवन् (for नाशक्यन्त). — ^c) G₁ M योधा
(for योधा). D₄ M₃ ध (M₃ धा) रयितुं (for वार^०).
B₅ G₂. 5 M तव; T G₂. 4 जयं (for तदा).

Colophon om. in S (except M₄): Ś₂ K₅ missing.
— Sub-parvan: Editions घटोत्कचवच; D₁ जयद्रथ-
वच. — Adhy. name: K₁. 2. 4 B D₁ D₂ D₁. 2. 4. 5.
7. 8 रात्रियुद्धं; D₃. 6 रात्रियुद्धे नागदत्तादिवच; Bom.
ed. रात्रियुद्धे द्रोणयुधिष्ठिरयुद्धं. — Adhy. no. (figures,
words or both): D₁ 157; D₂ 156; M₄ 152.
— Śloka no.: D₁ 48; D₂ 49.

133

☞ This adhy. is missing in Ś₂ K₅ (cf. v. l. 7.
132. 20; 125. 14).

1 D₁ M₃ om. the ref. — ^a) Ś₁ K₁-3 D₁ उदीर्ण-
माणं (for उदीर्य^०). K₁ B₂. 8 D₁ D₂ D₂-4. 6-8 G₂-5
तं; D₅ lacuna (for तद्). — ^b) D₄ पाण्डूनां च (for
पाण्डवानां). B₁. 2 D₃ महाबलं; D₂. 4. 7. 8 बलाणैव (for
महद्बलम्). — ^c) A few MSS. अविसहं.

2 D₂ om. 2. — ^b) B₄ वधेन; D₁ D₄ वत्सलः.
— ^a) G₁ M योधान्. K₁. 4 B₂ D₁ महारथः; K₂ B₃
D₁ D₁ ‘रथ; B₁. 4. 5 D₂ D₃. 5-7 ‘रथान्; D₄ ‘रथैः;
D₈ ‘रथाः; T G₂-5 ‘बलान् (for ‘बल).

3 D₃. 6 om. 3. — ^a) K₂ पांचालैर्; D₂ पंचा-
लैर्; T G₂. 4 पांचालान् (for पाञ्चालैर्). G₂ मात्स्य- (for
मत्स्य). K₁ कैकेयैः; D₄ कैकेयैः (for कैकेयैः). — ^b)
G₃ महाबलैः (for ‘रथैः). — ^c) D₁. 8 वृत्ताः (for
वृत्तान्). K₁ संकुद्धा; D₂ D₁ त्वं कुद्वैर् (for संकु-
द्वैर्). — ^d) D₁ D₂ D₃ G₂-5 निश्चसद्भिर (for निःश्व^०).
D₄. 8 महोरगैः (for हवो^०).

4 ^a) Ś₁ D₂. 3. 5-7 G₁ नदन्ति; K₁ नदन्ति (for न-
दन्ति). D₂-4. 6-8 संकुद्धाः; S संरब्धाः (for संहृष्टाः).
— ^b) is partly damaged in G₅. — ^c) D₃. 6 बहुशः
(for बहवः). — ^d) D₄ पंचालानां. K₁ रथद्विपाः (for
‘व्रजाः).

5 ^b) G₄ युधि (for यदि). — ^c) D₈ [अ]थ (for
[आ]शु).

6 ^a) is partly damaged in G₅. — ^a) G₁ जा-

C. 7. 6975
B. 7. 158. 6
K. 7. 159. 6

सत्यं ते प्रतिजानामि समाश्वसिहि भारत ।
हन्तास्मि पाण्डुतनयान्पाञ्चालांश्च समागताम् ॥ ६
जयं ते प्रतिजानामि वासवस्येव पावकिः ।
प्रियं तव मया कार्यमिति जीवामि पार्थिव ॥ ७
सर्वेषामेव पार्थानां फल्गुनो बलवत्तरः ।
तस्यामोघां विमोक्ष्यामि शक्तिं शक्रविनिर्मिताम् ॥ ८
तस्मिन्हृते महेष्वासे भ्रातरस्तस्य मानद ।
तव वक्ष्या भविष्यन्ति वनं यास्यन्ति वा पुनः ॥ ९
मयि जीवति कौरव्य विषादं मा कृथाः क्वचित् ।
अहं जेष्यामि समरे सहितान्सर्वपाण्डवान् ॥ १०
पाञ्चालान्कैकयांश्चैव वृष्णींश्चापि समागताम् ।
बाणौघैः शकलीकृत्य तव दास्यामि मेदिनीम् ॥ ११

संजय उवाच ।

एवं ब्रुवाणं कर्णं तु कृपः शारद्वतोऽब्रवीत् ।
स्मयन्निव महाबाहुः स्रुतपुत्रमिदं वचः ॥ १२
शोभनं शोभनं कर्णं सनाथः कुरुपुंगवः ।
त्वया नाथेन राधेय वचसा यदि सिध्यति ॥ १३
बहुशः कथ्यसे कर्णं कौरव्यस्य समीपतः ।
न तु ते विक्रमः कश्चिद्दृश्यते बलमेव वा ॥ १४
समागमः पाण्डुसुतैर्दृष्टस्ते बहुशो युधि ।
सर्वत्र निर्जितश्चासि पाण्डवैः स्रुतनन्दन ॥ १५
हियमाणे तदा कर्णं गन्धर्वैर्धृतराष्ट्रजे ।
तदायुध्यन्त सैन्यानि त्वमेकस्तु पलायथाः ॥ १६
विराटनगरे चापि समेताः सर्वकौरवाः ।

नीहि (for -जानामि). — Dn2 om. (hapl.) 6^b-7^a.
— °) D7 -तनयं (for -तनयान्). — °) Bom. ed.
पंचालांश्च. D2 ससोमकान्; G1 M1.2 समागताम् (for
'गताम्'). D4 पांचा*श्वामहासुनीन् (sic).

7 Dn2 om. 7^a (cf. v. l. 6). — °) K4 Dn1 D1-4.
6-8 दास्यामि (for -जानामि). S1 K1-3 D6 जयं ते प्रवि-
धास्यामि. — °) B5 D6 G1 M जानामि (for जीवामि).
Dn2 D2.4.7.8 असिन्नसमागमे.

8 K4 om. 8^{ab}. 8^{ab} is partly damaged in G5.
— °) B D फाल्गुनो (for फ°). — °) D4 अद्यामोघां;
D7.8 अमोघां तस्य (by transp.). K2 प्रमोक्ष्यामि (for
वि°). — °) K1 चक्रः; D4 शक्तिः (for शक्र°).

9 Dn1 om. 9. — °) D5 transp. तस्मिन् and हृते.
— °) B4 भारत (for मानद). — °) S यास्यंते वा वनं
पुनः.

10 10^{ab} is partly damaged in G5. — °) S1
K1-3 D1.3.5.8 transp. विषादं and मा. — °) K1.2
अयं (for अर्द्ध°).

11 °) B1 पंचालान्. Dn D2-6.8 कैकयांश्च; D7
कैकयांश्च (for कैक°). D6 चापि (for चैव). — °) D2.7.8 S चैव (for चापि). K4 समागता (for 'गताम्').

12 MSS. om. the ref. In G5, 12^{ab} is partly
damaged. — °) S (G5 damaged) एवं (G5 'व' कर्णे
ब्रुव(T 'व')स्येव. — °) B5 कृपः शारद्वतीसुतः. — °)

B5 संवार्यते (for स्मयन्निव).

13 Before 13, T G2-5 M3-5 ins. कृपः. G2 om.
13^{ab}. — °) K4 om. one शोभनं. D4 शोभनं जय
कर्णस्य. — D4 om. (hapl.) 13^b-14^a. — °) K4 B1
G1 M सनाथः कुरुपुंगवः. — °) G4 त्वया राधेय नाथेन.

14 D4 om. 14^a (cf. v. l. 13). — °) S1 K1.3 B1
Dc1 Dn1 D1.2.4.6-8 G2 कौरवस्य (for 'व्यस्य'). — °)
B4 G1 M1.2 न च; Dc1 ननु (for न तु). M1.2 मे
(for ते). M5 विभ्रमः (for विक्रमः). — °) B2.3.5
Dn2 G1 M फलम् (for ब°). D2.4.6-8 च (for वा).

15 K4 repeats 15^a-16^a after 17^{ab}. — °) K1
D2.7.8 S -पुत्रैर्; D4 -पुत्रो (for -सुतैर्). — °) G2
यदि (for युधि). — °) D2.4.5.7.8 सर्वतो (for 'त्र').
K2 D5-8 चापि (for चासि).

16 For the repetition in K4, cf. v. l. 15. — °) K1
K1 D1 हियमाने; T हियमाणे (for हिय°). K1
lacuna; Dc1 D5.7.8 M4 यदा; T G4.4 पुरा; G2.5
त्वया (for तदा). — °) S1 K1-3 समयुध्यंत; D3.5
तान्ययु° (for तदायु°). — °) D4 एव (for एकस्).
K4 B (B5 lacuna) Dc1 Dn [5]प्रे; D4 [अ]स्तु; S
च (for तु). K1 B Dc1 Dn D1 M1.2 [अ]पलायिथाः;
K2 D2.4.5.7.8 M4 पलायिथाः (D3 'तः'); K4 D3 G1
M3.5 [अ]पलायथाः (for पला°).

17 For the repetition in K4, cf. v. l. 15. ')

पार्थेन निर्जिता युद्धे त्वं च कर्णं सहाजुजः ॥ १७
एकस्याप्यसमर्थस्त्वं फल्गुनस्य रणाजिरे ।
कथमुत्सहसे जेतुं सकृष्णान्सर्वपाण्डवान् ॥ १८
अब्रुवन्कर्ण युध्यस्व बहु कथसि स्रुतज ।
अनुक्त्वा विक्रमेद्यस्तु तद्वै सत्पुरुषव्रतम् ॥ १९
गर्जित्वा स्रुतपुत्र त्वं शारदाभ्रमिवाजलम् ।
निष्फलो दृश्यसे कर्ण तच्च राजा न बुध्यते ॥ २०
तावद्गर्जसि राधेय यावत्पार्थ न पश्यसि ।
पुरा पार्थ हि ते दृष्ट्वा दुर्लभं गर्जितं भवेत् ॥ २१
त्वमनासाद्य तान्वाणान्फल्गुनस्य विगर्जसि ।

Ś1 K1-3 D3. 5. 8 ताव (for चापि). — °) D2 सर्वे;
D7 संखे; D8 संख्ये (for युद्धे). — °) D4 महाजुजः;
D5 महारथः; M4 सहाजुजः (for 'जुजः).

18 K4 om. 18^{ab}. — °) K2 D3 समर्थस् (for
[अ]स'). G8 सन् (for त्वं). — °) B D फल्गुनस्य
(for फ'). — °) D8 तु सहसा (for उत्सहसे). — °)
D2. 7. 8 सवृष्णीन् (for सकृष्णान्). Dn1 सह (for सर्व).
D3. 8 सार्जुनान्सर्वपार्थिवान्; D4 वृष्णीन्सर्वांश् पाण्डवान्.

19 °) D2 अबोचत् (for अब्रुवन्). — °) D5 बहून्
(for बहु). D8 कथसि; D7 कच्छसि (for कथसि).
B Dc1 Dn कथसे बहु स्रुतज. — °) S (except G1 M1. 2)
यत् (for यस). K8 अनुक्त्वा विक्रमेद्यस्तु. — °) D2
युध्यन्; D4. 7. 8 युद्धे (for तद्वै). D2. 4 स (for सत्).

20 °) M3 स्रुतपुत्रस्. — °) D5 शारदाभ्र (for
'दाभ्रम्). K4 Dn2 D1 [अ]फल्; Dn1 ध्वनिः (for [अ]-
जलम्). D2. 4. 7. 8 S शा (D4 श) शरदाभ्र इवाफ (G4. 5
M1. 2 'ज'लः. — °) D4 निष्फला (for 'लो). D4 G1
M1. 2 दृश्यते (for 'से). — °) D4 त्वां; D5 वै
(for च).

21 °) B4 Dc1 Dn1 D2. 4. 7. 8 S गर्जस्व (for 'सि).
— °) G1 M1. 3. 5 पार्थान् (for पार्थ). — Ś1 K3 om.
(hapl.) 21^c-22^b. — °) B Dc1 Dn आ (B5 दू)राव;
Cd पुरा (as in text). G1 M1. 4 पार्थान् (for पार्थ).
D2. 5 तं दृष्ट्वा; T G2-5 M3. 5 दृष्ट्वैव; G1 M1. 2. 4 दृष्ट्वा
ते (by transp.). — °) D4 दुर्लभं (sic) (for दुर्लभं).
B Dc1 Dn पुनः (for भवेत्). K2. 4 S गर्जितं दुर्लभं
भवेत्; D1 गर्जितं तव निष्फलं.

पार्थसायकविद्धस्य दुर्लभं गर्जितं भवेत् ॥ २२
बाहुभिः क्षत्रियाः शूरा वाग्भिः शूरा द्विजातयः ।
धनुषा फल्गुनः शूरः कर्णः शूरो मनोरथैः ॥ २३
एवं परुषितस्तेन तदा शारद्वतेन सः ।
कर्णः प्रहरतां श्रेष्ठः कृपं वाक्यमथाब्रवीत् ॥ २४
शूरा गर्जन्ति सततं प्रावृषीव बलाहकाः ।
फलं चाशु प्रयच्छन्ति वीजमुत्तमृताविव ॥ २५
दोषमत्र न पश्यामि शूराणां रणमूर्धनि ।
तत्तद्विकथमानानां भारं चोद्धृतां मृधे ॥ २६
यं भारं पुरुषो वोढुं मनसा हि व्यवस्यति ।

C. 7. 6996
B. 7. 156. 27
K. 7. 159. 27

22 Ś1 K3 om. 22^{ab} (cf. v. l. 21). D1 om.
(hapl.) 22. — °) D2. 4 S त्वमनासाद्यन्वाणान्. — °)
K4 B D (D1 om.) फल्गुनस्य. D2. 4. 7. 8 हि गर्जन्ति
(D2. 4 'से) (for विग'). — D5 om. 22^{cd}. — °)
Ś1 K (K5 missing) B1-3. 5 Dc1 Dn D3. 8 G1 M1-3. 5
तव (for भवेत्). B4 दुर्लभं तव गर्जितं; T G2-5 M4
गर्जितं दुर्लभं तव.

23 °) Ś1 K1. 2. 4 D1. 3. 5. 8 बाहुभ्यां; D4 बाहुभिः
(for बां). M2 वीरा (for शूरा). — °) Ś1 K1-3
D3. 8 वाक्शूराश्च (D6 'रा. स्व.); D5 वाचा शूरा (for
वाग्भिः शूरा). — °) K1. 2 धनुषः (for 'षा). K4 B
D फल्गुनः. — After 23, Dc1 (marg.) Dn2 D2. 4.
5. 7. 8 ins.:

1139* तोषितो येन रुद्रोऽपि कः पार्थ प्रतिघातयेत् ।

[D2 अक् (for प्रति). D7. 8 -योषयेत् (for -घात').]

24 Before 24', M3-5 ins. संजयः. — °) K4 Dn2
सं (Dn2 स)रुषितस्; B Dc1 Dn1 सरो'; D5 हि हं
(for पर'). D2. 4. 5. 7. 8 तत्र (for तेन). — °) B1
सारद्वतेन. B Dc1 Dn ह; D2. 5 च (for सः).

25 Before 25', T G2-5 M4 ins. कर्णः. — °) G1
M बलाहकाः. — °) T G2. 3. 5 चानु; G4 lacuna (for
चाशु). — °) K1. 2 D7. 8 बीजसु (D8 'गु)सं (for 'सु-
सम्). K4 ऋतादिवः (sic); D (except Dc1 Dn1 D1)
क्षिताविव; T G2-5 M3. 5 अन् (G4. 5 'नो)षरे (for
ऋताविव).

26 °) T G M1. 2 उद्धृतां (for चोद्धृतां). Dn3
; D2 S हृदा; D4 गदा (sic) (for मृधे).

C. 7. 4997
B. 7. 156. 26
K. 7. 159. 27

दैवमस्य ध्रुवं तत्र साहाय्यायोपपद्यते ॥ २७
व्यवसायद्वितीयोऽहं मनसा भारमुद्रहन् ।
गर्जामि यद्यहं विप्र तव किं तत्र नश्यति ॥ २८
वृथा शूरा न गर्जन्ति सजला इव तोयदाः ।
सामर्थ्यमात्मनो ज्ञात्वा ततो गर्जन्ति पण्डिताः ॥ २९
सोऽहमद्य रणे यत्तः सहितौ कृष्णपाण्डवौ ।
उत्सहे तरसा जेतुं ततो गर्जामि गौतम ॥ ३०
पश्य त्वं गर्जितस्यास्य फलं मे विप्र सानुगः ।
हत्वा पाण्डुसुतानाजौ सहकृष्णान्ससात्वतान् ।

27 K₄ om. 27^a-28^b. Ś₁ K₁-8 D₁.s.6 read 27^{ab} after 31^{ab}. D₅ transp. 27^{ab} and 27^{cd}. —^a) D₂ प्राग्; D₄ यद् (for यं). T भावं (for भारं). K₁.2 मनसो (for पुरुषो). D₂.4.5.7.8 सोढुं (for वोढुं). —^b) D₃ [अ]पि; D₄.7.8 T G₁.s M [अ]भि; D₅ [ह]ह (for हि). G₅ प्रपद्यति (for व्यवसति). —^c) D₂.7.8 अद्य; D₄ एव (for अस्). D₂ मन्ये; D₃.5.6 तस्य; D₄ तं च (for तत्र). —^d) K₁ साहाय्याय (sic); D₄.7.8 साहायाय; Some MSS. साहाय्याय (for साहा). D₅ साहाय्यं चोपपद्यते.

28 K₄ om. 28^{ab} (cf. v. 1. 27). —^a) D₁ M₄ द्वितीयं (for 'यो'). Cd cites व्यवसायः. S च (for संहं). — D₂ om. 28^a-31^b. —^c) D₅ प्रगर्जे (for गर्जामि). D₈ यद्यहं (for यद्यहं). —^d) K₂ transp. तव and तत्र. B₄ नश्यते (for 'ति'). D₇.8 त्वं किं तत्र न पश्यसि; S न किं (G₂ यत्किं) चित्तत्र पश्यसि.

29 D₂ om. 29 (cf. v. 1. 28). —^a) D₄ तथा (for वृथा). —^b) K₄ B₂-5 D₁ D₂ शारदा; B₁ (marg. as in text) D₂ जलदा; D₇.8 निर्जला (for सजला). D₃.6 सजलास्तोयदा यथा. —^c) Ś₁ K₁.2 D₄.6 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा).

30 D₂ om. 30 (cf. v. 1. 28). —^a) T G₃.4 यो (for सो). K₄ B (except B₅) D₁ D₂ यत्तौ (for यत्तः). —^b) D₇ संहितौ (for स'). —^c) B (except B₁) D₁ D₂ D₃.4.5.7.8 मनसा; G₁ M₁.s.5 समरे (for तरसा). D₂.4.7.8 हंतुं (for जेतुं). T G₂-5 M₄ उत्सहामि रणे जेतुं. —^d) D₄ गर्जति; D₇.8 गर्जसि (for गर्जामि). D₅ कौरव (for गौतम).

31 D₂ om. 31^{ab} (cf. v. 1. 28). —^a) K₂.s D₂.4.5.7.8 G₁ (except G₃) M [अ]प्र (for [अ]स्य).

दुर्योधनाय दास्यामि पृथिवीं हतकण्टकाम् ॥ ३१

कूप उवाच ।

मनोरथप्रलापो मे न ग्राह्यस्तव सूतज ।
यदा क्षिपसि वै कृष्णौ धर्मराजं च पाण्डवम् ॥ ३२
ध्रुवस्तत्र जयः कर्णं यत्र युद्धविशारदौ ।
देवगन्धर्वयक्षाणां मनुष्योरगरक्षसाम् ।
दंशितानामपि रणे अजेयौ कृष्णपाण्डवौ ॥ ३३
ब्रह्मण्यः सत्यवाग्दान्तो गुरुदैवतपूजकः ।
नित्यं धर्मरतश्चैव कृतास्त्रश्च विशेषतः ।

—^b) K₄ D₁ तक्षणात्; D₂ सानुगान् (for 'गः'). D₂.4.5.7.8 फलं (D₂ बलं) विप्र सानुगान् (D₅.7 'गः; D₈ 'गं'). — After 31^{ab}, Ś₁ K₁-8 D₁.s.6 read 27^{ab}. Ś₁ K (K₅ missing) D₁.s om. 31^a. —^d) D₅ समानात्; S सानुगान् (for ससात्वतान्). D₂ D₂.4.7.8 सकृष्णान्ससात्वतान्. —^e) Ś₁ K₁.8 दुर्योधनस्य दास्यामि.

32 M₈ कृष्ण उवाच (for कूप उ). — After the ref., D₅ ins.:

1140* किं नो बहुप्रलापेन फलमामुहि सूतज ।

—^a) D₅ M₁.2 मनोरथः (for 'रथ-'). K₄ D₃.4.6 प्रलापेन; B S (except G₁ M₁.2) प्रलापा मे (for 'पो मे'). Cd cites प्रलापः. —^b) K₂ B S (except G₁ M₁.2) ग्राह्यात् (for ग्राह्यस्य). —^c) B₁.s D₂ सदा (for यदा). Ś₁ K (K₅ missing) D₅ कृष्णौ वै (by transp.); B₁.s D₂ S (except M₈.6) वै कृष्णं; D₃.s कृष्णं वै. D₁.4 सदा क्षिपति कृष्णौ वै (D₄ वै कृष्णौ).

33 D₂ repeats 33^a after 33. —^a) D₂ G₁ M₁.2.4 ध्रुवं (for ध्रुवस्). D₂ D₂.4 तस्य; T G₂-4 तव (for तत्र). K₄ कर्णं; D₈.6 कृष्णौ; G₅ damaged (for कर्णं). —^b) D₁ युद्धे; D₄ बुद्धि- (for युद्ध-). —^c) Ś₁ K₁-8 D₅.6 मातुषोरग- (for मनुष्यो). D₂ D₃ -पक्षिणां; G₅ -राक्षसो (for -रक्षसाम्). D₄ विदितौ कृष्णपाण्डवौ. — 33^{cd} is partly damaged in G₂. —^d) K₂.s G (except G₂) M दंशितानाम्; B₅ सहितानाम् (for दंशि). Ś₁ K (K₅ missing) D₁ रणे ह्यजे (K₄ D₁ रणेज्यौ; D₂ D₂.4 रणेवजेयौ; T G₂-4 रणे अजय्यौ (for रणे अजेयौ).

34^a) D₃.6 सत्यवान् (for 'वाग्'). —^b) D₂ D₂.7.8 पितृ- (for गुरु-). Ś₁ K₅ ब्राह्मण- (for दैवत-).

धृतिमांश्च कृतज्ञश्च धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३४
 आतरश्चास्य बलिनः सर्वास्त्रेषु कृतश्रमाः ।
 गुरुवृत्तिरताः प्राज्ञा धर्मनित्या यशस्विनः ॥ ३५
 संवन्धिनश्चेन्द्रवीर्याः स्वनुरक्ताः प्रहारिणः ।
 धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च दौर्मुखिर्जनमेजयः ॥ ३६
 चन्द्रसेनो भद्रसेनः कीर्तिधर्मा ध्रुवो धरः ।
 वसुचन्द्रो दामचन्द्रः सिंहचन्द्रः सुवेधनः ॥ ३७
 हुपदस्य तथा पुत्रा हुपदस्य महास्रवित् ।

येषामर्थाय संयत्तो मत्स्यराजः सहानुगः ॥ ३८
 शतानीकः सुदर्शनः श्रुतानीकः श्रुतध्वजः ।
 बलानीको जयानीको जयाश्चो रथवाहनः ॥ ३९
 चन्द्रोदयः कामरथो विराट्प्रातरः शुभाः ।
 यमौ च द्रौपदेयाश्च राक्षसश्च घटोत्कचः ।
 येषामर्थाय युध्यन्ते न तेषां विद्यते क्षयः ॥ ४०
 कामं खलु जगत्सर्वं सदेवासुरमानवम् ।
 सयक्षराक्षसगणं सभृतशुजगद्विपम् ।

C. 7. 7c15
 B. 7. 158. 45
 K. 7. 159. 44

D₄ पितृदैवप्रपूजकः. — After 34^{ab}, D₇ reads गुरुवृ-
 त्तिरताः प्राज्ञा धर्मनि (from 35^{ab}) for the first time,
 repeating the same in the proper place. — °) D₂ D_{2.7.8} सत्य- (for नित्य). T G₂₋₅ धर्मरतिश्च (for
 'रत्न'). D₅ तत्र (for चैव). — °) S₁ K₅ कृतिमांश्च;
 D₅ धृतपाप्मा.

35 For the repetition in D₇, cf. v. l. 34. G₅
 is partly damaged in 35^{ab}. — °) D₄ चापि (for
 चास्य). — B₄ om. 35^{ab}; D₅ repeats it after 36.
 — °) D₅ (both times) तस्माद् (for प्राज्ञा).

36 °) D₂ चंडवीर्याः (for चेन्द्र). — °) S₁ K_{1.2}
 D_{8.6} स्वनुरक्ताः (for स्वनु). — °) B₅ सौमुखिः; D₂
 4.5 G₂₋₅ M_{3.5} दौर्मुखी; D₅ दौर्मुख्यौ; D₆ द्वौ मुख्यौ
 (for दौर्मुखिः). — After 36, D₅ repeats 35^{ab}.

37 D₅ om. 37^{ab}. — °) G₅ damaged. S₁ K_{1.2}
 चंद्रदेवो (for 'सेनो). K₄ B₃₋₅ D₁ D_{2.4} रुद्रसेनः
 (for भद्र). — °) B₁ (marg.). 2.5 D₂ D_{3.6} S
 कीर्तिधर्मा; D₂ कार्तिधर्मा (for कीर्तिधर्मा). B_{2.8} D₆
 ध्रुवोदरः (B₂ 'यः); B₄ D₂ S वृकोदरः; B₅ वमो-
 दयः (sic); D_{2.4} ध्रुवो वरः (for ध्रुवो धरः). — °) D_{3.6}
 वसुचंद्रो (for 'चन्द्रो). S₁ K_{1.3} D₃ दासचंद्रः;
 B₄ D₆ D₁ D₅ S दान (M₄ नाद) चंद्रः (for दामचन्द्रः).
 — °) B₅ सिंधुराजः (for सिंहचन्द्रः). S₁ K₁₋₃ D_{3.5.6}
 सु (K₁ स्व) योधनः; K₄ सुयोधनः; B₁ सुवोधनः; B₄
 सुलोचनः; D₂ सुचेतनः; D₁ सुयोधनः; D_{2.4.7.8}
 सचेतनः (for सुवेधनः). S सिंहचंद्रसु (M₄ 'द्रः सु) वैधसौ.

38 °) K₅ पुत्रौ; B₁ पुत्रो (for पुत्रा). — °) M₄
 तथा (for महा). — °) G₁ M₃₋₅ तेषाम् (for येषाम्).
 G₅ अर्थेन (for अर्थाय). T G₂₋₅ संसक्तो (for संयत्तो).
 — °) G₅ damaged. K₁ मत्स्यराजः; G₂ मात्स्यराजः.
 K_{1.2.4} B_{1.3.5} D₆ D₁ D_{1.3.8} सहानुगः; B_{2.4}
 'त्मजः; D₇ सदानुगः; S (G₅ damaged) प्रतापवान् (for

सहानुगः).

39 M₂ reads 39^{ab} twice. — °) G₁ M_{1.2} (first
 time) दशानीकः; G_{3.4} गजा (for शता). K₄ सुद-
 शनः; D₂ D₅ सर्वदत्तः; D₅ M₂ (second time) सुद-
 शनः; D₆ सुतानीकः; D_{7.8} श्रुतानीकौ (for सुदर्शनः).
 B_{1.3-5} D₆ सुदर्शनो गजानीकः; B₂ T G_{2.5} M₃₋₅ गजा-
 नीकः सुदर्शनः (G₂ M₄ सुदर्शः); D₂ गजानीकः श्रुता-
 नीकौ; D₂ राजानीकः सहानीको; D₄ राजानीकश्रुतानीको.
 — °) D₁ श्रुतानीकः; D₅ मदिराश्वः; D₇ श्रुतधन्वा (for
 श्रुतानीकः). D₂ D_{2.4.8} वीरभद्रः सु (D_{4.8} 'द्रसु) दर्शनः;
 S शतानीकः शतध्वजः. — °) T G₂₋₅ गजानीको (for
 जया). K₁ वदरानीकं जयानीको (sic); D₂ D_{2.4.7.8}
 श्रुतध्वजो बलानीको. — After 39^{ab}, D₂ D_{2.4.7.8}
 ins.:

1141*

जयानीको जयप्रियः ।

विजयो लब्धलक्षश्च.

[(L. 1) D₄ बलानीको (for जया).]

— °) D₂ जयाश्च (for 'श्वो).

40 °) D₂ चंद्रोदये (for 'दयः). D₂ om. from
 कामरथो up to कचः (in 40^a). B₂ समरथो; G₅
 *मयथो (for कामरथो). — °) G₅ damaged. D_{3.6}
 श्रुतः (for शुभाः). — B₃ reads 40^{ab} on marg.
 — °) D₂ अर्थां वि- (for अर्थाय). — After 40,
 D₂ reads 45^{ab}, while D_{2.4.5.7.8} read 45^{ab} for the
 first time, repeating it in its proper place.

41 °) K₄ B D (except D₁) M₄ मातुषं (for
 मानवम्). — D₄ om. 41^a-42^b. — °) K₁ स्मृतः;
 D₂ द्विषं; D₂ द्विषः; D_{3.5.7} T G₂₋₅ M_{3.5} द्विजं
 (for द्विपम्). K₂ सभृतशुजगं तथा. — °) K₁ निक्षे-
 वम्; D₅ निमेषाद्. B₄ मुज- (for अस्त्र-). — °) B
 D₆ कुर्वति; G₁ M₄ कुर्वतां; M_{1-3.5} कुर्वतां (for

C. 7. 7015
B. 7. 150. 44
K. 7. 159. 45

निःशेषमस्त्रवीर्येण कुर्यातां भीमफल्गुनौ ॥ ४१
युधिष्ठिरश्च पृथिवीं निर्दहेद्वोरचक्षुषा ।
अग्रमेयबलः शौरिर्येषामर्थे च दंशितः ।
कथं तान्संयुगे कर्णं जेतुमुत्सहसे परान् ॥ ४२
महानपनयस्त्वेष तव नित्यं हि स्रतज ।
यस्त्वमुत्सहसे योद्धुं समरे शौरिणा सह ॥ ४३
संजय उवाच ।
एवमुक्तस्तु राधेयः प्रहसन्भरतर्षभ ।
अब्रवीच्च तदा कर्णो गुरुं शारद्वतं कृपम् ॥ ४४
सत्यमुक्तं त्वया ब्रह्मन्याण्डवान्प्रति यद्वचः ।
एते चान्ये च बहवो गुणाः पाण्डुसुतेषु वै ॥ ४५
अजय्याश्च रणे पार्था देवैरपि सवासवैः ।

सदैत्ययक्षगन्धर्वपिशाचोरगराक्षसैः ।
तथापि पार्थाङ्गेष्यामि शक्यता वासवदत्तया ॥ ४६
ममाप्यमोधा दत्तेयं शक्तिः शक्रेण वै द्विज ।
एतया निहनिष्यामि सव्यसाचिनमाहवे ॥ ४७
हते तु पाण्डवे कृष्णो भ्रातरश्चास्य सोदराः ।
अनर्जुना न शक्यन्ति महीं भोक्तुं कथंचन ॥ ४८
तेषु नष्टेषु सर्वेषु पृथिवीयं ससागरा ।
अयत्नात्कौरवेयस्य वशे स्थास्यति गौतम ॥ ४९
सुनीतैरिह सर्वार्थाः सिध्यन्ते नात्र संशयः ।
एतमर्थमहं ज्ञात्वा ततो गर्जामि गौतम ॥ ५०
त्वं तु बृद्धश्च विप्रश्च अशक्तश्चापि संयुगे ।
कृतस्नेहश्च पार्थेषु मोहान्मामवमन्यसे ॥ ५१

कुर्यातां). Ś1 Ks कृष्ण- (for भीम-). K4 B D (D4 om.) -फाल्गुनौ (for -फल्गुनौ).

42 D4 om. 42^{ab} (cf. v. l. 41). —^b) Ds. 6 क्रोध- (for घोर-). —^a) K1 स्वेषाम् (for येषाम्). Dc1 Ds अर्थाय (for अर्थे च). K2. 3 D1 G (except G2) M दंशितः (for दंशितः). —^c) Ś1 K1. 2. 4 Ds. 5. 6 समरे (for संयुगे).

43 ^a) D4 चैव (for स्वेष). —^b) Bom. ed. transp. तव and नित्यं हि. — Ds om. 43^{ad}. —^c) B1. 2. 4 यत्त्वम्. K1. 2 युद्धं; Dc1 Dn1 जेतुं; G2 नित्यं; G2 (also) चित्रं (for योद्धुं).

44 Ś1 K (Ks missing) Ds. 5. 6 om. the ref. —^b) Gs भरतर्षभः. —^c) Ś1 Ks ततः (for तदा). —^d) Dn2 om. from द्रुतं up to यद्वचः (in 45^b). Ś1 Ks D2. 4. 5. 7. 8 नृप (for कृपम्).

45 Dn2 om. 45^{ab} (cf. v. l. 44). Before 45, Ms-5 ins. कृष्णः. —^a) M4 सध्यम् (for सस्यम्). — Dn2 reads 45^{ad} after 40, while D2. 4. 5. 7. 8 read the same for the first time after it. —^c) D7 (second time) वा (for च). —^d) Dn2 D4. 7. 8 (last three first time) गणाः (for गुणाः). Ds (first time) गणाः पाण्डुसुतैः सह.

46 ^a) Dn2 om. from अजय्या up to देवैर (in 46^b). D2-4. 9-8 Ms-8 अजेयाश्च (for अजय्याश्च). Gs om. रणे.

—^c) Ds सदैव- (for सदैत्य-). K4 B4. 5 Dn D2. 4. 7. 8 T G2-3 -गंधर्वैः (for -गन्धर्वैः). Ś1 K1-8 Ds सयक्षदैत्य-गंधर्वैः (Ds 'र्वीः). —^c) M1. 2 हि (for [अ]पि). Ds S (except G1 M1. 2) पार्थं (for पार्थाञ्).

47 ^a) B हि (for [अ]पि). —^d) D4. 7. 8 संयुगे सव्यसाचिनं.

48 ^a) D4 आहवे (for हते तु). B1 च (for तु). D2 भ्रातरि (for पाण्डवे). D2-4. 6 कृष्णः; S जि (Gs कृ) णौ (for कृष्णो). —^c) Ds गतेर्जुने; Ds कृतेर्जुने (for अनर्जुना). D2 शिष्यंति; Ds शक्यंति; G1 शक्यंते; M शक्यंते (for शक्यन्ति). — For 48^{ad}, Ds subst.:

1142* अनर्जुनायां च भुवि विनश्येयुर्न संशयः ।

49 ^a) B1 Dn2 तेषु सर्वेषु नष्टेषु. —^b) Ś1 K (Ks missing) D1. 2. 5. 6 सकानना. —^c) K1 Ds आयत्ता (for अयत्नात्). B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 कौरवैर्वद्रस्य (for 'वेयस्य').

50 Dn2 D4 om. (hapl.) 50. —^a) Ś1 K1. 2 G4 Ms-5 एव (for इह). K4 D2. 7. 8 सर्वाणि; Ds कार्याणि (for सर्वार्थाः). —^c) Ś1 K1-8 Ds (sup. lin.). 7. 8 एतद्; B1 एवम् (for एतम्). —^d) K1 केशव; Ms. 5 संयुगे (for गौतम).

51 Dc1 reads 51^{ab} on marg. —^a) Ds सु- (for तु). B5 Dc1 Dn1 Gs M4 transp. बृद्धश्च and विप्रश्च.

यद्येवं वक्ष्यसे भूयो मामप्रियमिह द्विज ।
 ततस्ते खड्गमुद्यम्य जिह्वां छेत्स्यामि दुर्मते ॥ ५२
 यच्चापि पाण्डवान्विप्र स्तोतुमिच्छसि संयुगे ।
 भीषण्यन्सर्वसैन्यानि कौरवेयाणि दुर्मते ।
 अत्रापि शृणु मे वाक्यं यथावद्गतो द्विज ॥ ५३
 दुर्योधनश्च द्रोणश्च शकुनिर्दुर्मुखो जयः ।
 दुःशासनो वृषसेनो मदराजस्त्वमेव च ।
 सोमदत्तश्च भूरिश्च तथा द्रौणिर्विविंशतिः ॥ ५४
 तिष्ठेयुर्दंशिता यत्र सर्वे युद्धविशारदाः ।
 जयेदेतात्रणे को नु शक्तुल्यबलोऽप्यरिः ॥ ५५
 शूराश्च हि कृतास्त्राश्च बलिनः स्वर्गलिप्तवः ।

—^१) B₂ अनाक्तश्च; B₃ [अप्यशक्तश्च (for अशक्तश्च)].
 Dn₂ D₂ अक्रुतश्च संयुगे; D₄ 7.3 [अप्यक्रुतश्च (D₄
 'अश्च) सं. —^२) Ś1 K₃ Dn₂ D₁ 2.4.7.8 ततो; G₁
 मोहान् (for मोहान्).

52^१) K₄ B Dc₁ Dn D₁ 4.5.7.8 ममाप्रियम्; S
 मां विप्रियम् (for माम्). T अति; G₂ 4.5 इति (for
 इह). D₂ ममाप्रियवचो द्विज. —^२) Dn₂ D₄ 7.3 उ-
 त्कृष्य; D₃ उत्कृत्य; S उत्कृत्य (for उत्कृत्य). —^३)
 D₈ 5.6 संयुगे (for दुर्मते).

53 D₅ om. (hapl.) 53^{ad}. D₅ om. 53. —^४)
 K₂ 8 D₁ 2.4.7 यश्चापि. —^५) Ś1 K (K₅ missing) B₁ 8
 Dn₂ D₁ 5 कौरवेयानि; D₂ 4.7 S 'यांश्च (for 'याणि).
 D₅ संयुगे (for दुर्मते). —^६) M₄ तत्र (for अत्र). Dn₂
 D₂ 4.7 S ब्रुवतो (for शृणु मे). —^७) K₁ गदितो; K₃
 B Dc₁ Dn₁ D₃ 5.6 ब्रुवतो (for गदतो). Dn₂ D₂ 4.7
 S यथावच्छृणु गौतम.

54^१) Dn₂ D₂ 4 द्रौणिश्च (for द्रोणश्च). —^२)
 D₅ तथैव; T G₁ 8-5 M [s]हमेव (for त्वमेव). G₂
 शकुनिश्चाहमेव च. —^३) D₂ 4 om. 54^{ad}. —^४) Ś1 K₃
 द्रौणिश्चैव (for तथा द्रौणिश्च).

55 D₅ om. 55^{ad}. —^५) Dn₂ D₂ तिष्ठति; D₄ 7.8
 तिष्ठते (for तिष्ठेयुर्). K₂ 3 G₁ 3.4 M दंसिता (for
 दंशिता). —^६) S (except G₄) सर्व- (for सर्वे). —^७)
 B Dc₁ Dn₁ S नरः (for रणे). B₄ D₆ [s]त्र; Dn₂
 D₄ 7.8 S (G₅ damaged) हि; D₂ [s]पि (for नु).
 —^८) D₂ 5.6 समो (for बलो). D₅ [s]रीन्.

धर्मज्ञा युद्धकुशला हन्युयुद्धे सुरानपि ॥ ५६
 एते स्थासन्ति संग्रामे पाण्डवानां वधार्थिनः ।
 जयमाकाङ्क्षमाणा हि कौरवेयस्य दंशिताः ॥ ५७
 दैवायत्तमहं मन्ये जयं सुबलिनामपि ।
 यत्र भीमो महाबाहुः शेते शरशनाचितः ॥ ५८
 विकर्णश्चित्रसेनश्च बाह्लीकोऽथ जयद्रथः ।
 भूरिश्चवा जयश्चैव जलसंघः सुदक्षिणः ॥ ५९
 शलश्च रथिनां श्रेष्ठो भगदत्तश्च वीर्यवान् ।
 एते चान्ये च राजानो देवैरपि सुदुर्जवाः ॥ ६०
 निहताः सनरे शूराः पाण्डवैर्बलवत्तराः ।
 किमन्यदैवसंयोगान्मन्यसे पुरुषाधम ॥ ६१

56^१) D₂ 1.3 [अ]पि (for हि). Ś1 K₃ निहता-
 स्त्राश्च; K₁ 2 D₁ विहिता / for हि कृता'. —^२) G₅
 विह्वलः (for विह्वलः). —^३) 56^{ad} is partly damaged
 in G₄. —^४) K₁ 3 धर्म- (for युद्ध). —^५) Dn₁
 बल्युर् (for हन्युर्). D₂ युधि (for युद्धे). D₄ om.
 सुरा.

57^१) D₅ वधैषिणः (for वधार्थिनः). —^२) D₅ च
 (for हि). Dn₂ जयमाकाङ्क्षमाणस्य. —^३) K₂ 3 D₁
 G (except G₂) दंसिता.

58 58^{ad} is partly damaged in G₅. —^४) D₂ 5
 त्वहं (for अहं). Ś1 K (K₅ missing) D₁ दैवयुक्तं त्वहं
 मन्ये. —^५) D₅ हि (for सु). Ś1 K₃ D₃ 5 सुमहताश्च
 (for सुबलिनाश्च). —^६) M₅ 5 महाबाहुः (for महाबाहुः).
 —^७) Dn₂ D₃ शताचितः; D₅ 8 निहतः (for 'चितः).
 D₂ शेते शरशनाचितः (sic).

59 Before 59, G₂ ins. कृपः. —^८) Ś1 K₁ 2
 B₅ D₄ 6 बाह्लीको. B₁ Dn₂ D₂ 4.5.7.8 G₁ 3 M (except
 M₅) च (for अथ).

60 60^{ad} is partly damaged in G₅. —^९) Ś1 K₁ 3
 जलश्च; D₁ 4 सलश्च (for श). —^{१०}) D₅ जलसंघिश्च
 (for भगदत्तश्च). —^{११}) Dn₂ D₂ 4.5.7.8 बहवो (for
 राजानो). —^{१२}) Dn₂ D₁ 8 च (for सु).

61^१) Ś1 K₁ 3 D₁ निजिताः (for निहताः). D₂ शूरैः
 (for शूराः). —^२) D₃ om. (hapl.) 61^b-62^a; D₃ reads
 the same on marg. —^३) K₂ B₁ 2 Dn₂ D₁ 5.7
 पाण्डवैर्बलवत्तरैः. —^४) G₅ damaged. D₂ 5.7 मन्यसे

C. 7. 7058
 B. 7. 158. 67
 K. 7. 153. 65

C. 7. 7038
B. 7. 158. 68
K. 7. 159. 67

यांश्च तान्स्तौषि सततं दुर्योधनरिपून्दिज ।
तेषामपि हताः शूराः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ६२
क्षीयन्ते सर्वसैन्यानि कुरूणां पाण्डवैः सह ।
प्रभावं नात्र पश्यामि पाण्डवानां कथंचन ॥ ६३

यांस्तान्वलवतो नित्यं मन्यसे त्वं द्विजाधम ।
यतिष्येऽहं यथाशक्ति योद्धुं तैः सह संयुगे ।
दुर्योधनहितार्थाय जयो दैवे प्रतिष्ठितः ॥ ६४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥

१३४

संजय उवाच ।

तथा परुषितं दृष्ट्वा स्रुतपुत्रेण मातुलम् ।
खङ्गमुद्यम्य वेगेन द्रौणिरभ्यपतद्भुतम् ॥ १

अश्वत्थामोवाच ।

कर्णं पश्य सुदुर्बुद्धे तिष्ठेदानीं नराधम ।
एष तेऽथ शिरः कायादुद्धरामि सुदुर्मते ॥ २

पुरुषर्षभ.

62 Ds om. 62^{ab} (cf. v. l. 61). Ds reads 62^{ab} on marg. Before 62, G₂ ins. कर्णः. —^a) Ds यश्च. Dn₂ D₄. 7 यश्चेतान्; D₂ यांश्चैव (for यांश्च तान्). Ds यश्चेतान्सौषि राजस्त्वं. —^o) D₄ एषाम् (for तेषाम्).

63 ^a) Ds क्षीयन्ते (for क्षीयन्ते). —^o) G₅ damaged. B₅ प्रासारे (for प्रभावं). D₄. 7. 8 नैव; T G₁₋₄ M₁. 2. 5 नानु (for नात्र). M₄ प्रभावतां न पश्यामि.

64 D₄ om. 64^{ab}. —^a) K₂ B₂ Dn₂ D₂. 5. 7. 8 यस् (for यांस्). K₁ त्वां (for तान्). —^b) G₃ मन्ये (submetric) (for मन्यसे). Ś₁ K₁₋₃ वै; K₄ च; Dn₂ D₂ हि (for त्वं). Dn₂ D₂. 7. 8 नराधम; M₅ (before corr.) द्विजोत्तम (for द्विजाधम). —^o) K₁. 2 D₁ करिष्ये; D₃. 6 Cd वरिष्ये; D₄ यतिष्ठे (sic) (for 'व्ये). K₄ Dn₂ यथाशक्त्या; D₂. 4. 7. 8 परं शक्त्या (for यथाशक्ति). —^a) K₁. 2 D₁ युद्धे (for योद्धुं). —^o) Ś₁ K₅ -हितार्थं वै; K₁. 2 D₃. 6 -हितार्थं तु (D₃ हि) (for -हितार्थाय). —^o) K₁ दैवैः; M₂ देवे (for दैवे).

Colophon : Ś₂ K₅ missing. — Sub-parvan : Some editions घटोत्कचवधः; D₁ जयद्रथवध. — Adhy. name : K₁. 2. 4 B Dc₁ Dn D₁-5. 7. 8 G₁ M₃. 5 रात्रियुद्धं; D₅ T G₂₋₅ रात्रियुद्धे कर्णकूपलं (D₅ कूपकणलं; T G₃ कर्ण-कूपल) वादः; G₁ M₁. 2 रात्रियुद्धे कर्णपुरुषवाक्यं; Bom. ed. रात्रियुद्धे कूपकणवाक्यं. — Adhy. no. (figures, words or both) : Dn₁ 158; D₂ 157; D₃ 53; T G M₁₋₃. 5 154; M₄ 150. — Śloka no. : Dc₁ Dn₁ 69,

134

☞ This adhy. is missing in Ś₂ K₅ (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14).

1 B₄ D₄. 8 om. the ref. —^a) Ś₁ K₁₋₃ D₂. 5. 6 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). —^o) T G₂₋₅ उद्धृत्य; G₁ M उद्धृत्य (for उद्यम्य). —^a) K₁. 2. 4 D₁ रथात्; D₃ सुवि (for भुतम्). — K₄ B Dc₁ Dn D₁. 8. 6 ins. after 1 : D₅ cont. after 1144* :

1143* ततः परमसंकुद्धः सिंहो मत्तमिव द्विपम् ।

प्रेक्षतः कुरुराजस्य समक्षं चेदमन्नवीत् ।

[(L. 1) D₅ repeats from the post. half up to the end of line 2 after the prior half of line 6 of 1144*. D₅ (second time) [उ]त्तमम् (for मत्तम्). — (L. 2) D₅ (second time) पश्यतः (for प्रेक्षतः). B₅ [ह]मम् (for [ह]दम्). Dn₂ द्रौणिः कर्णं समभ्ययात् (for the post. half).]

2 D₅ om. the ref. — After the ref., K₄ B Dc₁ Dn D₁. 8. 5. 6 ins. :

1144* यदुर्जुनगुणास्तथ्यान्कीर्तयानं नराधम ।

शूरद्वेषासुदुर्बुद्धे त्वं भर्त्सयसि मातुलम् ।

विकल्पमानः शौर्येण सर्वलोकधनुर्भूतम् ।

दर्पोत्सेकगृहीतोऽथ न कंचिद्व्रणयन्मृचे ।

क ते वीर्यं क चास्त्राणि यत्त्वां निजित्य संयुगे । [5]

गाण्डीवधन्वा हतवान्प्रेक्षतस्ते जयद्रथम् ।

येन साक्षान्महादेवो योधितः समरे पुरा ।

तमिच्छसि ब्रूथा जेतुं सूताधम मनोरथैः ।

संजय उवाच ।

तमुत्पतन्तं वेगेन राजा दुर्योधनः स्वयम् ।

न्यवारयन्महाराज कृपश्च द्विपदां वरः ॥ ३

कर्ण उवाच ।

शूरोऽयं समरश्लाघी दुर्मतिश्च द्विजाधमः ।

आसादयतु मदीर्यं मुञ्चेमं कुरुसत्तम ॥ ४

अश्वत्थामोवाच ।

तवैतत्क्षम्यतेऽस्माभिः सूतात्मज सुदुर्मते ।

दर्पमुत्सिक्तमेतत्ते फल्गुनो नाशयिष्यति ॥ ५

यं हि कृष्णेन सहितं सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।

जेतुं न शक्ताः सहिताः सेन्द्रा अपि सुरासुराः । [10]

लोकैकवीरमजितमर्जुनं सूत संयुगे ।

किं पुनस्त्वं सुदुर्बुद्धे सहैभिर्वसुधाधिपैः ।

[(L. 1) Ds क्रीतवन्तं (for 'यानं'). — (L. 2) K₄ Dn D₁ शूरं (for शूर-). — (L. 3) K₄ Dn₂ -धनुर्धरं; B₄ D₁ ६ 'भृतां' (for 'भृतम्'). — (L. 4) K₄ D₁ ६ दपौत्सेध-; Dn₂ 'दुत्त-'; D₈ 'स्तेके' (for 'स्तेक-'). Dn₁ D₈ किंचिद् (for कंचिद्). Dc₁ Dn₁ युधि (for मृधे). D₈ न कंचन गणान्मृधे (for the post. half). — (L. 5) B₄ Dc₁ वा; D₈ ते (for च). K₄ D₁ वं; B₄ Dn₂ D₈ ६ यस् (for यद्). Dn₁ त्वं (for त्वां). — (L. 6) D₈ बीमस्तुः (for इतवान्). D₈ पश्यतस् (for प्रेक्ष-). After the prior half, D₈ repeats from the post. half of line 1 up to the end of 1143* line 2. D₈ om. the post. half. — (L. 7) Dn₂ समरे योषितः (by transp.). Dc₁ Dn₁ पुरः (for पुरा). — (L. 8) D₈ सुयोधन (for सूताधम). — (L. 12) B₄ ५ Dc₁ सुदुर्बुद्धिः; Dn₂ अलं जेतुं; D₈ हि दुर्बुद्धे (for सुदु-).]

— D₈ cont. 1143*. — ^a G₁ M₁ 2 पश्य कर्णं (by transp.). Dn₂ D₂ 4, 7, 8 [अ]य पश्य (D₄ वश) (for पश्य सु). — ^b K₂ नराधिप; D₈ पुरो मम (for नराधम). — ^d K₁ सुदुर्मद; K₂ 'बुद्धे' (for 'मते'). T G₂-5 उद्धरिष्यामि संयुगे.

3 S om. the ref. — ^a K₄ Dn₂ D₁ 2, 4, 7, 8 उद्य- (D₄ 'द्यं') तं तु (for उत्पतन्तं). — ^c K₄ Dn₂ D₂ 4, 7, 8 G₃ 4 महातेजाः (for 'राज'). — ^d B Dc₁ वदतां; S रथिनां (for द्विपदां). Śi K₁-3 वरं (for वरः).

4 B₄ om. the ref. — ^b S नराधमः (for द्विजा-).

दुर्योधन उवाच ।

अश्वत्थामन्प्रसीदस्व श्वन्तुमर्हसि मानद ।

कोपः खलु न कर्तव्यः सूतपुत्रे कथंचन ॥ ६

त्वयि कर्णे कृपे द्रोणे मद्राजेऽथ सौवले ।

महत्कार्यं समायत्तं प्रसीद द्विजसत्तम ॥ ७

एते ह्यभिमुखाः सर्वे राधेयेन युयुत्सवः ।

आयान्ति पाण्डवा ब्रह्मन्नाह्वयन्तः समन्ततः ॥ ८

संजय उवाच ।

कर्णोऽपि रथिनां श्रेष्ठश्चापमुद्यम्य वीर्यवान् ।

C. 9. 761
B. 9. 159, 20
K. 9. 160, 20

— ^a D₈ मे (for मद्-). — ^d K₂ B₄ Dn₂ D₂-4, 6-8 S (except G₄) एनं (for इमं). B₄ कुरुनन्दन; Dn₂ D₂ 4, 7, 8 द्विजसत्तमं (D₂ 'म') (for कुरुसत्तम).

5 B Dc₁ Dn₁ D₈ ६ repeat 5 (with the ref.) after 1145*. B Dc₁ Dn₁ (all second time) D₂ 3, 6 (last two second time) S कृप (for अश्वत्थामा). — ^a D₄ क्षिप्यते; D₇ क्षश्चते (sic) (for क्षम्यते). — ^b D₈ (by corr., first time) सूतपुत्र (for सूतात्मज). — ^c Dn₂ D₂ 4, 8 उत्थितम्; D₇ उच्छ्रितम् (for उत्सिक्तम्). Śi K₁ 2 D₁ दर्पासिक्तमेतत्ते. — ^d Some MSS. फाल्गुनो; B₁ (first time) कैतियो (for फल्गुनो). S नाशयिष्यति फल्गुनः.

6 ^b D₈ मे द्विज (for मानद). — ^d B₄ सूतपुत्रं (for 'पुत्रे'). Dn₂ त्वयानव (for कथंचन).

7 ^a K₄ D₁ त्वयि द्रोणे कृपे कर्णे. — ^b Dn D₂ 4, 7, 8 T G₃ 4 M₁ 5 (also as in text) च (for अथ). — ^c K₄ समायत्तद्; B₁ 2, 4, 5 Dc₁ Dn₁ 'सक्तं; B₄ 'युक्तं; Dn₂ D₈ 'यातं; D₂ 'चार्यं; D₈ 'यातं' (for 'यत्तं'). — ^d Dc₁ Dn₁ 'मानद' (for 'सत्तम').

8 ^b T G₂-5 युयुत्सया (for 'स्सवः'). — ^d G₁ M₁ 2 आह्वयन्ति. — After 8, Dn₂ ins. 1145*.

9 B Dc₁ Dn₁ D₂ 5, 6 ins. after the ref.; Dn₂, after 8:

1145* प्रसाद्यमानस्तु ततो राज्ञा द्रौणिर्महामनाः ।

प्रससाद महाराज क्रोधमन्युसमन्वितः ।

ततः कृप उवाचेदमाचार्यः सुमहामनाः ।

सौम्यस्वभावाद्राजेन्द्र क्षिप्रमागतमार्दवः ।

[L. 1) D₂ ६ तदा (for ततो). — (L. 2) Dn₂ -वेग-

C. 7. 7061
B. 7. 159. 20
K. 7. 160. 20

कौरवाग्र्यैः परिवृतः शक्रो देवगणैरिव ।
पर्यतिष्ठत तेजस्वी स्वबाहुबलमाश्रितः ॥ ९
ततः प्रवृत्ते युद्धं कर्णस्य सह पाण्डवैः ।
संरब्धस्य महाराज सिंहनादविनादितम् ॥ १०
ततस्ते पाण्डवा राजन्पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
दृष्ट्वा कर्णं महाबाहुमुच्चैः शब्दमथानदन् ॥ ११
अयं कर्णः कुतः कर्णस्तिष्ठ कर्ण महारणे ।
युध्यस्व सहितोऽस्माभिर्दुरात्मनपुरुषाधम ॥ १२
अन्ये तु दृष्ट्वा राधेयं क्रोधरक्तेक्षणमुवच ।

(for -ननु-). — Dns om. lines 3-4. — (L. 3) B1. 2. 4 कुनोप्युवाच (for कुर उवाच). Ds आचार्य. — (L. 4) Ds क्षीमश्च भव राजेन्द्र जहि क्रोधं च मादेवः.]

— After 1145*, B Dc1 Dn1 Ds. 6 repeat 5 (with the ref.). B Dc1 Dn1 Ds. 6 ins. after the second occurrence of 5: Ds cont. after 1144*: Ś1 K (Ks missing) Dns D1. 2. 4. 7. 8 ins. after the ref.:

1146* ततस्ते पाण्डवा राजन्पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
आजग्मुः सहितास्त्रतर्जयन्तः पुनः पुनः ।

[(L. 1) D: lacuna for पाण्डवा राज. Ś1 K (Ks missing) D: om. from the post. half up to the prior half of line 2. Dc1 यशस्विनिः (sic); Ds समततः (for यशस्विनः). — (L. 2) Ds. 6. 6 सहना (for सहिताच). B Dc1 Dn1 कर्णः; Ds. 5. 6 राजेव (for तत्र). Ds. 4 गर्जयन्तः (for तर्जयन्तः). B Dc1 Dn1 Ds समततः; Dns Ds सह-सशः (for पुनः पुनः).]

On the other hand, S ins. after the ref.:

1147* दुर्योधनवचः श्रुत्वा अश्वत्थामा महाबलः ।
प्रसादमगमद्राजन्सुतपुत्रस्य मानद ।

— ⁵ B1 वेगवान् (for वीर्यं). — ⁶ K1 Ds. 4 Gs M: कौरवाग्र्यैः; Ds वाचैः (for वाग्र्यैः). — ⁷ Ś1 K (Ks missing) Ds. 5. 6 समतिष्ठत; Dns पर्यतिष्ठति (for हत). — ⁸ Ks आस्थितः (for आश्रितः).

10 ⁹ Dns om. from महाराज up to अयं कर्णः (in 12^a). K1 महाबाहो (for राज). Dn Ds. 4. 7. 8 भी-षणं सुमहाराज (Dns om. महाराज). — ¹⁰ B1 Ds विना-दितं; Dn1 विराजितं; Ds. 7 विराजितं; Ds विदारितं; G1 विरापितं (for विनादितम्). T Gs. 4 M सिंहराव-विराजितं; Gs. 5 सिंहराजपराजितं.

हन्यतामयमुत्सिक्तः सुतपुत्रोऽल्पचेतनः ॥ १३
सर्वैः पार्थिवशार्दूलैर्नानैनाथोऽस्ति जीवता ।
अत्यन्तवैरी पार्थानां सततं पापपूरुषः ॥ १४
एष मूलं ह्यनर्थानां दुर्योधनमते स्थितः ।
हतैनमिति जल्पन्तः क्षत्रियाः समुपाद्रवन् ॥ १५
महता शरवर्षेण छादयन्तो महारथाः ।
वधार्थं सुतपुत्रस्य पाण्डवेयेन चोदिताः ॥ १६
तांस्तु सर्वास्तथा दृष्ट्वा धावमानान्महारथान् ।
न विव्यथे सुतपुत्रो न च त्रासमगच्छत ॥ १७

11 Dns om. 11 (cf. v. l. 10). — ⁵ Ds पांचा-लश्च; Gs पांचालांश्च. — ⁶ S महानादम् (for बाहुम्). — ⁷ Ś1 Ks नादम् (for शब्दम्). Ds. 7. 8 अनादयन् (for अथानदन्).

12 Dns om. up to अयं कर्णः (cf. v. l. 10). — ¹⁰ D (except Dc1 D1) पुरुषो भव (for पापम).

13 ¹¹ T Gs. 4 अग्रे (for अन्ये). S (except Ms. 5) transp. तु and दृष्ट्वा. — ¹² Dns Ds. 7. 8 S दीप्ते-क्षणा (for -रक्ते). — Ds om. 13^a-14^b. — ¹³ Dns Ds. 5. 7. 8 वध्यताम् (for हन्य). T Gs. 5 उद्रिक्तः (for उत्सिक्तः).

14 Ds om. 14^a (cf. v. l. 13). — ¹⁴ Dn1 om. from स्ति जीवता up to दृष्ट्वा कर्णं in (29^b). — ¹⁵ Ś1 Ks अत्यर्थ- (for अत्यन्त). Bs वीरैः (for वैरी).

15 Dn1 om. 15 (cf. v. l. 14). — ¹⁶ B Dc1 Ds. 5 अनर्थानां (for ह्य). — ¹⁷ B1 हिते (for मते). — Ds om. 15^a-16^d. — ¹⁸ Ks Ds. 3. 5-8 S हत (for हत).

16 Dn1 Ds om. 16 (cf. v. l. 14, 15). — ¹⁹ Ds महता (for वधार्थ). — ²⁰ Dns Ds. 3. 6-8 नोदिताः (for चो). Ds पार्थिवेण नोदिताः.

17 Dn1 om. 17 (cf. v. l. 14). — ²¹ T Gs. 5 ततो (for तथा). — ²² Dns Ds. 4. 7. 8 पांडुपुत्रान्महाब-लान्. — ²³ Ds. 4. 7. 8 न त्रासं समगच्छत.

18 Dn1 om. 18 (cf. v. l. 14). — ²⁴ B1 (marg. as in text). 2. 4 Ds स (B2 स; Gs सं) नगरः; Dns Ds. 4. 7. 8 संहार- (for नगर). — ²⁵ Ks Ds. 4. 7. 8 अजुलं; B1 Dc1 उदुलं (Dc1 सं); Ds उजुलं (for

दृष्ट्वा नगरकल्प तमुद्धूत संन्यसागरम् ।
 पिप्रीषुस्तव पुत्राणां संग्रामेष्वपराजितः ॥ १८
 सायकौघेन बलवान्क्षिप्रकारी महाबलः ।
 वारयामास तत्सैन्यं समन्ताद्भरतर्षभ ॥ १९
 ततस्तु शरवर्षेण पार्थिवास्तमवारयन् ।
 धनूंषि ते विधुन्वानाः शतशोऽथ सहस्रशः ।
 अयोधयन्त राधेयं शक्रं दैत्यगणा इव ॥ २०
 शरवर्षं तु तत्कर्णः पार्थिवैः समुदीरितम् ।
 शरवर्षेण महता समन्ताद्वचकिरत्प्रभो ॥ २१
 तद्युद्धमभवत्तेषां कृतप्रतिकृतैषिणाम् ।
 यथा देवासुरे युद्धे शक्रस्य सह दानवैः ॥ २२

उद्धूतं). — °) Dn2 D2.4.7.8 प्रियकृत्; G8 भप्रीपुस (sic); G5 विपुपुस; M (except M4) चिकीर्षुस; Cd विप्रीपुस (as in text). D2 पुत्रस्य; G1 (inf. lin.) पुत्रान्वै (for पुत्राणां). — °) S समरेषु (for संग्रामेषु).

19 Dn1 om. 19 (cf. v. l. 14). — °) S महता (for बलवान्). — °) T G2-4 महारथः; G5 lacuna (for महाबलः). — Ds reads 19°-20° on marg. — °) S उदीर्णं (M1.2 °यं) (for समन्ताद्).

20 Dn1 om. 20 (cf. v. l. 14). Ds reads 20° on marg. — °) S1 K1-3 Ds.6 तं (for तु). — °) Dn2 D2.4.7.8 पांडवाः (for पार्थिवास्). S1 K1-3 D (except Dc1; Dn1 om.) G5 सम (Ds पर्यं) वारयन् (for तमं). — °) B2-5 Dc1 Ds S विधुन्वानाः. — °) G5 lacuna. Dn2 D2.7.8 शक्रं दैत्या यथा पुरा; D4 शक्रं दैत्या पुरा यथा.

21 Dn1 om. 21 (cf. v. l. 14). — °) Ds ततः; G1.8.5 M तु तं (for तु तत्). — °) T G2.4 पांडवैः (for पार्थिवैः). — °) Ds महता शरवर्षेण. — °) S1 K1.2 व्याकिरत् (for व्यकिं). Dn2 D2.4.5.7.8 समं तादृशमद्वली; Ds °प्यववारयत्.

22 Dn1 om. 22 (cf. v. l. 14). — °) G5 damaged.

23 Dn1 om. 23 (cf. v. l. 14). — °) Ds.5 G1.2 अपश्यामः. — °) D4.7.8 तव (for सुत-). K4 विक्रमं (for लाघवम्). — °) K1 यद्येवं; K2 येनेदं; B1 (marg. as in text) Ds.8 यदेवं; T G2-5 येनेमं (G5 'मां') (for यदेमं). K1.2.4 B Dc1 D1.8.5.5.8 S सर्वतो

तत्राद्भुतमपश्याम सुतपुत्रस्य लाघवम् ।
 यदेनं समरे यत्ता नामुवन्त परे युधि ॥ २३
 निवार्य च शरौघांस्तान्पार्थिवानां महारथः ।
 युगेष्वीपासु छत्रेषु ध्वजेषु च हयेषु च ।
 आत्मनामाङ्कितान्बाणात्राधेयः प्राहिणोच्छितान् २४
 ततस्ते व्याकुलीभूता राजानः कर्णपीडिताः ।
 वभ्रमुस्तत्र तत्रैव गावः शीतादिता इव ॥ २५
 हयानां वध्यमानानां गजानां रथिनां तथा ।
 तत्र तत्राभ्यवेक्षामः संधान्कर्णेन पातितान् ॥ २६
 शिरोमिः पतितै राजन्बाहुभिश्च समन्ततः ।
 आस्तीर्णा वसुधा सर्वा शूराणामनिवर्तिनाम् ॥ २७

(for समरे). — °) K4 B Dc1 Dn2 D2-7 T G3.4 M3-5 नामुवंति; D3 प्रामुवंति (for नामुवन्त). S नराधिपाः (for परे युधि).

24 Dn1 om. 24 (cf. v. l. 14). 24° is partly damaged in Gr. — °) B1-8 [ई]शासु (for [ई]पासु). D3 छत्रेषु (sic); D5 चक्रेषु (for छत्रेषु). D2 धनुनिष-गेष्वीपासु (sic); D5 युगेषु च तन्त्रेषु. — °) K1.2 Ds.6 हयेषु च ध्वजेषु च; K4 G5 हयेषु च****; Dn2 D2.4.7.8 रथे (D2 छत्रे)षु तुरगेषु च; D5 T G1-4 M हयेषु च गजे (G3 °गे)षु च. — °) K4 Dn2 D4.5.7.8 S घोरां (for बाणान्). — °) K4 Dn2 D4.5.7.8 S शरान् (for शितान्).

25 Dn1 om. 25 (cf. v. l. 14). — °) B5 व्यभ्रमुस; D3 बहवस; T G3.4 बभ्रुस (for वभ्रमुस). — °) G5 गताः (for गावः). B (except B5) G1.5 M1.2.4 सिद्धादिता (for शीतां).

26 Dn1 om. 26 (cf. v. l. 14). — °) K4 युध्यमानानां (for वध्यं). — °) S1 K1.2 D1.5.8 नागानां (for गजानां). K4 Dc1 Dn2 D5 T G2-5 तदा (for तथा). — °) S1 K3 [अ]भ्यपश्याम; K1.2.4 D1 [अ]भिप्रेक्ष्याम; B Dc1 [अ]भ्यवै (B4.5 Dc1 °वे)क्षाम; Dn2 D2.4.7.8 स दृश्यंते; D5 [अ]भ्यवीक्ष्याम; G2 ह्यवेक्षाम; G4 [अ]प्यवेक्षामः (for [अ]भ्य). M4 तत्राभ्यवेक्षाम संवान्. — °) Dn2 D2-4.7.8 संघाः; M4 सुवि (for संघान्). S1 K (K5 missing) D1.8.5.6 धीमता; B Dc1 तादितान्; Dn2 D2.4.7.8 पीडिताः; G3 पतितान् (for पां).

7. 7081
7. 159. 40
7. 160. 37

C. 7. 7cH
B. 7. 189. 40
K. 7. 160. 38

हतैश्च हन्यमानैश्च निष्टनद्भिश्च सर्वशः ।
भृवायोधनं रौद्रं वैवस्वतपुरोपमम् ॥ २८
ततो दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ।
अश्वत्थामानमासाद्य तदा वाक्यमुवाच ह ॥ २९
युध्यतेऽसौ रणे कर्णो दंशितः सर्वपार्थिवैः ।
पश्यैतां द्रवतीं सेनां कर्णसायकपीडिताम् ।
कार्तिकेयेन विध्वस्तामासुरीं पृतनामिव ॥ ३०
दृष्ट्वा निर्जितां सेनां रणे कर्णेन धीमता ।
अभियात्येष बीभत्सुः क्षतपुत्रजिघांसया ॥ ३१

27 Dn1 om. 27 (cf. v. l. 14). — °) D4 शरोभिः ; (sic) (for शिरोभिः). Ś1 K1 Dc1 पातितै (for प°). — D2 om. (hapl.) 27^b-29^a. — °) Dn2 D4. 7. 8 प्रकीर्णाः ; G5 अस्तीर्णा (for आ°). S कृत्वा (for सर्वा°).

28 Dn1 D2 om. 28 (cf. v. l. 14, 27). — °) Dn2 निश्चनद्भिश्च ; D5 निस्व° ; D6 निह° (for निष्ट°). B (except B2) Dn2 T G2-5 M3-8 सर्वतः (for सर्वशः). — °) Ś1 K5 सर्व° ; Dn2 D4. 7. 8 राजन् ; S (except G1 M3. 4) नोरं (for रौद्रं). — °) Dn2 D4. 7. 8 वैवस्वतपुरं यथा.

29 Dn1 om. up to दृष्ट्वा कर्णं (cf. v. l. 14). D2 om. 29^a (cf. v. l. 27). — °) Dn2 D4. 7. 8 दुर्योधन-स्ततो राजा (Dn2 °जन्). — °) B Dc1 S वाक्यमेतद् ; Dn D2-8 ततो वाक्यम् (for तदा वाक्यम्).

30 °) B5 स्म (for स्तौ). Dn2 D2. 4. 7. 8 असौ हि दृश्यते कर्णो. — °) K5 G (except G2) M दंशितः (for दंशितः). — °) Dn D2. 4. 7. 8 [ह]मां ; D6 T G1. 8. 4 [ए]नां (for [ए]तां). D3. 6 विद्रुतां (for द्रवतीं). — °) Dn D2. 4. 7. 8 कार्तिकेयसमुद्भू (Dr. 8 °द्भू)ताम्. — °) Dn D2. 4. 7. 8 आसुरीमिव तां (Dn1 वा ; D4 सा) चम् (D2 °सु) ; M4 आसुरी पृतना यथा.

31 °) Dn2 D2. 4. 7. 8 [ह]मां ; D6 M4 तां ; T G2 [ए]नां (for [ए]तां). D5 पीडितां (for निर्जितां). — °) D5 कर्णसायकनिर्जितां ; D6 क्षतपुत्रमहारथं. — °) D2 यदस्म्येति ; D3. 6 अभ्ययाति (for अभि°). G1 एव (for एष). — °) M1. 2 सूर्य- (for सूत-).

32 D5 reads 32^{ab} on marg. — °) B4 तमथा (sic) ; D4. 7. 8 तद्यदा ; M4 संग्रामे (for तद्यथा). B Dc1 प्रेक्षमाणानां (for पश्यमानानां). — °) G1. 5 M1. 2. 8

तद्यथा पश्यमानानां क्षतपुत्रं महारथम् ।
न हन्यात्पाण्डवः संख्ये तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ३२
ततो द्रौणिः कृपः शल्यो हार्दिक्यश्च महारथः ।
प्रत्युद्ययुस्तदा पार्थ क्षतपुत्रपरीप्सया ॥ ३३
आयान्तं दृश्य कौन्तेयं वृत्रं देवचर्ममिव ।
प्रत्युद्ययौ तदा कर्णो यथा शक्रः प्रतापवान् ॥ ३४
धृतराष्ट्र उवाच ।
संख्यं फल्गुनं दृष्ट्वा कालान्तकयमोपमम् ।
कर्णो वैकर्तनः क्षत प्रत्यपद्यत्किमुत्तरम् ॥ ३५

संखे ; G4 M3. 4 संखे (for संख्ये). Ś1 K1-8 D6 न हन्युः पाण्डवाः संख्ये (K2 सर्वे) ; D4 हन्युः पाण्डव संख्ये न (sic).

33 °) D5 कर्णो (for शल्यो). — °) D4 हि (for च). K1 महारथाः. — D5 om. 33^{ad}. — °) The portion of the text from प्रत्युद्ययु up to समरे (in 58°) is lost in G5 on missing folio. D2-4 G1 M तथा (for तदा). — °) Dn D2. 4. 7. 8 सूतपुत्रस्य रक्षिणः. — After 33, Dn D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1148* बीभत्सुरपि राजेन्द्र पाञ्चालैरभिसंवृतः ।

[D1 पांचालौ. Dn2 -संहतः (for -संवृतः).]

— After 1148*, D5 reads 34^{ad} for the first time, repeating it in its proper place.

34 G5 missing (cf. v. l. 33). Dn D2. 4. 7. 8 om. 34^{ab}. — °) Ś1 K (K5 missing) वीर- ; B Dc1 D1. 8. 5. 6 वीर्य (for दृश्य). — °) Ś1 K (K5 missing) B Dc1 D1. 8. 5. 6 शक्रं दैत्य- ; G1 पुत्रं देव- (for वृत्रं देव-). G2. 4 पुत्रं देवचर्ममिव. — D5 reads 34^{ad} for the first time, after 1148*. — °) D4. 5 (first time) प्रत्युद्ययुस् (for °द्ययौ). D2 G8 यथा (for तदा). K4 Dn D2. 5 (first time). 7. 8 कर्णः ; D2 वृत्रं (for कर्णो). — °) Ś1 K (K5 missing) B Dc1 D1. 8. 5 (second time). 6 यथा वृत्रः (K4 B4 °त्रं शतक्रतुं (K4 B4 °तुः) ; Dn D2. 4. 5 (first time). 7. 8 यथा वृत्रं (D2 पुरा दैत्यं) पुरंदरः.

35 G5 missing (cf. v. l. 33). — °) D5 संसर्कः ; Dr. 8 सरथः ; T G8 संरब्धाः (G8 °ब्धः) (for संरब्धं). K4 B D फाल्गुनं ; G2 पाण्डवं (for फल्गुनं). — 35^{ad} = (var). 37^{ad}. — °) B1 T G1. 2 M1. 2 सूतः ; G8 कर्णः (for सूत). — Dn1 D2 T G8 om. (hapl.)

स ह्यस्पधत्त पार्थेन नित्यमेव महारथः ।

आशंसते च वीभत्सुं युद्धे जेतुं सुदारुणे ॥ ३६

स तु तं सहसा प्राप्तं नित्यमत्यन्तवैरिणम् ।

कर्णो वैकर्तनः स्रुत किमुत्तरमपद्यत ॥ ३७

संजय उवाच ।

आयान्तं पाण्डवं दृष्ट्वा गजः प्रतिगजं यथा ।

असंभ्रान्ततरः कर्णः प्रत्युदीयाद्धनंजयम् ॥ ३८

तमापतन्तं वेगेन वैकर्तनमजिह्वगैः ।

वारयामास तेजस्वी पाण्डवः शत्रुतापनः ॥ ३९

तं कर्णः शरजालेन छादयामास मारिष ।

विष्याध च सुसंकुद्धः शरैस्त्रिभिरजिह्वगैः ॥ ४०

तस्य तल्लाघवं पार्थो नामृष्यत महाबलः ।

तस्मै बाणाञ्जिलाधौतान्प्रसन्नाग्रानजिह्वगान् ॥ ४१

प्राहिणोत्स्रुतपुत्राय त्रिशतं शत्रुतापनः ।

विष्याध चैनं संरन्ध्रो बाणेनैकेन वीरवान् ॥ ४२

सन्धे भुजाग्रे बलवान्बाराचेन हसन्निव ।

C. 7. 7088
B. 7. 159, 56
K. 7. 160, 54

35^d-37^c. — ^a Ds प्रत्यपद्यत (hypermetric) (for 'द्यत्').

36 Gs missing (cf. v. l. 33). Dn1 D2 T Gs om. 36 (cf. v. l. 35). — ^a D1.8 सह; Dr.8 यो हि (for स हि). K4 स्पधत्ति. Dn2 यः स्पधते च पार्थेन; D2 यो हि स्पधत्त पां; G2.4 M2.5 स्पधते सह पां. — ^b G2.4 M2.5 नित्यकालं (for 'मेव'). G1 M1.2.4 पदे पदे (for महारथः). — ^c D1 च वीभत्सुर (for 'स्तु'). Ś1 K1.2 D1 युधा जेतुं; Dn2 D4.7.8 अवजेतुं; Ds युवा जेतुं; G1 युद्धे जेतुं (for युद्धे जेतुं). Ś1 D4.5.8 सदा रणे; K4 सुदारुणं; Dc1 सुदा रणे; Dn2 सुदक्षिणः; D1 स दारुणं; G1 सुदारणे (for 'रणे'). Ds.8 आशंसते सदा जेतुं वीभत्सुं तु सदा रणे.

37 Gs missing (cf. v. l. 33). Dn1 D2 T Gs om. 37^{ad} (cf. v. l. 35). — ^a Bs सततं (for स तु तं). — 37^{ad} = (var.) 35^{ad}. — ^c Dc1 दूरः; Ds M2 सूतः (for सूत). — Dc1 reads 37^d-38^b on marg. — ^d S (Gs missing) अमन्यत (for अपद्यत). Dn D2.4.7.8 किमन्यप्रत्यपद्यत; Ds प्रत्यपद्यत्किमुत्तरं (= 35^d).

38 Gs missing (cf. v. l. 33). Dc1 reads 38^{ad} on marg. K2 reads the ref. on marg. — ^b K4 Ds गजं (for गजः). B Dc1 S (Gs missing) गजं प्रतिगजो यथा. — ^c Ś1 K (Ks missing) Dn D1.2.4.5.7.8 असंभ्रान्तस्ततः (Ś1 Ks D2 'दा' कर्णः; B2 'रतः कर्णः; Ds अयं भ्रातृतरः कर्णः).

39 Gs missing (cf. v. l. 33). Ds om. 39^{ad}. — ^b Dn D2.4.7.8 स्पर्णयुद्धैर् (for वैकर्तनम्). — K2.8 om. (hapl.) 39^a-40^d; G2 reads the same twice. — ^c Dn D2.4.6-8 छादयामास पार्थोऽथ (D2 'थीयः; Ds 'थीयः; D4 'थी यः). — ^d Ds पाण्डवं (for पाण्डवः).

T G1.2 (both times). M सुदनः (for 'तापनः'). Dn D2.4.6-8 कर्णस्तु (Dr.8 'णं सु' विजयं शरैः. — After 39, Ds.8 ins. 1149*.

40 For the repetition in G2, cf. v. l. 39. Gs missing (cf. v. l. 33). K2.8 om. 40 (cf. v. l. 39). Ds.8 om. 40. — ^a K4 Dn2 कर्णं (for कर्णः). — ^b B Dc1 भारत; Dn1 D4.7.8 पार्थिव (Dr.8 'वः'); Dn2 D2.5 पाण्डवं (Dn2 'वः') (for मारिष). — ^c Bs विष्ये; T G2 (both times) विष्याध (for 'ध'). G2 (both times) शिरः कुद्धः (for सुसंकुद्धः). Dn D4.8 ततः कर्णः सुसंरन्ध्रः; D2 ततः सुसंरन्ध्रतरः; Dr ततः *स्तु संरन्ध्रः. — ^d K4 Dn2 अविध्यत (for अजिह्वगैः). — Dn1 D2.4.7.8 ins. after 40: Ds.8 after 39:

1149* गाण्डीवधनुषो मौर्वी छित्वाच्युतमताडयत् ।

[Ds.8 [s] ध ज्यां (for मौर्वी). Dn1 गाण्डीवधनुषोऽयं ज्यां; D2 'वं धनुषा गत्या (for the prior half). D2 मयैष्टु (for अच्युतम्). Dr.8 अताडयत्.]

41 Gs missing (cf. v. l. 33). D1 om. (? hapl.) 41^{ad}. — ^a Dn D4.7.8 S (Gs missing) दृष्ट्वा (for पार्थो). — ^b Dn D2.4.7.8 S (Gs missing) महारथः (for 'बलः'). — After 41^{ad}, Dn1 ins.:

1150* तूर्णं ज्यां च समारोप्य गाण्डीवे च नवां दृढाम् ।

— ^c D2 तस्मिन् (for तस्मै). G1 M प्रसन्नाग्रान् (for शिलाधौतान्). T G2-4 तस्मै प्रसन्नाग्रान्वाञ्ज. — ^d Dn2 D2.4.7.8 प्रदीप्ताग्रान्; S (Gs missing) शिलाधौतान् (for प्रसन्नाग्रान्).

42 Gs missing (cf. v. l. 33). — ^b Ś1 K1.2 त्रिशतः; Ks.4 B Dn Ds-8 T G1.2 त्रिशतं (Ks 'तः'); D2 द्वात्रिंशत् (for त्रिशतं). G1 M1.2 सुदनः (for 'तापनः'). — ^c T G2 विष्याध. B4 T G1.2.4 M1.2 संरन्ध्रो; Dn D2.4 संरन्ध्रो (for संरन्ध्रो).

C. 7. 7088
B. 7. 159. 37
K. 7. 160. 55

तस्य विद्धस्य वेगेन कराचापं पपात ह ॥ ४३
पुनरादाय तच्चापं निमेषार्धान्महाबलः ।
छादयामास बाणौघैः फल्गुनं कृतहस्तवत् ॥ ४४
शरवृष्टिं तु तां मुक्तां द्रुतपुत्रेण भारत ।
व्यधमच्छरवर्षेण स्मयन्निव धनंजयः ॥ ४५
तौ परस्परमासाद्य शरवर्षेण पार्थिव ।
छादयेतां महेष्वासौ कृतप्रतिकृतैषिणौ ॥ ४६
तदद्भुतमभूद्युद्धं कर्णपाण्डयोर्मध्ये ।
कुद्धयोर्वाशिताहेतोर्वन्ययोगैर्जयोरिव ॥ ४७
ततः पार्थो महेष्वासो दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ।
मुष्टिदेशे धनुस्तस्य चिच्छेद त्वरयान्वितः ॥ ४८
अश्वांश्च चतुरो भलैरनयद्यमसादनम् ।

सारथेश्च शिरः कायादहरच्छत्रुतापनः ॥ ४९
अथैनं छिन्नघन्वानं हताश्वं हतसारथिम् ।
विव्याध सायकैः पार्थश्चतुर्भिः पाण्डुनन्दनः ॥ ५०
हताश्वात्तु रथाचूर्णमवप्लुत्य नरर्षभः ।
आरुरोह रथं तूर्णं कृपस्य शरपीडितः ॥ ५१
राधेयं निर्जितं दृष्ट्वा तावका भरतर्षभ ।
धनंजयशरैर्नुन्नाः प्राद्रवन्त दिशो दश ॥ ५२
द्रवतस्तान्समालोक्य राजा दुर्योधनो नृप ।
निवर्तयामास तदा वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ५३
अलं द्रुतेन वः शूरास्तिष्ठध्वं क्षत्रियर्षभाः ।
एष पार्थवधायाहं स्वयं गच्छामि संयुगे ।
अहं पार्थान्दृष्ट्वा निष्पामि सपाञ्चालान्ससोमकान् ॥ ५४

43 Gs missing (cf. v. l. 33). —^a Ds. 7 सव्य-
(for सव्ये). —^b Ds. 8 सव्यन्; Ds. 4 हतन् (sic)
(for हसन्). —^c Bom. ed. बाणेन (for वेगेन).

44 Gs missing (cf. v. l. 33). —^b Ds. Gs निमेष-
पार्थ. —^a Ks B D फाल्गुनं. Dns लघुहस्तवान् (for
कृतहस्तवत्).

45 Gs missing (cf. v. l. 33). —^a T Gs. 4
M च (for तु). —^c T Gs व्ययमत् (for व्यय°).

46 Gs missing (cf. v. l. 33). —^a Dn1 Dr. 8
आच्छाद्य (for आसाद्य). —^b S (Gs missing) जालेन
(for चर्षेण). S1 Ks भारत; Dn1 Ds मारिष; Ds
पार्थिवः (for पार्थिव). Dn Ds. 4. 7. 8 छादयेतां (Dn1
यंतौ; Ds यंतां) समंततः. —^c Dn Ds. 4. 7. 8 शर-
जालैः; Ds आवृण्वतां; Ds आत्तबाणौ (for छादयेतां).
Dns Dr. महेष्वासैः.

47 Gs missing (cf. v. l. 33). —^a Ks. 4 मह-
युद्धं; Ds अपय्याम (for अभ्युद्धं). —^b Ds om. 47^{ad}.
—^c Dn Ds. 4. 7. 8 उभयोर् (for कुद्ध°). Ks B D
(except Ds. 2) वासिताहेतोर्. —^d S (Gs missing)
दंतिनोर् (for गजयोर्).

48 Gs missing (cf. v. l. 33). —^a Ds महाबाहुर
(for महेष्वासो).

49 Gs missing (cf. v. l. 33). —^a T Gs. 4
हयांश्च (for अश्वांश्च). —^d Dns अहनत् (for रत्).

T Gs. 4 सूदनः (for तापनः).

50 Gs missing (cf. v. l. 33). —^c T Gs वि-
व्याध (for °व). B1. 2. 5 सायकैः. D1 तीक्ष्णेश्च;
Ds पार्थ (for पार्थश्च). —^d Ds शत्रुभिः (for चतुर्भिः).
S (Gs missing) चतुर्भिः सूतनंदनः.

51 Gs missing (cf. v. l. 33). —^b Dn1 Ds. 7. 8
अ (Ds उ) प्लुत्य (for अवप्लुत्य). Ks रथर्षभः; Ds. 6
नरर्षभः; S (Gs missing) महारथः (for नरर्षभः). —^c Ds. 6
रथश्रेष्ठः; Ms रथं कर्णः (for रथं तूर्णं). —^d Ms
पार्थस्य (for कृपस्य). — After 51, Dn Ds. 4. 5 ins. :

1151* स नुन्नोर्ध्वनबाणौघैराचितः शल्यको यथा ।

जीवितार्थमभिप्रेक्षुः कृपस्य रथमारुहत् ।

[(L. 2) Ds परिप्रेक्षुः (for अभि°).]

52 Gs missing (cf. v. l. 33). —^b D1 भरतर्षभः.
—^c Ds भिन्नाः (for युन्नाः). —^d Ds Gs. 4 M1. 2
प्रा (Gs प्र) द्रवन्ति; T प्रद्रवन्त (for प्राद्रवन्त).

53 Gs missing (cf. v. l. 33). —^a Ds समा-
लक्ष्य (for °लोक्य). —^b S1 Ks तद्वा; Dn Ds.
4. 5. 7. 8 स्वयं; M4 नृपः (for नृप). —^c S1 Ks नृप
(for तदा). —^d Ks एतद् (for चेदम्).

54 Gs missing (cf. v. l. 33). —^b S1 Ks पुरुष-
र्षभाः; Ds * नरर्षभ (for क्षत्रियर्षभाः). —^c Bs Ds
एष पार्थवधायाथ. —^d Ds क्षीघ्रे (for स्वयं). K1
संयुगं; Ks पांडवं (for संयुगे). —^e S1 K1-8 Dn

अद्य मे युध्यमानस्य सह गाण्डीवधन्वना ।
 द्रक्ष्यन्ति विक्रमं पार्थाः कालस्येव युगक्षये ॥ ५५
 अद्य मद्भाणजालानि विमुक्तानि सहस्रशः ।
 द्रक्ष्यन्ति समरे योधाः शलभानामिवायतीः ॥ ५६
 अद्य बाणमयं वर्षं सृजतो मम धन्विनः ।
 जीमूतस्येव घर्मान्ते द्रक्ष्यन्ति युधि सैनिकाः ॥ ५७
 जेष्याम्यद्य रणे पार्थ सायकैर्नतपर्वभिः ।
 तिष्ठध्वं समरे शूरा भयं त्यजत फल्गुनात् ॥ ५८
 न हि मदीर्यमासाद्य फल्गुनः प्रसहिष्यति ।
 यथा वेलां समासाद्य सागरो मकरालयः ॥ ५९

इत्युक्त्वा प्रययौ राजा सैन्येन महता वृतः ।
 फल्गुनं प्रति दुर्धर्षः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ६०
 तं प्रयान्तं महाबाहुं दृष्ट्वा शारद्वतस्तदा ।
 अश्वत्थामानमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ६१
 एष राजा महाबाहुरमर्षी क्रोधमूर्छितः ।
 पतंगवृचिमास्थाय फल्गुनं योद्धुमिच्छति ॥ ६२
 यावन्नः पश्यमानानां प्राणान्पार्थेन संगतः ।
 न जह्यात्पुरुषव्याघ्रस्तावद्दारय कौरवम् ॥ ६३
 यावत्फल्गुनवाणानां गोचरं नाधिगच्छति ।
 कौरवः पार्थिवो वीरस्तावद्दारय तं द्रुतम् ॥ ६४

C. 7. 7121
 B. 7. 159. 79
 K. 7. 160. 77

D₂. 4. 6-8 पार्थ (for पार्थान्). D₂ वधिष्यामि (for हनि°).
 —⁷) K₄ सपंचालान्; B₄ पांचालांश्च. Ś₁ K₁-3 D₃.
 5. 8 पांचालान्सहसोमकात्; D_n D₂. 4. 7. 8 सपांचालं स-
 (D_n 1 पांचालान्स-; D₄. 7 पंचालं स) मागतः (D₇ तं).

55 G₅ missing (cf. v. l. 33). —^a) K₁. 2 युधि
 (for अद्य). —^b) K₁. 4 D_n D₅ धन्विना (for ध-
 न्वना). —^c) D₈ om. (hapl.) from विक्रमं up to
 द्रक्ष्यन्ति (in 56°).

56 G₅ missing (cf. v. l. 33). D₈ om. up to
 द्रक्ष्यन्ति (cf. v. l. 55). —^a) D₂ मे (for मद्-). D₅
 वर्षाणि (for जालानि). —^c) D_n D₂. 4. 7. 8 पार्थाः;
 M₁. 2. 5 योधाः (for योधाः). —^d) Ś₁ K₃ अग्रतः;
 K₁. 2 D₄ आयताः; D₁. 7 M₃ आयतिः; G₁ M₁. 2. 5
 आततीः; G₈. 4 आयतिः; M₄ आवलीः (for आयतीः).

57 G₅ missing (cf. v. l. 33). —^b) D₂ अर्हन्तं
 शस्त्रपीडितं. —^d) D_n D₄. 5. 7. 8 G₁ M द्रक्ष्यन्ते; D₃
 पश्यन्ति (for द्रक्ष्यन्ति). D_n D₂. 4. 5 S (G₅ missing)
 मम (for युधि).

58 G₅ missing up to समरे in (58°) (cf. v. l.
 33). —^b) B₂. 5 सायकैर (for साय°). —^c) K₄
 D_n D₁. 2. 4. 7. 8 S वीरा (for शूरा). —^d) M₃ त्यजत
 (for तं). K₄ B D फाल्गुनात् (for फ°).

59 G₅ partly damaged. K₄ D₁ om. (hapl.) 59⁶⁰.
 —^b) B D (except D_n; D₁ om.) फाल्गुनः. D₄. 5
 प्रहरिष्यति (for प्रसहि°).

60 G₅ partly damaged. —^a) D₂ राजन् (for

राजा). —^b) D₅ नृप (for वृतः). — G₂ om. 60⁶¹.
 —^c) K₄ B D फाल्गुनं. D_n D₂. 4. 7. 8 S (G₂ om.)
 संरक्तः (for दुर्धर्षः). —^d) K₃ B D₁ D_n क्रोधात्
 (for क्रोधः). T G₈-5 क्रोधेन महतावृतः.

61 G₅ damaged. —^a) G₁ M₁. 2 महाबाहुर. —^b)
 D₅ ततः (for तदा). —^d) K₁ ततो वाक्यम्; D_n D₂.
 4. 7. 8 G₄ वाक्यं चेदम् (for वाक्यमेतद्).

62 G₅ partly damaged. —^a) G₁ M महाबाहो
 (for बाहुर). —^b) D_n D₂-4. 7. 8 T G₁-4 M₁. 2
 अ (G₃ आ) मर्षात् (D₈ षं) (for अमर्षी). —^d) K₄
 B D फाल्गुनं.

63 G₅ partly damaged. —^a) D₈ तं (for नः).
 D₃. 6 प्रेक्षमानानां (for पद्य°). —^d) D₄ om. (hapl.)
 63⁶⁴. —^b) D_n M₄ संयुगे (for संगतः). —^c)
 Ś₁ K₁. 2 D₁ D₅ M₅ च्यात्र. D_n D₂. 7. 8 न जह्या-
 त्पार्थि (D₂ त्पां) वश्रेष्ठम्. —^d) Ś₁ K₁ धारय; T G₃. 4
 पालय (for वारय). Ś₁ K (K₅ missing) कौरवान्.

64 D₄ om. 64^a (cf. v. l. 63). G₅ partly damaged.
 —^a) K₄ B D (D₄ om.) फाल्गुन- (for फ°). —^b) T
 कौरवं; G₃. 4 गौरवं (for गोचरं). G₁ M (except M₄)
 नामिः; Bom. ed. नाद्य (for नाधि). —^c) D_n D₂. 4.
 5. 7. 8 कौरव्यः (for वः). G₂ त्वरितो (for पार्थिवो). Ś₁
 K₃ D₄ वीर. —^d) D_n D₄. 5 तिष्ठस्व; D_n D₂. 7. 8
 तिष्ठति (for वारय). K₄ तद्रतं; B₁. 3-5 D₁ संयुगात्;
 B₂ D_n D₂. 4. 5. 7. 8 संयुगे (for तं द्रुतम्). S (G₅
 damaged) तावद्युद्वाञ्छित्व (T G₃. 4 तं) तां.

65 G₅ partly damaged. —^a) G₂ मुचैर (for

८. 7. 7121
A. 7. 159. 80
C. 7. 160. 79

यावत्पार्थशरैर्वैर्निर्मुक्तोरगसंनिभैः ।

न भस्मीक्रियते राजा तावद्युद्धान्निवार्यताम् ॥ ६५

अयुक्तमिव पश्यामि तिष्ठत्स्वस्मासु मानद ।

स्वयं युद्धाय यद्राजा पार्थ यात्यसहायवान् ॥ ६६

दुर्लभं जीवितं मन्ये कौरव्यस्य किरीटिना ।

युध्यमानस्य पार्थेन शार्दूलेनेव हस्तिनः ॥ ६७

मातुलेनैवयुक्तस्तु द्रौणिः शस्त्रभृतां वरः ।

दुर्योधनमिदं वाक्यं त्वरितं समभाषत ॥ ६८

मयि जीवति गान्धारे न युद्धं गन्तुमर्हसि ।

मामनादृत्य कौरव्य तव नित्यं हितैषिणम् ॥ ६९

न हि ते संभ्रमः कार्यः पार्थस्य विजयं प्रति ।

वोरैर). —^१) D₈ निर्मुक्तो गग(*inf. lin.* वण)संनिभैः.
—^२) S₁ K₁₋₃ D₁ भस्म क्रियते; D₂₁ D₁ 5. 7. 8 च भस्मी-
कृतो; D₃ 8 वधः क्रियते (for भस्मीक्रियते). D₄ राजन्.
—^३) B₁ निवर्तय; D_n D₂ 5. 8 G₁ 2 M निवर्त्यतां;
D₄ T G₃ 4 निवर्ततां; D₅ निवार्पितां (sic); D₇ न्यवर्ततां
(for निवार्यताम्).

66 G₅ partly damaged. —^३) D₄ om. from
अयुक्त up to जीवितं (in 67^a). D₂₂ T G₂₋₄ पश्या-
मस् (for पश्यामि). —^४) K₄ पार्थे; D_n D₅ 7. 8
S (G₅ damaged) रणं; D₂ रणे (for पार्थे).

67 D₄ om. up to जीवितं (cf. v. l. 66). —^१)
K₁₋₃ D_n D₁ 4. 6-8 G₂₋₅ M कौरव्यस्य (for 'व्यस्य').
—^२) D₂₂ D₂ 4. 5. 7. 8 S (except G₅) समरे (for
पार्थेन). —^३) D₂ शार्दूलस्य; C_d 'लेन (as in text).
D₂₁ D₂ 2. 6 हस्तिना (for 'न').

68 G₅ partly damaged. —^४) T G₂₋₅ जगाद्
रथिनां वरः.

69 Before 69, M₈₋₅ ins. अश्वत्थामा. —^१) S₁
K₃ युद्धे (for युद्धं). D_n D₂ 4. 5. 7. 8 कर्तुम् (for
गन्तुम्). —^२) D₅ नित्यं तव (by transp.). S₁ त्वयि;
G₂ मम (for तव). B₄ D₅ M₄ नित्य (for नित्यं).
S₁ K (K₅ missing) D₁ 2. 6 प्रियैषिणं (for हितै').

70 G₅ partly damaged. —^३) D₃ संगमः (for
संभ्रमः). —^४) D₃ 6 धनंजयं (for सुयोधन).

71 G₅ partly damaged. —^३) D₁ च (for वै).
—^४) S शिष्यत्वात् (for पुत्रवत्). G₅ M₄ परिरक्ष्यति.

अहमावारयिष्यामि पार्थ तिष्ठ सुयोधन ॥ ७०

दुर्योधन उवाच ।

आचार्यः पाण्डुपुत्रान्वै पुत्रवत्परिरक्षति ।

त्वमप्युपेक्षां कुरुषे तेषु नित्यं द्विजोत्तम ॥ ७१

मम वा मन्दभाग्यत्वान्मन्दस्ते विक्रमो युधि ।

धर्मराजप्रियार्थं वा द्रौपद्या वा न विद्म तत् ॥ ७२

धिगस्तु मम लुब्धस्य यत्कृते सर्ववान्धवाः ।

सुखार्हाः परमं दुःखं प्राप्नुवन्त्यपराजिताः ॥ ७३

को हि शस्त्रभृतां मुख्यो महेश्वरसमो युधि ।

शत्रून् क्षपयेच्छक्तो यो न स्याद्भौतमीसुतः ॥ ७४

अश्वत्थामन्प्रसीदस्व नाशयैतान्ममाहितान् ।

—^०) D₂₂ D₂ 5. 8 G₂ [अ]वेक्षां; D₄ 8 G₁ 3 [अ]पेक्षां;
D₇ [उ]वेक्षां (for [उ]पेक्षां). —^१) B₂ 8. 5 D₂₁ D₅
नित्यं तेषु (by transp.). D₂₂ D₂ 4. 5. 7. 8 ममारिषु;
M₁ 2 द्विजोत्तमः.

72 G₅ partly damaged. —^०) B₁ -प्रियार्थे. S₁
वै (for वा). G₂ धर्मराजस्य चार्थं वा. —^१) D₇ 8 वेधि
(for विद्म).

73 G₅ partly damaged. —^१) T G मम (for
सर्वे). —^२) D_n D₂ 4. 5. 7. 8 सुखकामाः प (D₂ 'दुःखात्प) रं
दुःखं. —^३) D₂₂ D₄ 7. 8 M₃ पराजिताः; D₅ द्विजातयः
(for [अ]पराजिताः).

74 G₅ partly damaged. —^३) B₃ याहि; T G₃ 5
M₃₋₅ त्वं हि (for को हि). K₃ 4 B D₂₁ D₃ 6 T G₁₋₄
M₁ 2 शस्त्रविदां (for 'भृतां'). D_n D₂ 4. 5. 7. 8 श्रेष्ठो
(for मुख्यो). —^४) T G₅ om. 74^०-75^४. —^०) K₄ D_n
D₁ 4. 5. 7. 8 G₄ शत्रुं (for शत्रून्). D_n नः (for न).
S₁ अपेक्षयेत्; K₃ अक्षेपयेत्; B D₂₁ उपेक्षते; D₄ न
क्षिपयेत्; D₅ न क्षमते (for न क्षपयेत्). D_n1 यस्तु;
D₄ त्वत्तो; S (T G₅ om.) शक्त्या (for शक्तो).

75 T G₅ om. 75 (cf. v. l. 74). G₅ partly dam-
aged. —^१) K₂ D₅ 7. 8 ममाहितान्; D₄ lacuna;
G₅ damaged (for ममाहितान्). —^२) D₃ om. (hapl.)
75^०-76^१. —^३) K₁ 2 -गोचराः (for -गोचरे). —^४)
G₁ 2. 4 M₄ हि (for [अ]पि). S₁ K₃ न प्रभो; K₁ 2. 4
B₁₋₃ D₁ नोनव (for ना). D_n D₂₋₁ स्थातुं देवा न
दानवाः.

तवास्रगोचरे शक्ताः स्यातुं देवापि नानघ ॥ ७५
 पाञ्चालान्सोमकांश्चैव जहि द्रौणे सहानुगान् ।
 वयं शेषान्हनिष्यामस्त्वयैव परिरक्षिताः ॥ ७६
 एते हि सोमका विप्र पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
 मम सैन्येषु संरब्धा विचरन्ति दवाशिवत् ॥ ७७
 तान्वाय महाबाहो कैकयांश्च नरोत्तम ।
 पुरा कुर्वन्ति निःशेषं रक्ष्यमाणाः किरीटिना ॥ ७८

आदौ वा यदि वा पञ्चात्तवेदं कर्म मारिष ।
 त्वमुत्पन्नो महाबाहो पाञ्चालानां वधं प्रति ॥ ७९
 करिष्यसि जगत्सर्वमपाञ्चालं किलाच्युत ।
 एवं सिद्धाबुवन्वाचो भविष्यति च तत्तथा ॥ ८०
 न तेऽस्त्रगोचरे शक्ताः स्यातुं देवाः सवासवाः ।
 किमु पार्थाः सपाञ्चालाः सत्यमेतद्रचो मम ॥ ८१

C. 7. 7139
 B. 7. 159. 97
 K. 7. 160. 95

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुस्त्रिंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३४

76 Ds om. 76^{ab} (cf. v. l. 75). Gs partly damaged. —^b) Dn1 D4.7 G1 M1.2 द्रोण (sic) (for द्रौणे). Ś1 K1.3 D7 समागतान् (for सहानुगान्). —^c) Ds तान्वै (for शेषान्). Ds G1 M1.2 हनिष्यामि.

77 Gs partly damaged. —^a) G1 वीर (for विप्र). —^b) B5 मनस्विनः (for यशस्विनः). —^c) K3 B Dc1 संक्रुद्धा (for संरब्धा). —^d) Ds यथाशिवत् (for दवां).

78 Gs partly damaged. Dn1 om. (hapl.) 78^b-79^c. —^b) B5 Dn2 D4.5 कैकयांश्च; D1-3.8-8 M2-5 कैके (for कैक). S महारथान् (for नरोत्तम). —^c) Cv परा (for पुरा). D4.5.7.8 निःशेषान्; T Gs-8 नः शेषं; Cv निःशेषं (as in text). —^d) Ks.4 B5 Dc1 Dn2 D2-8 रक्ष्यमाणाः (for रक्ष्य). — After 78, B Dc1 Dn2 D2.4-8 ins.:

1152* अश्वत्थामंस्त्वरायुक्तो याहि शीघ्रमरिंदम ।

[B1.4 जहि (for याहि). Dn2 om. मरिंदम.]

79 Dn1 om. 79^{abc} (cf. v. l. 78). Gs partly damaged. —^a) Dn2 om. from आदौ up to पाञ्चालानां (in 79^d). Cv as in text. —^b) S [एतत् (for [इ]दं). D2.4.5 ब्राह्मण (for मारिष). —^c) D5 महाबाहुः. —^d) D7 पंचालानां. Dn D2.4.5.7.8 वधाय वै (for वधं प्रति).

80 Gs damaged. —^a) Dn D2.5.7.8 कृच्छ्रम्; D4 कृष्णम् (for सर्वम्). —^b) Ks Ds अपंचालं; M1.2 अपांचालाः. B1-3 D8 M1.2 [अच्युतः; Dn2 [उद्यतः; D2.7 corrupt (for [अच्युत). —^c) Ś1 K (Ks missing) D1 इति (for एवं). M4 om. from न्वाचो up to गोचरे (in 81^a). Dn2 D2.4.5 आर्वा (Dn2 'वौ') (for वाचो).

Ds.6 एवं वाचोबुवन्सिद्धा. —^d) Ds भविष्यति. T G2-4 हि (for च). — After 80, B Dc1 Dn2 Ds ins.:

1153* तस्मात्त्वं पुरुषव्याघ्र पाञ्चालाञ्जहि सानुगान् ।

[Bom. ed. पंचालान्.]

81 M4 om. up to गोचरे (cf. v. l. 80). Gs partly damaged. —^a) Ś1 K1-3 D1-3.8 स्यातुं शक्ता (by transp.). —^c) B4 के नु; Dn1 D4.7.8 किं नु (for किमु). K4 सपंचालाः; D4 स पांचालाः. —^d) B2.4 ब्रवीमि ते (for वचो मम). — After 81, B Dc1 Dn2 Ds.6 ins.:

1154* न त्वां समर्थाः संग्रामे पाण्डवाः सह सोमकैः ।

बलाद्योद्ययितुं वीर सत्यमेतद्रवीमि ते ।

गच्छ गच्छ महाबाहो न नः कालात्ययो भवेत् ।

इयं हि द्रवते सेना पार्थसायकपीडिता ।

शक्तो ह्यसि महाबाहो दिव्येन स्वेन तेजसा । [5]

निग्रहे पाण्डुपुत्राणां पाञ्चालानां च मानद ।

[(L. 1) Ds पांचालाः संग्रामे (for संग्रामे पाण्डवाः). B4 Ds सहसोमकाः. — (L. 4) B2.5 -शायक- (for -सायक-). B2.5 Dc1 -ताडिता (for -पीडिता). — B4 om. line 6. — (L. 6) Bom. ed. पंचालानां.]

Colophon: Ś2 K5 missing. — Sub-parvan: Editions घटोत्कचवध; Ds जयद्रथवध. — Day of Droṇa's Generalship: K4 चतुर्थदिवसे. — Adhy. name: K1.2.4 B Dc1 Dn2 D1-5.7.8 रात्रियुद्धं; Ds रात्रियुद्धे संकेतविमर्दः; T Gs.4 कर्णपराजयः; G1 M (except M4) रात्रियुद्धे कर्णपराजयः; Gs damaged; Bom. ed. रात्रियुद्धे दुर्योधनवाक्यं. — Adhy. no. (figures, words or both): Dn1 159; D2 158; D3 54; T G M1-2.5 155; M4 154. — Śloka no.: Dc1 99.

१३५

संजय उवाच ।

दुर्योधनेनैवमुक्तो द्रौणिराहवदुर्मदः ।

प्रत्युवाच महाबाहो यथा वदसि कौरव ॥ १

प्रिया हि पाण्डवा नित्यं मम चापि पितुश्च मे ।

तथैवावां प्रियौ तेषां न तु युद्धे कुरुद्रह ।

शक्तितस्तात युध्यामस्त्यक्त्वा प्राणानभीतवत् ॥ २

अहं कर्णश्च शल्यश्च कृपो हार्दिक्य एव च ।

निमेषात्पाण्डवीं सेनां क्षपयेम नृपोत्तम ॥ ३

ते चापि कौरवीं सेनां निमेषार्थात्कुरुद्रह ।

क्षपयेयुर्महाबाहो न स्याम यदि संयुगे ॥ ४

युध्यतां पाण्डवाञ्छक्त्या तेषां चास्मान्युयुत्सताम् ।

तेजस्तु तेज आसाद्य प्रशमं याति भारत ॥ ५

अशक्त्या तरसा जेतुं पाण्डवानामनीकिनी ।

जीवत्सु पाण्डुपुत्रेषु तद्धि सत्यं ब्रवीमि ते ॥ ६

आत्मार्यं युध्यमानास्ते समर्थाः पाण्डुनन्दनाः ।

किमर्थं तव सैन्यानि न हनिष्यन्ति भारत ॥ ७

135

This adhy. is missing in Śs Ks (cf. v. 1. 7. 132. 20; 135. 14.).

1 "G) Gs is damaged from कौ up to चापि (in 2^b). —^b) B₁ दुर्मदं (for दुर्मदः). — After 1^{ab}, K₁ D₁ s ins.:

1155* चकारातिवधे यत्नमिन्द्रो दैत्यवधे यथा ।

[D₁ च तदा (for चकार). D₁ दैत्यं (for दैत्य-).]—^c) K₁ B D (except D₁) महाबाहुस् (for 'बाहो'). — After 1^{ab}, N (Śs Ks missing) ins.:

1156* तव पुत्रमिदं वचः ।

सत्यमेतन्महाबाहो.

[Before line 2, Ds ins. अश्वत्थामोवाच.]

2 Gs is damaged up to चापि. —^a) D₁ प्रयाहि (for प्रिया हि). S (Gs damaged) राजन् (for नित्यं). —^b) S (Gs damaged) चैव (for चापि). —^c) B₁ अथ (for तथा). Ds S [अ]हं प्रियस् (for [आ]वां प्रियौ). Śs Ks युद्धे (for तेषां). —^d) The portion from द्वे कुरु up to युद्ध (in 2^b) is lost in Gs on missing folio. Śs K₃ तु तेषां; Dn₂ युद्धे तु (by transp.). Dn₂ D₂ 4. 5. 7. 8 कथंचन (for कुरुद्रह). — D₁ om. (hapl.) 2^c-3^d. —^e) D₂ शक्तित्वात् (for 'तत्स'). B₁ Dc₁ युध्यावस् (for 'मस्'). —^f) Ds मत्वा (for त्यक्त्वा).3 Gs missing (cf. v. 1. 2). D₁ om. 3 (cf. v. 1. 2). —^a) D₂ transp. कर्णश्च and शल्यश्च. —^b) B₂ वा (for च). —^c) T G₂ 8 विशेषात् (for निमेष).—^d) B₁ Ds क्षपयेम; Dn₂ क्षपयेयुर्; D₁ 5 'वेयं'; Gs 'वेव'; M₁ 'यामो' (for 'यैम'). Śs K (Ks missing) कुरुद्रह; Ds 6 नरोत्तम (for नृपो').4 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) D₂ [s]वधीत् (for चापि). —^b) Dc₁ निमेषार्थान् (for 'धात्'). Dn₂ D₂ 4. 5. 7. 8 निमेषात्कुरुत्तम. —^c) B₁ क्षपयेयुर्; D₂ 4. 5. 7. 8 क्षपयेरन् (for 'येयुर्'). —^d) Śs Ks D₁ 8 M₁ नस्यामो (sic); K₁ 2 नश्यामो (for न स्याम). K₁ युधि; G₂ हति (for यदि). Dn₂ D₂ 4. 5. 7. 8 G₁ M₁-3. 5 यदि न स्याम संयुगे.5 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) Dn₂ D₂ 4. 5 युध्यतः; S (Gs missing) युध्यामः (T G₂ 4 'म' (for युध्यतां). —^b) Ds हि युध्यतां (for युयुत्सताम्). Dn₂ Ds तेषि चास्मान्युयुत्सवः; D₂ 4 ते चाप्य (D₁ om. प्य)-स्मान्युयुत्सवः; Ds तेषां चास्मात् युध्यतां; S (Gs missing) ते चाप्यस्मान्यथाबलं. —^c) Śs K₃ स; K₁ 2. 4 D₁ हि (for तु). B Dc₁ Dn₁ तेजस्तेजः समासाद्य. —^d) T G₂-4 यातु (for याति). K₄ कौरव (for भारत).6 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) K₄ D₁ अशक्यं; D₄ 5 'का' (for 'क्या'). K₁ उरसा (sic) (for त'). —^b) Ds om. (hapl.) from पाण्ड up to जीवत्सु (in 6^c). —^c) Dn₂ तिष्ठ; T G₂ 4 विद्धि (for तद्धि). D₂ प्रचक्षते (for ब्रवीमि ते). Ds तद्धि मां*****.7 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) K₁ 2 आत्मानं; Dn₂ 'धै' (for 'धै').

[780]

त्वं हि लुब्धतमो राजन्निकृतिज्ञश्च कौरव ।
 सर्वातिशङ्की मानी च ततोऽस्मान्तिशङ्कसे ॥ ८
 अहं तु यत्तमास्थाय त्वदर्थं त्यक्तजीवितः ।
 एष गच्छामि संग्रामं त्वत्कृते कुरुनन्दन ॥ ९
 योत्सेऽहं शत्रुभिः सार्धं जेष्यामि च वरान्वरान् ।
 पाञ्चालैः सह योत्स्यामि सोमकैः केकयैस्तथा ।
 पाण्डवैश्च संग्रामे त्वत्प्रियार्थमरिदम् ॥ १०
 अद्य मद्भाणनिर्दग्धाः पाञ्चालाः सोमकास्तथा ।
 सिंहेनेवार्दिता गावो विद्रविष्यन्ति सर्वतः ॥ ११

अद्य धर्मसुतो राजा दृष्ट्वा मम पराक्रमम् ।
 अश्वत्थाममयं लोकं मंस्यते सह सोमकैः ॥ १२
 आगमिष्यति निर्वेदं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 दृष्ट्वा विनिहतान्संख्ये पाञ्चालान्सोमकैः सह ॥ १३
 ये मां युद्धेऽभियोत्स्यन्ति तान्हनिष्यामि भारत ।
 न हि ते वीर मुच्येरन्मद्भाह्वन्तरमागताः ॥ १४
 एवमुक्त्वा महाबाहुः पुत्रं दुर्योधनं तव ।
 अभ्यवर्तत युद्धाय द्रावयन्सर्वधन्विनः ।
 चिकीर्षुस्तव पुत्राणां प्रियं प्राणभृतां वरः ॥ १५

C. 7. 7161
B. 7. 160. 18
K. 7. 161. 17

8 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a Dc1 Dn1 लुब्ध-
 तरो (for 'तमो'). —^b Some MSS. निष्कृतिज्ञश्च; Cd
 निकृति (as in text). B1 S (Gs missing) भारत (for
 कौरव). —^c K4 B (except B2) Dn D1. 2. 4-8 सर्वा-
 भिशङ्की (for 'तिशङ्की'). Dc1 सर्वाभिमानी शङ्की च. —^d
 S1 K1. 4 B D (except D3) अभि- (for अति). — After
 8, Dc1 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1157* मन्ये त्वं कुत्सितो राजन्यापात्मा पापपूरुषः ।

अन्यानपि स नः क्षुद्र शङ्कसे पापभाविनः ।

[(L. 1) D2 मान्यस् (for मन्ये). D4. 5 -पौरुषः (for
 -पूरुषः). — (L. 2) D2 स तं; D4. 7 सतः (for स नः).
 D4 कुद्रः (for क्षुद्र).]

9 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a Ds. 6 प्र- (for
 तु). K1. 2 आसाद्य (for आस्थाय). D2 अहं तु यत्र
 योत्स्यामि. —^b S (Gs missing) त्वदर्थं (for 'र्थ').
 —^c S1 K1-3 D1. 3. 6 संग्रामे (for 'म'). —^d D1. 5
 त्वदर्थं (for त्वत्कृते). K1. 2. 4 B Dn2 D1. 3. 6 कुरुसत्तम;
 Dc1 Dn1 पुरुषार्थम; D2. 4. 5. 7. 8 पुरुषाधम (for कुरु-
 नन्दन).

10 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a Dn2 D2. 4.
 5. 7. 8 योत्स्यामि (for योत्सेऽहं). —^b Dn2 D2. 4. 5. 7. 8
 हनिष्यामि; Ds. 6 वधिष्यामि; G2 जधिष्यामि (for
 जेष्यामि च). B1 वारान् (sic); Dn2 S (Gs missing)
 परान् (for वरान्). Dn2 बहून्; D1 परान् (for वरान्).
 —^c K4 Dn2 पञ्चालैः. —^d Dc1 Dn2 D1-3. 6-8
 कैकयैस् (for कै). D4 योत्स्यामि सोमकैः सह; D5 कैकयैः
 सोमकैः सह. — D1 om. 10^a-11^d. —^e G1 M पाण्डवैः
 सह संग्रामे. —^f D7. 8 अरिदम्.

11 Gs missing (cf. v. 1. 2). D1 om. 11 (cf.
 v. 1. 10). —^a Ds बाणवि- (for मद्भाण-). K1

-निर्दग्धाः; D4. 5. 8 -निर्मिन्नाश् (for -निर्दग्धाः). D7 अद्य
 मद्भाणभिर्मिन्नाश् (sic). —^b K1 पाञ्चालः; Bom. ed.
 पञ्चालः. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 चेदिपाञ्चालसोमकाः (D2 'कै-
 कयाः'). —^c Dn2 D5 सिंहैव; G4 सिंहैरेव (for
 सिंहैरेव). —^d K1. 2. 4 B D (except Dn2; D1
 om.) G1 M1. 2 सर्वशः (for 'तः'). T Gs. 4 विद्रविष्यन्ति
 सर्वतः.

12 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a D1 ततो (for
 अद्य). D4. 5 राजन् (for राजा). —^b D4. 5. 7. 8 विश्वं
 (for लोकं). —^c D2 स हि (for सह). T G2-4
 मंस्यते स सुयोधन.

13 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a Ds. 6 सर्वान्;
 G1. 4 M संखे (for संख्ये). —^b Bom. ed. पञ्चालान्.
 K4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (Gs missing) transp. सोमकैः
 and सह.

14 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a K1. 2 मा (for
 मां). K (Ks missing) [s] भियोत्स्यन्ति; Dn2 प्रयास्यन्ति;
 D2. 7. 8 प्रयोत्स्यन्ति; T G2-4 Ms. 5 [s] भियास्यन्ति; M1 हि
 यास्यन्ति (for अभियोत्स्यन्ति). D4. 5 ये मां प्रयोत्स्यन्ति तदा.
 —^b S (Gs missing) नि, निष्यामि तानहं. —^c D2
 मे (for हि). B Dn D1. 2. 4. 6 मोक्ष्यन्ते; Dc1 वक्ष्यन्ते
 (for मुच्येरन्). D7. 8 न ते निवर्तयिष्यन्ति. —^d S1
 Ks आश्रिताः (for आगताः). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (Gs
 missing) मद्बाहु (S [Gs missing] 'ण' बलपीडिताः (D4
 'तः').

15 Gs missing (cf. v. 1. 2). Before 15, D7. 8
 Ms ins. संजय उवाच. —^a K1. 2 G2 अभ्यद्रवत युद्धाय.
 —^b B5 त्रासयन् (for द्रावयन्). K4 धन्विना; D2
 देहिनः (for धन्विनः). —^c G1 M चिकीर्षुस् (for
 'र्षुस्'). —^d Ds वर.

1. 7161
1. 1692. 19
7. 161. 19

ततोऽब्रवीत्सकैकेयान्पाञ्चालान्नातमीसुतः ।
प्रहर्ध्वमितः सर्वे मम गात्रे महारथाः ।
स्थिरीभूताश्च युध्यन्तं दर्शयन्तोऽस्त्रलाघवम् ॥ १६
एवमुक्तास्तु ते सर्वे शस्त्रवृष्टिमपातयन् ।
द्रौणिं प्रति महाराज जलं जलधरा इव ॥ १७
तान्निहत्य शरान्द्रौणिर्दश वीरानपोथयत् ।
प्रमुखे पाण्डुपुत्राणां धृष्टद्युम्नस्य चाभिभो ॥ १८
ते हन्यमानाः समरे पाञ्चालाः सुज्जयास्तथा ।
परित्यज्य रणे द्रौणिं व्यद्वन्त दिशो दश ॥ १९
तान्दृष्ट्वा द्रवतः शरान्पाञ्चालान्सहसोमकान् ।
धृष्टद्युम्नो महाराज द्रौणिमभ्यद्रवद्युधि ॥ २०

ततः काञ्चनचित्राणां सजलाम्बुदनादिनाम् ।
वृतः शतेन शूराणां रथानामनिवर्तिनाम् ॥ २१
पुत्रः पाञ्चालराजस्य धृष्टद्युम्नो महारथः ।
द्रौणिमित्यब्रवीद्वाक्यं दृष्ट्वा योधान्निपातितान् ॥ २२
आचार्यपुत्र दुर्बुद्धे किमन्यैर्निहतैस्तव ।
समागच्छ मया सार्धं यदि शूरोऽसि संयुगे ।
अहं त्वा निहनिष्यामि तिष्ठेदानीं ममाग्रतः ॥ २३
ततस्तमाचार्यसुतं धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
मर्मभिद्धिः शरैस्तीक्ष्णैर्जघान भरतर्षभ ॥ २४
ते तु पङ्कीकृता द्रौणिं शरा विविशुराशुगाः ।
रुक्मपुङ्खाः प्रसन्नाग्राः सर्वकायावदारणाः ।

16 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) Ś1 सपांचालान्; K1 सकैकेयान्; Dc1 Dn1 सकौतै (for सकैके). —^b) Ś1 केकयान् (for पाञ्चालान्). —^c) Ś1 K1-s D1 समं (for इतः). — K1 Ds om. (hapl.) 16^a-17^a. —^d) D1 दर्शयन्ता. S (Gs missing) कृतास्त्र (G4 °र्थं) तां (for अस्त्रलाघवम्).

17 Gs missing (cf. v. 1. 2). K1 Ds om. 17^a (cf. v. 1. 16). —^a) D4 M1.2 उक्त्वा (for उक्तास्). T G2-4 ततः (for तु ते). —^b) K4 B Dc1 Dn शस्त्रवृष्टीर्; Ds सर्वशस्त्रम्; S (except M4; Gs missing) शरवृष्टिम् (for शस्त्र°). Ś1 K1-s D1.2.3 शस्त्रवृष्टीर्न्यपातयन्. — M4 om. 17^a-18^b. —^d) G1 M (M4 om.) यथा (for इव). D4 जलसं*****.

18 Gs missing (cf. v. 1. 2). M4 om. 18^a (cf. v. 1. 17). —^a) D4 तं (for तान्). Dn2 D2.4.5.7.8 रणे (for शरान्). S (M4 om.; Gs missing) सं (G1 M1.2 स) निहत्य शरैर्द्रौणिम्. —^b) T G2-4 M3.5 ततो (for दश). B5 अयोधयत्; S (M4 om.; Gs missing) अपातं (for अपोथ°). —^c) D2.4 G2 प्रमुखे धातुराशुगाणां. —^d) M2 धृष्टद्युम्नश्च. K1 Dn2 D2.3 चाभिभो; K4 B Dc1 Dn1 च (Dn1 ते) प्रभो; Ds वा विभो; D7.8 G2 चाभिभोः (for °भो).

19 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) Dn2 D2.4.5 नि (for ते). —^b) Bom. ed. पांचालाः. Dn2 D2.4.5.7.8 सोमकास् (D2 °के); T G2-4 संजयैः (for °यास्). D2 T G2-4 सह (for तथा). Ś1 Ks पांचालाः सहसंजयः. —^c) Ś1 K (Ks missing) रणभूमिं (Ś1 Ks

आयोधनं) परित्यज्य. —^a) K4 विद्वन्तः; D2 विचरन्ति; T G2-4 प्राद्वन्ति (Gs °त); M1.2 व्यद्वन्ति (for °वन्त). K4 दिशः (for दश).

20 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^b) K4 B2 पंचालान्. Dn2 D2.4.5.7.8 S (except G2; Gs missing) सोमकैः (for °सोमकान्). —^d) K4 Dn1 Ds.6 रणे (for युधि).

21 Gs missing (cf. v. 1. 2). Dn2 om. 21^a. —^c) Dc1 वीराणां (for शू°). —^d) Ds पार्थानाम्; G1 M रथि° (for रथा°).

22 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) B2.6 Dc1 Dn1 पंचाल- (for पाञ्चाल-). —^b) D2.6 महाबलः (for °रथः). —^c) D2 G1.2 M एव (for इति). —^d) G1 M यौधान्. K1 D1 निशातितान् (for निपा°).

23 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) S (Gs missing) भद्रं ते (for दुर्बुद्धे). —^b) B1 एतैर्; Ds एभिर् (for अन्यैर्). —^c) Dn2 D2.4.5.7.8 प्रयुज्य (D4 °द्ध-स्व (for समागच्छ). —^d) Ś1 K2.3 Ds शक्नोसि; K1 Ds शक्नोषि (for शूरोऽसि). —^e) K3.4 B D त्वां (for त्वा). T G2-4 M [ज]घा (for नि-). G1 अहं त्वाद्य गमिष्यामि. —^f) Dn2 D2.4.5.7.8 स्थिरो भव (for समाग्रतः).

24 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) Dn2 D2.4.5.7.8 जघान शूरादाहूनेः.

25 Gs missing (cf. v. 1. 2). —^a) M4 तं (for तु). Some MSS. पङ्कीकृता. —^d) Ś1 K1-s D1.6

मध्वर्थिन इवोद्दामा भ्रमराः पुष्पितं द्रुमम् ॥ २५
 सोऽतिविद्धो भृशं कुद्धः पदाक्रान्त इवोरगः ।
 मानी द्रौणिरसंभ्रान्तो बाणपाणिरभाषत ॥ २६
 धृष्टद्युम्न स्थिरो भूत्वा मुहूर्तं प्रतिपालय ।
 यावत्त्वां निश्चितैर्बाणैः प्रेषयामि यमक्षयम् ॥ २७
 द्रौणिरेवमथाभाष्य पार्षतं परवीरहा ।
 छादयामास बाणौघैः समन्ताल्लघुहस्तवत् ॥ २८
 स छाद्यमानः समरे द्रौणिना युद्धदुर्मदः ।
 द्रौणिं पाञ्चालतनयो वाग्भिरातर्जयत्तदा ॥ २९
 न जानीषे प्रतिज्ञां मे विप्रोत्पत्तिं तथैव च ।

द्रोणं हत्वा किल मया हन्तव्यस्त्वं
 ततस्त्वाहं न हन्म्यद्य द्रोणे जीवति संयुगे ॥ ३०
 इमां तु रजनीं प्राप्तमप्रभातां सुदुर्मते ।
 निहत्य पितरं तेऽद्य ततस्त्वामपि संयुगे ।
 नेष्यामि मृत्युलोकायेत्येवं मे मनसि स्थितम् ॥ ३१
 यस्ते पार्थेषु विद्वेषो या भक्तिः कौरवेषु च ।
 तां दर्शय स्थिरो भूत्वा न मे जीवन्मोक्षये ॥ ३२
 यो हि ब्राह्मण्यमुत्तमं क्षत्रधर्मरतो द्विजः ।
 स वध्यः सर्वलोकास्य यथा त्वं पुरुषाधम ॥ ३३
 इत्युक्तः परुषं वाक्यं पार्षतेन द्विजोत्तमः ।

7. 7182
 7. 160. 39
 7. 161. 38

सर्वकायावदारिणः (K₁ 'धारिणः; K₃ 'दारिता:); D₄. 5
 'कायविदारणाः. — °) D₈ खगमाः (for भ्रमराः). D₂. 5. 6
 S (except M₅; G₅ missing) पुष्पित (for 'तं). Ś₁
 K₃ वनः; M₃. 4 द्रुमान् (for द्रुमम्).

26 G₅ missing (cf. v. l. 2). — °) D₂. 4. 5 सोपि
 (for सोऽति-). D₂ बलवता (for भृशं कुद्धः). — °)
 D₁ पदाहतः; D₄. 5 M₃ पादाक्रान्त. — °) T G₃ अथ
 (for मानी). — °) D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 शर- (for बाण-).

27 G₅ missing (cf. v. l. 2). — °) G₁ M
 (except M₅) स्थिरी; G₄ स्थितो (for स्थिरो). — °)
 K₁ प्रतिपालयन्; D₈ G₂ परिपालय (for प्रति). — °)
 K₁ D₂ च; K₂ G₁ M₁. 2 त्वा (for त्वां). D₃ Cd
 विशिखैर (for निश्चितैर). D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 भलैः (for
 बाणैः). — D₅ om. 27^d-28°. — °) Ś₁ K₃ प्रेषयिष्ये
 (for 'यामि).

28 G₅ missing (cf. v. l. 2). D₅ om. 28^{ab} (cf.
 v. l. 27). — °) K₂ अभाव्याथ (sic); T G₂-4 तथा-
 भाष्य; G₁ M समा (for अथा). — °) G₄ पार्षतः
 (for 'तं).

29 G₅ missing up to युद्ध (cf. v. l. 2). — °)
 K₁. 2 B₁ D₂ D₂-4. 5. 8 S (G₅ missing) सं- (for स).
 Bom. ed. बाध्यमानः (for छाद्य). — °) K₂ G₅
 द्रोणि. K₄ B₁ D₂ पंचालः; D₂ पांचाल्य- (for 'ल-).
 — °) G₅ partly damaged. Ś₁ K₁. 3 आवर्जयत्; D₂
 D₂ अभ्यर्दे (for आतर्जं).

30 Before 30, G₁ M ins. धृष्टद्युम्नः. 30^{ab} is
 damaged in G₅. — °) D₄. 5 उत्पत्तिस् (for 'त्ति).
 — 30^{ab} is damaged in G₅, B₁ reads 30^a-31^d on

marg. — °) Ś₁ K₁. 2 अतस् (for तं). D₂ D₂
 त्वहं; D₄. 5. 7. 8 त्वां तु (for त्वाहं). D₃-8 T G₂-4
 निहन्मि (for न हन्मि). — °) T G₁. 8 द्रौणे (for
 द्रोणे). T G₃ तिष्ठति; G₂. 4 M₁. 2 तिष्ठस्व; M₃. 5
 तिष्ठति (for जीवति). D₂ कलमष (for संयुगे).

31 K₄ D₅ om. (hapl.) 31^{ab}; B₁ reads the same
 on marg. — °) D₄. 5. 7. 8 इदानीं (for इमां तु). — °)
 D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 सुप्रभातां; G₁ M₁. 2 प्रभाते तं; M₃. 5
 प्रभातायां; M₄ सप्रभाते (sic) (for अप्रभातां). — °)
 S तुभ्यं (for तेऽद्य). — °) B₁ निहत्य (for नेष्यामि).
 Ś₁ K (K₅ missing) D₁. 3. 6 पर; D₂ सुलोर्; D₂
 D₂. 4. 5. 7. 8 प्रेत- (for मृत्यु-). — °) K₂ [ह]स्तेव; B₁-4
 D₂ D₂. 6 [ह]स्तेतत्; B₁ D₂ D₂. 7. 8 एतन्; D₂ D₂
 ह्येतन्; D₄ तन्मे (for [ह]स्तेव). D₄ हि; D₃ नो
 (for ने).

32 °) B₁ D₂ यत् (for यस्). Ś₁ पार्थस्य (for
 पार्थेषु). — °) Ś₁ K₁-3 D₁ भक्ता; D₃. 6 भक्तियां
 (by transp.). — °) K₁. 2 D₁ तद् (for तां). D₅
 स्थितो; M₃ स्थिरो- (for स्थिरो). D₂ दर्शयस्व स्थिरो
 भूत्वा. — °) A few MSS. विमोक्षसे; D₂ D₂. 5. 7. 8
 गमिष्यसि; D₂ विमोक्षसि.

33 °) Ś₁ K₁-3 D₁ धर्मरतिर (for 'रतो). D₂ द्विज.
 — °) D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 क्षत्र- (for सर्व-). Ś₁ K₁-3
 D₁ लोकेषु (for 'लोकास्य). — °) K₄ B₃ G₂ M₃. 5
 पुरुषाधमः.

34 °) Ś₁ K₃ M₃ इत्युक्त्वा (for 'क्तः). K₂ D₇
 पुरुषं (for पं). — °) Ś₁ K₃. 4 D₁. 3. 6 नृपोत्तमः;
 K₁. 2 नरोत्तमः; D₂. 5. 7. 8 सुनिन्दुः; D₅ युधिष्ठिर (for

सिंहनादरवाश्वासन्दध्नुः शङ्खांश्च मारिष ।
 वादित्राण्यभ्यवाद्यन्त शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४४
 तस्मिन्स्तु तुमुले युद्धे भीरूणां भयवर्धने ।
 मुहूर्तमिव तद्युद्धं समरूपं तदाभवत् ॥ ४५
 ततो द्रौणिर्महाराज पार्षतस्य महात्मनः ।
 ध्वजं धनुस्तथा छत्रमुभौ च पार्ष्णिसारथी ।
 स्रुतमश्वांश्च चतुरो निहत्याभ्यद्रवद्रोणे ॥ ४६
 पाञ्चालांश्चैव तान्सर्वान्बाणैः संततपर्वभिः ।
 व्यद्रावयदमेयात्मा शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४७
 ततः प्रविव्यथे सेना पाण्डवी भरतर्षभ ।
 दृष्ट्वा द्रौणेर्महत्कर्म वासवस्येव संयुगे ॥ ४८
 शतेन च शतं हत्वा पाञ्चालानां महारथः ।
 त्रिभिश्च निशितैर्वाणैर्हत्वा त्रीनै महारथान् ॥ ४९

द्रौणिर्द्रुपदपुत्रस्य फल्गुनस्य च पश्यतः ।
 नाशयामास पाञ्चालान्भूयिष्ठं ये व्यवस्थिताः ॥ ५०
 ते वध्यमानाः पाञ्चालाः समरे सह सृञ्जयैः ।
 अगच्छन्द्रौणिमुत्सृज्य विप्रकीर्णरथध्वजाः ॥ ५१
 स जित्वा समरे शत्रून्द्रोणपुत्रो महारथः ।
 ननाद सुमहानादं तपान्ते जलदो यथा ॥ ५२
 स निहत्य बहूञ्शूरानश्चत्थामा व्यरोचत ।
 युगान्ते सर्वभूतानि भस्म कृत्वेव पावकः ॥ ५३
 संपूज्यमानो युधि कौरवेयै-
 विजित्य संख्येऽरिगणान्सहस्रशः ।
 व्यरोचत द्रोणसुतः प्रतापवा-
 न्यथा सुरेन्द्रोऽरिगणान्निहत्य ॥ ५४

C. 7. 7203
 B. 7. 160. 60
 K. 7. 161. 58

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥

(for मारिष). — After 44^{ab}, Ś1 reads 45^{cd}. — °) B₅ यदित्राणि (sic) (for वादि°). Ś1 अभ्यनघंत; D₄, 5 अभिवाघंत (for अभ्य°). — 44^d is damaged in G₅.

45 B₄ om. (hapl.) 45-47. — °) B₅ D₅ D₁ D₂ G₁ M सु- (for तु). D₁ D₄, 5, 7, 8 तुमुले. — Ś1 reads 45^{cd} after 44^{ab}. — °) K₅ B₅ D₁ D₁ अपि; K₄ एव (for इव). G₂ अभवद् (for इव तद्). — °) D₁ D₂, 4, 5, 7, 8 इव (for तदा). T G₂-5 घोरयोर्मरत-
 र्षभ; G₁ M घोररूपं वभूव ह.

46 B₄ om. 46 (cf. v. l. 45). — °) Ś1 K₅ समं-
 ततः (for महात्मनः). — °) B₅ ध्वजं रथं; D₁ D₂,
 4, 5, 7, 8 धनुर्ध्वजं (by transp.). — °) D₁ D₂, 4,
 5, 7, 8 तथो (D₁ 'तो'भौ; D₅ उभौ वा (for उभौ च).
 K₅ M₄ प्राष्टिसारथी; G₁, 4 M₁-3, 5 प्राष्टि°; G₅ प्लाष्टि°;
 G₅ lacuna (for पार्ष्णि°). — °) D₇, 8 विहल्य (D₅
 'न्य') (for निहत्य). T G₂-3 अभ्यहनद्; G₁, 5 M₁-3, 5
 'नद्' (for 'द्रवद्'). D₄ वाहान्याभ्यद्रवद्रोणे (sic).

47 B₁ om. 47 (cf. v. l. 45). — °) Ś1 K₅ D₄, 7
 पंचालांश्च. — °) Ś1 K₅ D₁ D₂, 7, 8 शरैः (for बाणैः).
 — °) D₅ विद्रावयद्; S प्रा (G₅ प्र)द्रा° (for व्यद्रा°).

48 °) B D₅ D₁ D₁ तु (for प्र-). — °) Ś1

K (K₅ missing) D₁ पांडवी तत्र भारत.

49 °) D₄ त्रि- (for च). M₃, 5 शतान्. — °) K₂
 B₅ D₅ पंचालानां. D₅, 5 S महारथान् (for 'रथः').
 — K₅ T G₁, 5-8 om. (hapl.) 49^{cd}. — °) B₅ वै त्रीन्
 (by transp.); D₃, 5 त्रींश्च. D₁ D₂, 4, 5, 7, 8 नरर्ष-
 भान् (for महारथान्).

50 °) K₁, 2 D₁ पांचालस्य; K₄ B D₅ D₁ D₂-3
 G₄ फाल्गुनस्य. — °) Bom. ed. पंचालान्. — °) D₅
 भूयिष्ठा ये; G₄ ये भूयिष्ठं (by transp.).

51 °) Ś1 K₁-3 D₁, 3, 5 transp. पाञ्चालाः and समरे.
 Bom. ed. पंचालाः. Ś1 K (K₅ missing) सृञ्जयाः (for
 सृञ्जयैः). — °) D₅ आगच्छन्. — °) G₁ M (except
 M₄) द्विपाः (for 'ध्वजाः').

52 °) B₅ स्म (for सु-). D₃, 4, 5 सुमहानादं.

53 °) D₃, 4, 7, 8 G₄ सं- (for स). G₁ महात् (for
 बहूत्). B₄ D₁, 5, 7, 8 शत्रून् (for शूरान्). B₂ निहत्य
 समरे शत्रून्. — °) D₁ D₂, 4, 7, 8 प्रदहन्निव पावकः.

54 °) B₂ D₅ D₁ D₁ D₂ G₅ स (for सं-). — °) K₄
 D₁ D₂, 4, 5, 7, 8 G₁, 4 M विजित्य (for विजित्य). G₁
 M₁, 2, 4 संख्ये; G₄ M₃, 5 संख्ये (for संख्ये). — °) B₅

१३६

C. 7. 7204
B. 7. 161. 1
K. 7. 162. 1

संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरश्चैव भीमसेनश्च पाण्डवः ।
द्रोणपुत्रं महाराज समन्तात्पर्यवारयन् ॥ १
ततो दुर्योधनो राजा भारद्वाजेन संवृतः ।
अभ्ययात्पाण्डवान्संख्ये ततो युद्धमवर्तत ।
घोररूपं महाराज भीरूणां भयवर्धनम् ॥ २
अम्बष्ठान्मालवान्ब्रह्माश्विर्बाह्वैर्गार्तकानपि ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय गणान्कुद्धो युधिष्ठिरः ॥ ३

om. प्रतापवा. — ^d B1.3 Dc1 Dn1 [अ]मरेंद्रो (for सुरेंद्रो). K4 B1.2 Dc1 Dn1 D2 G1 M निहस्य वै (B1.2 Dc1 Dn1 ह); Dn2 D4.5.7.8 निपात्य वै (for निहस्य).

Colophon: Ś2 K5 missing. — *Sub-parvan*: Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: K4 चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name*: K1.2.4 B Dc1 Dn D1-5.7.8 G1 M रात्रियुद्धं; D5 रात्रियुद्धे अश्वत्थामविजयः; Bom. ed. रात्रियुद्धे अश्वत्थामपराक्रमः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 160; D2 159; D3 55; T G M1-3.5 156; M1.5 (inf. lin.) 155. — *Śloka no.*: Dc1 60; Dn1 59.

136

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 (cf. v. 1. 7. 132. 20; 125. 14).

1 ^a Dn2 D2.4.5.7.8 T G5 राजा (for चैव). — ^b T G5 पाण्डवाः. — ^d Ś1 K1.2 B2-4 Dc1 D5.7 M5 पर्यवारयन् (for वारयन्).

2 2^a-3^b is damaged in G5. — ^a G1.2.4 M1.2.4.5 तथा (for ततो). — ^b Ś1 K (K5 missing) D1 संयुतः (for संवृतः). — ^c B5 D2.4.5.7.8 G1 M1.2.4 पाण्डवं (for वान्). K4 सर्वे; B4 D2.6 युद्धे; Dn2 G1 M1.2.4 संवे; M3.5 संख्ये (for संख्ये). — ^e Dn2 महामीने (for राज).

3 3^a is damaged in G5. — ^a Dn2 om. from मालवा up to निकुल (in 4^a). G1 M मालवान्. T G2.4 वंकाय (for वङ्गाय). — ^b K2 D1 शिनीस; D4.8

अभीषाहाञ्शूरसेनान्क्षत्रियान्युद्धदुर्मदान् ।
निकृत्य पृथिवीं चक्रे भीमः शोणितकर्दमाम् ॥ ४
यौधेयारद्वराजन्यान्मद्रकांश्च गणान्युधि ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय किरिटी निशितैः शरैः ॥ ५
प्रगाढमज्जोगतिभिर्नारचैरभिपीडिताः ।
निपेतुर्द्विरदा भूमौ द्विशृङ्गा इव पर्वताः ॥ ६
निकृत्तैर्हस्तिहस्तैश्च लुठमानैस्ततस्ततः ।
रराज वसुधा कीर्णा विसर्पद्भिरिवोरगैः ॥ ७

शिनिं (for शिनीस). — ^a Ś1 K5 पर- (for मृत्यु-). — ^d D2 गणाः (for गणान्). D2.4.5.7.8 क्रोधाद् (for कुद्धो). Dn1 D2.4.5.7.8 S वृकोदरः (for युधिष्ठिरः).

4 Dn2 om. up to निकृत्य (cf. v. 1. 3). G5 partly damaged. — ^a D2 अभीषाहाञ्; G1.4 M अभीषहाञ् (for पाहाञ्). D5 शूरसेनान् (for शूर). — ^b Dc1 दुर्मदः (for दुर्मदान्). D5 गणान्युद्धविशारदान्. — ^c B4 T G निहस्य; D4 निवृल्य (for निकृत्य).

5 ^a Ś1 K1-3 G5 योधेयारदः; K4 योधायारद- (for योधेयारदः). Dc1 D1 यो (D1 यो) योधेयारद्वराजान्; Dn1 D7.8 यो (Dn1 यो) योधेयान्द्रदाजान्; Dn2 D2 यो (D2 यो) योधेयान्द्रिजाजान्; D3 योधेयान्प्राग्धे राजन्यान्; D4 योधेयान्मद्रकान् ***; D5 योधेयान्बृहकाजान्; D6 योधेयान्द्रिराजन्यान्. — ^b Ś1 K (K5 missing) D1 मद्रकान्मागधानपि; B Dc1 Dn D2-8 कान्मालवानपि (B1.3.5 Dc1 Dn1 न्युधि); D7.8 कान्केरलानपि. — ^c Ś1 K5 पर- (for मृत्यु-). — ^d Dn2 D2.5.7.8 किरिटी श्रे (Dn2 स्त्रे) तवाहन.

6 ^a B4 आजोगतिभिर्; D5 वज्र (for अजो). D6 प्रगाढशीघ्रगतिभिर्; T G4.4 प्रगाढमंतमै (G4 मत्तग)-तिभिर्. — ^b K1.2 D1 अति- (for अभि-). K4 B Dc1 Dn D2.4.5.7.8 G1 M ताडिताः (for पीडिताः). — ^d Dn2 D2.4.5.7.8 सशृङ्गा (for द्विशृङ्गा).

7 ^a K2 निकृत्त- (for तैर). — ^b K1 लुब्धमानैस्; K4 D1.3.5 लुठं; B1-3.5 Dc1 लल; B4 Dn D2.5.7.8 चेष्ट; D4 वेष्ट; G1 M लूय (for लुठ). K4 B Dc1 Dn1 D2 इतस्ततः (for तत). — ^d Dn2 विसर्पिभिर् (for पद्भिर्).

क्षिप्तैः कनकचित्रैश्च नृपच्छत्रैः क्षितिर्वभौ ।
 द्यौरिवादित्यचन्द्राद्यैर्ग्रहैः कीर्णा युगक्षये ॥ ८
 हत प्रहरताभीता विध्यत व्यवकृन्तत ।
 इत्यासीत्तुमुलः शब्दः शोणाश्वस्य रथं प्रति ॥ ९
 द्रोणस्तु परमक्रुद्धो वायव्याक्षेण संयुगे ।
 व्यधमत्तान्यथा वायुर्मेषानिव दुरत्ययः ॥ १०
 ते हन्यमाना द्रोणेन पाश्चालाः प्राद्रवन्भयात् ।
 पश्यतो भीमसेनस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ ११
 ततः किरीटी भीमश्च सहसा संन्यवर्तताम् ।
 महता रथवंशेन परिगृह्य बलं तव ॥ १२
 वीभत्सुर्दक्षिणं पार्श्वमुत्तरं तु वृकोदरः ।

भारद्वाजं शरौघाभ्यां महद्भयामभ्यवर्षताम् ॥ १३
 तौ तदा मृज्जयाश्चैव पाश्चालाश्च महारथाः ।
 अन्वगच्छन्महाराज मत्स्याश्च सह सोमकैः ॥ १४
 तथैव तव पुत्रस्य रथोदाराः प्रहारिणः ।
 महत्या सेनया सार्धं जम्बुद्रोणरथं प्रति ॥ १५
 ततः सा भारती सेना वध्यमाना किरीटिना ।
 तमसा निद्रया चैव पुनरेव व्यदीर्यत ॥ १६
 द्रोणेन वार्यमाणास्ते स्वयं तव सुतेन च ।
 न शक्यन्ते महाराज योधा वारयितुं तदा ॥ १७
 सा पाण्डुपुत्रस्य शरैर्दार्यमाणा महाचमूः ।
 तमसा संवृते लोके व्यद्रवत्सर्वतोमुखी ॥ १८

C. 7. 7222
 B. 7. 161. 19
 K. 7. 162. 18

8 ^a) D₈ -क्षितैश्च; S (except G₁) -चक्रैश्च (for -चित्रैश्च). — ^b) Dn₂ D_{2.4.5.7.8} S च भूर (for क्षि-
 तिर). — ^c) D₈ -चन्द्रैश्चैर (sic) (for -चन्द्रा). D₄ द्यौरिव
 चन्द्रादित्याद्यैश्च. — ^d) Dn₁ इवावभौ (for युगक्षये).

9 S om. 9^{ab}. — ^a) Dn₁ व्रत (for हत). Ś₁ K₃
 प्रहरताभीत; D_{4.5.7.8} 'तावो' (D_{7.8} 'तां वी')रा (sic) (for
 'ताभीता'). D₂ हत प्रहारं ते वीरा. — ^b) D₂ वध्यत (for
 विध्यत). Dn₂ विध्यत व्यवकृन्तत; D_{4.5.8} वध्यतां विनि-
 कृन्तत. — ^c) K_{1.4} B_{1.2.5} D₁ D_{1.3.6} सुमहाव; D_{4.5.7.8}
 तुमलः (for तुमुलः). B₃ प्रभ्यास्तुमहाब्जानन्दः;
 S इत्यासीत्संक्षयस्तत्र.

10 B₃ reads 10^a-11^b on marg. — ^a) Ś₁ ततस्
 (for द्रोणस्). — ^c) B D₁ Dn महा- (for यथा).
 — ^d) Ś₁ K_{1.2} D_{1.3.6} दिवि (for इव).

11 B₃ reads 11^{ab} on marg. — ^b) D₁ पंचालाः.
 D_{8.6} व्यद्रवन्; D_{7.8} प्रद्र (for प्राद्र). — D₁ Dn₁
 om. 11^{cd}. — ^c) D₄ पश्यता भीमसेनेन. — ^d) D₂
 पार्षतस्य (for पार्थस्य च). D₃ महात्मना.

12 ^a) K₂ तत्र (for ततः). Dn₂ किरीटी भीम-
 सेनश्च; D₈ ततः किरीटिमाश्वस्य. — ^c) B₁ (marg. as
 in text) शरवर्षेन (sic); D₈ शरवंशेन (for रथ). — ^d)
 K₃ Dn₂ महव; G₅ damaged (for तव).

13 13^a is damaged in G₅. — ^b) D₄ उदरं (for
 उत्तरं). B (except B₅) D (except Dn₁ D₁) च (for
 तु). — ^d) Ś₁ K₁₋₃ अभ्यवर्षत; K₄ 'वर्तितः'; D₁

'वर्तत'; G₄ अभिवर्षतां; M_{1.2} जत्य (for अभ्य).

14 ^a) Ś₁ K₃ Dn D_{1.2.4.5.7.8} G₄ तथा; G₅ सदा
 (for तदा). — ^b) Bom. ed. पंचालाश्च. Ś₁ K₃ सह-
 क्षराः; B D₁ Dn₁ D_{1.3.6} महौजसः (for महारथाः).
 — ^c) K₂ अभ्यगच्छन् (for अन्व). — ^d) G₅ damaged.
 K₃ Dn D_{1.2.4.5.7.8} मत्स्यैश्च; K₄ मत्स्यश्च (for मत्स्याश्च).
 Ś₁ K (K₅ missing) D_{1.3.6} के (K_{3.4} D₁ कै)क्यैः;
 T G_{5.4} -सोमकाः (for सोमकैः).

15 ^a) D₁ तत्र वै (for तथैव). D₄ om. तव. — ^b)
 K₄ प्रहारिणः. — ^c) K₄ महता (for 'त्या). Dn D_{1.2}
 4.5.7.8 राजव; M_{1.2} पार्थ (for सार्ध).

16 ^a) G₅ om. सेना. — ^b) K_{3.4} B_{2.5} S हन्य-
 माना; D₄ व्यध (for वध्य). — 16^{cd} is damaged
 in G₅. — ^d) D₅ प्रभज्यत (for व्यदीर्यत).

17 ^a) Ś₁ K_{1.2} D₁ धार्यमाणास् (for वार्य). B
 D₁ Dn₁ G₅ तु (for ते). — ^c) Ś₁ K₃ न शक्यास्तु;
 K_{1.2} न शक्य (K₂ 'क्या'स्ते; K₄ B₄ Dn₂ नाशक्यंत;
 B₅ D₃ नाशक्यं ते; D₁ नाशक्यास्ते; M₃ अशक्यं ते; M₄
 न शकास्ते (for 'क्यन्ते). — ^d) G₁ M योधा धारयितुं
 तदा.

18 G₅ partly damaged. — ^b) K_{3.4} B Dn₁
 D_{1.6} M₃₋₅ दीर्यमाणा; Dn₂ D_{2.4.5.7.8} वध्यमाना; D₃
 वार्यमाणा (for दार्य). D₁ महात्मना; S चमूस्त (G₁
 M_{1.2} 'मू त')व (for महाचमू). — ^d) D_{8.6.8} सर्व-
 तोमुखं; D₄ संवृतोमुखी (for सर्वतो).

19 ^b) D₈₋₈ महारथाः (for नराधिपाः).) K₄

C. 7. 7222
B. 7. 161. 19
K. 7. 162. 19

उत्सृज्य शतशो बाहांस्तत्र केचिकराधिपाः ।

प्राद्रवन्त महाराज भयाविष्टाः समन्ततः ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षड्विंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥

१३७

संजय उवाच ।

सोमदत्तं तु संप्रेक्ष्य विधुन्वानं महद्भुतः ।
सात्यकिः प्राह यन्तारं सोमदत्ताय मां वह ॥ १
न ब्रह्मत्वा रणे शत्रुं बाह्मीकं कौरवाधमम् ।
निवर्तिष्ये रणात्स्रत सत्यमेतद्वचो मम ॥ २
ततः संप्रेषयद्यन्ता सैन्धवांस्तान्महाजवान् ।
तुरंगमाञ्छङ्खवर्णान्सर्वशब्दातिगात्रणे ॥ ३
तेज्वह्न्ययुधानं तु मनोमारुतरहसः ।

यथेन्द्रं हरयो राजन्पुरा दैत्यवधोद्यतम् ॥ ४
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य सात्वतं रभसं रणे ।
सोमदत्तो महाबाहुरसंभ्रान्तोऽभ्यवर्तत ॥ ५
विमुञ्चश्शरवर्षाणि पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
छादयामास शैनेयं जलदो भास्करं यथा ॥ ६
असंभ्रान्तश्च समरे सात्यकिः कुरुपुंगवम् ।
छादयामास बाणौघैः समन्ताद्भरतर्षभ ॥ ७
सोमदत्तस्तु तं पृथ्वा विव्याधोरसि माधवम् ।

D1 प्रावर्त (D1 °त)त; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 व्यद्वर्त (for प्राद्रवन्त). — °) K1 D8 भयाविष्टः; D8 भयोद्विभ्राः (for भयाविष्टः).

Colophon om. in Ś1 K1-3; Ś2 K5 missing. — *Subparvan*: Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: K4 चतुर्थदिवसः. — *Adhy. name*: K4 B D (except D2) G1. 2 M1-3. 5 रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 161; D2 160; D3 56; T G M1-3. 5 157; M4. 5 (sup. lin.) 156. — *Sloka no.*: Dn1 18; D2 17.

137

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14).

1 °) Dn2 D2. 4. 5 सोमदत्ताय संकुद्धो. — °) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 विधुन्वानो; S विधुन्वानं (for विधु°). D2. 5 महा- (for महद्). — °) D2 G5 मां (for मां). D3. 6 नय (for वह).

2 °) Ś1 K1-3 B2 D2. 6 बाह्मीकं; D1 बाह्मीकिं (for कं). D2 सोमदत्तं महाबलं. — °) D4 M1. 2 निवर्तयिष्ये (hypermetric) (for निवर्तिष्ये). B2 Dn D2. 4. 5. 7. 8 रणे (for रणात्). — °) D2 S ब्रवीमि ते (for वचो मम).

3 °) K1. 2. 4 D1 प्राचोदयद्; B1. 4 D21 संप्रेषयद्; Dn2 D2 तं प्रे°; D4. 5 तान्प्रे°; D1. 8 स प्रे° (for संप्रे°). — °) B D21 Dn1 D2. 6 S मनोजवान् (for महाजवान्).

4 °) D2 तमूदुर (for तेज्वह्न). B1. 8 युध्यमानं (for युयुधानं). — °) K1 D2. 4-8 यथेन्द्र- (for यथेन्द्रं). — °) Dn1 परं; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 शक्रं (for पुरा). K8 D1 -वधोद्यतं (for 'द्यतम्').

5 °) M3 सात्वतं युद्धदुर्मदं. — °) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 महाराज (for 'बाहुर'). — °) Dn2 ह्यसंभ्रान्तो; D2. 4. 7 न सं° (for अस्तं). Ś1 K2. 8 Dn D2. 4 G2 न्य (Ś2 K2 न्य)वर्तत; D5 [s]भ्यभाषत (for सभ्यवर्तत).

6 °) K1. 2 व्यमुञ्चज् (for वि°). — B2 reads 6°-7° on marg. — °) K2 भास्करो (for 'रं'). Dn2 D2. 5. 7. 8 भास्करं जलदो यथा; D4 भास्करं*****.

7 B2 reads 7° on marg. — °) S बाणैः संछादयामास.

8 K4 om. 8°-9°. — °) G5 damaged. D4. 7. 8 पश्चाद् (for पृथ्वा). — K1 om. 8°. — °) D1. 5. 7. 8 सितैः (for शितैः). Ś1 K3 विव्याध विविधैः शितैः; D2. 6 अविध्यसायकोचमैः. — For 8°^a, D1 subst.

1158* सात्यकिः प्रतिविम्याध सोमदत्तं शितैः शतैः ।

सात्यकिश्चापि तं राजन्नविध्यत्सायकैः शितैः ॥ ८
 तावन्योन्यं शरैः कृत्वा व्यराजेतां नरर्षभौ ।
 सुपुष्पौ पुष्पसमये पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ ९
 रुधिराक्षितसर्वाङ्गौ कुरुवृष्णिग्रयशस्करौ ।
 परस्परमवेक्षेतां दहन्ताविव लोचनैः ॥ १०
 रथमण्डलमार्गेषु चरन्तावारिमर्दनौ ।
 घोररूपौ हि तावास्तां वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ॥ ११
 शरसंभिन्नगात्रा तौ सर्वतः शकलाकृतौ ।
 श्वाविधाविव राजेन्द्र व्यदृश्येतां शरक्षतौ ॥ १२
 सुवर्णपुङ्खैरिषुभिराचितौ तौ व्यरोचताम् ।
 खद्योतैरावृतौ राजन्प्रावृषीव वनस्पती ॥ १३

9 K₁ om. 9^{ab} (cf. v. l. 8). — ^a) The portion from न्योन्य up to the end of the parvan (adhy. 173) is lost in G₅ on missing folios. D_{2,4} T G₂₋₄ अन्योन्य- (for 'न्य'). K₁ B_{1-3,5} D₁ D₃ S शरोत्कृतौ; B₁ शरात्कृतौ; D₁ शरैर्वृत्तौ (for शरैः कृतौ). — ^b) D₃ व्यरोचेतां; D₅ विराजेतां; T G₂₋₄ चकाशते; G₁ M चकाशेतां (for व्यराजेतां). D₁ नरोत्तमौ (for नरर्षभौ). D₂ D_{2,4,5,7,8} व्यरोचेतां परस्परं. — ^c) Ś₁ K₁₋₃ D₇ सु (Ś₁ स्वः; D₇ स पुत्रैः; D₂ D_{2-5,8} स (D₂ अ) पुष्पौ (for सु).

10 G₅ missing (cf. v. l. 9). — ^a) K_{1,2,4} D₁ सायकाचितसर्वाङ्गौ. — B₃ reads 10^b-14^a on marg. — ^c) Ś₁ K₁₋₃ B_{1,2} D₃ अवैक्षेतां (for अवे).

11 G₅ missing (cf. v. l. 9). B₃ reads 12 on marg. — ^a) Ś₁ K₃ -मार्गेण; D₁ -मार्गेषु (for -मार्गेण). — ^b) Ś₁ K₃ S (G₅ missing) विचरंतावरिर्दमौ. — ^c) T G₂₋₄ घोररूपध (G₄ 'त' रावास्तां; G₁ M 'रूपनि-भावास्तां. — ^d) A few MSS. वृष्टिर्वताव.

12 G₅ missing (cf. v. l. 9). B₃ reads 12 on marg. — ^a) D₁ -गात्रौभौ; Bom. ed. -गात्रौ तु (for -गात्रौ तौ). — ^c) K₁ श्वाविदाविव; D₁ G₅ 'दाविव; D₂ 'धाविव; T G_{1,2,4} M 'डाविव (for 'धाविव). Cd cites स्वाविधौ. D_{7,8} आविध्वा किल राजेन्द्र (sic). — ^d) K₂ D₁ शरक्षितौ; T G_{1,2,4} M शराचितौ; G₂ रणाजिरे (for शरक्षतौ). K₁ B D₁ D₂ D_{2,4-8} दृश्येतां शरविश्व (D₄₋₈ 'क्षितौ).

संप्रदीपितसर्वाङ्गौ सायकैस्तौ महारथौ ।
 अदृश्येतां रणे कुद्वाबुल्काभिरिव कुञ्जरौ ॥ १४
 ततो युधि महाराज सोमदत्तो महारथः ।
 अर्धचन्द्रेण चिच्छेद माधवस्य महद्भुजः ॥ १५
 अथैनं पञ्चविंशत्या सायकानां समार्षयत् ।
 त्वरमाणस्त्वरकांले पुनश्च दशभिः शरैः ॥ १६
 अथान्यद्वनुरादाय सात्यकिर्वेगवत्तरम् ।
 पञ्चभिः सायकैस्तूर्णं सोमदत्तमविध्यत् ॥ १७
 ततोऽपरेण भलेन ध्वजं चिच्छेद काञ्चनम् ।
 बाह्नीकस्य रणे राजन्सात्यकिः प्रहसन्निव ॥ १८
 सोमदत्तस्त्वसंभ्रान्तो दृष्ट्वा केतुं निपातितम् ।

C. 7. 7242
 B. 7. 162. 19
 K. 7. 163. 19

13 G₅ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 13; B₃ reads it on marg. — ^a) D_{1,7} स्वर्ण- (submetric) (for सुवर्ण-). D₃ स्वर्णपुल्लैश्च इषुभिर. — ^b) D₅ आचितौ; S (G₅ missing) विश्वनौ (for आचितौ). K₄ B D₁ D₂ S व्यराजतां (for व्यरोचताम्). — ^c) T G₂₋₄ खद्योतैरिव राजेन्द्र.

14 G₅ missing (cf. v. l. 9). B₃ reads 14^a on marg. — ^a) T G₂₋₄ संप्रदा (G₄ 'सा' रितसर्वाङ्गौ. — ^b) K₁ B₁ D₃ T G₂ तैर (for तौ). D₅ स्वर्णपुल्लैर्महारथौ. — B₃ reads 14^{ad} twice. — ^c) G₂ अदृश्येतां; M₃₋₅ व्यदृश्येतां (for अह). Ś₁ K₃ om. कुद्वा. — ^d) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ तोयदौ (for कुञ्जरौ).

15 G₅ missing (cf. v. l. 9). — ^a) D₂ युद्धे (for युधि). — ^b) T G₂₋₄ महाबलः (for 'रथः).

16 G₅ missing (cf. v. l. 9). — ^b) K_{1,2} D_{1,2,3} समार्ध (K₁ 'ध' यत्; D₅ S (G₅ missing) समर्षयत् (for समा). — B₂ repeats 16^{ad} after 19.

17 G₅ missing (cf. v. l. 9). M₂ om. (hapl.) 17^a-20^a.

18 G₅ missing (cf. v. l. 9). M₂ om. 18 (cf. v. l. 17). — ^c) Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₁ D_{3,5-8} G₁ M_{1,2,3-5} बाह्नीकस्य; T G₂₋₄ बाह्नि (G_{3,4} 'ह्नी' केस्तु (for बाह्नी-कस्य).

19 G₅ missing (cf. v. l. 9). M₂ om. 19 (cf. v. l. 17). — ^a) Ś₁ K (K₅ missing) संभ्रान्तो (for [अ]संभ्रान्तो). S (M₂ om.; G₅ missing) पिता तव च

G. 7. 7242
B. 7. 162. 19
K. 7. 163. 19

शैनेयं पञ्चविंशत्या सायकानां समाचिनोत् ॥ १९
सात्वतोऽपि रणे क्रुद्धः सोमदत्तस्य धन्विनः ।
धनुश्चिच्छेद समरे क्षुरध्रेण शितेन ह ॥ २०
अथैनं रुक्मपुङ्गवानां शतेन नतपर्वणाम् ।
आचिनोद्बहुधा राजन्भयदंष्ट्रमिव द्विपम् ॥ २१
अथान्यद्बनुरादाय सोमदत्तो महारथः ।
सात्यकिं छादयामास शरवृष्ट्या महाबलः ॥ २२
सोमदत्तं तु संक्रुद्धो रणे विव्याध सात्यकिः ।
सात्यकिं चेपुजालेन सोमदत्तो *अपीडयत् ॥ २३
दशभिः सात्वतस्यार्थे भीमोऽहन्बाह्विक्तात्मजम् ।
सोमदत्तोऽप्यसंभ्रान्तः शैनेयमवधीच्छरैः ॥ २४

संक्रुद्धो. —^a) B₂ समर्पयत् (for 'चिनोत्'). — After 19, B₂ repeats 16^{ad}.

20 G₅ missing (cf. v. l. 9). M₂ om. 20^a (cf. v. l. 17). —^a) B₁ स्वरायुक्तः (for रणे क्रुद्धः). —^o) Dn₁ भलेन (for समरे). —^d) D₄ सितेन (for शि°). K₁ 2.4 B₂—4 D (except D₁ 4.5) M₄ च (for ह). B₁ क्षुरध्रेण महाबलः; G₂ प्रेण हसन्निव.

21 G₅ missing (cf. v. l. 9). —^b) S (G₅ missing) शराणां (for शतेन). B₂ 4.5 D₅ [भ्रा]नत- (for नत-). —^c) D₃ 4.6 अचिनोद् (for आचि°). Dn₂ D₂ 4 तं महाराजः; D₁ 8 बहुलं राजन्; G₁ M बहु-साहचैर् (for 'घा राजन्'). —^d) D₁ Dn₁ उग्र- (for मग्न-). Dn₂ D₂ 4 G₁ M [उ]रगं (for द्विपम्).

22 G₅ missing (cf. v. l. 9). —^b) S (G₅ missing) नराधिपः (for महारथः). D₅ तस्मिन्वरे रणांगणे. — D₅ om. 22^{ad}.

23 G₅ missing (cf. v. l. 9). —^a) Dn₂ D₂ 4.7.8 च (for तु). D₁ संप्रेक्ष्य; T G₃ तं क्रुद्धो (for संक्रुद्धो). D₅ सोमदत्ताय संक्रुद्धो. —^b) T G₂ विव्याध (for 'ध'). —^c) B D₁ Dn₁ शर- (for चेपु). —^d) Ś₁ K (K₁ missing) D₁ व्यपोथयत्; B D₁ Dn₁ G₁ 4 M₁—3.5 [s]व्यपीडयत्; Dn₂ [s]व्यवद्रवत्; D₂—5.7.8 T G₃ [s]व्यपीडयत्; D₅ न्यपीडयत्; G₂ M₄ ह्यपी° (for *अपी°).

24 G₅ missing (cf. v. l. 9). —^a) D₈ [अ]र्थ.

ततस्तु सात्वतस्यार्थं भैमसेनिर्नव दृढम् ।
मुमोच परिधं घोरं सोमदत्तस्य वक्षसि ॥ २५
तमापतन्तं वेगेन परिधं घोरदर्शनम् ।
द्विधा चिच्छेद समरे ग्रहसन्निव कौरवः ॥ २६
स पपात द्विधा छिन्न आयसः परिधो महान् ।
महीधरस्येव महाच्छिखरं वज्रदारितम् ॥ २७
ततस्तु सात्यकी राजन्सोमदत्तस्य संयुगे ।
धनुश्चिच्छेद भलेन हस्तावापं च पञ्चभिः ॥ २८
चतुर्भिस्तु शरैस्तूर्णं चतुरस्तुरगोत्तमान् ।
समीपं प्रेषयामास प्रेतराजस्य भारत ॥ २९
सारथेश्च शिरः कायाद्बलेन नतपर्वणा ।

—^b) B₄ D₄ 5.7.8 ब्रह्म (for शहन्). K₁ भीमो हत्वा-त्मकात्मजः; S (G₅ missing) भीमो विव्याध बाह्विक् (G₂ M₁—3.5 'कं'). —^c) D₂ [s]थ संभ्रातो; G₄ ह्यसंभ्रातः (for 'उप्य°'). —^d) Dn₂ D₂ 4.5.7.8 भीममाच्छिन्नैः शरैः.

25 G₅ missing (cf. v. l. 9). —^a) Dn₂ D₂ 4.5.7.8 ततस्तु सात्वतः क्रुद्धो. —^b) K₄ B (except B₄) D₁ Dn₁ D₃ 6 भीमसेनो; Dn₂ D₂ 4.5.7.8 हेमदंडं (for भैमसेनिर्). —^d) D₈ सोमदत्ताय वक्षसि.

26 G₅ missing (cf. v. l. 9). —^a) S (G₅ missing) सहसा (for वेगेन). —^b) S (G₅ missing) घोर-रूपं भयावहं (G₂ महाबलं). —^c) S (G₅ missing) सहसा (for समरे).

27 G₅ missing (cf. v. l. 9). —^b) D₃ 6 ह्यग्रतः (for आयसः). —^d) Dn₂ D₂ 4.5.7.8 त्ताडितं (for दारितम्).

28 G₅ missing (cf. v. l. 9). M₃ om. 28^b—29^c. —^c) D₂ ध्वजं (for धनुश्च). D₄ 5 समरे (for भलेन). —^d) Dn₂ om. (hapl.) from हस्तावापं up to भ (in 30^b). D₁—3.8 हस्तावापं (for 'वापं').

29 G₅ missing (cf. v. l. 9). Dn₂ om. 29; M₃ om. 29^{ad} (for both, cf. v. l. 28). —^a) Ś₁ K (K₅ missing) B D₁ Dn₁ D₁ 3.6 च (for तु). D₂ om. तूर्णं. D₄ 5.7.8 Bom. ed. ततश्चतुर्भिस्तु (Bom. ed. 'भिश्च' शरैस्. —^b) D₄ 5.7.8 तूर्णं तांस् (for चतुरस्). D₁ Dn₁ चतुरस्तुरगोत्तमान्; D₂ स्तूर्णतीक्ष्णोरगोत्तमान्. —^c) Ś₁

जहार रथशार्दूलः प्रहसञ्चिनिपुंगवः ॥ ३०
 ततः शरं महाघोरं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
 सुमोच सात्वतो राजन्स्वर्णपुङ्खं शिलाशितम् ॥ ३१
 स विमुक्तो बलवता शैनेयेन शरोत्तमः ।
 घोरस्तस्योरसि विशो निपपाताशु भारत ॥ ३२
 सोऽतिविद्रो बलवता सात्वतेन महारथः ।
 सोमदत्तो महाबाहुर्निपपात ममार च ॥ ३३
 तं दृष्ट्वा निहतं तत्र सोमदत्तं महारथाः ।
 महता शरवर्षेण युयुधानमुपाद्रवन् ॥ ३४

छाद्यमानं शरैर्दृष्ट्वा युयुधानं युधिष्ठिरः ।
 महत्या सेनया सार्धं द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ ३५
 ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धस्तावकानां महाबलम् ।
 शरैर्विद्रावयामास भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ ३६
 सैन्यानि द्रावयन्तं तु द्रोणो दृष्ट्वा युधिष्ठिरम् ।
 अमिदुद्राव वेगेन क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ३७
 ततः सुनिश्चितैर्बाणैः पार्थं विव्याध सप्तभिः ।
 सोऽतिविद्रो महाबाहुः सुकिणी परिसंलिहन् ।
 युधिष्ठिरस्य चिच्छेद ध्वजं कार्मुकमेव च ॥ ३८

C. 7. 7:62
 B. 7. 162, 39
 K. 7. 163, 39

K (Ks missing) स्वरूपं (for समीपं). K1. 2. 4 प्रथयामास (for प्रेषं). —^d Dc1 Dn1 मारिष (for भारत). D4 प्रेतराजाय भारत.

30 Gs missing (cf. v. l. 9). Dn2 om. up to म (cf. v. l. 28). —^b Ś1 Ks शरेणानतपर्वणा. —^c B Dc1 Dn1 Ds. 8 नरः; D2 रथि- (for रथ-). —^d K4 इव (for शिति-). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 प्रहसञ्चिव भारत.

31 Gs missing (cf. v. l. 9). —^c Ś1 Ks [अ]थ ज्वजं; K1. 2 [अ]थ रणे; D1 [अ]थ ध्वरे (for सात्वतो). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सुमोच स्वर्णपुङ्खं तं (D4 'खातं'). —^d Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तैलघौतं (for स्वर्णपुङ्खं). Dn1 D4. 7 शिलाशितं.

32 Gs missing (cf. v. l. 9). D4 om. (hapl.) 32^b-33^a. —^b T G2. 4 नरोत्तम (for शरोत्तमः). —^c D2. 7. 8 S (Gs missing) पितुस्तव (for घोरस्तस्य). —^d Dn2 D2 ज्ञेयवत् (for भारत).

33 Gs missing (cf. v. l. 9). D2 om. 33^a (cf. v. l. 32). —^a B Dc1 Dn1 महाराज (for बलवता). —^b Ds. 6 महाबलः (for 'रयः'). —^c Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 महाराज (for 'बाहुर्'). —^d Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 पपात च (for निपपात). — After 33, G1 M1. 2. 5 ins. an addl. colophon [Adhy. no.; G1 M1. 5 158; M2 167].

34 Gs missing (cf. v. l. 9). Before 34, G1 M1. 2. 5 ins. संजयः. —^a Ś1 K (Ks missing) D1 ते (for तं). Ds दृष्ट्वा वि- (for तं दृष्ट्वा). S (Gs missing) दृष्ट्वा निपतितं तत्र. —^b Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 M1 महारथः; M1 'रथः (for 'रयाः'). —^c Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तावका (for महाता). D (except Dn1 D1) S (Gs missing) रथवंशेन (for शरवर्षेण). — After 34^a, Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins. :

1159* पाण्डवाश्च महाराज सह मद्रैः प्रमदकैः ।

[D2 पांडवो. D2. 4. 5. 7. 8 [अ]पि (for च). D2 मद्रः; D7 मद्रैः (for मद्रैः). D5 सनोनकैः (for प्रमदकैः).]

35 Gs missing (cf. v. l. 9). K4 D1 om. (hapl.) 35. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 om. 35^a. Ds om. 35^a. —^d S (Gs missing) युयुधानम् (for द्रोणानीकम्). K3 B1 Dn2 D4. 5. 7 M उपाद्रवन् (for 'द्रवन्'). B8 द्रोणानीकं महद्वलं.

36 Gs missing (cf. v. l. 9). —^b K1. 2. 4 B3. 5 Ds. 6 S (Gs missing) महद्- (for महा-). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 भारद्वाजस्य सैनिकान्. —^c T G2-4 शरैर्विद्रावयामास. —^d K4 सत्तमः (for पश्यतः).

37 Gs missing (cf. v. l. 9). —^a D2 T G2-4 सैन्यं वि- (for सैन्यानि). Ds द्रावमानं (for 'यन्तं'). Dn2 D4. 7. 8 च; Ds S (Gs missing) तं (for तु). Ds. 6 सैन्यानि विद्रावयन्तं. —^b B1. 3 Dc1 Dn1 T G (Gs missing) M3. 5 transp. द्रोणो and दृष्ट्वा.

38 Gs missing (cf. v. l. 9). —^a Ś1 K1. 3 Ds. 6 G1 M1. 2 स (for सु). —^b T G2 विव्याध (for 'ध'). Ś1 K3 S (Gs missing) पंचभिः (for सप्तभिः). — After 38^a, N (except B2; Ś2 Ks missing) ins. :

1160* युधिष्ठितोऽपि संक्रुद्धः प्रतिविव्याध पञ्चभिः ।

[Ś1 K3 सप्तभिः (for पञ्चभिः).]

—^c Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 महेष्वासः (for महाबाहुः). S स तं विद्रुवा महेष्वासः. —^d Ś1 K1 G4 सुकिणी; B1. 2. 3 सुहृणी; B3 G8 M1. 2. 5 सुहृणी; G1 M3. 4 सुहृणी (for सुकिणी). B4 D3. 6 T G2-4 M4 लेलिहन् (for

C. 7. 7283
B. 7. 162. 40
K. 7. 163. 40

स छिन्नधन्वा त्वरितस्त्वराले नृपोचमः ।
अन्यदादच वेगेन कार्मुकं समरे दृढम् ॥ ३९
ततः शरसहस्रेण द्रोणं विव्याध पार्थिवः ।
साश्वस्रतध्वजरथं तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४०
ततो मुहूर्तं व्यथितः शरघातप्रपीडितः ।
निषाद रथोपस्थे द्रोणो भरतसचम ॥ ४१
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां मुहूर्ताद्विजसचमः ।
क्रोधेन महताविष्टो वायव्यास्त्रमवासृजत् ॥ ४२
असंभ्रान्तस्ततः पार्थो धनुराकृष्य वीर्यवान् ।

तदस्त्रमस्त्रेण रणे स्तम्भयामास भारत ॥ ४३
ततोऽश्ववीक्षासुदेवः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
युधिष्ठिर महाबाहो यत्था वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ४४
उपारमस्य युद्धाय द्रोणाद्भरतसचम ।
गृह्यते हि सदा द्रोणो ग्रहणे तव संयुगे ॥ ४५
नानुरूपमहं मन्ये युद्धमस्य त्वया सह ।
योऽस्य सृष्टो विनाशाय स एनं श्रो हनिष्यति ॥ ४६
परिवर्ज्य गुरुं याहि यत्र राजा सुयोधनः ।
भीमश्च रथशार्दूलो युध्यते कौरवैः सह ॥ ४७

संलिं). Dn2 D2. 4. 7. 8 सुक्लि (Dn2 क्लि)णी विलि-
हन्सुहुः.

39 Gs missing (cf. v. 1. 9). —^a) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ततो वि-; S (except T1; Gs missing) संच्छिन्न-
(for स छिन्न-). K1 Ds विरयस; K4 Ds त्वरितं (for
तत्स). Dn1 स निकृत्तं तु त्वरितम्. —^b) Dn2 om.
काले. D4. 5. 7. 8 नृपोत्तमः; G4 नरोत्तमः.

40 Gs missing (cf. v. 1. 9). —^b) Ds द्रोणिर्
(for द्रोणे). T G2 विव्याध. S1 K1-3 D2. 6 मारिष;
Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 पांडवः (for पार्थिवः). —^c) Ds om.
40^a-41^d. —^d) Ds तदद्भुतम्.

41 Gs missing (cf. v. 1. 9). D4 om. 41 (cf.
v. 1. 40). —^a) S1 K1-3 D1. 3. 6 मुहूर्ताद् (for 'तद्').
D2 राजेद्र (for व्यथितः). —^b) B Dc1 Dn1 D2. 6 S
(Gs missing) शरघातः; Dn2 परघातः (for शर').
Ds घाताय (for घातप्र-). —^c) Dn2 D2. 5. 7. 8 द्रोणो
ब्राह्मणपुंगवः.

42 Gs missing (cf. v. 1. 9). K4 om. (hapl.)
42^{ab}. —^b) G2 मुहूर्तं (for 'तद्'). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8
निषसस्रु (Dn2 निषसस्रु; D1 निःस्वस्रु; D8 निःस्वस्रु)-
रगो यथा. —^c) Dn2 Ds अयासृजत् (for अवा').

43 Gs missing (cf. v. 1. 9). —^a) D2 असंभ्रातं.
S1 K (Ks missing) B1. 3 Dc1 D2. 8 तदा; Ds तथा; D7. 8
स्ततः (for ततः). —^b) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 आदाय; D3
आयम्य; Ds आनम्य (for आकृष्य). S (Gs missing)
वायव्येनैव वीर्यवान्. —^c) Bom. ed. तत्सदस्त्रमस्त्रेण. —^d)
K2. 4 Dn1 D1 वीर्यवान्; Dn2 D4. 5. 8 तस्य तु; D2. 6
वीर्यतः (for भारत). D2 ताडयामास तस्य तु. — After
43, Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins.;

1161* चिच्छेद च धनुर्दीर्घं ब्राह्मणस्य च पाण्डवः ।

अथान्यद्भुतुरादाय द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।

तदप्यस्य शितैर्भलैश्चिच्छेद कुरुपुंगवः ।

[(L. 1) D2 दिव्यं; D4. 5. 7 दीर्घं (for दीर्घ). D2.
4. 7. 8 तु (for च). — (L. 2) Bom. ed. ततो (for
अथ). — (L. 3) D4 -पुंगव.]

44 Gs missing (cf. v. 1. 9). —^b) K2 सुतं
(for -पुत्रं). — Before 44^{cd}, Ms-s ins. श्रीकृष्ण उवाच.
—^d) S1 K2. 4 B D स्वां (for स्वा).

45 Gs missing (cf. v. 1. 9). —^a) S1 K1-3 B2
D1. 3. 5. 6 M4 युद्धात्वं; K4 Dn2 युद्धे त्वं; T G2-4
युद्धाच्च (for 'य'). — D4 repeats 45^b-46^b after the
repetition of 46^a after 47^a. —^c) S1 K1-3 D1 T
G2-4 वर्तते; K4 Dn2 D2. 4 (both times). 5. 7. 8 यतते;
D2. 6 घटते (for गृह्यते). G2 च (for हि). —^d)
B Dc1 ग्रहणं (for 'णे').

46 For the repetition in D4, cf. v. 1. 45. Gs
missing (cf. v. 1. 9). —^b) D2. 4 (both times). 5. 7. 8
अद्य (for अय्य). —^c) B4 [s]यं; D4 (both times).
5. 7. 8 हि (for इय). —^d) K4 Dn2 D1. 2. 4 (both
times). 5. 7 एवैनं; D8 वै पुनं (for पुनं श्रो). K1 सो
(for श्रो). K2 विनश्यति; S (Gs missing) वधिष्यति;
M4 (also) भवि (for हनि').

47 For the repetition in D4, cf. v. 1. 45. Gs
missing (cf. v. 1. 9). —^a) B1. 3 Dn1 परिवर्त्य; Ds.
5-8 परिवर्ज्य (for 'वर्ज्य'). — D4. 7. 8 om. 47^b. — B
Dc1 Dn D2. 5 ins. after 47^{ab}; D4. 7. 8 after 47^a:

1162* राजा राजा हि योद्धव्यो नाराज्ञा युद्धमिष्यते ।

तत्र त्वं ब्रज कौन्तेय इत्यथरथसंहृतः ।

वासुदेववचः श्रुत्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 मुहूर्तं चिन्तयित्वा तु ततो दारुणमाहवम् ॥ ४८
 प्रायाद्व्रतमभिप्रक्षो यत्र भीमो व्यवस्थितः ।
 विनिर्गन्तावकान्योधान्यादितास्य इवान्तकः ॥ ४९

रथघोषेण महता नादयन्वसुधातलम् ।
 पर्जन्य इव घर्मान्ते नादयन्वै दिशो दश ॥ ५०
 भीमस्य निम्नतः शत्रून्पार्ष्णि जग्राह पाण्डवः ।
 द्रोणोऽपि पाण्डुपाञ्चालान्वधमद्रजनीमुखे ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥

१३८

संजय उवाच ।
 वर्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयावहे

तमसा संवृते लोके रजसा च महीपते ।
 नापश्यन्त रणे योधाः परस्परमवस्थिताः १

C. 7. 7280
B. 7. 163. 2
K. 7. 164. 2

यावन्मात्रेण च मया सहायेन धनंजयः ।

[(L. 1) D₄. 7. 8 om. the prior half. B₁. 2 राजो राजा; D₁ राजा राजा; D₂ राजा राजा (by transp.). D₂. 7 न राजो (for नाराज्ञा). D₈ न राजो युद्धमश्मिष्यते ([hypermetric] for the post. half). — B Dec₁ D₁ om. lines 2-3. — (L. 2) D₄ गच्छ (for गज). D₅. 7 पल्लवः (for इत्यल्लवः).]

— °) B₄ हि (for च). D₁ D₂. 4. 5. 7. 8 नर- (for रथ-).

48 G₅ missing (cf. v. 1. 9). — °) D₂. 4. 5. 7. 8 राजराजो; D₃. 8 धर्मपुत्रो (for 'राजो). — °) T G₂-4 गतो (for ततो). D₁ आवहन्; D₂. 4 आवहान् (for 'वम्). S₁ K₁-3 ततो दारुणया सह.

49 G₅ missing (cf. v. 1. 9). — °) G₁ M यौधान् (for यो°).

50 G₅ missing (cf. v. 1. 9). M₅ om. 50^{ab}. — °) D₁ D₂. 4. 5. 7. 8 स मेघ (for पर्जन्य). — D₄ om. 50^d-51^b. — °) D₁ राजराजो युधिष्ठिरः; D₂ नादयन्विदिशो दिशः. — After 50, D₄ ins. 1163*.

51 G₅ missing (cf. v. 1. 9). D₁ D₄ om. 51^{ab} (for D₄, cf. v. 1. 50). — °) K₂. 4 B₃-5 [अ]निम्नतः (for नि°). — °) D₂ रश्मीन् (for पार्ष्णि). — D₂. 5. 7. 8 ins. after 51^{ab}: D₄ after 50:

1163* महता रथवंशेन दवाग्निरिव चोत्थितः ।
 भीमान्तिकमुपायाते राजराजो युधिष्ठिरे ।
 निवृत्ते कौरवान्धन्तुं विष्णुवाक्यप्रणोदिते ।

100

[793]

[(L. 1) D₄ om. from महता up to पायाते in the prior half of line 2. D₂ दवाग्निरु. D₇ चोद्धतः; D₈ चोद्धतः (for चोत्थितः). — (L. 2) D₇ उपायातौ (for 'याते). — D₂ om. line 3. — (L. 3) D₄ -प्रचोदितः; D₅ -प्रणोदितः (for 'दिते).]

— °) D₁ D₂. 4. 5. 7. 8 शत्रून् (for पाण्डु-). D₁ D₁ पंचालान्. — °) T G₃. 4 यामिनी- (for रजनी-). — After 51, S (G₅ missing) ins.:

1164* नादयस्तलघोषेण तव सैन्यानि मारिष ।

Colophon : S₂ K₅ G₅ missing. — Sub-parvan : Editions घटोत्कचवध. — Day of Drona's Generalship : K₄ चतुर्थदिवसः. — Adhy. name : K₁. 2. 4 B D₁ D₁. 2. 4. 5. 7. 8 S (except G₁; G₅ missing) रात्रियुद्धं; D₃. 8 रात्रियुद्धे सोमदत्तवधः. — Adhy. no. (figures, words or both) : D₁ 162; D₂ 161; T G₂-4 M₃. 5 (sup. lin.) 158; G₁ M₁. 2 159; M₄. 5 (orig.) 157. — Sloka no. : Dec 32; D₁ 53.

138

✱ This adhy. is missing in S₂ K₅ G₅ (cf. v. 1. 7. 132. 20; 125. 14; 137. 9).

1 °) D₆ महा- (for तथा). D₅ रौद्रे (for युद्धे). — °) S₁ महाभये; K₄ B₃ D₁ D₄. 7. 8 T G₂-4 M₁. 2. 4 भयालके; Dec (marg.) महाहवे (for भयावहे). — °) G₁. 4 M योधाः. — °) T G₂-4 अमर्षिताः (for अवस्थिताः).

C. 7. 7280
B. 7. 163. 2
K. 7. 164. 2

अनुमानेन संज्ञाभिर्मुद्रं तद्वद्वते महत् ।
नरनागाश्चमथनं परमं लोमहर्षणम् ॥ २
द्रोणकर्णकृपा वीरा भीमपार्षतसात्काः ।
अन्योन्यं क्षोभयामासुः सैन्यानि नृपसत्तम ॥ ३
वध्यमानानि सैन्यानि समन्तात्तैर्महारथैः ।
तमसा रजसा चैव समन्ताद्विप्रदुद्बुधुः ॥ ४
ते सर्वतो विद्रवन्तो योधा विव्रस्तचेतसः ।
अहन्यन्त महाराज धावमानाश्च संयुगे ॥ ५
महारथसहस्राणि जहुरन्योन्यमाहवे ।
अन्ये तमसि मृटानि पुत्रस्य तव मञ्जिते ॥ ६
ततः सर्वाणि सैन्यानि सेनागोपाश्च भारत ।
व्यमुह्यन्त रणे तत्र तमसा संवृते सति ॥ ७

2 ^δ M₁ प्र- (for तद्). K_{1,2} D₂ ववृधे; T G_{2,4} वर्धते (for ववृते). K₃ मदान् (for मवत्). D₂ D₄. 5.1 युद्धंते क्षत्रियर्षभाः; D₃ अभियुः क्षत्रियर्षभाः. —^ο D₂ D₄. 5.7.8 -पत्नीनां (for -मथनं). —^d S (G₅ missing) रोम- (for लोम-). D₂ D₄. 5.7.8 महा-सौद्रक्ष्ये विमो (D₇ 'मौ').

3 ^α D₂. 8 -सुखा (for -कृपा). D₃ द्रोणकर्णकृपश्चैव. —^δ K₁ B₁ D₂ D₄. 5.7.8 T G₂₋₄ -सात्वताः; G₁ M₂₋₅ -सत्यकाः (for -सा^०). —^ο T G₂₋₄ ताडयामासुः; G₁ M तक्ष^० (for क्षोभ^०). —^d S₁ K_{2,3} -सत्तमाः. D₂ D₄. 5.7.8 सैन्यानि भरतर्षभ; S (G₅ missing) सैन्येषु तव सत्तम.

4 ^δ D₃ महासमिः (for 'रथैः'). —^ο D₂ D₂ संवृते च; D₄. 5.7.8 संवृतेन (for रजसा च). K_{1,2,4} D₂ D₁ S (G₅ missing) रजसा तमसा चैव.

5 ^δ G₁ M योधा. K₁ विव्रस्त- (sic); K₄ B_{2,4} D₂ विव्रस्त-; B₃ विव्रस्त- (sic); S (G₅ missing) वै व्रस्त- (for विव्रस्त-). B_{2-4,5} (marg.) D₂ -व्रतनाः; B₃ (orig.) -सत्तमाः; D₂ D₁ -लोचनाः (for -वैव्रस्तः). —^d D₂ om. 5^०-6^०. —^d D₂ हन्यमानाश्च (for धावमानाश्च). D₂ D₄. 7.8 सर्वतः (D₂ 'त्रा' (for संयुगे). D₅ वध्य-मानाः समेततः.

6 D₂ om. 6^० (cf. v. l. 5). —^d S₁ K_{2,3} D₁ संव्रतः; S (G₅ missing) दुर्नयात् (for मञ्जिते).

7 ^α D₂ D₄. 7.8 भूतानि (for सैन्यानि). B₄ ततः.

धृतराष्ट्र उवाच ।

तेषां संलोड्यमानानां पाण्डवैर्निहतौजसाम् ।
अन्ये तमसि मघ्नानामासीत्का वो मतिस्तदा ॥ ८
कथं प्रकाशस्तेषां वा मम सैन्येषु वा पुनः ।
बभूव लोके तमसा तथा संजय संवृते ॥ ९

संजय उवाच ।

ततः सर्वाणि सैन्यानि हतशिष्टानि यानि वै ।
सेनागोप्तृनथादिश्य पुनर्व्यूहमकल्पयत् ॥ १०

द्रोणः पुरस्ताज्जघने तु शल्य-

स्तथा द्रौणिः पार्श्वतः सौबलश्च ।

स्वयं तु सर्वाणि बलानि राज-

त्राजाम्ययाद्रोपयन्त्यै निशायाम् ॥ ११

सैन्यानि सर्वाणि. —^δ S₁ K (K₅ missing) D₁. 8.9 -योधाश्च; D₂ D₄. 5.7.8 -सुखाश्च; Cd -गोपाश्च (as in text). D₄ सर्वतः (for भारत). —^ο B₁ असुद्धंत; D₂. 6 विमुह्यंति (D₃ 'त'). D₂ D₄ व्रत्तास् (for तत्र). D₂. 7.8 S (G₅ missing) व्यासुद्धंत रणे व्रत्तास्.

8 ^α D₂ D₄. 5.7.8 अथ; S (G₅ missing) तथा (for तेषां). D₂. 6 तेषां विलोड्यमानानां. —^δ K₁ निहितौजसां; K₄ B (except B₅) D₂ D₁ D₂ S (G₅ missing) विह^० (for निह^०). —^ο G₁ भग्नानाम् (for मघ्ना^०). —^d S₁ K (K₅ missing) D₁ का वा गतिस्; B₁ D₂ D₄ D₂. 4.5.7.8 किं वो (B₁ का वा) मनस्; B₁. 5 D₂. 6 का वै (B₅ वा) मतिस् (for का वो मतिस्).

9 ^α D₂ D₁ वै (for वा). —^δ K₁ B D (except D₂. 6) सैन्यस्य (for सैन्येषु). D₄ om वा. —^d T G_{2,3} तथा (for तथा). B (except B₄) D₂ संवृते शंस संजय.

10 ^α K_{1,2} ततः सैन्यानि सर्वाणि. —^δ D₂ च (for वै). —^ο B₁ अनादिश्य; T G₃ अपा^०; G_{2,4} उपा^० (for अथा^०). D₂ सेनाप्रेषि तथादिश्य; D₄ समा-गोप्तृस्तथादिश्य; D₅ समादिश्य तथा गोप्तृन्; D₇. 8 स्वसे-नांगमथादिश्य. —^d S₁ K_{1,2,4} B (except B₅) D₂ D₂ अकल्पयन् (for 'यत्').

11 ^δ T सौबलः पार्श्वतश्च (by transp.); G₅ सौबलिः पार्श्वतश्च. S₁ K_{1,2,4} B₁. 3.5 पार्श्वतः; K₅ D₂ D₂. 4.5. 7.8 कृतवर्मा (for पार्श्वतः). B₂ सौबरश्च (for सौबलश्च).

उवाच सर्वांश्च पदातिसंघा-

न्दुर्योधनः पार्थिव सान्त्वपूर्वम् ।

उत्सृज्य सर्वं परमायुधानि

गृहीत हस्तैर्ज्वलितान्प्रदीपान् ॥ १२

ते चोदिताः पार्थिवसममेन

ततः प्रहृष्टा जघृहुः प्रदीपान् ।

सा भूय एव ध्वजिनी विभक्ता

व्यरोचतामिप्रभया निशायाम् ॥ १३

महाधनैराभरणैश्च दिव्यैः

शस्त्रैः प्रदीपैरभिसंपतद्भिः ।

क्षणेन सर्वं विहिताः प्रदीपा

व्यदीपयंश्च ध्वजिनीं तदाशु ॥ १४

सर्वास्तु सेना व्यतिसेव्यमानाः

पदातिभिः पावकैर्लहस्तैः ।

C. 7. 7297
S. 7. 182. 15
K. 7. 164. 19

G₁ M तु (for च). — °) D₂ D₃ ५. ७. ८ च (for तु). — After 11^{ab}; D₄ ins. 1165*. — D₄ om. 11^a-13^b. — °) D₂ D₃ राजा चरन् (D₃ 'चा'भ्यधिकं निशयां; T G₂ ५ M₂-५ राजान्वागदभ्युदितोनिरात्रौ (M₂-५ 'तो निशयां'); G₁ M₁ २ राजा बलादभ्युदितो निशयां; G₂ तयान्वागदभ्युदितोनिरात्रौ.

12 D₄ om. 12 (cf. v. l. 11). — °) B₁ M₁ पार्थिवः; D₂ D₃ ७. ८ T G₂-५ 'वान् (for 'व'. B₂ शांतपूर्वः; M₂ संघ' (for सान्त्व). — °) Śi K₁-८ D₃ ६ शीघ्रं; D₁ G₂ हस्ते; M₂ ५ यूय' (for हस्तैः). K₁ M₂ उज्जित- (for 'तान्).

13 D₄ om. 13^{ab} (cf. v. l. 11). — °) D₂ ५-८ नोदिताः (for चो'). — °) D₃ ६ सुहृष्टा (for प्र'). — K₂ D₂ D₁ २. ५ ins. after 13^{ab}; D₃ ७. ८ after 13 (repeating 13^{ab} after 1165*); D₄ after 11^{ab}.

1165* देवर्षिगन्धर्वसुरर्षिसङ्घा

विद्याधराश्चाप्सरसां गणाश्च ।

नागाः सयक्षोरगाकिञ्चराश्च

हृष्टा दिविस्था जगद्भुः प्रदीपान् ।

दिग्दैवतेभ्यश्च सनापतन्तोः

दृश्यन्त दीपाः ससुगन्धितैलाः ।

विशेषतो नारदपर्वताभ्यां

संबोध्यमानाः कुरुपाण्डवार्थम् ।

[(L. 3) K₄ D₄ ५. ७. ८ च (for तु-). D₃ राक्षसाश्च (for -किञ्चराश्च). — (L. 5) D₁ ५ -देवतेभ्यश्च; D₃ ७. ८ -देवताभ्यश्च (for -दैवतेभ्यश्च). — (L. 6) D₃ ८ तु (for तु-). — (L. 8) K₄ D₂ D₁ -पाण्डवार्थे (for 'र्थम्).]

— °) Śi K₂-५ D₄ ५ स (for सा). K (K₅ missing) D₁ एव भूयो (by transp.); D₂ D₄ ५. ७ (both times) ८ (second time) चैव भूयो. D₂ ध्वजिनी. D₃ (both times) ८ (first time) प्रहृष्टा (for विभक्ता).

— °) D₄ [अ]भिप्रचला; D₃ (first time) [अ]तिप्रभया;

T G₂-५ M₁-७. ८ [अ]ति (M₁-५. ६ 'ति'प्रचला; G₁ M₁ [अ]भिप्रचला (for [अ]तिप्रभया). D₁ निशाग्रं; D₂ [अ]तिरात्र्यं; G₂ निशा यथा (for निशायाम्).

14 °) Śi K (K₅ missing) D₁ महाप्रभैः (for 'ध-नैः). D₂ D₄ M₁ च दीप्तैः; D₃ प्रदीप्तैः; D₃ ८ स्वदी-प्या (for च दिव्यैः). — °) K₄ B D₁ D₂ D₁-५ G₁ M च दीप्तैः; T G₂ ५ च दिव्यैः; G₂ च सर्वैः (for प्रदीप्तैः). K₄ B₂ D₂ D₂ M₁ अपि (for अभि-). D₃ ८ शस्त्रप्रदीप्याभिसमंततश्च. — After 14^{ab}, D₂ D₁ २. ५. ७. ८ ins.:

1166* रथे रथे पञ्च विदीपकास्तु

प्रदीपकास्तत्र गजे त्रयश्च ।

प्रत्यश्चेकश्च महाप्रदीपः

कृतास्तु तैः पाण्डवैः कौरवैः ।

[(L. 1) D₂ om. from कास्तु up to कौरवैः (in line 4). D₄ ५ प्रदीपिकास्तु; D₃ ८ विदीपिकास्तु (for 'पका-स्तु). — (L. 2) D₄ प्रदीपिका; D₁ lacuna (for 'पकाश्च). D₄ ७. ८ अत्र; D₃ कात्र (for तत्र). D₄ गजम् (for गजे). D₄ om. त्रय. D₂ ७. ८ त्रयस्तु (for त्रयश्च). D₄ तु (for च). — D₁ om. lines 3-4. — (L. 3) D₃ तु (for च). D₄ महाप्रदीपः (for 'प्रदीपः). — (L. 4) D₃ पाण्डवः; D₃ ८ पार्थिवः (for पाण्डवैः). D₄ कृतास्तु तैः कौरवपाण्डवैः.]

— D₂ om. 14^a. — °) M₂ कणेन (for क्षणेन). B₁ ते वै (for सर्वे). K₁ B₂ निहिताः; B₄ सहिताः (for वि'). — °) B (except B₂) प्रादीपयंश्च (B₁ 'यंतो); D₁ D₂ D₁ व्यादीपयंश्च; D₂ D₂ व्यादीपयंतो; D₃ ५. ७. ८ प्रदीपयंतो; G₁ M व्यदीपयन्वै (for 'यंश्च). G₁ M रजनीं (for ध्वजिनीं). B D₂ D₂ तदाशु; D₁ ७ तयाशु; D₃ तदाशु; M₂ ५ तदानीं (for तदाशु).

15 °) D₂ सर्वास्तु; T G₂ ५ सर्वैस्तु; G₄ सर्वैश्च (for सर्वास्तु). Śi K₂ om. सेना. B₁ ५ (orig.) व्यभि-षेच्यमाना; B₂ (marg.) व्यतिदीप्यमाना; D₁ S (G₂

C. 7. 7267
B. 7. 163. 18
K. 7. 164. 19

प्रकाश्यमाना ददृशुर्निशायां
यथान्तरिक्षे जलदास्तडिङ्गिः ॥ १५
प्रकाशितायां तु तथा ध्वजिन्यां
द्रोणोऽग्निकल्पः प्रतपन्समन्तात् ।
राज राजेन्द्र सुवर्णवर्मा
मध्यं गतः सूर्य इवांशुमाली ॥ १६
जाम्बूनदेष्वाभरणेषु चैव
निष्केषु शुद्धेषु शरावरेषु
पीतेषु शस्त्रेषु च पावकस्य
प्रतिप्रभास्तत्र ततो बभूवुः ॥ १७
गदाश्च शैक्याः परिधाश्च शुभ्रा
स्थेषु शक्त्यश्च विवर्तमानाः ।
प्रतिप्रभा रश्मिभिराजमीढ

पुनः पुनः संजनयन्ति दीप्ताः ॥ १८
छत्राणि बालव्यजनानुषङ्गा
दीप्ता महोल्काश्च तथैव राजन् ।
व्याघूर्णमानाश्च सुवर्णमाला
व्यायच्छतां तत्र तदा विरेजुः ॥ १९
शस्त्रप्रभाभिश्च विराजमानं
दीपप्रभाभिश्च तदा बलं तत् ।
प्रकाशितं चाभरणप्रभाभि-
र्भूषं प्रकाशं नृपते बभूव ॥ २०
पीतानि शस्त्राण्यसृगुक्षितानि
वीरावधूतानि तनुद्गुहाणि ।
दीप्तां प्रभां प्राजनयन्त तत्र
तपात्ये विद्युदिवान्तरिक्षे ॥ २१

missing) व्यतिषेव्यमाणा (Dc1 'ना; G1 M 'णा;);
Dn2 परिशोभमानाः (for व्यतिषेव्यमानाः). D4. 5. 7. 8
सर्वां तु (D4 सर्वासि [sic]) सेनामतिशोभमानाः (D4 'ना).
—⁵) S (G5 missing) 'दीप्त' (for 'लैल'). D4 'हस्तिभिः
(for 'हस्ते:). —⁶) K2 B1. 2. 5 Dc1 प्रकाशमाना; D4
'इयमानां (for 'इयमाना). T G2-4 दृष्टो (for 'शूर).
—⁷) B (except B2) [अ]तरीक्षे. T G1. 2 M तडिङ्गिः.

16 ^a) B Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 ततो; D5 तदा (for
तथा). —⁵) Ś1 K1-3 D2. 6 तुल्यः (for 'कल्पः). S
(G5 missing) सपत्नान् (for समन्तात्). —⁶) D5 सर्वेद्र
(for राजेन्द्र). —⁷) D4 मध्यगत (for मध्यं गतः).
D2 om. सूर्य.

17 ^a) D5 जांबु. (for जाम्बु). M5 चैतन् (for चैव).
—⁵) Ś1 K3 सर्वेषु; D3. 6 शुभ्रेषु (for शुद्धेषु). Ś1
K1-3 D1 गतासवेषु; K4 B Dc1 Dn1 D2. 5 शरासवेषु;
T G2-4 M2-5 तथावरेषु; G1 M1. 2 तथा परेषु (for शरा-
वरेषु). —⁶) Dn2 वरेषु; D4. 5 सर्वेषु; D1. 8 शंखेषु;
Cd पीतेषु (as in text). B2. 8 पावकेषु (for 'कस्य).
—⁷) K1 तथा; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तदा (for ततो).

18 ^a) D4 गजाश्च (for गदाश्च). K1. 2 D4-3 G1 M
सैक्याः; K4 D1 T G2-4 सैक्याः; B4 शक्त्याः; Dc1
Dn1 रुमाः (for शैक्याः). D3. 6 असयश्च (for परिधाश्च).
Ś1 K1-3 D1 शुभ्रा (for शुभ्रा). —⁵) D1 शक्त्याङ्गि-
(for शक्त्यश्च). B5 रथे तु शक्त्या परिवर्तमानाः; D4.

5. 8 रथेषु शक्त्याङ्गिर्भिवं (D4 शक्तिर्भिवं; D5 शक्त्याङ्गिर्भिवं-
मानाः. —⁶) Ś1 K5 प्रतिप्रभां (for 'प्रभा). —⁷)
Dn2 om. the second पुनः. Ś1 K5 संजनयन्ति (sic);
D5 नयन्तु (for 'नयन्ति). K1 दीप्ताः; B Dc1 Dn1
D2. 7. 8 दीपान्; Dn2 D5 दीपाः; T G1. 2. 4 M1. 2
दीप्तिः; G5 दीप्तः; M2. 4 दीप्त्या; M5 दीप्त्यान् (for
दीप्ताः).

19 ^a) T चित्राणि (for छत्राणि). K1. 2. 4 D1. 4. 7. 8
बालव्यजनानिषङ्गा; B Dc1 Dn D2 'व्यजनानि खङ्गा; D5
'व्यजनानि चैव; G3. 4 M1. 2. 5 'व्यजनानुषङ्गाद्; M3. 4
'व्यजनानिषङ्गाद् (for 'व्यजनानुषङ्गा). — K5 om. 19⁵⁰.
—⁵) Ś1 D5 दीपा (for दीप्ता). —⁶) Dn2 व्याघूर्ण-
मानाश्च; D5 व्याघूर्णमानाश्च. —⁷) G1 M (except
M4) तथा (for तदा). D5 [अ]भिरेजुः (for वि').

20 ⁵) K4 बलं तदा तत्; D4 तथा चलं तं; D5.
7. 8 तथा बलं तत्; T G2-4 बलं तदाभूत्; G1 M बलं
बृहच्चदा (for तदा बलं तत्). Dn1 तव (for तत्). —⁶)
T G2-4 प्रभासितं (for प्रकाशितं). D4. 5 चारुण- (for
चाभरण-). —⁷) B5 Dn1 D5 G2 नृपतेर् (for 'ते).

21 ^a) S (G5 missing) उज्ज्वलानि (for उक्षितानि).
—⁵) K5 तनुद्गुहानि; K4 'दुहानि; B1. 2. 5 Dc1 Dn1
D1. 2 'च्छदानि; B2. 4 'च्छदानि; Dn2 D4. 5. 7. 8 सुशो-
भनानि (D4 'नेन) (for तनुद्गुहाणि). —⁶) G4 दीप्ताः

प्रकम्पितानामभिघातवेगै-
रभिघ्नतां चापततां जवेन ।
वक्त्राण्यशोभन्त तदा नराणां
वाय्वीरितानीव महाम्बुजानि ॥ २२
महावने दाव इव प्रदीप्ते
यथा प्रभा भास्करस्यापि नश्येत् ।
तथा तवासीद्धजिनी प्रदीप्ता
महाभये भारत भीमरूपा ॥ २३
तत्संप्रदीप्तं बलमस्मदीयं
निशाम्य पार्थस्त्वरितास्तथैव ।
सर्वेषु सैन्येषु पदातिसंघा-
नचोदयन्तेऽथ चक्रुः प्रदीपान् ॥ २४

गजे गजे सप्त कृताः प्रदीपा
रथे रथे चैव दश प्रदीपाः ।
द्वावश्चपृष्ठे परिपार्श्वतोऽन्ये
ध्वजेषु चान्ये जघनेषु चान्ये ॥ २५
सेनासु सर्वासु च पार्श्वतोऽन्ये
पश्चात्पुरस्ताच्च समन्ततश्च ।
मध्ये तथान्ये ज्वलिताग्निहस्ताः
सेनाद्वयेऽपि स नरा विचेरुः ॥ २६
सर्वेषु सैन्येषु पदातिसंघा
व्यामिश्रिता हस्तिरथाश्चवृन्दैः ।
मध्ये तथान्ये ज्वलिताग्निहस्ता
व्यदीपयन्पाण्डुसुतस्य सेनाम् ॥ २७

C. 7. 7309
B. 7. 163. 28
K. 7. 164. 30

प्रभाः. Dn2 D4.5 प्राजनयन्ति; D1 प्रजनयन्त (for प्राज).
—^a) B [अं]तरीक्षे.

22 ^a) Ś1 K3 प्रकम्पितानाम्; Dc1 प्रदीपि (for प्रकम्पि). Dn2 D4.5 महतोऽग्र- (for अभिघात-). —^b) T G2.4 तु (for च). —^c) D4.5 शस्त्राणि (for वक्त्राणि). K4 B Dc1 Dn D1-3 T G3 अकाशत; D4.5 शोभन्ति; G1 M अराजन्त (for अशोभन्त). —^d) Ś1 K3 Dn2 वातेरितानि (for वाय्वी). D4.5 महाभ्रजानि; D7.8 महाभुजानि; G1 M1.2 महाभुजानि (for महाम्बुजानि).

23 Dn2 om. 23. —^a) B5 महारणे; D5 महा-
बले; G3 मत्स्यासने (for महावने). Dn1 D2.4.5 दाह-
मये; D7.8 दावमये; T G2-4 M3-5 दारुमति; G1
M1.2 चारुमति (for दाव इव). B1 Dc1 प्रवृत्ते (for
प्रदीप्ते). —^b) Dc1 D4.5 T G2-4 M3 इव; D7.8 अप-
(for अपि). B5 D3.8 न स्यात्; T G2.4 M4.5 (sup.
lin. as in text) दृश्येत् (for नश्येत्). —^c) K3 D2 G4
M3 तदा (for तव). G1 M (except M4) अपि (for
आसीद्). Ś1 K (K5 missing) प्रदीप्ते (for 'स्त'). —^d)
K3.4 B Dc1 D2 महाभया; T G2-4 M5 (sup. lin. as
in text) 'हवे' (for 'भये'). Dn1 D4.5.7.8 तत्र तु (for
भारत). D7.8 भीमरूपे (for 'रूपा').

24 ^a) T G2-4 ततः; G1 M1.2.4 तदा; M3.5 तथा
(for तत्सं). —^b) K3.4 B Dc1 Dn D1.2.6.8 M4
निशाम्य (for निशाम्य). K1 D5 पार्थस्त्वरितस्. —^c)
G1 M1.2 सर्वेषु (for सैन्येषु). —^d) B1 दधिरे; B4.5

D2 [s]पि चक्रुः; Dc1 [s]य दधुः; S (G5 missing)
जगृहुः (for स्य चक्रुः). K1.2 प्रदीपान्. Dn D4.5.7.8
अचोद (Dn2 'बोध-'; D7.8 'नोद') यन्तेऽपि च चक्रुर्वे (D5
'व').

25 ^a) D1.4.6.8 प्रदीप्ता; M1.2 प्रदीपान् (for
प्रदीपा). —^b) T G3.4 तथा (for दश). D4 G3.4
M4 प्रदीप्ताः (for 'पाः'). —^c) D6.7.8 अश्चपृष्ठः (for
'पृष्ठे'). G1 M (except M4) [s]पि (for सन्ये).

26 ^a) G1 M सर्वतो (for पार्श्वतो). — After 26^{ab},
K2 B Dc1 D2.4.5 read 27^{cd} for the first time,
repeating it in its proper place; while K3 Dn1
read the same after 26^{ab}. Ś1 K1.4 D1.7.8 read
26^a-27^b, and D4.5 read 26^{cd} after 28. D7.8 transp.
26^{cd} and 27^{ab}. Dn2 om. 26^{cd}. —^c) D7 तथा प्र-
(for तथान्ये). S (G5 missing) ज्वलिताग्निहस्ताः (for
'ग्निहस्ताः'). —^d) Ś1 K1-3 D1.6 चापि; D3 चामि
(for उपि स). K4 व्यदीपयन्पाण्डुसुतस्य सेनां (= 27^d).

27 For the sequence in Ś1 K1.4 D1.7.8 and the
repetition in K2 B Dc1 D2.4.5, cf. v. l. 26. D7.8
transp. 26^{cd} and 27^{ab}. Dn1 om. 27^{ab}. —^b) B4
Dc1 D1.2.6-8 विमिश्रिता; Dn2 D4.5 संमि (for व्या-
मि). — D3.6 om. 27^c-28^d. K3 Dn1 read 27^{cd}
after 26^{ab}. —^c) D4.5 (both second time) प्र- (for
[अ]न्ये). D4.5 (both first time). 7.8 मध्ये तथान्ये

C. 7. 7310
B. 7. 63. 31
K. 7. 164. 33

तेन प्रदीप्तेन तथा प्रदीप्तं
बलं तदासीद्बलवद्बलेन ।
भाः कुर्वता भानुमता ग्रहेण
दिवाकरेणागिरिवाभितप्तः ॥ २८
तयोः प्रभाः पृथिवीमन्तरिक्षं
सर्वा व्यतिक्रम्य दिशश्च वृद्धाः ।
तेन प्रकाशेन भृशं प्रकाशं
बभूव तेषां तव चैव सैन्यम् ॥ २९
तेन प्रकाशेन दिवंगमेन
संवोधिता देवगणाश्च राजन् ।

(D_{7.8} 'त्रे' ज्वलिताः प्रदीपाः; S (G₅ missing) मध्ये तथाग्रे विशिखाग्रहस्ता. — ^d) Ś₁ K₃ न्यदीपयन् (for 'न्य'). D_{n1} D_{4.5} (last two second time) सैन्यं; G₂ सैन्ये (for सेनाम्). K₂ (first time) सेनाद्वये चापि नरा विचेरुः; D_{4.5} (both first time) सीमाद्वयेपि स तदा बभूवुः. — For 27^{ad}, B Dc₁ D₂ (all second time) subst.:

1167* न्यदीपयन्स्ते ध्वजिनीं प्रदीप्तां
तथा बलं पाण्डवेयामिगुसम् ।

[(L. 1) Dc₁ D₂ प्रदीप्तात् (for 'ता').]

28 For the sequence in Ś₁ K_{1.4} D_{1.7.8}, cf. v. l. 26. K₃ D_{3.8} om. 28 (for D_{3.8}, cf. v. l. 27). — ^a) Dc₁ G₁ M₃₋₅ तेन प्रदीपेन; D_n D_{4.5} तैस्तु प्रदीप्तैस्तु. — ^b) K₄ B Dc₁ D_{n1} D_{1.2.7.8} तव; D_{n2} तथा (for तदा). S (G₅ missing) बलं बभौ तस्य महाब (G₁ M तत्सुमहद्बलेन. — ^c) Ś₁ K_{1.2.4} B₅ D₄ ताः (for भाः). Ś₁ K₃ D_{n1} D_{7.8} [अ]मलेन; K₁ बलेन; K₄ D₁ [अ]नलेन; D_{4.5} गजेन; S (G₅ missing) गतेन (for ग्रहेण). — ^d) D_{5.7.8} G₁ M_{1.2} अग्निम् (for अग्निर्). Ś₁ D_n D_{2.7.8} G_{1.2} M [अ]भितप्तं; B₁ दीप्तः; D_{4.5} तप्ताः; Bom. ed. 'गुप्तः' (for 'तप्तः'). — After 28, D_{4.5} read 26^{ad}.

29 K₄ om. 29^{a-30^b}. — ^a) D_{n1} तथा (for तयोः). G_{1.3} प्रभाः; M₄ प्रदीपाः (for प्रभाः). D_{7.8} सा भुवम् (for पृथिवीम्). B अंतरीक्षे. D_{n2} D_{4.5} तयोः (D₄ तस्याः) प्रभा सा (D_{4.5} या) दिवि चांतरिक्षं; T G₄ तयोः प्रभा भूमिमयां (G₄ 'मिवां'तरिक्षं; G₂ तयोस्तथा भूमिमयांतरिक्षं. — ^b) K₁ सर्वाश्च; K₃ D_{n2} D_{4.5} S सर्वं

गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसंघाः
समागमन्नप्सरसश्च सर्वाः ॥ ३०
तदेवगन्धर्वसमाकुलं च
यक्षासुरेन्द्राप्सरसां गणैश्च ।
हतैश्च वीरैर्दिवमारुहद्भि-
रायोधनं दिव्यकल्पं बभूव ॥ ३१
रथाश्चनागाकुलदीपदीप्तं
संरब्धयोधाहतविद्रुताश्वम् ।
महद्बलं व्यूढरथाश्चनागं
सुरासुरव्यूहसमं बभूव ॥ ३२

(for सर्वा). Ś₁ K_{1.8} अतिक्रम्य (for 'न्यति'). K_{1.2} B₅ D_{4.5} दिशश्च सर्वाः; S (G₅ missing) दिवं प्रविष्टा (for दिशश्च वृद्धाः). — K₁ B₁ Dc₁ D₁ om. (hapl.) 29^{ad}. — ^c) D_{4.5} बभूव (for प्रकाशं). D_{7.8} तेन प्रकाशो भृशमावभूव. — ^d) D_{n2} D_{4.5.7.8} तथा च (for बभूव). K₃ D₆₋₈ सैन्ये (for सैन्यम्).

30 K₄ om. 30^{ad} (cf. v. l. 29). — ^a) B₄ D_n D_{2.4.5.7.8} S (G₅ missing) Cd दिवंगतेन (for 'मेन'). — ^b) D₃ प्रबोधिता (for सं). D_n D_{4.5.7.8} समस्ताः; S (except G₂ M₃; G₅ missing) स राजन् (for च रा'). — ^c) Ś₁ K₁₋₈ om. (hapl.) from रसश्च up to सुरेन्द्राप्स (in 31^b). D_{4.7.8} M₄ संघाः (for सर्वाः).

31 Ś₁ K₁₋₈ om. up to सुरेन्द्राप्स (cf. v. l. 30). — ^a) K₄ D_{n2} D_{4.5.7} G₁ M_{1.2} तदेव (for तदेव). — G₂ om. 31^{b-32^c}. — ^b) D_{n1} D_{4.5.7.8} यक्षैश्च सिद्धैः ससुरां (D_{n1} 'द्वैश्च सुरां'गनैश्च (D₈ 'णैश्च'); D_{n2} यक्षैश्च सिद्धाप्सरसो गणैश्च. — ^c) K₄ B Dc₁ D₂ शूरैर्; D_n D_{4.5.7.8} S (G₂ om.; G₅ missing) योधैर् (for वीरैर्). D_n D_{4.5.7.8} आविशद्भिर्; D_{2.8} उत्पतं (for आरुहं). — ^d) B_{1.5} दिव्यसमं; D_{4.7} कलं; D₅ बलं; D₈ कलं (for 'कल्पं').

32 G₂ om. 32^{ad} (cf. v. l. 31). K₄ om. (hapl.) 32. — ^a) B₅ दीर्घदीप्तं; D_{n2} दीप्तः*; D₄ दीपदीप्ताः; G₁ दीप्तदीप्तं. — ^b) K₃ Dc₁ D_n D_{1.2.4.5.7.8} योधं हतः; G₁ M_{1.2.4} योधाहतः; M_{3.5} योधाद्रुतः (for योधाहतः). Ś₁ K₁₋₈ D₁ विष्णुताश्वं; D₈ विद्रुताश्वं (for 'ताश्वम्'). — ^c) M₄ महाबलं. D_{n2} D_{2-6.8} G₁ M_{1.2.4} महद्बलं व्यूढ (D_{4.5} 'ह'नराश्चनागं. — ^d) G₂

तच्छक्तिसंघाकुलचण्डवातं

महारथाश्रं रथवाजिघोषम् ।

शस्त्रौघवर्षं रुधिराम्बुधारं

निशि प्रवृत्तं नरदेवयुद्धम् ॥ ३३

तस्मिन्महाभिप्रतिमो महात्मा

संतापयन्पाण्डवान्निप्रमुख्यः ।

गमस्तिभिर्मध्यगतो यथाकौ

वर्षात्यये तद्वदभून्नरेन्द्र ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८

१३९

संजय उवाच ।

प्रकाशिते तथा लोके रजसा च तमोवृते ।

समाजम्भुरथो वीराः परस्परवधैषिणः ॥ १

ते समेत्य रणे राजञ्शस्त्रप्रासासिधारिणः ।

परस्परमुदैक्षन्त परस्परकृतागसः ॥ २

प्रदीपानां सहस्रैश्च दीप्यमानैः समन्ततः ।

विरराज तदा भूमिर्द्यौर्ग्रहेरिव भारत ॥ ३

उल्काशतैः प्रज्वलितै रणभूमिर्व्यराजत ।

C. 7. 7321
B. 7. 164. 5
K. 7. 165. 5

यक्षासुर- (for सुरासुर-).

33 ^a) M₃. 5 तत्पत्ति- (for तच्छक्ति-). Dn संपर्कसु- (for संघाकुल-). D₄. 5. 7. 8 तं शक्तिसंपर्कसुचण्डवालं. — ^b) T G₂-4 रथाश्रं; M₁. 2 गजाश्रं (for रथाश्रं). B D₁ D₂ गज-; D₂ D₄. 5. 7. 8 नर- (for रथ-). D₂ D₄. 5 नारं (for घोषम्). — ^c) K₃ B शस्त्रौघ-; D₂ शरौघ-; D₄ S (G₅ missing) अम्बौघ- (for शस्त्रौघ-). — ^d) D₁ प्रवृत्तं हे; T G₂-4 प्रवृद्धं (for तं). B D₁ D₂ रण (B₅ D₂ थ) दुर्दिनं तत् (for नरदेवयुद्धम्).

34 ^a) K₁. 3 D₈ प्रतिमे (for मो). — ^b) T G₂-4 पाण्डवानां प्रमुख्यः (for न्निप्रमुख्यः). — Before 34^c, D₁ ins. द्रोणः. — ^d) D₄. 5 तपात्यये (for वर्षा).

Colophon: Ś₂ K₅ G₅ missing. — Sub-parvan: Editions घटोत्कचवध. — Day of Droṇa's Generalship: K₄ चतुर्थदिवसे. — Adhy. name: K₁. 2. 4 3 D T G₁. 8 M₁-8. 5 रात्रियुद्धं; G₂. 4 दीपोदीपनं; Bom. ed. रात्रियुद्धे दीपोद्योतनं. — Adhy. no. (figures, words or both): D₁ 163; D₂ 162; D₃ 58; T G₂-4 M₈ 159; G₁ 160; M₁. 2 161; M₄. 5 158. — Śloka no.: D₁ 35.

139

☞ This adhy. is missing in Ś₂ K₅ G₅ (cf. v.l. 7. 132. 20; 125. 14; 137. 9).

1 ^a) D₁ प्रकाशिते. B D (except D₂ D₁) तदा; G₁ M (except M₄) ततो (for तथा). — ^b) D₂ D₄. 5. 8 S (G₅ missing) समावृते; D₃ तथा (for ततो). K₂ B D₁ D₁ D₁. 2. 7 रजसा त (D₁ च) मसावृते. — ^c) Ś₁ K₃ D₁ रथा वीराः; D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 अयोदाराः; D₃ अयो वीराः (for अयो वीराः). — Ś₁ K (K₅ missing) D₁ om. (hapl.) 1^d-2^e.

2 Ś₁ K (K₅ missing) D₁ om. 2^{ab} (cf. v. l. 1). — ^a) B₁ रणे (for रणे). — ^b) M₁. 2 छत्र- (for शस्त्र-). D₃ प्राशासि-. S (G₅ missing) पाणयः (for धारिणः). — ^d) D₄ परस्परगतागसः.

3 ^b) D₂ D₃. 4. 6 सहस्रशः (for समन्ततः). — After 3^{ab}, D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 ins.:

1168* रत्नाचितैः स्वर्णदण्डैर्गन्धतैलावसेचितैः ।

देवगन्धर्वदीपाद्यैः प्रभाभिरधिकोज्ज्वलैः ।

[(L. 1) D₂ D₂ -चितैः; D₄ -तै (for -तै). — (L. 2) D₁. 3 -दीपाद्यैः (for -दैः).]

— B₅ reads 3^c-5^d on marg. — ^a) Ś₁ K₁-3 D₁. 6 व्यराजत; D₃ व्यरराज (for वि). T G₂-4 तथा; G₁ M (except M₄) ततो (for तदा). — ^d) K₄ B D₁ D₁ D₂. 4. 5. 7. 8 S (G₅ missing) ग्रहैर्द्यौर् (by transp.); D₁ द्यौर्गृहेर्.

4 B₅ reads 4 on marg. — ^a) D₁ प्रज्वलतैः; D₃ लने (for लितै). — ^b) B₄ व्यरोचत (for व्यराजत).

C. 7. 7321
B. 7. 164.
K. 7. 165.

दह्ममानेव लोकानामभावे वै वसुंधरा ॥ ४

प्रादीप्यन्त दिशः सर्वाः प्रदीपैस्तैः समन्ततः ।

वर्षाप्रदोषे खद्योतैर्वृता वृक्षा इवावभुः ॥ ५

असज्जन्त ततो वीरा वीरेष्वेव पृथक्पृथक् ।

नागा नागैः समाजग्मुस्तुरगाः सह वाजिभिः ॥

रथा रथवरैरेव समाजग्मुर्मुदान्विताः ।

तस्मिन्नात्रिमुखे घोरे पुत्रस्य तव शासनात् ॥ ७

ततोऽर्जुनो महाराज कौरवाणामनीकिनीम् ।

—^a) Ś1 K3 अभावेन; G3 महावेले (for अभावे वै). K4 B2-4 Dn2 D2.4.5 च (for वै). D5 अभावे चैव धन्विनां.

5 B3 reads 5^{ab} on marg. —^a) Ś1 K1-3 प्रदीप्यन्त्यो; K4 G1.3 M1.2 प्रदीप्यन्त; Dn D4.5.7.8 व्यदी; D1-3.8 प्रदीप्यन्ते (D1 'तो) (for प्रादीप्यन्त). —^b) G3 प्रदीपैस् (for 'पैस्). —^c) G1 M4 वर्ष- (for वर्षा). D5.7 षद्योतैर् (for ख). —^d) B1 Cd दीप- (for वृता). D1 वृषैर् (sic) (for वृक्षा). D1 इवावभुः; D4.5.7.8 इव प्रभो; T G2 यथैव ह; G1 M1 तथैव हि; G3.4 यथै (G3 'थे) व हे (for इवावभुः).

6 ^a) Dc1 प्रासज्जन्त; T G2-4 M4 असज्जन्त. Dn2 D4.5.7.8 तदा (for ततो). D4.5 धीरा (for वीरा). —^b) Dn2 D4.5.7.8 राजन्वी (D4 'न्धी) रैः; D5 वीरैरेव (for वीरेष्वेव). —^c) D5 om. 6^c-7^b. —^d) Ś1 K1.3 नागैर्नागाः (by transp.). —^e) Ś1 K3 चैव (for सह). Dn2 D4.4.7.8 G1 M तुरगा ह्यसादिभिः; T G2-4 'गाश्च तुरंगिभिः.

7 D5 om. 7^{ab} (cf. v. 1. 6). —^a) G1 M (except M4) रथा रथैरेव तदा. —^b) K1.2.4 B1-4 Dc1 Dn D1.2 मुदा युताः; B5 महारायाः; D3.6 त्वारायुताः; D4.7.8 उदायुषाः; T G1.2.4 M रुषान्विताः; G3 इवान्विताः (for मुदा). —^c) K1.2.4 राजन् (for तस्मिन्). —^d) K3 B Dc1 Dn D2 M4.5 तव पुत्रस्य (by transp.). — After 7, D (except Dc1 Dn D1) ins.:

1169* चतुरङ्गस्य सैन्यस्य संपातश्च महानभूत् ।

[D5 ह- (for च).]

8 D4 om. (hapl.) 8^c-9^b; D5 reads it on marg. (sec. m.). —^c) T G2 व्ययम् (for व्यध). —^d) D5 चैव (for सर्व).

9 D4 om. 9^{ab} (cf. v. 1. 8). D5 reads 9^{ab} on

व्ययमन्वरया युक्तः क्षपयन्सर्वपार्थिवान् ॥ ८

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्प्रविष्टे संरब्धे मम पुत्रस्य वाहिनीम् ।

अमृष्यमाणे दुर्धर्षे किं व आसीन्मनस्तदा ॥ ९

किममन्यन्त सैन्यानि प्रविष्टे शत्रुतापने ।

दुर्योधनश्च किं कृत्यं प्राप्तकालममन्यत ॥ १०

के चैनं समरे वीरं प्रत्युद्ययुरिदमम् ।

केऽरक्षन्तक्षिणं चक्रं के च द्रोणस्य सव्यतः ॥ ११

marg. —^a) D5-8 दुर्धर्षे (for संरब्धे). —^c) Dn1 D1 दुर्धर्षे (sic); D4.5.7.8 [ह]द्रसुते; T G2-4 संरब्धे (for दुर्धर्षे). G1 अमृष्यमाणे दुर्धर्षे. —^d) K1 D1.6.8 G3 किं च; B Dc1 Dn1 D2 कथम्; D3 किं वा; D4.5 पुनर् (for किं व). B Dc1 Dn1 D2 मनो हि वः; S (G5 missing) तदा मनः (by transp.).

10 ^a) B Dc1 Dn1 D2 [अ]कुर्व (Dn1 'र्व) त; D1 G1 [अ]मन्यत (for 'न्यन्त). —^b) B2 Dn2 D3-8 पर- (for शत्रु). B1.3-5 Dc1 Dn1 प्रविष्टे श्वेतवाहने; D2 'ष्टे परपीडने; S (G5 missing) दारुणे परमाहवे. — D3 om. 10^c-11^b. After 10, B3 ins. 1170*.

11 D4 om. 11^{ab} (cf. v. 1. 10). Dc1 Dn1 om. (hapl.) 11^{ab}; K4 B1 read it on marg. —^a) Ś1 K3 चैव (for चैनं). D5 वीराः (for वीरं). S (G5 missing) के चैनं वरदं घोरं. —^b) B3 प्रत्युद्ययुर्; T G1.2.4 M अन्वयासुर (for प्रत्युद्ययुर्). K4 B1.2.4.5 Dn2 D2.7 अरिदमाः (for अरिदमम्). G2 अन्वयुः सुरमंदिर्. — B1 Dc1 Dn D2.3.5.7.8 ins. after 11^{ab}: B3 after 10:

1170* द्रोणं च के व्यरक्षन्त प्रविष्टे श्वेतवाहने ।

[D5 के च (by transp.). B1.3 Dc1 Dn1 द्रोणस्य पुरतः के च (Dn1 om. के च) (for the prior half). Dn1 lacuna for the post. half.]

— Dn1 om. (hapl.) 11^c-12^b. —^c) D3 चैवं (for अरक्षन्). Ś1 D3 चक्रैः; G2 पक्षं (for चक्रं). —^d) B1.2 Dc1 वा (for च).

12 Dn1 om. 12^{ab} (cf. v. 1. 11). —^a) K1 ह्यस्य भवन्; B Dc1 D2.6 चाप्यभवन्; Dn2 D4.5.7.8 [s]न्वरक्षन्त. S (G5 missing) के पृष्ठे तस्य रक्षन्त (M1-3.5 'ति). —^b) B1 Dc1 निव्रतः; D5 मय्यतः (for युय्यतः). B1-3.5 D2 वीरा वीरान्विनिव्रतः; —^c) Ś1 आर्जुन

के पृष्ठतोऽस्य ह्यभवन्तीरा वीरस्य युध्यतः ।

के पुरस्तादगच्छन्त निघ्नतः शत्रवात्रणे ॥ १२

यत्प्राविशन्महेष्वासः पाञ्चालानपराजितः ।

नृत्यन्निव नरव्याघ्रो रथमार्गेषु वीर्यवान् ॥ १३

ददाह च शरैर्द्रोणः पाञ्चालानां रथव्रजान् ।

धूमकेतुरिव क्रुद्धः स कथं मृत्युमीयिषान् ॥ १४

अव्यग्रनेव हि परान्कथयस्परजितान् ।

हतांश्चैव विषण्णांश्च विप्रकीर्णांश्च शंससि ।

रथिनो विरथाश्चैव कृतान्युद्रेषु मामकान् ॥ १५

(submetric); D₂. ६ अयुध्यन्ति (D₈ 'ते') (for अगच्छन्त). — ^a) D₂ M₃ निघ्नतः (for निघ्नतः).

13 ^a) B₅ T G₂₋₄ यः (for यत्). S (G₅ missing) महाबाहुः (for महेष्वासः). — ^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ पांचाले; K₄ B₄ D₂. 4. 7. 8 G₄ पांचालान् (for पाञ्चालान्). — ^c) D₄. 5 T G₈ रथः (for नर-). — ^d) D₄ -मार्गे च; D₅ -मार्गेण (for -मार्गेषु). D₇. 8 रथमास्थाय वीर्यवान्.

14 T₁ om. 14^{ab}. — ^a) B (except B₅) D₁ D₂ D₃ यो ददाह; D₈ दंष्ट्राह च (for ददाह च). D₃. ६ रणे; G₂ रथैः (for शरैर्). T₂ G₃ M₄ शूराः; G₁. 2. 4 M₁₋₃. 5 शूरः (for द्रोणः). — ^b) B₄ D₂ पांचालानां. D₁ D₂ महारथान् (for रथव्रजान्). — ^d) K₃ D₂ om. स. K₂ D₄. 8 एयिवान् (for ईयि). K₄ B (except B₁) D₁ D₂ D₃. ६ S (G₅ missing) कथं मृत्युमुपेयिवान्. — After 14, Ś₁ K₁₋₃ B₄ D₃ ins. 1171*.

15 Ś₁ K₁₋₃ B₄ D₃ om. 15^{ab}. — ^a) K₄ B (B₄ om.) D₁ D₂ D₃ अत्युग्रान्; D₂ अभयान्; D₄ अपयान्; D₇ अययान् (for 'ग्रान्). B₁₋₃ D₁ D₂ तु (for हि). D₄ रणे (for परान्). — ^b) D₁ D₂. 6 T G₂₋₄ कथयस्व (D₁ 'मस्य' परजितान्; D₇ 'यस्येव' वाजितान्. — K₄ B₁₋₃. 5 D₁ D₂ D₃ ins. after 15^{ab}: Ś₁ K₁₋₃ B₄ D₃ after 14:

1171* हृष्टानुदीर्णान्संग्रामे न तु संजय मामकान् ।

[D₅. 7. 8 हृष्टानुदीर्णान्. B D₁ D₂ D₃ तथा स्तु; D₄ नु संजय (for तु सं').]

— D₄ om. (hapl.) 15^{ab}. — ^a) B D₁ D₂ D₃ विदीर्णांश्च; D₂ D₅. 7. 8 विवर्णांश्च; D₁ G₃ विषण्णांश्च; G₂ नरव्याघ्रो (for विषण्णांश्च). — ^d) D₂ om. विप्रकीर्णांश्च. T G₃. 4 शंस मे (for संससि). Ś₁ K₁₋₃ D₁.

संजय उवाच ।

द्रोणस्य मतमाज्ञाय योद्धकामस्य तां निशाम् ।

दुर्योधनो महाराज वक्ष्यान्भ्रातृनभाषत ॥ १६

विकर्णं चित्रसेनं च महाबाहुं च कौरवम् ।

दुर्धर्षं दीर्घबाहुं च ये च तेषां पदानुगाः ॥ १७

द्रोणं यत्ताः पराक्रान्ताः सर्वे रक्षत पृष्ठतः ।

हार्दिक्यो दक्षिणं चक्रं शल्यश्चैवोत्तरं तथा ॥ १८

त्रिगर्तानां च ये शूरा हतशिष्टा महारथाः ।

तांश्चैव सर्वान्पुत्रस्ते समचोदयद्यतः ॥ १९

C. 7. 7339
B. 7. 164. 22
K. 7. 165. 21

१. ६ प्रकीर्णांश्चैव शंससि; D₅. 7. 8 सदा संजय शं'; G₂ विषण्णांश्चैव शं'. — ^a) Ś₁ K₃ रथांश्च (for रथिनो). — ^c) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ दुर्मदान् (for मामकान्).

16 ^a) D₄ ततो द्रोणस्य चाज्ञाय. — ^d) M₁. 2 पश्य (for वक्ष्यान्). B D₁ D₂ D₃ उवाच ह; S (G₅ missing) अथावब्रवीत् (for अभाषत). Ś₁ K (K₅ missing) D₁ भ्रातृन्सर्वानभाषत; D₃. ६ स्वान्भ्रातृन्सर्वभाषत.

17 ^a) K₃ D₇ विकर्णं; D₄ चित्रणं; M₃ विवत्सुं; M₄. 5 (inf. lin.) त्रिवित्सुं (for विकर्णं). B₁. 2. 5 D₁ D₂ D₃ कणं च दुरसेनं च; C₇ as in text. — ^b) K₄ D₁ कौरव. B₁. 2. 5 D₁ D₂ D₃ मदराजं च कौरव (B₅ 'वं'); D₂ D₄. 5. 7. 8 सुपाशं च (D₂ तु) तथैव च. — ^c) Ś₁ दुर्दशे (for दुर्धर्षे).

18 ^a) Ś₁ K₃ D₃. ६ पराक्रान्ते. — ^b) K₄ D₁ D₂. ६ M₃. 4. 5 (inf. lin.) रक्षतु; B₅ D₂ D₄ G₁ M₁. 2 रक्षत (for रक्षत). — ^c) D₃ दक्षिणे. Ś₁ K₁₋₃ D₁. ६ पाशं; D₃ पाशं (for चक्रं). — ^d) D₄ M₄ शल्यश्च (for शल्यश्च). D₃ उत्तरे.

19 ^b) D₂ D₄. 5. 7. 8 शोषा (for शिष्टा). — D₁ D₂ om. (hapl.) 19^a-22^b. — ^c) K₄ सर्वे; D₃ सर्वा (for सर्वा). K₁ पुत्रास् (for पुत्रस्). G₄ तैः (for ते). B D₃ तांश्चैव पुरतः सर्वान्; D₂ D₄. 5 तांश्चोदयति पुत्र (D₄ 'त्रा' स्तः. — ^d) B D₂ पुत्रस्ते समचोदयन्; D₂ D₄. 5 गच्छन् यत्र ब्राह्मणाः (D₅ 'णः'); D₅-8 समचोदयद्यतः; S (G₅ missing) स (G₁ त) मचूचुदद्यतः.

20 D₁ D₂ D₃ om. 20 (cf. v. l. 19). Before 20, T G₂₋₄ ins. दुर्योधनः. — ^a) B₄ स्वयं यत्तो; D₂

C. 7 734C
B. 7. 164. 23
K. 7. 165. 22

आचार्यो हि सुसंयतो भृशं यत्ताश्च पाण्डवाः ।
तं रक्षत सुसंयत्ता निम्नन्तं शात्रवात्रणे ॥ २०
द्रोणो हि बलवान्युद्धे क्षिप्रहस्तः पराक्रमी ।
निर्जयेन्निदशान्युद्धे किमु पार्थान्सोमकान् ॥ २१
ते यूयं सहिताः सर्वे भृशं यत्ता महारथाः ।
द्रोणं रक्षत पाञ्चाल्याङ्घ्रिदृष्टद्युम्नान्महारथात् ॥ २२
पाण्डवेषु सैन्येषु योधं पश्याम्यहं न तम् ।
यो जयेत रणे द्रोणं दृष्टद्युम्नादते नृपाः ॥ २३
तस्य सर्वात्मना मन्ये भारद्वाजस्य रक्षणम् ।

स गुप्तः सोमकान्हन्यात्सृज्यांश्च सराजकान् ॥ २४
सृज्येष्वथ सर्वेषु निहतेषु चमूमुखे ।
दृष्टद्युम्नं रणे द्रौणिर्नाशयिष्यत्यसंशयम् ॥ २५
तथार्जुनं रणे कर्णो विजेष्यति महारथः ।
भीमसेनमहं चापि युद्धे जेष्यामि दंशितः ॥ २६
सोऽयं मम जयो व्यक्तं दीर्घकालं भविष्यति ।
तस्माद्रक्षत संग्रामे द्रोणमेव महारथाः ॥ २७
इत्युक्त्वा भरतश्रेष्ठ पुत्रो दुर्योधनस्तव ।
व्यादिदेश ततः सैन्यं तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ २८

D₁. 5. 7. 8 क्षमायुक्तो; S (G₅ missing) भृशं यत्तो (for सुसंयत्तो). —^b) D₈ पार्थिवाः (for पाण्डवाः). —^c) D₂ D₄. 5. 7. 8 तं रक्षस्व संयतारं (D₂ सुसंयुक्ता). —^d) D₈ व्रतं वै (for निम्नन्तं). B₃ S (G₅ missing) मम (for रणे).

21 D₁ D₂ om. 21 (cf. v. l. 19). —^a) D₂ D₄. 5 G₁ M₂. 3. 5 [s]पि (for हि). — G₁ reads 21⁵⁰ twice. —^b) B D₂ D₂ प्रतापवान् (for पराक्रमी). —^c) K₁ G₁ (both times) M₁-3. 5 विजयेत्; D₄. 5. 7. 8 निर्देहत् (for निर्जयेत्). Ś₁ K₁-3 D₂. 6 सर्वात् (for युद्धे). —^d) B₃ समागतान् (for ससोमकान्).

22 D₁ D₂ om. 22^{ab} (cf. v. l. 19). —^a) D₄. 7. 8 विहिताः (for सहिताः). —^b) Ś₁ K₂ D₂ D₃. 6 महारणे; K₁. 4 D₁ हवे; D₄. 5. 7. 8 यथा रणे (for महारथाः). —^c) Ś₁ K (K₅ missing) B₄ D₁ G₄ पांचालाद्; D₂ D₃. 4. 5 दुर्धर्षं (for पाञ्चाल्याद्). —^d) D₄ तु ब्राह्मणं (for महारथात्).

23 ^a) B₄ पाण्डवीयेषु. D₂ D₄. 7. 8 योधेषु; D₄ युद्धेषु; G₁ M₁-3. 5 सर्वेषु (for सैन्येषु). —^b) B₅ न तं; D₂ योद्धुं; T योर्य; G₁. 4 M योधं (for योधं). D₁ तव; G₂ गतं (for न तम्). B₁-4 D₁ D₂ न तं पश्यामि (B₄ D₂ 'म' कंचन. —^c) K₄ B D₁ D₂ D₃ योधयेद् (for जयेत्). M₄ जयेद् (for रणे). —^d) Ś₁ K₂ दृष्टद्युम्नम् (for 'आद्'). K₁ (also) रणे; K₄ D₁ D₂ D₃ नृपः; D₂ D₄. 5. 7. 8 S (G₅ missing) पुमान्; D₈ नरं; D₈ न तं (for नृपाः).

24 ^a) B D₁ D₂ D₃ तस्मात्; D₂ D₄. 5. 7. 8 T G₂-4 M₂. 5 तत्र (for तस्य). M₄ सर्वात्मना (for सर्वात्मना). G₁ M₁. 2 सर्वात्मना तथा मन्ये. —^b) B₁ रक्षणे. —^c) B₁. 4. 5 D₂ D₁. 2. 4. 5. 7. 8 G₃ सुः; B₂

D₁ सं- (for स). D₂. 6 S (G₅ missing) transp. सोमकान् and सृज्यांश्च. B D₁ D₂ D₂ पाण्डवान् (for सोमकान्). K₄ B D₁ D₂ D₂ ससोमकान्; D₂ क्रमागतान्; D₄ *शासनात्; D₅. 7. 8 ससात्वतान् (for सराजकान्).

25 ^a) D₂ D₄. 5. 7. 8 G₃ च (for [अ]थ). —^b) D₄ चतुर्मुखे (for चमूमुखे). —^c) T G₃ रथे द्रोणो (for रणे द्रौणिर्). —^d) D₂ D₄. 5. 7. 8 घातयिष्यति (for नाशं). K₃ [अ]संशयः. B D₁ D₂ D₂ हनिष्यति न संशयः (B₄ 'यं').

26 ^a) G₁ M ततो (for तथा). B D₁ D₂ D₂ च राधेयो (for रणे कर्णो). —^b) B (except B₄) D₁ D₂ D₂ हनिष्यति (for विजे). D₂ न संशयः; D₃. 6 महाबलः; T G₂. 3 'रथं' (for 'रथः'). —^c) D₂ D₄. 5. 7. 8 भीमसेनमुखांश्चाहं. —^d) K₂. 3 B₅ D₁ दंसितः; B₂ D₁ T दंसितं; D₂ D₄. 5. 7. 8 दंसितान्; D₂ दीक्षितः; G₁-4 M दंसितं (for दंसितः). — After 26, K₄ B D₁ D₂ D₁. 2 ins. :

1172* शेषांश्च पाण्डवान्योधाः प्रसभं हीनतेजसः ।

[K₄ B₃ शेषाश्च. B₂. 4 तु (for च). B₂-5 D₁ गोपाः; D₂ वीरान् (for योधाः). B₁ शेषाश्च पाण्डवा भूपाः (for the prior half). D₂ अहं जेष्यामि संयुगे (for the post. half).]

27 ^a) B₂ D₂ G₃ व्यक्तो (for व्यक्तं). — D₁ reads 27⁵⁰ twice. —^b) T G₂. 4 कालाद् (for कालं). —^c) D₁ (first time) योक्तव्यं (for संग्रामे). —^d) K₂. 4 B D₁ D₂ D₂ महारथं (for 'रथाः'). D₄. 5. 7. 8 द्रोणमेकं महारथं.

28 ^a) D₄. 5. 7. 8 आदिदेश (for व्या). K₃ D₂

ततः प्रवृत्ते युद्धं रात्रौ तद्भरतपर्वम् ।

उभयोः सेनयोर्धोरं विजयं प्रति काङ्क्षिणोः ॥ २९

अर्जुनः कौरवं सैन्यमर्जुनं चापि कौरवाः ।

नानाशस्त्रसमावापैरन्योन्यं पर्यपीडयन् ॥ ३०

द्रौणिः पाञ्चालराजानं भारद्वाजश्च मृञ्जयान् ।

छादयामासतुः संख्ये शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३१

पाण्डुपाञ्चालसेनानां कौरवाणां च मारिष ।

आसीन्निष्ठानक्रो घोरो निघ्नतामितरेतरम् ॥ ३२

नैवास्माभिर्न पूर्वैर्नो दृष्टं पूर्वं तथाविधम् ।

युद्धं यादृशमेवासीत्तां रात्रिं सुमहाभयम् ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९

१४०

संजय उवाच ।

वर्तमाने तथा रौद्रे रात्रियुद्धे विशां पते ।

सर्वभूतक्षयकरे धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ १

अत्रवीत्पाण्डवांश्चैव पाञ्चालांश्च ससोमकान् ।

C. 7. 7356
B. 7. 165. 2
K. 7. 166. 2

तथा; B (except B₂) Dn² तदा; G₁ M (except M₄) पुनः (for ततः).

29 ^a) K₄ प्रवृत्ते (for प्रवृत्ते). — ^b) Dn² D₁. 5. 7. 8 तु (for तद्). K₄ रात्रौ तद्भरतसत्तमः; B Dc₁ Dn₁ D₂ रात्रौ भरतसत्तमः. — ^c) Dn² Dr. 8 सैन्ययोर् (for सेन'). K₁ D₄. 5 मध्ये; Dn² राजन् (for घोरं). — ^d) K₄ कांक्षिणा; D₃ णः (for णोः). B Dc₁ Dn₁ D₂ परस्परजिगीषया.

30 ^a) K₁. 2. 4 B Dc₁ Dn D₁-3. 5. 8 T G₂ समा-वायैर; D₁. 7. 8 चापैर (for वापैर). — ^b) B Dc₁ Dn₁ D₂. 3. 8 S (G₅ missing) अन्योन्यं सम (D₃ प्रत्यः; D₆ प्रति) पीडयन्.

31 ^a) Dc₁ Dr. पंचाल-. B₁ राजेन्द्र; B₂-5 Dc₁ Dn₁ D₂ राजं च (for राजानं). — ^b) D₃. 6 तु (for च). D₄. 7 सृञ्जयाः. D₅. 8 भारद्वाजं च सृञ्जयाः. — ^c) G₁ M₁. 2. 4 संवे; M₃ संखे (for संख्ये). Dn² D₂. 4. 5. 7. 8 छादयांचक्रिरे संख्ये.

32 ^a) D₄. 7 पंचाल-. K₄ B D (except D₆) T G₂-4 M₄ सैन्यानां (for सेनानां). — ^b) B Dc₁ Dn D₂. 4. 5. 7. 8 T G₂-4 भारत (for मारिष).

33 ^a) D₃ च (for [ए]व). K₄ [आ]सीन्न (for [अ]स्माभिर्). K₄ च पूर्व नो; B₁-4 Dc₁ Dn₁ न वा पूर्वैर; B₅ Dn² D₃-5. 7. 8 G₂ न पूर्वैश्च (B₅ G₂ वैर्वा); D₁ न च पूर्वतो (hypermetric); D₂ तथा पूर्वैर; T G₃. 4 न पूर्वैर्वा; M₄ नरैर्वान्यैर (for न पूर्वैर्नो). — ^c)

K₄ G₂ युद्धं तादृशम्; Dn² D₂. 4. 5. 7. 8 यादृशं युद्धम् (by transp.). B Dc₁ Dn₁ श्रुतं वा यादृशं युद्धं. — ^d) K₁ समहाभयं; D₂. 4. 5. 7 तु (D₄ अ)भयानकं (D₅ कां); D₆ S (G₅ missing) सुमयावहं (D₃ नवां; G₁ M₁-2. 5 'वहां') (for सुमहाभयम्). K₄ ते रात्रिषु महाभयं; B Dc₁ Dn₁ आसीद्रौद्रं (Dc₁ द्रात्रौ) भयानकं; Dn² रात्रौ शत्रुभयानकं.

Colophon om. in B₅: Ś₂ K₅ G₅ missing. — *Sub-parvan*: Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: K₄ चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name*: Ś₁ K (K₅ missing) B Dc₁ Dn D₁. 2. 4. 5 7. 8 G₁ M (except M₄) रात्रियुद्धं; D₆ रात्रियुद्धे वृत्तांतनिवेदनं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn₁ 164; D₂ 163; D₃ 59; T G₂-4 M₃ 160; G₁ M₁ 161; M₂ 162; M₄. 5 159. — *Śloka no.*: Dc₁ Dn₁ 32.

140

 This adhy. is missing in Ś₂ K₅ G₅ (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14; 137. 9).

1 D₄. 7. 8 om. the ref. — ^a) Ś₁ K₃ तदा (for तथा). — ^b) B₁ भयानके; S (G₅ missing) सुदारुणे (for विशां पते). — After 1^{ab}, B₃. 5 ins.: for 1^c-2^{ab}, B₂. 4 Dc₁ Dn₁ subst.: B₁ ins.: after 2^{ab}:

1173* मनुष्यनरनागानामभावाय नराधिप ।

युधिष्ठिरोऽश्ववीव्राजा स्वान्योधान्मनुजाधिप ।

C. 7. 7257
B. 7. 165. 2
K. 7. 166. 2

अभ्यद्रवत् गच्छध्वं द्रोणमेव जिघांसया ॥ २
राज्ञस्ते वचनाद्राजन्पाश्चालाः सोमकास्तथा ।
द्रोणमेवास्यवर्तन्त नदन्तो भैरवाव्रवाण् ॥ ३
तान्वयं प्रतिगर्जन्तः प्रत्युद्यातास्त्वमर्षिताः ।
यथाशक्ति यथोत्साहं यथासत्त्वं च संयुगे ॥ ४
कृतवर्मा च हार्दिक्यो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ।
द्रोणं प्रति जिघांसन्तं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ ५
शैनेयं शरवर्षाणि विकिरन्तं समन्ततः ।
अभ्ययात्कौरवो राजन्भूरिः संग्राममूर्धनि ॥ ६

सहदेवमथायान्तं द्रोणप्रेप्सुं महारथम् ।
कर्णो वैकर्तनो राजन्वारयामास पाण्डवम् ॥ ७
भीमसेनमथायान्तं व्यादितास्यमिवान्तकम् ।
स्वयं दुर्योधनो युद्धे प्रतीपं मृत्युमाव्रजत् ॥ ८
नकुलं च युधां श्रेष्ठं सर्वयुद्धविशारदम् ।
शकुनिः सौबलो राजन्वारयामास सत्वरः ॥ ९
शिखण्डिनमथायान्तं रथेन रथिनां वरम् ।
कृपो शारद्वतो राजन्वारयामास संयुगे ॥ १०
प्रतिविन्ध्यमथायान्तं मयूरसदृशैर्हयैः ।

[(L. 1) Dn1 मानुष्य- (for मनुष्य-). B2 (marg.)
-रथ-; B3 -हय-; B5 -वाजि- (for -नर-). B1 Dn1 अभ-
वाय (for असा*). — B3. 5 om. (hapl.) line 2. — (L.
2) Dn1 मनुजाधिपः.]

2 For the subst. in B2.4 Dc1 Dn1, cf. v. 1. 1.
—^a) D1.8 आतरं (D3 'रश्') (for पाण्डवांश्च). —^b)
Some MSS. पंचालांश्च. K3 B5 D2 चैव; B3 S (G5
missing) अथ; D2.6 सह (for च स-). — After
2nd, B1 ins. 1173*. — B1 reads 2nd twice. —^c)
Dn2 D4.5 अभ्यद्रा (D4 'भ्य' गच्छत; D1.8 T G2-4 M4.5
(before corr. as in text) अभिद्रवत् (for अभ्य-
द्रवत्). B1 (both times). 2-5 Dc1 Dn1 D2 अभिद्रवत्
स्यात्. —^d) D4 द्रौणिम् (for द्रोणम्). D5 जिघांसत
(for जिघांसया).

3 ^a) K1.2.4 D1 ते राज्ञो (by transp.); Dn1 राज-
स्तद्. —^b) Some MSS. पंचालाः. K2 सोमकांस; B
(except B5) Dc1 Dn1 D2 संजयास् (for सोमकास्).
D5 पंचालाश्च ससोमकाः; S (G5 missing) लाः सह-
संजयाः. —^c) Dn2 D4.5.7.8 [अ]भ्यघावंत (for 'वर्तन्त').
—^d) B5 रणे (for रवान्).

4 Ś1 K3 om. 4. —^a) K1.2.4 D1 तानभिः; Dn2
ते वयं; D2 तं तु ते (for तान्वयं). —^b) D3.6 प्रत्यु-
द्यामस्; D4 'तस्' (for 'तास्'). K1.2.4 D1 तत-
स्ततः; S (G5 missing) स हर्षिताः (for स्वमर्षिताः).
—^c) K1.2 G1 M यथासत्त्वं; T G2.4 'वीर्यं' (for
'सत्त्वं').

5 ^a) B Dc1 Dn D1.2.5.6 S (G5 missing) तु (for
च). —^b) B Dc1 Dn1 D2 समयांतं; D4.5 जिघां-
सन्वे (for 'सन्तं'). —^c) G4 मत्तोन्मत्तम् (for मत्तो
मत्तम्). — After 5, G1 M ins.:

1174* दृष्टयुष्मो महाराज द्रोणमेवान्वपद्यत ।

[M1.2 [अ]भ्यपद्यत (for [अ]न्व-).]

6 ^a) D4.7 शैनेयं (for शै*). —^b) Dn2 D4.5.
7.8 T G2-4 विसृजंतं; D1 विकरंतं; D2.6 विव (D5
'क' वंतं (for विकिरन्तं). —^c) K1.2 D1 T G2-4 राजा
(for राजन्). —^d) Dn2 D4.5.7.8 -मर्दनः (for
'मूर्धनि').

7 ^a) Ś1 K (K5 missing) D1.8.6 T G2-4 M4 तथा
(for अथ). —^b) K3.4 B Dn D2 G1.8.4 द्रोणं (for
द्रोण-). Ś1 K1.2 D1 M1.2 द्रोणप्रेप्सुर्; D4.7.8 द्रौणि-
लिप्सुं; D5 द्रोणलिप्सुं (for 'प्रेप्सुं'). Ś1 K1-3 D1
महारथः (for 'रथम्'). —^c) B2 स्वयं (for कर्णो).
G2 राजा (for राजन्).

8 ^a) Dn2 D4.7.8 G4 तथायांतं; T G2.8 समां
(for अथा*). —^b) Dn2 D2.4.5.7.8 रथेन रथिनां वरं
(= 10^b); D2.6 द्रोणप्रेप्सुर्म (D5 'प्सुं म' हारथं (= 7^b).
—^c) K3 B Dc1 Dn1 D2.5 राजा (for युद्धे). —^d)
Cd cites प्रतीपं मृत्यवेऽव्रजत्.

9 D4 om. 9-12. —^a) S (G5 missing) तु (for
च). — Ś1 K1.3.4 D1 om. (hapl.) 9-12^b; K2
reads the same on marg. —^c) G1 M1.2.4.5 वेगाद्;
M5 राजा (for राजन्). —^d) B1 S (G5 missing)
भारतः; B2 सत्वरं; B5 संयुगे; D3 तत्त्वतः; D5 तं
ततः; D7.8 पांडवं (for सत्वरः).

10 Ś1 K1.3.4 D1.4 om. 10 (cf. v. 1. 9). K2
reads 10 on marg. —^a) K2 महाराज (for अथा-
यान्तं). — M5 om. (hapl.) 10^b-12^a. —^b) B3 Dn2
D4 G2 M4 वरः (for वरम्). B4 द्रोणप्रेप्सुं महारथं

दुःशासनो महाराज यत्तो यत्तमवारयत् ॥ ११
 भैमसेनिमथायान्तं मायाशतविशारदम् ।
 अश्वन्थामा पितुर्मानं कुर्वाणः प्रत्ययेधयत् ॥ १२
 द्रुपदं वृषसेनस्तु ससैन्यं सपदानुगम् ।
 वारयामास समरे द्रोणप्रेप्सुं महारथम् ॥ १३
 विराटं द्रुतमायान्तं द्रोणस्य निधनं प्रति ।
 मदराजः सुसंकुद्धो वारयामास भारत ॥ १४
 शतानीकमथायान्तं नाकुलिं रभसं रणे ।
 चित्रसेनो रुरोधाशु शरैर्द्रोणधेप्सया ॥ १५
 अर्जुनं च युधां श्रेष्ठं प्राद्रवन्तं महारथम् ।

अलम्बुसो महाराज राक्षसेन्द्रो न्यवारयत् ॥ १६
 तथा द्रोणं महेष्वासं निम्नतं शात्रवात्रणे ।
 घृष्टद्युम्नोऽथ पाञ्चाल्यो हृष्टरूपमवारयत् ॥ १७
 तथान्यान्पाण्डुपुत्राणां समायातान्महारथान् ।
 तावका रथिनो राजन्वारयामासुरोजसा ॥ १८
 गजारोहा गजैस्तूर्णं संनिपत्य महामृधे ।
 योधयन्तः स्म दृश्यन्ते शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १९
 निशीथे तुरगा राजन्नाद्रवन्तः परस्परम् ।
 समदृश्यन्त वेगेन पक्षवन्त इवाद्रयः ॥ २०
 सादिनः सादिभिः सार्धं प्रासशक्त्यृष्टिपाणयः ।

C. 7. 7576
 B. 7. 165. 21
 K. 7. 166. 21

(= 7^b). — ^a) K₂ सत्वरं; D₃. 2-3 S (M₃ om.; G₅ missing) धन्विनं (for संयुगे).

11 Śi K₁. 3. 4 D₁. 4 M₃ om. 11 (cf. v. l. 9, 10). K₂ reads 11 on marg. — ^a) B₃ (marg. as in text) G₁ M₁. 2. 5 मत्तो मत्तम्; D₅ यत्तो योतम् (for यत्तो यत्तम्). D₈ वारयामास धन्विनं.

12 Śi K₁. 3. 4 D₁ om. 12^{ab}; D₄ om. 12 (for all, cf. v. l. 9); M₃ om. 12^a (cf. v. l. 10). K₂ reads 12^{ab} on marg. — ^c) K₁ पितुस्तेन; K₁ D₁ [अ]पि प्रधानं; D₂ D₃ महाराज; D₅. 7. 8 महारौद्रं; G₂ गुरोर्मानं (for पितुर्मानं). — ^d) Śi K₁. 4 D₁ G₁ कुर्वाणं; D₂ राक्षसं (for कुर्वाणः). D₃ प्रत्ययोधयत्. D₂ D₅. 7. 8 राक्षसं सैन्यवारयत्.

13 ^c) D₅ समये (for समरे). Śi K₁-3 D₃ D₁ धारयामास समरे. — ^a) D₂ द्रोणं प्रेप्सुं; D₈ G₃. 4 द्रोणप्रेप्सुर. Śi K₂. 4 D₂ D₁. 2. 4. 5. 8 महाबलं; M₃. 5 रथः (for रथम्).

14 K₄ D₁ om. 14. — ^c) D₃ तु (for सु). — ^d) D₅ S (G₅ missing) संयुगे (for भारत).

15 D₄ om. (hapl.) 15^a-17^b. — ^c) B₁. 3 D₃ [अ]थ; D₂ D₅. 7. 8 [ए]नं (for [आ]शु). — ^d) B D₃ D₁ D₂ परीपसया; G₁ M. जिघांसया (for चधेप्सया). D₅ द्रोणस्य वधलिप्सीतं (sic); T G₂-4 शरैर्द्रोणाभिकाक्षया.

16 D₄ om. 16 (cf. v. l. 15). — ^a) D₂ D₅. 7. 8 तु; D₃. 6 चै (for च). — ^b) Śi K₃ प्रद्ववंतं; G₁ M. (except M₄) द्राववंतं (for प्राद्रवन्तं). K₁

2. 4 D₁ महाबलं (for रथम्). — ^c) Śi (before corr. as in text) K₃ (inf. lin.) D₇ बलंबुलो; K₁. 2 बलो; K₄ B₂-3 D₃ D₂. 8 बुषो; B₁ बनो; D₁ वश्वो; D₅ अलायुषो (for अलम्बुसो). S (G₅ missing) अ (G₃. 4 ह; M₃ वि) लायुषो रुरोधाशु. — ^d) D₄ राक्षसः स (for सेन्द्रो). K₂ B₄ [s]म्यवारयत्; K₄ निवा; S (G₅ missing) महाबलः (for न्यवारयत्).

17 D₄ om. 17^{ab} (cf. v. l. 15). G₂ om. 17-18. — ^a) D₂ D₅. 7. 8 ततो; G₁ M₁. 2 यथा (for तथा). — ^b) S (G₂ om.; G₅ missing) निधनंतं सर्वसोमकान्. — ^c) Śi K₁-3 [s]पि (for सथ). — ^d) B₄ G₃ M₃-3 घृष्टरूपम् (for हृष्ट).

18 G₂ om. 18 (cf. v. l. 17). — ^a) D₄. 5. 7. 8 अथ (for तथा). Śi K₃ च; K₁. 2. 4 [अ]त्य (for [अ]न्यान्). S (G₂ om.; G₅ missing) त (M₄ अ)थान्यान्पाण्डवेयांश्च. — ^b) B₅ समर्षात्मा (for समायातान्). B₄ महामृधे (for रथान्). — ^d) G₁ M. अंजसा (for अजसा).

19 ^b) D₄ संनिहृत्य; D₂ संनि**; D₁. 3 संनिपात्य (for पत्य). D₅ महारणे (for मृधे). — ^c) K₁ योधयन्ताः (sic). B₅ सदृश्यन्तः; D₂ D₂. 7 च सद्रंतः; D₄. 8 च गृहंतः; D₅ च गृहंतः (for स्म दृश्यन्ते).

20 ^a) K₁. 2 D₁ तु गजा; K₃ D₃. 6 [s]थ गजा; G₁ M. (except M₄) द्विरदा (M₁. 3 था); G₃. 4 तुरगान् (for गा). — ^b) Śi K₃ B₁. 2 प्र (B₁. 2 प्रा)द्ववंतः; K₄ D₁ D₂ T G₂-4 द्राववंतः; B₄ M₄ आद्रवंतः; D₂ D₄. 5. 7. 8 द्र (D₇ द्रु)वंतश्च; D₃. 6 विद्रवंतः (for आद्रवन्तः). — ^c) D₂ D₄. 5. 7. 8 प्रत्यदृश्यन्त वेगेन; M₄ गजाश्च समदृश्यन्त. — ^d) K₄ B D₃ D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 T G₂-4 M₄

C. 7. 7376
B. 7. 165. 21
K. 7. 165. 21

समागच्छन्महाराज विनदन्तः पृथक्पृथक् ॥ २१
नरास्तु बहवस्तत्र समाजग्मुः परस्परम् ।
गदामिर्मुसलैश्चैव नानाशस्त्रैश्च संघशः ॥ २२
कृतवर्मा तु हार्दिक्यो धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
वारयामास संकुद्धो वेलेवोद्धूतमर्णवम् ॥ २३
युधिष्ठिरस्तु हार्दिक्यं विद्धा पञ्चभिराशुगैः ।
पुनर्विव्याध विंशत्या तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २४
कृतवर्मा तु संकुद्धो धर्मपुत्रस्य मारिष ।
धनुश्चिच्छेद मल्लेन तं च विव्याध सप्तभिः ॥ २५
अथान्यद्भनुरादाय धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।

यथा (for इव).

21 ^δ K1 प्राप्तः; B1 Dn2 Ds. 4. 8 प्राप्तः (for प्राप्त-).
— Ds om. 21^c-22^d. — ^α M2. 5 समागमन् (for
‘गच्छन्’). — ^δ Ds. 6 M4 निनदन्तः (for विन^०). B4
Dn2 D4 परस्परं (for पृथक्पृथक्).

22 Ds om. 22 (cf. v. l. 21). B4 D4 om. (hapl.)
22^{ab}. — ^α Ds. 8-8 च (for तु). S (G5 missing)
व्यध (T G2 ‘श’मस् (for बहवस्). — ^δ Dc1 समा-
ज्जनुः; Dn2 व्यहन्त्यतः; S (G5 missing) समासाद्य (for
‘जग्मुः’). — ^α S1 K1. 2 B1. 3 D (except D2; Ds
om.) मुना (S1 K2 ‘सु’; B1. 3 ‘ष’; D1 ‘शु’लैश्च (for
मुसलैश्च). — ^δ B Dc1 Dn1 D2 संयुगे; Ds संघशः
(for संघशः).

23 ^α G1 M1. 2. 4 संकुद्धः. — ^δ K1 Ds [उ]द्धतम्;
K4 Ds Gs [उ]द्धतम्; B2. 8 D4. 8 [उ]द्धतम् (for [उ]-
द्धतम्). B1 Dc1 G1 M1-3. 6 वेलेवोद्धूतमिवा (Dc1 ‘महा’-
र्णवः; B5 वेलेवोद्धूतमंदरं).

24 B8 reads 24^a-25^a on marg. — ^δ K2 D1
G1 M1-3. 5 आशुगैः (for आशुगैः). Ds. 6 पंचाशद्विरथा-
यसैः. — ^α T G2 विव्याध (for ‘ध’). — ^δ Ds
सोब्रवीत् (for चाब्र^०).

25 B8 reads 25^a on marg. — ^α K2 Ds ह-
र्दिक्यो (for संकुद्धो). — ^δ Dn2 D4. 5. 7. 8 G1 M1-3. 5
धर्मपुत्रस्य (for ‘पुत्रस्य’). — G1 om. (hapl.) 25^c-27^d.
— ^δ T G2 विव्याध (for ‘ध’).

26 G4 om. 26 (cf. v. l. 25). — ^δ Dn2 D4. 7. 8
G1 M4 महारथः (for युधिष्ठिरः). — ^α B8 निश्चितै

हार्दिक्यं दशभिर्गणैर्बाह्वोरसि चार्पयत् ॥ २६
माधवस्तु रणे विद्धो धर्मपुत्रेण मारिष ।
प्राकम्पत च रोषेण सप्तभिश्चार्दयच्छरैः ॥ २७
तस्य पार्थो धनुश्छित्वा हस्तावापं निकृत्य च ।
प्राहिणोन्निशितान्बाणान्यश्च राजशिलाशितान् ॥ २८
ते तस्य कवचं भित्त्वा हेमचित्रं महाधनम् ।
प्राविशन्धरणीमुग्रा वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ २९
अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण सोऽन्यदादाय कर्मुकम् ।
विव्याध पाण्डवं षष्ठ्या सूतं च नवभिः शरैः ॥ ३०
तस्य शक्तिममेयात्मा पाण्डवो भुजगोपमाम् ।

(for दशभिर्). — ^δ S1 K1-3 D1 [अ]र्दयत् (for
[अ]र्प^०).

27 G4 om. 27^{ab} (cf. v. l. 25). — ^α K2 (inf.
lin. as in text) मागधस्तु; B1 (marg. as in text)
कृतवर्मा; T G1. 2 M हार्दिक्यस्तु (for माधवस्तु). Cd
cites माधवः (as in text). K1 Ds. 8 कुद्धो (for विद्धो).
— ^δ S1 K (K5 missing) D1. 8 भारत (for मारिष).
— ^α D4. 5. 7. 8 प्राकंपयत रोषेण. — ^δ B5 Dn2 D4.
5. 8 T G2. 8 M4 छादयत् (D8 ‘यत्’) (for चार्दयत्).

28 Ds om. 28. — ^α Ds. 6 हस्ताद् (for छित्वा).
— ^δ Dn1 हस्तावापं; D4 हस्तचापं (for हस्तावापं).
Dn2 D4. 7 तु (for च). — K2 om. 28^{ad}. — ^α
K1 निशितं. S1 K1. 3 Dn2 D1. 3-7 M4 भल्लान् (for
बाणान्). — ^δ K1 D1 शिलीमुखान्; D4. 7 शिला-
सितान् (for ‘शितान्’).

29 ^α Dn2 D4. 5 तस्य तत्; D7. 8 तस्य ते (by
transp.). — ^δ Dn2 D4. 5 S (G5 missing) हेमपृष्ठं
(for ‘चित्रं’). K2 महारथः; G4 महद्वनं (for महाधनम्).
— ^α K1. 2 Ds. 6 G1 M1. 2 प्राविशद्. S1 K1-3 D1
K4 भित्त्वा (for उग्रा).

30 ^α Dc1 Dn1 निक्षेप- (for निमेष-). — ^δ Dn2
D4. 5. 7. 8 आदत्त (for आदाय). — ^α T G2 विव्याध
(for ‘ध’). — ^δ D8 दशभिः (for नवभिः). Dn2
D4. 5 पुनश्च दशभिः शरैः.

31 ^α Dc1 Dn1 D1 तस्मै (for तस्य). — ^δ Dn2
D4. 5 S (G5 missing) चिक्षेप; Ds. 7 पाण्डवौ (for ‘वो’).
K1 भुजगोपमां; Ds ‘पमं’; Bom. ed. ‘त्तमां’ (for
‘पमाम्’). — ^α S (G5 missing) पाण्डवो (for चिक्षेप).

चिक्षेप भरतश्रेष्ठ रथे न्यस्य महद्बनुः ॥ ३१
सा हेमचित्रा महती पाण्डवेन प्रवेरिता ।
निर्भिद्य दक्षिणं बाहुं प्राविशद्वरणीतलम् ॥ ३२
एतस्मिन्नेव काले तु गृह्य पार्थः पुनर्धनुः ।
हार्दिक्यं छादयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३३
ततस्तु समरे शूरो वृष्णीनां प्रवरो रथी ।
व्यश्वस्रतरथं चक्रे निमेषार्धाद्युधिष्ठिरम् ॥ ३४
ततस्तु पाण्डवो ज्येष्ठः खड्गचर्म समाददे ।
तदस्य निशितैर्बाणैर्व्यधमन्माधवो रणे ॥ ३५

Dn2 D1.5 पाण्डवेन तथा (Dn2 'दा'क्षिता. —^a) Ś1
*थानीय; K (Ks missing) D1 अथानीय (for रथे
न्यस्य). B2 महात्मनः; D1 महाधनुः (for महद्बनुः).

32 D2 reads 32^a-33^b twice. —^a) D2 (both
times). 6 स (for सा). —^b) B1-8 Dc1 Dn1 पाण्ड-
वेन (for 'वेन). B1 (marg.) प्रवेरिता; B3 -भुजेरिता;
B5 G1 M1-3.5 प्रचोदिता; D7.8 समीरिता (for प्रवे).
Ś1 K (Ks missing) Dn2 D3.6 T G2-4 M4 पाण्डवेनेन
(Dn2 'नानु') प्रेषित (T G2-4 'रि')ता; D4 (first time)
'वेनानु'क्षिता; D4 (second time) 'वेनानुनेषिता. —^a)
D4 (both times). 5.7.8 -तले (for -तलम्).

33 For the repetition in D4, cf. v. l. 32. —^b)
D3.6 गृहीत्वा तु (for गृह्य पार्थः). K1 धनुर्वरः; Dn2
D4 (both times). 5.7.8 महद्बनुः (for पुनर्धनुः).

34 ^a) Dn2 D4.5.7.8 तत्र वै (for समरे). Ś1 K3
वीरा; K1.4 वीरो (for शूरो). —^b) K1.2 D1 रथः
(for रथी). Ś1 K3 वृष्णीनां प्रवरा रथाः; S (G5
missing) कुरुणां प्रवरं युधि (M रथी). —^c) Ś1 K3
चकुर (for चक्रे).

35 ^a) Dc1 Dn1 G1 M स (for तु). K4 पाण्डवः;
D5.7 G1.3.4 M पाण्डव. K4 ज्येष्ठ. —^b) B4 Dc1 D3.
7.8 T G1-4 M3-5 खड्गं (for खड्ग). Ś1 K3 समाददे;
Dn2 'ददौ' (for 'ददे). —^c) Ś1 K1-8 D3 G2 तत्तस्य;
K4 तत्तस्तु (sic); D5 तं तस्य (for तदस्य). Dn2 D4.
5.7.8 तदस्यस्य शितैः (D4 'स्य सितैः; D5 'निशितैः [hyper-
metric]; D8 'स्य शरैः)भैर. —^d) T G2 व्ययमन्
(for व्यध'). K4 lacuna; D5 पाण्डवो (for माधवो).

36 ^a) Ś1 K3 च (for तु). —^b) D3.6 -पुंक्षं (for
-दण्डं). Ś1 K3 **स्वयं; K1.2 D1 नदस्व (D1 'न्स्व')यं

तोमरं तु ततो गृह्य स्वर्णदण्डं दुरासदम् ।
प्रेषयत्समरे तूर्णं हार्दिक्यस्य युधिष्ठिरः ॥ ३६
तमापतन्तं सहसा धर्मराजश्चुञ्चयुतम् ।
द्विधा चिच्छेद हार्दिक्यः कृतहस्तः स्मयन्निव ॥ ३७
ततः शरशतेनाजौ धर्मपुत्रमवाकिरत् ।
कवचं चास्य संकुद्रः शरैस्तीक्ष्णैरदारयत् ॥ ३८
हार्दिक्यशरसंछिन्नं कवचं तन्महात्मनः ।
व्यशीर्यत रणे राजस्ताराजालमिवाम्बरात् ॥ ३९
स छिन्नधन्वा विरथः शीर्णवर्मा शरार्दितः ।

(for दुरासदम्). —^a) Ś1 K3 B1.2 Dc1 M3.5 प्रेषयत्;
K4 प्रेषितत् (sic); Dn2 D2.4.5.7.8 अप्रैपीत् (for
प्रेषयत्). —^a) Ś1 K1-3 D1 च दुर्मदः; Dn2 D3.4.6-8 S
(G5 missing) महात्मनः; D5 महारथः (for युधिष्ठिरः).

37 ^a) D4 समापतन्तं सहसा. —^b) Dn2 D4.5.7.8
युधिष्ठिर (for धर्मराजः). Ś1 K (Ks missing) D1 -भुजो-
द्यतं; D4.5 -रथाद्युतं; D7.8 T G2-4 M4 -कराद्युतं;
G1 M1-2.5 -करच्युतं (for -भुञ्चयुतम्). —^a) Ś1 K2
चित्र (for कृत).

38 ^b) D4.5.7.8 अवासृजत् (D1 'न्'). —^a) G2 om.
(? hapl.) 38^a. —^c) B4 तस्य (for चास्य). Dn2
D4.5.7.8 कवचं च रणे कुद्रो. —^a) Dn2 D4.5.7.8 S
(G2 om.; G5 missing) बाण (D5 शर)जालैरवाकिरत्
(D4 'किरन्').

39 ^a) K1.2 -संछिन्नं; B1 Dc1 Dn D2.7.8 -संछिन्नं;
S (G5 missing) -संकुत्तं (for -संछिन्नं). —^b) K4 S
(G5 missing) महाधनं (for 'त्मनः). Dn2 D4.5.7.8
जांबूनदाविभूषितं. —^c) Dn2 विशीर्यतः; D3 व्यसी' (for
व्यशी'). D4.7.8 राजस्व (for राजंस).

40 ^a) G1.3.4 M संछिन्न (for स छिन्न). Dn2
D4.5.7.8 M3 -वर्मा (for -धन्वा). —^b) Dn2 D4.5.7.8
कृतवर्मा (D5.8 'मे'); G4.4 कीर्णवर्मा (for शीर्ण). T
G2-4 शरार्चितः (for 'दितः). —^c) Ś1 K1-3 अपा (K2
'प')यात्सा; Dn2 D4.5.7.8 अपयातो (for अपयासीद्).
D4 रथात् (for रणात्).

41 B4 om. 41. —^b) B (B4 om.) Dc1 Dn1 D2.
3.6 S (G5 missing) धर्मात्मानं (for धर्मपुत्रं). —^c)
K1 पुण्यधर्मस्य जुगुपे; D3 धर्मपुत्रस्य जुगुपे. Cd cites
जुगुपे (as in text). —^d) D7 चकमे च (for चक्रमेव).

C. 7. 7355
B. 7. 165. 40
K. 7. 166. 40

G. 7. 7395
B. 7. 165. 40
K. 7. 166. 40

अपायासीद्राणात्पूर्णे धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ४०
कृतवर्मा तु निर्जित्य धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।

पुनर्द्रोणस्य जुगुपे चक्रमेव महाबलः ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥

१४१

संजय उवाच ।

भूरिस्तु समरे राजञ्जैनेयं रथिनां वरम् ।
आपतन्तमपासेधत्प्रपानादिव कुञ्जरम् ॥ १
अथैनं सात्यकिः क्रुद्धः पञ्चभिर्निशितैः शरैः ।
विष्याध हृदये तूर्णं प्रास्त्रवत्तस्य शोणितम् ॥ २
तथैव कौरवो युद्धे शैनेयं युद्धदुर्मदम् ।
दशभिर्विशिखैस्तीक्ष्णैरविध्यत भुजान्तरे ॥ ३

तावन्योन्यं महाराज ततश्चाते शरैर्भृशम् ।
क्रोधसंरक्तनयनौ क्रोधाद्विस्फार्य कार्मुके ॥ ४
तयोरासीन्महाराज शस्त्रवृष्टिः सुदारुणा ।
क्रुद्धयोः सायकमुचोर्यमान्तकनिकाशयोः ॥ ५
तावन्योन्यं शरै राजन्प्रच्छाद्य समरे स्थितौ ।
मुहूर्तं चैव तद्युद्धं समरूपमिवाभवत् ॥ ६
ततः क्रुद्धो महाराज शैनेयः प्रहसन्निव ।

Dn2 D4. 5. 7. 8 M4 महारथः; D1 'बल'; D2 M8 'त्मनः';
G1. 8 'बल' (for 'बलः').

Colophon om. in B4: Ś1 K5 G5 missing. — *Sub-parvan*: Editions घटोत्कचवध. — *Day of Drona's Generalship*: K4 चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name*: Ś1 K (K5 missing) B (B4 om.) Dc1 Dn D1-5. 7. 8 T G1. 8 M1-3. 5 रात्रियुद्धं; D6 रात्रियुद्धे भोजनं युधिष्ठिर-पराजयः; Bom. ed. रात्रियुद्धे युधिष्ठिरापयानं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 165; D2 164; D3 M4 160; T G2-4 M3 161; G1 M1. 2. 5 162. — *Śloka no.*: Dc1 Dn1 41.

141

— This adhy. is missing in Ś2 K5 G5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14; 137. 9).

1 B4 om. 1-4. — ⁵ K2 D4. 7 सैन्ये. — ⁶ Ś1 K1-3 अपा (K2 'या' सीदत्; B2 D7. 8 अपापेधत्; D5 अयापेधत्; T G2 M3. 4 Cv अवा' (for अपा'). — ⁷ Ś1 K1. 3 प्रमाणाद्; K2. 4 B5 Dn2 D1. 2. 4. 7 प्रयाणाद्; B2 Dc1 M3. 5 Cd. v प्रवणाद्; B3 D2. 6 T G2. 4 प्रपा-नाद्; Dn1 प्रणवाद्; D5 प्रवाणाद्; D3 प्रपाणाद्; G1 प्रपणाद्; G2 प्रमिद्धम्; M4 प्रवाणम्; Cd प्रपा-नाद् (as in text).

2 B4 om. 2 (cf. v. l. 1. 1). — ^a Dn1 तं (for

[ए]नं). D1 M4 सात्यकि (for 'कि:'). — ^o T G2 विष्याध. D3 हृदयं; T G2-4 समरे. K8 Dn2 तस्य (for तूर्ण). — ^d B3 प्राद्रवत्; D2. 4. 5 प्रापतत्; S (G5 missing) तेषिर्बन्ध (for प्रास्त्रवत्).

3 B4 om. 3 (cf. v. l. 1. 1). — ^a D2 राजा (for युद्धे). — ⁵ B2 D4. 7 सैन्ये. — ⁶ D1. 2. 6 निशितैस्; D3 विषयैस् (for विशिखैस्). K4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तूर्णम् (for तीक्ष्णैर्). — ^a T G2. 4 भुजान्तरे.

4 B4 om. 4 (cf. v. l. 1. 1). K2 om. 4-5. D5 om. 4^{ab}. — ^a K1 D3. 6 रणे राजञ्स् (for महाराज). Ś1 K3 Dn2 तथान्योन्यं रणे राजञ्स्. — D4 om. (hapl.) 4^b-6^a. — ⁵ D1 परस्परं (for शरैर्भृशम्). — ^a Ś1 D3 6. 8 हर्षाद्; K1 हस्ताद्; Dn2 D2. 7 हृदे (for क्रोधाद्). G1. 3. 4 M3. 4 विस्फार्य. D6 कार्मुकं.

5 K2 D4 om. 5 (cf. v. l. 4). — ⁵ B2 Dn2 D3 शर- (for शस्त्र-). — ^o B2. 6 शायक- (for सा').

6 D4 om. 6^a (cf. v. l. 4). — ^a K2 रणे राजन्; Dn2 D2. 5. 7. 8 महाराज; S (G5 missing) शरव्रातः (for शरै राजन्). — ⁵ K4 B Dc1 Dn1 संछाद्य (for प्रच्छाद्य). G1 M1-3. 5 संछाद्य समुप (M3. 5 'मव' स्थितौ. — ^o D5 चापि (for चैव). — ^a B5 तदा (for इव).

7 ⁵ D3. 4 सैन्यः (for शै'). — ^a D6. 7 कौर-वस्य.

[808]

धनुश्चिच्छेद समरे कौरव्यस्य महात्मनः ॥ ७
 अथैनं छिन्नधन्वानं नवभिर्निशितैः शरैः ।
 विव्याध हृदये तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ८
 सोऽतिविद्धो बलवता शत्रुणा शत्रुतापनः ।
 धनुरन्यत्समादाय सात्वतं प्रत्यविध्यत ॥ ९
 स विद्धा सात्वतं बाणैस्त्रिभिरेव विशां पते ।
 धनुश्चिच्छेद भलेन सुतीक्ष्णेन हसन्निव ॥ १०
 छिन्नधन्वा महाराज सात्यकिः क्रोधमूर्छितः ।
 प्रजहार महावेगां शक्तिं तस्य महोरसि ॥ ११
 स तु शक्त्या विभिन्नाङ्गो निपपात रथोत्तमात् ।
 लोहिताङ्ग इवाकाशादीप्तरश्मिर्षट्छया ॥ १२
 तं तु दृष्ट्वा हतं शूरमश्वत्थामा महारथः ।

अभ्यधावत वेगेन शैनेयं प्रति संयुगे ।
 अभ्यवर्षच्छरौघेण मेरुं वृष्ट्वा यथाम्बुदः ॥ १३
 तमापतन्तं संरब्धं शैनेयस्य रथं प्रति ।
 घटोत्कचोऽब्रवीद्राजन्नादं मुक्त्वा महारथः ॥ १४
 तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि ।
 एष त्वाद्य हनिष्यामि महिषं स्कन्दराडिव ।
 युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे ॥ १५
 इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षो राक्षसः परवीरहा ।
 द्रौणिमभ्यद्रवत्कुद्धो गजेन्द्रमिव केसरी ॥ १६
 रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्धटोत्कचः ।
 रथिनामृषभं द्रौणिं धाराभिरिव तोयदः ॥ १७
 शरवृष्टिं तु तां प्राप्तां शरैराशीविषोपमैः ।

C. 7. 7415
B. 7. 166. 18
K. 7. 167. 19

8 °) K1.2 मित्र- (for छिन्न-). — °) T G2 विव्याध.
D2.6 समरे (for हृदये).

9 °) M4 कशोनः (for -तापनः). — °) Ś1 समाधाय.
— °) K1 प्रत्यभिध्यत; D4 प्रतिविध्यत (for प्रत्य').

10 °) Dn1 D5 G2.4 समरे (for भलेन). — °)
D2.4 पतत्रिणा; D5 तु पत्रिणा (for हसन्निव-).

11 °) D4.5 G2.4 सारवतः (for सात्यकिः). — °)
Dn2 D4.5.7.8 चिक्षेप सु- (for प्रजहार).

12 °) D2.4.7 शत्रु- (for स तु). Ś1 K1-3 D2.6
शक्ति- (for शक्त्या). — °) T G2 ममार च (for रथो-
त्तमात्). — °) M1.2 लोहिताङ्ग. Dn1 D2.4.5 इवाकाशे
(for 'काशाद्').

13 °) D1.8 मत्वा (for दृष्ट्वा). Ś1 K1-3 D1 तं दृष्ट्वा
निह (K1 'हि' तं शूरम्. — °) B1.2.4 M4 महारथः; B2
रथं प्रति (for महारथः). — D2 repeats 13rd after 14.
— °) D4.7 शैनेयं. Dn2 D2.4.5.7.8 भारत (for संयुगे).
— Ś1 K (K5 missing) B Dc1 Dn D1-6.7.8 ins.
after—13rd: D2 after the first occurrence of 13rd:

1175* तिष्ठ तिष्ठेति चाभाष्य शैनेयं स नराधिप ।

[Dn2 D1.7.8 सात्यकिं (for शैनेयं).]

— °) Dc1 अभ्यद्रवत् (for 'वर्षत्'). Ś1 K1-8 Dn2 D1
शरौघेन. Dn1 अभ्यधावत रोषेण. — °) K2 Dn1 दृष्ट्वा
(for वृष्ट्वा). D2 स्त्रिव; D2 G1 M इव (for यथा).
T G2-4 मेरुं वृष्ट्वेव तोयदः.

14 °) Dn2 D2.4.5.7.8 T G2-4 वेगेन (for संरब्धं).
— °) Ś1 K1-3 शैनेयं स नराधिप. — °) Ś1 K1-8 वाक्यं
(for राजन्). — °) K1.2 नादमुक्त्वा (for नादं मुक्त्वा).
B4 मुक्त्वा नादं महाबलः (sic). — After 14, D2
repeats 13rd.

15 G1 om. (hapl.) 15^a-33^b. — °) K4 Dn2 D1-5.
7.8 T G2-4 स्वां नि- (for त्वाद्य). — °) K1.2.4 D1
S (G1 om.; G5 missing) मृगराड् (for स्कन्द'). Dn
D2.4.5.7.8 महिषं षण्मुखो यथा; Cv as in text. — °)
B2 हनिष्यामि; Dc1 हति' (for विने').

16 G1 om. 16 (cf. v. l. 15). D2 om. 16^a-17^b.
— °) K2 B Dc1 Dn1 क्रोध- (for रोष-). — °) K1.2
D1 अभ्यद्रवत्. — °) K1.4 B1.2.5 Dn2 D2 केसरी.

17 G1 om. 17 (cf. v. l. 15). D2 om. 17^a (cf.
v. l. 16). — °) Dc1 Dn2 D2.4-7 T G2.4 अथा-
क्षमात्रैः (for रथाक्ष'). — °) Ś1 K1-8 D2 रथामास
(for रथि').

18 G1 om. 18 (cf. v. l. 15). — °) Dn2 lacuna;
D2.4.5.7.8 तां बाणवृष्टिमप्राप्तां; S (G1 om.; G5 miss-
ing) शरवृष्टिं शरैर्द्रौणिर्. — °) S (G1 om.; G5 miss-
ing) अप्राप्तमन्वशातयत्. — S (G1 om.; G5 miss-
ing) om. 18^{cd}. — °) B2.5 D2 पातयामास (for शात').
— °) K1.2 तमसा (for तरसा). Dn D2.4.5 आद्वे;
D2.6 असयन्; Cd उत्सयन् (as in text).

C. 7. 7416
B. 7. 166. 20
K. 7. 167. 18

शतयामास समरे तरसा द्रौणिस्तस्यन् ॥ १८

ततः शरशतैस्तीक्ष्णैर्मर्मभेदिभिराशुगैः ।

समाचिनोद्राक्षसेन्द्रं घटोत्कचमरिंदम् ॥ १९

स शरैराचितस्तेन राक्षसो रणमूर्धनि ।

व्यकाशत महाराज श्वाविच्छललितो यथा ॥ २०

ततः क्रोधसमाविष्टो भैमसेनिः प्रतापवान् ।

शरैरवचकृतैर्द्रौणि वज्राशनिसखनैः ॥ २१

क्षुरप्रैरवचन्द्रैश्च नाराचैः सशिलीमुखैः ।

वराहकणैर्नालीकैस्तीक्ष्णैश्चापि विकर्णिभिः ॥ २२

तां शस्त्रवृष्टिमतुलां वज्राशनिसमखनाम् ।

पतन्तीमुपरि क्रुद्धो द्रौणिरव्यथितेन्द्रियः ॥ २३

सुदुःसहां शरैर्घोरैर्दिव्यास्त्रप्रतिमचित्रैः ।

व्यधमस्त महातेजा महाभ्राणीव मारुतः ॥ २४

ततोऽन्तरिक्षे बाणानां संग्रामोऽन्य इवामवत् ।

घोररूपो महाराज योधानां हर्षवर्धनः ॥ २५

ततोऽस्त्रसंघर्षकृतैर्विस्फुलिङ्गैः समन्ततः ।

बभौ निशामुखे व्योम खद्योतैरिव संबृतम् ॥ २६

स मार्गणगणैर्द्रौणिर्दिशः प्रच्छाद्य सर्वतः ।

प्रियार्थं तव पुत्राणां राक्षसं समवाकिरत् ॥ २७

ततः प्रवृत्ते युद्धं द्रौणिराक्षसयोर्मृधे ।

विगाढे रजनीमध्ये शक्रप्रह्लादयोरिव ॥ २८

ततो घटोत्कचो बाणैर्दशभिर्द्रौणिमाहवे ।

19 G₁ om. 19 (cf. v. l. 15). —^a) K₄ B Dn
D₁-5. 7. 8 T G₂-4 M₄ अरिंदमः; D₅ M₁-3. 5 'दमः' (for
'दम').

20 G₁ om. 20 (cf. v. l. 15). —^a) K₁ व्याकंपतः;
T G₂-4 व्यराजत (for व्यकाशत). —^a) Cd स्वाविदः
(for श्वाविद). K₁. 2 संललितो; K₄ B₄ D₁ T G₂-4
M₅ शललतो; D₄ शविलतो; D₅ शलचितो; D₈ सलिलतो;
M₁. 2. 4 शललितो; M₃ 'लिलो; Cd 'लितो (as in
text). Dn₂ श्वाविदो ललतो यथा; D₁ श्वाविधं सिललै-
यथा; D₈ रविः सशलभैयथा; D₅ श्वाविस्वह *लिलैयथा.

21 G₁ om. 21 (cf. v. l. 15). —^a) T G₂-4 कोप-
(for क्रोध). —^b) D₁ घटोत्कचः (for प्रतापवान्).
—^c) D₈ चकार (for चकृत). —^d) B D₁ Dn₁
प्रसैः; T G₂ स्वभैः (for स्वनैः). S₁ K (K₅ missing)
D₁. 2. 4. 7 वज्राशनिसमखनैः.

22 G₁ om. 22 (cf. v. l. 15). —^b) K₁. 2 D₃. 6
च; M (except M₄) तु (for स). —^c) K₁ वाराह-
(for वराह). D₂ नाराचैर्; T G₂-4 अन्यैश्च; M नाली-
कैर् (for नालीकैर्). —^d) K₄ विकर्णिकैः (for 'णिभिः').
Dn₂ D₂. 4. 5 G₂. 4 विकर्णैश्चाभ्य (D₂ G₂. 4 'प्य') वीवृषत्;
T G₂ विकर्णैश्चाप्यपीडयत्; M अकुंडाप्रैरविद्यत (M₄ 'तां').

23 G₁ om. 23 (cf. v. l. 15). —^a) D₄ वृष्टि-
शम् (for शस्त्रवृष्टिम्). S (except M₄; G₁ om.; G₅
missing) तुमुलां (for अनुलां). —^b) D₈. 6 शक्राशनि-
(for वज्रा). S₁ K (K₅ missing) D₁. 2 प्रभां (for
खनाम्). T G₂-4 सवज्राशनिसखनां. —^c) S₁ K₁-8

D₁ क्षुद्रां; D₁ क्षुच्चो (sic); D₂. 4. 7. 8 कूरां; D₈
'क्रोधां' (for क्रुद्धो). Dn₂ D₅ पतन्ती मुपरिक्रुद्धो (D₅
'कूरा').

24 G₁ om. 24 (cf. v. l. 15). —^a) Dn₂ D₂
सदुःसहां; T G₂-4 सु (G₁ स) दुःसहां; M सुदुःसहैः
(for सुदुःसहां). —^b) D₂. 4. 5. 7. 8 परि- (for प्रति-).
—^c) T G₂ M₁. 2 व्यथमत् (for व्यधम्). K₂. 4 B
(except B₄) D₁ Dn₁ D₂. 4. 5. 7. 8 G₂-4 M सु- (for
स). Dn₂ lacuna for महातेजा.

25 G₁ om. 25 (cf. v. l. 15). —^a) B (except
B₄) ततोऽन्तरिक्षे. —^b) M योधानां. D₄. 5. 7. 8 भय-;
S (G₁ om.; G₅ missing) प्रीति (for हर्ष-). D₂
योधानां भरतर्षम.

26 G₁ om. 26 (cf. v. l. 15). —^a) Dn₂ तयोस्तु
(for ततोऽस्त्र-). —^b) G₂. 4 M₄. 4 विस्फुलिङ्गैर्. Dn₂
D₄. 5. 7. 8 S (G₁ om.; G₅ missing) इतस्ततः (for सम-
न्ततः). —^c) D₄. 5. 7. 8 निशि मुखे (for निशामुखे).
—^d) B₅ D₈ M₁. 2 संबृतः; Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 चित्रितं
(for संबृतम्).

27 G₁ om. 27 (cf. v. l. 15). —^b) G₃ दिशं.
D₈ प्राच्छाद्य. B₁. 5. 5 D (except D₁. 5) G₂ सर्वशः
(for 'तः'). —^c) B₁ पुत्रस्य (for पुत्राणां).

28 G₁ om. 28 (cf. v. l. 15). —^b) Dn₂ D₄. 5.
7. 8 पुनः; G₂ महत् (for मृधे). —^c) D₄. 7. 8 विगाढं
(for 'हे'). —^d) Some MSS. प्रह्लादयोर; M
शंबर (for प्रह्लाद). M₃ अपि (for इव).

जघानोरसि संकुद्धः कालज्वलनसंनिभैः ॥ २९
 स तैरभ्यायतैर्विद्रो राक्षसेन महाबलः ।
 चचाल समरे द्रौणिर्वातनुन्न इव द्रुमः ।
 स मोहमनुसंप्राप्तो ध्वजयष्टिं समाश्रितः ॥ ३०
 ततो हाहाकृतं सैन्यं तव सर्वं जनाधिप ।
 हतं स मेनिरे सर्वे तावकास्तं विशां पते ॥ ३१
 तं तु दृष्ट्वा तथावस्थमश्चत्थामानमाहवे ।
 पाञ्चालाः सृञ्जयाश्चैव सिंहनादं प्रचक्रिरे ॥ ३२
 प्रतिलभ्य ततः संज्ञामश्चत्थामा महाबलः ।
 धनुः प्रपीड्य वामेन करेणामित्रकर्शनः ॥ ३३
 मुमोचाकर्णपूर्णेन धनुषा शरमुत्तमम् ।

यमदण्डोपमं घोरमुद्दिश्याद्यु घटोत्कचम् ॥ ३४
 स भित्त्वा हृदयं तस्य राक्षसस्य शरोत्तमः ।
 विवेश वसुधामुग्रः सुपुङ्खः पृथिवीपते ॥ ३५
 सोऽतिविद्रो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
 राक्षसेन्द्रः सुबलवान्द्रौणिना रणमानिना ॥ ३६
 दृष्ट्वा विमूढं हैडिम्बं सारथिस्तं रणजिरात् ।
 द्रौणेः सकाशात्संभ्रान्तस्त्वपनिन्ये त्वरान्वितः ॥ ३७
 तथा तु समरे विद्ध्वा राक्षसेन्द्रं घटोत्कचम् ।
 ननाद सुमहानादं द्रोणपुत्रो महाबलः ॥ ३८
 पूजितस्तव पुत्रैश्च सर्वयोधैश्च भारत ।
 वपुषा प्रतिजज्जाल मध्याह्न इव भास्करः ॥ ३९

C. 7. 7437
B. 7. 166. 41
K. 7. 167. 41

29 G₁ om. 29 (cf. v. l. 15). De₁ om. 29⁶-30².
 —⁵) K₂ D₄ द्रोणम् (for द्रौणिम्). S (G₁ om.; G₅
 missing) दशभिर्गौतमीसुतं. —Dn₁ om. 29⁶-30⁶. —^d)
 D₅ G₄ सैन्यः (for 'सै:').

30 G₁ om. 30 (cf. v. l. 15). De₁ om. 30^{ad};
 Dn₁ om. 30^{ad} (for both, cf. v. l. 29). —^a) M₄
 शरैर् (for स तैर्). K₂. 8 D₈. 6 T G₂-4 M₄ अत्यायतैर्;
 B₄ अभ्यायतैर्; M₁-3. 5 अत्यायतैर् (for अभ्यायतैर्).
 Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 स गाढविद्रो व्यथितो. —¹) S₁ K₁-3 D₃
 om. (hapl.) 30²-33⁵. D₂. 4. 7. 8 om. 30⁶-32⁴. —^e)
 T G₂-4 समरे; M समनु- (for अनुसं-). —^f) D₅
 समन्वितः (for समाश्रितः).

31 S₁ K₁-3 D₂-4. 7. 8 G₁ om. 31 (cf. v. l. 30, 15).
 —^{ad}) B₅ D₅ T G₂-4 transp. सैन्यं and सर्वं. M₁-3. 5
 transp. तव and सर्वं. D₁ सर्वैश्च; D₈ सर्वे (for सैन्यं).
 D₁ सैन्यैर्; M₄ सैन्यं (for सर्वं). D₁. 5. 8 नराधिप (for
 जना). —^o) B₁ T G₂-4 सं; D₅ च (for स).
 —^d) B₄ ते (for तं). S (G₁ om.; G₅ missing)
 द्रोणसूनुं जनाधिप (M 'पा:').

32 S₁ K₁-3 D₂-4. 7. 8 G₁ om. 32 (cf. v. l. 30,
 15). —^a) K₄ D₁. 5 च (for तु). M (except M₄)
 तदा (for तथा). —^e) B₅ पांचालः; Bom. ed. पंचालाः.
 —^d) B₃ De₁ Dn₁ D₁. 5. 8 M₄ सिंहनादान् (for 'नादं').

33 S₁ K₁-3 D₃ G₁ om. 33^{ad} (cf. v. l. 30, 15).
 —⁵) Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 M (except M₄) महारथः (for
 'बल:'). —^e) B₅ सं- (for प्र-). K₁ धनुः प्रपीड्य-

मानेन. —^d) S₁ K₁-3 B (except B₅) D₁-3. 6 कर्षणः;
 K₄ कर्षणं (for 'न:').

34 ^o) S₁ K₁-3 दंष्ट्रोपमं (for दण्डोपमं). —^d)
 D₅. 7. 8 उद्यम्य (for उद्दिश्य). M₃ तु (for [आ]द्यु).

35 ^a) S₁ K (K₅ missing) D₈. 6 transp. स and
 भित्त्वा. —⁵) S₁ K (K₅ missing) B₅ D₁. 8. 8 महा-
 शरः; D₂ घटोत्कचः (for शरोत्तमः). — The portion
 of the text from 35° up to 7. 146. 2^d is lost in
 D₄ on missing folios. —^d) K (K₅ missing) De₁
 Dn₂ D₁. 8. 6. 8 T G₂ M₃. 4 स- (for सु-).

36 D₄ missing (cf. v. l. 35). —^a) D₇. 5 [5]पि
 (for इति). —⁵) D₇. 8 रथोपस्थम्. —^e) K₂ D₃ T
 G₂-4 स; D₂. 5. 8 तु (for सु). —^d) D₃ वीर- (for
 रण-). S₁ K (K₅ missing) D₁ मूर्धनि; B₃. 4 Dn₁
 शालिना (for मानिना).

37 D₄ missing (cf. v. l. 35). —^a) S₁ K₁. 8
 D₈ हैडिंबि; De₁ D₇. 8 हैडिंबं; D₂ हैडिंबि (for हैडिम्बं).
 —⁵) T G₂-4 राक्षसं (for सारथिस्). K₄ B De₁ Dn
 D₂. 8. 5 तु (for तं). B₅ रणजिरे (for 'जिरात्). —^e)
 K₁ संभ्रष्टस्; D₅ संभ्रान्तस्. —^d) D₅. 7. 8 अपनिन्ये
 (for स्वपं). T G₂-4 [s]थ (G₂ च) सारथिः (for
 त्वरान्वितः).

38 D₄ missing (cf. v. l. 35). —⁵) K₄ घटोत्कचः.
 —^d) B De₁ Dn₂ D₂. 5 महारथः (for 'बल:'). Dn₁
 द्रौणिः सर्वमहारथः.

39 D₅ missing (cf. v. l. 35). —^a) K₁. 2 तेन

C. 7. 7438
B. 7. 186. 42
K. 7. 187. 42

भीमसेनं तु युध्यन्तं भारद्वाजरथं प्रति ।
स्वयं दुर्योधनो राजा प्रत्यविध्यच्छितैः शरैः ॥ ४०
तं भीमसेनो नवभिः शरैर्विव्याध मारिष ।
दुर्योधनोऽपि विंशत्या शराणां प्रत्यविध्यत ॥ ४१
तौ सायकैरवच्छन्नावदश्येतां रणाजिरे ।
मेघजालसमाच्छन्नौ नभसीवेन्दुभास्करो ॥ ४२
अथ दुर्योधनो राजा भीमं विव्याध पत्रिभिः ।
पञ्चभिर्भरतश्रेष्ठ तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ ४३
तस्य भीमो धनुश्छित्त्वा ध्वजं च नवभिः शरैः ।
विव्याध कौरवश्रेष्ठं नवत्या नतपर्वणाम् ॥ ४४
ततो दुर्योधनः क्रुद्धो भीमसेनस्य मारिष ।

चिक्षेप स शरात्राज्यन्त्यतां सर्वधन्विनाम् ॥ ४५
तानिहत्य शरान्भीमो दुर्योधनधनुश्च्युतात् ।
कौरवं पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्षयत् ॥ ४६
दुर्योधनस्तु संक्रुद्धो भीमसेनस्य मारिष ।
क्षुरप्रेण धनुश्छित्त्वा दशभिः प्रत्यविध्यत ॥ ४७
अथान्यद्वनुरादाय भीमसेनो महाबलः ।
विव्याध नृपतिं तूर्णं सप्तभिर्निशितैः शरैः ॥ ४८
तदप्यस्य धनुः क्षिप्रं चिच्छेद लघुहस्तवत् ।
द्वितीयं च तृतीयं च चतुर्थं पञ्चमं तथा ॥ ४९
आत्तमात्तं महाराज भीमस्य धनुराच्छिनत् ।
तव पुत्रो महाराज जितकाशी मदोत्कटः ॥ ५०

(for तव). Dr. 8 तु (for च). D2. 5 पूजितस्तस्य मित्रैस्तु.
—⁵) K1 -वेधैश्च; G1. 4 M -योधैश्च. —⁶) K4 Dn1
D1. 5 [अ]तिप्र; B Dn1 S (G5 missing) [अ]तिप्र- (for
प्रति). —⁷) Dn2 D2. 5 मध्याह्ने भास्करो यथा.

40 D4 missing (cf. v. 1. 35).

41 D4 missing (cf. v. 1. 35). —⁸) B Dn1 Dn1
दशभिः (for नवभिः). —⁹) T G2 विव्याध. Dn2 om.
(hapl.) from मारिष up to विव्याध (in 44°). K4
मारिषं; D2. 5 S (G5 missing) भारत (for मारिष).

42 D4 missing (cf. v. 1. 35). Dn2 om. 42 (cf.
v. 1. 41). —¹⁰) Dn1 D2. 5 तैः (for तौ). B2. 5
सायकैर. K4 Bn-5 Dn1 D1. 5-8 G3. 4 M2. 5 अवच्छिन्नाव्;
D2. 5 प्रतिच्छिन्नाव् (for अवच्छिन्नाव्). —¹¹) Ś1 अदृष्येतां;
K1-8 D1 अमृष्ये (K2 "इये" तां; D3 व्यदश्येतां; T G3. 4
अप" (for अदृ). —¹²) D2. 5 -प्रतिच्छन्नौ; D3 -समा-
च्छिन्नौ (for "च्छन्नौ). —¹³) D5 नभसीव दिवाकरः.

43 D4 missing (cf. v. 1. 35). Dn2 om. 43 (cf.
v. 1. 41). B4 om. 43-44. —¹⁴) D2. 5 S (except
G4; G5 missing) ततो (for अथ). —¹⁵) T G2
विव्याध (for "च). —¹⁶) G1. 4 M1. 2. 5 भरतश्रेष्ठस्.

44 D4 missing (cf. v. 1. 35). B4 om. 44 (cf.
v. 1. 43). Dn2 om. up to विव्याध (cf. v. 1. 41).
D1 om. 44^{ab}. —¹⁷) K4 B (B4 om.) Dn1 Dn1 दशभिः;
D2. 5 निशितैः (for नवभिः). —¹⁸) T G2 विव्याध (for
"च). D2. 5 श्रेष्ठो (for -श्रेष्ठ). — After 44^{ab}, D2. 5
read 45^b for the first time, repeating it in its

proper place and om. 44^d. —¹⁹) B1 Dn1 -पर्वणा;
Dr. 5 -पर्वभिः (for "गन्स").

45 D4 missing (cf. v. 1. 35). — After 45^a, Dn2
ins.:

1176*

धनुरन्यन्मदृत्तरम् ।

पृहीत्वा भरतश्रेष्ठो.

— D2. 5 read 45^b for the first time after 44^{ab}.
—²⁰) Dn2 D2. 5 (last two first time) S (G5 missing)
भीमसेनं शितैः शरैः. —²¹) Dn2 D2. 5 S (G5 missing)
अपीडयद्रणमुले.

46 D4 missing (cf. v. 1. 35). —²²) Dn2 D2. 5
निहत्य ताव् (by transp.); S (G5 missing) निहत्य तु
(G5 नृ). —²³) D2. 5 -भुज- (for -धनुस्). —²⁴)
Ś1 K3 D3. 5 समार्षयत्; K1. 2 D1 समाचिनोत्; D2. 5
S (G5 missing) समार्षयत् (for समा").

47 D4 missing (cf. v. 1. 35). —²⁵) K1. 2 D1.
3. 6-8 भारत (for मारिष).

48 D4 missing (cf. v. 1. 35). —²⁶) Dr. 8 अथा-
प्रेण धनुषा. —²⁷) D2. 5 महारथः (for "बलः). —²⁸)
T G2 विव्याध (for "च). Ś1 K3 निशितैस्; D2. 5 नृप-
तिस् (for "ति). —²⁹) Ś1 K3 नृपतिं (for निशितैः).

49 D4 missing (cf. v. 1. 35). —³⁰) D3 छित्त्वा
(for क्षिप्रं). K2 तदस्य धनुषः क्षिप्रं. —³¹) S (G5
missing) कृत- (for लघु).

50 D4 missing (cf. v. 1. 35). —³²) B4 Dn1 Dn1
D3 आत्तमात्तं (for "मात्तं). ⚡ Cd आत्तमात्तं (sic)

भटोक्तचवचपर्व]

स तदा छिद्यमानेषु कार्येषु पुनः पुनः ।
 शक्तिं चिक्षेप समरे सर्वपारश्वीं शुभाम् ॥ ५१
 अप्राप्तामेव तां शक्तिं त्रिधा चिच्छेद कौरवः ।
 पश्यतः सर्वलोकस्य भीमस्य च महात्मनः ॥ ५२
 ततो भीमो महाराज गदां गुर्वी महाप्रभाम् ।
 चिक्षेपाविध्य वेगेन दुर्योधनरथं प्रति ॥ ५३
 ततः सा सहसा बाहांस्तव पुत्रस्य संयुगे ।
 सारथिं च गदा गुर्वी ममर्द भरतर्षभ ॥ ५४

गुर्वीतुं। ॥ — T G₂₋₄ om. (hapl.) 50⁵². — ⁵ B₁ 2. 5
 G₁ M_{3.4} अच्छिनत्. D_{2.5} भीमसेनस्य सोच्छिनत्. — ⁶
 D_{3.6} G₁ M महावेजा (for 'राज'). — ⁷ K₁ महोक्तः
 (for मर्दो).

51 D₃ missing (cf. v. l. 35). — ^a B D₁ D₁
 स तथा; S (G₅ missing) तथा सं. (for स तदा). B₁
 भिद्यमानेषु; D₅ छाद्य; D₅ छिद्य (for छिद्य). — ⁵
 D₈ भीमप्रेक्षान् (for कार्येषु). B₄ ततस्ततः (for पुनः
 पुनः). — ⁶ Ś₁ चिच्छेद (for चिक्षेप). — ⁷ K₂
 D₁ D₂ D₃ 2. a. 5 G_d -पारसर्वी (for 'शर्वी'). B₄ D₂
 D_{2.5} हदां; G₁ M (except M₄) शितां (for शुभाम्).
 — After 51, B D₁ D₂ D₃ G₁ M ins.:

1177* मृगोरिव स्वसारं दि दीप्तां केतुशिखामिव ।
 सीमन्तमिव कुर्वन्ती नमसोऽशिसमप्रभाम् ।

[(L. 1) B₁ अग्निः; Bom. ed. वह्नि- (for केतु).
 — (L. 2) M₄ समन्ततश्च (for सीमन्तमिव). B₁ D₁ D₁
 -शिखामिव (for -समप्रभाम्). C_v cites सीमन्त इव कुर्वन्ती
 तमसः.]

52 D₄ missing (cf. v. l. 35). — ^a D₅ 7. 5 इव
 (for एव). — ⁵ B (except B₁) S (except G₁ M₄;
 G₅ missing) द्विधा (for त्रिधा). — ⁷ M_{3.5} पार्थस्य
 (for भीमस्य). D₂ D_{2.5} 7. 7 भीमसेनस्य चाग्रतः.

53 D₄ missing (cf. v. l. 35). — ^a D_{7.8} तदा
 (for ततो). — After 53^a, T G_{2.4} read 56⁵ for the
 first time, repeating it in its proper place. M₂
 om. 53^a-56^a. T G_{2.4} read 53⁵ twice. — ⁵ T G_{2.4}
 (all first time) महाराजं (T 'ज') (for 'प्रभाम्'). T
 G_{2.4} (all second time) महाबलपराक्रमः. — ⁶ D₇
 चिक्षेपातिवेगेन (submetric); D₈ 'प चातिवेगेन.

54 D₄ missing (cf. v. l. 35). M₂ om. 54 (cf.
 v. l. 53). — ^a D_{3.6} ब्यंसास (for बाहांच). — ⁵

पुत्रस्तु तव राजेन्द्र रथाद्धेमपरिष्कृतात् ।
 आधुतः सहसा यानं नन्दकस्य महात्मनः ॥ ५५
 ततो भीमो हतं मत्वा तव पुत्रं महारथम् ।
 सिंहनादं महचक्रे तर्जयन्निव कौरवान् ॥ ५६
 तावकाः सैनिकाश्चापि मेनिरे निहतं नृपम् ।
 ततो विचुक्रुशुः सर्वे हा हेति च समन्ततः ॥ ५७
 तेषां तु निनदं श्रुत्वा व्रत्तानां सर्वयोधिनाम् ।
 भीमसेनस्य नादं च श्रुत्वा राजन्महात्मनः ॥ ५८

C. 7. 7458
 B. 7. 166 61
 K. 7. 167 61

K₂ D₁ मारिष (for संयुगे). — ⁶ D₂ सारथेय. D₂
 रथाद्; D₅ रथं; T G_{2.4} मदा; G₂ M₄ तथा; M_{1.5}
 तदा (for गदा). — ⁷ D₂ D₅ ममर्दस्य रथं पुनः.

55 D₄ missing (cf. v. l. 35). M₂ om. 55 (cf.
 v. l. 53). — ^a T G₂ पुत्रस्य (for 'स्तु'). — ⁵ K₁
 D₁ D₁ D₂-8 परिष्कृतात् (D₅ 'न्'); B₄ D₈ -पुरस्कृ-
 तात् (for -परिष्कृतात्). K₄ D₂ D_{2.5} भीमाद्रीतः प्रणय
 च (D₂ प्रणयतां; D₅ प्रणयत); S (M₂ om.; G₅
 missing) रथं हे (G₄ हे) मपरिष्कृ (G₅ 'स्कृ') तं. — ⁶ Ś₁
 (orig.) आकर्णन्; Ś₁ (sup. lin.) K₁ 2. 4 D_{1.8} आरुढः
 (Ś₁ 'दौ'); K₃ आययौ; B_{2.8} प्राडुतः; T G₂ आडुल्य
 (for 'त'); D₃ राजा; D_{7.8} G_{2.4} राजन् (for यानं).
 D₂ D_{2.5} आरुहो रथं चान्यं. — ⁷ D₁ मदकस्य; T
 G_{2.4} नन्दनस्य (for नन्दकस्य). D_{7.8} महारथं (for 'स्मनः).

56 D₄ missing (cf. v. l. 35). M₂ om. 56^a (cf.
 v. l. 53). K₄ om. 56. — ^a T G₁ 3. 4 M₅ (sup.
 lin.) महाराज (for हतं मत्वा). Ś₁ K₁-8 तेषां तु निनदं
 श्रुत्वा. — M₄ om. 56⁵; T G_{2.4} read it for the
 first time after 53^a. — ⁵ Ś₁ K₃ पुत्र (for पुत्रं).
 Ś₁ K₃ B₄ D₁ महाबलं (for 'रथम्'). K₁ 2 D₁ तव
 पुत्रो महारथः; D₂ D_{2.5} ज्ञाति (D₂ निशा) मध्ये सुयो-
 धनं; M₂ हतं मत्वा महारथं. — ⁶ D_{7.8} तदा (for
 महत्). G₁ M₁-3. 5 सिंहनादरवं चक्रे. — ⁷ B₃ D₁
 D₁ D_{2.6} निशि (for इव).

57 D₄ missing (cf. v. l. 35). — ^a D₅ 8 S (G₅
 missing) चैव (for चापि). — ⁵ K₁ D₂ D₅ निहितं
 (for निहतं). Ś₁ K₃ मेनिरे नृपतिं हतं; D₅ निहतं
 मेनिरे नृपतं. — ⁶ D₂ D₁ [s]ति (for वि-). Ś₁ K₃
 ते च (for सर्वे). — ⁷ K₁ 2. 4 B D₁ D₁ D_{7.8}
 T G_{2.4} M₄ 4 ते हाहेति (for हा हेति च). D_{3.6} हा
 हतेति पुनः पुनः.

58 D₄ missing (cf. v. l. 35). — ^a D₂ 8 च

G. 7. 7459
B. 7. 166. 62
K. 7. 167. 62

ततो युधिष्ठिरो राजा हतं मत्वा सुयोधनम् ।
अभ्यवर्तत वेगेन यत्र पार्थो वृकोदरः ॥ ५९
पाञ्चालाः कैकया मत्स्याः सृञ्जयाश्च विशां पते

सर्वोद्योगेनाभिजग्मुर्द्रोणमेव युयुत्सया ॥ ६०
तत्रासीत्सुमहद्युद्धं द्रोणस्याथ परैः सह ।
घोरे तमसि मग्नानां निघ्नतामितरेतरम् ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१

१४२

संजय उवाच ।

सहदेवमथायान्तं द्रोणप्रेम्सुं विशां पते ।
कर्णो वैकर्तनो युद्धे वारयामास भारत ॥ १
सहदेवस्तु राधेयं विद्धा नवमिराशुगैः ।
पुनर्विव्याध दशभिर्निशितैर्नतपर्वभिः ॥ २

तं कर्णः प्रतिविव्याध शतेन नतपर्वणाम् ।
सज्यं चास्य धनुः शीघ्रं चिच्छेद लघुहस्तवत् ॥ ३
ततोऽन्यद्भनुरादाय माद्रीपुत्रः प्रतापवान् ।
कर्णं विव्याध विंशत्या तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४
तस्य कर्णो हयान्दत्त्वा शरैः संनतपर्वभिः ।

(for तु). —^δ) D₁. 8 धन्विनां; G₄ यौधिनां. —^ε)
D₅ तु (for च). —^d) D₂. 5 राजा (for राजन्).
M₁. 2 महास्त्रनं (for 'त्मनः).

59 D₄ missing (cf. v. 1. 35). —^a) K₁ om.
राजा. —^δ) Ś₁ K (K₅ missing) B₅ श्रुत्वा (for मत्वा).
—^ε) D₅ अभ्यवर्तत; M₃. 5 अभ्यधावत (for 'वर्तत').
T G₂-4 पार्थेन (for वेगेन). —^d) M₄ यतः (for
यत्र).

60 D₄ missing (cf. v. 1. 35). —^a) D₅ पांचाल्याः;
Bom. ed. पांचालाः. D₂ संजया; D₁-3. 5-8 कैकया
(for कै'). D₈ G₁. 2 मात्स्याः. —^δ) D₂ D₂. 5 संज-
(D₂ कैके)याश्चेदयस्तथा. —^ε) D₃ चाजग्मुर् (for
[अ]भिज्). —^d) D₂ आशु (for एव). D₂ D₂. 5
विशं सत्या (for युयुत्सया).

61 D₄ missing (cf. v. 1. 35). —^a) D₂ D₂ न
तदा (for तत्र). D₂ D₂. 5 [अ]पि (for [आ]सीत्).
D₅ सुमहा (for सुमहद्). —^δ) Ś₁ K₁-3 D₁. 7. 8 [अ]पि;
D₂ [आ]सीत्; D₂. 5 [अ]भूत् (for [अ]थ).

Colophon: Ś₂ K₅ D₄ G₅ missing. — Sub-parvan:
Editions षटोत्कचवध. — Adhy. name: K₁. 2. 4 B D
(D₄ missing) S (except M₁. 2; G₅ missing) रात्रि-
युद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे दुर्योधनापयानं. — Adhy. no.
(figures, words or both): D₂ 166; D₃ 61; T
G₂-4 M₃ 162; G₁ M₁. 2 163; M₄. 5 161. — Śloka
no.: D₂ D₂. 63.

142

☞ This adhy. is missing in K₅ D₄ G₅ (cf. v. 1.
7. 125. 15; 141. 35; 137. 9).

1 Ś₂ missing up to 9 (cf. v. 1. 7. 132. 20). —^a)
T G₂-4 M₄ तथा (for अथ). —^δ) D₇. 8 द्रोणमेव (for
'प्रेम्सुं'). B₁. 3. 5 D₂ D₂ महारथं; D₂. 5 महारणे; D₃
महासुने; D₅ महायुते (for विशां पते). —^ε) D₂ D₂
पुत्रो; D₂ D₂. 5 राजन् (for युद्धे). —^d) D₂ D₂. 5
संयुगे; S (G₅ missing) वीर्यवान् (for भारत).

2 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). —^δ) D₃. 8 भित्त्वा
(for विद्धा). Ś₁ K₃ सप्तभिर् (for नव). —^ε) T
G₂ विव्याथ (for 'ध'). D₂ D₂. 5 समरे; G₂ नवभिर्
(for दश). —^d) K₄ B D₂ D₂ निशितैर्; D₂ D₂. 5 G₂
नवभिर् (for निशितैर्). G₃ सप्त; M₅ (sup.
lin.) नव- (for नत). — After 2, D₇. 8 read 5^{ad}
for the first time, repeating it in its proper place.

3 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). —^a) T G₂ प्रति-
विव्याथ. —^δ) K₄ om. (hapl.) from शतेन up to
विव्याथ (in 4°). B₄ (sup. lin.) वातेन; D₂ विंशतेर्;
D₂. 5. 8 शरेण (for शतेन). B₄. 5 [आ]नतपर्वणां; D₂ D₂
D₁. 2. 5-8 G₁ M₁-3. 5 नतपर्वणा. —^ε) Ś₁ K₃ B₂-5
सज्यं; D₂. 5 ध्वजं (for सज्यं). K₂ चापि; D₃. 5 चाशु
(for चास्य). D₇. 8 दिव्यं; T G₂-4 शिघ्रं (for शीघ्रं).

4 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). K₄ om. up to विव्याथ

सारथिं चास्य भञ्जेन द्रुतं निन्ये यमक्षयम् ॥ ५

विरथः सहदेवस्तु खड्गं चर्म समाददे ।

तदप्यस्य शरैः कर्णो व्यथमत्प्रहसन्निव ॥ ६

ततो गुर्वी महाघोरां हेमचित्रां महागदाम् ।

प्रेषयामास समरे वैकर्तनरथं प्रति ॥ ७

तामापतन्ती सहसा सहदेवप्रवेरिताम् ।

व्यष्टम्भयच्छरैः कर्णो भूमौ चैनामपातयत् ॥ ८

गदां विनिहतां दृष्ट्वा सहदेवस्त्वरान्वितः ।

शक्तिं चिक्षेप कर्णाय तामप्यस्याच्छिनच्छरैः ॥ ९

(cf. v. l. 3). — °) T G₂ विव्याथ.

5 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). — °) D₅ ततः (for तस्य). — Dr. 3 read 5⁰² for the first time after 2. — °) Ś₁ शरैः; D₂ शरैः (for द्रुतं).

6 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). — °) Ś₁ K₁. 2 B₁. 2. 5 D₁. 2. 5. 6 T G₁₋₄ M₄ खड्ग- (for खड्गं). Ś₁ K₁-3 समादधे (for 'ददे). — °) D₂ शितैर्बाणैः (for शरैः कर्णो). — °) T G₂ व्यथमत् (for व्यथ').

7 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). — °) K₃ B D₁ D₂ अथ (for ततो). K₄ D₂ D₂. 5 S (G₅ missing) गदां (for महा-). — °) D₂ महाबलः; D₂. 5 बलां; T G₂₋₄ अयस्सर्पयः; G₁ M महाधनां (for 'गदाम्'). — °) D₂. 5 प्रेरयामास (for प्रेष'). Bom. ed. संक्रुद्धो (for समरे).

8 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). — °) Ś₁ (sup. lin. as in text) K₁. 2. 4 D₁ वैकर्तन- (for सहदेव-). K₄ B₅ T G₂₋₄ M₄ प्रचोदितं; B₃ करेरितं; D₂. 5-8 समीरितं (for प्रवेरिताम्). K₃ D₂. 5 M₃. 5 सहदेवेन प्रेरितं; D₂ सहदेवेन प्रयोषितं (sic). — °) B₂. 8 व्यस्तंभयत्. D₅ तां व्यष्टम्भयच्छरैः. — °) D₂ भूतावेवाभ्यपातयत्; D₂ तां च भूमावः; D₅ कर्णो भूमावः.

9 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). — °) D₂. 5 स्वरञ्जिव (for स्वरान्वितः). — °) M₄ स तामस्याच्छिनच्छरैः.

10 Ś₂ resumes. — °) Ś₂ M₄ असंभ्रमस्; K₄ B D₁ D₂ G₁ M₁₋₃. 5 अ (K₄ B₃ स) संभ्रमं (M₁. 2. 5 'भंस); D₂ D₂. 5 माद्रीपुत्रस् (D₂ सुतस्); D₁ ससंभ्रमस्; T G₂₋₄ असंभ्रातस् (for ससंभ्रमस्). Ś K₁₋₃ D₁ तदा (for ततस्). — °) B₁ अवद्रुत्य (for 'प्लुत्य).

ससंभ्रमस्ततस्तूर्णमवद्रुत्य रथोत्तमात् ।

सहदेवो महाराज दृष्ट्वा कर्णं व्यवस्थितम् ।

रथचक्रं ततो गृह्य मुमोचाधिरथिं प्रति ॥ १०

तामापतन्तं सहसा कालचक्रमिवोद्यतम् ।

शरैरेकसाहसैरच्छिनत्सूतनन्दनः ॥ ११

तस्मिंस्तु वितथे चक्रे कृते तेन महात्मना ।

वार्यमाणश्च विशिखैः सहदेवो रणं जहौ ॥ १२

तमभिद्रुत्य राधेयो मुहूर्ताद्भरतर्षभ ।

अब्रवीत्प्रहसन्नाक्यं सहदेवं विशां पते ॥ १३

D₁ रथोत्तमान्. — °) D₂ D₂. 5 प्रज्वलन्निव रोषेण. — K₄ om. 10⁰⁴. — °) D₁. 3 कर्णं दृष्ट्वा (by transp.). S (G₅ missing) अवस्थितं (for व्यव'). — °) Ś₂ तदा गृह्य; B₁ (marg.). 2-5 D₁ D₂ प्रगृह्णाजौ; D₂. 5 गृहीत्वा तु (for ततो गृह्य). — °) K₂-4 D₂ D₂. 5-8 G₁ [आ]धिरथिः; T G₂₋₄ [अ]तिरथिः (G₃. 4 'थं) (for [आ]धिरथिः).

11 °) Ś₂ B D₁ D₂ D₂. 7. 8 G₃ तदापतद्वै (Ś₂ D₁. 3 G₁ 'ततं' सहसा. — °) K₄ उदितं (for उद्यतम्). — °) B₄. 5 D₁ D₂ T G₃. 4 आच्छिनत्.

12 °) B D₁ D₂ नि (B₃ वि) हवे; M₃ विरथे (for वितथे). Ś₁ K₃ ततस्तु विरथे चक्रे; Ś₂ K₁. 2. 4 D₁ ततो रथे विचक्रे तु; D₂ D₂. 5 तस्मिन्निष्ठे (D₅ 'ञ्' रथानि तु. — °) K₂ D₁ कृते न; B D₁ D₂ सूतजेन (for कृते तेन). D₂ D₂. 5 सहदेवस्तु मारिष. — After 12⁰⁶, D₂ D₂. 5. 7. 8 ins. :

1178* ईषादण्डकयोक्त्रांश्च युगानि विविधानि च ।

हस्यज्ज्ञानि तथाश्वांश्च मृतांश्च पुरुषान्बहून् ।

चिक्षेप कर्णमुद्दिश्य कर्णस्तान्व्यधमच्छरैः ।

स निरायुधमात्मानं ज्ञात्वा माद्वतीसुतः ।

[(L. 1) D₂ -योक्त्राणि (for -योक्त्रांश्च). — (L. 2) D₁. 8 महाश्वांश्च (for तथा'). — (L. 3) D₅ विक्षिपत् (for चिक्षेप). D₁. 8 [s]पि (for तान्).]

— °) D₂ किर्यमाणस्; D₁. 3 दार्य' (for वार्य'). B D₁ D₂ D₂. 5. 7. 8 G₁ M₁₋₃. 5 तु (for च).

13 °) D₂. 5 G₁ M (except M₄) मुहूर्तं (for 'ताद्'). Ś₁ K₃ मुहूर्तात्प्रहसन्निव. — °) Ś₁ K₃ अब्रवीद्भरतरेष्ठ. — °) D₂ D₂. 5. 7. 8 सुनिधुरं (for विशां पते).

C. 7. 7477
B. 7. 167. 13
K. 7. 168. 16

मा युध्यस्व रणे वीर विशिष्टै रथिभिः सह ।
सदृशैर्युध्य माद्रेय वचो मे मा विशङ्किथाः ॥ १४
अथैनं धनुषोऽग्रेण तुदन्भूयोऽब्रवीद्वचः ।
एषोऽर्जुनो रणे यत्तो युध्यते कुरुभिः सह ।
तत्र गच्छस्व माद्रेय गृहं वा यदि मन्यसे ॥ १५
एवमुक्त्वा तु तं कर्णो रथेन रथिनां वरः ।
प्रायात्पाञ्चालपाण्डूनां सैन्यानि प्रहसन्निव ॥ १६
वधप्राप्तं तु माद्रेयं नावधीत्समरेऽरिहा ।
कुन्त्याः स्मृत्वा वचो राजन्सत्यसंधो महारथः ॥ १७
सहदेवस्ततो राजन्विमनाः शरपीडितः ।

14 ^a) Śs वीरैः; K₁ [s]वीर; D₇. 8 मूढ (for वीर). — ^b) T G₃ इषुभिः; G₂. 4 अरिभिः (for रथिभिः). — D₃ om. (hapl.) 14^c-15^d. K₁ reads 14^d-15^e after 16. — ^d) D₃ वधे; M₁ वाचो (for वचो). B₁ D₂ नाभिःशङ्किथाः; B₃ S (G₃ missing) मा विशङ्किथाः; D₃-8 माति (D₃ नाम्न्य)शङ्किथाः.

15 For the sequence in K₁, cf. v. l. 14. D₃ om. 15^{abed} (cf. v. l. 14). — ^a) D₂. 5 [अ]न्वद् (for [र]त्नं). — ^b) D₂. 8 तुदन् (for तुदन्). D₂ D₃. 8-8 इदं (for वचः). — ^c) D₂. 5 G₃ एको (for एषो). Ś K₁-3 D₂ D₃ तूर्ण; S (G₃ missing) शूरो (for वचो). — ^d) Ś K₁ D₁ अत्र; K₂ अद्य; B₁-3 D₂ D₃ अन्तु- (for तत्र). D₂ D₃. 7. 8 वा गच्छ; D₃ चागच्छ; S (G₃ missing) स्वे गच्छ (for गच्छस्व).

16 For the sequence in K₁, cf. v. l. 14. — ^a) D₃ तत् (for तं). — ^b) K₁ प्रयाति (hypermetric); B₁. 3 D₂ D₃ आयात् (for प्रायात्). D₂ राजस्व (for -पाण्डूनां). D₂. 5 प्रत्याचक्षत पाण्डूनां. — ^d) T G₂-4 M₁ बलानि (for सैन्यानि). Ś K (K₃ missing) B₁ D₂ D₃ D₁. 7. 8 प्रदहन्; T G₂-4 प्रमथन् (for प्रहसन्).

17 ^a) K₁ B₁ D₇. 8 G₂. 4 M₁ वधे (for वध-). Ś K₁-3 D₁ च (for तु). D₂ (marg. sec. m. as in text) D₂ D₁ राधेयो (for माद्रेयं). — ^c) G₃. 4 स्मृत्वा कुन्त्या (by transp.). — ^d) Bom. ed. महायशः (for रथः).

18 ^a) D₂ D₂. 8. 5. 8 त्रस्तो; D₇. 8 खिन्नो (for राजन्). — ^b) B₁ सहसा (for विमनाः). D₂. 6 शक्न-

कर्णवाकशल्यतप्तश्च जीविताभिरविद्यत ॥ १८
आरुरोह रथं चापि पाञ्चाल्यस्य महात्मनः ।
जनमेजयस्य समरे त्वरायुक्तो महारथः ॥ १९
विराटं सहसेनं तु द्रोणार्थं द्रुतमागतम् ।
मद्राजः शरौघेण छादयामास धन्विनम् ॥ २०
तयोः समभवद्युद्धं समरे दृढधन्विनोः ।
यादृशं ह्यभवद्राजजम्भवासवयोः पुरा ॥ २१
मद्राजो महाराज विराटं वाहिनीपतिम् ।
आजग्ने त्वरितं तीक्ष्णैः शतेन नतपर्वणाम् ॥ २२
प्रतिविष्याथ तं राजा नवभिर्निशितैः शरैः ।

(for शर-). — ^c) K₁ शरतप्तश्च; D₂ D₂. 8. 5. 6 शल्यविद्यश्च (for तप्तश्च). Ś K₁-3 D₂ D₇. 8 तु (for च). — ^d) K₂ निरवध्यत; D₂ D₂. 5 T G₃. 4 Cd वद्यत (for विद्यत).

19 ^a) D₂ D₂. 8. 8-8 T G₂-4 तूर्ण; D₃ ल्यक्त्वा; G₁ M शीघ्रं (for चापि). — ^b) G₁ M₃ पांचालस्य. D₂ महारथः (for त्मनः). — G₃ om. 19^c-20^d. — ^d) K₁. 2 D₁ महामनाः (for रथः).

20 G₃ om. 20 (cf. v. l. 19). Before 20, G₁ M₁. 2 ins. संजयः. — ^a) B₁. 5 T₁ G₂. 4 M₃. 5 (inf. lin. as in text) विराटं सहसैन्यं तु; D₂ D₁ तं सहसेनं; D₇. 8 तं तु शतानीकं. — ^b) B₃-5 D₂ D₁ द्रोणं वै; D₂ कर्णार्थं; D₃. 6 द्रोणार्थं (for रथं). D₇. 8 [s]द्रुतम् (for द्रुतम्). M₁ आद्रुतः (for आगतम्). T G₁ मद्र-राजमयोधयत्; G₂ द्रोणप्रेप्सुं महारथं. — K₂ om. 20^{cd}. — ^c) Ś शरौघेन. — ^d) D₂ सर्वतः; D₂. 5 सर्वशः (for धन्विनम्).

21 ^a) D₂ अभवद् (for ह्य). D₇. 8 T G₂-4 युद्धं (for राजश्च). — ^d) D₂ D₃ जुम्भ-; D₂ बलिः; D₂. 5 वृत्र- (for जम्भ-). D₂ G₁ M इव (for पुरा).

22 ^a) S (G₃ missing) घृतना- (for वाहिनी-). D₃ T G₂ पतिः (for पतिम्). — ^c) K₁ B D₂ D₂. 8. 5. 7 S (except G₃; G₃ missing) त्वरितः (for तं). B₁. 5 D₂ D₁ बाणैः; B₂-4 तूर्ण (for तीक्ष्णैः). — ^d) B₁ G₂ शरेण (for शतेन). B₃ [आ]नत- (for नत-). B₁. 4 G₂ M₃. 5 पर्वणा; D₂. 5 पर्वभिः (for पर्वणाम्). G₁ M₁. 2 शतशोथ सहस्रशः. After 22, D₃ reads 24^{ab}.

पुनश्चैव त्रिसप्तत्या भूयश्चैव शतेन ॥ २३
तस्य मद्राधिपो हत्वा चतुरो रथवाजिनः ।
हृतं ध्वजं च समरे रथोपस्थादपातयत् ॥ २४
हताश्चातु रथाचूर्णमवप्लुत्य महारथः ।
तस्थौ विस्फारयन्श्चापं विमुञ्चन्श्च शिताञ्छरान् ॥ २५
शतानीकस्ततो दृष्ट्वा आतरं हतवाहनम् ।
रथेनाभ्यपतचूर्णं सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ २६
शतानीकमथायान्तं मद्रराजो महामुधे ।
विशिखैर्वहुभिर्विद्धा ततो निन्ये यमक्षयम् ॥ २७
तस्मिंस्तु निहते वीरे विराटो रथसत्तमः ।

आरुरोह रथं तूर्णं तमेव ध्वजमालिनम् ॥ २८
ततो विस्फार्य नयने क्रोधाद्विगुणविक्रमः ।
मद्रराजरथं तूर्णं छादयामास पत्रिभिः ॥ २९
ततो मद्राधिपः क्रुद्धः शतेन नतपर्वणाम् ।
आजवानोरसि दृढं विराटं वाहिनीपतिम् ॥ ३०
सोऽतिविद्धो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
कश्मलं चाविशत्तीव्रं विराटो भरतर्षभ ।
सारथिस्तमपोवाह समरे शरविक्षतम् ॥ ३१
ततः सा महती सेना प्राद्वन्निशि भारत ।
वध्यमाना शरशतैः शल्येनाहवशोभिना ॥ ३२

C. 7. 7497
B. 7. 167. 36
K. 7. 168. 35

23 K₁ om. 23^a-24^b. — ^a) T G₂ प्रतिविन्याय (for 'ध'). B₁-4 D₁ D₂ D₃ मत्स्यो; B₅ D₅ राजन् (for राजा). — ^b) Dr. 8 नवमिर्नतपर्वभिः. — ^c) D₁ D₂ 1. 2. 5. 8 चैनं; S (G₅ missing) चान्यैस् (for चैव). — ^d) D₂ चैवं (for चैव). S₂ K₁ 2 B₁ D₁ D₂ M₄ च; B₂-5 D₁ D₂ D₅ T G₁-4 M₁-3. 5 तु (for ह).

24 K₁ om. 24^a (cf. v. l. 23). D₃ reads 24^{ab} after 22. — ^a) D₂ D₅ छत्रं; D₂ छत्र- (for सूतं). G₃ 4 रथं (for ध्वजं). — ^b) Dr. 8 अपाहरत् (for अपातयत्). S₂ रथनीडादपाहरत्; K₄ B D₁ D₂ 5 S (G₅ missing) शराभ्यां संन्य (B₁ संन्य-; D₂ D₅ G₁ M स न्य-; G₄ संनि) पातयत्.

25 ^b) B₁ 2 D₁ D₂ आमुल्य स (for अवप्लुत्य). K₄ D₁ रथोत्तमः; B D₁ D₂ 5 S (G₅ missing) महीपतिः (for महारथः). — ^c) G₁ 3. 4 M विस्फारयन्श्च. — ^d) K₁ च शताब्; K₄ D₁ 2. 5. 7. 8 निशिताब्; M (except M₄) विशिखाब् (for च शिताब्). B₁ 3 D₁ D₂ विमुञ्चन्श्च शिलाशितान्.

26 ^a) D₁ D₂ श्रुतानीकस्. D₂ D₃ 5-8 तु तं (for ततो). — ^b) K₂ आतरं रथवाहिनं; M₄ रं विरथं तदा. — ^c) B₁ 3 D₁ शल्यं (for तूर्णं).

27 ^a) D₁ D₂ श्रुतानीकस्. D₃ 6. 7 [आ]यातं (for [आ]यान्तं). — ^b) S₂ शल्यराजो (for मद्र). D₂ D₃ 5 महीपतिः (for महामुधे). — ^c) S₂ शरैर् (for ततो).

28 ^b) K₁ रथसत्तमः; D₂ D₃ वाहिनीपतिः (D₂ तौ); Dr. 8 नरसत्तम (for रथसत्तमः). — ^c) D₂

हतारोह (sic) (for आरुरोह). G₂ रथात् (for रथं). D₂ हतारोहादथाचूर्णं; D₅ हतारोहते तूर्णं च (sic). — D₂ 2. 5 om. (hapl.) 28^a-29^a. — ^d) D₂ तमेवाहवहे तदा.

29 D₂ 3. 6 om. 29^{ab} (cf. v. l. 28). — ^a) G₁ 3. 4 M विस्फार्य. — G₃ repeats 29^d after 31^c. — ^d) T G₁ 2. 3 (both times). 4 M पार्थिवः (for पत्रिभिः). D₅ आच्छादयत पत्रिभिः.

30 ^a) D₅ (marg. as in text) तूर्णं; S (G₅ missing) शूरः (for क्रुद्धः). — ^b) D₁ D₂ 2. 6 शरेण (for शतेन). K₃ B₁ D₂ 5. 8 G₁ M (except M₄) नतपर्वणा; B₄ D₁ D₂ 6 G₄ [आ]नतपर्वणा. — ^c) D₂ S (G₅ missing) भृशं; D₂ 5 कुद्धो; D₃ 6 व्यूढे (for दृढं).

31 D₂ om. 31^{abcd}. — ^a) D₅ सोपि (for सोऽति-). D₂ T G₂-4 बलवता (for महाराज). — ^b) D₅ रथोपस्थम्. — ^c) K₁ (before corr.) D₂ D₅ S (G₅ missing) तूर्णं (for तीव्रं). — After 31^c, G₃ repeats 29^d. — ^d) D₂ स विराटो महारथः; G₁ M (except M₄) विराटो वाहिनीपतिः. — ^e) D₁ D₅ अयोवाह (for अपो). — ^f) B (except B₅) समरात्; D₁ समन्वात् (for समरे). D₂ D₃ 5 शरैस्तु क्ष (D₅ स्वक्ष) तविक्षतं.

32 ^a) T G₂-4 तु (for सा). S₂ भारती; K₁ 2. 4 S (G₅ missing) पांडवी (for महती). — ^b) D₂ om. from निशि up to राजेन्द्र (in 33^c). — ^c) G₃ 4 विध्यमाना (for वध्य). S₂ K₁ 2 शरवातेः (for शतैः). — D₅ reads 32^d on marg. (sec. m.).

33 D₂ om. up to राजेन्द्र (cf. v. l. 32). D₅

5. 7. 7497
8. 7. 167. 35
K. 7. 168. 36

तां दृष्ट्वा विदुतां सेनां वासुदेवधनंजयौ ।
प्रायातां तत्र राजेन्द्र यत्र शल्यो व्यवस्थितः ॥ ३३
तौ तु प्रत्युद्ययौ राजप्राक्षसेन्द्रो बलम्बुसः ।
अष्टचक्रसमायुक्तमास्थाय प्रवरं रथम् ॥ ३४
तुरंगमस्रुत्तैर्युक्तं पिशाचैर्वोरदर्शनैः ।
लोहितार्द्रपताकं तं रक्तमाल्यविभूषितम् ।
काष्णायिसमयं घोरमृक्षचर्मवृत्तं महत् ॥ ३५
रौद्रेण चित्रपक्षेण विवृताक्षेण कूजता ।

ध्वजेनोच्छ्रिततुण्डेन गुध्रराजेन राजता ॥ ३६
स बभौ राक्षसो राजन्मिन्नाञ्जनचयोपमः ।
रुरोधार्जुनमायान्तं प्रमञ्जनमिवाद्रिराट् ।
किरन्वाणगणान्राजश्शतशोऽर्जुनमूर्धनि ॥ ३७
अतितीव्रमभूद्युद्धं नरराक्षसयोर्मध्ये ।
द्रष्टृणां प्रीतिजननं सर्वेषां भरतर्षभ ॥ ३८
तमर्जुनः शतेनैव पत्रिणामभ्यताडयत् ।
नवभिश्च शितैर्बाणैश्चिच्छेद ध्वजमुच्छ्रितम् ॥ ३९

om. 33. — ") D₂ s द्ववर्ती (for विदुतां). — °) S₁ K (K₅ missing) B₁ (marg.) D₁ D₂ D₁ s. 7. 8 प्रयातौ; D₂ s T आयातौ (for प्रायातां). — ^d) M₄ यतः (for यत्र).

34 ") D₂ 1 ततः (for तौ तु). — °) S₁ (before corr. as in text) K₁ हल्लुल्लः; S₂ "वसः; K₂ s B₂ s D₂ s D₁ s "लुपः; B₁ D₁ "बलः; D₂ s G₂ M₂ s हल्लायुधः; T G₂ M₄ हल्लायुधः; G₁ M₁ s हल्लायुधः (for हल्लम्बुसः). — ^d) S₂ D₁ s विपुलं (for प्रवरं). D₂ s. s. s. आस्थाय रथमु (D₂ 'स' चर्मे).

35 ") D₂ s "लुरैर; D₁ s G₂ "लुरैर (for "सुल्लैर). D₂ s D₂ s तुरंगवदनेयुक्तं. — D₂ om. 35^c-36^b. — °) D₁ D₂ 1 रोहिताद्रै (for लोहिताद्रै). D₂ s पताकांतं; D₁ s "कांत; G₁ M "कं च; G₂ "काळं (for "कं तं). — ^d) D₂ s D₂ रथं; D₁ s रथः; D₁ s रुक्मः; T G₂ चित्र (for रक्तः). G₁ M (except M₄) विभूषणं (for "षितम्). — °) D₂ s T G₁ s. 4 M₁-4 कृष्णायिसमयं घोरम्. — ^f) D₂ s "चर्मवृत्तं; D₁ "वर्मावृत्तं (for "चर्मावृत्तं). B D₁ D₂ s ऋक्षचर्मसमावृत्तं.

36 K₂ D₂ om. 36^{ab} (for D₂, cf. v. l. 35). — ") D₂ द्रौणेन (for रौद्रेण). S₁ K₁ s D₁ क्षिप्तः (for चित्रः). D₂ रौद्रेण व्यादितस्तेन. — D₂ om. (hapl.) 36^{ab}; D₁ reads it on marg. (sec. m.). — °) B D₂ s D₂ s. 7. 8 S (G₂ missing) दैन्देन (for "तुण्डेन). — ^d) K₁ राजिता; D₁ पत्रिणा (for राजता). D₂ s D₂ s S (G₂ missing) गुध्ररूपेण पक्षि (D₂ s "त्रिणा.

37 ") D₂ s सर्वतो; T G₂ s स बली; G₂ damaged (for स बभौ). — ^b) B (except B₄) D₁ D₂ 1 Dr. s "चयप्रभः (for "चयोपमः). — °) D₁ रुरुधे (for रुरोध). — ^d) D₂ 1 व्यकिरन् (hypermetric) (for

किरन्). B₂ D₂ s D₂ ह्युगणान्; D₂ रिपु (for बाणः). — K₄ D₁ om. (hapl.) 37^c-42^a. — ^f) D₂ s प्रायशो (for शतशो). S₁ K₁-3 D₂ s रणः (for अर्जुनः). D₁ s शतशोय सहस्रतः.

38 K₄ D₁ om. 38 (cf. v. l. 37). — ") D₂ s-8 रौद्रम् (for "लीवम्). B₂-8 महद्; D₂ s भवद् (for अभवद्). — ^b) B₂-8 D₁ D₂ 1 तदा (for सूधे). — B₂ om. 38^{ad}. — °) K₂ द्राष्टाणां (sic); D₂ s दंष्ट्रिणां; D₂ s दसानां; D₁ s शूराणां; S (G₂ missing) ईक्षिन् (for द्रष्टृणां). — ^d) D₂ s D₂ s S (G₂ missing) सर्वपामेव (D₂ s "वां तत्र; D₂ s "वां तव) भारत. — B₁-4 D₁ D₂ ins. after 38: B₂ after 38^{ab}:

1179* गुध्रकाकवलोल्लङ्कङ्कगोमायुर्हर्षणम् ।

[D₂ 1 "वटोल्लङ्क; D₂ "वको (for "वलो). D₂ 1 "काक (for "कङ्क).]

On the other hand, M₄ ins. after 38:

1180* तौ प्रगुह्य महावेगौ धनुषी भीमनिस्त्रेन ।

प्रच्छादयेतामन्योन्यं ततक्षन्तौ महेशुभिः ।

तत्रासीत्सुचिरं कालं युद्धं सममिवामवत् ।

ततः पार्थो महेश्वासो दिव्यं विष्कारयन्धनुः ।

आपूरयन्दिशो बाणैर्ज्याक्षेपेण विनादयन् । [5]

39 K₄ D₁ s om. 39 (for K₄ D₁, cf. v. l. 37). — ") S₁ K₂ तद् (for तम्). S₁ K₁-3 D₂ s शितेनैव; D₂ s D₂ s शरैः षड्विंशः; D₁ शतेनैव (for शतेनैव). — ^b) S₁ K₁ s D₂ s पत्रिणा; S₂ K₂ शरेण (for पत्रिणाम्). S₁ K₁-3 D₂ s. 7 समताडयत् (for अभ्यः). D₂ s D₂ s अल्लुप (D₂ "शि; D₂ "स) मताडयत्. — °) G₂ partly damaged. D₂ s D₂ s दशभिश्च (for नवः). S₁ K₁ s B₁-3 नि (for च). — S₂ om. (hapl.) 39^d-40^a. — ^d) S₁ K₁-3 D₂ s. 7 विव्याध भरतर्षभ;

सारथिं च त्रिभिर्बाणैस्त्रिभिरेव त्रिवेणुकम् ।
धनुरेकेन चिच्छेद चतुर्भिश्चतुरो ह्यान् ।
विरथस्योद्यतं खड्गं श्रेणास्य द्विधाच्छिनत् ॥ ४०
अथैनं निशितैर्बाणैश्चतुर्भिर्भरतर्षभ ।
पार्थोऽर्द्यद्राक्षसेन्द्रं स विद्वः प्राद्रवद्भयात् ॥ ४१
तं विजित्यार्जुनस्तूर्णं द्रोणान्तिकमुपाययौ ।

किरञ्चरगणात्राजन्नरवारणवाजिषु ॥ ४२
वध्यमाना महाराज पाण्डवेन यशस्विना ।
सैनिका न्यपतन्नुर्व्या वातनुन्ना इव हुमाः ॥ ४३
तेषु तूत्साद्यमानेषु फल्गुनेन महात्मना ।
संप्राद्रवद्भलं सर्वं पुत्राणां ते विशां पते ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥

१४३

संजय उवाच ।

शतानीकं शरैस्तूर्णं निर्दहन्तं चमूं तव ।

चित्रसेनस्तव सुतो वारयामास भारत ॥ १
नाकुलिश्चित्रसेनं तु नाराचेनार्दयद्भृशम् ।

C. 7. 7513
B. 7. 168. 2
K. 7. 169. 2

B De1 Dn D2.5 अजं चिच्छेद भारत (Dn2 D2.5 तस्य तु).

40 K4 D1 om. 40 (cf. v. 1. 37). S2 om. 40^a (cf. v. 1. 39). — °) S K1-3 D3.6-8 ध्वजम् (for धनुर्). — °) K2 उदितः; D3.6 T G3.4 उद्वृतं (for उद्यतं). Dn2 D2.5 पुनः सज्यं (D5 'जं') कृतं चापं. — °) Dn2 D2.5 तदप्यस्य (for श्रेणास्य). S K1-3 D2.3.6-8 [अ]करोत् (for [अ]च्छिनत्).

41 K4 D1.7.8 om. 41 (for K4 D1, cf. v. 1. 37). — °) B4 om. from अथैनं up to नर (in 42^a). D3.6 विशिखैर् (for निशितैर्). — °) K2 Dn1 पार्थोद्वद्; B5 Dn2 D5 पार्थोविध्यद्; D3 समाद्वद्; D6 समाद्रवद्; G3 damaged (for पार्थोऽर्द्यद्). — °) G4 सं- (for स).

42 K4 D1 om. 42^{ab} (cf. v. 1. 37). B4 om. up to नर (cf. v. 1. 41). — °) T G2.3 M5 संख्ये; G1 M1-3 संखे; G4 M4 संखे (for तूर्णं). — °) M3.5 द्रोणानीकम् (for द्रोणान्तिकम्). Dn2 D5 उपाद्रवत् (for 'ययौ'). S2 द्रोणस्यांतिकमाययौ. — °) S2 K2 बाणगणान्; D2.5 शरशतान्; D6 गणशरान्; S (G5 missing) ह्युपायान् (for शरं). — °) Dc1 वरः; G2.4 रथ- (for नर).

43 °) Dn2 D2.5 युध्यमाना (for वध्यं). — °) Dn1 यशस्विना. — D2.5 om. (hapl.) 43^a-44^a. — °) B4 भूमौ (for उर्व्या). — °) K2 वातनुस्याद्विधाकरोत् (sic).

44 D2.5 om. 44^{ab} (cf. v. 1. 43). — °) S2 K2.4 D1 वै वध्यमानेषु; B1.2.4 तच्छाद्यं; D3 च छाद्यं; D6 तच्छाद्यं; D3 संछाद्यं (for तूत्साद्यं). — °) K4 B De1 Dn1 D1.3.6-8 फाल्गुनेन; Dn2 S (G5 missing) पाण्डवेन (for फल्गुनेन). S2 K2.4 Dn2 D1 यशस्विना (for महात्मना). — °) Dn2 संप्राद्रवन्भृशं सर्वं. — °) B4 महीपते (for विशां पते). Dn2 D2.5 मृगा इव भया-दिताः.

Colophon: K5 D4 G5 missing. — Sub-parvan: Editions घटोत्कचवधपर्व. — Adhy. name: S2 K1.2.4 B De1 Dn D1.2.5-8 G1 M (except M4) रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे अल्लुषपराभवः. — Adhy. no. (figures, words or both): Dn1 167; D2 168; D3 62; T G2 (marg. sec. m.). 2.4 163; G1 M1.2.5 (sup. lin.) 164; G2 (orig.) 93; M2-5 162. — Sloka no.: Dc1 Dn1 47.

143

This adhy. is missing in K5 D4 G5 (cf. v. 1. 7. 125. 14; 141. 35; 137. 9).

1 °) Dn2 D2.5 शरैस्तीक्ष्णैर्; G2 (also as in text) तथापतंतं; G3 lacuna (for शरैस्तूर्णं). — °) B5 इव (for तव).

2 Dn2 om. 2-3. — °) G3 नकुलिश्च (for नां). D2.5 च (for तु). — °) S2 K1-3 D1 [अ]हन्द्; D3.6 [अ]वधीद् (for [अ]र्दयद्). S1 K4 D2.5 विद्धा पंचभिराशुभिः; D2.5 S (except M2-5; G5 missing) नारा-

C. 7. 7513
B. 7. 168. 2
K. 7. 169. 2

स च तं प्रतिविष्याध दशमिर्निशितैः शरैः ॥ २
चित्रसेनो महाराज शतानीकं पुनर्युधि ।
नवमिर्निशितैर्बाणैराजधान स्तनान्तरे ॥ ३
नाकुलितस्य विशिखैर्वैर्म संनतपर्वभिः ।
गात्रात्संन्यावयामास तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४
सोऽप्येतवर्मा पुत्रस्ते विरराज भृशं नृप ।
उत्सृज्य काले राजेन्द्र निर्मोकमिव पन्नगः ॥ ५
ततोऽस्य निशितैर्बाणैर्ध्वजं चिच्छेद नाकुलिः ।
धनुश्चैव महाराज यतमानस्य संयुगे ॥ ६
स छिन्नधन्वा समरे विवर्मा च महारथः ।

धनुरन्यन्महाराज जग्राहारिविदारणम् ॥ ७
ततस्तूर्णं चित्रसेनो नाकुलिं नवभिः शरैः ।
विष्याध समरे क्रुद्धो भरतानां महारथः ॥ ८
शतानीकोऽथ संकुद्धश्चित्रसेनस्य मारिष ।
जघान चतुरो बाहान्सारथिं च नरोत्तमः ॥ ९
अवधुत्य रथात्तस्माच्चित्रसेनो महारथः ।
नाकुलिं पञ्चविंशत्या शराणामार्दयद्बली ॥ १०
तस्य तत्कुर्वतः कर्म नकुलस्य सुतो रणे ।
अर्धचन्द्रेण चिच्छेद चापं रत्नविभूषितम् ॥ ११
स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।

चैर्द्वयं (D. 8 'राहन' दृश. — °) G3 damaged. K4
G4 M3-5 तु (for च). T G2 -विष्याध (for 'ध').
— °) T G2-4 नवभिर् (for दश). — After 2, K1.8
read 8² for the first time, repeating it in its proper
place; while D1 reads 8² after 2.

3 Dn2 om. 3 (cf. v. 1. 2). — °) D2.5 राजञ्
(for बाणैर्). — °) D2.5 शरैर्विष्याध वक्षसि.

4 °) G3 damaged. Ś1 K1.2 D2.7 स च्या (D2
छा) वयामास; Ś1 G4 प्रच्या; D5 संत्ता; D8 संश्रा
(for संच्या).

5 °) B2 वा (for सो). — °) G3 damaged. K1
D5 पन्नगः.

6 °) D2.6 विशिलैर् (for निशितैर्). — °) Dn2
चिक्षेप (for चिच्छेद). — °) D3 यतमानश्च; G4 घट-
मानस्य (for यत). Ś2 नाकुलिः (for संयुगे).

7 K4 om. 7-10. — °) S (G5 missing) सं- (for
स). Dn2 D2.5 विरयो (for समरे). — °) G3 damaged.
— °) Dn2 D2.5 अथान्यद्वरादाय सुदृढं (D5 सदृशं)
वेगवत्तरं.

8 K4 om. 8 (cf. v. 1. 7). D1 om. 8². — °) B5
om. चित्र. — °) T G2-4 निशितैः (for नवभिः).
Dn2 D2.5 नाकुलिं (Dn2 'लं' नतपर्वभिः. — K1.8 read
8² for the first time after 2; while D1 reads it
after 2. — °) T G2 विष्याध. K1 (first time) D1
चैनं; K3 (first time) तात (for क्रुद्धो). Dn2 D2.5
शरैर्विष्याध समरे. — °) K1 (both times) De1 D1.7.8
T G1-4 M1.2 भारतानां (for भ'), K1.8 (both first

time) D1 G1 M1.2 महारथं; G2 (also as in text)
पितामहः (for महारथः). — After 8, Dn2 reads 10²
for the first time, repeating it in its proper place.

9 K4 om. 9 (cf. v. 1. 7). D1 om. (hapl.) 9²-13⁵.
D1 repeats and D8 reads 9 after 12. — °) T G2-4
[स]पि (for स्य). Ś1 K3 D1 (second time).8 शता-
नीकं च (D1.8 'कस्य' संरब्धस्य; Ś2 K1.2 पुनश्चैवापि
संरब्धस्य. — Ś K1-8 om. (hapl.) 9⁵-10². — °) D1
(second time).8 चित्रसेनश्च (for 'सेनस्य'). Dn2 D2.5
भारत (for मारिष). — °) D8.6 न्यवधीच्; D1
(second time).8 व्यहनच्; T G2-4 M3-5 व्यथ-
(G2.4 M3-5 'ध')मच् (for जघान). — °) Dn2 महाबलः;
D2.5.7 (first time) महारथः; D8.6 रथोत्तमाद्; D1
(second time).8 रथोत्तमः; T G2-4 M3-5 शरोत्तमैः
(for नरोत्तमः). G1 M1.2 सूतं चापि शरोत्तमैः.

10 K4 D1 om. 10 (cf. v. 1. 7, 9). Ś K1-8 om.
10² (cf. v. 1. 9). — °) Dn2 D2.5.7.8 आहुत्य स
(for अवधुत्य). — °) G3 partly damaged. Dn2
D2.5 महायवाः; S (G5 missing) बलः (for 'रथः').
— Dn2 reads 10² for the first time after 8. — °) D2.5
अर्पयद्; D8 G1.8.4 M3 अर्दयद् (for आर्दं).
Ś1 K3 पुनः (for बली).

11 D1 om. 11 (cf. v. 1. 9). — °) Ś2 transp.
तस्य and तत्. Ś1 K3 कृत्स्नं (for कर्म). — °) Dn2
D2.5 हेमः; T G1.2.4 M3-5 रुक्मः; G3 lacuna; M1.2
रुक्मः (for रत्न). Dn2 -परिस्कृतं (for -विभूषितम्).

12 D1 om. 12 (cf. v. 1. 9). — °) G1.8.4 M
सं- (for स). — °) Dn2 D5 G1 M शीघ्रं (for तूर्णं).

आरुहो रथं तूर्णं हार्दिक्यस्य महात्मनः ॥ १२
द्रुपदं तु सहानीकं द्रोणप्रेप्सुं महारथम् ।
वृषसेनोऽभ्ययात्तूर्णं किरञ्जरशतैस्तदा ॥ १३
यज्ञसेनस्तु समरे कर्णपुत्रं महारथम् ।
षष्ठ्या शराणां विव्याध बाहोरुसि चानघ ॥ १४
वृषसेनस्तु संकुद्रो यज्ञसेनं रथे स्थितम् ।
बहुभिः सायकैस्तीक्ष्णैराजवान स्तनान्तरे ॥ १५
तापुभौ शरनुन्नाजौ शरकण्टकिनौ रणे ।

— After 12, D₁ repeats and D₃ reads 9.

13 D₁ om. 13^{ab} (cf. v. l. 9). — ^a S₂ K_{1.2.4} D₂ महानीकं (for सहान्). — D₂ om. (hapl.) 13^c-14^c. G₄ om. 13^c-15^b. — ^c S (G₄ om.; G₅ missing) राजन् (for तूर्णं). D₂ वृषसेनो महाराजः; D₁ चित्र-सेनस्तदस्तूर्णं. — ^d D₁ शतशरैस्; T G_{2.3} द्रुपगणैस् (for शरशतैस्). S₁ D₃ तथा (for तदा). S₂ K_{1.2.4} D₁ किरञ्जरशतान्वहन्.

14 D₂ om. 14^{ab}; G₄ om. 14 (for both, cf. v. l. 13). — ^b D₈ महारथः (for 'रथम्'). — M₃₋₅ om. 14^c-15^b. — ^c T G₂ विव्याध. — ^d D₂ वा विभो; D_{2.5} चाभिभो; D_{3.6} वीर्यवान् (for चानघ).

15 G₄ M₃₋₅ om. 15^{ab} (cf. v. l. 13, 14). — ^a S₂ K_{1.2} transp. वृषसेनः and यज्ञसेनं. D₁ यज्ञसेनं (for वृषसेनस्). D_{2.5} याज्ञसेनिं (for यज्ञसेनं). D₈ रथ-स्थितं; T G_{2.3} महारथं. — ^c D₂ D_{2.5} तूर्णम्; D_{7.8} तीक्ष्णैर् (for तीक्ष्णैर्). — After 15, D₈ reads 17^{ab}.

16 ^a D₈ om. from नुन्नाजौ up to जिह्वाग्रैः (in 17^a). S₁ K₃ -मुशान्गो; D₈ -मिश्रान्गो (for -नुन्नाजौ). — ^b S₂ K₂ B₁ D₁ D₆ -कण्टकिनौ (for -कण्टकिनौ). — D₈ om. 16^{cd}. — ^c B₅ विभ्राजेतां; D₂ D_{2.5.6} व्यरां (for व्यत्रां). — ^d D_{2.5.7} श्वाविद्धौ; S (except G₂; G₅ missing) 'डौ (for 'धौ). S₁ K (K₅ missing) D_{1.2.5} शल्लैर्; D₇ सल्लैर् (for शल्लैर्).

17 D₈ om. up to जिह्वाग्रैः (cf. v. l. 16). D₁ D₁ om. 17^a-18^b. D_{5.6} repeat 17-18 after 7. 144. 4. D₈ reads 17^{ab} after 15. — ^a B D₈ प्रसन्नाग्रैः (for अजिह्वाग्रैः). — ^b D₃ शर- (for शरैश्). K₁ छन्न-; D₃ -छिन्नौ (for छिन्न-). D₃ om. from तनु up to छिन्नौ (in 17^c). B₁ -परिच्छदौ; B₅ -तनुच्छदौ; D_{5.6} (both second time) -तनुच्छिदौ (for -तनुच्छदौ).

व्यभ्राजेतां महाराज श्वाविद्धौ शल्लैरिव ॥ १६
रुक्मपुङ्खैरजिह्वाग्रैः शरैश्छिन्नतनुच्छदौ ।
रुधिरौघपरिच्छिन्नौ व्यभ्राजेतां महामृधे ॥ १७
तपनीयनिभौ चित्रौ कल्पवृक्षाविवाद्भुतौ ।
किंशुकाविव चोत्फुल्लौ व्यकाशेतां रणाजिरे ॥ १८
वृषसेनस्ततो राजन्वभिर्द्रुपदं शरैः ।
विद्धा विव्याध सप्तत्या पुनश्चान्यैस्त्रिभिः शरैः ॥ १९
ततः शरसहस्राणि विमुञ्चन्विभ्रमौ तदा ।

C. 7. 7531
B. 7. 168. 20
K. 7. 169. 20

D₂ D_{2.5} (first time) शरैः संनतपर्वभिः. — D₂ om. 17^c-18^d. — ^c G₂ रुधिरं (for 'रौघ-'). B₁ परिच्छिन्नौ; D₈ -प्रतिच्छिन्नौ; D₅ (first time) -परिच्छिन्नौ (for 'छिन्नौ). — ^d B₅ D_{3.6} (first time) व्यभ्राजेतां (for व्यत्रां). D_{2.5} (first time) G₁ M_{1.2} महारणे (for 'मृधे).

18 For the repetition in D_{5.6}, cf. v. l. 17. D₁ D₁ om. 18^{ab}; D₂ om. 18 (for all, cf. v. l. 17). D₃ om. 18^{ab}. — ^a D₅ (second time) तापनीय-. — ^b D_{5.6} (both second time). 1. 3 डुमौ (for [अ]द्भुतौ). — ^c D_{2.5} (first time) पुष्पाढ्यौ (for चोत्फुल्लौ). — ^d S₁ K_{1.3} D_{5.6} (last two second time) T G_{2.3} चकाशे- (S₁ K₃ 'शा'ते; S₂ व्यकाशेते; K_{2.4} D_{1.2.5} (first time). 1. 3 प्र (K₂ D_{7.8} च)काशेतां; G₁ M_{1.2} व्यरो-चेतां; M₃₋₅ प्रकाशेते (for व्यकाशेतां). D_{3.6} (first time) रुधिरौघपरिच्छिन्नौ.

19 ^b D_{2.5} निशितैः (for द्रुपदं). S₂ K₄ S (G₅ missing) रणे (for शरैः). B D₁ D₁ द्रुपदं नवभिः शरैः. — ^c S₂ K_{1.2} भिन्ना (for विद्धा). T G₂ विव्याध (for 'घ'). D_{2.5} विंशत्या (for सप्तत्या). — ^d K_{3.4} B D₁ D₁ D_{7.8} M₃₋₅ अन्वैश् (for चान्वैश्). Bom. ed. त्रिभिः (for शरैः). — After 19, T G_{1.2} M_{1.2} ins.:

1181* वृषसेनशरैर्नुन्नौ व्यपयासीन्महीपतिः ।

[G₁ M_{1.2} व्यपायासीन् (for व्यप').]

20 ^a B₁ -शताभ्याणि (for -सहस्राणि). — ^b D₂ D_{2.5} रणे (for तदा). — After 20, D₂ D_{2.3.5-5} ins.:

1182* द्रुपदस्तु ततः कुद्रो वृषसेनस्य कार्मुकम् ।

द्विधा चिच्छेद भल्लेन पीतेन निशितेन च ।

सोऽन्यत्कार्मुकमादाय रुक्मबद्धं नवं दृढम् ।

तूणादाकृष्य विमलं भल्लं पीतं शितं दृढम् ।

C. 7. 7531
B. 7. 168, 20
K. 7. 168, 20

कर्णपुत्रो महाराज वर्षमाण इवाम्बुदः ॥ २०
ततस्तु द्रुपदानीकं शरैश्छिन्नतनुच्छदम् ।
संप्राद्रवद्रणे राजन्निशीथे भैरवे सति ॥ २१
प्रदीपैर्हि परित्यक्तैर्ज्वलद्भिस्तैः समन्ततः ।
व्यराजन्त मही राजन्वीताभ्रा घौरिव ग्रहैः ॥ २२
तथाङ्गदैर्निपतितैर्व्यराजन्त वसुंधरा ।
प्रावृद्धाले महाराज विद्युद्भिरिव तोयदः ॥ २३
ततः कर्णसुतवस्ताः सोमका विप्रदुहुतुः ।

कार्मुके योजयित्वा तं द्रुपदं संनिरीक्ष्य च । [5]
आकर्णपूर्णं मुमुचे त्रासयन्सर्वसोमकान् ।
हृदयं तस्य निरत्वा च जगाम वसुधातलम् ।
कश्मलं प्राविशद्राज्ञा वृषसेनशराहतः ।
सारथिस्त्वमपोवाह स्वरन्सारथिचेष्टितम् ।
तस्मिन्मग्नो राजेन्द्र पाञ्चालानां महारथे । [10]

[(L. 2) D₂.s विद्धा (for द्विधा). D₂.s च (for नि-). — After line 2, D₂.s read 27^{ad} for the first time, repeating it in its proper place. — (L. 3) D₂.s om. from the post. half up to the prior half of line 4. — (L. 4) D₂.s read the post. half after the prior half of line 6. D₂ D₇.s सितं; D₂ तवं (for शितं). — (L. 5) D₂ D₂ कार्मुके. D₂ तु (for तं). — (L. 6) D₂.s om. the post. half. D₇.s सैनिकान् (for सोमं). — (L. 7) D₂.7.8 त; D₂ [अ]तो (for च). — (L. 8) D₇.s -समाहतः (for -शरा*). — D₇.s om. line 10. — (L. 10) D₂ पंचालानां.]

21 D₂.s om. 21^{ad}. — ^a G₂.4 तद् (for तु). — ^c D₂ समाद्रवच्. B₂.4 D₂1 तदा; D₂ D₂.s चम्पू; D₂.s T G₂-4 रणाद् (for रणे). D₂ D₂.s सचा (for राजन्). — ^d D₇.s निशितैर् (for निशीथे).

22 ^a Bom. ed. अ- (for हि). T G₂.4 परित्यक्ता; G₁ M₁.2.5 'वक्ता; M₂.4 'व्यक्ता (for 'ल्यक्तेर). — ^b D₂ D₂.s प्रज्वलद्भिः (for ज्वलद्भिस्तैः). — D₂ om. 22^a-23^a. — ^c K₄ विराजन्त (for व्यरा*). S K (K₂ missing) B₄ D₂ D₂.s M₂.s (sup. lin.) महाराज (B₄ D₂.s 'जन् (for मही राजन्). T G₂-4 M₂ (orig.) व्यराजद्भ्युषा तत्र. — ^d S₁ K₂ D₂ वीताभ्रैर्; S₂ K₁ D₁ 'भ्रं; D₂ D₂1 नीलाभ्रा; D₂ व्य*भ्रैर्; D₇.s

यथेन्द्रभयवित्रस्ता दानवास्तारकामये ॥ २४
तेनार्धमानाः समरे द्रवमाणाश्च सोमकाः ।
व्यराजन्त महाराज प्रदीपैरिवभासिताः ॥ २५
तांस्तु निजित्य समरे कर्णपुत्रो व्यरोचत ।
मध्यंदिनमनुप्राप्तो घर्माशुरिव भारत ॥ २६
तेषु राजसहस्रेषु तावकेषु परेषु च ।
एक एव ज्वलन्तस्थौ वृषसेनः प्रतापवान् ॥ २७
स विजित्य रणे शूरान्सोमकानां महारथान् ।

वीताभ्रे; G₁ M₁.2 विततैर् (for वीताभ्रा). K₂ वीताभ्रं
द्यौरिवाग्रतः.

23 D₂ om. 23^{ad} (cf. v. l. 22). — ^a B₁-s D₂1 D₂1 तदांगदैर्; D₂ D₂ रथैर्गजैर्; D₇.s रथांगदैर्; G₁ M अथा* (for तथा*). — ^b S K₁-s om. 23^{ad}. — ^c B₄ व्यभ्राजन्त (for व्यरा*). — ^d S (G₂ missing) प्रावृषीव (for प्रावृद्धाले). — ^e D₂.s स विद्युदिव तोयदः; S (G₂ missing) विद्युद्भिर्जे (G₂ 'ज्व' लदावली (T 'की; G₁ M 'लि:).

24 ^a S (G₂ missing) तत्र (for तत:). S₁ K₂.4 D₂ D₂.s -सुतात्; D₂ -सुतस् (for -सुत-). — M₂ om. 24^b-25^a. — ^b D₂ D₂.s समंताद् (for सोमका). D₂ सोमका विप्रदुस्तदा. — ^c D₂ -संनस्ता (for -वित्रस्ता). D₂ यथोपेन्द्रभयत्रस्ता.

25 M₂ om. 25^{ad} (cf. v. l. 24). — ^a D₂ संग्रामे (for समरे). D₂.s ततोर्धमानाः संग्रामे; D₇.s ते वध्यमानाः समरे. — ^b S₁ K₁.s D₂ द्रवमानाश्च; S₂ द्रावमानाश्च; D₇.s द्राव्य* (for द्रव*). G₁ M (M₂ om.) स्म (for च). D₂ D₂.s पांचालाः सोमकैः सह. — ^c D₇.s अदृश्यत; T G₂-4 व्यकाशत; G₁ M (M₂ om.) प्राकाशत (for व्यराजन्त). — ^d K₂ D₁ इव (for अव-). D₂.s प्रदीप्ता इव भारत.

26 ^b B₁ D₁ [s] व्यरोचत; B₂ D₂ D₂.s. s-s व्य (D₂ वि) राजन्त (for व्यरोचत).

27 D₂.s read 27^{ad} for the first time after line 2 of 1182*. — ^a G₂.4 एष (for एक). G₁ M₁.2 भासा (for तस्थौ). D₂ (first time) एवं ज्वलन्ततस्थौ (sic). — ^d D₂.s (both first time) द्रुपदो रणमूर्धनि.

28 ^a D₂ D₂.s. 7.8 निजित्य (for विजित्य). S K₂.s D₁.s. 8.5 शूर; K₁ शूराः (for शूरान्). — ^b D₂ D₂.s

जगाम त्वरितस्तत्र यत्र राजा युधिष्ठिरः ॥ २८
 प्रतिविन्ध्यमथ क्रुद्धं प्रदहन्तं रणे रिपून् ।
 दुःशासनस्तव सुतः प्रत्युद्गच्छन्महारथः ॥ २९
 तयोः समागमो राजंश्चिररूपो बभूव ह ।
 व्यपेतजलदे व्योम्नि बुधभार्गवयोरिव ॥ ३०
 प्रतिविन्ध्यं तु समरे कुर्वाणं कर्म दुष्करम् ।
 दुःशासनस्त्रिभिर्वाणैर्ललाटे समविध्यत ॥ ३१
 सोऽतिविद्धो बलवता पुत्रेण तव धन्विना ।
 विरराज महाबाहुः सशृङ्ग इव पर्वतः ॥ ३२
 दुःशासनं तु समरे प्रतिविन्ध्यो महारथः ।
 नवभिः सायकैर्विद्धा पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ३३

सोमकांश्च (for 'कानां'). D1. 2. 5 महारथः (for 'रथात्').
 — °) K4 D2. 3. 5 S (G5 missing) राजन्; B5 D5
 [s]न्यत्र; Dn2 lacuna (for तत्र).

29 B5 reads 29-30 on marg. — °) B4 प्रदहन्तम्
 (for प्रतिविन्ध्यम्). Dn2 D2. 3. 5 समयां (D5 'या' त्वं;
 D5 शरैः क्रुद्धं; D7. 8 अभिक्रुद्धं (for अथ क्रुद्धं). — °)
 B4 प्रतिविध्यं (for प्रदहन्तं). — °) K4 B D (except
 D2. 5; D4 missing) प्रलगच्छन् (for प्रत्युद्गन्). K2
 Dn2 महारथं (for 'रथः').

30 B5 reads 30 on marg. — °) K1 ह्यपेत- (for
 व्य°). D5 व्यपेतजलदव्योम्नि. — °) B (except B5)
 Dc1 Dn1 D5. 6 S (G5 missing) भास्करयोर्; Dn2
 lacuna (for 'भार्गव°').

31 °) K1. 4 Dn2 प्रतिविध्यं (for 'विन्ध्यं'). K4 B5
 च (for तु). — °) K4 दुष्करं; Dn2 D2. 5 दारुणं (for
 दुष्करम्). — After 31^{ab}, S (G5 missing) ins.:

1183* अयूजयन्महाराज तव सैन्ये महारथाः ।

[M3-5 सैन्यं (for सैन्ये).]

— B2 reads 31°-34° on marg. — °) G1. 3. 4 M
 प्रत्यविध्यत (for सम°).

32 B2 reads 32 on marg. — °) G1. 3. 4 M
 (except M3) पौत्रेण (for पु°). — °) D7. 8 व्यराजत
 (for विरराज). K1 महाबाहुः; Dn2 राज (for 'बाहुः').
 — °) S2 D2. 3. 6 S (G5 missing) त्रि- (for स-).

तत्र भारत पुत्रस्ते कृतवान्कर्म दुष्करम् ।
 प्रतिविन्ध्यहयानुग्रैः पातयामास यच्छरैः ॥ ३४
 सारथिं चास्य भल्लेन ध्वजं च समपातयन् ।
 रथं च शतशो राजन्व्यधमत्तस्य धन्विनः ॥ ३५
 पताकाश्च स तूणीरात्रदमीन्योक्ताणि चाभिमो ।
 चिच्छेद तिलशः क्रुद्धः शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३६
 विरथः स तु धर्मात्मा धनुष्पाणिर्वस्थितः ।
 अयोधयत्तव सुतं किरञ्चरशतान्वहून् ॥ ३७
 क्षुरग्रेण धनुस्तस्य चिच्छेद कृतहस्तवन् ।
 अथैनं दशभिर्मल्लैश्छिन्नधन्वानामार्दयत् ॥ ३८
 तं दृष्ट्वा विरथं तत्र भ्रातरोऽस्य महारथाः ।

C. 7. 7555
 B. 7. 168. 44
 K. 7. 169. 44

33 K4 D1 om. 33^{ab}. B2 reads 33 on marg.
 — °) S (G5 missing) दुःशासनम् (for 'सनं'). D2. 5
 च (for तु). — °) T G2-4 M3-5 प्रतिविध्यं (for
 'विन्ध्यो'). G1 M1. 2 प्रतिविध्य महारथं. — °) T G2
 विव्याध (for 'ध').

34 B2 reads 34^{ab} on marg. — °) T G1-3 M1. 2
 प्रतिविध्यं (for 'विन्ध्य-'). T G2. 3 यदत्युग्रैः; G1 M1. 2
 महायुग्रैः (for 'हयानुग्रैः'). — °) K1. 2 तापयामास (for
 पातया°). K4 तच्छरैः; Dn2 G1. 4 M1. 2 सायकैः; D2. 5
 संयुगे (for यच्छरैः). T G2. 3 M3-5 प्रास्तोमरसायकैः.

35 °) K3. 4 B Dc1 Dn D2. 5 S (G5 missing)
 तिलशो (for शतशो). — °) T G2 व्यथयत्.

36 °) D5-8 पताकां (for 'काश'). S1 K3 [प]व (for
 स). S2 K1. 4 B Dc1 Dn D1. 2 T G2-4 तूणीरा (for
 तूणीरान्). D5 पपात यंत्रान्तूणीरान् (sic). — °) K1 त्रीन्
 (submetric) (for रदमीन्). S2 D7. 8 चाभिमोः; K1
 D1 चाभिमो; B Dc1 Dn D2. 5 च (B1. 2 तं) प्रभो;
 D5. 6 वा विभो (for चाभिमो). — D5 om. 36°-37°.

37 D5 om. 37^{ab} (cf. v. 1. 36). — °) D7. 8 च
 स (for स तु). — °) G1 M अतिष्ठत (for अवास्थितः).
 — °) T G2. 4 सुतः (for सुतं). — °) S1 K3 -गणान्;
 Dc1 Dn2 D5. 6 -वरान् (for 'शतान्').

38 °) D7. 8 चास्य (for तस्य). — °) D5. 6 जित- (for
 कृत-). B Dc1 Dn1 S (G5 missing) चिच्छेद तनयस्तव
 (T G2. 4 'दा'). — °) K1. 2 पंचभिर् (for दशभिर्).
 K4 B Dc1 Dn D1. 2. 5 S (G5 missing) बाणैश्

C. 7. 7595
B. 7. 168. 44
K. 7. 169. 44

अन्वर्तन्त वेगेन महत्या सेनया सह ॥ ३९
आप्नुतः स ततो यानं सुतसोमस्य भास्वरम् ।
धनुर्गृह्य महाराज विव्याध तनयं तव ॥ ४०
ततस्तु तावकाः सर्वे परिवार्य सुतं तव ।

अन्वर्तन्त संग्रामे महत्या सेनया वृताः ॥ ४१
ततः प्रवृत्ते युद्धं तव तेषां च भारत ।
निशीथे दारुणे काले यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३

१४४

संजय उवाच ।

नकुलं रमसं युद्धे निघ्नन्तं वाहिनीं तव ।
अभ्ययात्सौबलः क्रुद्धस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १
कृतवैरौ तु तौ वीरावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ।

शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २
यथैव सौबलः क्षिप्रं शरवर्षाणि मुञ्चति ।
तथैव नकुलो राजन्निष्कां संदर्शयन्युधि ॥ ३
तावुभौ समरे शूरौ शरकण्टकिनौ तदा ।

(for भल्लैश्च). —^a) Ds. 3 T G₁₋₄ अर्द्धय (Ds 'वे' व
(for अ').

39 ^a) B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ ते (for तं). Dn₂ आतरं
(for विरयं). T G₃₋₄ तृणं (for तत्र). — Ds om.
39^b-40^a. —^c) Ds. 6 G₁ M₁₋₂ अन्वर्तन्त (for अन्व-
वर्तन्त). —^d) Ds. 6. 7 T G₂₋₄ वृताः; G₃ वृत्तः (for
सह).

40 Ds om. 40^a (cf. v. l. 39). —^a) Ś₁ D₂ G₁
M आहुतस्तु; Ś₂ K₂ T G₂₋₄ सोव (Ś₂ सोप) हुतस्; K₄
सोवहुतस्; Dn₂ सोद्वचतु; D₅ सोहुतस्तु; D₇ स हुतश्च
(for आहुतः स). K₁ सोवहुतस्तु ते यानं. —^b) D₂. 3. 5
सुत- (for सुत-). Ś K₃ D₂. 5 भासुरं; D₇ भास्करं (for
भास्वरम्). —^c) D₂. 6 धनुर्गृहीत्वा चै राजन्. —^d) T
G₂ विव्याध (for 'व). D₃ G₂ तनयस् (for 'यं).

41 G₁ om. (hapl.) 41^a. —^a) Ś K (K₅ missing)
संकुद्धा; Dn₂ D₂. 5 वेगेन; D₃ संकुद्धे; D₅-8 तं युद्धे;
T G₂₋₄ M₂₋₅ समरे (for संग्रामे).

42 ^b) D₂. 5 तत्र (for तव).

Colophon om. in G₁ M₁₋₂: K₅ D₄ G₅ missing.
— Sub-parvan : Editions घटोत्कचवध. — Adhy. name :
Ś₂ K₁. 2. 4 B D (D₁ missing) G₂ रात्रियुद्धं; Bom. ed.
रात्रियुद्धे शतानीकादियुद्धं. — Adhy. no. (figures, words
or both): Dn₁ 168; D₂ 169; D₃ 63; T G₂₋₄
164; M₂₋₅ 163. — Śloka no.: Dc₁ Dn₁ 42.

144

This adhy. is missing in K₅ D₄ G₅ (cf. v. l.
7. 125. 14; 141. 35; 137. 9).

1 ^a) Dn₁ नकुलं रमसा युक्तं. —^b) Ś₂ Dn₂ D₂. 5. 8
G₁ M तव वाहिनीं (by transp.).

2 ^a) Dc₁ हस्तौ (for वैरौ). D₅ M₂₋₅ ततः; G₂₋₄
रणे (for तु तौ). Dn₂ S (except G₁; G₅ missing)
शूरौ (for वीराव्). —^b) D₁. 3. 7. 8 [अ]न्योन्यं. T
G₂₋₄ परस्परवधैषिणौ. — Dn₁ om. 2^{ad}; Dc₁ reads
it on marg.

3 ^a) D₃ तथा (for यथा). B Dc₁ Dn D₂. 5 S
(G₅ missing) य (B₃ D₂. 5 त) यैव नकुलो राजन्. —^b)
D₅ चर्षान्वि- (for 'णि). K₄ B Dc₁ (by corr.) Dn
D₂. 3 S (G₅ missing) [अ]मुञ्चत; Dc₁ (before corr.);
D₅ [अ]मुञ्चत् (for मुञ्चति). —^c) K₄ Dn₂ D₂. 5
तथैव (D₂ 'वं) सौबलश्चापि; B Dc₁ Dn₁ 'व सौबलो
राजन्; T G₃₋₄ 'व सौबलोप्यस्मिन्; G₁. 2 M 'व सौब-
लोपि (G₂ 'लो हि) स. —^d) Ś₁ K₃ रणे (for युधि).

4 D₅ reads 4^{ab} and repeats 4^{ad}, while D₅ re-
peats 4 after the second occurrence of 143. 17-18.
—^a) Dn₂ D₂. 5. 8 (first time) राजन् (for शूरौ).
—^b) B₁₋₃ Dn₁ D₇ कण्टकितौ (for कण्टकिनौ). Ś₂
K₁. 2. 4 D₁. 3. 8 (second time) तथा (for तदा). D₅

व्यराजेतां महाराज कण्टकैरिव शालमली ॥ ४
सुजिह्वं प्रेक्षमाणौ च राजन्विब्रतलोचनौ ।
क्रोधसंरक्तनयनौ निर्दहन्तौ परस्परम् ॥ ५
स्यालस्तु तव संकुद्रो माद्रीपुत्रं हसन्निव ।
कर्णिनैकेन विव्याध हृदये निशितेन ह ॥ ६
नकुलस्तु भृशं विद्वः स्यालेन तव धन्विना ।
निषसाद रथोपस्थे कश्मलं चैनमाविशत् ॥ ७
अत्यन्तवैरिणं द्रष्टुं दृष्ट्वा शत्रुं तथागतम् ।
ननाद शकुनी राजस्तपान्ते जलदो यथा ॥ ८

(first time) शरसंकर्षतौ रणे. — °) Ds. s (both first time) व्यराजेतां (for व्यरा°). — °) K1 कण्टकैरि; Dn1 कटं (for कण्ट°). S K3 S (Gs missing) शालमली (for शा°). Ds. s (both first time) श्राविधौ शालैरिव. — After 4, Ds. s repeat 143. 17-18.

5 °) K1 D1. 2. s S (Gs missing) सजिह्वं; B3 Dc1 Dn1 अजिह्वं (for सु°). S2 K1 D1. s प्रेक्षमाणौ. S1 K3 Dn2 तौ; B1. 2 D2. s तु (for च). — °) S2 विव्याध-; B4 विवृत- (for विवृत-). — °) Dn2 रक्तात- (for संरक्त-). S K1-3 D1. s. s-3 चपुषौ (for नयनौ). — °) G1 M1. 2 अर्दयंतौ (for निर्दहन्तौ).

6 °) K1 B Dc1 Dn1 Ds. s श्यालस; D7 शाल्यस (for स्यालस). M3-5 तव सुतं (for तु तव सं-). Dn2 D2. s शालस्तव सुसंकुद्रो. — °) D2 कर्णेन (for कर्णिना). T G2 विव्याध (for °ध). — °) S2 D2. s. 7. 8 S (Gs missing) च (for ह).

7 °) T G2 M4 दहं (for भृशं). G1 कुद्रः (for विद्रः). — °) B Dc1 Dn Ds-8 श्यालेन; D2 शालेन (for स्या°). M1. 2 दह- (for तव). — °) B4 विषसाद (for ति°). — °) D8 पुनम् (for चैनम्). B1-3 कश्मलं चाविशन्महत्; D2. s °लं च समाविशत्.

8 °) T G2-4 दृष्ट्वा (for द्रष्टं). — °) G2 द्रष्टं (for दृष्ट्वा). T G2-4 तमाहतं (for तथागतम्). — °) Dn1 [अ]तिशयं (for शकुनी). S2 Dr. s राजा; Dn2 D2. s तत्र (for राजंस).

9 After 9^{ab}, Dn2 ins. 1184*. Dn2 om. 9°-11^d.

10 Dn2 om. 10 (cf. v. l. 9). — °) B1 Dc1 D2

प्रतिलभ्य ततः संज्ञां नकुलः पाण्डुनन्दनः ।
अभ्ययात्सौवलं भूयो व्यात्तानन इवान्तकः ॥ ९
संकुद्रः शकुनिं पश्चा विव्याध भरतर्षभ ।
पुनश्चैव शतेनैव नाराचानां स्तनान्तरे ॥ १०
ततोऽस्य सशरं चापं मुष्टिदेशे स चिच्छिदे ।
ध्वजं च त्वरितं छिन्वा रथाद्भूमावपातयत् ॥ ११
सोऽतिविद्रो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
तं विसृजं निपतितं दृष्ट्वा स्यालं तवानथ ।
अपोवाह रथेनाशु सारथिर्ध्वजिनीमुखात् ॥ १२

स कुद्रः; Ds स विद्रः (for संकुद्रः). K1 संकुलं (for शकुनिं). Ds. s स कुद्रः शकुनिं दृष्ट्वा. — K1 om. 10^b-11^c. — °) T G2 विव्याध (for °ध). — °) B D (Dn2 om.; D4 missing) M3 चैनं; M4 चैक- (for चैव). Dr. s [आ]जौ; G1 M1. 2 [पु]नं (for [पु]नं). — G1 reads 10^a-11^a twice (second time transposed). — °) T G2. 3. 4 (both times) M समाचिनोत् (for स्तनान्तरे).

11 For the repetition in G2, cf. v. l. 10. K4 om. 11^{ab} (cf. v. l. 10). Dn2 om. 11 (cf. v. l. 9). — °) B Dc1 Dn1 अथ (for ततो). Ds. s समरे (for सशरं). — °) B Dc1 Dn1 S (Gs missing) [स]च्छि-
न्नत्ता (T G1-4 M1. 5 °द्विधा); D2-5 समाच्छिन्त् (for स चिच्छिदे). — °) S2 विजयं (for ध्वजं). B1 Ds त्वरितश्च (for तं). S K1. 3 D1 दृष्ट्वा (for छिन्वा). M3. 4 द्विधा ध्वजं च त्वरितं. — °) M3. 4 छिन्वा (for रथाद्). S2 शरैरन्यैः समादयत्. — D2. 5 ins. after 11 : Dn2 after 9^{ab}:

1184* विशिखेन च तीक्ष्णेन पीतेन निशितेन च ।

ऊरू निर्भिद्य चैकेन नकुलः पाण्डुनन्दनः ।

इथेन सपक्षं व्याधेन पातयामास तं तदा ।

[Dn2 om. lines 1-2. — (L. 1) D5 च (for ति-).]

12 °) Dc1 Dn1 [स]पि (for उत्ति-). — After 12^{ab}, Dn2 D2. 5 ins. :

1185* ध्वजयष्टिं परिध्वज्य कामिनीं कामुको यथा ।

[Dn2 परिध्वज्य (for °ध्वज्य). Bom. ed. कामुकः कामिनीं (by transp.).]

— °) B Dc1 Dn2 Ds. 7. 8 श्यालं; D2. 5. 6 शालं (for स्यालं). — °) G1 M1. 2 [आ]जौ (for [आ]शु).

C. 7. 757s
B. 7. 169. 18
K. 7. 170. 17

C. 7. 7576
B. 7. 169. 18
K. 7. 170. 18

ततः संचुकुशुः पार्था ये च तेषां पदानुगाः ।
निर्जित्य च रणे शत्रून्कुलः शत्रुतापनः ।
अब्रवीत्सारथिं क्रुद्धो द्रोणानीकाय मां वह ॥ १३
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माद्रीपुत्रस्य धीमतः ।
प्रायात्तेन रणे राजन्येन द्रोणोऽन्वयुध्यत ॥ १४
शिखण्डिनं तु समरे द्रोणप्रेम्णुं विशां पते ।
कृपः शारदतो यत्तः प्रत्युद्गच्छत्सुवेगितः ॥ १५
गौतमं हृतमायन्तं द्रोणान्तिकमरिंदमम् ।
विष्याथ नवभिर्मल्लैः शिखण्डी प्रहसन्निव ॥ १६
तमाचार्यो महाराज विद्धा पञ्चभिराशुगैः ।

13 ^a) Dr. १ संजङ्गपुः; G1 M1.2 उचुकुशुः (for संचु). — ^c) B (except B5) Dc1 तं; Dn1 Ds. e-s T G2-4 तु (for च). K1 D (except Dn2 D5; D4 missing) M1.2 शत्रुं (for शत्रू). — ^d) Dn2 तत्र; D2 तं च; D5 तच्च (for क्रुद्धो).

14 ^b) K1.2.4 D1 धन्विनः; Dn2 D2.5 सारथिः (for धीमतः). S (G5 missing) यंता तस्य महात्मनः (G1 M1.2 विशां पते; M3-5 महामते). — ^c) Dc1 ततो; D2.5 चैव; T G2-4 तस्य (for तेन). K1.4 Dn2 D1.2.5 तदा राजन्; B5 *राजन्; G1 M1.2 रथेनाशु (for रणे राजन्). — ^d) D1.2.5.7.8 G1 M1.2 यत्र (for येन). S2 न्यवर्तत; B4.5 S (G5 missing) [s]न्य- (B5 'नु-; G1 M1.2 ह्य-; M2.4 व्य-; M5 'प्य-). युध्यत; Dn1 D2.1.7.8 व्यवस्थितः (for स्त्वयुध्यत).

15 ^a) K1.2 सुमुखे (for समरे). — ^b) K1.2.4 G1 M1.2 महारथं; Dn2 D2.5 महाबलं (D2 'लः) (for विशां पते). — ^c) K1 सारदतो. B4 क्रुद्धः; D5 यद्वत् (for यत्तः). — ^d) K2-4 B Dc1 Dn1 Ds.6-8 G1.4 प्रत्यु (Dc1 Ds 'स्या'गच्छत् (for प्रत्युद्गच्छत्). S2 तु वेगितः; K4 B4.5 Dc1 Dn1 Ds M3-5 स (Dn1 स्त्वे- गितः; Dr. १ स वेगतः (for सुवेगितः). Dn2 D2 प्रत्यु- द्गच्छत वेग (D2 'ति)तः; D5 प्रत्युद्गतविवेकिनः.

16 ^a) D2.7 आयातं. T G2-4 गौतमं तु तथायातं. — ^b) K1 B Dc1 Dn Ds द्रोणानीकम् (for द्रोणान्ति- कम्). Dn2 D5.6 अरिंदमः. S (G5 missing) द्रोण- स्यायेति (G2 'यं चि)कीर्षया. — ^c) T G2 विष्याथ (for 'ध). Dn2 Ds M2.5 बाणैः (for मल्लैः).

17 Ds om. (hapl.) 17. — ^c) T G2 विष्याथ (for

पुनर्विष्याथ विंशत्या पुत्राणां प्रियकृत्तव ॥ १७
महद्युद्धं तयोरासीद्भोरूपं विशां पते ।
यथा देवासुरे युद्धे शम्बरामरराजयोः ॥ १८
शरजालावृतं व्योम चक्रतुस्तौ महारथौ ।
प्रकृत्या घोररूपं तदासीद्भोरतरं पुनः ॥ १९
रात्रिश्च भरतश्रेष्ठ योधानां युद्धशालिनाम् ।
कालरात्रिनिभा ह्यासीद्भोररूपा भयावहा ॥ २०
शिखण्डी तु महाराज गौतमस्य महद्भुजः ।
अर्धचन्द्रेण चिच्छेद सज्यं सविशिखं तदा ॥ २१
तस्य क्रुद्धः कृपो राजञ्शक्तिं चिक्षेप दारुणाम् ।

'ध). G2 सप्तत्या (for विंशत्या). — ^d) S1 K1-8 हित- कृत् (for प्रिय).

18 ^b) B Dc1 Dn1 Ds S (G5 missing) भयानकं (for विशां पते). — ^c) S1 युद्धं. K5 यथा देवासुरे युद्धं. — ^d) Dr. १ वृत्रवासवयोर्वि.

19 ^a) Ds महाबलौ (for 'रथौ). — After 19^{ab}, B Dc1 Dn ins. :

1186* मेधाविव तपापाये वीरौ समरदुर्मदौ ।

[B1.8 Dc1 -दुर्गमौ (for -दुर्मदौ).]

— ^c) Ds.6 तु (for तद्). — ^d) Ds तस्माद् (for आसीद्). B4 Dc1 Dn1 घोरतमं (for 'तरं). B2.4.5 रणं; B5 Dc1 Dn1 रणे; Dn2 Ds ततः; D2 तमः (for पुनः).

20 ^a) Ds.6 तु (for च). — ^b) G1 M योधानां. Dn2 युद्धशालिनां (sic); G1.4 M 'वालिनां. — ^c) G1 M काळ- (for कालः). Dn2 च (for दि). — ^d) B (except B4) Dc1 Dn1 भयानका; Ds.6 दुरत्यया; Dr. १ महाभया (for भयावहा).

21 ^a) Ds.6 विष्याथ (for चिच्छेद). — Ds om. (hapl.) 21^a-23^a. — ^d) S1 K1.8 तथा (for तदा). Dn2 D2.5 ससर्जं च शिताम्भारान्; Dr. १ सज्यं सविशिखोत्तमं; S (G5 missing) सशरं निशितेन च (G1 M ह).

22 Ds om. 22 (cf. v. 1. 21). — ^a) M1.2 ततः (for तस्य). — ^b) Dn2 दारुणी. — ^c) S2 साधुः; Dn2 Ds G1 M3-5 रुक्मः; M1.2 रुक्म- (for स्वर्णः). B4 -घंटाम् (for -दण्डाम्). — ^d) S2 कौमारः; K2 कंदार- (for कर्मार-). G5 -सार्जनां (for -सार्जिताम्).

स्वर्णदण्डामकुण्ठाग्रां कर्मारपरिमार्जिताम् ॥ २२
तामापतन्तीं चिच्छेद शिखण्डी बहुभिः शरैः ।
सापतन्मेदिनीं दीप्ता भासयन्ती महाप्रभा ॥ २३
अथान्यद्वनुरादाय गौतमो रथिनां वरः ।
प्राच्छादयच्छितैर्वाणैर्महाराज शिखण्डिनम् ॥ २४
स लाघमानः समरे गौतमेन यशस्विना ।
व्यपीदत रथोपस्थे शिखण्डी रथिनां वरः ॥ २५
सीदन्तं चैनमालोक्य कृपः शारद्वतो युधि ।
आजग्ने बहुभिर्वाणैर्जिघांसन्निव भारत ॥ २६
विमुखं तं रणे दृष्ट्वा याज्ञसेनि महारथम् ।
पाञ्चालाः सोमकाश्चैव परिववुः समन्ततः ॥ २७

तथैव तव पुत्राश्च परिववुर्दिजोत्तमम् ।
महत्या सेनया सार्धं ततो युद्धमभूत्पुनः ॥ २८
रथानां च रणे राजन्नन्योन्यमभिधावताम् ।
बभूव तुमुलः शब्दो मेघानां नदतामिव ॥ २९
द्रवतां सादिनां चैव गजानां च विशां पते ।
अन्योन्यममितो राजन्क्रूरमायोधनं वभौ ॥ ३०
पत्नीनां द्रवतां चैव पदशब्देन मेदिनी ।
अकम्पत महाराज भयत्रस्तेव चाङ्गना ॥ ३१
रथा रथान्समासाद्य प्रदुता वेगवत्तरम् ।
न्यगृह्णन्वहवो राजञ्शलभान्नायसा इव ॥ ३२
तथा गजान्प्रभिन्नांश्च सुप्रभिन्ना महागजाः ।

C. 7. 7597
B. 7. 169. 39
K. 7. 170. 39

23 Ds om. 23^a (cf. v. l. 21). — ^b) Dn² om. (hapl.) from शिखण्डी up to महाराज (in 24^d). Ds. 5 दशभिः; Ds. 6 निशितैः (for बहुभिः). — Ds om. 23^{cd}. — ^{cd}) B₂ Ds. 7 प्राप्ता; T G₂. 8 कृत्वा; G₃ भित्त्वा (for दीप्ता). T भासयन्ती. S K (K₅ missing) D₁ दिशो दश (for महाप्रभा). D₂. 5 सा पपात च मेदिन्यां शक्तिर्मेवविभूषिता.

24 Dn² om. up to महाराज (cf. v. l. 23). — ^a) S K₂-4 D₁ ततो; K₁ अतो (for अथ). — ^b) Ds. 5 वदतां (for रथिनां). — K₁. 2 om. (hapl.) 24^c-25^d. — ^c) Ds. 5. 6 T G₂-4 प्रच्छादयन् (Ds. 6 'त्' (for प्राच्छादयत्). — S₂ reads 24^d-26^d on marg.

25 K₁. 2 om. 25 (cf. v. l. 24). S₂ reads 25 on marg. — ^a) B₅ Ds S (G₅ missing) सं- (for स). — ^b) Ds. 5 महात्मना (for यशस्विना). — ^c) S₂ K₃ B D₁ Dn₁ M₃-5 न्यपीदत; K₄ D₁ विपी; Dn₂ T G₂-4 व्यसी; D₂. 5 आसी (for व्यपी). — ^d) T G₂-4 शिखण्डी बहुभिः शरैः.

26 S₂ reads 26 on marg. — ^a) B₅ D₂ [ए]वम् (for [ए]नम्). Ds. 5 आज्ञाय; Ds. 8 आसाद्य (for आलोक्य).

27 ^a) B D₁ Dn₁ D₁ G₁ M तु (for तं). B₄ om. (hapl.) from दृष्ट्वा up to रणे (in 29^a). — ^b) G₁ M₁. 2 महाबलं (for 'रथम्'). — ^c) B₁ Dn₁ D₁ पंचालाः.

28 B₄ om. 28 (cf. v. l. 27). — ^a) Ds. 6 तु

(for च). — ^a) K₁. 2. 4 B (B₄ om.) D₁ Dn₁ D₁. 2. 5 अवर्तत (for अभूत्पुनः).

29 B₄ om. up to रणे (cf. v. l. 27). — ^a) B (B₄ om.) D₁ D₃ रथिनां (for रथानां). Dn₂ D₂. 5 तु (for च). Ds. 6 ततो (for रणे). — Dn₂ om. (hapl.) 29^d-32^c. — D₂. 5 om. 29^{cd}. — ^c) Dn₁ D₇. 8 तुमलः. — ^d) K₄ गर्जताम्; S (G₅ missing) स्वन (for नद). B₃ मेघानामिव नदतां.

30 K₁ Dn₂ om. 30 (for Dn₂, cf. v. l. 29). — ^a) Ds. 6 चापि (for चैव). — Ds. 5 om. (hapl.) 30^b-31^a. — ^c) S₂ damaged. G₁ M₁. 2 अन्योन्यमभिधावतां.

31 Dn₂ om. 31 (cf. v. l. 29). Ds. 5 om. 31^a (cf. v. l. 30). — ^b) Dn₁ Ds. 5. 7. 8 M₃-5 पाद्- (for पद्-). — ^c) Ds. 5 अकंपयन् (for अकम्पत). — ^d) S₁ K₃ lacuna; K₁. 2. 4 D₁ सर्वतः (for चाङ्गना). Ds. 5 योषिन्मुग्धा भयादिव; S (G₅ missing) योषेव भयविकृता.

32 Dn₂ om. 32^{bd} (cf. v. l. 29). — ^a) M₁. 2 रथान् (for रथा). S (except G₁ M₁. 2; G₅ missing) रथं (for रथान्). Ds. 5 रथिनो रथमारुह. — ^b) Ds. 7 G₁ M₁. 2 प्रदुतान्. K₁. 2 D₁ वेगवत्तराः; G₁. 3. 4 M खग (G₃ 'ङ्ग' बहुतं (for वेगवत्तरम्). — ^c) S₂ B₁ Dn₁ Ds. 5. 7. 8 अगृह्णन् (Dn₁ 'ह्लाद्'; S (except G₁ M₁. 2; G₅ missing) व्यगृ (for न्यगृ). Ds. 6 बहुशो (for बहवो). K₁ न्यगृह्णताहरे राजन् (sic); K₂ D₁ न्यगृह्णताहरे रा. — ^d) S (G₅ missing) खगमा (for वायसा). Dn₁ शलभानामिवायती.

C. 7. 759b
S. 7. 169, 39
X. 7. 170, 40

तस्मिन्नेव पदे यत्ता निगृह्णन्ति स्म भारत ॥ ३३
सादी सादिनमासाद्य पदाती च पदातिनम् ।
समासाद्य रणेऽन्योन्यं संरब्धा नातिचक्रमुः ॥ ३४
धावतां द्रवतां चैव पुनरावर्ततामपि ।
बभूव तत्र सैन्यानां शब्दः सुतुमुलो निशि ॥ ३५
दीप्यमानाः प्रदीपाश्च रथवारणवाजिषु ।
अट्टयन्त महाराज महोल्का इव खाच्युताः ॥ ३६
सा निशा भरतश्रेष्ठ प्रदीपैरवभासिता ।

33 ^a) Ds राजन् (for गजान्). Dn2 D2 प्रभिन्ना-
गान्; S (G5 missing) 'ज्ञास्तु. — ^b) K4 B5 सं-;
G5 lacuna (for सु-). — ^c) Ś2 एकः (for एव). K1
Dn2 Ds यन्ता; D2.5 T G2-4 M3-5 याता; G1 M1.2
यातान् (for यत्ता). — ^d) Ś1 K2.3 D1.7.8 न्य (D1
नि)गृह्णन्ति (for निगृह्णन्ति). K1 निगृह्णांतः स भारत; T
G2-4 सुनिगृह्णन्ति भारत.

34 ^a) G1 सादिन. Ds आयातं (for आसाद्य).
M1.2 सादीन्सादिन आसाद्य. — ^b) Ś2 K4 D1.7.8 पदा-
तिश्च; B Dc1 Dn1 पत्तयश्च; Dn2 D2 पदातीयः; Ds
'ति च; Ds पदीन्नीयः (sic) (for पदाती च). Ds
पदातयः (for 'तिनम्). Ds S (G5 missing) पदातीश्चापि
पत्तयः (Ds 'श्च पदातयः). — ^d) B2.3 [अ]भिचक्रमुः; Dn1
[अ]तिचक्रमुः (for 'चक्रमुः). Ś K2 G4 संरब्धान् (Ś2
'व्या व्य)तिचक्रमुः.

35 ^a) Ds पततां (for द्रवतां). B Dc1 Dn1 D2.3.
7.8 चापि (for चैव). — ^c) B1-8 Dc1 Dn1 Ds S (G5
missing) तव (for तत्र). Ś2 सेनायां (for सैन्यानां).
— ^d) K4 B Dc1 Dn1 सुविपुलो; Dn2 Ds M2 तु तुमु-
(Ds 'म)लो; D1.8 सुतुमलो (for 'मुलो). D2.5 महान्
(for निशि).

36 ^a) T2 (before corr. as in text) G1 M1.2
प्रदीपाश्च; G2.4 सुदीपाश्च (for प्रदी).
37 ^b) T प्रदीपैर (for 'पैर). K2 D2 इव (for
अव). — ^c) Ds प्रतिमा (for 'मा). — After 37,
Ds ins. 1187*.

38 ^a) Ds प्राप्तं (for व्याप्तं). — ^b) Dn2 घोरं (for
लोके). B4 विनश्यति; Ds प्रनं; G1 M1.2 प्रणश्यते
(for 'ति). — ^d) Dc1 S (G5 missing) दीपैर्दीपैः (T
G2 'है)र (by transp.). K1.2.4 D1.7.8 अलंकृतैः;
B Dc1 Dn1 D2.3.8 T G2 इवस्ततः; Dn2 रणे कृतं (for

दिवसप्रतिमा राजन्बभूव रणमूर्धनि ॥ ३७
आदित्येन यथा व्याप्तं तमो लोके प्रणश्यति ।
तथा नष्टं तमो घोरं दीपैर्दीपैरलंकृतम् ॥ ३८
शस्त्राणां कवचानां च मणीनां च महात्मनाम् ।
अन्तर्दधुः प्रभाः सर्वा दीपैस्तैरवभासिताः ॥ ३९
तस्मिन्कोलाहले युद्धे वर्तमाने निशामुखे ।
अवधीत्समरे पुत्रं पिता भरतसत्तम ॥ ४०
पुत्रश्च पितरं मोहात्सखायं च सखा तथा ।

अलंकृतम्). Ds दीपैस्तैरवभासितैः. — Dn2 D2 ins.
after 38: Ds after 37:

1187* दिवं च पृथिवीं चैव दिशश्च प्रदिशस्तथा ।
रजसा तमसा व्यासा द्योतिताः प्रभया पुनः ।
[D2 ins. line 1 after 38^{ab}.]

39 ^a) K4 B Dc1 Dn1 Ds अस्त्राणां (for शं). — ^b)
Ds.6 पत्तीनां (for मणीनां). — ^d) B1 T दीपैस् (for
दीपैस्). Dn2 D2 M2-5 एव (for अव).

40 ^a) Ds.6 T G2.3 M2-5 कालोपमे; G1.4 M1.2
काले समे (G4 तथा) (for कोलाहले). Dn2 D2.5
तस्मिन्युद्धे महारौद्रे. — ^b) M2-5 तदा राजन् (for वर्त-
माने). — After 40^{ab}, B Dc1 Dn1 ins.:

1188* न केचिद्विदुरात्मानमयमस्मीति भारत ।
[Bom. ed. किंचिद् (for के).]

— ^c) Ds अववीत् (for अवधीत्). — ^d) Ds.6 G4
भारतसत्तम.

41 ^a) Ś1 K2 पितरं च तथा पुत्रः. — ^b) Dc1 Dn1
सखा तदा; Dn2 Ds.6-8 तथा सखा (by transp.);
M2 सखा यथा. — ^c) B Dc1 Dn1 स्वकीयं मातुलश्चापि;
G1 M1.2 संबंधिनश्च संबंधीन्. — ^d) Ś K2.3 D1 स्वक्षेत्रं
(for स्वकीयं). Ś1 (before corr.) Dn2 मातुलं. B
Dc1 Dn1 M2-5 स्वकीयश्चापि (B5 'श्वेव) मातुलं.

42 ^a) Ds.6 चान्ये (for परे). Ś1 K2 परात्मोद्दान्;
K2 D1.8 परांश्चैव; Dn2 स्वकीयांश्च (for परांश्चापि).
— ^b) Dn2 D2.5 S (G5 missing) निजमुस्त्रं भारत.
— ^c) Dn2 D2.5 राजन्; Ds.6 घोरं (for युद्धं).
— ^d) Ś1 K2 transp. रात्रौ and घोरं. D1.8 तदा (for
रात्रौ). B Dc1 Dn1 भीरुः; Dn2 Ds.6 युद्धं (for
घोरं). K4 B (except B2) Dc1 Dn D2.5 G1.2.4 M

संवन्धिन् च संवन्धी स्वस्तीयं चापि मातुलः ॥ ४१
स्वे स्वान्तरे परांश्चापि निजश्रुतिरेतरम् ।

निर्मर्यादमभूद्युद्धं रात्रौ घोरं भयावहम् ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥

१४५

संजय उवाच ।

तस्मिन्सुतमुले युद्धे वर्तमाने भयावहे ।
वृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणमेवाभ्यवर्तत ॥ १
संमृजानो धनुः श्रेष्ठं ज्यां विकर्षन्पुनः पुनः ।
अभ्यवर्तत द्रोणस्य रथं रुक्मविभूषितम् ॥ २
वृष्टद्युम्नं तदायान्तं द्रोणस्यान्तचिकीर्षया ।
परिवर्तुर्महाराज पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ ३

तथा परिवृतं दृष्ट्वा द्रोणमाचार्यसत्तमम् ।
पुत्रास्ते सर्वतो यत्ता ररक्षुर्द्रोणमाहवे ॥ ४
बलार्णवौ ततस्तौ तु समेयातां निशाशुखे ।
वातोद्धूतौ क्षुब्धसत्त्वौ भैरवौ सागराविव ॥ ५
ततो द्रोणं महाराज पाञ्चाल्यः पञ्चभिः शरैः ।
विव्याध हृदये तूर्णं सिंहनादं ननाद च ॥ ६
तं द्रोणः पञ्चविंशत्या विद्ध्वा भारत संयुगे ।

C. 7. 7615
B. 7. 170. 7
K. 7. 171. 7

भयानकं (Ks °वहौ); Ds महाभयं (for भयावहम्).

Colophon: Ks Ds Gs missing. — Sub-parvan: Editions घटोत्कचवचपर्व. — Adhy. name: Śs K1. 2. 4 B D (D4 missing) T G1. 8 M1. 2 रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — Adhy. no. (figures, words or both): Dn1 169; D2 170; Ds 64; T G1-4 M1. 2 165; M3-5 164. — Śloka no.: Dc1 Dn1 44.

145

☞ This adhy. is missing in Ks D4 Gs (cf. v. l. 7. 125. 14; 141. 35; 137. 9).

1 °) Śs K1. 2 D1-3. 5-8 T G2-4 तु तुमु (D4. 1. 8 °म)ले (for सुतु). — °) Ś1 K1-3 B3 (marg. as in text) D1 M3-5 भयानके; B2 D1 महाभये; G2. 4 महाहवे (for भयावहे). — °) Śs B5 अभ्यधावत; Ds °वर्तयव; G1 M अन्ववर्तत (for अभ्य°).

2 °) K (Ks missing) D1. 6 संमार्जयन्; B3 Dn1 संमृजानो; Dc1 संसमार्ज (sic); Dn3 D7. 8 M3. 4 संदधानो; Ds संमृद्वन्वै; T Gs. 4 संमृशानो (for संमृजानो). D2. 5 संदधानस्तु विशिखाञ्. — °) T G2-4

विकर्षश्च पुनः पुनः. — °) Ks. 4 B Dc1 Dn M3. 4 अभ्य-द्रवत; D2. 5 °वर्षत (for °वर्तत). — °) D2. 5. 7. 8 हेम-; M1. 2 रुक्म- (for रुक्म°).

3 °) K1 Ds. 6-8 तथा; B Dc1 Dn अथ; D2. 5 भृशं; S (Gs missing) द्रुतं (for तदा). D2 S (Gs missing) यातं; Ds यातं (for [आ]यान्तं). — °) Some MSS. पंचालाः.

4 °) Śs K1. 2 द्रोणमाचार्यसुत्तमं. — °) B1. 2 सततो (sic) (for सर्वतो).

5 °) Ds महार्णवौ (for बल°). — °) Ś1 K3 समं यातौ; Śs समीयातां; D2 समीयातां (for समेयातां). — °) Ś1 तत्रोद्धतौ; D2 वातोद्धतौ (for °द्धतौ). Dn2 कुद्ध- (for क्षुब्ध-). Ś1 K3 संश्रौ (for सत्त्वौ). — °) B5 यथा (for इव).

6 °) G1 M स तु (for ततो). — °) K1 Ds पांचालः (for °ल्यः). K4 D1 स ह (for शरैः). — Ds reads 6°-13° on marg. — °) T G2 विव्याध (for °ध). B4 Ds समरे (for हृदये). — After 6^{ab}, Ds reads 20°-21° for the first time, repeating it in its proper place. Ds om. 6°-7°. — °) D7. 8 सुदहं संदनास्थितं.

1-7. 7615
B, 7. 170. 7
C. 7. 171. 7

चिच्छेदान्येन भस्मेन धनुरस्य महाप्रभम् ॥ ७
धृष्टद्युम्नस्तु निर्विघ्नो द्रोणेन भरतर्षभ ।
उत्तसर्ज धनुस्तूर्णं संदश्य दशनच्छदम् ॥ ८
ततः क्रुद्धो महाराज धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
आददेऽन्यद्भुतः श्रेष्ठं द्रोणस्यान्तचिकीर्षया ॥ ९
विकृष्य च धनुश्चित्रमाकर्णात्परवीरहा ।
द्रोणस्यान्तकरं घोरं व्यमुजत्सायकं ततः ॥ १०
स विस्मृतो बलवता शरो घोरो महामृधे ।
भासयामास तत्सैन्यं दिवाकर इवोदितः ॥ ११

7 Ds om. 7^{ab} (cf. v. l. 6). Ds reads 7 on marg. —^b) Ds भरत (for भा). Ds सत्तम (for संयुगे). —^a) B1-4 Dc1 Dn1 Ds महास्वनं; B5 त्मनः (for प्रभम्).

8 Ds reads 8 on marg. —^a) Ś K1-3 D1.6-8 च (for तु). —^b) S (Gs missing) रणे द्रोणेन भारत. —^c) Dn2 D2.5 उत्सृज्यत (Dn2 'ज्य च' धनुः क्षीघ्रं. —^d) T G2-4 संदश्यदशनच्छदः.

9 Ds reads 9 on marg. —^c) Ś1 आदधे; Ś2 K1.2.4 Ds G1.3.4 M आदाय (for आदधे). S (Gs missing) दिव्य (for श्रेष्ठ). Ds आददानो धनुः श्रेष्ठ. —^d) = 3^b. G4 द्रोणस्यान्तं चिकीर्षया.

10 Dn1 om. 10. Ds reads 10 on marg. —^a) B Dc1 स विकृष्य (for विकृष्य च). Dn2 D2.3.7.8 S (Gs missing) तद् (for च). Ś2 damaged; K4 तत्र; Dn2 D2.5 श्रीमान्; Ds S (Gs missing) श्रेष्ठम् (for चित्रम्). — K1 reads 10^{ab} twice. —^b) Ś2 ** णं (for आकर्णात्). G1 M1.2 आकर्णपरिपूरितं. —^c) Dn2 D2.5 [अ]प्यन्तकं (for [अ]न्तकरं). Ś K1 (second time). 2-3 Ds.7 रौद्रं; K1 (first time) चित्रं (for घोरं). —^d) D2.5 महत्; G1 M1.2 तथा (for ततः). Ds उत्सृज्यसायकोत्तमं.

11 Ds reads 11 on marg. —^a) G1.3.4 M चोत्सृष्टो (for विस्मृतो). —^b) Dn2 D2.5 तस्मिन्नौद्रे (for शरो घोरो). G1 M1.2 शरो हेमपरिष्कृतः. —^c) B Dc1 तापयामास तत्सैन्यं.

12 Ds reads 12 on marg. —^a) B Dc1 Dn D2.3.5 G1 M1.2 तु दृष्ट्वा (by transp.); M3-5 दृष्ट्वा स. —^b) B5 Dn2 D2.3.5.7.8 T G1-4 M1.2.5 (sup. lin.

तं दृष्ट्वा तु शरं घोरं देवगन्धर्वमानवाः ।
स्वस्त्यस्तु समरे राजन्द्रोणाचेत्युबुवन्वचः ॥ १२
तं तु सायकमप्राप्तमाचार्यस्य रथं प्रति ।
कर्णो द्वादशधा राजंश्चिच्छेद कृतहस्तवत् ॥ १३
स छिन्नो बहुधा राजन्सूतपुत्रेण मारिष ।
निपपात शरस्तूर्णं निकृत्तः कर्णसायकैः ॥ १४
छित्त्वा तु समरे बाणं शरैः संनतपर्वभिः ।
धृष्टद्युम्नं रणे कर्णो विव्याध दशभिः शरैः ॥ १५
पञ्चभिर्द्रोणपुत्रस्तु स्वयं द्रोणश्च सप्तभिः ।

as in text) -दानवाः (for -मानवाः). —^d) G1.3.4 M द्रोणस्य (for द्रोणाव्य).

13 Dn1 om. 13^{ab}-14^b; Dc1 reads the same on marg. Ds reads 13^{ab} on marg. —^a) B2.5 Ds द्वाय-कम् (for सा). Ś2 B आयातम् (for अप्राप्तम्). —^c) Ś2 कृतो (sic); K1 D1.8 कृतो (for कर्णो). Ś1 Ks चकतः; Dc1 कर्णस्तु; D7 कर्णो वि-; Ds कर्णोपि (for कर्णो द्वा). —^d) Ś K (Ks missing) D1.8 om. (hapl.) 13^d-14^a. Dn2 reads 13^d-15^b twice.

14 For the repetition in Dn2, cf. v. l. 13. Ś K (Ks missing) D1.8 om. 14^a; Dn1 om. 14^{ab} (for all, cf. v. l. 13). M3-5 om. 14^{ab}. Dc1 reads 14^{ab} on marg. —^a) T G2-4 संछिन्नो; G1 संभिन्नो; M1.2 स भिन्नो (for स छिन्नो). — Ds reads 14^b-15^d on marg. —^b) Ś1 -पुत्रो हि (for -पुत्रेण). Ś2 damaged; Ks B धन्विना (for मारिष). Dn2 (both times) D2.3.7.8 धृष्टद्युम्नस्य मारिष (D7.8 भारत). —^c) Ds तुणं (sic) (for तूर्णं). —^d) K2.8 Dn2 (both times) D2.5 निकृत्तः; Ds निकृत्तं (for निकृत्तः). Ś2 -मार्गणैः (for -सायकैः). B Dc1 Dn1 निर्विघ्नो भुजगो यथा; D7.8 कृतः कर्णस्य सायकैः.

15 For the repetition in Dn2, cf. v. l. 13. Ds reads 15 on marg. K2-4 B2 om. 15^{ab}. —^a) Ds G1 M भित्त्वा (for छित्त्वा). Ś1 K1 D1.2.6 च; Ś2 स (for तु). Ś2 राजन्; B5 Dn1.2 (both times) बाणव (for बाणं). —^b) Dn2 (first time) om. संनत. —^c) Dc1 Dn2 D2.5 ततः; S (Gs missing) पुनः (for रणे). —^d) T G2 विव्याध (for 'ध'). Ś2 बहुभिः; K4 Dn2 D2.5 निशितैः (for दशभिः).

16 ^a) G1 M1.2 च (for तु). —^b) N (except Ś1 Dn2; Ks Ds missing) तु (for च). Dn2 D2.5

शल्यश्च नवमिर्वाणैस्त्रिभिर्दुःशामनस्तथा ॥ १६
दुर्योधनश्च विंशत्या शकुनिश्चापि पञ्चभिः ।
पाञ्चाल्यं त्वरिताविध्यन्सर्व एव महारथाः ॥ १७
स विद्धः सप्तमिर्वीरैर्द्रोणत्राणार्थमाहवे ।
सर्वानसंभ्रमाद्राजन्प्रत्यविध्यत्रिभिस्त्रिभिः ।
द्रोणं द्रौणिं च कर्णं च विव्याध तव चात्मजम् ॥ १८
ते विद्धा धन्विना तेन दृष्टद्युध्नं पुनर्मृधे ।
विव्यधुः पञ्चमिस्तूर्णमैकैको रथिनां वरः ॥ १९
द्रुमसेनस्तु संकुद्धो राजन्विव्याध पत्रिणा ।

पंचभिः (for सप्तभिः). — °) Ds शल्यं (for शल्यश्च).
Ś K1.2.4 Dc1 Dn D1.3.6 तु (for च). Ś K (Ks
missing) D1.2.5-8 दशमिर् (for नवमिर्). Dn2
महैस् (for बाणैस्). — °) D3 तदा (for तथा).

17 °) B4 om. from श्र विंशत्या up to द्रोणं
(in 15°). K3.4 B (B4 om.) D (D2 missing) तु (for
च). — °) Ś K (Ks missing) B5 D1.3.6-8 सप्तभिः
(for पञ्चभिः). — °) Ś2 पांचालं (for 'ल्यं). Dn1
त्वरया; Ds.6 क्षिप्रम्; G2 परितो (for त्वरिता). Ś K1.2
[आ]विध्य; D3 [आ]दिद्य (for [अ]विध्यन्). D5 पांचाल्यं
स ततो विध्य.

18 B4 om. up to द्रोणं (cf. v. l. 17). — °) Ś1
D8 वीरैर्; Ds.6 बाणैर् (for वीरैर्). — °) Ś K1-3
D1.7.8 दृष्टद्युध्नस्तथा (Ś1 K3 'द्रुस्तथा'; K2 'सो यथा')-
हवे; K4 द्रोणस्त्रायं महाहवे; Ds.8 द्रोणत्राणाय (D5
'शै-') संयुगे. — °) Ś K1-3 D1.3.7 असंभ्रमं (Ś2 'मार्';
D7 'मो'). Dn2 D2.5 स चापि प्रतिविव्याध; D5 स सर्वो-
न्संभ्रमाद्राजन्. — °) K1.2 प्रत्यविध्यन् (sic); Dn2 D2.5
सर्वानिव (for प्रत्यविध्यन्). Ś2 B3 Ds.6 T G2-4 शरैः
(for the second त्रिभिः). — °) Dn2 D2.5 S (except
G4; G5 missing) transp. द्रौणिं (Dn2 'णं') and कर्णं.
— °) T G1.2 विव्याध (for 'ध). Ś2 K1.2.4 B Dc1
Dn1 D1.3.6-8 M1.2 transp. तव and च. Dn2 D2.5
विव्याध तनयं त (D2 'यस्त' व).

19 °) K4 भिन्ना (for विद्धा). Dn2 D2.5 त्वरायुक्तो
महाराज. — °) Ś K (Ks missing) ततो; D8 महा-
(for पुनर्). Dn2 D2.5 दृष्टद्युध्नो महामृधे. — °)
B4 समरे (for पञ्चमिस्). G1 M1.2 चैव (for तूर्णम्).
Dn2 विव्याधः समवेतास्ते (sic); D2.5 विव्यधुः समवेतास्ते;
D7.8 'धुः पंचविंशत्या; T G2 'धुश्चैवमैकैकं; G3.4 'धुश्चै-
नमैकैकं; M2-5 पंचमिर्विव्यधुश्चैनम्. — K1 om. (hapl.)

त्रिभिश्चान्यैः शरैस्तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ २०
स तु तं प्रतिविव्याध त्रिभिस्तीक्ष्णैरजिह्वैः ।
स्वर्णपुङ्खैः शिलाधौतैः प्राणान्तकरणैर्युधि ॥ २१
मल्लेनान्येन तु पुनः सुवर्णोज्ज्वलकुण्डलम् ।
उन्ममाथ शिरः कायाद्रुमसेनस्य वीर्यवान् ॥ २२
तच्छिरो न्यपतद्भूमौ संदद्यौष्ठपुटं रणे ।
महावातसमुद्धूतं पक्कं तालफलं यथा ॥ २३
तांश्च विद्धा पुनर्वीरान्वीरः सुनिशितैः शरैः ।
राधेयस्याच्छिनद्भल्लैः कार्मुकं चित्रयोधिनः ॥ २४

19^d-20^r. — °) T G2-4 पंचमी (for एकैको). B Dc1
Dn1 G2.4 M2-5 वराः (for वरः). Dn2 D2.5 सुवर्णं (D5
'च' तो भैरवात्रवान्; D7.8 प्रत्येकं रथिनां वरं).

20 K1 om. 20^{ab} (cf. v. l. 19). — °) S (G5
missing) यु (G4 M2.4 द्रु) मल्लेनस् (for द्रुमसे'). D8
सु- (for तु). Ś1 K3 तं (for सं). — °) S (G5
missing) कर्णं (for राजन्). T G2 विव्याध (for 'ध).
— °) Dn2 D2.5 पुनश्च विशिखैस्तूर्णं. — D3 reads
20^d-21^r for the first time after 6^{ab}.

21 For the repetition in D3, cf. v. l. 20. — °)
T G2-4 च (for तु). T G2 विव्याध (for 'ध). — °)
D2 रणे (for युधि). D5 प्राणांतकरणे रणे.

22 °) T G2-4 स; G1 M1.2.4.5 च; M2 lacuna
(for तु). — °) G1 M1.2 कर्णोज्ज्वलकुण्डलं. — °) Ś2
उम**; K1.4 D1 उच्चकर्त; K2 B Dc1 Dn1 निचकर्त
(for उन्ममाथ). — °) T G (G5 missing) युमस्ते-
नस्य; M1.2 युमसे'; M3.4 द्रुमस्ते' (for द्रुमसे').
Dn2 D2.5 संयुगे (for वीर्यवान्).

23 °) Dn2 D2.5 प्रापतद् (for न्य'). — °) D2
S (G5 missing) संदद्यौष्ठ- — °) D5.8 समुद्धूतं. — °)
K1 B1.2 पक्कं; D5 फलं (for पक्कं). B3 वने (for
यथा). — After 23, S (G5 missing) ins.:

1189* युमस्तेन हतं दृष्ट्वा दृष्टद्युध्नः प्रतापवान् !

कर्णमभ्यद्रवद्राजन्सायकैर्बहुभिः शितैः ।

[(L. 1) M2-5 द्रुमसेनं. — (L. 2) M अभ्यर्दयद्
(for 'द्रवद्').]

24 Dn1 repeats 24^{ab} after 23^{ab}. — °) Dn1
(first time) स; D2 तु (for च). K3 B2 वीरो;
K4 Dn1 (first time). n2 D2 योधान् (for वीरान्). D5
तांश्च विव्याध वीरस्तु. — °) D2 तु (for सु). D5

7. 7633
7. 170. 24
7. 171. 24

C. 7. 7634
B. 7. 170. 25
K. 7. 171. 25

न तु तन्ममृषे कर्णो धनुषश्छेदनं तथा ।
निकर्तनमिवात्युग्रो लाङ्गूलस्य यथा हरिः ॥ २५
सोऽन्यद्रनुः समादाय क्रोधरक्तेक्षणः श्वसन् ।
अभ्यवर्षच्छरौधैस्तं धृष्टद्युम्नं महाबलम् ॥ २६
दृष्ट्वा तु कर्णं संरब्धं ते वीराः पट्यर्थभाः ।
पाश्चात्यपुत्रं त्वरिताः परिवशुर्जिघांसया ॥ २७
पण्णां योधप्रवीराणां तावकानां पुरस्कृतम् ।
मृत्योरस्यमनुप्राप्तं धृष्टद्युम्नममंसहि ॥ २८
एतस्मिन्नेव काले तु दाशार्हो विकिरञ्शरान् ।
धृष्टद्युम्नं पराक्रान्तं सात्यकिः प्रत्यपद्यत ॥ २९

पुनर्योधाः सहस्रशः. — °) Ks बाणैः (for मल्लैः).
Bs धन्विनः (for योधिनः).

25 °) Bs स (for न). Dn2 D2.5 S (G5 missing)
च (for तु). — °) Ś1 K (K5 missing) D1 तदा (for
तथा). Ds धनुश्छेदतस्तथा (sic). — After 25^{ab}, Dn1
repeats 24^{ab}. — °) B4 D3.5 T G2-4 विकर्तनम्; Dn2
D2.5 विलेखं (for निकर्तनं). B Dc1 Dn1 G4 [अत्युग्रं
(for 'ग्रे'). — °) Ś K2.3 B1 (marg. as in text). S
Dc1 D1.3.5 Cd महा-; K1 महान् (for यथा).

26 °) Ś K1-3 D1 सोऽन्यत्कार्यकमादाय; D5.7.8 G1
M1.2 सोऽन्यत्कद्रुपरादाय. — °) Śs K1 D3.5 G1.2.4 M
क्रोधाद् (for क्रोध-). — °) K4 B4 D1 अभ्यवर्षन्;
Dn1 अभ्यवर्षन्; D2.5 अभ्यवर्षन् (for अभ्य-). Dn2
D2.5.7.8 शरौघेण (for 'घैस्तं'). — °) D2.5 महारथः;
S (except G1 M1.2; G5 missing) बलः (for

27 °) K4 B Dc1 Dn D2.5 कर्णं तु (by transp.).
Ś Ks संरब्धास्. — °) K1 षण्णरर्षभाः; D2 भरतर्षभाः;
D5.7.8 पार्षतर्षभं; S (G5 missing) षण्महारथाः (for
षट्यर्थभाः). Cd cites षट्थाः. — °) Dn2 D2.5.7.8
S (G5 missing) पांचालपुत्रं. Ś K (K5 missing) D1
स.5 संहृष्टाः; D1.8 संरब्धाः (for त्वरिताः). — °) Dn2
D2.5 जिघांसवः (for 'या').

28 °) G1 M यौध- (for बोध-). — °) Ś1 (marg.
as in text).2 पुरस्कृतान्; Bs पुरःस्थितं; Dn1 पुरस्ततः;
D1.3 पुरःसरं (for पुरस्कृतम्). — °) T G2-4 धृष्टद्युम्नम्
(for मृत्योरस्यम्). — °) T G2-4 मृत्युराष्टम् (G2 'लो-
कम्' (for धृष्टद्युम्नम्). Dn2 D2.5 मेनिरे सैनिका विभो

तमायान्तं महेष्वासं सात्यकिं युद्धदुर्मदम् ।
राधेयो दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यदजिह्वगैः ॥ ३०
तं सात्यकिर्महाराज विव्याध दशभिः शरैः ।
पश्यतां सर्ववीराणां मागास्तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ३१
स सात्यकेस्तु बलिनः कर्णस्य च महात्मनः ।
आसीत्समागमो घोरो बलिवासवयोरिव ॥ ३२
त्रासयंस्तलघोषेण क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ।
राजीवलोचनं कर्णं सात्यकिः प्रत्यविध्यत ॥ ३३
कम्पयन्निव घोषेण धनुषो वसुधां बली ।
सूतपुत्रो महाराज सात्यकिं प्रत्ययोध्यत् ॥ ३४

(D5 भृशं).

29 °) S (G5 missing) विसृजन् (for विकिरन्).
— °) B Dc1 Dn1 परित्रातुं; D1.3 च संभ्रातं (for परा-
क्रान्तं). — °) B4 प्रत्यदृश्यत; Dn2 D2.5 पश्यं (Dn2
प्रत्य-रक्षत; D5 समपद्यत (for प्रत्य-).

30 °) Dn2 D2.5 तमापततं संप्रेक्ष्य. — °) G1 सा-
त्वदं; M सात्वतं (for सात्यकिं). — °) Dn2 D2.5
ततो विव्याध संयुगे.

31 °) B4 D2.5 सात्यकिं. — °) T G2 विव्याध (for
'ध'). D2.5 G1 M1.2 बहुभिः (for दशभिः). — °) S
(G5 missing) सैन्यानां (for -वीराणां). — °) Ś2 [अ]थ
(for च).

32 °) K1.2 D1 सु-; M3.5 च (for तु). Bs
सात्यकेर्बलिनो राजन्; D5 G1 M1.2 सात्यकेश्वापि (D5
'श्वेव' बलिनः. — °) K4 B D (D4 missing) S
(except G1 M1.2; G5 missing) राजन् (for घोरो).
— °) K1.2 बलि- (for बलि-).

33 °) D1.3 आसयन् (for त्रासयन्). Dn2 D2.5
रथः; M3 तम- (for तल-). — °) K1.2 D1 क्षत्रिय-
र्षभम्. — °) D5 T G2-4 लोचनः. K1 तत्र; K2 राजन्;
D5 G3 कर्णः (for कर्णं). — °) B5 D2.5.7 सात्यकिं.
Ś2 प्रत्यविध्य (sic) (for प्रत्यविध्यत). D5 corrupt.

34 °) Śs K1.2 तल- (for इव). — °) Dn2 D3
T G2-4 धनुषा (for 'षो').

35 °) Śs D5.7.8 विपाट-; G1 M1.2 विपाटैः (for
विपाट-). D2.5 कर्ण- (for कर्णि-). — °) Ś1 K3

विपाठकृष्णिनाराचैर्वत्सदन्तैः क्षुरैरपि ।

कर्णः शरशतैश्चापि शैनेयं प्रत्यविध्यत ॥ ३५

तथैव युयुधानोऽपि वृष्णीनां प्रवरो रथः ।

अभ्यवर्षच्छरैः कर्णं तद्युद्धमभवत्समम् ॥ ३६

तावत्काश्च महाराज कर्णपुत्रश्च दंशितः ।

सात्यकिं विव्यधुस्पूर्णं समन्तान्निशितैः शरैः ॥ ३७

अक्षरैश्चापि संवार्य तेषां कर्णस्य चाभिभो ।

अविध्यत्सात्यकिः क्रुद्धो वृषसेनं सनान्तरे ॥ ३८

तेन बाणेन निर्विद्धो वृषसेनो विशां पते ।

न्यपतत्स रथे मूढो धनुर्लसृज्य वीर्यवान् ॥ ३९

ततः कर्णो हतं मत्वा वृषसेनं महारथः ।

पुत्रशोकाभिसंतप्तः सात्यकिं प्रत्यपीडयत् ॥ ४०

पीड्यमानस्तु कर्णेन युयुधानो महारथः ।

विव्याध बहुभिः कर्णं त्वरमाणः पुनः पुनः ॥ ४१

स कर्णं दशमिविद्धा वृषसेनं च सप्तभिः ।

सहस्तावापधनुषी तयोश्चिच्छेद सात्वतः ॥ ४२

तावन्ये धनुषी सज्ये कृत्वा शत्रुभयंकरे ।

युयुधानमविध्यतां समन्तान्निशितैः शरैः ॥ ४३

वर्तमाने तु संग्रामे तस्मिन्वीरवरक्ष्ये ।

अतीव शुश्रुवे राजन्गाण्डीवस्य महास्वनः ॥ ४४

श्रुत्वा तु रथनिर्घोषं गाण्डीवस्य च निस्वनम् ।

सूतपुत्रोऽब्रवीद्राजन्दुर्योधनमिदं वचः ॥ ४५

चात्यैः; Śs damaged; T G₂₋₄ M₃₋₅ चित्तैः; G₁ M_{1.2} तीक्ष्णैः (for चापि). —^d) D₃ शैनेयं प्रत्ययुध्यत.

36 ^a) Bom. ed. युध्यमानो (for युयुधानो). —^b) K₄ D₂ D_{3.5} युधि; G_{1.4} M रथी (for रथः). —^c) B₁ तूर्णं (for कर्णं).

37 ^a) D_{3.5} तु (for च). D₂ D_{3.5} कर्णं प्रमुखतः कृत्वा. —^b) D_{3.5} तु (for च). K_{2.3} D₁ G₁ M दंशितः; D_{1.5} T G₂ दंशिताः. B (except B₄) D₂ G_{3.4} कर्णपुत्राश्च दंशिताः (G_{3.4} 'सि') ताः; D₂ D_{3.5} पुत्रास्त्वपि विशां पते. —^c) D₅ G₃ विविधुस्; T G₂ विव्यधुस् (for 'धुस्'). D₂ D_{3.5} सत्रै (for तूर्णं). —^d) D₁ निशितः* (for निशितैः).

38 ^a) D₂ शस्त्रैर् (for अं). —^b) Ś₂ चाभिभो; K₁ चाविभुः; K₂ D₁ चाभिभुः; K₄ B D₂ D_{3.5} वा विभो; D₂ चाविभो; D_{1.5} चाभिभोः (for 'भो'). —^c) Ś K (K₅ missing) विव्याध (for अविध्यत्). Ś₁ K₃ D₂ तूर्णं (for क्रुद्धो). D_{2.5} अविध्यत्सायकैः स्तूर्णं.

39 ^a) D_{3.5} निर्विद्धो (for निर्विद्धो). —^b) Ś₂ K_{1.2} D₂ महाद्युतिः; D_{2.5} महद्युधि (for विशां पते). —^c) Ś K₁₋₃ स्व (K₁ सु) रथान्; B_{1.2} D₂ D_{3.5} स्वरथे; D₂ च रथे; D_{1.1.5} स (D₂ च) रणे (for स रथे). D₂ D₂ तूर्णं; G₁ M₂ रुग्णो; M₁ विरुग्णो (sic) (for मूढो). D₅ प्रपतत्स रथे तूर्णं; T G₂₋₄ M₃₋₅ न्यपीदत्समरे (M₃₋₅ 'दत्स' रथे) वीरो.

40 ^b) K₄ B D (D₄ missing) G₁ M महारथं (for

रथः). —^c) Ś₁ K₃ om. (hapl.) 40^a-41^b. —^d) D₅ प्रत्यविध्यत; D₃ पीडयन् (for पीडयत्).

41 Ś₁ K₃ om. 41^{ab} (cf. v. l. 40). —^b) Ś₂ सात्यकिः स महारथः. —^c) T G₂ विव्याध (for 'ध'). —^d) T G₂₋₄ त्वरन्बाणैः (for 'माणः').

42 ^b) K₄ D₂ D_{3.5} S (G₅ missing) पंचभिः (for सप्तभिः). —^c) Ś₂ K_{1.2} D_{2.5} सहस्तौ चा (D_{2.5} 'स्ताच्चा') पि धनुषी; D_{1.5} सहसा चापधं; T (G₂₋₄ हस्तावापे (G₁ 'पौ') च धं; G₁ M सवामहस्ते धं. —^d) D₂ D_{3.5} सात्यकिः (for सात्वतः).

43 ^a) G₁ M_{1.2} द्वावन्ये. K_{3.4} D₂ D_{3.5} सज्ये (for सज्ये). —^b) D₅ भयंकरौ. —^c) Ś₁ D_{2.5} अयुध्यतां (for अवि').

44 ^a) D₂ तथा रौद्रे; D₅ G₁ M_{1.2} तथा युद्धे (for तु संग्रामे). —^d) D₃ गांजीवस्य. K₂ महात्मनः; D_{2.5} च धन्विनः; T G₂₋₄ महान्स्वनः; G₁ M_{1.2} स्वनो महान् (for महास्वनः).

45 D_{2.5} M₃ om. (?hapl.) 45^{ab}. —^b) D_{1.5} गांजीवस्य. Some MSS. च निःस्वनं; B₄ D_{3.5} महास्वनं (for च नि'). —^d) D_{1.5} तव पुत्रम् (for दुर्योधनम्). Ś K (K₅ missing) D₁ दुर्योधनरथं प्रति.

46 Before 46, M₃₋₅ ins. कर्ण उवाच. —^a) K₁ शर्वा; D₂ D₂ सर्वा; D₅ सर्वा; G₁ M सर्वं (for सर्वां). B_{2.5} शरीन्; D₂ बलीन्; D₂ D₂ चम्; D₅ चमूर; D₅ शिबी; G₁ M बलं (for शिबीन्). D_{2.5}

7. 7654
7. 170, 45
7. 171. 45

C. 7. 7655
B. 7. 170. 46
K. 7. 171. 46

एष सर्वाञ्जिनीहत्वा मुख्यश्च नरर्षभान् ।
पौरवांश्च महेश्वासान्गाण्डीवनिनदो महान् ॥ ४६
श्रूयते रथघोषश्च वासवस्येव नर्दतः ।
करोति पाण्डवो व्यक्तं कर्मोपाधिकमात्मनः ॥ ४७
एषा विदीर्यते राजन्वहुधा भारती चमूः ।
विप्रकीर्णान्यनीकानि नावतिष्ठन्ति कर्हिचित् ४८
वातेनेव समुद्धूतमभ्रजालं विदीर्यते ।
सव्यसाचिनमासाद्य भिन्ना नौरिव सागरे ॥ ४९
द्रवतां योधमुख्यानां गाण्डीवप्रेषितैः शरैः ।

हिन्यान् (sic) (for हत्वा). —^δ S K (Ks missing) युध्यतश्च; B₁ Dn₁ मुख्यंश्चैव; Ds.^६ सरयांश्च; D₁.^८ मुख्यान्सर्व- (for मुख्यतश्च). D₁ युध्यतश्च नरर्षभः. —^० Dn D₂.^{५,७} S (Gs missing) कौरवांश्च (for पौ). B Dc₁ Dn₁ महेश्वासो (for 'सान्'). — After 46^{ad}; B Dc₁ Dn₁ ins.:

1190* विक्षिपद्युत्तमं धनुः ।

पार्थस्तत्रैव नियतं.

[(L. 1) B₈ सुनहद् (for उत्तनं). — (L. 2) Bom. ed. पार्थो विजयते तत्र.]

—^d D₁.^८ गांजीव- (for गाण्डीव-).

47 ^a) T वा (for च). K₄ Dn₂ D₁.^{२,५,७,८} G₁₋₄ M श्रूयते रथ (D₂.^५ वज्र)निर्घोषो. —^δ K₁ नन्मतः (sic); K₂ नर्दतः; Dn₂ D₂.^५ गजैतः; D₈ मर्दनः (for नर्दतः). — K₂ om. 47^{ad}. —^० D₁.^८ गांजी- (D₁ 'जी')वो (for पाण्डवो). S (Gs missing) निलयं (for व्यक्तं). —^d S K₁ कर्मोपाधिकमात्मनः; B₂.^{४,५} Dn₂ D₂.^५ कर्मोपाधिकं; D₈ कर्मोपाधिकं; D₁.^८ कुद- रूपः क्षयं पुनः. Cd cites औपाधिकं.

48 ^a) D₁ विदीर्यते; G₁ M हि दीर्यते (for विदी°). Dn₂ D₂.^५ एकः (Dn₂ 'व' पार्थो महाराज. —^δ) M₃ दीर्यते (for भारती). Dn₂ मर्दयत्सुमहाचमूः; D₂.^५ सुद- येत्सुमहा (D₈ 'स महा')चमू. — After 48^{ad}; S₁ K₃ read 49^{ad}. D₈ om. 48°-50°. —^० K₃ Dn₂ D₂.^{५,६} [अ]नि- कानि (for [अ]नी°). B₈ एवं कीर्णान्यनीकानि. —^d B Dc₁ Dn₁ न हि; G₁ M₁.^२ नात्र; M₃-^५ तात (for नाव-). S₁ K₃ कुत्रचित् (for कर्हि°).

49 D₈ om. 49 (cf. v. l. 48). —^a) B₁-^३ Dc₁ Dn₁ वातैरिव; D₈ G₁ M₁.^२ नैव (for 'नेव'). D₈

विद्वानां शतशो राजञ्श्रूयते निनदो महान् ।
निशीथे राजशार्दूल स्तनयित्तोरिवाम्बरे ॥ ५०
हाहाकाररवांश्चैव सिंहनादांश्च पुष्कलान् ।
शृणु शब्दान्बहुविधानर्जुनस्य रथं प्रति ॥ ५१
अयं मध्ये स्थितोऽस्माकं सात्यकिः सात्वताधमः ।
इह चेष्टभ्यते लक्ष्यं कृत्स्नाञ्जेष्यामहे परान् ॥ ५२
एष पाञ्चालराजस्य पुत्रो द्रोणेन संगतः ।
सर्वतः संवृतो योयै राजन्पुरुषसत्तमैः ॥ ५३
सात्यकिं यदि हन्यामो घृष्टद्युम्नं च पार्षतम् ।

समुद्धूतम्. —^δ T G₂₋₄ मेघ- (for अम्भ-). Dn D₂.^{५,६} विद्वां (D₈ 'शी')यते (for विदी°). — S₁ K₃ read 49^{ad} after 48^{ad}. —^० T G₂₋₄ आलोक्ष्य (for आसाद्य).

50 D₈ om. 50 (cf. v. l. 48). T G₂₋₄ om. 50. —^a) G₁ M चौध- —^δ D₁.^{७,८} गांजी (D₈ 'डी')व- प्रेरितैः शरैः. —^० Dn₂ D₂.^५ पततां समरे राजन्. —^d) B निस्वनो; Dc₁ Dn₁ निःस्वनो (for निनदो). G₁ M गजानां श्रूयते स्वनः (M₃-^५ वज्रिः). — After 50^{ad}, S K (Ks missing) B Dc₁ Dn D₂.^{५,६} read 51^{ad} for the first time, repeating the same in its proper place. D₁.^{७,८} om. 50°-51°. G₁ M read 50^{ad} after 51. —^०) G₁ M रथ- (for राज-).

51 D₁.^{७,८} om. 51^{ad} (cf. v. l. 50). S K (Ks missing) B Dc₁ Dn D₂.^{५,६} read 51^{ad}, for the first time, after 50^{ad}. —^०) S₂ K₁.^२ (all second time) रथ- (for शृणु). B₈ (second time) D₈ च बहुषो (D₈ 'घा') (for बहुविधान्). S K (Ks missing) B Dc₁ Dn D₂.^{५,६} (all first time) शृणु दुन्दुभिनिर्घोषम्. —^d) B₈ (second time) ह्यर्जुनस्य. — After 51, G₁ M read 50^{ad}.

52 ^a) S K₁-^३ अद्य (for मध्ये). —^δ) S₂ सात्यकिः पुरुषाधमः; B Dc₁ Dn₁ D₃.^६ G₁ M₁.^२ 'किः सात्वतां वरः; D₁ 'किः शत्रुतापनः; D₈ 'किः सत्यविक्रमः. — D₈ om. 52^{ad}. —^०) S K₁.^२ Dc₁ Dn₁ लक्ष्यते; D₈ लभते (for लभ्यते). T G₁.^८ M₁.^२ Cd लक्षं (for लक्ष्यं). —^d) S₂ K₁.^२ सर्वाञ्च; D₂.^६ कृत्स्नं; G₁ M अन्यान् (for कृत्स्नाञ्च).

53 ^a) S K (Ks missing) Dn₂ एवं (for एष). Some MSS पंचाल- —^δ) M₃-^५ संयुगे (M₄ 'ते') (for संगतः). D₂.^५ द्रोणपुत्रेण संगतः. — D₈ om. 53^{ad}. —^०) B Dc₁ Dn₁ राजन्; Dn₂ T G₂₋₄ M₁.^२

असंशयं महाराज ध्रुवो नो विजयो भवेत् ॥ ५४
 सौमद्रवदिमौ वीरौ परिवार्य महारथौ ।
 प्रयतामो महाराज निहन्तुं वृष्णिपार्षतौ ॥ ५५
 सव्यसाची पुरोऽभ्येति द्रोणानीकाय भारत ।
 संसक्तं सात्यकिं ज्ञात्वा बहुभिः कुरुपुंगवैः ॥ ५६
 तत्र गच्छन्तु बहवः प्रवरा रथसत्तमाः ।
 यावत्पार्थो न जानाति सात्यकिं बहुभिर्वृतम् ॥ ५७
 ते त्वरध्वं यथा शूराः शराणां मोक्षणे भृशम् ।
 यथा तूर्णं व्रजत्येष परलोकाय माधवः ॥ ५८
 कर्णस्य मतमाज्ञाय पुत्रस्ते प्राह सौबलम् ।
 यथेन्द्रः समरे राजन्प्राह विष्णुं यशस्विनम् ॥ ५९
 वृतः सहस्रैर्दशभिर्गजानामनिवर्तिनाम् ।

रथैश्च दशसाहस्रैर्वृतो याहि धनंजयम् ॥ ६०
 दुःशासनो दुर्विषहः सुबाहुर्दुष्प्रधर्षणः ।
 एते त्वामनुयास्यन्ति पत्तिभिर्वहुभिर्वृताः ॥ ६१
 जहि कृष्णौ महाबाहो धर्मराजं च मातुल ।
 नकुलं सहदेवं च भीमसेनं च भारत ॥ ६२
 देवानामिव देवेन्द्रे जयाशा मे त्वयि स्थिता ।
 जहि मातुल कौन्तेयानसुरानिव पावकिः ॥ ६३
 एवमुक्तो ययौ पार्थान्पुत्रेण तव सौबलः ।
 महत्या सेनया सार्धं तव पुत्रैस्तथा विभो ॥ ६४
 प्रियार्थं तव पुत्राणां दिग्भुः पाण्डुनन्दनान् ।
 ततः प्रवृत्ते युद्धं तावकानां परैः सह ॥ ६५
 प्रयाते सौबले राजन्पाण्डवानामनीकिनीम् ।

C. 7. 7676
B. 7. 170. 68
K. 7. 171. 68

शूरैः Ms-s शूरो (for सोधै). Ds s सैः (Ds स वै)
 स संवृतो वीरैः. —^d Dn2 Ds s रथैः (for राजन्). T
 G1.2 M -सत्तम (Ms-s 'मः'). B Dc1 Dn1 शूरैस्तव
 सहोदरैः.

54 ^a Dn1 चैव (for यदि). K4 B Dc1 Dn D2.
 s. 7. 8 T G2-4 हन्याम; Ds 'द्वै' (for 'मो'). —^o Ś1 K3
 असंशयो (for 'यं'). —^d Ś1 Ds. 6-8 ध्रुवं. Ds. 8 विजयं.

55 ^a Ms-s वीर (for वीरौ). —^b D7. 8 महारथाः.
 —^o Ds प्रपश्याम; T G2-4 प्रयताम (for 'मो'). —^d
 K1 निहतुः Ds निहतं (for निहन्तुं).

56 ^a Ś K1.2 D1-3. 5. 6 G1 Cd पुराभ्येति.

57 ^a Ds ततो (for तत्र). Ms-s भवतः (for
 बहवः). —^b S (except G4; Gs missing) प्रवीरा
 (for प्रवरा). —^o Dc1 Dn1 यत्र; Gs नावत् (sic)
 (for या). T G2-4 चायाति (for जानाति). —^d Ds
 बहुधा (for 'भिर'). B1 युतं (for वृतम्).

58 K4 om. (hapl.) 58-61. —^a Ś K1-3 Ds-8
 यतध्वं; D2. 5 त्वरन्तु (Ds 'तं' (for त्वरन्तं)). Ś2 K1
 B Dc1 Dn1 D1. 8 तथा; K3 यतः; Dn2 D2. 5 महा-
 (for यथा). —^b Ś1 K3 B1 D2. 5 शूराणां (for श').
 —^o Dn स्विह; D2 स्वेह; Ds स्वेष्ट (for तूर्ण).
 —^d Ms (before corr.) भारतः (for माधवः). — After
 58, Bom. ed. ins.:

1191* तथा कुरु महाराज सुनीत्या सुप्रयुक्त्या ।

59 K4 D2 om. 59 (for K4, cf. v. 1. 58). —^a
 Dc1 Dn1 T G2-4 आख्याय; D7. 8 आदाय (for आज्ञाय).
 —^d Dn2 महायज्ञाः (for यशस्विनम्).

60 K4 om. 60 (cf. v. 1. 58). —^a D2 कणं
 (for वृतः). B4 M बहुभिर (for दशभिर). —^o
 Ds. 8 शत- (for दश). Ś K1-3 वाजिनां शतसाहस्रैर्.
 —^d B Dc1 Dn1 तूर्णं (for वृतो).

61 K4 om. 61 (cf. v. 1. 58). —^b Ś2 K1.2
 दुर्विषणः; Dn1 दुष्प्रधर्षणः (for दुष्प्रधर्षणः). —^o
 G1 M1.2 अनुयास्यन्तु (for 'स्यन्ति').

62 ^a Dn2 D2. 5 महेश्वासौ; D7. 8 महाराज (for
 'बाहो'). —^d Ś2 च सौबलः; K4 B Dc1 Dn1 तथैव च;
 Dn2 D2. 5 T G1-4 M1. 2 च पाण्डवं; M4. 5 (orig.) च
 भारतं; Ms (inf. lin.) च मातुलं (for च भारत).

63 ^a Ks अपि (for इव). D1 G4 M4 देवेंद्रो.
 —^b K4 B2-5 Dn D1. 2. 5 T G2. 4 त्वयि मे (by
 transp.). —^o D2. 5 त्वं चैव (for मातुल).

64 ^b D2. 5 नोदितः (for सौबलः). Dn3 तव पुत्रेण
 चोदितः. — D2 om. 64^{2d}. —^d K3 सह (for तव).
 Dn2 D7. 8 च दंशितः; Ds च ते विभो; Ds च तैर्विभो;
 S (Gs missing) च दंशितः (T G2 'शि' तैः (for तथा विभो)).
 B Dc1 Dn1 सह पुत्रैश्च ते वि (Bs प्र)भो; Ds तव पुत्रेण
 नोदितः.

65 ^a Dn2 D2. 5. 7. 8 पुत्रस्य (for पुत्राणां). —^b

C. 7. 76/6
B. 7. 170. 63
K. 7. 171. 68

वलेन महता युक्तः स्रुतपुत्रस्तु सात्वतम् ॥ ६६
अभ्ययात्त्वरितं युद्धे किरञ्जरशतान्वहन् ।
तथैव पाण्डवाः सर्वे सात्यकिं पर्यवारयन् ॥ ६७

महद्युद्धं तदासीत् द्रोणस्य निशि भारत ।
घृष्टद्युम्नेन शूरेण पाञ्चालैश्च महात्मनः ॥ ६८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥

१४६

संजय उवाच ।

ततस्ते प्राद्रवन्सर्वे त्वरिता युद्धदुर्मदाः ।
अमृष्यमाणाः संरन्धा युयुधानरथं प्रति ॥ १
ते रथैः कल्पितै राजन्हेमरूप्यविभूषितैः ।

सादिभिश्च गजैश्चैव परिववुः स्म सात्वतम् ॥ २
अथैनं कोष्ठकीकृत्य सर्वतस्ते महारथाः ।
सिंहनादांस्तदा चक्रुस्तर्जयन्तः स्म सात्यकिम् ॥ ३
तेऽभ्यवर्षञ्शरैस्तीक्ष्णैः सात्यकिं सत्यविक्रमम् ।

S (Gs missing) दिग्धुः पाण्डवाग्रणे .

66 ^a) D₁.s तस्मिन् (for राजन्). — ^d) S K₁-s B₅
D₁.7.s च; B₂.s D₁ D₂.s स (for तु). M₃-s सात्यकिं
(for सात्वतम्). B₁.s स्रुतपुत्रसमावृ (B₄ 'हु')तं.

67 ^a) K₄ B D₁ D₂ त्वरितो. — ^b) G₃.s शित-
(for शर). S₁ K₃ -गणान्; D₃.s -वरान् (for -शतान्).
— ^c) B D₁ D₂ D₃.c-s पार्थिवाः (for पाण्डवाः).
D₂.s D₂.s समेत्य तावकाः सर्वे. — ^d) D₃ सात्यकिं प्रत्य-
वारयन्. — After 67, D₂ D₂.s ins.:

1192* भारद्वाजस्ततो गत्वा घृष्टद्युम्नरथं प्रति ।

68 ^a) B₄ तदासीच्च; D₂.s D₂.s तदा चक्रे; D₁
तथा त्वासीद्; D₃ तथासीत्; T G₁-s M तदा ह्यासीद्
(for तदासीत्). — ^b) D₂ D₂.s निशीथे भरतर्षभ.
— ^c) B D₁ D₂ D₃.7.s शूरेण (for शूरेण). — ^d)
Some MSS. पंचालैश्च. S₂ K₁.s समंततः; K₃ B
D₁ G₁ M महाद्भुतं; D₂ D₂ सहाद्भुतं; D₃
D₃ महात्मभिः; T G₂-s महोद्धतं (for महात्मनः).

Colophon. K₅ D₄ G₅ missing: — Sub-parvan:
Editions घटोत्कचवध. — Day of Drona's General-
ship: K₄ चतुर्थदिवसे. — Adhy. name: S₂ K₁.2.s
B D₁ D₂ D₃.s-8 G₁.2.s M₁.2 रात्रियुद्धं; Bom.
ed. रात्रियुद्धे संकुल्युद्धं. — Adhy. no. (figures, words
or both): D₁ 170; D₂ 171; T G₁-s M₁.2 166;
M₃-s 165. — Śloka no.: D₁ 69.

146

This adhy. is missing in K₅ G₅ (cf. v. l. 7.
125. 14; 137. 9).

1 D₄ missing up to 2^d (cf. v. l. 7. 141. 35).
— ^a) D₂ om. (with the ref.) from ततस्ते up to ते
रथैः (in 2^a). D₂.s पार्थिवाः; D₁ [s]भ्यद्रवन् (for
प्राद्रवन्). G₂ ****रिताः सर्वे. — ^b) D₂.s त्वदीया;
G₂ प्राद्रवन् (for त्वरिता). — ^c) D₂.s संकुद्धा (for
संरन्धा).

2 D₄ missing; D₂ om. up to ते रथैः (for
both, cf. v. l. 1). — ^a) D₂.s.6 G₂ ते (for ते).
— ^b) D₂ D₂.3.s-8 -रतन् (for -रूप्य-). — ^c) D₃
सादिनश्च (for 'भिश्च). D₁.s चैनं (for चैव). D₂
D₂.s पदातैः सादिभिश्चैव. — ^d) K₂ B₂.4.s स; D₃.
s.5.6 च (for स्म). K₁ D₂ सात्वतां (D₁ 'ता');
B₅ 'तः' (for 'तम्). Bom. ed. परिववुः समंततः.

3 ^a) B₅ D₃.s तथा (for अथ). — ^b) D₅ सर्व
एव (for सर्वतस्ते). — ^c) S₂ K₁.4 D₃.s T G₁.s.4
M तथा; K₃ B D₁ D₂ D₃ ततश्च (for तदा).
D₂ D₂.4.s.7.8 सिंहनादं महत्कुत्वा. — ^d) K₄ B₁ तर्ज-
यन्त (B₁ 'ति'); D₃ प्रहरन्तश्च; G₁ M₁.2 योधयन्ति;
M₃-s विजयन्त (M₃ 'ति') (for तर्जयन्तः). S₂ B₄.s
D₃-s T G₂-s च; K₂ स (for स्म). D₁ D₂ पर-
स्परं; D₂ D₂.4.s चतुर्दिशं (for स्म सात्यकिम्).

4 ^a) D₃ G₁ M₁.s अभ्यवर्षञ्च; T G₂-s M₃-s तेवा-

त्वरमाणा महावीर्या माधवस्य वर्षेपिणः ॥ ४
तान्दष्ट्वा पततस्तूर्णं शैनेयः परवीरहा ।
प्रत्यगृह्णान्महाबाहुः प्रमुञ्चन्विशिखान्वहन् ॥ ५
तत्र वीरो महेश्वासः सात्यकिर्युद्धुर्मदः ।
निचक्रत शिरांस्युग्रैः शरैः संनतपर्वभिः ॥ ६
हस्तिहस्तान्हयग्रीवान्वाहनपि च सायुधान् ।
क्षुरप्रैः पातयामास तावकानां स माधवः ॥ ७
पतितैश्चामरैश्चैव श्वेतच्छत्रैश्च भारत ।
बभूव धरणी पूर्णा नक्षत्रैर्वैरिव प्रभो ॥ ८
तेषां तु युयुधानेन युध्यतां युधि भारत ।
बभूव तुमुलः शब्दः प्रेतानामिव क्रन्दताम् ॥ ९

तेन शब्देन महता पूरितासीद्वसुंधरा ।
रात्रिः सममवचैव तीव्ररूपा भयावहा ॥ १०
दीर्यमाणं बलं दृष्ट्वा युयुधानशराहतम् ।
श्रुत्वा च विपुलं नादं निशीथे लोमहर्षणम् ॥ ११
सुतस्तवाव्रवीद्राजन्सारथिं रथिनां वरः ।
यत्रैष शब्दस्तत्रावाश्वोदयेति पुनः पुनः ॥ १२
तेन संचोद्यमानस्तु ततस्तांस्तुरगोत्तमान् ।
सूतः संचोदयामास युयुधानरथं प्रति ॥ १३
ततो दुर्योधनः क्रुद्धो दृढधन्वा जितक्लमः ।
शीघ्रहस्तश्चित्रयोधी युयुधानमुपाद्रवन् ॥ १४
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैर्मसशोणितभोजनैः ।

. 7. 78E4
. 7. 171. 18
. 7. 127. 15

(M₂. 5 ते व्या) किरञ् (for तेभ्यवर्षञ्). — °) T G₂. 4
रवमाणा (for त्वर). K₂ Dn₂ D₁. 4. 5. 7. 8 G₁ महावीरा;
D₂ 'राज (for 'वीर्या). — °) B₅ जयैपिणः (for वर्षे).
5 °) D₁. 7. 8 शैनेयः (for शै). — °) B₁ D₂ G₂
प्रत्यगृह्णन्. — °) S (G₅ missing) विमुञ्चन् (for प्र).

6 D₁ om. 6. — °) Ś₂ K₁. 2. 4 ततः (for तत्र).
Ś K (K₅ missing) D₂. 6 शूरो (for वीरो). G₂ मह-
ेश्वासान् (for 'सः). — °) Ś₂ K (K₅ missing) सात्यकिः
सत्यविक्रमः. — °) Ś K₁. 2 विचक्रत (Ś₁ 'ध'); K₅
निचक्रष (for 'त').

7 °) Ś₁ Dc₁ Dn₁ D₂. 4. 7 हयग्रीवा. D₁ तेषामा-
पततां वीरा. — °) B₂. 4 भारत; Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8
सांगदान् (for सायुधान्). — °) Ś₁ सादयामास; K₂. 4
Dn₁ D₆ छाद; B₁. 3 सात; B₂. 4. 5 Dc₁ Dn₂ D₂
शात; D₃ छेद (for पात). S (G₅ missing) क्षुर-
प्रैर्वचद्वैश्च. — °) Ś₁ K (K₅ missing) Dc₁ D₂. 6 च;
Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 तु; G₁ M₁. 2 स (for स). K₂
पातितैः (for माधवः). B₄ तावकानां महारथः.

8 °) K₂ माधवश्च; S (G₅ missing) पताकैश्च (for
पतितैश्च). — °) S (G₅ missing) बभूव वसुधाकीर्णा
(M₄ 'वा राजन्).

9 °) Dn₁ एतेषां (for तेषां तु). — °) Dn₂ G₁ M
वध्यतां (for यु). S (except M₂. 4; G₅ missing)
निशि (for युधि). D₂. 5 यु (D₅ व) ध्यतां भरतर्षभ.
— °) Dn₁ D₄. 5. 7. 8 तुमुलः (for तुमुलः). K₄ शब्दं.
— D₄ om. 9^d-11^a. — °) K₁ corrupt. Ś₂ राजानाम्;
K₄ D₁ पतताम् (for प्रेतानाम्). B Dc₁ Dn₁ S (G₅

missing) क्रन्दतामिव (by transp.).

10 D₄ om. 10 (cf. v. l. 9). — °) G₁ M कंषिता
(for पूरिता). B Dc₁ Dn₁ D₁ T G₂-4 [अ]भूद्;
Dn₂ D₂. 5. 7. 8 [ह]यै; G₁ M च (for [आ]सीद्).
— °) Dn₂ D₂. 5. 7. 8 चापि (for चैव). — °) Dn₂ D₂.
5. 7. 8 घोर् (for तीव्र-).

11 D₄ om. 11^a (cf. v. l. 9). — °) D₂ दीर्यमाणं
(for दीर्य). — °) D₂ शराचितं; S (G₅ missing)
शराद्रितं (for 'हतम्). — °) B₄ Dn₂ D₂. 4 तु (for
च). S (G₅ missing) तस्मिन्नुत (G₁ M₁. 2 'स्मिन्नु तु).
मुले युद्धे (G₁ M₁. 2 राजन्; M₂-5 तात). — °) K₁. 2
D₁. 2 रोम- (for लोम-). B Dc₁ Dn₁ D₂ हर्षणे. S
(G₅ missing) निशायां रोमहर्षणे.

12 °) S (G₅ missing) दुर्योधनोव्रवीद्राज्यं (G₁ M₃-5
'द्राजन्). — °) D₄ om. (hapl.) थि र. D₅ सारथि
व्यथितोत्तरः. — °) T G₂-4 [ए]व (for [ए]ष). — °)
D₁. 8 नोदय (for चो).

13 °) T G₂-4 [ए]व; G₁ M वै (for सं). Ś₂
K₁. 2. 4 संचोद्यमानस्य; D₂. 6-8 संनो (D₂ 'ना) द्यमानस्तु;
D₃ संबोध्य (for संबोद्य). G₂ च (for तु). — °)
D₄ ततस्तं (for सूतः सं). D₂. 2. 6-8 सूतः संनोदया-
मास.

14 °) Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 राजा (for क्रुद्धो). — °)
Ś₁ जित (for दृढ).

15 °) S (G₅ missing) ततः कर्मुकनिर्मुक्तैर्. — °)
B Dc₁ Dn₁ शरैः (for मांस-). S (G₅ missing)

C. 7. 7694
B. 7. 171. 15
K. 7. 172. 15

दुर्योधनं द्वादशभिर्माधवः प्रत्यविध्यत ॥ १५
दुर्योधनस्तेन तथा पूर्वमेवादितः शरैः ।
शैनेयं दशभिर्वाणैः प्रत्यविध्यदमर्षितः ॥ १६
ततः समभवद्युद्धमाकुलं भरतर्षभ ।
पाञ्चालानां च सर्वेषां भारतानां च दारुणम् ॥ १७
शैनेयस्तु रणे क्रुद्धस्तव पुत्रं महारथम् ।
सायकानामशीत्या तु विव्याधोरसि भारत ॥ १८
ततोऽस्य बाहान्समरे शरैर्निन्ये यमक्षयम् ।
सारथिं च रथाचूर्णं पातयामास पत्रिणा ॥ १९
हताश्वे तु रथे तिष्ठन्पुत्रस्तव विशां पते ।
मुमोच निशितान्बाणाञ्छैनेयस्य रथं प्रति ॥ २०

निर्मुक्तोरगसंनिभैः. — °) B₁ दुर्योधनो. — °) S₁ K₂
प्रत्यविध्यत माधवः; B Dc₁ Dn₁ माधवः (B₄, 5 'वं'
प्रविभेद ह.

16 °) B₁ ते तु (for तेन). S₁ K_{1,2} D₁ तदा (for
तथा). B₂ दुर्योधनेन च तथा. — °) D₅ पूर्णम् (for
पूर्वम्). — B₃ reads 16^{ad} on marg. — °) D₃, 6 अम-
र्षणः (for 'र्षितः'). D₂ प्रत्यविध्यत्सनांतरे; D₄ 'त
मर्षितः; S (G₅ missing) 'त मारिष.

17 G₄ om. (hapl.) 17-22. — °) B. Dc₁ Dn₁
तुमु (Dn₁ 'म'लं (for आकुलं). Dn₂ D₂, 4, 5, 7, 8 अद्भु-
तोपमदर्शनं. — M₃ om. 17^{ad}-18^{ad}. — °) Some MSS.
पंचालानां. D₂ तु (for च). — °) K₃ B₁, 2, 4, 5 Dn₁
D₁ भरतानां. Dn₂ D₂, 4, 5, 7, 8 तावकानां च सर्वशः.

18 G₄ M₃ om. 18 (cf. v. 1. 17). — °) D₄ सैने-
यस् (for शै). — °) K₂ reads from पुत्रं up to
कृतव (in 23^d) on marg. S₁ K (K₅ missing) D₁, 8
महावलं (D₃ 'लः); D₅ 'रथः (for 'रथम्). — °)
B₁, 2, 4 शायकानाम्. D₄ नरन्यात्र (for अशीत्या तु).
D₅ च; T G₁-8 M₁, 2 [आ]शु (for तु). — °) T G₂
विव्याध (for 'ध).

19 G₄ om. 19 (cf. v. 1. 17). K₂ reads 19 on
marg. — °) K₂ स (for स्य). D₂ समरे बाहाव्
(by transp.). — °) S₂ K₁ तु (for च). D₂ तथा
(for रथात्). — °) Dn₂ D₂, 4, 5, 7, 8 शत्रुदा (for
पत्रिणा).

20 G₄ om. 20 (cf. v. 1. 17). K₂ reads 20 on

शरान्पञ्चाशतस्तांस्तु शैनेयः कृतहस्तवत् ।
चिच्छेद समरे राजन्प्रेषितांस्तनयेन ते ॥ २१
अथापरेण भलेन मुष्टिदेशे महद्भुतः ।
चिच्छेद रभसो युद्धे तव पुत्रस्य मारिष ॥ २२
विरथो विधनुष्कश्च सर्वलोकेध्वरः प्रभुः ।
आरुरोह रथं तूर्णं भास्वरं कृतवर्मणः ॥ २३
दुर्योधने परावृत्ते शैनेयस्तव वाहिनीम् ।
द्रावयामास विशिखैर्निशामध्ये विशां पते ॥ २४
शकुनिश्चार्जुनं राजन्परिवार्य समन्ततः ।
रथैरनेकसाहसैर्गजैश्चैव सहस्रशः ।
तथा हयसहस्रैश्च तुमुलं सर्वतोऽकरोत् ॥ २५

marg. — °) D₈ च (for तु). S₁ स हताश्वे रथे तूर्णं.
— °) S₁ तिष्ठन्नत्र (for पुत्रस्तव).

21 G₄ om. 21 (cf. v. 1. 17). K₂ reads 21 on
marg. — °) K₂, 4 B₂, 4, 5 पंचाशतं; D₅, 6 T G₁, 2
M पंचाशतांस् (D₅ 'तास्'); G₃ पंचाशतांस् (for पञ्चा-
शतस्). D₇, 8 तस्य; T G₂, 8 M₃-5 तस्यै; G₁ M₁, 2
अस्य (for तांस्तु). D₄ शराणां च शतांस्तु. — °)
D₃, 6 हस्तवान् (for 'वत्). — °) D₄, 5, 7, 8 प्रेरितांस्
(for प्रेषि°). S₁ K₃ lacuna for येन ते.

22 G₄ om. 22 (cf. v. 1. 17). K₂ reads 22 on
marg. — °) K₂ D₅ तथा (for अथ). — °) K₂ B
Dc₁ Dn₁ तरसा; K₄ Dn₂ D₂, 4, 5, 7, 8 रभसा; T G₃
सहसा; G₁, 2 M₁, 2 समरे; M₃-5 स महा (for रभसो).
T G₂, 8 क्रुद्धः; G₁ M₁, 2 राजः (for युद्धे). — °) T
G₂ M पुत्रस्य तव (by transp.). K₄ मारिषः; Dn₂
D₂ (before corr. as in text), 5, 7, 8 माधवः (for
मारिष). D₄ धर्मराजो युधिष्ठिरः.

23 K₂ reads up to कृतव on marg. — °) K₂
तु (for च). — °) K₁ रथात् (for रथं). B₄ शीघ्रं
(for तूर्णं). — °) S₁ K₃ भासुरं; D₅-7 भास्वरं
(for भास्वरं).

24 °) S (G₅ missing) विद्रावयामास शरैर.

25 °) S₁ K₃ D₄ T G₃ रथैर्नेकेन साहसैर. — °)
K₃ B (except B₄) Dc₁ Dn₁ S (G₅ missing) चापि
(for चैव). D₄ महारथः; G₂ समन्ततः (for सहस्रशः).
— °) D₅ तु (for च). — °) D₄, 5, 7, 8 तुमुलं (for

ते महास्त्राणि दिव्यानि विकिरन्तोऽर्जुनं प्रति
अर्जुनं योषयन्ति स्म क्षत्रियाः कालचोदिताः ॥ २६
तान्यर्जुनः सहस्राणि रथवारणवाजिनाम् ।
प्रत्यवारयदायस्तः प्रकुर्वन्विपुलं क्षयम् ॥ २७
ततस्तु समरे शूरः शकुनिः सौवलस्तदा ।
विव्याध निशितैर्वाणैरर्जुनं प्रहसन्निव ॥ २८
पुनश्चैव शतैनास्य संरुद्धो महारथम् ।
तमर्जुनस्तु विंशत्या विव्याध युधि भारत ॥ २९

तुमुलं). D₂ [s]भवत् (for शकरोत्). B D₀₁ D₀₁ नाना-
शस्त्रैरवाकिरत्; S (G₅ missing) तुमुलः सर्वतोभवत्.

26 ^a) K₈ B D₀₁ D₀₁ D₁.⁸ सर्वाणि (for दिव्यानि).
— ^b) S (G₅ missing) महाबलः (G₂ 'रथाः') (for 'अर्जुनं
प्रति). — ^d) D₂ युद्ध- (for काल-). D₀₁ D₂. 3. 5-8
चोदिताः (for 'चो').

27 ^a) Ś₁ K₁ D₂. 5. 7. 8 तानर्जुनः; B₄ ततोर्जुनः (for
तान्य⁸). — ^c) B D₀₁ D₀₁ पर्यवारयद् (for प्रत्य⁸).
D₂. 4. 5 T G₂ आयत्तः (for 'स्तः'). — ^d) G₂ भयं (for
क्षयम्). D₀₂ D₂. 4. 5 प्रकुर्वन्विमुखं रिपुं.

28 ^a) B₄ G₂ transp. समरे and शकुनिः. Ś₂
वीरः; G₂ शूरे; G₄ शूरं (for शूरः). D₈ सौवलस्.
B (except B₄) D₀₁ D₀₁ तथा (for तदा). — ^c)
T G₂ विव्याध (for 'ध'). — For 28, D₀₂ D₂. 4. 5.
7. 8 subst.:

1193* ततोऽर्जुनमरिष्टं तं विव्याध युधि सौबलः ।

रोषतान्नेक्षणः क्रुद्धो विंशत्या सायकैर्भृशम् ।

[(L. 1) D₈ अन्निवृत्तं (for अरिष्टं तं). D₂ हृदि (for
युधि).]

29 D₀₂ D₂. 4. 5 om. 29 — ^a) G₁ M [ए]क- (for
[ए]व). Ś₂ B₄ [ए]व; D₇. 8 [आ]हु (for [अ]स्य).
— ^b) Ś₂ स (for सं-). — ^c) G₁ M₁. 2 च (for तु).
— ^d) T G₂ विव्याध (for 'ध'). Ś₂ विव्याध भरतर्षभ.

30 ^a) S (G₅ missing) तथा (for अथ). — ^b)
K₂ अयुध्यत; D₂ अताडयत् (for अविध्यत). — ^c)
K₄ B D₀₁ D₀₁ निवार्य; D₂. 4. 5. 7. 8 आ (for सं-).
D₀₂ D₂. 4. 5. 7. 8 G₁ M -गणान् (for -गणैर्). — ^d) K₈
B₁-4 D₀₁ D₀₁ जघान; B₅ D₀₂ D₂. 4. 5. 7. 8 विजघ्रे; D₂
निजघ्नस्; D₃. 6 न्यवधीत्; S (G₅ missing) न्यहनत्
(for अवधीत्). M₅ यौधान्. — ^e) D₀₂ D₂. 4. 5. 7. 8

अथेतरान्महेष्वासांस्त्रिभिस्त्रिभिरविध्यत ।
संवार्थं तान्वाणगणैर्युधि राजन्धनंजयः ।
अवधीत्तावकान्योधान्वज्रपाणिरिवासुरान् ॥ ३०
भुजैश्चिन्नैर्महाराज शरीरैश्च सहस्रशः ।
समास्तीर्णा धरा तत्र बभौ पुष्पैरिवाचिता ॥ ३१
स विद्धा शकुनिं भूयः पञ्चभिर्नतपर्वभिः ।
उल्लूकं त्रिभिराजने त्रिभिरेव महायसैः ॥ ३२
तमुल्लूकस्तथा विद्धा वासुदेवमताडयत् ।

C. 7. 7715
B. 7. 171. 36
K. 7. 172. 38

वज्रवेगैः शरोत्तमैः.

31 ^a) B₁. 8 D₀₁ चैव (for छिन्नैर्). B D₀₁ D₀₁
महीपाल (for महाराज). — ^b) B D₀₁ D₀₁ इस्तिहस्तो-
पमैर्भुधै. — ^c) D₂ समास्तीर्णधरा. D₄ राजन् (for तत्र).
B D₀₁ D₀₁ समाकीर्णा मही भाति (B₅ तत्र); S (G₅
missing) संस्तीर्णा वसुधा (G₁ M₁. 2 च धरा) तत्र.
— ^d) D₅ [आ]बभौ (for बभौ). K₂ D₁. 8 इवाचिता;
D₀₂ D₂. 4. 5. 7. 8 S (G₅ missing) वृता (for 'चिता').
B D₀₁ D₀₁ पं (B₅ पां)चास्यैरिव पञ्चगैः. — After 31,
B D₀₁ D₀₁ ins.:

1194* शिरोभिः सकिरीदैश्च सुनसैश्चासुकुण्डलैः ।

संदष्टौष्ठपुटैः क्रोधात्तथैवोद्धतलोचनैः ।

निष्कचूडामणिधरैः क्षत्रियाणां प्रियंवदैः ।

पङ्कजैरिव विन्यस्तैः पातितैर्विबभौ मही ।

कृत्वा तत्कर्म बीमत्सुखमुग्रपराक्रमः । [5]

[(L. 2) B₁ -पुट- (for -पुटैः). B₅ D₀₁ कुण्डैस् (for
क्रोधात्). B₁. 3. 4 D₀₁ [उ]द्धत; B₂. 5 [उ]द्ध- (for
[उ]द्धत-). — (L. 3) B₄ शिरो जनेः (for प्रियंवदैः).
— (L. 4) B₅ D₀₁ पतितैर् (for पतितैर्).]

32 ^a) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ विव्याध; D₁ स
विद्धः; D₄ विद्धा च (for स विद्धा). — ^b) D₅ पंच-
भिर्निशितैः शरैः. — ^c) D₀₂ D₂. 4. 5. 7. 8 S (G₅ missing)
पुनर् (for त्रिभिर्). B (except B₂) D₀₁ D₀₁ अता-
डयदुल्लूकं च. — ^d) B₂ पुनर् (for त्रिभिर्). B₁. 3-5
D₀₁ D₀₁ तथा पं (D₀₁ श)रैः; B₂ S (G₅ missing)
महायशाः (for 'यसैः'). D₀₂ D₂. 4. 5. 7. 8 युधि बाणेन
रोषितः. — After 32, S (G₅ missing) ins.:

1195* स तु तेन समाविद्धः क्रोधाद्विगुणविक्रमः
शरैरेकसादृजैः सोऽर्जुनं प्रत्यविध्यत ।

C. 7. 77/6
B. 7. 171. 37
K. 7. 172. 39

ननाद च महानादं पूरयन्वसुधातलम् ॥ ३३
अर्जुनस्तु द्रुतं गत्वा शकुनेर्धनुराच्छिनत् ।
नित्ये च चतुरो वाहान्यमस्य सदनं प्रति ॥ ३४
ततो रथादवप्लुत्य सौबलो भरतर्षभ ।
उल्लङ्घ्य रथं तूर्णमारुरोह विशां पते ॥ ३५
तावेकमथमारुढौ पितापुत्रौ महारथौ ।
पार्थ सिपिचतुर्बाणैर्गिरिं मेघाविरोत्थितौ ॥ ३६
तौ तु विद्ध्वा महाराज पाण्डवो निशितैः शरैः ।
विद्रावयन्तश्च चमूं शतशो व्यधमच्छरैः ॥ ३७
अनिलेन यथाभ्राणि विच्छिन्नानि समन्ततः ।

[(L. 1) G₁ M तथा विद्धः (for समाविद्धः). — (L. 2) T G₂ अर्जुनं प्रतिविध्यत (for the post. half).]

33 °) Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 उल्लङ्घ्य (for उल्लङ्घ्य). S K₁-8 D₁. 3. 6 त्रिभिर् (for तथा). B D₁ Dn₁ उल्लङ्घ्यस्तु तथा विद्धौ. — °) Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 सौबलस्यै (D₂. 4. 5 'स्यै' व पठ्यतः. — °) D₁. 5. 7. 8 ननदं (for ननाद). — °) G₁ तले (for तलम्). B D₁ Dn₁ पूरयन्व मेदिनी.

34 °) S₂ कृत्वा (for गत्वा). B D₁ Dn₁ अर्जुनः शकुनेर्भ्राणः; Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 ततो देवदत्तनयः; S (G₅ missing) अर्जुनः सारथिं हत्वा. — °) D₁ S (G₅ missing) अच्छिनत् (for अ). B D₁ Dn₁ सायकैर् (B₁. 2. 6 शायकेना; B₂ D₁ सायकेना) च्छिनद्रणे. — °) S K (K₅ missing) त्रै (S₁ त्रै) ष्यच् (S₂ K₁ 'यंश्च') (for नित्ये च).

35 °) Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 स्वरान्वितः (for विशां पते).

36 °) K₄ B₁ D₁. 2 महाबलौ (for 'रथौ'). — °) Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 ववृष (D₂. 4. 5 ववर्ष) तुर (for सिपिच-तुर). S₁ K₁. 2. 4 D₁. 3. 6 अर्जुनं सिपिचु (D₂ सिपिचु) बाणैर्. — °) G₃ गिरिर् (for गिरिस्). B D₁ Dn₁ [अं] दुभिः; D₂ स्थितैः; D₃. 6 [उ] चतैः; T G₂-4 [उ] चतैः (for [उ] स्थितैः).

37 S₂ K₁. 2. 4 D₁ om. 37-38. — °) Dn₂ D₂. 5. 7. 8 ततो (for तौ तु). D₃. 6 S (except M₃; G₅ missing) रूढौ (for विद्धौ). D₃ महाबाहो (for 'राज'). — S₁ K₃ om. (hapl.) 37^b-38^a. — °) D₅ अर्जुनो (for पाण्डवो). — B₂ reads 37° on marg. — °) D₂. 4. 5. 7. 8 व्य (D₂ प्रा) द्रावयच्; D₃ व्यद्रावयन्; T G₂

विच्छिन्नानि तथा राजन्वलान्यासन्विशां पते ॥ ३८
तद्वलं भरतश्रेष्ठ वध्यमानं तथा निशि ।
प्रदुद्राव दिशः सर्वा वीक्षमाणं भयादितम् ॥ ३९
उत्सृज्य वाहान्समरे चोदयन्तस्तथापरे ।
संभ्रान्ताः पर्यधावन्त तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ ४०
विजित्य समरे योधास्तावकान्भरतर्षभ ।
दध्मर्तुर्मुदितौ शङ्खौ वासुदेवधनंजयौ ॥ ४१
धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणं विद्ध्वा त्रिभिः शरैः ।
विच्छेद धनुषस्तूर्णं ज्यां शरेण शितेन ह ॥ ४२
तन्निधाय धनुर्नीडे द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।

न्यवारयत्; G₁ M₁. 2 व्यदारयत्; G₃. 4 नि (G₄ न्य) वारयन्; M₃-5 विदार' (for विद्राव'). B₂ विद्राव्य च चमूं जिष्णुः. — °) T G₂ व्यथयन्. D (except D₁ Dn₁; D₁ om.) शतशोश्च सहस्रशः.

38 S₂ K₁. 2. 4 D₁ om. 38; S₁ K₃ om. 38^{ab} (for all, cf. v. l. 37). — °) D₂. 4. 5. 7. 8 त (D₂ य) तस्ततः (for समन्ततः). — °) G₁. 2 M₁. 2 transp. तथा राजन् and बलान्यासन्. M₃ ततो (for तथा). D₂ तानि; D₃. 6 ह्यासन् (for राजन्). D₃. 6 बलानि च समन्ततः; D₅ 'नि तु रणाजिरे; G₂ तथा **** मुखे (for °).

39 °) Dn D₂. 4. 7. 8 G₁ M तदा (for तथा). — °) D₃. 6 प्रदुद्रुवे; M₃ प्रादुद्राव (for प्र'). — °) S₂ K₁. 2. 4 D (except D₁) वीक्षमाणं.

40 °) D₂ S (G₅ missing) समरे वाहान् (by transp.); D₃ वाहान्सर्वे. — °) D₃-8 नोदयन्तस् (for चो). G₃ तदा (for तथा). D₁. 8 [अ] परैः (for 'रे'). — D₂ om. 40^{ad}. — °) K₁ संभ्रान्तः; Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 संवस्ताः (for संभ्रान्ताः). S₂ K (K₅ missing) Dn₂ D₂-7 पर्यवर्तत; G₃ पंपंतं (sic) (for 'धावन्त').

41 °) Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 निजित्य (for विजित्य). Dn₂ om. from समरे up to स्तूर्ण (in 42°). S₂ वीरांस; D₃ लोकांस; G₁. 4 M (except M₂) योधांस (for यो).

42 Dn₂ om. up to स्तूर्ण (cf. v. l. 41). — °) M₄ च धनुस् (for धनुषस्). T G₂-4 M₃. 5 तस्य (for तूर्ण). — °) S₂ Dn₂ D₂. 5 G₄ शितेन शरेण (by transp.); K₁ शतेन शतेन; D₁. 8 शितेन शरेण. B₁-8 D₂ M₁. 2 च; D₃ lacuna (for ह). G₁ ज्यां शरेणाशितेन च.

आददेऽन्यद्भुतः शूरो वेगवत्सारवत्तरम् ॥ ४३
 धृष्टद्युम्नं ततो द्रोणो विद्धा सप्तभिरायुगैः ।
 सारथिं पञ्चभिर्वाणै राजन्विष्याथ संयुगे ॥ ४४
 तं निवार्य शूरस्तूर्णं धृष्टद्युम्नो महारथः ।
 व्यथमत्कौरवीं सेनां शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४५
 वध्यमाने बले तस्मिंस्तत्र पुत्रस्य मारिष ।
 प्रावर्तत नदी घोरा शोणितौघतरङ्गिणी ॥ ४६
 उभयोः सेनयोर्मध्ये नराश्चद्विपवाहिनी ।
 यथा वैतरणी राजन्यमराष्ट्रपुरं प्रति ॥ ४७

द्रावयित्वा तु तत्सैन्यं धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
 अत्यराजत तेजस्वी शक्रो देवगणेष्विव ॥ ४८
 अथ दध्मुर्महाशङ्खान्धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
 यमौ च युयुधानश्च पाण्डवश्च वृकोदरः ॥ ४९
 जित्वा रथसहस्राणि तावकानां महारथाः ।
 सिंहनादरवांश्चक्रुः पाण्डवा जितकाशिनः ॥ ५०
 पश्यतस्तत्र पुत्रस्य कर्णस्य च मदोत्कटाः ।
 तथा द्रोणस्य शूरस्य द्रौपेयैश्च विशां पते ॥ ५१

C. 7. 772A
 B. 7. 171. 54
 K. 7. 172. 55

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्त्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥

43 ^a) Ś2 D2 S (G5 missing) संनिधाय; Dn2 D2.4.5.7.8 स विहाय (for तद्विहाय). B1 T G4 निज्य; Dn2 D4.5.7.8 भूमौ; D2 क्षिप्रं; G1.2 M नीले; G3 विज्यं (for नीले). — D2 om. 43^a-44^b. — ^c) Ś1 K1.2 आदधे (for 'दे'). Ś K1.2 श्रेष्ठं; M2-5 कूरो (for शूरो). — ^d) Dn2 सारवत्तमं; D2.4.5.7.8 सुत्तमं (for 'वत्तरम्').

44 D2 om. 44^{ab} (cf. v. l. 43). — ^a) D2 धृष्ट-
 द्युम्नस्ततो द्रोणं. — ^d) T G2 विष्याथ (for 'थ'). Dn2 D2.4.5.7.8 विष्याथ भरतर्षभ.

45 ^a) B1 Dn1 S (G5 missing) तान्; Dn2 D2.4.5.8 स; D1 सं- (for तं). Dn2 D2.4.5.7.8 द्रोणं (for तूर्णं). — ^b) Dn2 om. from धृष्टद्युम्नो up to शोणि (in 46^d). G3 महाबलः (for 'रथः'). — ^c) T G2 व्यथमत् (for व्यथं). D4 om. सेनां. — ^d) B Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 आसुरीं (D1 'रा') मघवानिव.

46 Dn2 om. up to शोणि (cf. v. l. 45). — ^b)
 D2 सुतपुत्रेण मारिष. — ^d) Dc1 Dn1 सागरीघतरंगिणी.

47 ^b) G2 रथाश्च (for नराश्च). Some MSS.
 द्विपवाहिनीं. — ^c) Ś1 K3 तथा (for यथा). D5 घोरा (for राजन्). — ^d) K2 'राष्ट्रं; B2.4 Dn1 'राज-
 (for 'राष्ट्र-). B3 'रथं (for 'पुरं). B5 Dn2 D2.4.7.8 यमराष्ट्रं प्रति प्रभो; D5 G1 M1.2 'हृविषधं (D5 'धि') नी.

48 ^b) K4 महारथः (for प्रतापवान्). — ^c) Ś B2.4.5 D (except Dc1 Dn1 D1) अभ्यराजत; B3 प्रत्यं (for अत्यं). — ^d) M2-5 दैत्य- (for देव-). D2 स्थितः (for इव). Ś1 K3 G3 शक्रो देवगणैर्यथा (G3 'णैः सह); Ś2 K1.2 शक्रो दैत्यगणान्यथा.

49 Dn2 om. 49^{ab}. G1 M1.2 repeat 49^{ab} after 50^{ab}. — ^a) G1 (first time). 2 M1.2 (last two first time) तौ दध्मुर्महाशङ्खौ; G1 M1.2 (all second time) अशोभेतां महाराज. — After 49, M2-5 ins.:

1196* पृतस्मिन्नेव काले तु सुतपुत्रो महारथः ।

चकार कदनं घोरं पाण्डुसैन्येषु मारिष ।

50 M2-5 om. from 50^a up to 7. 148. 11^d. — ^a)
 D4 द्यूता; G1 M1.2 हत्वा (for जित्वा). Dn2 D2.4.5.7.8 G1 M1.2 राज- (for रथ-). — ^b) Dn2 D2.4.5.7.8 तरस्त्रिनां; G1 M1.2 महात्मनां; G3 'रथान् (for 'रथाः'). — After 50^{ab}, G1 M1.2 repeat 49^{ab}. G1 M1.2 om. from 50^a up to 147. 1^d.

51 G1 M om. 51 (cf. v. l. 50). Dn2 om. 51.
 — ^b) Ś2 K1.2.4 B Dc1 Dn1 D1.5.6 रणोत्कटाः; D4.7 महो (for मदो). — ^d) B4.5 चापि (for चैव).

Colophon om. in T G1-4 M: K5 G6 missing.
 — Sub-parvan: Editions घटोत्कचवध. — Day
 of Droṇa's Generalship: K4 चतुर्थदिवसे. — Adhy.

१४७

संजय उवाच ।

विद्रुतं खलं दृष्ट्वा वध्यमानं महात्मभिः ।
 क्रोधेन महताविष्टः पुत्रस्तव विशां पते ॥ १
 अभ्येत्य सहसा कर्णं द्रोणं च जयतां वरम् ।
 अमर्षवशमापन्नो वाक्यज्ञो वाक्यमब्रवीत् ॥ २
 भवद्भ्यामिह संग्रामो कुद्धाभ्यां संप्रवर्तितः ।
 आहवे निहतं दृष्ट्वा सैन्धवं सव्यसाचिना ॥ ३
 निहन्यमानां पाण्डूनां बलेन मम वाहिनीम् ।

भूत्वा तद्विजये शक्तावशक्तावि पश्यतः । ॥ ४
 यद्यहं भवतोस्त्याज्यो न वाच्योऽस्मि तदैव हि ।
 आवां पाण्डुसुतान्संख्ये जेष्याव इति मानदौ ॥ ५
 तदैवाहं वचः श्रुत्वा भवद्भ्यामनुसंमतम् ।
 कृतवानपाण्डवैः सार्धं वैरं योधविनाशनम् ॥ ६
 यदि नाहं परित्याज्यो भवद्भ्यां पुरुषर्षभौ ।
 युध्येतामनुरूपेण विक्रमेण सुविक्रमौ ॥ ७
 वाक्प्रतोदेन तौ वीरौ प्रणुनौ तनयेन ते ।

name: Śs K1. 2. 4 B D रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रि-
 युद्धे संकुल्युद्धं. — Adhy. no. (figures, words or
 both): Dn1 171; D2 172; D3 66. — Śloka no.:
 Dn1 54.

147

❧ This adhy. is missing in Ks G5 (cf. v. l. 7.
 125. 14; 137. 9). M3-s om. this adhy. (cf. v. l.
 7. 146. 50).

1 G1 M1.2 om. 1 (cf. v. l. 7. 146. 50). T G2
 om. the ref. —^a) Ks स्वं; D4 च (for स्वं).
 — D2 om. 1^b-2^a. —^c) Śs द्रोणेन (for क्रोधेन).

2 D2 om. 2^a (cf. v. l. 1). —^b) D5 रथिनां
 (for जयतां). —^c) Dn2 om. from अमर्ष up to
 निहन्यमानां (in 4^a). —^d) G1 वाक्यमेतदुवाच ह.
 — For 2, G1 M1.2 subst.:

1197* ततो दुर्योधनो द्रोणं कर्णं च भरतर्षभ ।
 चोदयामास तौ तूर्णममर्षवशमीयतुः ।

3 Dn2 om. 3 (cf. v. l. 2). —^a) D1 T G2-4 एव;
 G1 M1.2 निशि (for इह). —^b) D3 च (for सं).
 Śs K3 संकुद्धाभ्यां प्रवर्तितः; D4 कुद्धाभ्यां संप्रवर्तितां (D5
 'तंते'). — After 3^{ab}, D2 reads 5^{ad} for the first
 time, repeating it in its proper place. D3 om.
 3^a-5^b. —^c) T G2.4 आयोधने (for आहवे नि-).

4 Dn2 om. up to निहन्यमानां (cf. v. l. 2). D4
 om. 4 (cf. v. l. 3). —^a) D2 निहन्यमानं च बलं
 मम पाण्डुसुतैर्भुक्षं. —^c) Śs K3 श्रुत्वा; D2 नूनं; T

G3.4 दृष्ट्वा; G2 युवां (for भूत्वा). G1 M1.2 युध्यमानौ
 जये शक्ताव्. —^a) Śs K3 B2-4 Dc1 पश्यतः; Ś2 'त';
 B1 'थ'; D2 केन वां; D7.8 लक्ष्ये; T G4 दृश्यतः;
 G1.8 M1.2 दृश्यतः; G2 दृश्यत (for पश्यतः).

5 D3 om. 5^{ab} (cf. v. l. 3). G1 M1.2 om. 5-6.
 —^a) K1 Dn2 D3 भवत्स्; Dn1 'तौ'; D5 'ता (for
 'तौस्). D2.7.8 T G2.4 भवद्भ्यां यद्यहं त्याज्यो; G2
 अद्याहं भवता त्याज्यो. —^b) T वायो (for वाच्यो).
 G2 तदैव (for तदैव). Ś2 ह (for हि). — D2 reads
 5^{ad} for the first time after 3^{ab}. —^c) G4 संवे (for
 संख्ये). —^d) Dc1 Dn1 D5 जेष्याम (for 'व). D6
 संयुगे (for मानदौ). D2 (both times) विजिष्याव इति
 प्रसो.

6 G1 M1.2 om. 6 (cf. v. l. 5). —^a) T G2.4
 तदैव. —^b) K4 संमते; B4 संस्मरन्; D4.5 संगतं;
 D7.8 संगताः (for संमतम्). T G2-4 भवतोर्मनुजर्षभौ.
 — Dn2 om. (1 hapl.) 6^c-7^b. —^c) D2.5 नाकार्षं; D3
 नाकरोत्; D4 नाकार्षं; D5 आकुरुं; D7.8 आकार्षं (for
 कृतवान्). K4 B Dc1 Dn1 नाकरिष्यमिदं पार्थैर्. —^d)
 T G2.4 यौध- (for योध-).

7 Dn2 om. 7^{ab} (cf. v. l. 6). —^a) G1 M1.2
 परित्यक्तो (for 'त्याज्यो). —^b) D2 भवद्भ्यां भरतर्षभौ.
 —^c) Ks.4 B5 Dn D2.5.6.8 G2 युध्यताम् (for युध्ये-
 ताम्). —^d) D3 सुविश्रुतौ; D5 सुविश्रुतौ (for सुवि-
 क्रमौ). — After 7, D2.4.5 ins.:

1198* प्रस्तुतं हि मया युद्धमाश्लिष्य विपुलं बलम् ।
 भवद्भ्यां पाण्डवैः सार्धं तच्च सर्वं निरर्थकम् ।

8 Before 8, B3 G2 ins. संजय उवाच. —^b) K1

प्रावर्तयेतां तौ युद्धं घटिताविव पन्नगौ ॥ ८
ततस्तौ रश्मिनां श्रेष्ठौ सर्वलोकघनूर्ध्वरौ ।
शैनेयप्रमुखान्पार्थानभिदुद्रुवत् रणे ॥ ९
तथैव सहिताः पार्थाः स्वेन सैन्येन संवृताः ।
अभ्यवर्तन्त तौ वीरौ नर्दमानौ मुहुर्मुहुः ॥ १०
अथ द्रोणो महेष्वासो दशभिः शिनिपुंगवम् ।
अविध्यत्वरितं क्रुद्धः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ ११
कर्णश्च दशभिर्वाणैः पुत्रश्च तव सप्तभिः ।
दशभिर्वृषसेनश्च सौलवश्चापि सप्तभिः ।

एते कौरव संक्रन्दे शैनेयं पर्यवारयन् ॥ १२
दृष्ट्वा च समरे द्रोणं निम्नन्तं पाण्डवीं चमूम् ।
विष्यधुः सोमकास्तूर्णं समन्ताच्छरवृष्टिभिः ॥ १३
ततो द्रोणोऽहरत्प्राणान्क्षत्रियाणां विशां पते ।
रश्मिभिर्भास्करो राजंस्तमसामिव भारत ॥ १४
द्रोणेन बध्यमानानां पाञ्चालानां विशां पते ।
शुश्रुवे तुमुलः शब्दः क्रोशतामितरेतरम् ॥ १५
पुत्रानन्ये पितृनन्ये भ्रातृनन्ये च मातुलान् ।
भागिन्यान्वयस्यांश्च तथा संबन्धिवान्धवान् ।

C. 7. 7751
B. 7. 172, 17
K. 7. 173, 16

B₁ D₂. 4-8 T₁ M₁. 2 प्रलुब्धौ; B₈ प्रप्लुब्धौ; D₂ प्रवीरौ
(for प्रप्लुब्धौ). — °) Ś₂ K₁-8 D₁ युद्धं वै; K₄ B संग्रामं;
D₁ D₂ संग्रामौ (for तौ युद्धं). D₂. 4. 5. 7. 8 G₁ M₁. 2
प्रवर्ततां ततो युद्धे (D₂ 'द्ध'). — °) K₁ D₄. 5. 7. 8 घटि-
ताव्; G₂ कोपिताव् (for घटि'). T G₃. 4 गरुडाविव
पन्नगैः; G₁ M₁. 2 घटिताविव वाजिनौ.

9 G₁ M₁. 2 om. 9-10. — °) D₂. 4. 7. 8 सर्वान्;
D₈ सौधान् (for पार्थान्). — °) Ś₂ K₂ B₁. 8 G₂
दुद्रावत्; D₁. 5 दुद्रावतौ; T G₃. 4 'दुद्रु' (G₄ 'द्रा') वतां
(for 'दुद्रुवत्'). D₂ अभिद्रवद्रणे रणे.

10 G₁ M₁. 2 om. 10 (cf. v. 1. 9). — °) D₂. 4. 5.
7. 8 तेषि हृष्टाननाः पार्थाः. — °) B₂. 8 सर्वैः; B₈ laouna
(for स्वेन). B₁. 8 D₁ D₂. 8 सर्वैः (for संवृताः).
Ś K (K₅ missing) D₁ T G₂-4 स्वेन वीर्येण सर्वैः
(K₁ संवृतः). — D₂ om. 10^a-12^a. — °) D₂. 5. 7. 8
अभ्यवर्तन्त तौ वीरौ; D₄ अलङ्घततमौ वीरौ. — °) K₁-8
नर्दमानौ (for नर्द').

11 D₂ om. 11 (cf. v. 1. 10). — °) A few MSS.
शनि- (for शिनि). — °) D₁ आविध्यत्. K₁ D₂. 4.
5. 7. 8 M₁. 2 स्वरितः (for 'तं'). D₈ युद्धे (for क्रुद्धः).
— °) G₄ वरं (for वरः).

12 D₂ om. 12^a (cf. v. 1. 10). D₈ om. (hapl.)
12^a. — °) B₁. 8 D₁ D₂ तु (for च). — °) K₁
पुत्राश्च. D₁ transp. च and तव. G₈ तव पुत्रश्च सप्तभिः.
— Ś K (K₅ missing) D₁ om. (hapl.) 12^a. — °)
D₂. 4. 5. 7. 8 तु (for च). — °) D₂. 4. 5. 7. 8 पंचभिः
(for सप्तभिः). — After 12^a, D₁ reads 14^a. — °)
D₂. 4. 5. 7. 8 एवं कौरव्य (D₄. 8 'व') संक्रुद्धः; G₁ M₁. 2
एते समेताः शैनेय. — °) G₁ M₁. 2 ससैन्याः (for शैनेयं).
K₁. 2 D₂ D₁-8. 8 शैनेयं पर्यवाकिरन्; K₄ D₄ 'यं पर्य-

वारयन्. — After 12, G₁ M₁. 2 ins.:

1199* पाञ्चालानागतान्द्रोणः प्रेषयद्यमसादनम् ।
एतस्मिन्नेव काले तु सूतपुत्रो महारथः ।
कर्णो राजन्महेष्वासो युद्धाय महतो महत् ।
मनः कृत्वाभ्ययादायुः षष्ट्युन्नयं प्रति ।
[(L. 3) M₁. 2 नहते (for 'तो').]

13 G₁ M₁. 2 om. 13-17. — °) D₂ [अ]थ; T G₂-4
तु (for च). — °) D₂. 4. 5. 7. 8 निम्नन्तं शात्रवाग्रणे. — °)
D₂ T G₂. विष्यधुः (for 'धुः'). D₂ प्रगवास् (sio);
D₈. 7. 8 पांडवासः; T G₂-4 सायकैस् (for सोमकास्).
— °) Ś₁ K₃ निम्नन्तः (for समन्तात्).

14 G₁ M₁. 2 om. 14 (cf. v. 1. 13). D₁ reads
14^a after 12^a. — °) B D₁ D₂ D₁. 8. 8 T G₂-4
तत्र (for ततो). K₁ D₂. 5. 7 हरन् (for शहरत्). — °)
T G₂-4 योधानां तु (for क्षत्रियाणां). — D₈. 5 om.
(hapl.) 14^a-15^b. — °) T G₃. 4 तेजोम्यद्; G₂ तेज-
साम् (for तमसाम्). Ś₂ K₁. 2. 4 D₁ अंध (K₁ अहं).
कारं यथा नृप (K₄ 'पः'; D₁ 'पं'); B D₁ D₂ D₈
तमांसीव समंततः; D₂ तेजसा इव भास्करः; D₄. 7. 8
तेजसामि (D₄ 'सा इ' व भास्कर).

15 G₁ M₁. 2 om. 15 (cf. v. 1. 13). D₈. 5 om.
15^a (cf. v. 1. 14). — °) K₂ B₄ D₁ D₄. 7. 8 पंचा-
लानां. — °) D₂ D₄. 5. 7. 8 तुमुलः (for तुमुलः).

16 G₁ M₁. 2 om. 16 (cf. v. 1. 13). — °) D₂ om.
(hapl.) पितृनन्ये. — °) D₁ om. भ्रातृनन्ये. B₁. 8 D₁
D₂. 4. 5. 7. 8 [S]थ (for च). — °) B₁ भागिन्य-
(for 'नैयान्'). D₈ ते (for च). — °) B₁. 8 D₁ D₂
तेगच्छन्ति (for गच्छन्ति). — °) The portion from ता
जीवितेऽप्युः up to the end of adhy. 148 is lost in Ś₂

C. 7. 7751
B. 7. 172. 17
K. 7. 173. 16

उत्सृज्योत्सृज्य गच्छन्ति त्वरिता जीवितेष्वपः ॥ १६
अपरे मोहिता मोहाचमेवाभिमुखः ययुः ।
पाण्डवानां रणे योधाः परलोकं तथापरे ॥ १७
सा तथा पाण्डवी सेना वध्यमाना महात्मभिः ।
निशि संप्राद्रवद्राजस्तुत्सृज्योत्सृज्यः सहस्रशः ॥ १८
पश्यतो भीमसेनस्य विजयस्याच्युतस्य च ।
यमयोर्धर्मपुत्रस्य पार्थस्य च पश्यतः ॥ १९
तमसा संवृते लोके न प्राज्ञायत किंचन ।
कौरवाणां प्रकाशेन दृश्यन्ते तु द्रुताः परे ॥ २०

द्रवमाणं तु तत्सैन्यं द्रोणकर्णौ महारथौ ।
जघ्नतुः पृष्ठतो राजन्किरन्तौ सायकान्वहून् ॥ २१
पाञ्चालेषु प्रभग्नेषु दीर्घमाणेषु सर्वशः ।
जनार्दनो दीनमनाः प्रत्यभाषत फल्गुनम् ॥ २२
द्रोणकर्णौ महेष्वासावेतौ पार्थतसात्यकी ।
पाञ्चालांश्चैव सहितौ जघ्नतुः सायकैर्भृशम् ॥ २३
एतयोः शरवर्षेण प्रभग्ना नो महारथाः ।
वार्यमाणापि कौन्तेय पृतना नावतिष्ठते ॥ २४
एतावतां सर्वसैन्यैर्व्यूढैः सम्पगुदायुधैः ।

on missing folios.

17 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 17 (cf. v. l. 13). — °) Dn2 D4.5.7.8 बले (for रणे). G1 योधाः (for योधाः). — °) D2 परलोकः (for 'लोक'). Dn2 D2.3.5.7.8 गताः परे (for तथापरे).

18 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 read 18-19 after 7. 148. 19. — °) K4 स तथा; Dn2 D2.3.5.7.8 तथा सा (by transp.); D5 G1 M1.2 सा तदा. — °) K4 B Dc1 G1 M1.2 पीड्यमाना (for वध्य). T G3 महात्मना (for 'त्मभिः'). Dn D1.2.3.5.7.8 पीड्यमाना महात्मना. — °) Ś1 संत्यज्य; Dn2 विसृज्य (for उत्सृज्य). D4.5.7.8 विसृष्टोत्सृज्यः (D4.7 'लका' समततः).

19 For the sequence in G1 M1.2, cf. v. l. 18. Ś2 missing (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 om. (hapl.) 19^a-22^b. — °) T G3.4 वै (for च).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 om. 20 (cf. v. l. 19). G1 M1.2 om. from 20 up to the end of this adhy. — °) D1 संभवे (for संवृते). — °) K1 B2 D4-8 T G2-4 प्रज्ञायत (for प्राज्ञाय). — °) K1 D5 कौरवानां. — °) B Dn2 D1.3 G2 वि-द्रुताः; D2.5 ते द्रुताः; D3 वेदुताः; D6 च द्रुताः; T G3.4 प्रदुताः (for तु द्रुताः).

21 Ś2 missing (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 G1 M1.2 om. 21 (cf. v. l. 19, 20). — °) Ś1 K1.2 Dn2 जग्मवुः (for जघ्नतुः). — °) T G2-4 निघ्नतौ सायकैर्बहून्.

22 Ś2 missing (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 om. 22^{ab} (cf. v. l. 19). G1 M1.2 om. 22 (cf. v. l. 20). D2.3.5.7.8 om. 22^a-23^b. — °) Bom. ed. पंचालेषु.

B1.2.4 च (for प्र-). — °) K5 B2-4 Dn2 क्षीयमाणेषु; K4 दीप्य; B1 वार्य (for दीर्य). B Dn2 D5 सर्वतः (for 'शः'). — °) K5.4 B Dc1 Dn D1.3.5 फाल्गुनं; D5 फाल्गुनं.

23 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 23 (cf. v. l. 20). D2.3.5.7.8 om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). — °) Ś1 एष (for एतौ). — °) K3 पंचालांश्च. — °) Dn2 D2.3.5.7.8 युधि (for भृशम्).

24 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 24 (cf. v. l. 20). — °) Dn2 D2 सा तदा (D2 'था'); D4.5.8 सा तयोः; D1 G3 *तयोः (for एतयोः). — °) Dc1 ये; T G3.4 वो (for नो). Dn2 D2.3.5.7.8 प्रभग्ना महती चमूः (D2.5 'मू'). — °) D5 वार्यमाणा (for वार्य). D3.6 च (for [अ]पि). Dc1 कौन्तेयः; D2.3.5.7.8 वैः (for 'थ'). — °) Dn1 D5 तिष्ठति; D1.7.8 तिष्ठत (for 'ते'). — After 24, Dn2 D2-8 ins.:

1200* तां तु विद्रवतीं दृष्ट्वा ऊचतुः केशवार्जुनौ ।

मा विद्रवत विद्रस्ता भयं त्यजत पाण्डवाः ।

[(L. 1) D4 भवतः (for ऊचतुः). — (L. 2) Dn2 मातिद्रवत; D4.5.7.8 मामि (D4 नाभि) द्रवत (for मा वि).]

25 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 25 (cf. v. l. 20). — °) B1 भवामेतौ (by transp.); Dn2 युतावावां; D1 तावावां; T G2.3 एतया वा. Dn2 om. सर्वे. B4 सैन्यैश्च; Dn1 सैन्यानि; D5.7.8 सैन्यं (for सैन्यैश्च). B2.3.5 तावावां सर्वसैन्यैश्च (B5 'न्यस्य'); D2 एतौ वा सर्वसैन्यस्य; D4 एतावासां सर्वसैन्यं; G4 त्वया वा सर्वसैन्यैर्वा. — °) Ś1 K5 B2 व्यूढैः; B5 Dn2 D2.3.7 व्यूढौ; Dc1 Dn1 व्यूढं; D2.6 दूढैः; D4 मूढौ (for व्यूढैः). K4 Dn2 D2.3-7 उदायुधौ; D5

द्रोणं च स्रुतपुत्रं च प्रयतावः प्रवाधितुम् ॥ २५
 एतौ हि बलिनौ शूरा कृतास्त्रौ जितकाशिनौ ।
 उपेक्षितौ बलं कुद्वौ नाशयेतां निशामिमास् ॥
 एष भीमोऽभियात्युग्रः पुनरावर्त्य वाहिनीम् ॥ २६
 वृकोदरं तथायान्तं दृष्ट्वा तत्र जनार्दनः ।
 पुनरेवाब्रवीद्राजन् हर्षयन्निव पाण्डवम् ॥ २७
 एष भीमो रणश्लाघी वृतः सोमकपाण्डवैः ।
 रुषितोऽभ्येति वेगेन द्रोणकर्णौ महाबलौ ॥ २८

एतेन सहितो युध्य पाञ्चालैश्च महारथैः ।
 आश्वासनार्थं सर्वेषां सैन्यानां पाण्डुनन्दन ॥ २९
 ततस्तौ पुरुषव्याघ्रावुभौ माधवपाण्डवौ ।
 द्रोणकर्णौ समासाद्य धिष्ठितौ रणमूर्धनि ॥ ३०
 ततस्तत्पुनरावृत्तं युधिष्ठिरबलं महत् ।
 ततो द्रोणश्च कर्णश्च परान्ममृदतुर्बुधि ॥ ३१
 स संप्रहारस्तुमुलो निशि प्रत्यभवन्महान् ।
 यथा सागरयो राजंश्चन्द्रोदयविवृद्धयोः ॥ ३२

C. 7. 7167
B. 7. 172. 35
K. 7. 173. 34

उदग्रवैः (for उदायुधैः). Ds व्युद्धौ रागमुदायुधौ. —^o)
 T G2-4 द्रोणश्च स्रुतपुत्रश्च. —^a) Dn2 प्रयातौ सं; T
 G2-4 प्रयातौ (G3 'लौ) च (for प्रयतावः). D2 प्रयातौ
 संप्रवारितौ; D4 प्रयायाः संप्रधावितं; D5 यातौ संप्रति
 बाधितुं.

26 S2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 26
 (cf. v. l. 20). —^a) G3 om. बलि. —^b) Dn2 D2.
 4. 5. 7. 8 कृतास्त्रौ युद्धदुर्मदौ; D2. 6 संग्रामविजितावुभौ.
 —^c) K1.2 Dc1 Dn2 Ds उपेक्षितं (for 'क्षितौ). K4
 Dn1 D1 तव बलैरु; B Dc1 तव बलं; Dn2 D2. 4. 5.
 7. 8 बलं तु (D4 चू) णं (for बलं कुद्वौ). —^d) S1 K1-3
 D1 न शामितौ; Ds इमां चमूं (for निशामिमास्).
 —After 26^{ad}, B Dc1 Dn D2. 4-8 ins.:

1201* तयोः संवदतोरेवं भीमकर्मा महाबलः ।

[D2. 5. 7. 8 महारथः; D4 महद्रथः (for महाबलः).]

—^a) K1 [s]भ्ययाति (for sभि). K4 उग्रं; D1 उग्रौ
 (for उग्रः). B Dc1 Dn D2. 4-8 आ (Dn2 प्रा)या-
 वृकोदरः शीघ्रं (Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 'रस्तृणं); Ds एष भीमो
 हि यालग्रे. —^c) B (except B4) Dn2 D2. 3 T G2-4
 आवृत्य; D4 आवर्ति (for 'ल्यं). B4 वाहिनीः. Dn1
 तदा भित्त्वा च वाहिनीं.

27 S2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 27
 (cf. v. l. 20). Before 27, T G2-4 ins. संजयः.
 —^a) B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 अथ (for तथा). —^b)
 S1 K1.2 transp. दृष्ट्वा and तत्र. K4 जनार्दनं (for
 'द्वनः). —^d) K1.4 B (except B4) Dc1 Dn1 Ds. 6
 T G2-4 दर्शयन्; D4 lacuna (for हर्षं).

28 S2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 28
 (cf. v. l. 20). —^a) Ds रणे श्लाघी (for रणश्लाघी).
 —^b) Ds संवृतः सर्वसोमकैः. —^c) K1.2 B1.2 [s]भ्येल्य
 (for 'ति). Dn2 D4. 5. 7. 8 अभ्यवर्तत वेगेन; D2 आव-

वर्तत वे. —^a) K4 B D (except D1) G4 महारथौ
 (for 'बलौ).

29 S2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 29
 (cf. v. l. 20). —^a) Ds. 3 सहिता (for 'तौ). Dn1
 युध्यै; Ds याति; D7. 3 युध्यै; T G2-4 युद्धे (for
 युध्य). —Dn2 om. 29^b. —^b) D4 पंचालैश्च. Ds
 पंचालाश्च महारथाः. —D4 om. 29^{ad}; Dn2 reads it
 twice. —^{ad}) K4 B2.4 D1. 3. 8 G2 transp. सर्वेषां
 and सैन्यानां. Dn2 (second time) D2 गच्छस्वांतं स्वम-
 प्यद्य (D2 तमचैव); D7. 8 गच्छस्वातितमाया (Ds 'त्व-
 मापा)द्य. K2 Dn1 Ds T G2. 3 नन्दनः. —After 29,
 Ds reads 31^{ab}.

30 S2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 30
 (cf. v. l. 20). Before 30, D7. 3 ins. संजय उवाच.
 —^a) K2-4 D1 T G2-4 एतौ हि (for ततस्तौ). —D2.
 4. 5 om. 30^{bo}. —^b) K1.2.4 D1 -पाण्डे (K4 'पिं)तौ
 (for -पाण्डवौ). B1.2 Dc1 Dn2 उभौ पाण्डवमाधवौ.
 —^c) K4 D1 महैस्वासौ (for समासाद्य). —^d) S1 K1.2
 B1 D1 T G2-4 विद्धितौ; K4 वेष्टितौ; B2 Dc1 विशिष्टौ
 (for धिष्ठितौ).

31 S2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 31 (cf.
 v. l. 20). Before 31, S1 K (K4 missing) Dn2 D1-4. 6 T
 G2.4 ins. संजय उवाच. Ds om. 31^{ab}. Ds reads 31^{ab}
 after 29. —^a) S1 K1-3 D2 तौ; Ds तु (for तत्).
 Dn2 T G2-4 आवृत्य; D2.4 'तौ (for 'तं). —^b)
 D2.4 प्रति (for महत्). —^c) B5 Dc1 Dn1 यतो (for
 ततो). —^d) S1 K (K4 missing) D1 ममृषतुर (for
 'ददुर). Ds मृषे (for युधि). Ds. 6 परांस्तानीयतुर्बुधि.

32 S2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 32
 (cf. v. l. 20). —^a) Dn1 Ds तुमलो. Dn2 D2. 4.
 7. 8 संप्रहारस्तु तुमु (D4. 7. 8 'म)लो. —^b) Dn2 D4. 5.

C. 7. 7758
B. 7. 172. 36
K. 7. 177. 35

तत उन्मृज्य पाणिभ्यः प्रदीपांस्तव बाहिनी ।
युयुधे पाण्डवैः सार्धमुन्मत्तवदहःक्षये ॥ ३३
रजसा तमसा चैव संवृते भृशदारुणे ।
केवलं नामगोत्रेण प्रायुध्यन्त जयैषिणः ॥ ३४
अश्रूयन्त हि नामानि श्राव्यमाणानि पार्थिवैः ।
प्रहरद्भिर्महाराज स्वयंवर इवाहवे ॥ ३५

निःशब्दमासीत्सहसा पुनः शब्दो महानभूत् ।
कुद्धानां युध्यमानानां जयतां जीयतामपि ॥ ३६
यत्र यत्र स्म दृश्यन्ते प्रदीपाः कुरुसत्तम ।
तत्र तत्र स्म ते शूरा निपतन्ति पतंगवत् ॥ ३७
तथा संयुध्यमानानां विगाढाभून्महानिशा ।
पाण्डवानां च राजेन्द्र कौरवाणां च सर्वशः ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

१४८

मंजय उवाच ।

ततः कर्णो रणे दृष्ट्वा पार्षतं परवीरहा ।

आजधानोरसि शरैर्दशभिर्मर्मभेदिभिः ॥ १
प्रतिविध्याथ तं तूर्णं धृष्टद्युम्नोऽपि मारिष ।

१. ३ निशीथे चाभवन्महान्. — ^a Ś1 K (Ks missing)
D1 -विद्वद्वये; D2 D2.4.5.7.8 -समृद्धयोः (for -विद्व-
द्वयोः).

33 Śs missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 33
(cf. v. l. 20). — ^a Ks B Dc1 Dn D1 पाणिभ्यां (for
"भ्यः"). — ^b Ks Dn1 D2.4.5.8 Gs बाहिनीं (for "नी").
— ^c Ks अहक्षये (sic); B1 असंवृता; B2-s Dc1
Dn1 असंकुलं; Ds अहर्निशि; D7.8 असंवृता; Bom.
ed. असंकुला (for अहक्षये). Dn2 D2.4.5 उन्मत्तमिव
(D4 "त्त इव; D5 "त्ता इव) भारत.

34 Śs missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 34
(cf. v. l. 20). — ^b B1 संवृते; Dn2 D4.5 संग्रामे
(for संवृते). D2.6 भूत- (for भृश-). — ^c Ds स्वबले
(for केवलं). Dn2 D2.4.5 मात्रेण (for -गोत्रेण). — ^d
Dn2 D2.4.5.7.8 व्ययुध्यं (Dn3 प्रायुध्यं; D4.5 व्ययुध्य-
त रणाजिरे).

35 Śs missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 35
(cf. v. l. 20). — ^b Ś1 K1.2 D1.3.5.8.8 श्राव्यमा-
नानि पार्थिवैः. — ^c Ds.6 प्रहरंति (for "रद्भिः"). — ^d
B3 Dc1 Dn1 Ds इवाबभौ (for इवाहवे).

36 Śs missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 36
(cf. v. l. 20). — ^c Ś1 K1.2.4 योधानां (for कुद्धानां).
Ds जयमानानां (for युध्यं). — ^d Ks B1.2.4 Dc1
Dn1 D1 जीयतां; B3 जीयतां; Ds.6 जितानां; Ds
युध्यतां (for जयतां). K1.3 B1-4 Dc1 Dn1 Ds.6 जय-

ताम्; Ks D1.4 जीवताम्; D2 नीयताम्; T G2-4
जीयताम् (for जीयं). B3 corrupt.

37 Śs missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 37
(cf. v. l. 20). — ^a T G2-4 प्र- (for स्म). — ^b
Dn2 D2.4.5.7.8 पुंगवाः (Dn2 D7.8 "व" (for -सत्तम-).
— ^c Ks transp. ते and शूरा. Dn3 ते सुरास्तत्र तत्र
स्म; D2.4.5.7.8 शेरते तत्र तत्र स्म.

38 Śs missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 38
(cf. v. l. 20). — ^a K1.2 तत्र (for तथा). B Dc1
Dn D4.5.7.8 त (D4.5 य) था सा युध्यमानानां. — ^b
B Dc1 Dn1 विगाढासीन् (for "ढाभून्"). Ks महाचमः
(for "निशा"). — ^c Ds सर्वैर्द (for राजेन्द्र). — ^d
Dn2 D2.4.5.7.8 भारत; T G2-4 मारिष (for सर्वशः).

Colophon om. in T G1-4 M: Śs Ks Gs missing.
— Sub-parvan: Editions घटोत्कचवध. — Adhy.
name: K1.2.4 B D रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे
संकुलयुद्धं. — Adhy. no. (figures, words or both):
Dn1 172; D2 173. — Śloka no.: Dn1 37.

148

☞ This adhy. is missing in Śs Ks Gs (cf. v. l.
7. 147. 16; 125. 14. 137. 9).

1 Ms-s om. 1-11 (cf. v. l. 7. 146. 50). T G1-4
M1.2 om. the ref. — ^a Ds om. रणे. G1 M1.2 स

पञ्चभिः सायकैर्हृष्टिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २
तावन्योन्यं शरैः संख्ये संछाद्य सुमहारथौ ।
पुनः पूर्णायतोत्सृष्टैर्विव्यधाते परस्परम् ॥ ३
ततः पाञ्चालमुख्यस्य धृष्टद्युम्नस्य संयुगे ।
सारथिं चतुरश्वान्क्रणो विव्याध सायकैः ॥ ४
कार्मुकप्रवरं चास्य प्रचिच्छेद शितैः शरैः ।
सारथिं चास्य भस्त्रेण रथनीडादपातयत् ॥ ५

धृष्टद्युम्नस्तु विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
गृहीत्वा परिधं घोरं कर्णस्याश्वानपीपिषत् ॥ ६
विद्वश्च बहुभिस्तेन शरैराशीविषोपमैः ।
ततो युधिष्ठिरानीकं पद्भ्यामेवान्ववर्तत ।
आरुरोह रथं चापि सहदेवस्य मारिष ॥ ७
कर्णस्यापि रथे वाहानन्यान्सूतो न्ययोजयत् ।
शङ्खवर्णान्माहावेगान्सैन्धवान्साधुवाहिनः ॥ ८

C. 7. 7786
B. 7. 173. 12
K. 7. 174. 12

दृष्ट्वा संयुगे यातं. —^δ) G₂ पांडवं (for पार्षतं). —^ο)
Ś₁ शितैर्; D₅ कुदो; G₁ M_{1.2} क्षिप्रं (for शरैर्).
—^α) Ś₁ K₁₋₃ D₁ दशभिर्दशभिः शरैः; G₁ M_{1.2} निशि-
तैर्दशभिः शरैः.

2 M₃₋₅ om. 2 (cf. v. l. 1). —^α) T G₂ प्रति-
विव्याध (for 'विव्याध'). B D₀₁ D₂ D_{4.5} कर्णं (for
तूर्णं). —^δ) D_{2.4} om. 2^δ. —^δ) D₂ महारणे (for
सपि मारिष). —^ο) K₃ B D₀₁ D₂ D₁ दशभिः; K₄
पंचकैः (for 'भिः'). B_{2.5} शायकैर्. D₂ तूर्णं (for
दृष्ट्वा).

3 M₃₋₅ om. 3 (cf. v. l. 1). —^α) D₂ D_{4.5}.
7.8 राजन्; G₁ M_{1.2} संखे; G₄ संखे (for संख्ये).
—^δ) D₂ [अ]य; D₅ [अ]यु (for सु). K₄ महा-
रथैः; D₂ 'रणे (for 'रथौ). —^ο) G₁ M_{1.2} शरैः
(for पुनः). —^α) K₂ D_{4.5} T G₂₋₄ विव्याधा (T G₂
'धा'ते; D₂ विवि' (for विव्य'). G₁ M_{1.2} परस्परम-
विष्यतां.

4 M₃₋₅ om. 4 (cf. v. l. 1). —^α) K₃ B₃ D_{2.7}
पंचाल- (for पाञ्चाल'). B₃ राजस्य; G₁ M_{1.2} -युत्रस्य
(for -मुख्यस्य). —^ο) D₂ सरथं (for सारथिं). Ś₁
K₃ [स]पि (for च). K_{1.2} वाहान् (for चाश्वान्).
—^α) T G₂ विव्याध. B_{1.2} D₃ शायकैः; G₂ संयुगे.
D₂ D_{2.4.5.7.8} कर्णो निन्ये यमक्षयं.

5 M₃₋₅ om. 5 (cf. v. l. 1). —^α) K_{1.2} T G_{2.3}
कार्मुकं (for 'क'). K₄ B (except B₅) D₀₁ D₂ D₁
चापि (for चास्य). —^δ) D₂ D_{2.4.5.7.8} G₁ M_{1.2}
चि (D₂ वि)च्छेद निशितैः शरैः; D₃ प्रचिच्छेद शरैः शितैः.
—After 5^{αδ}, D₂ ins. 1202*. —D₂ om. 5^ο-7^δ.
D_{2.4.5.7.8} om. 5^{αδ}. —^α) K₄ D₁ T G₁₋₄ M_{1.2}
रथनीळा (K₄ D₁ 'डा'दपाहरन्).

6 D₂ M₃₋₅ om. 6 (cf. v. l. 5, 1). —^α) D_{4.7.8}
च (for तु). G₁ M_{1.2} समरे (for विरथो). —D_{2.4.5}

7.8 ins. after 6^{αδ}; D₂ after 5^{αδ}:

1202* अवजुल्य रथानूर्णं गदामादाय वीर्यवान् ।
स विध्यमानः कर्णेन शरैः संनतपर्वभिः ।
गत्वा कर्णसमीपं तु जवान चतुरो हयान् ।
पुनरावृत्त्य वेगेन पार्षतः परवीरहा ।
धनंजयरथं क्षिप्रमारुह्य रथिनां वरः । [5]
प्रयातु कामः कर्णाय वारितो धर्मसूनुना ।
कर्णस्तु सुमहातेजाः सिंहनादविमिश्रितम् ।
धनुःशब्दं महच्छक्ते दध्मौ तारेण चामजुजम् ।
दृष्ट्वा विनिर्जितं युद्धे पार्षतं ते महारथाः ।
अमर्षवशमापन्नाः पाञ्चालाः सह सोमकैः । [10]
सुतपुत्रवधार्थाय शस्त्राण्यादाय सर्वशः ।
प्रययुः कर्णमुद्दिश्य मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ।

[D₂ om. lines 1-2. —(L. 2) D₂ वध्यमानः (for
विध्य'). —(L. 4) D₂ आवर्त्य. —(L. 8) D₅ कृत्वा
(for चके). D₃ वा (for च). —(L. 10) Bom.
ed. पंचालाः सहसोमकाः (for the post. half).]

—D_{2.4.5.7.8} om. 6^ο-7^δ. —^α) B_{2.7} T G₂₋₄ अपी-
डयत्; G₁ M_{1.2} अपोययत् (for अपीपिषत्).

7 D₂ D_{2.4.5.7.8} M₃₋₅ om. 7 (cf. v. l. 5, 6, 1).
—^α) G₁ M_{1.2} तु (for च). D_{2.8} बहुशस् (for 'भिस').
—^ο) Ś₁ ततो युधिष्ठिरानीके. —^α) Ś₁ K₃ व्यवर्तत;
K₁ B D₀₁ D₂ G₁ M_{1.2} [अ]न्वपद्यत; K₂ [अ]नुवर्तत;
D_{2.8} [अ]भ्य' (for [अ]न्ववर्तत). —^ο) G₁ M_{1.2} चैव
(for चापि).

8 M₃₋₅ om. 8 (cf. v. l. 1). —^α) G₁ M_{1.2} तु
(for [अ]पि). D_{7.8} T G₂₋₄ रणे (for रथे). —^δ)
K_{3.4} B_{4.5} D₂ D_{2.5.7.8} [स]भ्ययोजयत्; D₁ व्ययो';
D_{2.8} [स]न्वयो'; T G₂₋₄ [स]न्वयो' (for न्ययो').
G₁ M_{1.2} सूतोन्त्यान्स न्ययोजयत्.

9 M₃₋₅ om. 9 (cf. v. l. 1). —^α) All MSS.

C. 7. 7786
B. 7. 173. 13
K. 7. 174. 13

लब्धलक्ष्यस्तु राधेयः पाञ्चालानां महारथान् ।
अभ्यपीडयदायस्तः शरैर्मैघ इवाचलान् ॥ ९
सा पीडयमाना कर्णेन पाञ्चालानां महाचमूः ।
संप्राद्रवत्सुसंरस्ता सिंहेनेवार्दिता मृगी ॥ १०
पतितास्तुरगेभ्यश्च गजेभ्यश्च महीतले ।
रथेभ्यश्च नरास्तूर्णमदृश्यन्त ततस्ततः ॥ ११
धावमानस्य योधस्य क्षुरग्रैः स महामृधे ।
बाहू चिच्छेद वै कर्णः शिरश्चैव सकुण्डलम् ॥ १२

(except Ś1; M3-s om.; Ś2 K5 G5 missing) -लक्ष्य
(for लक्ष्यस्). —^b) K1 पंचालानां; D1 पांचालान्स.
Ś1 K3 पांचालानां महारथः. —^c) D4-s T1 आयत्तः
(D1 'च' (for 'स्तः')). —^d) K1. 2. 4 Dn2 D1. 2. 4. 5. 7. 8
[अ]चलं. G1 M1. 2 शरैर्मैघानिवातिलः.

10 M3-s om. 10 (cf. v. l. 1). —^a) D5 स
(for सा). —^b) B1 G4 पंचालानां; Dc1 D3. 6 पांङ्-
वानां (for पाञ्चालानां). K1 महाचमूः; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8
G1 M1. 2 अवीकिनी (for महाचमूः). —^c) Ś1 सुसं-
स्ता; G1 M1. 2 'आंता (for 'नस्ता). —^d) K5 D5
एवार्दिता; D5 [अ]वार्दिता (sic) (for [ह]वार्दिता).
D5 मृगाः.

11 M3-s om. 11 (cf. v. l. 1). —^a) Ś1 K1-8
D1 पीडिता (K1 'त'स्) (for पतितास्). B1 D7. 8 तु रथे-
भ्यश्च (for तुरगे). Dn2 D2 G1 M1. 2 आ (Dn2 D2
प्र)पतंतो रथे (Dn2 'णे'भ्यश्च; D4. 6 प्राद्रवंतो रथेभ्यश्च.
—^b) B5 महीतले; Dn2 'पते; D2. 4. 5. 7. 8 महारथाः;
G1 M1. 2 विशां पते (for महीतले). —^c) D4 om. (hapl.)
11^a-14^b. —^d) B1 अथेभ्यश्च; D2. 4. 7. 8 G1 M1. 2 ह्ये
(for रथे). Dn2 रथिनस्; D2 तु तथा; D5 T G5
च रथात्; G2 च नृपात्; G4 च भयात् (for च नरात्).
—^e) K1 D8 अ (D8 व्य)दृश्यंतस्; K2 D2. 5. 7 G1
M1. 2 व्यदृश्यंत (for अ). Dn2 G1 M1. 2 समंततः;
D5 महारथाः (for ततस्ततः). — After 11, T G2-4
ins.:

1203* एतस्मिन्नेव काले तु सूतपुत्रो महारथः ।

चकार कदने वोरं पाण्डुसैन्येषु भारत ।

12 D4 om. 12 (cf. v. l. 11). —^a) G1. 3 M
योधस्य; G4 सैन्यस्य (for योधस्य). —^b) D2 क्षुरग्रेण
(for 'त्रैः स). B1. 3 Dc1 D5 सु; B2 Dn2 D5. 6 च
(for स). —^c) Ś1 K3 Dc1 बाहूश्च (for बाहू). D2
वैकस्य (for वै कर्णः).

ऊरु चिच्छेद चान्यस्य गजस्यस्य विशां पते ।
वाजिपृष्ठगतस्यापि भूमिष्ठस्य च मारिष ॥ १३
नाज्ञासिपुर्धावमाना बहवश्च महारथाः ।
संछिन्नान्यात्मगात्राणि वाहनानि च संयुगे ॥ १४
ते वध्यमानाः समरे पाञ्चालाः सृञ्जयैः सह ।
तृणप्रस्पन्दनाच्चापि हतपुत्रं स्म मेनिरे ॥ १५
अपि खं समरे योधं धावमानं विचेतसः ।
कर्णमेवाभ्यमन्यन्त ततो भीता द्रवन्ति ते ॥ १६

13 D4 om. 13 (cf. v. l. 11). —^a) D3. 6 करौ;
D7. 8 ऊरुं (for ऊरु). D3. 6 G1 M सो (for च).
—^b) G5 युधां (for विशां). —^c) Dc1 Dn2 G1 M
भूमिस्थस्य (for 'ष्ठस्य). Ś1 B4 G1 [अ]पि; K1 lacuna
(for च). D2. 5. 7. 8 भूमिस्थस्यापि भारत.

14 D4 om. 14^a (cf. v. l. 11). T G2-4 M3-s
om. 14^a. G1 M1. 2. transp. 14^a and 14^b. —^a)
B1. 2 नाज्ञासिपुर्; D5 नाज्ञासिपुर्; G1 M1. 2 नाज्ञासिपुं
(for 'पुर्). D3. 6 बद्धमौना (for धावमाना). —^b)
G1 M1. 2 बाधवांश्च (for बहवश्च). B1. 3 Dc1 सु; Dn2
[s]न्ये; D2. 5. 7. 8 तु (for च). —^c) D4. 5. 7. 8 स्वः;
S (G5 missing) तु (for [आ]स्). —^d) Ś1 K
(K5 missing) D1 च सर्वशः; D5. 6 चमूमुखे (for च
संयुगे).

15 K4 om. 15^a-16^b. —^a) Dn2 वध्यमानाः शरैः
घोरैः; D2. 4. 5 च (D2 यु)ध्यते ते शरैः घोरैः; T G2-4
वध्यंत (G4 विध्यंत) तै शरैः घोरैः; G1 M वध्यंतस्ते शरैः
घोरैः. —^b) Some MSS. पंचालाः. K2 सह सृञ्जयैः
(by transp.). —^c) B1 -पुस्पंदनाच्; Dn1 -प्रास्पंद-
नाच्; Dn2 D2. 5. 7 -विस्पंदनाच्; D8 -निस्पंदनाच्
(for -प्रस्पंदनाच्). Ś1 K3 तृणं (K8 'ण-') प्रस्पंदमानं
च; K1. 2 तृणं प्रस्पंदमानाश्च; D4 तृणविस्पंदनस्यापि;
D5 तृणं प्रस्पंदनं चापि. —^d) Dn2 D4. 6-8 च; D3
तु (for स्).

16 K4 om. 16^a (cf. v. l. 15). —^a) T G2-4
ये; G1 M स्तारु (for स्वं). T G2 योधाः; G1 M
यौधान्; G2. 4 यौधा (for योधं). —^b) K1. 2 S (G5
missing) धावमाना (G1 M 'नान्). D1 विचेतसं.
—^c) G2 om. (hapl.) 16^a-18^b. —^d) D4 [अ]भ्यवर्तत;
M3 'धावतं (for 'मन्यन्त. —^e) D5. 6 प्रवर्तते; D4
द्रुवं तु ते; D5. 7. 8 G1 M1. 2 प्र (D5 वि)दुद्रुः (for
द्रवन्ति ते). D2 च (for ते).

तान्यनीकानि भग्नानि द्रवमाणानि भारत ।
अभ्यद्रवद्भुतं कर्णः पृष्ठतो विकिरञ्चरान् ॥ १७
अवेक्षमाणान्तेऽन्योन्यं सुसंमूढा विचेतसः ।
नाशकुवन्नवस्थातुं काल्यमाना महात्मना ॥ १८
कर्णेनाभ्याहता राजन्पाञ्चालाः परमेषुभिः ।
द्रोणेन च दिशः सर्वा वीक्षमाणाः प्रदुद्रुवुः ॥ १९
ततो युधिष्ठिरो राजा स्वसैन्यं प्रेक्ष्य विद्रुतम् ।
अपयाने मतिं कृत्वा फल्गुनं वाक्यमब्रवीत् ॥ २०
पश्य कर्णं महेष्वासं धनुष्पाणिमवस्थितम् ।
निशीथे दारुणे काले तपन्तमिव भास्करम् ॥ २१
कर्णसायकनुबानां क्रोशतामेष निखनः ।

अनिशं श्रूयते पार्थ त्वद्रन्धूनामनाथवत् ॥ २२
यथा विसृजतश्चास्य संधानस्य चाशुगान् ।
पश्यामि जयविक्रान्तं क्षययिष्यति नो ध्रुवम् ॥ २३
यदत्रानन्तरं कार्यं प्राप्तकालं प्रपश्यसि ।
कर्णस्य वधसंयुक्तं तत्कुरुष्व धनंजय ॥ २४
एवमुक्तो महाबाहुः पार्थः कृष्णमथाब्रवीत् ।
भीतः कुन्तीसुतो राजा राधेयस्यातिविक्रमात् ॥ २५
एवं गते प्राप्तकालं कर्णानीके पुनः पुनः ।
भवान्वयवस्थातां क्षिप्रं द्रवते हि वरूथिनी ॥ २६
द्रोणसायकनुबानां भग्नानां मधुसूदन ।
कर्णेन त्रास्यमानानामवस्थानं न विद्यते ॥ २७

C. 7. 7605
B. 7. 173. 31
K. 7. 174. 21

17 G₄ om. 17 (cf. v. l. 16). —^a) B₁ संयुतो (for भारत). —^o) D₂.^s अभ्यवर्तद् (for 'द्रवद्'). —^d) D₂. 4. 5. 7. 8 सवेतो (for पृष्ठतो). S₁ [s] विकिरञ्चः; D₅ [s] भ्यकिरञ्च (for विकि').

18 G₄ om. 18^{ab} (cf. v. l. 16). —^a) K₄ B D₀₁ D₀₁ S (G₄ om.; G₅ missing) तु (for ते). D₀₂ D₂. 4. 5 व (D₁ वि) ध्वंते समरे योधा (D₁ 'धान्'; D₇. 8 वध्यमाना रणे योधा. —^b) K₂ सुसंपूर्णा; D₀₂ D₂. 4. 5. 7. 8 धावमाना; G₁ M₁-8. 5 विप्रमूढा; M₄ प्रतिमूढा (for सुसंमूढा). — D₄ om. 18^c-19^c. —^o) D₈ न च (for अव-).

19 D₄ om. 19^{ab} (cf. v. l. 18). —^a) K₂. 3 D₇. 8 [अ]भिहता; D₅ [अ]पि हता; G₄ [अ]भ्यहता (for [अ]भ्या'). —^b) Bom. ed. पंचालाः. —^d) Some MSS. वीक्ष्यमाणाः; D₂ बीज' (sic); M₃-5 प्रेक्ष' (for वीक्ष'). — After 19, T G₄. 4 ins. an addl. colophon [Adhy. no.: T G₄. 4 167]. On the other hand, G₁ M₁. 2 read 7. 147. 18-19 after 19.

20 Before 20, T G₄ ins. संजयः. —^b) K₁ सुसैन्यं (for स्व'). S (G₅ missing) वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य). —^o) D₂. 4 अपयाने (for 'याने). B D₀₁ D₀₁ D₁. 3. 6 S (G₅ missing) मनः (for मतिं). —^d) K₄. 4 B D फाल्गुनं.

21 Before 21, M₄. 4 ins. युधिष्ठिर उवाच.

22^b) D₂ एव (for एष). Some MSS. निःखनः; D₅ निःखनं. — After 22^{ab}, D₂ reads 27^{bc} (for the first time, —^d) S (G₅ missing) अर्बुवत् (for

अनाथ').

23^a) S₁ तदा (for यथा). K₂ चापि; D₈. 8 तस्य (for चास्य). —^b) D₂. 6 वा पुनः; G₁ M₁. 2 सायकान् (for चाशुगान्). — After 23^{ab}, D₂ reads 26^c-29^b, reading 27^{bc} (for the first time) after 22^{ab}. D₄ om. 23^c-26^b. —^o) S₁ K₄ पश्यास्य (for 'मि). B D₀₁ D₀₁ D₅ पश्यामि नांतरे पार्थ. —^d) B₁ क्षययिष्यति. D₀₂ बांधवान्; D₅ हि ध्रुवं (for नो ध्रुवम्).

24 D₄ om. 24 (cf. v. l. 23). —^b) D₂ न; Bom. ed. च (for प्र-). —^o) K₄ D₀₂ संयुक्ते.

25 D₄ om. 25 (cf. v. l. 23). —^a) K₄ B D₀₁ D₀₁ D₅ S (G₅ missing) महाराज (for 'बाहुः). — Before 25^{ab}, M₃-5 ins. पार्थ उवाच. —^o) D₀₂ धर्मसुतो (for कुन्ती'). —^d) K₂ तु; B D₀₁ D₀₁ D₁. 3. 6 S (G₅ missing) [अ]व (for [अ]ति-). D₂ वित्रास्यति च विक्रमात्.

26 D₄ om. 26^{ab} (cf. v. l. 23). —^a) D₇. 8 T G₂-4 प्राप्तकाले (for 'काले). —^b) D₂. 6 कर्णानीकं. M₃-5 कर्णानीकेषु नः पुनः. — D₂ reads 26^c-29^b after 23^{ab}, reading 27^{bc} (for the first time) after 22^{ab}. —^o) D₂. 6 श्रीमन् (for भवान्). B D₀₁ D₀₁ D₁ व्यवस्यतु; D₂ प्रपश्यतां; T G₂-4 व्यवस्यते (for 'तां). D₀₂ D₂. 4. 5. 7. 8 G₁ M₁ शीघ्रं; T G₄. 4 किं वा; G₂ तीघ्रं (for क्षिप्रं). —^d) G₁ M₁. 2 [हृ]यं (for हि).

27 For the sequence in D₂, cf. v. l. 26. —^a)

C. 7. 780S
B. 7. 173. 32
K. 7. 174. 32

पश्यामि च तथा कर्णं विचरन्तमभीतवत् ।
द्रवमाणान्नयोदाराङ्किरन्तं विशिखैः शितैः ॥ २८
नैतदस्योत्सहे सोढुं चरितं रणमूर्धनि ।
प्रत्यक्षं वृष्णिशार्दूल पादस्पर्शमिवोरगः ॥ २९
स भवानत्र यात्वाशु यत्र कर्णो महारथः ।
अहमेनं वधिष्यामि मां वैष मधुवदन ॥ ३०
वासुदेव उवाच ।
पश्यामि कर्णं कौन्तेय देवराजमिवाहवे ।
विचरन्तं नरव्याघ्रमतिमानुषविक्रमम् ॥ ३१
नैतस्यान्योऽस्ति समरे प्रत्युद्याता धनंजय ।

कृते त्वां पुरुषव्याघ्र राक्षसाद्वा घटोत्कचात् ॥ ३२
न तु तावदहं मन्ये प्राप्तकालं तवानघ ।
समागमं महाबाहो ह्यतपुत्रेण संयुगे ॥ ३३
दीप्यमाना महोल्केन तिष्ठत्यस्य हि वासवी ।
त्वदर्थं हि महाबाहो रौद्ररूपं विभर्ति च ॥ ३४
घटोत्कचस्तु राधेयं प्रत्युद्यातु महाबलः ।
स हि भीमेन बलिना जातः सुरपराक्रमः ॥ ३५
तस्मिन्नस्त्राणि दिव्यानि राक्षसान्यसुराणि च ।
सततं चानुरक्तो वो हितैषी च घटोत्कचः ।
विजेष्यति रणे कर्णमिति मे नात्र संशयः ॥ ३६

Bs Ds -शायक- (for -सा*). —^δ Ds भग्नानामेष
निखनः. —^σ K1 Ds. 5. 7. 8 आन्यमाणा (D4 °ना) नाम्;
Ms-s ताव्यमानानाम् (for त्राव्य*).

28 For the sequence in D2, cf. v. l. 26. —^α
Dc1 T G1-s M च यथा; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 [ह]ह (D4
हि) यथा; G4 च युधा (for च तथा). —^δ G2 Ms
द्रवन्तं (for किरन्तं). Dn1 निशिखैः (for वि*). Bs. 5
D2. 5 T G2. 4 शरैः (for शितैः). B2. 4 Dn2 D2. 4. 5.
7. 8 किरन्तं निशितैः शरैः.

29 For the sequence in D2, cf. v. l. 26. —^α
Ks Ds तद् (for [ए]तद्). Dn2 D4. 5 नैनं शक्यामि
संसोढुं (D4 योढुं च; D5 योढुं तं); D2 नैव द्रक्ष्यामि
संसोढुं; D7. 8 नैनमभ्युत्सहे सोढुं. —^δ Ś1 Ks चरतो;
Ks B4 Dn D1. 2. 3 चरन्तं; D4. 5 जुवन्तं (for चरितं).
—^σ G2 रण- (for वृष्णि-). D2 -वीरस्य (for -शार्दूल-).
—^α Ś1 पदस्पर्शम्; D2. 4. 5 पादस्पृ (D5 °सृ) - (for
°स्पर्शम्). Dn2 om. (hapl.) from दोरगः up to देव-
राज (in 31^δ).

30 Dn2 om. 30 (cf. v. l. 29). —^α K4 Dc1
Dn1 D1. 2. 4. 5. 7. 8 तत्र (for अत्र). —^δ Ds कार्यो
(for कर्णो). —^σ D2. 4. 5 एवं (for एवं). B Dc1
Dn1 D2. 8 S (except G2; G5 missing) हनिष्यामि
(for वधि*). —^δ D4 मामेष; D5 मामेव (for
मां वैष*).

31 Dn2 om. up to देवराज (cf. v. l. 29). K1. 2. 4
D1. 5 Ms-s श्रीकृष्ण उवाच (for वासुदेव उ*). —^σ
D4. 5. 8 इव; D7 corrupt (for नर). —^δ D1 om.
(hapl.) 31^δ-32^σ. —^α G2 -विक्रमम् (for -विक्रमम्*).

32 D4 om. 32^{αδ} (cf. v. l. 31). —^α Ś1 Ks
नैतद्; Dn2 न तथा; D5. 7. 8 न तस्य (for नैतस्य).
B Dc1 Dn1 Ds संग्रामे (for समरे). K1. 2. 4 D1 नैन-
(K4 नान्य) मन्त्यः समर्थोऽस्ति; D2 ततोऽस्य नास्ति समरे.
—^δ Ś1 K1-s D1. 8 T G2-4 प्रत्युद्यातुं (for °द्याता).
—^σ K1. 2 Gs Ms-s त्वा (for त्वां*).

33 D2 om. 33^δ. D4 om. (hapl.) 33^δ-34^σ. —^α
Dn2 lacuna; G1 M1. 2 -पुत्रस्य (for -पुत्रेण*).

34 D4 om. 34^{αδ} (cf. v. l. 33). Ś1 K1-s om.
34. —^δ G2 [ए]व (for [अ]स्य). T G2. 4 शक्ति-
स्तिष्ठति वासवी. —^σ Dn2 Ds. 5-8 च (for हि). B1
महाराज (for °बाहो). — After 34^{αδ}, K4 B1. 2. 4
Dc1 Dn D1. 2 ins.:

1204* सूतपुत्रेण संयुगे ।

रक्ष्यते शक्तिरेषा हि.

—^α K4 B (except B2) D M रौद्र रूपं. — After
34, K4 Dn2 D2. 5. 7. 8 read 36^{σδ}.

35 D4 om. (hapl.) 35^α-36^δ. —^δ D2 प्रत्युद्याता;
Ms °द्यातुं (for °द्यातु). Ś1 K1-s D1 महाबलं. — B4
D2. 5. 7. 8 om. 35^{σδ}. —^σ K1 B2 स ह; T G2-4 स
दु (for स हि).

36 D4 om. 36^{αδ} (cf. v. l. 35). —^α S (G5
missing) यस्मिन् (for तं). Ds. 8 शस्त्राणि (for
अस्त्राणि). —^δ D2. 5. 8 [अ]युधानि (for [अ]सुराणि).
— K4 Dn2 D2. 5. 7. 8 read 36^{σδ} after 34. —^σ Ś1
Ks वा; K1. 2 Dn D1. 2. 4. 6-8 वै; D5 हि (for वो).
T G2-4 अस्माकं जीवितं चा (G2 °तैश्चा) पि. —^σ G1
M1. 2 अत्र (for इति). Dn2 D2-s S (except M4;

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा महाबाहुः पार्थ पुष्करलोचनः ।

आजुहावाथ तद्रक्षः तच्चासीत्प्रादुरग्रतः ॥ ३७

कवची स शरी खड्गी सधन्वा च विशां पते ।

अभिवाद्य ततः कृष्णं पाण्डवं च धनंजयम् ।

अब्रवीच्च तदा हृष्टस्त्वयमस्म्यनुशाधि माम् ॥ ३८

ततस्तं मेघसंकाशं दीप्तास्यं दीप्तकुण्डलम् ।

अभ्यभाषत हैडिम्बं दाशार्हः प्रहसन्निव ॥ ३९

घटोत्कच विजानीहि यत्त्वां वक्ष्यामि पुत्रक ।

प्राप्तो विक्रमकालोऽयं तव नान्यस्य कस्यचित् ॥ ४०

स भवान्मज्जमानानां बन्धूनां त्वं प्लवो यथा ।

विविधानि तवास्त्राणि सन्ति माया च राक्षसी ॥ ४१

पश्य कर्णेन हैडिम्ब पाण्डवानामनीकिनी ।

काल्यमाना यथा गावः पालेन रणमूर्धनि ॥ ४२

एष कर्णो महेश्वासो मतिमान्दृढविक्रमः ।

पाण्डवानामनीकेषु निहन्ति क्षत्रियर्षभान् ॥ ४३

किरन्तः शरवर्षाणि महान्ति दृढधन्विनः ।

न शकुवन्त्यवस्थातुं पीड्यमानाः शरार्चिषा ॥ ४४

C. 7. 782A
B. 7. 173. 48
K. 7. 174. 48

G₅ missing) नास्ति (for नात्र).

37 B Dc1 Dn D₂. 4. 5. 7. 8 G₁. 3. 4 M om. the ref. —^a) K₃. 4 B₂ Dn₂ D₂ उक्तो (for उक्त्वा). —^b) K₃. 4 B₁. 2 Dn D₂ G₄ पार्थः; M₃ lacuna (for पार्थ). —^c) D₂. 4. 5. 7. 8 M₃-5 च (for [अ]थ). ¹ S₁ आजुहा-वाथास्य नयः (sic). —^d) D₅ तथा; D₇. 8 तदि (for तच्च). D₂ प्रादुर (for प्रादुर). ¹ S₁ K₁. 2 D₁. 3. 6 प्रादुरासीत्तद् (¹ S₁ दा)ग्रतः; D₃ तथासीत्प्रादुर; G₁ M₁. 2 स चासीत्पिपुत्र.

38 ^a) K₃ B Dc1 सशरः; Dn₁ स शरीः; T G₂-4 स (G₂ सु) रथी (for स शरी). —^b) B₁ (marg.; orig. as in text). 2-5 Dc1 Dn D₅. 7. 8 S (G₅ missing) स धन्वी; D₂. 6 सुधन्वा (for सधन्वा). —^c) D₅ अभिद्यत; S (G₅ missing) अभिमग्न्य (G₃ 'त्य) (for वाद्य). —^d) K₄ B₅ D₃. 4. 6 T G₂-4 च; B₂. 4 Dn₂ D₁. 2. 5. 7. 8 स; M₃-5 तु (for तं). D₂ ततो (for तदा). K₄ B₂. 4. 5 कृष्णम्; Dn₂ D₂. 5. 7. 8 रवाद्; D₄ सर्वाद्; T G₂-4 M [अ]मर्षाद्; G₁ हर्षाद् (for हृष्टम्). B₁. 3 Dc1 Dn₁ अब्रवीच्चैर्मिलकुलम्. —^e) K₄ B₂. 4. 5 Dn₂ D₂-3 T G₁-4 M₃-5 अयम्; M₁. 2 अहम् (for त्वयम्). Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 प्रः; D₆ [अ]द्य (for [अ]तु). B₁. 3 Dc1 Dn₁ सोयमस्मि करोमि किं.

39 ^a) D₂. 6 ते; D₄. 8 तत् (for तं). —^b) Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 G₁ M₁. 2. 4. 5 (sup. lin.) लोचनं (for कुण्डलम्). —^c) G₁ M₁. 2 transp. हैडिम्बं and दाशार्हः. K₄ B₃. 5 Dc1 Dn₂ D₁. 6 M₃. 4 हैडिंबि; Dn₁ D₄. 5. 7. 8 हैडिंबि; D₂ हैडिंबं (for हैडिम्बं).

40 Before 40, K₁. 2. 4 B Dc1 Dn D₁-4. 6-8 ins. बासुदेव उवाच; D₅ M₃-5 कृष्ण उवाच. —^b) K₁. 2 यत्ते; Dn₂ G₁ M यत्त्वा; T G₂-4 यथा (for यत्त्वां).

D₂ वृच्छामि (for वक्ष्यामि). B₅ पुत्रकं; Dn₂ D₂. 5. 7. 8 तच्छुणु; D₃ तं शृणु (for पुत्रक). —^c) D₄. 5. 7. 8 विजय- (for विक्रम). —^d) ¹ S₁ M₁. 2 कर्हिचित् (for कस्य).

41 ^a) ¹ S₁ K₃ स रणे; K₁. 4 अप्लवे; K₂ D₁ अप्लवे (for स भवान्). Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 S (G₅ missing) स त्वं निमज्जतां युदे. —^b) S (G₅ missing) बांधवो (for त्वं प्लवो). Dn D₂. 4. 5. 7. 8 पांडवानां प्लवो यथा; D₃. 6 बंधूनां भवतु प्लवः. —^c) G₂ च राक्ष्णाणि (for तवास्त्राणि). —^d) G₄ राक्षस. D₂. 7 G₁ M संति मायाश्च राक्षस (D₁ G₁ M₁. 2 'सीः).

42 ^a) ¹ S₁ K₃. 4 Dn₂ D₁. 4 हैडिंबे; K₁ हैडिंबेन (hypermetric); Dc1 D₅ हैडिंब; Dn₁ D₂. 6. 7 हैडिंबे (for हैडिम्ब). D₅ पश्य हैडिंब कर्णेन. —^b) B₁ (marg.). 3-5 Dc1 D₅ S (except M₁. 2; G₅ missing) अनीकिनी (for 'नी). —^c) D₇ reads 42°-59° after 7. 149. 1. —^d) B₁ (marg.). 3 Dc1 D₁ G₁-4 M₃-5 काल्यमानां (for 'ता). B₁ यथा गा वै; B₃ Dc1 यथा गां तु; D₂ महाबाहो; S (G₅ missing) रणे तात (for यथा गावः). —^e) D₂ यथा पालेन गोवृषाः; S (G₅ missing) सिंहेन (M₁. 2 'नै) वेतरे मृगाः (T G₂-4 'रान्मृगान्).

43 For the sequence in D₇, cf. v. 1. 42. —^b) K₁ गूढ- (for दृढ). —^c) Dn₂ D₄. 8 दहति; D₂. 5. 7 दहति; G₁ M₁. 2 न्यहनत् (for निहन्ति).

44 For the sequence in D₇, cf. v. 1. 42. —^a) ¹ S₁ K₁-3 B₁ D₁ M₅ किरतः (for किरन्तः). —^b) ¹ S₁ K₁-3 D₁. 3. 6 सुमहा- (K₁ D₅ 'हान्) (for महान्ति). D₂ हत- (for दृढ). K₂ D₁ धन्वनः; K₃ धन्विनां (for 'नः). —^c) B₁ Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 S (G₅ missing) [अ]शकुवन्; Dc1 शकुवन् (for शकुवन्ति). —^d)

C. 7. 7825
B. 7. 173. 50
K 7. 174. 50

निशीथे स्तुतपुत्रेण शरवर्षेण पीडिताः ।
एते द्रवन्ति पाञ्चालाः सिंहस्येव भयान्मृगाः ॥ ४५
एतस्यैवं प्रवृद्धस्य स्तुतपुत्रस्य संयुगे ।
निषेद्धा विद्यते नान्यस्त्वद्वदे भीमविक्रम ॥ ४६
स त्वं कुरु महाबाहो कर्म युक्तमिहात्मनः ।
मातुलानां पितृणां च तेजसोऽस्त्रवलस्य च ॥ ४७
एतदर्थं हि हैडिम्ब पुत्रानिच्छन्ति मानवाः ।
कथं नस्तारयेद्दुःखात्स्व त्वं तारय बान्धवान् ॥ ४८
नृव ह्यस्त्रवलं भीमं मायाश्च तव दुस्तराः ।

संग्रामे युध्यमानस्य सततं भीमनन्दन ॥ ४९
पाण्डवानां प्रभयानां कर्णेन शितसायकैः ।
मज्जतां धार्तराष्ट्रेषु भव पारं परंतप ॥ ५०
रात्रौ हि राक्षसा भूयो भवन्त्यमितविक्रमाः ।
बलवन्तः सुदुर्धर्षाः शूरा विक्रान्तचारिणः ॥ ५१
जहि कर्णं महेष्वासं निशीथे मायया रणे ।
पार्था द्रोणं वधिष्यन्ति घृष्टमुग्रपुरोगमाः ॥ ५२
केशवस्य वचः श्रुत्वा भीमस्तुरपि राक्षसम् ।
अभ्यभाषत कौरव्य घटोत्कचमरिंदमम् ॥ ५३

Ś1 K1-8 B5 D1.3.8 शरार्दिताः; D2 समंततः; D5
महारथाः (for शरार्चिषा).

45 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — °) Bom. ed. पंचालाः. — °) K4 भयार्दिताः; S (except G1 M1.2; G5 missing) [इ]तरे मृगाः (for भयान्मृगाः). Dn2 D2.4.5.7.8 सिंहनेवार्दिता मृगाः.

46 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — °) M1.2 एकस्य (for एतस्य). Ś1 K1-8 D1.4.5.7.8 T G5.4 M3 [ए]व (for [ए]वं). Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) प्रवृत्तस्य (for 'द्वस्य'). — °) D7 om. स्तुत-पुत्रस्य. — °) B4 नास्य (for नान्यस्य). — °) K1.4 B D त्वामृते (for त्वद्वदे). Ś1 -विक्रमाद्; K1.2 Dn 'मं'; D6 (before corr.) 'मे'; T G5.4 'मः' (for 'म').

47 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — °) K1 G5.4 इवात्मनः; D4.5.7.8 महात्मनां (for इहात्मनः). — K4 om. 47°-49°. — °) D2 च सर्वेषां (for पितृणां च). — °) Dn2 D4.5.7.8 T G2-4 तेजसा च (T G2-4 'सास्त्र') बलेन च; D2 पाण्डवानां च सर्वशः.

48 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. K4 om. 48 (cf. v. l. 47). — °) D2 यथा यथा (for एतदर्थं). D1 अर्थे हि; G2 इच्छति (for अर्थं हि). K1.2 B5 Dn2 D1.4 G1 हैडिंबे; Dn1 D2.7.8 हैडिंबे (Dn1 'ब'); D5 *द्वे (for हैडिंबे). — °) Dn1 Dn1 पुत्रम् (for पुत्रान्). — °) Dn2 यथा (for कथं). B1 नु; B4 D1 न (for नस्य). Dn2 D2.4.5.7.8 दुर्गाद् (for दुःखाद्). S (G5 missing) तारयेयुः कथं दुःखाद्. — °) S (except G1 M1.2; G5 missing) तत् (for स). — After 48, Dn2 D2.4.5.7.8 ins.:

1205* इच्छन्ति पितरः पुत्रान्स्वार्थहेतोर्घटोत्कच ।

इहलोकात्परे लोके तारयिष्यन्ति ये हिताः ।

[(L. 1) D2 पुत्रान्पितरः (by transp.). — (L. 2) D4.5.7.8 इहलोके (for 'कात्').]

49 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. K4 om. 49 (cf. v. l. 47). — °) S (G5 missing) त्वयि (for तव). B4 D5 ह्यत्र (for ह्यस्त्र-). Ś1 K5 दीप्तं; G1 M1.2 दिव्यं (for भीमं). Ś1 K1-8 D1 दुर्धराः (for दुस्तराः). Dn2 D2.4.5.7.8 तवाप्यसदृशं वीरं बलं युद्धे महात्मनः. — °) Dn2 D4.5.7.8 न समस्तव विद्यते; D5 तथा नान्यस्य विद्यते; G1 M1.2 वर्तते शत्रवो वशे.

50 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — °) G1 M1.2 पांचालानां (for पाण्डवानां). — °) All MSS. (except Ś1 K1-8 D1; Ś2 K5 G5 missing) निशि (for शित-). B1.2.5 D5 शायकैः (for 'सा'). — °) D5 पारं भव (by transp.). D1 पारं (for पारं). S (except G1 M1.2; G5 missing) महाबल (for परंतप).

51 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. K4 om. 51^{ab}. — °) Ś1 K5 वीर; K1.4 तात (for भूयो). — °) B4 G1 M1.2 विक्रांतपालि (B4 'शालि')नः; Dn2 D2.4.5.7.8 'योधिनः' (for 'चारिणः').

52 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — °) D2 निशीथे मम पारणे. — °) D5 हनिष्यन्ति (for बधि).

53 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. Before 53, N (Ś2 K5 missing) G2.4 M5-8 ins. संजय उवाच. — °) Dn1 D2 कौरव्यो; D5 कौतियो (for कौरव्य). — °) Ś1 K1-8 B5 D1.3-8 अरिंदमः (B5 D5-8 'म').

54 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. Before

घटोत्कच भवांश्चैव दीर्घबाहुश्च सात्यकिः ।
 मतौ मे सर्वसैन्येषु भीमसेनश्च पाण्डवः ॥ ५४
 स भवान्यातु कर्णेन द्वैरथं युध्यतां निशि ।
 सात्यकिः पृष्ठगोपस्ते भविष्यति महारथः ॥ ५५
 जहि कर्णं रणे शूरं सात्वतेन सहायवान् ।
 यथेन्द्रस्तारकं पूर्वं स्कन्देन सह जग्निवान् ॥ ५६
 घटोत्कच उवाच ।
 अलमेवास्मि कर्णाय द्रोणायालं च सत्तम ।
 अन्येषां क्षत्रियाणां च कृतास्त्राणां महात्मनाम् ॥ ५७

अद्य दास्यामि संग्रामं सूतपुत्राय तं निशि ।
 यं जनाः संप्रवक्ष्यन्ति यावद्भूमिर्धरिष्यति ॥ ५८
 न चात्र शूरान्मोक्ष्यामि न भीतान् कृताञ्जलीन् ।
 सर्वानेव वधिष्यामि राक्षसं धर्ममास्थितः ॥ ५९
 संजय उवाच ।
 एवमुक्त्वा महाबाहुर्हैडिम्बः परवीरहा ।
 अभ्ययात्तुमुले कर्णं तव सैन्यं विभीषयन् ॥ ६०
 तमापतन्तं संकुट्टं दीप्तास्यमिव पन्नगम् ।
 अभ्यस्यन्परमेष्वासः प्रतिजग्राह सूतजः ॥ ६१

C. 7. 7842
B. 7. 173. 67
K. 7. 174. 68

54, Ms-5 ins. अर्जुन उवाच. —^a) Ga. 4 [ए]वं (for [ए]व). —^b) Ś1 K1-8 D1. 5. 8 सात्वतः; Ms-5 सत्यकः (for सात्यकिः). —^c) B1 Dn1 Ds. 5. 7 G2 मतौ; D4 ततो (for मतौ). D2. 4. 5. 8 भूतेषु (for सैन्येषु). —^d) Dn2 तु (for च).

55 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. —^a) K4 D4 तद् (for स). Ms-5 आशु (for यातु). —^b) D5 संयुगेन हि; T G2-4 Ms-5 निशि युध्यतां (by transp.). Ś1 K1. 2 D1 युध्यता; Dn2 D2. 4. 7. 8 G1 M1. 2 संयुगे (for युध्यतां). —^c) Dn D4. 5. 7. 8 पृष्ठतो गोप्ता; D2 'गोप्ता *; D3 'गोप्ता ते. —^d) K1 महा-यशा; D1 'रथ (for 'रथः).

56 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. —^a) Ś1 Ds शूर; D2. 4. 5. 7. 8 तूर्णं (for शूरं). S (Gs missing) जहि कर्णं महाबाहो. —^b) Ś1 K1. 2. 4 D1 सात्य-केन (for सात्वतेन). —^c) Ś1 K1-8 D4 Ms-5 om. (hapl.) 56^{ad}. —^d) Ds. 7. 8 स्कन्देन सुसहायवान्; G1 M1. 2 उर्वेद्रेण सहायवान्.

57 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — After the ref., S (Gs missing) ins.:

1206* एवमेव महाबाहो यथा वदसि मां प्रभो ।
 त्वया नियुक्तो गच्छामि कर्णस्य वधकाङ्क्षया ।

[(L. 1) G1 M एतन् (for एव).]

—^a) G1 M अहम् (for अलम्). — Ds om. 57^b-58^a. —^b) D4 हि (for च). B1. 3. 5 Dc1 Dn1 सत्तमौ; Dn2 D2-4. 7. 8 भारत (for सत्तम). —^c) Dn2 D2. 7. 8 वै; Ds lacuna (for च).

58 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. Ds om. 58^a (cf. v. l. 57). —^a) D2. 5. 7 दास्यामि (for

दास्यामि). K2 D7 संग्रामे (for 'सं). —^b) D7 सुत- (for सूत-). G1 M पुत्रस्य (for पुत्राय). K1. 2 D1 वै (for तं). —^c) T Gs मां (for यं). Ś1 K1-8 जयिनः (for यं जनाः). B1 Dc1 G1 M यं जनाः कथयिष्यति; D2 यशो जनाः प्रवक्ष्यति. —^d) Ś1 K1-8 D1 भाविष्यति (for धरि').

59 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. —^a) Ś1 K2. 8 Ds. 7. 8 [अ]स्त्र- (for [अ]त्र). Ds. 7. 8 शून्यान् (for शूरान्). K1 Ds मोक्ष्यामि; Dn1 योक्ष्यामि; D7 योक्ष्यामि (for मोक्ष्यामि). —^b) K1. 2 त्वभीतान्; Ms. 4 न भीतं (for न भीतान्). Ms-5 कृताञ्जलि (for 'लीन). Ś1 K3 त्वभीतान्कृताञ्जलीन्. —^c) Dn2 Ds. 7. 8 सर्वमेव (for सर्वानेव). —^d) D2. 5 आश्रितः (for आस्थितः). — After 59, Ms-5 ins. an addl. colophon [Adhy. no. : Ms-5 166].

60 Some MSS. om. the ref. —^a) Ms-5 महा-राज (for 'बाहुर). —^b) K4 Dn2 D1 हैडिंबिः; Dc1 Dn1 हैडिंबः; D2. 4. 5. 7 हैडिंबिः; D8 हैडिंबी (for हैडिम्बः). —^c) Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमले; M त्वरितः (for तुमुले). —^d) G1 M1. 2 सैन्यानि (for सैन्यं वि-). Ds. 6 अभी-तवत् (for विभीषयन्). Ms-5 भीषयस्त्व सैनिकान्.

61 ^a) K2-4 D1 संप्रेक्ष्य (for संकुट्टं). —^b) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 दीप्तास्यं दीप्तनृधंजं (D2 'लोचनं). —^c) K1 अभ्ययात्; K2 Ds अभ्यसन्; Dc1 (marg.; before corr. as in text) प्रहसन्; Ds अभ्येत्य; T G2-4 अभिघ्नन् (for अभ्यस्यन्). K1 परमेष्वासाः; B1 'व्वासैः. K2 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 Ms-5 प्रहसन्पु (D4 प्रसन्नपु; Ms-5 अक्षोभ्यः पु) रषव्यात्रः; B2 अभ्ययात्तं महेष्वासः; G1 M1. 2 अक्षोभ्यः प्रतिजग्राह. —^d) Ds कर्णं विव्याध भारत;

C. 7. 7643
B. 7. 173. 68
K. 7. 174. 69

तयोः समभवद्युद्धं कर्णराक्षसयोर्निशि ।

गर्जती राजशार्दूल शक्रप्रह्लादयोरिव ॥ ६२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥

१४९

संजय उवाच ।

दृष्ट्वा घटोत्कचं राजन्धतपुत्ररथं प्रति ।
प्रयान्तं त्वरया युक्तं जिघांसुं कर्णमाहवे ॥ १
अब्रवीत्तव पुत्रस्तु दुःशासनमिदं वचः ।
एतद्रक्षो रणे तूर्णं दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ॥ २
अभियाति द्रुतं कर्णं तद्धारय महारथम् ।

वृतः सैन्येन महता याहि यत्र महाबलः ॥ ३
कर्णो वैकर्तनो युद्धे राक्षसेन युयुत्सति ।
रक्ष कर्ण रणे यत्तो वृतः सैन्येन मानद ॥ ४
एतस्मिन्नन्तरे राजञ्जटासुरसुतो बली ।
दुर्योधनमुपागम्य प्राह प्रहरतां वरः ॥ ५
दुर्योधन तवामित्रान्प्रख्यातान्युद्धदुर्मदान् ।

G₁ M_{1.2} सूतजः परवीरहा.

62 ^a) D₅ T G₂₋₄ ततः (for तयोः). — ^b) K₈ D₂ D_{2.5.7.8} G₁ M_{1.2} मृधे; B_{1.3.5} D₁ D₁ महत्; B_{2.4} D₄ युधि (for निशि). — ^c) Some MSS. प्रह्लादयोर.

Colophon om. in M₈₋₅; Ś₂ K₅ G₅ missing. — *Sub-parcan*: Ś₁ K₅ B_{1.2} (marg.). s. 5 D₁ घटोत्कचवध. — *Adhy. name*: K_{1.2.4} B (except B₅) D (except D₁) T G₁₋₃ M_{1.2} रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे घटोत्कचप्रोत्साहनं. — *Adhy. no.*: D₁ 173; D₂ 175; T G₂₋₄ 168; G₁ M_{1.2} 167. — *Sloka no.*: D₁ 64.

149

☞ This adhy. is missing in K₅ G₅ (cf. v. l. 7. 125. 15; 137. 9).

1 Ś₂ resumes. G₅ M₈₋₅ om. the ref. — After the ref., G₁ M_{1.2} ins.:

1207* तस्मिन्स्थया वर्तमाने कर्णराक्षसयोर्मृधे ।

— ^a) D₅ M₈₋₅ राजा (for राजन्). — ^b) K₁ D₁ (by corr.; marg. sec. m.) D_{1.5} प्र (D₅ प्रा) यातं; B_{2.4} आयातं; D₁ (before corr.) D₁ युध्यतां; G₂ प्रयायात् (for प्रयान्तं). B₂ तु तथा (for स्वरया). D₂ D_{2.4.5.7.8} M₈₋₅ प्रतियां (D₂ D₅ प्रतिया; M₈₋₅ उपया; M₄ उपयां) तं महाबाहुं. — ^c) G₅ जिघांसुः.

— After 1, D₇ reads 7. 148. 42^a–59^a.

2 Ś₂ partly damaged. — ^a) D₁ D₁ तं (for तु). B D₂ D_{2.4.5.7.8} अब्रवीत्तव (B₂ दथ) पुत्रस्ते. — ^b) D₄ दुर्योधनम् (for दुःशासनम्). — Before 2^a, M₈₋₅ ins. दुर्योधनः. — ^c) S (except M₈₋₅; G₅ missing) एष पाथो (for एतद्रक्षो). Ś₁ K₁₋₃ D₅ वरः; Ś₂ वरस् (for रणे). D₁ D₁ D_{4.5} कर्णं (for तूर्णं).

3 3^a is partly damaged in Ś₂. — ^a) K_{1.2.4} D₁ अषि; B_{1.3.4} D₁ D₁ प्रति (for अषि). D₂ D_{2.5.7.8} रणे; D₄ lacuna (for द्रुतं). K₄ D₁ तूर्णं (for कर्णं). — ^b) S (G₅ missing) तं (for तद्). Ś₁ K₅ महावतं; K₁ D₁ D₁ D_{1.2.4} M₈₋₅ रथ (for रथम्). — ^c) Ś₁ K₅ B₄ तत्र (for यत्र). D₁ महाबलः; G₁ M_{1.2} रथः (for बलः).

4 Ś₂ partly damaged. — ^a) G₁ M_{1.2} धीमान् (for युद्धे). — ^b) T G₁ M तूर्णं (for कर्णं). G₅ युक्तो (for यत्तो). — After 4, D₂ D_{2.4.5.7.8} ins.:

1208* मा कर्णं राक्षसो घोरः प्रमादाद्वाशयिष्यति ।

[D₂ न (for मा). D_{4.5} कर्णराक्षसयोर्घोरः (D₅ रं) (for the prior half).]

5 Ś₂ partly damaged. — ^b) K₁ जगासुरः (for जटा). — ^a) D₂ वर (for वरः).

6 Before 6, M₈₋₅ ins. शलंबलः; M₄ जटासुतः. — ^b) D_{4.5.7.8} प्रमुखान्; S (G₅ missing) विख्यातान् (for प्र). — D_{2.4} om. (hapl.) 6^a–7^a. — ^c) S

पाण्डवान्हुन्तुमिच्छामि त्वयाज्ञप्तः सहानुगान् ॥ ६
जटासुरो मम पिता रक्षसामग्रणीः पुरा ।
प्रयुज्य कर्म रक्षोघ्नं क्षुद्रैः पार्थैर्निपातितः ।
तस्यापचितिमिच्छामि त्वदिष्टो गन्तुमीश्वर ॥ ७
तमब्रवीत्ततो राजा प्रीयमाणः पुनः पुनः ।
द्रोणकर्णादिभिः सार्धं पर्याप्तोऽहं द्विषद्वधे ।
त्वं तु गच्छ मयाज्ञतो जहि युद्धं घटोत्कचम् ॥ ८
तथेत्युक्त्वा महाकायः समाहूय घटोत्कचम् ।

जटासुरिर्भैमसेनिं नानाशस्त्रैरवाकिरत् ॥ ९
अलंबलं च कर्णं च कुरुसैन्यं च दुस्तरम् ।
हैडिम्बः प्रममाथैको महावातोऽम्बुदानिव ॥ १०
ततो मायामयं दृष्ट्वा रथं तूर्णमलंबलः ।
घटोत्कचं शरव्रातैर्नानालिङ्गैः समार्दयत् ॥ ११
विद्धा च बहुभिर्वाणैर्भैमसेनिमलंबलः ।
व्यद्रावयच्छरव्रातैः पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १२
तेन विद्राव्यमाणानि पाण्डुसैन्यानि मारिष ।

C. 7. 7859
B. 7. 174. 16
K. 7. 175. 16

(except G₃; G₅ missing) समागतान् (for सहानुगान्).

7 D₂. 4 om. 7^{850de} (cf. v. 1. 6). —^δ) K₄ B Dn₁
D₃. 6-8 T G₂-4 ग्रामणीः (for अग्रणीः). Dn₂ रक्षसाग्र्यो
बली पुरा. —^ε) G₁ M₁. 2 प्रयुज्यकर्म रक्षोघ्नं. —^δ)
S₁ D₅ क्षुद्रैः; M₃-5 क्षिप्रं (for क्षुद्रैः). —^ε) B₅ त्वदि-
ष्टो (hypermetric) (for त्वदिष्टो). D₅ कर्तुम् (for
गन्तुम्). K₁. 2 B Dc₁ D₁ T G₁. 2 ईश्वरः. Dn D₂. 4.
5. 7. 8 शत्रुशोणित्वजया; D₃ त्वदिष्टं कर्तुमीश्वरः. — After
7, Dn D₂. 4. 5. 7. 8 ins. :

1209* शत्रुमांसेश्च राजेन्द्र मामनुज्ञातुमर्हसि ।

On the other hand, G₁ M₁. 2 ins. after 7 :

1210* अथ कुन्तीपुत्रान्सर्वान्वासुदेवपुत्रोगमान् ।

हत्वा संभक्षयिष्यामि सुताननुचरैः सह ।

8 ^α) D₁. 5. 7. 8 G₁ M₁. 2 तदा (for ततो). G₂ राजन्
(for राजा). —^δ) D₁. 2 T G₂-4 प्रियमाणः; D₄ द्रव
(for प्रीय^०). —^δ) D₇. 8 [s] सि; G₁ M त्वं (for सः).
S₂ K₁. 2 Dn D₁. 4. 5. 7. 8 जये (for चये). T G₂-4
पर्याप्तं च द्विषजये (T 'षां जये; G₂ 'षद्वधे). —^ε) B₂
D₁. 4 तं तु; D₃ त्वनु- (for त्वं तु). S₁ K₃ transp.
[अ] जतो and युद्धं. — After 8, Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8
ins. :

1211* राक्षसं क्रूरकर्मणं रक्षोमानुषसंभवम् ।

पाण्डवानां हितं नित्यं हस्त्यश्वरथवातिनम् ।

वैदायसगतिं युद्धे प्रेषयेयमसादनम् ।

[(L. 3) Dn₂ -गते (for -गतिं). D₄. 5 प्रेषये. D₇. 8
प्रेषयाय यमक्षवं (for the post. half).]

9 S₁ K₃ om. (hapl.) 9^{ab} —^α) Dn M₄. 5 [उ] को
(for [उ] क्त्वा). D₃. 6 महामायः; D₅ बाहुः (for
'कायः). —^δ) D₃ समाहूयद् (for 'हूय). — For 9^{ab},
S₂ K₁. 2. 4 D₁ subst. ;

1212* एवं तव सुतादिष्टस्थेत्युक्त्वा महाबलः ।

—^ε) S₂ K₄ B Dc₁ D₁. 3. 8 G₄ M₃. 5 जटासुरिर् .

—^δ) D₃. 6 समाकिरत् (for अवा^०).

10 Dn₁ om. 10^{ab}; Dc₁ reads it on marg.
—^α) Dn₂ अलंबलः; D₂ 'बुसि; D₄. 5 'बुस; D₇
'बलश्च; D₃ 'बुसश्च (for अलंबलः). —^δ) K₁ B₄
D₄ सु; B₃ तु (for च). S₁ K₃ दुःसहं (for दुस्तर-
रम्). —^ε) S₂ K₄ Dn₂ हैडिभिः; Dn₁ D₄. 5. 7. 8
हैडिभिः. D₂ हैडिभिस्तु प्रमथ्यैको. —^δ) S (G₅ missing)
विष्वक्वातो (for महावातो). D₄. 5. 7. 8 हुमान् (for अम्बु-
दान्).

11 ^α) B Dc₁ Dn मायाबलं (for 'मयं). S (G₅
missing) मायामयं समास्थाय. —^δ) B Dc₁ Dn रक्षस्
(for रथं). B₅ अलस्थलः; Dc₁ Dn अलंबलः; D₂
'बुसि; D₄. 5. 8 'बुसः (for अलंबलः). — D₄ M₃ om.
(hapl.) 11^ε-12^ε. —^δ) B₁ Dc₁ Dn₁ समार्पयत्; B₂
समर्द^०; B₃. 5 S (M₃ om.; G₅ missing) समर्प^०;
Dn₂ D₂. 5. 7. 8 समाकिरत् (for 'दीयत्).

12 D₄ M₃ om. 12^{ab} (cf. v. 1. 11). —^α) S₁ K₃
विध्यंश्च; S₂ भित्वा च; Dn₂ D₃. 7 विद्धा तु; D₂
विष्याथ (for विद्धा च). —^δ) S₁ महाबलः; S₂ K
(K₅ missing) D₁. 3. 6 महाबलः; Dn अलंबलः; D₂
'बुसि; D₄. 8 'बुसः; D₇ 'बसः (for 'बलः). —^ε)
Dn₂ D₄. 5. 7. 8 शरैस्तूर्णैः; D₂ शरैस्तीक्ष्णैः; S (G₅
missing) शरै राजन् (for शरवातैः).

13 D₃ om. (hapl.) 13^α-14^δ. —^α) Dn₁ D₁ तेन
व्यद्राव्यमाणानि; D₃ तेन सैन्यानि भग्नानि. —^δ) B
Dc₁ Dn D₂. 5. 7 भारत (for मारिष). D₃ पाण्डवानां
महात्मनां. —^ε) S₁ K₁-8 D₁. 3. 6 स प्रकीर्यते (D₁. 6
'त); B₄ विप्रकीर्यते; D₂. 7 सम (D₇ चाव) कीर्यते (for

C. 7. 7860
B. 7. 174. 16
K. 7. 175. 16

निशीथे विप्रकीर्यन्त वातचुन्ना घना इव ॥ १३
घटोत्कचशरैरुन्ना तथैव कुरुवाहिनी ।
निशीथे प्राद्रवद्राजक्षुत्सुज्योत्काः सहस्रशः ॥ १४
अलंवलस्ततः क्रुद्धो भैमसेनि महाभूधे ।
आजघ्ने निशितैर्बाणैस्तोत्रैरिव महाद्रिपम् ॥ १५
तिलशस्तस्य तथानं घृतं सर्वायुधानि च ।
घटोत्कचः प्रचिच्छेद् प्राणदच्चातिदारुणम् ॥ १६
ततः कर्णं शरत्रातैः कुरूनन्यान्महस्रशः ।
अलंवलं चाभ्यवर्षन्मेघो मेरुमिश्राचलम् ॥ १७

ततः संजुक्षुभे सैन्यं कुरुणां राक्षसार्दितम् ।
उपर्युपरि चान्योन्यं चतुरङ्गं ममर्द ह ॥ १८
जटासुरिर्महाराज विरथो हतसारथिः ।
घटोत्कचं रणे क्रुद्धो मुष्टिनाभ्यहनद्दृढम् ॥ १९
मुष्टिनाभिहतस्तेन प्रचचाल घटोत्कचः ।
क्षितिकम्पे यथा शैलः सवृक्षगणगुल्मवान् ॥ २०
ततः स परिधामेन द्विट्संघमेन बाहुना ।
जटासुरिं भैमसेनिरवधीन्मुष्टिना भृशम् ॥ २१
तं प्रमथ्य ततः क्रुद्धस्तूर्णं हैडिम्बिराक्षिपत् ।

विप्र°). —^a) Ds S (Gs missing) इव द्रुमाः (for घना इव).

14 Ds om. 14^{ab} (cf. v. l. 13). —^a) Dn2 om. from जुंवा up to स्तोत्रे (in 15^d). —^b) K4 B3.5 D2-7 S (Gs missing) तव (for कुरु). —^c) B4 om. 14^c-16^b. —^d) D4.5 उत्सु (Ds विस्)ष्टोत्काः; G1 M 'ज्यास्त्रं (for 'ज्योत्काः). Ds S (Gs missing) समंततः (for सहस्रशः).

15 B4 om. 15; Dn2 om. up to स्तोत्रे (cf. v. l. 14). D1.4 om. (hapl.) 15^a-17^b. —^a) K4 B5 अलं-
बुधस्र; Dn1 Ds.8 'बुसस्र; D2 'बुसिस्र; D3.6 T Gs.4
M1.2.5 'बलं. —^b) K3 D3.6 (by corr.) T G2.4
M1.2.5 भैमसेनिर (Ks Ds 'नि). D2 महाहवे (for
'मुधे). —^c) Ks निशिसिर (sic); K4 B (B4 om.)
Dc1 Dn1 D2.6 दशभिर; D2.5.7.8 S (Gs missing)
बहुभिर (for निशितैर).

16 B4 om. 16^{ab} (cf. v. l. 14). D1.4 om. 16
(cf. v. l. 15). —^a) Ds तिलस्र. Dn2 D2.5.7.8
च (Ds तु) ततो (for तस्य तद्). B5 Dn1 संवाहं (for
तथानं). —^b) Ś1 K1.2 प्राणदश्र; K4 प्रणदश्र; B3.5
D3 प्रणदच; B4 प्राणदश्र (for प्राणदच). Dn प्र (Dn2
प्रा) हसच्चातिभैरवं; D2.5.7.8 प्रा (Ds प्र) हसच्चा (Ds
'सश्चा) पि भैरवं; S (Gs missing) व्यनदच्चापि भैरवं.

17 D1.4 om. 17^{ab} (cf. v. l. 15). —^a) D3.6 T
G2-4 शरशतैः (for 'त्रातैः). —^b) B4 om. from न्यान्सह
up to महारा (in 19^a). Dn2 D2.5.7.8 S (Gs miss-
ing) चापि (for अन्यान्). —^c) B5 Dn अलंबुधं; D2
'बुसि; D4.3 'बुसश्र; D5 'बुसं; D7 'बलश्र. —^d)
Dn2 D2.5.7.8 मेघो वृद्धे (Ds 'ह्यै; D8 'ह्यै) व पर्वतं;

D4 मेघोत्सृष्टैव पर्वतं.

18 B4 om. 18 (cf. v. l. 17). —^b) Ś2 K1 Ds
G1 M1.2 रक्षसार्दितं. —^d) B5 ममर्दधत् (for ममर्द ह).
D7 S (Gs missing) चतुरंगममर्दत.

19 B4 om. up to महारा (cf. v. l. 17). —^a) Ś2
K2-4 B (B4 om.) Dc1 Dn2 D1.7.8 T G1-4 M2.5
जाटासुरि. —^b) Ś2 K2 हुताश्वो; K1 lacuna (for
विरथो). —^c) T G1 M रणे क्रुद्धं; G2 महाराज (for
रणे क्रुद्धो). —^d) M1.2 मुष्टिभ्यां (for 'ना). Ds
[अ]भ्यवधीद्; D5 [अ]भिहनच्; D6 न्यवधीद्; M1.1
न्यहनद् (for [अ]भ्य). Ś2 दुतं; Dn2 D2.4.5.7.8 च
स; S (Gs missing) भृशं (for दृढम्).

20 ^a) D7 om. (? hapl.) मुष्टिनाभिहत. B1 निहतस्र;
B5 Dn2 D3 G1.2 M1.2 [अ]भ्याहतस्र; D2.6 [अ]भ्य°;
M2-6 [अ]भ्यवर्दितस्र (for [अ]भिहतस्र). Dn2 D2.4.5.7.8 Gs
M सोय; T G2-4 सोपि (for तेन). —^d) Ś2 damaged;
K4 B3.5 Dc1 Dn D1.2.4.5.7.8 सवृक्षरत्न-; B1.2 G1
'वन-; T G2-4 M 'तृण- (for 'गण-).

21 ^a) Ś2 K1.2 B5 D1.4.5.8 परिघातेन; Dc1 Dn
'भेन (for 'भेन). D2 परिघातेन द्विषता. —^b) Ś K1-1
द्विषमेव K1 'ज'भेन बाहुना; Dn1 वज्रप्रतिमबा°; Dn2
D4.5.7.8 द्विषन्नेन च बा°; D2 खड्गेन न तु बाणय (sic)
D3 द्विषद्विघ्नेन बाहुना; D5 द्विदसजघ्नेन बा°; T Gs.
द्विषत्संवे (G4 'त्सव्ये) न बा°; M1 द्विदसंघनेन बा°. —^c)
B Dc1 Dn D1.7 T Gs.4 Ms जाटासुरि. D2 भैमसेनि
D4.5 G1 M1.2 ज (G1 M2 जा) टासुरिभैमसेनि. —^d)
G1.2.4 M1.2 दृढं (for भृशम्). Dn1 D2.4.5.7.8
व्य (Ds व्या) हनत्कोधमूर्च्छित;

दोभ्यामिन्द्रध्वजाभाभ्यां निष्पिपेय महीतले ॥ २२
अलंबलोऽपि विक्षिप्य समुत्क्षिप्य च राक्षसम् ।
घटोत्कचं रणे रोषान्निष्पिपेय महीतले ॥ २३
तयोः समभवद्युद्धं गर्जतोरतिकाययोः ।
घटोत्कचालंबलयोस्तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ २४
विशेषयन्तावन्योन्यं मायाभिरतिमायिनौ ।
युयुधाते महावीर्याविन्द्रवैरोचनाविव ॥ २५
पावकाम्बुनिधी भूत्वा पुनर्गरुडतक्षकौ ।

पुनर्मधमहावातौ पुनर्वज्रमहाचलौ ।
पुनः कुञ्जरशार्दूलौ पुनः स्वर्भानुभास्करौ ॥ २६
एवं मायाशतमुजावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ।
भृशं चित्रमयुध्येतामलंबलघटोत्कचौ ॥ २७
परिवैश्च गदाभिश्च प्रासमुद्ररपट्टिभ्यः ।
मुसलैः पर्वताग्रैश्च तावन्योन्यं निजघ्नतुः ॥ २८
ह्याभ्यां च गजाभ्यां च पदातिरथिनौ पुनः ।
युयुधाते महामायौ राक्षसप्रवरौ युधि ॥ २९

C. 7. 7877
B. 7. 174. 34
K. 7. 175. 33

22 M₃ om. 22^a. — ^a) D₃. 8 तुर्ण (for कुदस्).
Dn D₂. 4. 5. 7. 8 ततः प्रमथ्य तं कुदं (Dn₁ कुदस्; D₂
कूरं). — ^b) D₃ कुदो; D₈ कुदौ; T G₂. 4 M₂. 5
तूर्णी; G₂ ततो (for तुर्ण). D₁ Dn₁ D₂. 4. 5. 7. 8
हैडंविर् (for हैडिम्बिर्). S₁ K₃ आक्षिपन्; D₃. 6. 1 अक्षि-
पत् (for आ). — K₂ om. 22^a-23^d. D₂ om. 22^a.
— ^c) S₁ K₁. 8 D₁ इन्द्रध्वजाभाभ्यां; B₁-3 D₁ 'जोचाभ्यां';
M₂ lacuna (for इन्द्रध्वजाभाभ्यां). Dn₁ D₂. 4. 5. 7. 8
द्वाभ्यां भुजाभ्यां संगृह्य. — ^d) D₁ निक्षिपेय (for निष्पि).
K₄ B (except B₁) D₁ D₂. 6 S (G₅ missing) च भूतले
(for महीतले). — Dn D₂. 4. 5. 7. 8 ins. after 22: D₂
after 22^a:

1213* जटासुरिर्मोक्षयित्वा आत्मानं च घटोत्कचात् ।
पुनरुत्थाय वेगेन घटोत्कचमुपाद्रवत् ।

[D₂ om. line 1. — (L. 1) D₅ जटासुरिर्.]

23 K₂ om. 23 (of. v. l. 22). S₁ K₁. 8. 4 B₁ D₁
G₂. 4 om. (hapl.) 23. — ^a) B₃ अलंबुषो (for अलं-
बलो). B₄ निक्षिप्य; D₃. 6 S (G₂. 4 om.; G₅ miss-
ing) [अ]वाक्षिप्य (M₃-5 'सः') (for विक्षिप्य). — ^b)
S (G₂. 4 om.; G₅ missing) समुत्पाद्य (T G₃ 'द्य')
(for 'क्षिप्य'). — ^c) B₃ D₁ बली; B₅ अलं; D₂. 6
बलाद् (for रणे). S (G₂. 4 om.; G₅ missing) घटोत्कचं
बलात्क्रोधान्. — For 23^a b^c; Dn D₂. 4. 5. 7. 8 subst.:

1214* घटोत्कचस्ततस्तस्य बाहुमुद्यम्य दक्षिणम् ।
आजघानोरसि तदा.

[— (L. 2) D₂. 5 कुदो (for तदा).]

— ^a) B₂. 5 Dn₁ D₂. 4. 5. 7. 8 G₁ M₁. 2 च भूतले (for
मही°).

24 Dn₁ D₂. 4. 5. 7. 8 transp. 24^b and 24^d. — ^b) D₂. 5
तुमुल (D₅ 'ळ')म्; D₈ गर्जितोद्. Dn₁ तुमलं ह्यतिका-
ययोः. — ^c) K₄ Dn D₂. 4. 5. 8 घटोत्कचालंबुल (K₄ Dn₂

'व')योस्. — ^d) Dn D₂. 4. 5. 7. 8 भीषणं (for तुमुलं). S₁
D₁ S (except G₁; G₅ missing; रोम- (for लोम-).
D₂ भीरुणां भयवर्धनं.

25 ^a) S (G₅ missing) वि (M₂. 5 व्य')शेषेयनाम-
न्योन्यं. — ^b) D₂. 4. 5. 7. 8 हृत्तरतरं; T G₂-4 M₂. 4. 5
(sup. lin. as in text) अतिमानिनौ (for 'यिनौ'). — ^d)
S₂ शक- (for इन्द्र-).

26 ^a) D₂. 4. 5. 7. 8 -धरौ (for -निधी). — ^b) S
(G₅ missing) -पञ्चगौ (for -तक्षकौ).

27 ^b) S₂ K₂ अन्योन्यं. — ^c) D₁ अवध्येताम् (for
अयु°). — ^d) K₂. 4 Dn अलंबुषः; D₂ 'हुसि'; D₄.
5. 8 'बुस'; D₁ 'बस- (for 'बल-).

28 G₂ lacuna from 25^a up to 7. 150. 26^b. — ^a)
S₁ K₃ प*भिश्च (for परिवैश्च). — ^b) D₁. 4. 7. 8 प्राशः;
D₅ प्राश- (for प्रास-). D₂ -तोमर- (for -मुद्र-). S₁ K
(K₅ missing) प्रासपट्टिश्च (K₁-3 'स')मुद्रैः (K₂ 'रौ');
T G₁. 2. 4 M प्रासतोमरपट्टैः. — ^c) S₁ K₂ D₁ मुसुलैः;
K₁ Dn₂ D₅ मुशलैः; B₁. 2. 5 मुषलैः. D₂. 4. 5. 7. 8 वृक्षै-
र्गवाभिघातैश्च; T G₂. 4 मुसलैः पर्वतैश्च. — ^d) K₃ B
Dn₂ D₁ विजघ्नतुः; D₂. 4. 5. 7. 8 अन् (D₂ 'यु'; D₅
'वि')व्यतां; M₃ अभिजघ्नतुः (hypermetric) (for निज-
घ्नतुः).

29 G₂ lacuna. — ^a) M₃ हस्ताभ्यां (for ह्याभ्यां).
B₅ M₁. 2 गदाभ्यां; D₂. 4. 7. 8 रथाभ्यां (for गजाभ्यां).
— ^b) S₂ K₁. 2 B₅ D₁ पदातीः; Dn₁ पादाति- (for
पदाति-). D₂. 4. 5. 7. 8 गदा (D₂ नागा; D₅ रथा)भ्यां
च पदातिभिः; T G₁. 2. 4 M रथाभ्यां पत्तिभिः सह.
— After 29^a b^c; T G₃ ins.:

1215* भैमसेनिरथ कुद उद्यम्यालंबलं बलात् ।

[G₃ om. the prior half. G₅ उद्यम्य चलं बलं बलात्
(hypermetric) (for the post. half).]

C. 7. 7878
B. 7. 174. 34
K. 7. 175. 34

ततो घटोत्कचो राजन्मलंवलवधेऽस्य ।
उत्पपात भृशं क्रुद्धः श्येनवन्निपपात ह ॥ ३०
गृहीत्वा च महाकायं राक्षसेन्द्रमलंवलम् ।
उद्यम्य न्यवधीद्धूमौ मयं विष्णुरिवाहवे ॥ ३१
ततो घटोत्कचः खड्गमुद्गृह्याद्धुतदर्शनम् ।
चकर्त कायाद्धि शिरो भीमं विकृतदर्शनम् ॥ ३२

— T Gs om. 29^a-31^b. — °) Śs महावीर्यौ; K1 D2. 7. 8 Ms-5 महाकायौ (for 'मायौ'). — °) B Dc1 रक्षसौ (for राक्षसः). D2. 4. 5. 7. 8 मायाशतविशारदौ.

30 G2 lacuna. T Gs om. 30 (cf. v. 1. 29). B4 D2. 4. 5 om. (hapl.) 30-31. — °) Ks. 4 Dn अलं-
दुषः; Dr 'वसः'; Ds 'वसः' (for 'वल-'). — °) Śs B5 Dn D1 च (for ह.).

31 G2 lacuna. B4 D2. 4. 5 om. 31 (cf. v. 1. 30). T Gs om. 31^{ab} (cf. v. 1. 29). — °) B3 अलंवलः; Dn 'बुधः'; Dr. 8 महाबलं (for अलं). — °) Ks तद्यस्य; B1 Dc1 Dn उद्यतं; B3. 5 Dn उद्यतं; T Gs सुजाभ्यां (for उद्यम्य). Dr. 8 [अभ्यनयद्; T G1. 2. 4 M न्यह-
नद् (for न्यवधीद्).]

32 G2 lacuna. — °) D2. 7. 8 क्रुद्धो (for खड्गम्).
— After 32^a, D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1216* मण्डलाग्रं प्रगृह्य तु ।
पातितं मूले त्रलं नादं सुक्त्वा मुहुर्मुहुः ।
केशेषु तं निजग्राह.

[(L. 1) Ds मण्डलाग्रे (for 'ग्रं'). D2. 5 तं (for तु).
— (L. 2) Ds पतितं मूललाघवं (for the prior half).]

— °) Śs K (Ks missing) D1 Gs. 4 उद्धृत्य; B4 उद्यम्य; Ds तं गृह्य (for उद्गृह्य). T Gs दर्शनः. D2. 4. 5. 7. 8 विकृतं धोरदर्शनं (Ds 'रूपिणं'). — D4 om. (hapl.) 32^{ab}. — °) Ś K (Ks missing) Dc1 Dn D2. 2. 6 रौद्रस्य (for चकर्त). D2 विच्छेद ताञ्छिरो
भ्राजंश्च; Ds. 7. 8 विच्छेद तच्छि (Ds 'दत्त शि'रो राजञ्च; T Gs. 4 विचकर्त शिरः कायाद्. — °) D2. 5. 7. 8 शत्रोर्
(for भीमं). — Ś K (Ks missing) B Dc1 Dn D1. 2. 4. 5 ins. after 32: D2. 7. 8 after 32^b:

1217* स्फुरतस्तस्य समरे नदतश्चापि भैरवम् ।
निचकर्त महाराज शत्रोरमितविक्रमः ।

[(L. 1) Ds स्फुरतं. Dr om. (1 hapl.) from तस्य
up to नदत in line 1. B4 चास्य; D2. 4. 5 चैव (for

तच्छिरो रुधिराभ्यक्तं गृह्य केशेषु राक्षसः ।
घटोत्कचो ययावाशु दुर्योधनरथं प्रति ॥ ३३
अभ्येत्य च महाबाहुः स्मयमानः स राक्षसः ।
रथेऽस्य निक्षिप्य शिरो विकृताननमूर्ध्वजम् ।
प्राणदङ्गैरवं नादं प्रावृषीव बलाहकः ॥ ३४
अब्रवीच्च ततो राजन्दुर्योधनमिदं वचः ।

तस्य). D2 निहतं (for नदतश्च). K4 B4. 5 Dc1 Dn D1. 2. 6 चाति-; D2. 7. 8 चैव (for चापि). Ds नदतं भैरवं
रवं (for the post. half). — D2. 5. 7. 8 om. line 2.
— (L. 2) Śs निचकर्त (for नि). Śs Ks महातेजा (for
'राज'). Ś K (Ks missing) D1 जेता चामितविक्रमः (for
the post. half).]

On the other hand D2. 7. 8 ins. after 32: D4
after 32^b: Ds cont. after line 1 of 1217*:

1218* पिङ्गाक्षं विकृतैर्दन्तैर्दीप्तया जिह्वया शुभम् ।

[D2 पिङ्गाक्षैर्. Ds दीप्तैर् (for दन्तैर्). D2 युतं; Ds
भृशं (for शुभम्). Ds या जिह्वा शुभाशुभं (sic) (for the
post. half).]

33 G2 lacuna. — °) Ms-5 चाशु (for आशु).
— For 33^{ab}, N (Ks missing) subst.:

1219* शिरस्तच्चापि संगृह्य केशेषु रुधिरक्षितम् ।
ययौ घटोत्कचस्तूर्ण.

[(L. 1) Śs तच्चास्य; B4 ततोपि; D4. 7. 8 तथापि (for
तच्चापि). Ds केशैश्च (for केशेषु).]

— °) Ś K1. 2 (marg. as in text). 3 दुःशासनः (for
दुर्योधनः). D2. 4. 5. 7. 8 यत्र राजा सुयोधनः. — After
33, D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1220* द्रोणकर्णकृपाभ्यान्धोधानतीत्य सुमहाबलः ।

34 G2 lacuna. — °) T G1. 2. 4 M घटोत्कचः (for
स राक्षसः). — For 34^{ab}, D2. 4. 5. 7. 8 subst.:

1221* कुर्योधं समासाद्य सुयोधनमारिदमम् ।

[Dr. 8 कुर्यायं (for 'योधं').]

— °) Ds वक्षे (for रथे). D2 वि- (for जस्य). K1
निक्षिप्य (for निक्षिप्य). D4 शरो (sic); T पुरो (sic)
(for शिरो). B4 Dn शिरो रथेऽस्य निक्षिप्य. — °) D2. 4. 5. 7. 8 विकृतं पिङ्गमूर्ध्वजं. — °) Ś K1. 2 D1 व्यन-
दद्; B1. 2 प्राणदन्; Dn Ds. 8 T G1. 2. 4 Ms. 4 प्रण-
(Dn1 'णु' दन् (for प्राणदन्). — °) G1 M बलाहकः.

एष ते निहतो बन्धुस्त्वया दृष्टोऽस्य विक्रमः ।
पुनर्द्रष्टासि कर्णस्य निष्ठामेतां तथात्मनः ॥ ३५
एवमुक्त्वा ततः प्रायात्कर्णं प्रति जनेश्वर ।

किरञ्जरशतांस्तीक्ष्णान्विमुञ्चन्कर्णमूर्धनि ॥ ३६
ततः समभवद्युद्धं घोररूपं भयानकम् ।
विस्मापनं महाराज नरराक्षसयोर्मध्ये ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥

१५०

धृतराष्ट्र उवाच ।

यत्र वैकर्तनः कर्णो राक्षसश्च घटोत्कचः ।

निशीथे समसजेतां तद्युद्धमभवत्कथम् ॥ १
कीदृशं चाभवद्युद्धं तस्य घोरस्य रक्षसः ।

C. 7. 7691
B. 7. 175, 2
K. 7. 176, 2

35 G₂ lacuna. —^a) D₂. 4. 5. 7. 8 G₁ M₁. 2 तदा
(for ततो). —^b) K₁ D₁ सुयोधनम् (for दुर्यो^०).
—^c) T G₂. 4 एवं (for एष). D₁ D₁ रक्षस् (for
बन्धुस्). —^d) D₂ त्वया दृष्टपराक्रमः. —^e) D₃. 6 T
G₂. 4 द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि). Ś₂ कर्णदे (for कर्णस्य).
—^f) G₁ M₁ एतां (for एतां). Ś₁ K₁. 2. 4 दुरात्मनः;
D₃ सुयोधनः; G₃ तदात्मनः (for तथात्मनः). Ś₂ शैनेयं तां
दुरात्मनः. — For 35^{ad}, D₂. 4. 5. 7. 8 subst.:

1222* कर्णस्य तु शिरो गुह्यं पुनर्दृष्ट्वा सुयोधनः ।

[D₃ छिन्नं; D₇. 8 त्वेवं (for गुह्यं). D₂. 7. 8 दृष्टा (for
दृष्ट्वा).]

— After 35, D₂. 4. 5. 7. 8 M₂ ins.:

1223* स्वधर्ममर्थं कामं च त्रितयं योऽभिवाञ्छति ।
रिक्तापाणिनं पश्येत राजानं ब्राह्मणं स्त्रियम् ।
सुग्रीतस्तावत्तिष्ठस्व यावत्कर्णं वधाम्यहम् ।

[(L. 1) D₂. 4 अर्थ- (for अर्थ). — M₂ om. lines
2-3. — (L. 2) D₃ राजानं देवतां गुरुं (for the post.
half). — (L. 3) D₇. 8 त्वं हि (for तावत्). D₂
प्रतीक्ष्यमाणस्तिष्ठस्व; Bom. ed. तिष्ठस्व तावत्सुग्रीतो (for the
prior half).]

36 G₂ lacuna. D₄ om. 36^a-37^b. —^a) D₂. 5. 7. 8
कर्णं (for प्रायात्). —^b) K₁ B₂. 4 D₂. 1. 6 नरेश्वर;
B₁. 5. 5 D₁ D₁ नराश्वनः; T G₁. 3. 4 M स (G₂ om.
स) राक्षसः (for जनेश्वर). D₂. 5. 7. 8 जगाम स रणो-
त्कटः. — Before 36^{ad}, T G₂. 4 ins. संजयः. —^c) K₁
B₂. 4 शतशरांसः; K₁ B₂ शरगणांसः; D₃. 6 वरांस
(for शतांस). —^d) Ś₂ partly damaged. B₂ D₂. 5.
7. 8 कथितः (for विमुञ्चन्). B₂ D₁ D₃ रणः (for कर्ण-).

37 G₂ lacuna. D₄ om. 37^{ab} (cf. v. l. 36). —^a)
Ś₂ B₂ D₂. 5. 7. 8 T G₂. 4 भयावहं (for नकम्). —^b)
T G₁. 3. 4 M अत्युद्धतं (for विस्मापनं). Ś₁ K₁-3 B₁. 8
D₁ D₁ D₂. 6 मृशं राजन् (for महाराज). D₂. 4. 5.
7. 8 विस्मा (D₃ इमा) पनीयं राजेंद्र. —^c) Ś₁ K₁-3 G₁
M₁. 2 कर्ण- (for नर). K₂ युधि (for मृधे).

Colophon: K₅ G₅ missing; Ś₂ damaged. — *Sub-
parvan*: Ś₁ K₅ B₂. 5 D₁ घटोत्कचवध. — *Adhy.*
name: K₁ रात्रियुद्धं; D₁ T G₁. 3. 4 M₁. 2 अलंबलवधः;
D₂ अलंबुषवधः; D₃ रात्रियुद्धे अलंबलवधः; D₄. 7. 8
जा (D₁ ज) दासुरि (D₃ शी) वधः; D₅ जदासुरवधः;
Bom. ed. रात्रियुद्धे अलंबुषवधः. — *Adhy. no.* (figures,
words or both): D₂ 175; D₂ 176; D₃ 69; T
G₂. 4 169; G₁ M₁. 2 166; M₂-5 167. — *Śloka*
no.: D₁ 40; D₂ 44.

150

☞ This adhy. is missing in K₅ G₅ (cf. v. l. 7.
125. 14; 137. 9).

1 G₂ lacuna for 1^a-26^b (cf. v. l. 7. 149. 28).
Ś₂ partly damaged. —^a) Ś₂ तत्र; K₁ B D₁ D₂
D₁ T G₁. 3. 4 M यत्तद्; D₂. 4. 7. 8 ततो; D₃ यच्च
(for यत्र). —^b) G₂. 4 M₂ समसज्येतां. —^c) K₁
दृष्टम्; K₂. 3 D₁ द्वंद्वम् (for युद्धम्).

2 G₂ lacuna. Ś₂ partly damaged. —^a) B₂. 4
D₂. 2. 4-5. 8 वा (for च). Ś₂ B (except B₁) D₁
D₂ T G₁. 3. 4 M रूपं (for युद्धं). —^b) D₂. 4. 5. 7. 8
कर्णराक्षसयोर्मध्ये (D₇ शि). — After 2^{ab}, T G₁. 3. 4 M
ins.:

C. 7. 7591
B. 7. 175. 2
K. 7. 176. 3

रथश्च कीदृशस्तस्य मायाः सर्वायुधानि च ॥ २

किंप्रमाणा हयास्तस्य रथकेतुर्थनुस्तथा ।

कीदृशं वर्म चैवास्य कण्ठत्राणं च कीदृशम् ।

पृष्ठस्त्वमेतदाक्ष्व कुशलो ह्यसि संजय ॥ ३

संजय उवाच ।

लोहिताक्षो महाकायस्ताम्रास्यो निम्नितोदरः ।

ऊर्ध्वरोमा हरिश्मश्रुः शङ्कुकर्णो महाहनुः ॥ ४

1224* येन वैकर्तनः कर्णः संग्रामे तेन निर्जितः ।

[G1 M युधि (for तेन).]

—^d) K4 B Dc1 Dn T G1 M1.2.4.5 (sup. lin.)
हयाः; M3 माया (for मायाः). S1 K3 मायाश्च विवि-
धास्तथा; K1.2 D1 मायाश्च (D1 'या चै' वायुधानि च;
D2.4.5.7.8 प्रमाणं चैव (D3 च*) कीदृशं.

3 G2 lacuna. The portion of the text from 3^a up
to 8^b is lost in S2 on missing folios. K4 D1 om.
3^{ab}. —^a) D2.4.5.7.8 आयुधानि (for किंप्रमाणा).
S1 K1.8 चास्य; D2 चैव (for तस्य). —^b) S1 K1-3
G1.8.4 M रथः; D2.4.5.7.8 शराः; D3 रथे (for
रथ-). M3.5 (before corr.) ध्वजस् (for धनुस्). G1
M1.2 तदा (for तथा). — G1 M1.2.4 om. 3^{ad}.
—^c) D2.7.8 चर्म (for वर्म). —^d) B Dc1 Dn शिर-
स्त्राणं; D2 कचत्राणं; T G2.4 M3.5 कर्णं (for कण्ठं).
— M3 om. 3^{af}. —^e) D2.4.5.7.8 पृच्छ (D7 'ष्ठ' तो मे
त्वमाचक्ष्व; T G1.2.4 M1.2.4.5 पृष्टस्त्वमे समा. —^f)
T G1.2.4 M1.2.4.5 सर्वमेतदयथातथं.

4 S2 missing (cf. v.1.3). G2 lacuna. —^a)
D1.8 T G1.2.4 M महाबाहुस् (for 'कायस्'). —^b)
D2.8 ताम्राक्षो (for 'स्यो'). K1 निम्नितोदरः; K2.4 D1.
2.4 निम्नितो; B1.2.4 G4 निर्णितो; B2 विस्तृतो; Dn1
D3-8 T G3 निर्णितो; G1 M निर्णितो (for निम्नितो).
—^c) S1 K (K5 missing) D1 ऊर्ध्वकेशो; B1 'लोमा
(for 'रोमा). B1 D2 हरिस्; M3 महा- (for हरि-).
—^d) K1 शंखः; Dn1 शंसुः; M1.2 कुम्भ- (for शङ्कु-).
K1 B2 D1.2.7 M3 महाध (D7 'द') दुः (for 'हनुः).

5 S2 missing (cf. v.1.3). G2 lacuna. —^a)
K1.2.4 D1.4-7 आकर्णदा (D4 'र्णयदा' रित्तस्यश्च. —^b)
K1.2 दीप्तदंष्ट्रः (K2 'ष्ट्राः'); Dn1 D2.5 तीक्ष्णदंष्ट्रः (for
'दूः'). S1 K4 D1 करालवाक्; T G1 M करालवान्.
—^c) K4 स- (for सु-). K2 Dc1 Dn जिह्वौष्ठौ; D2

आकर्णदा रित्तस्यश्च तीक्ष्णदंष्ट्रः करालवान् ।

सुदीर्घताम्रजिह्वौष्ठौ लम्बभूः स्थूलनासिकः ॥ ५

नीलाङ्गो लोहितग्रीवो गिरिवर्मा भयंकरः ।

महाकायो महाबाहुर्महाशीर्षो महाबलः ॥ ६

विक्रचः परुषस्पर्शो विकटोद्भद्रपिण्डिकः ।

स्थूलस्किगूढनाभिश्च शिथिलोपचयो महान् ॥ ७

तथैव हस्ताभरणी महामायोऽङ्गदी तथा ।

-जिह्वास्थः; D7.8 -जिह्वश्च (for -जिह्वौष्ठौ). K1 सुदीर्घा
ताम्रजिह्वौष्ठौ; D2 'र्धजिह्वस्ताम्रास्यो; D3 'र्धजिह्वाताम्राक्षो.
—^d) D2 वक्रभूः; D4.5 चलभूश्च (for लम्बभूः).
D4.5 चलः; D7.8 लंब- (for स्थूल-). S1 K1.8 D1
-पिण्डिकः; K2 -पिण्डिकः; D2.8 -गंडकः (for -नासिकः).

6 S2 missing (cf. v.1.3). G2 lacuna. —^b)
B1 गिरिवर्मा; Dn1 'चर्मा; D2.4.5.7.8 गिरि (D2.4 महा-
कायो; M1.2 गिरिवर्षा (for 'वर्ष्मा'). —^d) D2.4.5
महोदरः; D7 महाभयः (for 'बलः).

7 S2 missing (cf. v.1.3). G2 lacuna. D2
transp. 7 and 8. —^a) K4 B Dc1 Dn D8 विकृतः
(for विकचः). K2 Dn2 पुरुष- (for प-). S1 -स्पर्शो.
D2 विरूपाक्षः खरस्पर्शो; D3.5 विरूपतरसंस्पर्शो; T G2.4
विकटो विषमो भीमो; G1 M विकटः प (M1 पु) रुषश्चो.
—^b) Dc1 D8 विकटो बद्ध- (for 'टोद्भद्र-). K1.2 D8
-पिण्डिकः (for -पिण्डिकः). K4 B2.5 विकचोद्भद्रपिण्ड (B2 'दि-
कः; B1 विकटो मूर्द्धापिण्डिकः; B2.4 Dn2 'टोद्भ' (B2 'टोद्भ-
द्रपिण्डिकः; Dn1 विकटो बद्धपिण्डिकः; D2 विकटोद्भद्रपिण्डिकः;
D4 विराटोद्भद्रपिण्डिकः; D5 विकटः पिण्डोद्भवः; D7.8
'टो बद्धपिण्डिकः; T G1.2.4 M विनतोद्भ (M3-5 'तो
ब) द्वापिण्डिकः. —^c) D4.5.7.8 स्थूलास्यो (for स्थूल-
स्किग). Dn2 गूढनाभिश्च; D4 गूढतांशश्च; T G1.4
M गूढनास (M3-5 'भ) शः; G2 दंडनाभश्च (for गूढना-
भिश्च). D8 तु (for च). —^d) D8 शिथिलोपचलो.
K2 शिथिलोपचयोपमान्; D2.4.5.7.8 दीर्घमेद्दो महा-
मुखः.

8 S2 missing (cf. v.1.3). G2 lacuna. D2
transp. 7 and 8. —^a) M3-5 महाकायो (for 'मायो').
Dn1 D2.4.5.7.8 तथैवाभरणोपेतः केयूरांगदभूः D8 'दवि-
भू' वितः. —^c) K1 तरसा (for ड-). —^d) S1 K3
Dc1 भूमिमाली; K1.2 D1 'मालो; D2.8 'ज्वालं; D4
'माला; G1 M3-5 'ज्वालां (for 'मालां). D2 यथा-
चलं.

उरसा धारयन्निष्क्रमप्रिमालां यथाचलः ॥ ८
 तस्य हेममयं चित्रं बहुरूपाङ्गशोभितम् ।
 तोरणप्रतिमं शुभ्रं किरीटं मूर्धन्यशोभत ॥ ९
 कुण्डले बालसूर्याभे मालां हेममयीं शुभाम् ।
 धारयन्विपुलं कांस्यं कवचं च महाप्रभम् ॥ १०
 किङ्किणीशतनिघोषं रक्तध्वजपताकिनम् ।
 ऋक्षचर्मविनद्धाङ्गं नल्वमात्रं महारथम् ॥ ११

सर्वायुधवरोपेतमास्थितो ध्वजमालिनम् ।
 अष्टचक्रसमायुक्तं मेघगम्भीरनिखनम् ॥ १२
 तत्र मातङ्गसंकाशा लोहिताक्षा विभीषणाः ।
 कामवर्णजवा युक्ता बलवन्तोऽवहन्त्याः ॥ १३
 राक्षसोऽस्य विरूपाक्षः सुतो दीप्ताम्बकुण्डलः ।
 रश्मिभिः सूर्यरश्म्याभैः संजग्राह हयाव्रणे ।
 स तेन सहितस्तथावरुणेन यथा रविः ॥ १४

C. 7. 7906
B. 7. 175. 16
K. 7. 176. 19

9 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a) T छत्रं (for चित्रं). —^b) B4 T G3.4 रूपकः; Dn2 D2.4.5.7.8 रूपकः (for रूपङ्ग-). —^c) Dn1 D4.5 M3 शोभितः; D8 शोभतः; T G4.4 शोभते (for [अ] शोभत).

10 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a) K2 पांडुः; Dn2 lacuna (for बाल-). —^b) K1.2.4 D1 तथा (for शुभाम्). D2 माला हेममया शुभा. —^c) D4 T विपुलां (for 'लं'). K8 कांस्यः; D2 वास्यः; D4 कामां (for कांस्यं). — After 10, T G1.3.4 M ins.:

1225* ताराजालनिभं राजन्पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
 कण्ठसूत्रं महचापि तपनीयमधारयत् ।
 स तेन विभ्राजत वै सविद्युदिव तोषदः ।

[(L. 2) G3.4 कर्ण- (for कण्ठ-). T G1.3.4 तापनीयम्.]

11 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a) Dn2 किङ्कणी- (for किङ्किणी-). —^b) Dn1 बहूः; D8 रथं (for रक्त-). Ś1 K (K5 missing) D1 विभूषितं (for -पताकिनम्). —^c) D4 om. (hapl.) 11^c-12^b. —^d) B1 ऋक्षचर्मविनद्धाङ्गः; D2 रूप्यवर्मानव. —^e) K2 D1.6 (m. sec. m.) तालमात्रं (for नल्व-). Ś1 (before corr.) समेततः; Ś1 (by corr.) K (K5 missing) D1.6 (m. sec. m.) प्रसागतः; Dn1 महाधनं (for 'रथम्').

12 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a) Ś1 K1.2.4 D1 रक्तायुध- (for सर्वायुध-). —^b) Ś1 K1.3.4 B8 D1.2 आस्थितं (B8 'त-'); K2 आसितं; Dn2 lacuna; D8 उच्छ्रित- (for आस्थितो). K4 मालज्वालिनं (sic); Dn2 lacuna (for ध्वजमालिनम्). —^c) Some MSS. निःखनं.

13 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a) K8 B3.3.5 G1 मत्तः; Dn2 D2.4.5.7.8 तस्यः; D8.8 हुङ्ग- (for तत्र). Dn1 संकाशो. —^b) D4.5.7

विभूषणाः. Dn1 Dn1 लोहिताक्षो विभीषणः; D8 'क्षवि भूषणाः. —^c) G2 lacuna. T G4 M2.5 काळ- (for काम-). T G1.4 M -समा (for -जवा). Dn2 कामवर्णजवोपेता; D2.4-8 रूक्षरूपा (D2 कामवर्णा) वायुजवा. —^d) Ś1 वेगवंतो (for बलवन्तो). K4 B Dn1 T G1.3.4 M शतं; Dn2 D2.3.4.5 च ते (for स्वहृन्). K1 हयः. D4.7.8 बलवंतश्च हेलया. — After 13, Dn2 D2.4.5.7.8 ins.:

1226* वहन्तो राक्षसं रौद्रं बलवन्तो जितश्रमाः ।

विपुलाभिः सदाभिस्ते हेषमाणा मुहुर्मुहुः ।

[(L. 1) D1.8 वहन्ति. Dn2 D2 दोरं (for रौद्रं). D2 बलवंतो (for बल-). — (L. 2) D4 जयामिस् (for त-). D4 हेषमाणा (for ह-).]

On the other hand, T G1.3.4 M ins. after 13:

1227* मुखैर्नानाविधाकारैर्वेगवन्तो हयोत्तमाः ।

रथेभ्य युक्ता गर्जन्तोऽवहन्ते राक्षसाधिपम् ।

[(L. 2) G3 गच्छन्तो (for गर्जन्तो). M3-5 वहन्तो (for अवहन्ते).]

14 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a) D4 च (for सस्य). —^b) D2.5 T G1.3.4 M सखा; D4 दिक्षा (for सूतो). Ś1 K8 D1 दीप्ताक्षः; D8 दीर्घास्य- (for दीप्तास्य-). — After 14^{ab}, T G1.3.4 M ins.:

1228* घोररूपो महाकायः कराळो विकृताननः ।

[G1 M -नादः (for -कायः).]

—^c) Ś1 K1-8 D1 -संकाशः; K4 Dn2 D2-8 -संकाशोः (for -रश्म्याभैः). —^d) B8 D2-5 T G1 M1.3-5 स जग्राह (for संज-). D8.8 हयाव्रथे; D1.8 हयोत्तमात्र (for हयाव्रणे). —^e) K1.2 D8 G4 वरुणेन (for अरु-).

15 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. D8 om. 15^{abcd}. —^a) B1 संयुक्तः; D2.4.7 संरक्त (for संसक्त).

C 7. 7906
B. 7. 175. 17
K. 7. 176. 19

संसक्त इव चाग्नेय यथाद्रिमहता महान् ।
दिवस्पृक्सुमहान्केतुः स्यन्दनेऽस्य समुच्छ्रितः ।
रक्तोत्तमाङ्गः क्रव्यादो गृध्रः परमभीषणः ॥ १५
वासवाशनिनिर्घोषं दृढज्यमभिविषिपन् ।
व्यक्तं किष्कुपरीणाहं द्वादशारत्नि कार्मुकम् ॥ १६
रथाक्षमात्रैरिषुभिः सर्वाः प्रच्छादयन्दिशः ।
तस्यां वीरापहारिण्यां निशायां कर्णमभ्ययात् ॥ १७
तस्य विक्षिपतश्चापं रथे विष्टभ्य तिष्ठतः ।
अश्रूयत धनुर्घोषो विस्फूर्जितमिवाशने ॥ १८
तेन वित्रासमानानि तव सैन्यानि भारत ।

समकम्पन्त सर्वाणि सिन्धोरिव महोर्मयः ॥ १९
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य विरूपाक्षं विभीषणम् ।
उत्समयन्निव राधेयस्त्वरमाणोऽभ्यवारयत् ॥ २०
ततः कर्णोऽभ्ययादेनमस्यन्नस्यन्तमन्तिकात् ।
मातङ्ग इव मातङ्गं यूथर्षभ इवर्षभम् ॥ २१
स संनिपातस्तुलस्तयोरसीद्विशां पते ।
कर्णराक्षसयो राजन्निन्द्रशम्बरयोरिव ॥ २२
तौ प्रगृह्य महावेगे धनुषी भीमनिखने ।
प्राच्छादयेतामन्योन्यं तक्षमाणौ महेषुभिः ॥ २३
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैः संनतपर्वभिः ।

Bs (marg.) चाग्नेय (for चाग्नेय). Bs Ds स संसक्त
इवाग्नेयः; Ds रक्त इव च चाग्नेय. —^b) K1 यथा दृढः;
D2. 4-5 यथाद्रिम् (for 'द्रिम्'). D2. 7. 8 महतो (for
'ता'). —^c) Gs. 4 Ms-5 दिविस्पृक् (for दिव'). B1. 3
Dn2 D2. 7. 8 G1 Mi-3. 5 सुमहा. —^d) Bs D2 T Gs. 4
स्यन्दनस्य (for 'नेस्य'). Bs Ds. 7 समुत्थितः (for 'च्छ्रितः').
—^e) Ś1 K1-3 Ds. 6 दारुणः; D2 कोपनः (for 'भी-
षणः').

16 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^b)
Ds दृढस्त्रे (sic); Ds दृढाक्षम् (for दृढज्यम्). B1-3 Ds1
T Gs. 4 Ms-5 अपि; B4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 अति; Dn1
corrupt; G1 Mi. 2 अघि- (for अग्नि-). Ds संक्षिपन्
(for 'वि'). Ks दृढज्यः सन्निविक्षिपन्. —^c) D7. 8
दृढः; T Gs. 4 व्यक्तः (for व्यक्तं). B4 निष्कुः; Ms
निष्कः; M4 किष्कं (for किष्कुः). Dn1 D4. 5 परीमाणं
(for 'णाहं'). —^d) D2 भारसाहं हि कार्मुकं.

17 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a)
Ks D2. 4. 5 तयाक्ष- (for रथाक्ष-). —^b) Ds. 6 om. 17^b-
18^c. —^c) Ms प्रच्छादयद्. —^d) D2. 4. 5. 7. 8 तस्यां
वीरप्रहारिण्यां.

18 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. Ds. 6
om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). —^a) D4. 5. 7. 8 तस्य विक्षि-
प्तचापस्य. —^b) Dn1 D2 Ms-5 रणे; Ds T Gs. 4 रथं
(for रथे). Dn1 D2. 4. 5 बाजिनः (for तिष्ठतः). —^d)
G1 M विष्फूर्जितम्.

19 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a)
K1. 3 D4. 5 तेन वित्रासमानानि (K2 'गेन'); Bs 'द्वा-
व्यमानानि. —^b) M1. 3 transp. तव and सैन्यानि. D2.

4. 5. 7 सर्व- (for तव). T Gs. 4 सैन्यानि भरतर्षभ. —^b)
K (Ks missing) D1 om. 19^c-20^b. —^c) Ds सैन्यानि
(for सर्वाणि).

20 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. Ś1 B
(Ks missing) D1 om. 20^{ab} (cf. v. l. 19). —^c)
Ks तस्मयन् (for उत्सम्). —^d) Dn2 Ds. 6 न्यवारयत्
D2 [s]भ्यधारयत् (for 'वारयत्').

21 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^b)
K1. 2 D1. 6 इषून् (for अस्यन्). D2 अख्यंतं शरमंतिकात्
—^c) Dn2 D4. 7. 8 T G1. 3. 4 M transp. मातङ्ग and
मातङ्गं. D2. 3 मातङ्गम् (for 'तङ्ग'). Ds मातङ्गो (for
'तङ्ग'). —^d) Dn2 om. 21^d. —^e) Ks यूथर्षभम्. E
Dc1 Dn1 D2. 3. 6 G1 Mi. 2 यूथर्षभमि (D2 'भ इ'
वर्षभः).

22 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a)
Dc1 Dn1 Ds. 7. 8 तुमलस्य (for तुमु^o). Ms. 4. 5 (m. sec
m. as in text) संनिपातस्तु तुमुलस्य. —^c) D2. 4. 5. 7. 8
युद्धं; T G1. 3. 4 M नक्तं (for राजन्). —^d) B1.
संवरयोर (for 'शम्बर').

23 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^a)
Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 महाभीमे (for 'वेगे'). —^b) Some
MSS. निखने. —^c) K2 Dc1 D2. 4-8 Gs. 4 M1.
प्राच्छादयेताम्. —^d) Ds om. (hapl.) 23^d-24^c. —^e) G
M1. 2 वीक्षमाणौ (for तक्ष^o). Gs. 4 रथेषुभिः (for महे^o)
Ms-5 समरे संनतक्षतुः.

24 Śs missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. D
om. 24^{ab} (cf. v. l. 23). D4 om. (hapl.) 24^{ab}. —^b

न्यवारयेतामन्योन्यं कांस्ये निर्भिद्य वर्मणी ॥ २४
 तौ नखैरिव शार्दूलौ दन्तैरिव महाद्रिपौ ।
 रथशक्तिभिरन्योन्यं विशिखैश्च ततश्चतुः ॥ २५
 संछिन्दन्तौ हि गात्राणि संदधानौ च सायकान् ।
 धक्ष्यमाणौ शरव्रातैर्नोदीक्षितुमशक्नुताम् ॥ २६
 तौ तु विक्षतसर्वाङ्गौ रुधिरौघपरिप्लुतौ ।
 व्यभ्राजेतां यथा वारिप्रसृतौ गैरिकाचलौ ॥ २७
 तौ शराग्रविभिन्नाङ्गौ निर्भिन्दन्तौ परस्परम् ।

K₁ B₁.⁵ इषुभिर् (for शरैः सं-). — °) K₁ निवार-
 येताम्; B Dc1 Dn D₂ T G₁.₃.⁴ M न्यदा°; D₁.₇.₈
 विदा° (for न्यवा°). — K₁ om. 24^d-25^d. — °) D₂.₄.₅ वर्मणि. D₃ तक्षमाणौ महेषुभिः (= 23^d); M₃
 कांस्ये***मर्मणी.

25 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). G₂ lacuna. K₄
 om. 25^{ab} (cf. v. l. 24). — °) D₂.₄.₅.₇.₈ शरवृष्टि-
 भिरन्योन्यं. — °) D₂.₄.₅.₇.₈ निशितैस्तु; T G₁.₃.₄
 M समरे सं- (for विशिखैश्च). Dn₂ तौ (for च).
 Ś₁ K₁-₃ D₁ ततस्ततः (for 'क्षतुः').

26 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). G₂ lacuna for 26^{ab}.
 — °) B Dc1 Dn₁ संभिदंतौ; D₅ संछादितौ; D₃ संछे-
 दंतौ (for संछिन्दन्तौ). K₄ B Dc1 Dn D₁.₂.₄.₇.₈ T
 G₁.₃.₄ M₁.₂ च; D₅ तु (for हि). — Dn₂ om.
 26^a-27^d. — °) K₄ धक्ष्यमाणौ; B₂ D₂.₈.₆ T G₂.₄
 तक्षमाणौ; D₁ धक्ष्यमाणौ; D₄.₃ G₁ धक्षमाणौ; G₂
 कीर्यमाणौ (for धक्ष्य°). — °) D₇.₈ नोदीक्षतुम् (sic);
 M₃-₅ नो वीक्षि° (for नोदीक्षि°). K₄ S (G₅ missing)
 अशक्नुवन् (for 'ताम्). D₃.₆ न ब्रह्ममपि शेकतुः; D₄
 अनादाक्षतु न शक्नुतां (sic); D₅ नदंतौ भैरवाग्रवान्.
 — For 26^{ad}, B₁.₈-₅ Dc1 Dn₁ subst.:

1229* दहन्तौ च शरोत्काभिर्दुष्येक्ष्यौ च बभूवतुः ।

27 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). Dn₂ om. 27 (cf.
 v. l. 26). — °) D₂ शराचितः; D₄ शरक्षतः; D₅
 सुरक्षितः; S (G₅ missing) हि विक्षत- (for तु वि°).
 — °) D₂.₄.₅.₇ S (G₅ missing) शोणितौघ- (for रुधि-
 रौघ-). — Dc1 Dn₁ om. 27^{ad}. D₃ om. 27^a-28^d. — °) K₃
 D₁.₄.₅ विभ्राजेतां; B₁.₃ D₂ व्यरा° (for व्यभ्रा°).
 D₅ यथाकाले (for यथा वारि°). — °) K₁ प्रसृतौ; B
 D₁ खवंतौ; D₂ प्रचवौ; D₄.₇ प्रश्रुतौ; D₅ T G₁-₄ M₁.₂
 प्रसृतौ; M₃-₅ प्रसृजौ (sic) (for प्रसृतौ). D₅ पुष्पि-

नाकम्पयेतामन्योन्यं यतमानौ महाद्युतौ ॥ २८
 तत्प्रवृत्तं निशायुद्धं चिरं सममिवाभवत् ।
 प्राणयोर्दीव्यतो राजन्कर्णराक्षसयोर्मृधे ॥ २९
 तस्य संदधतस्तीक्ष्णाञ्जरांश्चासक्तमस्यतः ।
 धनुर्घोषेण विव्रस्ताः स्वे परे च तदाभवन् ।
 घटोत्कचं यदा कर्णो विशेषयति नो नृप ॥ ३०
 ततः प्रादुष्करोदिव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
 कर्णेन विहितं दृष्ट्वा दिव्यमस्त्रं घटोत्कचः ।

ताविव किञ्चुक्रौ.

28 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). D₃ om. 28 (cf. v. l.
 27). — °) D₂.₄.₅ शराग्र-; D₃.₆ शरौघ- (for
 शराग्र-). Ś₁ K₃ विभिन्नाङ्गौ; K₄ B₂ Dc1 Dn₁ D₁.₃ G₂
 विनुङ्गाणौ; B₁.₂.₄.₅ S (except G₂; G₅ missing)
 विनुङ्गाणौ (for विभिन्नाङ्गौ). — °) D₅ निर्भिदंतौ;
 D₃.₇ निर्भि°; T G₂-₄ विन° (for निर्भिन्दन्तौ). — °) Dn₂
 D₂.₄.₅.₇ महारथौ (for 'द्युतौ').

29 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). — °) T G₂ प्रवृद्धं
 (for 'त्तं). — °) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ समं दिन-
 (K₁ व°म्; D₃.₆ समं विरम् (by transp.); D₅ विप्रं
 समम्. D₅ सुचित्रमिव चाभवत्. — °) M₁.₂ दीव्यतो (for
 दीव्यतो). — °) S (G₅ missing) निशि (for मृधे).

30 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). — °) K₁ संदधतस्.
 S (G₅ missing) चापं (G₁ M₁.₂ पे°) (for तीक्ष्णाञ्).
 D₃.₆-₈ तयोः संदधतोस्तीक्ष्णाञ्. — °) K₁ अस्य सः;
 D₃-₈ अस्यतोः (for 'तः). D₅ शरांश्चासक्तदस्यतोः; D₅
 शरानासीविषोपमान् (sic). — °) D₅ ते (for स्वे). Ś₁
 K (K₅ missing) D₂-₈ ततो (for तदा). D₃ [s]वृवन्
 (for [ञ]भवन्). — °) Ś₁ K₁-₃ तथा; B₁.₂.₄ Dn₂ D₃
 तदा; T G₁-₄ M₁.₂ यथा (for यदा). — °) D₁ नृपः;
 Dn₂ D₂.₄.₅.₇.₈ S (G₅ missing) न (D₄ lacuna)
 विशेषयते नृप (D₅.₇.₈ नृपः; G₂ ततः).

31 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). D₁ om. 31^{abed}.
 — °) T G₂-₄ रौद्रम्; G₁ M रौद्रम् (for दिव्यम्). B
 (except B₂) Dc1 Dn₁ ततः प्रादुष्कारार्थं; Dn₂ D₂-₆.₈
 प्रादुष्क्रे ततो दिव्यम्. — °) B (except B₂) Dc1 Dn₁
 दिव्यम् (for अस्त्रम्). — D₂ om. 31^{ad}; D₃ reads the
 same twice. — °) K₄ Dn₂ D₄.₅.₈ (both times)
 संघितं; B₁ निहतं; Dn₁ विहतं (for विहितं). — °) D₃
 D₃ (first time) दिव्यमस्त्रविदां वरः; D₃ (second time)

C. 7. 7924
 B. 7. 175. 34
 K. 7. 116. 37

C. 7. 7924
B. 7. 175. 35
K. 7. 176. 37

प्रादुश्चक्रे महामायां राक्षसः पाण्डुनन्दनः ॥ ३१

शूलमुद्गरधारिण्या शैलपादपहस्तया ।

रक्षसां घोररूपाणां महत्या सेनया वृतः ॥ ३२

तमुद्यतमहाचापं दृष्ट्वा ते व्यथिता नृपाः ।

भृतान्तकमिवायान्तं कालदण्डोग्रधारिणम् ॥ ३३

घटोत्कचप्रभुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः ।

प्रसुप्तवुर्गजा मूर्ध्न विव्यथुश्च नरा भृशम् ॥ ३४

ततोऽभिवृष्टिरत्युग्रा महत्यासीत्समन्ततः ।

अर्धरात्रेऽधिकबलैर्विमुक्ता रक्षसां बलैः ॥ ३५

आयसानि च चक्राणि भृशुण्ड्यः शक्तितोमराः ।

दिव्यमखं मदोत्कचः. — ^a) Dn2 D2.4.5.7.8 ततो (for महा). — ^b) K4 B4 D1 G1 M1.2 राक्षसीं (for 'सः'). G2 -पूर्वजः (for 'नन्दनः'). Dn2 D2.4.5.7.8 राक्षसीं राक्षसेश्वरः.

32 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — ^a) Dn2 D2.4.5.7.8 -पर्वत (for 'मुद्गर'). — ^b) D5.7.8 शिला (for शैल). Dn2 D2.4.5.7.8 G2 -मुद्गर (for 'पादप'). — ^c) D4.5.7.8 रा (D5 र)क्षसं घोररूपं च. — ^d) D2.4.5.7.8 वृतः; D5 नृप (for वृतः).

33 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — ^a) D5 lacuna; G4 समुद्यतः; M2.4.5 (inf. lin.) तमुद्यम्य (for 'त'). Dn2 D2.4.5.7.8 समुद्यतमहाचापं. — ^b) S (G5 missing) निशाम्य (for दृष्ट्वा ते). G1 M1.2 [अ]भवन् (for नृपाः). — ^c) Ś1 K1-3 D1.3.5 -पाणिनं (K1 'ना') (for 'धारिणम्').

34 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — ^a) K2.4 B (except B4) Dn D1.2.4.5.7.8 T G2 M3-5 प्रभुक्तेन (for 'प्रभुक्तेन'). — ^b) B4 D5-8 प्रभुश्च (D5 'भु')वुर (for प्रसुप्तवुर). G1 M1.2 हया (for गजा). M3-5 सुप्तवुश्च हया मूर्ध्न. — ^c) K (K5 missing) B1.4 Dn1 विव्यथुश्च; Dn2 विव्यथश्च; D7.8 विव्यथुश्च (for 'थुश्च'). D5 नराधिपाः; T G2-4 तदा भृशं (for नरा भृशम्).

35 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — ^a) D2.4.5.7.8 अर्धरात्रा (D5 'व्या')धिकबलैर्. — ^b) B5 G1 M1.2 गणैः (for बलैः). Dn2 D1.2.4.5.7.8 T G2-4 M3-5 विमु- (D5 निर्मु)का राक्षसैर्भृशं.

36 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — ^b) K2

पतन्त्यविरलाः शूलाः शतशः पट्टिशास्तथा ॥ ३६

तदुग्रमतितोद्रेचं च दृष्ट्वा युद्धं नराधिपाः ।

पुत्राश्च तव योधाश्च व्यथिता विप्रदुर्दुवुः ॥ ३७

तत्रैकोऽस्त्रबलश्लाघी कर्णो मानी न विव्यथे ।

व्यधमच्च शरैर्मायां घटोत्कचविनिर्मिताम् ॥ ३८

मायायां तु प्रहीणायाममर्षात्स घटोत्कचः ।

विससर्ज शरान्घोरान्स्वतपुत्रं त आविशन् ॥ ३९

ततस्ते रुधिराभ्यक्ता भित्त्वा कर्णं महाहवे ।

विविशुर्धरणीं बाणाः संकुद्धा इव पन्नगाः ॥ ४०

स्वतपुत्रस्तु संकुद्धो लघुहस्तः प्रतापवान् ।

B1.2 सुवृद्धः; D2 भृशुण्ड्यः; D3 भृशुण्ड्यः; D4 सुखंयः (corrupt); D5 भृशुण्ड्यः; D6 भृशुण्ड्यः; D7.8 सुशुण्ड्यः; T G2 सुशुण्ड्यः; G1 M1-4 सुशुण्ड्यः; G3 सुशुण्ड्यः; G4 सुशुण्ड्यः; M5 सुशुण्ड्यः (for सुशुण्ड्यः). — ^a) B1 [अ]-विरलं; T G1.2 M 'रलाः (for 'रलाः). D5 स्थूणाः (for शूलाः). — ^b) B1 शत्रुघ्नाः; M2 शतशः (for 'व्यः'). K2.3 D1 पट्टिशास्त्रः; D5.7.8 'शस्त्रः; S (G5 missing) पट्टिशास्त्र (for पट्टिशास्त्र).

37 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — ^a) K2.3 D3.5 M1.5 (sup. lin.) तमुग्रम्; D2 तदुग्रम्; D5 तदुग्रम् (for तदुग्रम्). — ^b) D2 तत्र (for युद्धं). K2 B Dn1 Dn1 D3.8 नराधिप (K2 'प'); D4.5 नृपाधिकं; G1 M1.2 नरर्षभाः (for नराधिपाः). — ^c) D4.5 om. 37-45. — ^d) D2 पौत्राश्च; G1 M यौधाश्च (for यो'). — ^e) B3 च (for वि').

38 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D4.5 om. 38 (cf. v. l. 37). — ^a) Dn2 D2 च (for च). — ^b) B4.5 Dn1 S (G5 missing) तां घटोत्कचविनिर्मितां.

39 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D4.5 om. 39 (cf. v. l. 37). — ^a) Ś1 K1.2 D3.8 प्रहीणायाम्. Dn2 मायां तु निहतां दृष्ट्वा; D2 दृष्ट्वा मायां तु निहताम्. — ^b) K1 अमर्षश्च (for 'घात'). Ś1 K1-3 B5 D7.8 च (for स). — ^c) D5 विशसर्ज (sic) (for विस'). Dn1 D1 om. घोरान्स्व. — ^d) B5 तमाविशन्; D5 च जघ्निवान्; D6 जिघांसवान्; D7.8 च ते विशन् (for त आविशन्). Dn2 D2 स्वतपुत्रवचस्पया.

40 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D4.5 om. 40 (cf. v. l. 37). — ^a) D7.8 जाताम् (for ततस्). D2 रुधिरा-

घटोत्कचमतिक्रम्य विभेद दशभिः शरैः ॥ ४१
 घटोत्कचो विनिर्भिन्नः स्रुतपुत्रेण मर्मसु ।
 चक्रं दिव्यं सहस्रारमगृह्णाद्व्यथितो भृशम् ॥ ४२
 क्षुरान्तं बालद्वयार्भं मणिरत्नविभूषितम् ।
 चिक्षेपाधिरथेः क्रुद्धो भैमसेनिर्जिघांसया ॥ ४३
 प्रविद्धमतिवेगेन विशिप्तं कर्णसायकैः ।
 अभाग्यस्येव संकल्पस्तन्मोघमपतद्भुवि ॥ ४४
 घटोत्कचस्तु संक्रुद्धो दृष्ट्वा चक्रं निपातितम् ।
 कर्णं प्राच्छादयद्वाणैः स्वर्भानुरिव भास्करम् ॥ ४५
 स्रुतपुत्रस्त्वसंभ्रान्तो रुद्रोपेन्द्रेन्द्रविक्रमः ।
 घटोत्कचरथं तूर्णं छादयामास पत्रिभिः ॥ ४६

सक्ता (for 'भ्यक्ता). —^१) M₃₋₅ विष्वा (for भित्त्वा).
 —^२) G₁ M_{1.2} संक्षुब्धा; M₃₋₅ संरुद्धा (for संक्रुद्धा).

41 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). D_{4.5} om. 41 (cf. v. l. 37). D₆ om. 41^{ad}. —^०) Ś₁ K_{1.3} G₁ M₂ अभिक्रम्य; K₂ अभिद्रुत्य (for अतिक्रम्य).

42 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). D_{4.5} om. 42 (cf. v. l. 37). —^०) G_{1.3.4} M विनिर्भिन्नः. —^१) D_{7.8} मारिष (for मर्मसु). —^२) D_{2.7} अ (D₂ व्य) गृह्णाद्व्यथितेन्द्रियः.

43 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). D_{4.5} om. 43 (cf. v. l. 37). —^१) S (G₆ missing) रणे (for मणि). —^०) K₁ B₁ D₆ आधिरथे (B₁ 'थौ'); T G₂₋₄ अतिरथेः (for आधि). —^२) D₃ (before corr.) भीमसेन (for भैमसेनिर).

44 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). D_{4.5} om. 44 (cf. v. l. 37). —^०) M₃ प्रवृद्धम् (for प्रवि). —^१)

45 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). D_{4.5} om. 45^{ab} (cf. v. l. 37). —^०) D_{6.8} सु- (for तु). —^१) G₆ lacuna for चक्रं निपातितम्. M₃₋₅ विनाशितं (for निपातितम्). —^०) K_{1.2.4} D_{2.3} T G₁₋₃ M₄ प्र (M₄ वि) च्छादयद् (for प्राच्छा).

46 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). —^०) D₆ तव (for स्रुत). M₄ च (for तु). K₂ संभ्रातो (for [अ]सं). D_{4.7.8} तव पुत्रस्तु संभ्रातो. —^१) D₂₋₆ द्रावयन्नतिविक्रमः. —^०) D_{2.3} lacuna for रथं तूर्ण.

47 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). —^०) D_{2.3} D_{2.5.7.8}

घटोत्कचेन क्रुद्धेन गदा हेमाङ्गदा तदा ।
 क्षिप्ता भ्राम्य शरैः सापि कर्णेनाभ्याहतापतन् ॥ ४७
 ततोऽन्तरिक्षमुत्पत्य कालमेव इवोन्नदन् ।
 प्रववर्ष महाकायो द्रुमवर्षं नभस्तलात् ॥ ४८
 ततो मायाविनं कर्णो भीमसेनमुतं दिवि ।
 मार्गणैरभिविव्याध घनं सूर्य इवांशुभिः ॥ ४९
 तस्य सर्वान्हयान्हत्वा संछिद्य शतधा रथम् ।
 अभ्यवर्षच्छरैः कर्णः पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ ५०
 न चास्यासीदनिर्भिन्नं गात्रे द्रव्यज्जुलमन्तरम् ।
 सोऽदृश्यत मुहूर्तेन श्वाविच्छललितो यथा ॥ ५१
 न हयाच्च रथं तस्य न ध्वजं न घटोत्कचम् ।

तु गदा (for क्रुद्धेन). —^१) T G_{3.4} transp. गदा and तदा. D_{2.3} D_{5.7.8} नद्धः; D₂ नव- (for गदा). K₁ B₁ तथा (for तदा). D₃ नद्धा हेमगदा तदा. —^०) D₂₋₅ चास्य; D₃ वास्य; M_{3.5} भूमौ (for भ्राम्य). Ś₁ K₁₋₃ D_{2.3} D_{1.3.4} चापि; T G₂ सोपि (for सापि). —^२) K_{1.2} D_{4.5} [अ]भ्यहता.

48 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). —^०) D_{6.8} आहुत्य (for उत्पत्य). —^१) S (except G_{3.4}; G₆ missing) काल- (for काल). D_{4.5.7.8} G₄ [अ]नदन् (D₃ 'त्' (for [उ]न्नदन्). —^०) D_{2.4.5.7.8} S (G₆ missing) ववर्ष सु- (D₇ 'वैत; D₃ 'वै तु) (for प्रववर्ष). K_{1.2} मायो (for कायो). —^२) D_{2.4.5.7.8} महाबलः; T G_{1.2} नभस्तलात् (for 'स्तलात्).

49 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). —^०) D₂ मायायुतं; D_{4.5} T G₂₋₄ M₃₋₅ 'वृत्तं (for 'विनं). —^०) D_{2.1} अतिविव्याध; T G₂ अभि. —^२) B₄ M₃₋₅ [अं]-शुमान् (for [अं]शुभिः).

50 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). —^१) K₁ स तदा; G₁ M_{1.2} बहुधा (for शतधा). —^०) B₁ स्वयं (for शरैः).

51 Ś₂ missing (cf. v. l. 3). —^०) D_{2.3} D_{6.8} तस्य (for चास्य). D_{4.7.8} स्याद् (for [अ]सीद्). Ś₁ K₁₋₃ अभिन्नं च; S (G₆ missing) अनिर्भिन्नं (for 'न्नं). —^१) D₆ [स]प्यंगुलम् (for द्रव्यज्जुलम्). Ś₁ K_{1.2} I₁ गात्रे द्यंगुल (K₁ 'लं) मात्रकं; D₅ गात्रमध्यधर्मगुलं. —^२) D₆ om. 51^a-59^a. —^२) D₂ श्वा च (for श्वावि). Ś₁ K₁₋₃ D₁ सशलको (K_{1.2} 'भो; D₁ 'अं); D₂ D₃ T

C. 7. 7945
B. 7. 175. 55
K. 7. 176. 58

C. 7. 7945
B. 7. 175. 56
K. 7. 176. 58

दृष्टवन्तः स्म समरे शरौवैरभिसंवृतम् ॥ ५२
स तु कर्णस्य तद्विषयमस्त्रमस्त्रेण शतयन् ।
मायायुद्धेन मायावी स्रतपुत्रमयोधयत् ॥ ५३
सोऽयोधयत्तदा कर्णं मायया लाघवेन च ।
अलक्ष्यमाणोऽथ दिवि शरजालेषु संपतन् ॥ ५४
भैमसेनिर्महामायो मायया कुरुसत्तम ।
प्रचकार महामायां मोहयन्निव भारत ॥ ५५
स स्म कृत्वा विरूपाणि वदनान्यशुभाननः ।
अग्रसत्स्रतपुत्रस्य दिव्यान्यस्त्राणि मायया ॥ ५६

पुनश्चापि महाकायः संछिन्नः शतधा रणे ।
गतसत्त्वो निरुत्साहः पतितः खाद्रचटश्यत ।
हृतं तं मन्यमानाः स्म प्राणदन्कुरुपुंगवाः ॥ ५७
अथ देहैर्नवैरन्यैर्दिक्षु सर्वास्वदृश्यत ।
पुनश्चापि महाकायः शतशीर्षः शतोदरः ॥ ५८
व्यदश्यत महाबाहुर्मैनाक इव पर्वतः ।
अङ्गुष्ठमात्रो भूत्वा च पुनरेव स राक्षसः ।
सागरोर्मिरिवोद्धूतस्तिर्यगूर्ध्वमवर्तत ॥ ५९
वसुधां दारयित्वा च पुनरप्सु न्यमज्जत ।

Gs. ३ शल (Dn1 D3 °लि) लतो; D4 संविशो; D5 शल्यैवतो; D7 संविशतो (for शललितो).

52 S2 missing (cf. v. 1. 3). S1 D3 om. 52 (for D3, cf. v. 1. 51). —^a) D2 M3-s हया (for हयान्). B1 रथांस; D4.5 रथस् (for रथं). — K3 om. 52^{ad}. —^c) B4 च; G2 तु (for स्म). —^d) D6 अति- (for अभि-). K1 B De1 Dn1 D1.5.6 -संभृतं; K4 -संभृतः; T G2-4 -संभृतैः; G1 M -संवृते (for 'तम्'). Dn2 D2. 4. 5. 7 शरौधेनापि (Dn2 D2 'मि) संवृतं (Dn2 'ते).

53 S2 missing (cf. v. 1. 3). —^b) B3 सातयन्; De1 T G1-4 M1 शतयन् (G1 'ये'त्; D5 (m. sec. m.) श्यातयत् (sic) (for शतयन्). D7.8 अस्त्रेणास्त्रमशो-
तयन्.

54 S2 missing (cf. v. 1. 3). —^a) S1 K1-3 D3.6 स (K3 D3 सो) योधयन्स; De1 D2.4.5 अ (De1 स) योध-
यत्; D7.8 सोवचं; M4 सोन्वयोधत् (for सोऽयोधयत्).
D4 तूर्णं (for कर्णं). —^b) D4 तु (for च). —^c)
S1 K1-3 D3.6 अक्षो (K2 'छु) म्यमानो (D3.6 'णो); B2
D2 प्र (D2 अ) क्षुभ्यमाणो; D1 M3.4 अलक्ष्यमानो;
M5 अक्षयमानो (for अलक्ष्यमाणो). K4 B1.3-s Dn
D4 अलक्ष्य (D4 'क्षुभ्य) माणानि दिवि; De1 अलक्ष्य-
माणानि च दिवि (hypermetric); D3.8 अक्षोभ्यमाणेपि
दिवि; D7 अक्षोभ्यमाणौप्यदिवि (sic). —^d) D4 *पतत्.
S1 K1-3 D1.5.6 शरजालैः समापतत् (K3 D1 'न्);
K4 B De1 Dn 'जालानि चा (Dn2 सं) पतन्; D7.8
'जालेन संपतत् (D7 'न्).

55 S2 missing (cf. v. 1. 3). —^a) Dn2 महा**;
D5 महाबाहुर; G2 'कायो (for 'मायो). —^c) B
De1 Dn1 D1 T G2-4 वि (D1 प्र) चचार महाका (T G2-4

'मा) यो; Dn2 D4.5.7.8 G1 M विचका (G1 M 'चा)-
रात्मनात्मानं (G1 M1.2 'कर्णं); D2 चकारात्मानमात्मानं.

56 S2 missing (cf. v. 1. 3). —^a) B3 द्राक्षन्;
Dn D1.2.5 स तु; D3.6 सोस् (sic); D4 सोतु; D7.8
समे (for स स्म). —^b) B2 Dn2 D2.4.5.7.8 [अ]-
शुभानि च (for 'नन:). —^c) K4 D4.5.6 (marg.; sec.
m. as in text) T G2.8 अग्रतः (for अग्रसत्). —^d)
Dn2 D4.5.7.8 वीर्यवान् (for मायया).

57 S2 missing (cf. v. 1. 3). D1 om. 57. —^a)
K2 महामायः (for 'कायः). — M4 om. (hapl.) 57^b-
58^c. —^b) S1 संभिन्नः; D4.5.8 स छिन्नः (for सं-
छिन्नः). D3.6 शतशो; T G2 शतथा (for शतथा).
—^c) Dn2 D2.4.5.7.8 M3 हत- (for गत). S1 K3
महाकायः (for निरुत्साहः). —^d) S1 K3 परितः (for
पतितः). D4.5 स; G1 M1.2 [s] पि (for खाद्).
D3.6.8 अदृश्यत. Dn2 D2 पतितः समदृश्यत; T G2-4
M3.5 'तो दि (M3.5 सु) व्यदृश्यत. — D5 om. (hapl.)
57^b-58^c. —^a) K1 हुतं तं; B De1 Dn1 S (G3
missing) तं हृतं (by transp.). K1.2 Dn2 D2.7 G2.4
च (for स्म). D4.5.8 हृतं तं हन्यमानाश्च. —^c) Dn2
D2.7.8 प्रणेदुः; D4.5 प्राणेदुः; D6 ह्यानंदं; G1 M1.2
प्रणदन् (for प्रा'). K1.2 B4 D4 -सत्तमाः (for -पुंगवाः).

58 S2 missing (cf. v. 1. 3). D3 om. 58^{ab}; M4
om. 58^{abc} (for both, cf. v. 1. 57). —^a) B3 वेदैर्
(for देदैर्). —^b) K1 दृश्यत (for [अ]द्). —^c)
M5 महामायः (for 'कायः).

59 S2 missing (cf. v. 1. 3). —^a) K1.2 D1.2
4.5.8 अदृश्यत (for व्य'). Dn2 D5.7.8 महाराज; S
(G3 missing) 'कायो (for 'बाहुर). —^c) D2 तु;
D4.5.7.8 स (for च). —^d) D3.6 G1 च राक्षसः;

अदृश्यत तदा तत्र पुनरुन्मज्जितोऽन्यतः ॥ ६०
 सोऽश्वतीर्य पुनस्तस्थौ रथे हेमपरिष्कृते ।
 क्षितिं द्यां च दिशश्चैव माययावृत्त्य दंशितः ॥ ६१
 गत्वा कर्णरथाभ्याशं विचलत्कुण्डलाननः ।
 ग्राह वाक्यमसंभ्रान्तः स्तप्तपुत्रं विशां पते ॥ ६२
 तिष्ठेदानीं न मे जीवन्मृतपुत्र गमिष्यसि ।
 युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे ॥ ६३

इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षं रक्षः क्रूरपराक्रमम् ।
 उत्पपातान्तरिक्षं च जहास च सुविस्वरम् ।
 कर्णमभ्याहनचैव गजेन्द्रमिव केमरी ॥ ६४
 रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्वटोत्कचः ।
 रथिनामृषभं कर्णं धाराभिरिव तोयदः ।
 शरवृष्टिं च तां कर्णो दूरप्राप्तमश्नात्यन् ॥ ६५
 दृष्ट्वा च विहतां मायां कर्णेन भरतर्षभ ।

C. 7. 7961
B. 7. 175. 71
K. 7. 176. 74

D^s घटोत्कचः (for स राक्षसः). — °) D^s [उ]द्भूतस
(for [उ]द्भू). — °) D^{2. 5. 7. 8} अवर्षत (for "तत").

60 S² missing (cf. v. l. 3). D¹ om. (? hapl.)
 60^{ab}. — °) S¹ धारयत्वा; K^{1. 2} D¹ पूरयत्वा; K³
 धार**; G^{3. 4} नादयित्वा (for दार*). D² तु; M¹
 [अ]थ (for च). — °) K¹ निमज्जत; T G²⁻⁴ न्य (G^{3. 4}
 म)मज्ज च (for "जत"). D² पुनरप्येव मज्जति; D⁴
 "श्वेन सज्जति; D⁵ "स्ते स गच्छति. — D¹ om. 60^{cd}.
 — °) S¹ K³ अतोऽस्य*; T G³ अदृश्य च (for "श्यत").
 S (G⁵ missing) पुनस् (for तदा). K^{1. 2} D¹ निमज्ज
 एकतस्तत्र; D^{4. 5. 7. 8} दृश्यमानः पुनस्तत्र. — °) S¹ K¹
 D³ G² उन्मज्जतो; B¹ "जितो; D² "ज्यते; D^{4. 5. 7}
 "जते; T G³ उज्जिषतो (for उन्मज्जितो). B⁵ [s]न्यदः
 (sic) (for उच्यतः).

61 S² missing (cf. v. l. 3). — °) S¹ K¹⁻⁸ अव-
 तीर्य; B⁵ सोवतिष्य (sic); D⁵ T G²⁻⁴ सोतिवीर्यो (for
 सोऽश्वतीर्य). B⁴ S (G⁵ missing) transp. पुनः and रथे.
 K¹ -पुरस्कृते; D¹ (before corr.) Dⁿ D³⁻⁸ -परिष्कृते;
 G¹ M^{1. 2} -विभूषिते (for -परिष्कृते). — °) S¹ K³ गां;
 B D¹ Dⁿ खे (for द्यां). M^{1. 2. 5} दिशं. — °) K⁴
 B D¹ Dⁿ [अ]भ्येरथ; D⁵ (marg. as in text, sec. m.)
 [अ]वृत्ति- (for [अ]वृत्त्य). K^{2. 3} G^{1. 2. 4} M दंशितः (for
 दंशितः). D⁴ मायया वृत्तिदंशिनः.

62 S² missing (cf. v. l. 3). — °) B D¹ (before
 corr.) D³⁻⁸ -रथाभ्यासं (B⁵ "से") (for "भ्याशं"). — °)
 S¹ K (K³ missing) D¹ D^{1. 2. 3. 6-8} G¹ M^{1. 2} व्यचर (D¹
 "ल"व; B^{2. 3} D² विचरत्; T G² M⁵ प्रा (M⁵ प्र)-
 चलत्; G^{3. 4} M^{3. 4} प्रचरत् (for विचलत्). D² कुण्ड-
 लानवः (for "ननः"). D^{2. 4. 5} व्यचरन्मंडलानि सः (D²
 च). — °) D² ग्राह (for ग्राह). D^{2. 4. 5. 8} अदीनात्मा;
 G³ असंभ्रान्तं (for "भ्रान्तः").

63 S² missing (cf. v. l. 3). — °) S¹ K (K³
 missing) तिष्ठ (for [इ]दानीं). K³ [इ]ति; B D¹

Dⁿ क (for न). K³ मा (for मे). D² तिष्ठेदानीं
 सेनीवहून् (sic). — °) S¹ युद्धश्रद्धामहं तेद्य; K^{1. 2}
 (marg. as in text). S D¹ युद्धं कृत्वा त्वहं (K¹ इतं; K³
 मदं) तेद्य; B⁵ युद्धं श्रद्धामहं तेद्य (sic).

64 S² missing (cf. v. l. 3). — °) D^{2. 4. 5. 7. 8}
 क्रोधः (for रोषः). S¹ K^{2. 3} D^{2. 4. 5} M^{1. 2} -ताम्राक्षो;
 K^{1. 2} D¹ -रक्षाक्षो (for -ताम्राक्षं). — °) S¹ K^{1. 2}
 om. 64^{bc}. — °) K^{3. 4} om. from रक्षः up to जहास
 (in 64^d). D¹ om. (hapl.) from रक्षः up to न्तरिक्षं
 (in 64^d). D⁴ om. रक्षः. D^{2. 3} -पराक्रमः. D⁵ भीम-
 रूपो महाबलः. — °) B^{2. 3} D⁵ [अं]तरीक्षं. D¹ सं-
 D^{4. 5. 7. 8} स; G¹ M तज् (for च). — °) D¹ -जगाम
 (for जहास). K⁴ B² D¹ Dⁿ D^{3. 6} M^{3. 4} सु (D³
 स)विस्वरं; G¹ M^{1. 2} विस्वरं (for सुविस्वरम्). S¹
 K^{1. 2} स जहास च विस्वरं (K³ "स्त"रं; D^{2. 3. 5. 7. 8}
 शरानद्यौ मुमोच ह. — °) K^{1. 2. 4} B D¹ Dⁿ D¹ T
 G²⁻⁴ M⁴ अभ्यहनच्; D⁴ अभ्यागतश्; D^{7. 8} अभ्या-
 (D⁸ "भ्य")हतश् (for "हनच्"). — °) K⁴ B (except
 B¹) D³ केशरी.

65 S² missing (cf. v. l. 3). — °) D⁵ अयाक्ष-
 (for र*). S¹ K^{1. 2} D¹ तथा तं सायकैः ष (K¹ ख)द्विर;
 K³ तथा तम**षद्विर; D² रथे रथे रक्षमाणैर्. — K⁴
 om. 65^c-66^d. — °) D² om. (hapl.) from. रथिनाम्
 up to घटोत्कच (in 66^c). D^{4. 5} रथानाम् (for रथि*).
 — °) Dⁿ D^{3. 6} T G²⁻⁴ तु (for च). — °) B D¹
 Dⁿ D⁵ T G²⁻⁴ दूराव; M³⁻⁵ दूरे (for दूर-). K¹
 दूरप्राप्ता च शतयव; D^{2. 4. 5. 7. 8} दूरप्राप्तमच्छिनत्तदा.

66 S² missing (cf. v. l. 3). K⁴ om. 66; D²
 om. up to घटोत्कच (for both, cf. v. l. 65). — °)
 S (G⁵ missing) तु (for च). D¹ (before corr. as
 in text) G¹ निहतां (for वि*). D^{2. 4. 5. 7. 8} दृष्ट्वा तां
 (D⁵ वि-) निहतां मायां. — G³ om. (hapl.) 66^{bc}.
 — °) D^{2. 4. 5. 7. 8} कर्णेन च महात्मना. — °) S¹ K³

C. 7. 7961
B. 7. 175. 72
K. 7. 176. 74

घटोत्कचस्ततो मायां ससर्जान्तर्हितः पुनः ॥ ६६
सोऽभवद्गिरिरित्युचः शिखरैस्तलसंकटैः ।
शूलप्रासासिसुसलजलप्रस्रवणो महान् ॥ ६७
तमञ्जनचयप्रख्यं कर्णो दृष्ट्वा महीधरम् ।
प्रपातैरायुधान्युग्राण्युद्धहन्तं न चुक्षुमे ॥ ६८
स्मयन्निव ततः कर्णो दिव्यमस्त्रमुदीरयत् ।
ततः सोऽस्त्रेण शैलेन्द्रो विक्षिप्तो वै व्यनश्यत् ॥ ६९
ततः स तोयदो भूत्वा नीलः सेन्द्रायुधो दिवि ।
अश्मवृष्टिभिरित्युग्रः क्षतपुत्रमवाकिरत् ॥ ७०
अथ संधाय वायव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः ।

व्यधमत्कालमेधं तं कर्णो वैकर्तनो वृषा ॥ ७१
स मार्गणगणैः कर्णो दिशः प्रच्छाद्य सर्वशः ।
जघानास्त्रं महाराज घटोत्कचसमीरितम् ॥ ७२
ततः प्रहस्य समरे भैमसेनिर्महाबलः ।
प्रादुश्यके महामायां कर्णं प्रति महारथम् ॥ ७३
स दृष्ट्वा पुनरायान्तं रथेन रथिनां वरम् ।
घटोत्कचमसंभ्रान्तं राक्षसैर्बहुभिर्वृतम् ॥ ७४
सिंहशार्दूलसदृशैर्मचद्विरदविक्रमैः ।
गजस्थैश्च रथस्थैश्च वाजिपृष्ठगतैस्तथा ॥ ७५
नानाशस्त्रैश्चैर्वैरैर्नानाकवचभूषणैः ।

च मायां वै; K1.2 D1 G4 पुनर्मायां; G1 M1.2 ततो
मयाः (for ततो मायां). —^d K1.2 D1 प्रभुः; Ds
परं; G4 ततः (for पुनः).

67 S2 missing (cf. v. l. 3). —^a S1 K2.8 D1
G1 M1.2 अयुचैः; K1 'जैः'; D7.8 'प्रः' (for 'क्षः').
D4 सोमवद्गिरि * त्युचः; T G2-4 गिरिरत्युचः शिखरैः.
—^b D4 शबरैः; Ds शिषिरैः; T G2 महाश्वैः; Gs.4
मरुतैः (for शिखरैः). —^c Ds -पाशासि (for
प्रासासि). S1 K2 D1 -सुसुलः; K1 Dc1 Dn D4.6-8
-सुसुलः; B2.8.5 -सुसुलः; Ds -सुसुलैः (for -सुसुलः).
—^d D1 -क्षुलः (for -जलः). Dc1 (before corr.)
D4.6 -प्रभ्रवणो; D7.8 -प्रक्षवणैः (for 'वणो').

68 S2 missing (cf. v. l. 3). —^a B1 -प्रक्षं (for
प्रख्यं). —^b B4 D2-8 Ms-5 दृष्ट्वा कर्णो (by transp.).
S1 (orig.) K3 महामनाः; S1 (sup. lin.) K1.2.4 D1
महारथः (for महीधरम्). —^c D7.8 पातयन् (for
प्रपातैः). D2 [उ]ग्राण्युद्धमंतं; Ds [उ]ग्रो युद्धमंतं; D7.8
[आ]श्रु न्यधनम् (for [उ]ग्राण्युद्धहन्तं). D3.6 प्रपातैरायु-
धैरुधैः; S (G5 missing) शस्त्रप्रताप (Ms 'पात' मल्युधं.
K1 उद्धतं; D2.6 युध्यमानं; D4 **मंतं; S (G5
missing) विक्षिप्तं (for उद्धहन्तं).

69 S2 missing (cf. v. l. 3). —^b G1 M वज्रम्
(for दिव्यम्). S1 K1-3 B1-4 Dc1 (before corr.)
Dn2 D1.7 उदैरयत् (B1 'न्'; K3 उदीर्य यत्; B5 D4.
2.8 'रयन्' (for 'रयत्'). —^c Ds शस्त्रेण (for सोऽ-
स्त्रेण). —^d Dn1 D4 विक्षिप्ता; D2 विभिन्नो (for
विक्षिप्तो). Ds स; D7.8 स्त्रे (for वै). Ds.6 विन-
श्यत्; T Gs.4 M1 (sup. lin. as in text). 2-5 व्यह-

श्यत् (for व्यन^a).

70 S2 missing (cf. v. l. 3). —^b D4.5 वृषा-
युधो. K1 युधि; Ds T G2-4 सुवि (for दिवि).
—^c K2 D1 S (G5 missing) उग्राभिः (for अत्युग्रः).
—^d Ds.4.7 ह्वाकिरत् (for अवा^a).

71 S2 missing (cf. v. l. 3). —^a D2 ततः (for
अथ). —^c T G2 व्यधमत् (for व्यध^a). S (G5
missing) कालः (for कालः). D2.4.5 -मेघाभं (for
-मेघं तं). —^d S1 K (K5 missing) B Dc1 Dn D1.
2.4.5.7.8 वृषः; Ds.6 मृधे (for वृषा).

72 S2 missing (cf. v. l. 3). Ds transp. 72^{ab}
and 72^{cd}. —^b S (G5 missing) सर्वतः (for 'शः').
D2.4.5 निजघान (Ds विनिजित्य) द्विदं (D2 'वि' जं).

73 S2 missing (cf. v. l. 3). —^b B2 D4.5.7.8
महारथः (for 'बलः'). —^c D4 महाकायं (for 'मायां').
—^d K1.2 D1 महामनाः; Ds.8 'रथः'; Ms-5 'बलः'
(for 'रथम्'). S1 K3 कर्णमेवमयोधयत्.

74 S2 missing (cf. v. l. 3). —^b B2 D2.8.5.8
वरः (for वरम्). S (G5 missing) रथेनायतकारुणिकं.
—^d Ds.6 राक्षसं राक्षसैर्वृतं.

75 S2 missing (cf. v. l. 3). —^b B Dc1 Dn
Ds -मातंग- (for -द्विरद-). D4.5 मरुद्गिरिव वासवं.
—^c S1 K1-3 D1 रथस्थितैर्गजस्थैश्च. — K1 om. 75^d-
76^e. —^d B2 G4 अपि (for तथा).

76 S2 missing (cf. v. l. 3). K1 om. 76^{ab} (cf.
v. l. 75). —^a T Gs.4 -शरैः (for -धरैः). Dn1

वृत्तं घटोत्कचं कूरैर्मरुद्भिरिव वासवम् ।
दृष्ट्वा कर्णो महेष्वासो योधयामास राक्षसम् ॥ ७६
घटोत्कचस्ततः कर्णं विद्ध्वा पञ्चभिराशुगैः ।
ननाद भैरवं नादं भीषयन्सर्वपार्थिवान् ॥ ७७
भूयश्चाञ्जलिकेनाथ समार्गणगणं महत् ।
कर्णहस्तास्थितं चापं चिच्छेदाशु घटोत्कचः ॥ ७८
अथान्यद्भुरादाय दृढं भारसहं महत् ।
व्यकर्षत बलात्कर्णं इन्द्रायुधमिवोच्छ्रितम् ॥ ७९
ततः कर्णो महाराज प्रेषयामास सायकान् ।

सुवर्णपुङ्खाञ्चशुभ्रान्खचरात्राक्षसान्प्रति ॥ ८०
तद्गणैरर्दितं यूथं रक्षसां पीनवक्षसाम् ।
सिंहेनेवार्दितं वन्यं गजानामाकुलं कुलम् ॥ ८१
विधम्य राक्षसान्बाणैः साश्वसूतगजान्विभुः ।
ददाह भगवान्वह्निर्भूतानीव युगक्षये ॥ ८२
स हत्वा राक्षसीं सेनां शुशुभे स्रुतनन्दनः ।
पुरेव त्रिपुरं दग्ध्वा दिवि देवो महेश्वरः ॥ ८३
तेषु राजसहस्रेषु पाण्डवेयेषु मारिष ।
नैनं निरीक्षितुमपि कश्चिच्छत्रोति पार्थिव ॥ ८४

C. 7. 7880
B. 7. 175. 90
K. 7. 175. 92

नाना- (for घोरेर). —^१ Ś1 -भूषितैः (for -भूषणैः).
Dn1 -कवचैरायुधैस्तथा. —^२ Ś1 कूरैः; K2 M4.5 घोरेर;
D2.4.7.8 शूरैर; D5 वीरैर (for कूरैः). —^३ B1
सामरं (for वासवम्). D5 महाबलपराक्रमैः. —^४ D2
महेष्वासं. —^५ D2.6 S (G5 missing) राक्षसान् (for
सम्). D7.8 पातयामास राक्षसान्.

77 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^१ D2.4.5.7.8
वदा (for ततः). —^२ D2.6 भित्वा (for विद्ध्वा).
B2.4 D1 क्षायसैः (for आशुगैः). K1.2 S (G5 missing)
भित्वा पंचभिरायसैः. —^३ S (G5 missing) सुमहा- (for
भैरवं). —^४ D1 -भैरवान् (for -पार्थिवान्).

78 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D1 om. 78^a-80^b.
—^१ B1.4 Dc1 Dn1 M1.2.4.5 -गुणं; D5 -गणैर;
G2 -गणान् (for -गणं). D5 महान्; G2 बहून् (for
महत्). — D5 om. (hapl.) 78^c-79^b. —^२ M3.5
-गतं (for -स्थितं). —^३ T G2-4 स (for [आ]शु).

79 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D1 om. 79; D5
om. 79^{ab} (for both, cf. v. l. 78). —^१ K1 व्यकर्षत;
K2.4 B (except B2) Dc1 Dn विचकर्ष; D5 अकर्षत; D5
व्या*कर्षद् (for व्यकर्षत). S (G5 missing) विकर्षन्बल-
वान्क (G1 M1.2 °वल्क)णैः. —^२ S (G5 missing)
संदायुधम् (for इन्द्रा°). B2 Dn1 D2.5.7.8 उस्थितं (for
उच्छ्रितम्).

80 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D1 om. 80^{ab} (cf.
v. l. 78). —^१ G2 विशिखान् (for शत्रुघ्नान्). —^२
K4 B2.3.5 खचरान्; D2 व्यचरद् (for खचरान्). Dc1
Dn1 D2.4.5.7.8 राक्षसं; D2.6 S (G5 missing) खच-
रान् (for राक्षसान्).

81 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G1 M1.2 om. 81.

M3.4 read 81 after 1231*. —^१ Ś1 K3 D2.4.5
तं; D5 स (for तद्). —^२ D1 राक्षसं (for रक्षसां).
—^३ Ś1 K1.2 D5 [ए]व (for [ह]व). Ś1 K5 [आ]-
कुलं (for [अ]र्दितं). T G2-4 स्त्रिहं (for वन्यं). M3-5
सिंहैरिव बभौ मत्तं. —^४ D2.5 अकुलं. D2.4.5 यथा
(for कुलम्). B4 गजानां कुलमाकुलं. — After 81,
M3.4 ins. :

1230* निहत्य राक्षसान्कर्णः पुनर्हृदिम्बमर्दयत् ।
तनु दृष्ट्वा महत्कर्म राधेयस्य महारमनः ।
क्रोधेनाभिप्रजज्ज्वाल भैरसेनिर्घटोत्कचः ।

82 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^१ D2.4.5.7.8
व्यधमद्; T G2-4 विशस्य; G1 M न्यहनद् (for वि-
धम्य). —^२ K3 D5 -ध्वजान्; T G2.3 -हयान्; G2
-रथान् (for -गजान्). Dc1 प्रभुः; D5 रथान् (for विभुः).
—^३ D2.7.8 भूतानिव. G1 M यथा भूतानि संक्षये.
— After 82, G1 M1-4 ins. :

1231* ततः कर्णो महाराज राक्षसान्यधमच्छरैः ।
— After the above, M3.4 read 81 followed by 1230*.
— G1 M1.2 cont. after 1231*: M3.4 after 1230* :

1232* स स्म कृत्वा विरूपाणि न्यात्तानि वदनानि च ।
राधेयस्याच्छिन्नद्वाणैरस्त्राणि विविधानि च ।
छादयामास च शरैर्धराभिरिव पर्वतम् ।
गन्धर्वनगराकारं पुनरन्तरधीयत ।

[M3 om. line 2. With lines 3-4, cf. 96.]

83 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G1 M om. 83-104.
—^१ Dn1 D5 पुरैव. K3 त्रिदिवं (for त्रिपुरं). K2.3
D1-T G2-4 हत्वा (for दग्ध्वा).

84 Ś2 missing up to 84^{ab} (cf. v. l. 3). G1 M
om. 84 (cf. v. l. 83). —^१ D5 पाण्डवेषु च (for

C. 7. 7980
B. 7. 175. 91
K. 7. 176. 93

कते घटोत्कचाद्राजत्राक्षसेन्द्रान्महाबलात् ।
भीमवीर्यबलोपेतात्कुद्धाद्वैवस्वतादिव ॥ ८५
तस्य कुद्धस्य नेत्राभ्यां पावकः समजायत ।
महोल्काभ्यां यथा राजन्सार्चिषः स्नेहविन्दवः ॥ ८६
तलं तलेन संहत्य संदश्य दशनच्छदम् ।
रथमास्थाय च पुनर्मायया निर्मितं पुनः ॥ ८७
युक्तं गजनिभैर्वाहैः पिशाचवदनैः खरैः ।
स ह्यतमव्रवीत्कुद्धः ह्यतपुत्राय मा वह ॥ ८८
स ययौ घोररूपेण रथेन रथिनां वरः ।
द्वैरथं ह्यतपुत्रेण पुनरेव विशां पते ॥ ८९

स चिक्षेप पुनः कुद्धः ह्यतपुत्राय राक्षसः ।
अष्टचक्रां महाघोराभ्यर्चयन् रुद्रनिर्मिताम् ॥ ९०
तामवपुत्य जग्राह कर्णो न्यस्य रथे धनुः ।
चिक्षेप चैनां तस्यैव स्यन्दनात्सोऽवपुषुवे ॥ ९१
साश्वहृतध्वजं यानं भस्म कृत्वा महाप्रभा ।
विवेश वसुधां भित्त्वा सुरास्तत्र विसिस्मियुः ॥ ९२
कर्णं तु सर्वभूतानि पूजयामासुरञ्जसा ।
यदवपुत्य जग्राह देवसृष्टां महाशनिम् ॥ ९३
एवं कृत्वा रणे कर्णं आरूरोह रथं पुनः ।
ततो मुमोच नाराचान्मृतपुत्रः परंतपः ॥ ९४

‘येषु). T G2-4 भारत (for मारिष). —^d) Ś2 मारिष;
B8 Dc1 Dn1 D2.6 T G2-4 पार्थिवः; D2 मानवः; D4.
5.7.8 भारत (for पार्थिव).

85 G1 M om. 85 (cf. v. l. 83). —^o) D7 भीम-
वीर्याद् (for ‘वीर्य-). D4 शिरारिण्यवरोपेतात् (sic).
—^d) Ś2 अपि (for इव).

86 G1 M om. 86 (cf. v. l. 83). —^o) B4 Dc1
महाराज (for यथा राजन्). —^d) D2 सत्विषः (for
सार्चिषः).

87 G1 M om. 87 (cf. v. l. 83). —^o) D5 तदा
(for पुनर्). —^d) Ś1 K8 पुरः; Ś2 B8 तथा; B1.
2.4.5 Dc1 Dn1 तदा; Dn2 ततः (for पुनः).

88 G1 M om. 88 (cf. v. l. 83). —^o) B2 खनैः;
D2 खनैः; D7.8 परैः (for खरैः). —^d) K4 D1.7
om. (hapl.) from मा वह up to सुतपुत्राय (in 90^d).
Ś1 K4.2 B Dc1 Dn1 D2-4.5.8 G8.4 मां वह; D5 मां
नय (for मा वह).

89 K1 D1.7 G1 M om. 89 (cf. v. l. 88, 83).
D5 om. 89^a-90^b.

90 G1 M om. 90 (cf. v. l. 83). K4 D1.7 om.
up to सुतपुत्राय (cf. v. l. 88). D5 om. 90^{ab} (cf. v. l.
89). D4 reads 90^{ab} twice. —^a) D3.6 सं- (for
स). D5 ततः (for पुनः). — Dn1 repeats 90^{ab} after
1233*. —^o) D4 अष्टचक्रां; D5 ‘वक्त्रां; T G2-4
‘वंदां (for ‘चक्रां). Dn1 (second time) चिक्षेप सुत-
पुत्राय. —^d) Ś2 K4 B8.4 Dc1 Dn2 D5.7.8 T G2

अशनीं (K4 ‘नी). Dc1 देव-; T G8.4 तत्र (for रुद्र-).
— After 90, K2 (marg.) B Dc1 Dn D5.6 ins.:

1233* द्वियोजनसमुत्सेधां योजनायामविस्तराम् ।

आयसीं निश्चितां शूलैः कदम्बमिव केसरैः ।

[(L. 1) B5 त्रियोजन- (for द्वि-). — (L. 2) K2
निश्चितां (for निश्चितां). D8 शूलैः (for शूलैः). K2 B
केसरैः.]

— After the above, Dn1 repeats 90^{ab}.

91 G1 M om. 91 (cf. v. l. 83). —^a) T G8.4
आहुत्य च (for अवहुत्य). G2 स तामाहुत्य जग्राह. —^b)
B Dc1 Dn1 महद् (for रथे). —^o) D4 चैनं (for
चैनां). D2 चिक्षेप चासनात्तस्य. —^d) D2.5.7.8 [S]य
पुषुवे (for स्वपुं).

92 G1 M om. 92 (cf. v. l. 83). —^b) D8 भस्मी-
(for भस्म). —^o) B5 विवेष (for ‘श). —^d) D7.8
शुरास् (for सुरास्). Ś1 K1-3 विसिस्मिरे; Ś2 D1 वि-
स्मिरे; Dn2 D4.8 T2 (inf. lin.) विसिस्मियुः; G3.4
‘स्मियुः. D5 सर्वभूतानि विस्मियुः; G2 ततो देवा विसि-
स्मियुः.

93 G1 M om. 93 (cf. v. l. 83). —^a) Dc1 Dn1
कर्णस्य; Dn2 D2.4.5.7.8 कर्णं च (for कर्णं तु). —^b)
Dc1 Dn1 अोजसा (for अञ्जसा). —^o) D6 (by corr.)
याम् (for यद्). D4 lacuna from हुत्य up to देव (in
93^d). —^d) Ś2 K1.2 B5 Dc1 Dn1 D1 G3 महाशानीं.

94 G1 M om. 94 (cf. v. l. 83). —^a) T G2-4
रथं (for रणे). D2 कर्म (for कर्णं). —^b) B5 (also
as in text) Dc1 प्रति (for पुनः). —^o) Ś1 K8 नाराचं;

अशक्यं कर्तुमन्येन सर्वभूतेषु मानद ।
यदकार्षीत्तदा कर्णः संग्रामे भीमदर्शने ॥ ९५
स हन्यमानो नाराचैर्धाराभिरिव पर्वतः ।
गन्धर्वनगराकारः पुनरन्तरधीयत ॥ ९६
एवं स वै महामायो मायया लाघवेन च ।
अस्त्राणि तानि दिव्यानि जवान रिपुसूदनः ॥ ९७
निहन्यमानेष्वस्त्रेषु मायया तेन रक्षसा ।
असंभ्रान्तस्ततः कर्णस्तद्रक्षः प्रत्ययुध्यत ॥ ९८
ततः क्रुद्धो महाराज भैमसेनिर्महाबलः ।
चकार बहुधात्मानं भीषयाणो नराधिपान् ॥ ९९

ततो दिग्भ्यः समापेतुः सिंहव्याघ्रतरक्षवः ।
अग्निजिह्वाश्च भुजगा विहगाश्चाप्ययोमुखाः ॥ १००
स कीर्यमाणो निशितैः कर्णचापच्युतैः शरैः ।
नगराद्रिवनप्रख्यस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ १०१
राक्षसाश्च पिशाचाश्च यातुधानाः शलावृकाः ।
ते कर्णं भक्षयिष्यन्तः सर्वतः समुपाद्रवन् ।
अथैनं वाभिरुग्रामिस्त्रासयांचक्रिरे तदा ॥ १०२
उद्यतैर्वहुमिर्घोरैरायुधैः शोणितोक्षितैः ।
तेषामनेकैरैकैः कर्णो विव्याध चाशुगैः ॥ १०३
प्रतिहत्य तु तां मायां दिव्येनास्त्रेण राक्षसीम् ।

C. 7. 8000
B. 7. 175. 112
K. 7. 176. 124

Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 विशिखा (D8 °वा)न् (for नाराचान्).
—^d) B6 प्रतापवान्; Dn1 D4 परंतप (for °पः).

95 G1 M om. 95 (cf. v. 1. 83). —^a) Ś K1. 2
अशक्यं नृप तत्कर्तुं. —^d) K4 D2-5 -दर्शनः (K4 °नं).

96 G1 M om. 96 (cf. v. 1. 83). —^b) Ś2 K3
D5 तोयदः; D5 पर्वतै (for °तः). —^c) Ś1 K3 -नगरा-
कारैः.

97 G1 M om. 97 (cf. v. 1. 83). G3 reads 97-98
twice (without var.). —^a) Ś1 K3 च स; Ś2 K1. 2
D5 वै स (by transp.). K1. 4 B4. 5 Dn2 D1. 2. 4. 5. 7. 8
महाकायो; T G2-4 °बाहो (for °मायो). —^d) D2
व्यधमद् (for जवान). Ś2 -सूदन. T G2-4 जवानारि-
निपूदनः.

98 For the repetition in G3, cf. v. 1. 97. G1
M om. 98 (cf. v. 1. 83). —^a) D2 विहन्यमानेषु. —^b)
Ś1 K2. 3 Dn1 राक्षसः (for रक्षसा). —^c) Ś2 K1. 2. 4
B Dc1 Dn1 D1 G3. 4 तदा (for ततः). Ś1 K3 कर्णं
(for कर्णस्). —^d) Ś2 K1. 2. 4 D1 पर्यवारयत्; Dc1
Dn2 D3. 6 प्रत्यपूज (Dn2 °योष) यत् (for °युध्यत). Ś1
(orig.) K3 तद्रथा ***वधं; Ś1 (marg.) तद्रथाक्षापैद-
वारयत् (sic).

99 G1 M om. 99 (cf. v. 1. 83). —^a) Ś K
(K5 missing) Dc1 Dn D1. 2. 4. 5. 7. 8 T G2-4 भीषयानो;
D3. 6 °यन्वै (for °याणो). B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8
महारथान् (for नराधिपान्).

100 G1 M om. 100 (cf. v. 1. 83). —^a) D3. 6
दिशः (for दिग्भ्यः). —^c) Dn2 तु (for च). D4. 5

अग्निजिह्वायुगयुजा (sic). —^d) T [अ]थोमुखाः (for
[अ]यो).

101 G1 M om. 101 (cf. v. 1. 83). B5 om. 101.
—^a) K1 स कीर्यमाणो; Dn2 D2-4. 5 आ (D3. 6 सं)-
कीर्यमाणो. K4 B (B5 om.) Dc1 Dn D1-3. 5 T G2-4
विशितैः (for निशितैः). —^b) B1 शितैः; Dc1 Dn1
तदा (for शरैः). —^c) G4 -चय- (for -वन-). K2
-प्रख्यैस्; B4 -प्राख्यस् (for -प्रख्यस्). B1. 2 Dc1 Dn
ना (Dc1 न)गराद्रि (Dc1 [before corr.] °द्रि)व दुष्येक्ष्यस्;
B3 D2. 4 नागराद्रि (D4 नगरारि)वनप्रख्यस्; D5 नागरा-
द्रिव संक्रुद्धस्; D7. 8 नागराजसदृक्कांतस्.

102 G1 M om. 102 (cf. v. 1. 83). —^b) K4
D1. 2. 7 शिलावृकाः (D2 °ताः); B Dc1 Dn D3. 5. 6
तथैव च; D4 शिलावकाः; D5 शिलाशकाः; T G3. 4
समावृताः; G2 समंततः (for शलावृकाः). — After
102^{ab}, B Dc1 Dn D3. 5. 6 ins.:

1234* शालावृकाश्च बहवो वृकाश्च विकृताननाः ।

[D5 हरयो (for बहवो).]

—^c) Ś1 K3. 4 ते कर्णं भक्षयिष्यन्तः. —^d) G2 संवृताः
(for सर्वतः). —^e) K1. 2. 4 D1 तर्जयांचक्रिरे तदा.

103 G1 M om. 103 (cf. v. 1. 83). —^b) D2. 4.
5. 7. 8 सायुधैः (for आ). D1 शोणितोच्छितैः. —^c)
Ś1 अनीकैर् (for अने). D2. 4. 5. 7. 8 तेषां स (D2 व)-
माणि चैकैकैः. —^d) T G2 विव्याध (for °ध). Ś1 K3
B Dc1 Dn1 सायकैः; D7 बाण्युगैः (for चां).

104 G1 M om. 104 (cf. v. 1. 83). Dn1 om.
(hapl.) 104^a-105^b. —^a) K3 Dn2 D3. 6 प्रतिहन्य (sic)

C. 7. 803
B. 7. 175. 112
K. 7. 176. 114

आजघान ह्यानस् शरैः संनतपर्वभिः ॥ १०४
ते भग्ना विकृताङ्गाश्च छिन्नपृष्ठाश्च सायकैः ।
वसुधामन्वपद्यन्त पश्यतस्तस्य रक्षसः ॥ १०५

स भग्नायो हैडिम्बः कर्णं वैकर्तनं ततः ।
एष ते विदधे मृत्युमित्युक्त्वान्तरधीयत ॥ १०६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥

१५१

संजय उवाच ।

तस्मिन्तथा वर्तमाने कर्णराक्षसयोर्मध्ये ।
अलायुधो राक्षसेन्द्रो वीर्यवानभ्यवर्तत ॥ १
महत्या सेनया युक्तः सुयोधनमुपागमत् ।
राक्षसानां विरूपाणां सहस्रैः परिवारितः ।

नानारूपधरैर्वीरैः पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ २
तस्य ज्ञातिर्हि विक्रान्तो ब्राह्मणादो बको हतः ।
किर्मीरश्च महातेजा हिडिम्बश्च सखा तथा ॥ ३
स दीर्घकालाध्युषितं पूर्ववैरमनुस्मरन् ।
विज्ञायैतन्निशायुद्धं जिघांशुर्भीममाहवे ॥ ४

(for 'ल'). —^१ Ds राक्षसैः. —^२ Śs Ds शरान्
(for ह्यान). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 वोरान् (for अस्).

105 Dn1 om. 105^{ad} (cf. v. l. 104). T Gs. 4
read 105^{ad} twice. —^a Ś K (Ks missing) D1. 8
भिन्ना; D4-s भग्ना (for भग्ना). B2. 4 विश्वतांगाश्च;
B5 D1. 8 विश्वि; Ds निष्; G1 विपृतांगाश्च; Gs
(second time) विहृता; G4 (second time) विवृता;
M1. 2 विविधां (for विकृताङ्गाश्च). —^b Ks. 4 B Dc1
D1 T (both second time) G2. 3 (both times). 4 (second
time) M3-5 भिन्नपृष्ठाश्च; D2 क्षत; Ds क्षिन्न (sic);
T (both first time) छिन्नवर्ष्माश्च (for 'पृष्ठाश्च'). —^d
Ks D4. 5. 7 राक्षसः; T Gs राक्षसाः. Ds नर्दतो भैरवा-
ज्जवान्.

106 ^a D4. 7. 8 T M1. 2 सं- (for स). K4 B5
Dn D1. 3. 5 (before corr. as in text) हैडिम्बिः; D2.
7. 8 हैडिम्बिः; D4. 5 हैडिम्बः. B4 भग्नायो हि हैडिम्बः.
—^b Śs B Dc1 Dn2 Ds. 5 तदा (for ततः). —^c
Ś K1-3 मनुयम् (for मृत्युम्).

Colophon: Ks Gs missing: — Sub-parvan: Ś
K1-3 B1. 3. 4 Dc1 Dn2 D1. 4. 5. 7. 8 G1 M1. 2 षटोत्कचपर्व.
— Adhy. name: K4 B Dc1 Dn1 D1-3. 8 G1. 2. 4 M1. 2
रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे कर्णषटोत्कचयुद्धं. — Adhy.
no. (figures, words or both): Dn1 175; D2 176;
Ds 70; T G2-4 170; G1 M1. 2 169; M3-5 168.
— Śloka no.: Dn1 113,

151

☞ This adhy. is missing in Ks Gs (cf. v. l. 7.
125. 14; 137. 9).

1 ^a D2 तदा (for तथा). —^b M3-5 नर- (for
कर्ण-). —^c B5 अलंबुधो; D1 अलायुद्धो (for 'युधो').
—^d B2 अभ्यपद्यत (for 'वर्तत').

2 Ds om. 2^{bc}. —^b B Dc1 Dn1 दुर्योधनम् (for
सुयो). Ks D4. 5 (marg.). 7 उपाद्रवत्; Ds. 6 (orig.)
'सदत्' (for 'गमत्'). —^d Ds राक्षसैः (for सहस्रैः).
—^e Dc1 वीरैः; Ds. 6 वीरः (sic) (for वीरैः). —^f
D4. 7 सर्व- (for पूर्व-). Śs Ks पूर्ववैराग्यनुस्मरन्.

3 Ds om. (hapl.) 3^a-4^b. —^a D1. 7. 8 आता
(for ज्ञातिर). —^b D1. 8 ब्राह्मणार्थे (for 'दो').
—^c Ś K1-3 किंदीरश्च; B5 किम्मारश्च; Dn1 किमीरश्च;
D1. 4 कर्मीरश्च; Ds कर्मीरश्च; D1 कीर्मीरश्च; Ds
किर्मीरश्च; T G2 M5 किम्मीरश्च; G1 M1-3 कृन्मीरश्च;
M4 कृमीरश्च (for किर्मी). Ds तु (for च). T G1.
2. 4 M महाराज; G2 'बाहुर्' (for 'तेजा'). —^d Dc1
D4. 5-8 हैडिं (Dc1 Ds हिडिं) वश्च; Dn1 D2. 5 हैडिं (Dn1
हिडिं; D2 हिडिं) बस्य (for हिडिम्बश्च). Ks तव; B
(except B1) Dc1 Dn तदा (for तथा). G1 M हिडिं-
वश्च भियः सखा.

4 D1. 3 om. 4^{ab} (for Ds, cf. v. l. 3). —^a K1
कालाध्युषितं; Ds कालाध्युषितः; Ds कालमुषितं; M3

स मत्त इव मातङ्गः संक्रुद्ध इव चोरगः ।
 दुर्योधनमिदं वाक्यमब्रवीद्युद्धलालसः ॥ ५
 विदितं ते महाराज यथा भीमेन राक्षसाः ।
 हिडिम्बवक्त्रिर्भीरा निहता मम बान्धवाः ॥ ६
 परामर्शश्च कन्याया हिडिम्बायाः कृतः पुरा ।
 किमन्यद्राक्षसानन्यानस्मांश्च परिभूय ह ॥ ७
 तमहं सगणं राजन्सवाजिरथकुञ्जरम् ।
 हैडिम्बं च सहामात्यं हन्तुमभ्यागतः स्वयम् ॥ ८
 अद्य कुन्तीसुतान्सर्वान्वासुदेवपुरोगमान् ।
 हत्वा संभक्षयिष्यामि सर्वैरनुचरैः सह ।

‘कालोद्युषि’ (for ‘कालः’). — ^δ B₂₋₅ D₆₁ ज्ञाति-
 (for पूर्व-). D₂ om. स्मरन्. — K₄ om. 4^{ad}. D₂
 om. 4^{c-5}. — ^ε B D₆₁ D₆₁ तन् (for [ए]तन्).
 D₅ विज्ञापयन्निज्ञायुद्धं.

5 D₂ om. 5^{ad} (cf. v. 1. 4). — ^d K₁ लालसं;
 B₁ मानसः (for लालसः).

6 ^ε D₆₁ D₆₁ D₆₋₈ हिडंब-; D₄ हेडंब- (for
 हिडिम्ब-). S K₂ किंदीरा; K₁ किंदीरो; D_{1.4.7}
 कर्मरा; T G₂ किंमीरा; G₁ M_{1.2} कुन्मीरा; M_{3.4}
 कर्मरा (for किर्मरा). D₅ हिडंबश्च स किर्मरो. — ^d
 K₁ निहतः समवांधवाः (sic).

7 ^a S₂ K₁ D₆₁ D₆₁ D_{1.6} परामर्शश्च. — ^δ D₆₁
 D₂ D_{2.4-5} हिडंबायाः. S₂ T G₁₋₄ M_{1.2} transp.
 कृतः and पुरा. M₃₋₅ कृतः पार्थेन वै पुरा. — ^ε D₄
 om. द्राक्षसान. — ^d B₃ D₆₁ D₆₁ D_{7.8} हि; D_{2.3.5.6}
 सः (for ह). D₅ अस्मांश्च परिभूयसि.

8 ^a K₄ D₁ स्वामहं; D₆₁ D₆₁ तमद्य; D₃ तदहं
 (for तमहं). D_{1.4} शरणं (for सगणं). — ^δ G₁
 M_{1-4.5} (inf. lin. as in text) नर- (for रथ-). K₂
 D₄₋₆ कुंजरान्. — ^ε S₁ K₄ G₄ हैडिंबि; D₆₁ D₂
 हैडंबं; D₆₁ D_{2.5.7.8} हैडंबि (for हैडिम्बं). D₃ स (for
 च). D₇ महामात्यं (for सहा). D₄ हैडंबं सुमहामात्यं.
 — ^d G₁ M_{1.2} [S]धुना (for स्वयम्). T G₂₋₄ M₃₋₅
 हंतुमभ्यागता (M₃ तं) वयं.

9 ^a D₂ D₄ अद्य (for अद्य). — ^ε T G_{1.3.4}
 M [अ]हं; G₂ तं (for सं). D₂ हत्वा तु संभविष्यामि.
 — ^d M₃₋₅ सर्वान् (for सर्वैः). — ^ε S (G₅ missing)
 निवार्य च (for रथ). — ^f D_{5.7.8} द्यास्याम (for

निवारय बलं सर्वं वयं योः स्वाम पाण्डवान् ॥ ९
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हृष्टो दुर्योधनस्तदा ।
 प्रतिपूज्याब्रवीद्वाक्यं भ्रातृभिः परिवारितः ॥ १०
 त्वां पुरस्कृत्य सगणं वयं योः स्वामहे परान् ।
 न हि वैरान्तमनसः स्थास्यन्ति मम सैनिकाः ॥ ११
 एवमस्तिवति राजानमुक्त्वा राक्षसपुंगवः ।
 अभ्ययाच्चरितो भीमं सहितः पुरुषाशनैः ॥ १२
 दीप्यमानेन वपुषा रथेनादित्यवर्चसा ।
 तादृशेनैव राजेन्द्र यादृशेन घटोत्कचः ॥ १३
 तस्याप्यतुलनिर्वाणो बहुतोरणचित्रितः ।

C. 7. 8C. 8
 B. 7. 176. 15
 K. 7. 171. 15

योः स्वाम). D_{3.6} अहं योः स्वामि पाण्डवान्. — After
 9, G₁ M_{1.2} ins.:

1235* तदहं सगणाब्राजन्संयोः स्वामि च पाण्डवान् ।

10 Before 10, M₃₋₅ ins. संजयः. — ^a B₆₁ om. ed.
 [ए]तद् (for तद्). — ^δ K₁ तथा; T G₂₋₄ [S]
 ब्रवीत्; G₁ M भृशं (for तदा). — ^ε B D₆₁ D₆₁
 प्रतिगृह्य (for पूज्य). — ^d S (G₅ missing) भ्रातृभिः
 सह सारत.

11 D₆₁ om. 11. Before 11, M₃₋₅ ins. दुर्योधनः.
 — ^a M₃ त्वा (for त्वां). D₄ शरणं; G₄ M₅ सगण
 (for णं). — G₃ om. 11^{ad}. — ^ε D_{3.6} वैरान्तः (D₃
 तं) (for वैरान्त-). K₁ मनसा (for मनसः). T न
 नः स्थास्यन्ति पार्थास्तु; G₁ M_{1.2} न च स्थास्यन्ति पाण्डवां;
 G_{2.4} निहतैरातमनसः; M₃₋₅ एते सर्वे सुमनसः. — ^d
 G₂ M₃₋₅ तव (for मम). T पुरतः सहसैनिकाः; G₁
 M_{1.2} प्रमुखे तव सैनिकाः.

12 ^δ G₂ गत्वा (for उक्त्वा). — ^ε S₁ K₃ D₃
 स्वरया (for स्वरितो). K₄ B D₂ सैमि; M₃₋₅ वीरैः
 (for भीमं). — ^d S₂ D₆₁ सहितः पुरुषादनैः; K₁
 D₂ D_{2.4.5.7.8} तः पुरुषादकैः (K₁ शतैः); T G₁₋₄
 M_{1.2} सहितः खचरैरभीः; M₃₋₅ आबद्धकवचैरभीः.

13 ^a S (G₅ missing) महता (for वपुषा). — After
 13, D₆₁ reads 16^{ad}.

14 K₁ om. 14. — ^δ B₄ om. चित्रितः. — With
 14^{ad}, cf. 7. 149, 11^{ad}. — ^ε D₂ अक्ष- (for ऋक्ष-).
 — ^d S₁ K₃ महान् (for महा-).

C. 7. 260J
B. 7. 176. 15
K. 7. 177. 15

ऋक्षश्चर्मविनद्धाङ्गो नखमात्रो महारथः ॥ १४
तस्यापि तुरगाः शीघ्रा हस्तिकायाः खरस्वनाः ।
शतं युक्ता महाकाया मांसशोणितभोजनाः ॥ १५
तस्यापि रथनिर्घोषो महामेघरवोपमः ।
तस्यापि सुमहत्पापं दृढज्यं बलवत्तरम् ॥ १६
तस्याप्यक्षसमा बाणा रुक्मपुङ्खाः शिलाशिताः ।
सोऽपि वीरो महाबाहुर्वैधैव स घटोत्कचः ॥ १७
तस्यापि गोमायुवडाभिगुप्तो
बभूव केतुर्जलनार्कतुल्यः ।
स चापि रूपेण घटोत्कचस्य
श्रीमत्तमो व्याकुलदीपितासः ॥ १८
दीप्ताङ्गदो दीप्तकिरीटमाली

बद्धसगुष्णीपनिबद्धखङ्गः ।
गदी भुशुण्डी मुसली हली च
शरासनी वारणतुल्यवर्ष्मा ॥ १९
रथेन तेनानलवर्चसा च
विद्रावयन्पाण्डववाहिनीं ताम् ।
रराज संख्ये परिवर्तमानो
विद्युन्माली मेघ इवान्तरिक्षे ॥ २०
ते चापि सर्वे प्रवरा नरेन्द्रा
महाबला वर्मिणश्चर्मिणश्च ।
हर्षान्विता युयुधुस्तत्र राज-
न्समन्ततः पाण्डवयोधवीराः ॥ २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५१

15 ^a) Dn² दीर्घा; D₄. 5. 8 शीघ्रं (for शीघ्रा).
— ^b) Dn² D₅. 7. 8 खरस्वराः; D₄ तु भास्वराः (for खर-
स्वनाः). — ^c) Ś₁ रथं; Ś₂ K₁. 2 रथे; D₁ रथैर्; D₆
रथ- (for शतं). — ^d) K₁ -भोजिनः (for -भोजनाः).

16 D₁ om. 16-17. Dn₁ reads 16^{ab} after 13.
— ^a) G₁ M [अ]थ (for [अ]पि). Dn₁ [अ]तुल- (for
रथ-). — ^b) M₁. 2 तु (for सु-). — ^c) D₅ सुदृढं (for
दृढज्यं). B D₁ D₂ D₃ दृढज्यं कनकोज्ज्वलं; D₄ दृढ-
बलवत्तरं (sic); S (except G₁ M₁. 2; G₅ missing)
दृढज्यं बलवद्दृढं.

17 D₁ om. 17 (cf. v. l. 16). — ^b) D₅
(for 'पुङ्खाः). B₅ शिलाशितैः; Dn₂ D₄. 8 'सिता; (for
'सिताः). — ^c) Ś₂ D₄. 4. 5. 7. 8 G₁ M₁. 2 च (for स).

18 D₁ om. 18. — ^a) Ś₂ -वडाभिगुप्तो; K₃. 4 B
D₁ Dn₂ D₃. 6 T G₃. 4 -बलाभिगुप्तो (D₅. 6 'युक्तो); Dn₁
-बडाभिभूतो; D₂. 5 -बलाभिभूतो; G₁. 2 M -बलाभिगुप्तो
(for -बडा'). — ^b) Ś₂ -रूपः; D₅ -वर्णः (for -तुल्यः).
— ^c) Ś₂ वीरेण (for रूपेण). G₄ om. घटोत्कचस्य.
— ^d) D₁ D₃. 6 श्रीमत्तरो; Dn₁ श्रीमन्नरो; D₇. 8 तुल्य-
स्वमो; M₃-5 श्रीमान्बभौ (for श्रीमत्तमो). D₁ Dn₁
व्यापित- (for व्याकुल-). D₅ दीपिकासः (for 'तासः).
T G₁-4 M₁. 2 श्रीमत्तमो ह्यंतकसंनिकाशः.

19 ^a) The portion from दीप्ताङ्गदो up to संख्ये in
7. 152. 39° is lost in Ś₂ on missing folios. B
(except B₂) D₁ Dn D₂ दीप्ताङ्गदी (for 'गदी).
— ^b) D₄. 5. 7. 8 बहुसगुष्णीपनिबद्धखङ्गः (D₅ 'गात्रः). — ^c)
Dn D₄. 5 गदी (for गदी). K₂. 8 D₁ भुसुंडी; D₁
D₃. 6 भुसुंडी; D₄ मुखंडी; D₅ भुसुंडी; D₇. 8
T G₂. 4 मुसुं (G₄ 'सं'ठी; G₁ M मुसुंठी (M₅
'डी); G₂ मुसुंडी (for भुशुण्डी). Ś₁ K₂ मुसुली; K₁
D मुशाली; B₂. 3. 5 मुषली (for मुसली). Ś₁ K₁-3
D₁ शरी (for हली). — ^d) K₄ D₃. 5 T M₃-5 तुल्य-
वर्मा; D₄ 'वर्मी (for 'वर्ष्मा).

20 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). — ^a) Ś₁ K₁. 2 D₅
तेनाचलः; Dn₂ D₂ तेनानिलः; D₄ तेनातिबलः (for तेना-
नलः). K₄ Dn₂ D₃. 4 G₁ M₃. 4 -वर्चसा तदा; B₁. 3. 5
D₁ Dn₁ -वर्चसेनः; B₂ D₂. 6 -तुल्यवर्चसा (for -वर्चसा
च). D₄. 7. 8 रथेन तेनातिबलेन वर्चसा. — ^b) D₁ व्य-
द्रावयन् (for विद्रा'). T G₂. 4 -योधवीरान् (for -वाहिनीं
ताम्). B₄ सः; D₄. 5. 7. 8 तदा (for ताम्). — ^c)
G₁. 2 M संख्ये (for संख्ये). D₅ परिवर्तमाने. — ^d)
B₁-3. 5 D₁ Dn₁ विद्युद्युतो; B₄ 'चलो (for 'न्माली).
B (except B₄) D₅ इवान्तरिक्षे.

21 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). — ^a) D₅ प्रबला
(for प्रवरा). S (G₅ missing) ते चास्य सर्वे खचरा नरेन्द्र

१५२

संजय उवाच ।

तमागतमभिप्रेक्ष्य भीमकर्माणमाहवे ।

हर्षमाहारयांचक्रुः कुरवः सर्व एव ते ॥ १

तथैव तव पुत्रास्ते दुर्योधनपुरोगमाः ।

अप्लवाः प्लवमासाद्य तर्तुकामा इवार्णवम् ॥ २

पुनर्जातमिवात्मानं मन्वानाः पार्थिवास्तदा ।

अलायुधं राक्षसेन्द्रं स्वागतेनाभ्यपूजयन् ॥ ३

तस्मिन्स्त्वमानुषे युद्धे वर्तमाने भयावहे ।

कर्णराक्षसयोर्नक्तं दारुणप्रतिदर्शने ॥ ४

उपप्रेक्षन्त पाञ्चालाः स्मयमानाः सराजकाः ।

तथैव तावका राजन्धूर्णमानास्ततस्ततः ॥ ५

चुक्रुशुर्नेदमस्तीति द्रोणद्रौणिक्रुपादयः ।

तत्कर्म दृष्ट्वा संभ्रान्ता हैडिम्बस्य रणाजिरे ॥ ६

सर्वमाविग्रमभवद्वाहाभूतमचेतनम् ।

C. 7. 8032
B. 7. 177. 7
K. 7. 178. 8

(G1 M3 °द्रा). — °) Ś1 K1.2 D1 वर्मिणश् (for वर्मिणश्). Dn1 चर्मि** ; D4.5.7.8 चापहस्ताः (for चर्मिणश्). — °) K1.2 D1 हयान्विताः ; D4 हर्षायुधाः ; M2 हर्षान्विताः (for 'न्विता'). K3.4 B2.3.5 युयुधुस्तस्य ; T G1-4 M1.2 संयुयुधुस्तु (G1 M1.2 °धुः स्त) (for युयुधुस्तु). D5 M3-5 तत्र ; D8 वीरान् ; T यौधाः ; G8.4 यौधाः (for राजन्). — °) B4 समस्थाः (for समन्ततः). D8.6 पार्थिव (for पाण्डव). B Dc1 Dn1 T G2-4 योधवीरान् ; D8 °वीरः ; M3-5 वीरयौधान् (for योधवीराः). G1 M1.2 समागताः पाण्डवयौधवीरान्.

Colophon: Ś2 K5 G5 missing. — Sub-parvan: K1.2 B1.3 Dn D4.5.7.8 G1 M1.2 घटोत्कचवध ; D5 घटोत्कचयुद्ध. — Adhy. name: K1.4 B Dc1 D1-3.7.8 T G1-4 रात्रियुद्धं ; D5 अलायुधगमनं ; Bom. ed. रात्रियुद्धे अलायुधयुद्धं. — Adhy. no. (figures, words or both): Dn1 176 ; D2 177 ; T G2-4 171 ; G1 M1.2 170 ; M3-5 169. — Śloka no.: Dc1 Dn1 22.

152

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14 ; 137. 9).

1 Ś2 missing up to संख्ये in 39° (cf. v. l. 7. 151. 19). — °) Ś1 K3 हर्षमाहारयामासुः. — °) D5 M3-5 हि ; G1 M1.2 ह (for ते). Ś1 K3 कुरवः सर्वतो रणे.

2 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — °) D4.5 यथैव (for त°). D5 S (G5 missing) च (for ते). — After 2^{ab}, D5 reads 3^{ad}. — °) Dn2 om. (hapl.) वाः छ. — °) D1 यथार्णवं (for इवा°).

3 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — °) D4.7.8 जाता (for जातम्). — °) B Dc1 Dn1 मन्वानाः पुरुषर्षभाः.

— D5 reads 3^{ad} after 2^{ad}.

4 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — °) B1.2 D5 मानुषे (for [अ]मा°). — °) Ś1 K2-4 B2 D1.3.5 G3 महाभये ; G2.4 महाहवे (for भयावहे). — °) K1 D3.6 युद्धं (for नक्तं). — °) K1.2 D1 M3.5 दारुणे ; Dn1 D2.4.6 दारुणे (for °ण-). Dn2 D4.6 °दर्शने (for दर्शने). — After 4, S (G5 missing) ins.:

1236* न द्रौणिर्न कृपो द्रोणे न शल्यो न च माधवः ।

एक एव तु तेनासीद्योद्धा कर्णे रणे वृषा ।

[(L. 1) G5.4 शल्ये (for शल्यो).]

5 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — °) K2.3 D2-7 G1 M1.2.4 उपप्रेक्षन्त ; D4 °प्रेक्ष्य तु (for °प्रेक्षन्त). Bom. ed. पंचालाः (for पाञ्चालाः). — °) K5 सराजकाः ; D5 सराक्षसाः (for सराजकाः). — B2 reads 5^{ad} on marg. — °) S (G5 missing) व्यभ्रमस्तावकाश्चापि. — °) K1.2 धू (K2 पू) र्णमाणास् ; K3 D5 पूर्णमानास् ; B Dc1 Dn1 D5 वीक्ष (Dc1 °क्ष्य) माणास् ; Dn2 D2.4.5.7.8 यतमानास् (for धूर्ण°).

6 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — °) D5 द्रोणिर् (for द्रोण-). — Ś1 K1-3 repeat 6° after 6°. — °) Ś1 K3 (both first time) transp. तत्कर्म and दृष्ट्वा. Ś1 K1-3 (all second time) B1-3 Dc1 संभ्रान्तं (for °ता). — D1 om. 6^{ad}-7^{ad}. — °) Dc1 Dn2 D2.4.5.7.8 हैडिम्बस्य. Ś1 K3 महारणे (for रणाजिरे).

7 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Ś1 K1-3 D1 om. 7^{ad} (for D1, cf. v. l. 6). — °) D4 आविश्यम् (for आविग्रम्). — °) Ś1 K1-3 D1 महाभूतम् (for हाहाभूतम्). — °) S (except G1 M3 ; G5 missing) ततः (for तव).

C. 7. 8032
B. 7. 177. 7
K. 7. 178. 8

तव सैन्यं महाराज निराशं कर्णजीविते ॥ ७
दुर्योधनस्तु संप्रेक्ष्य कर्णमार्तिं परां गतम् ।
अलायुधं राक्षसेन्द्रमाहूयेदमथाब्रवीत् ॥ ८
एष वैकर्तनः कर्णो हैडिम्बेन समागतः ।
कुरुते कर्म सुमहद्यदस्यौपयिकं मृधे ॥ ९
पदयैतान्पार्थिवान्शूराभिहतानभैमसेनिना ।
नानाशस्त्रैरभिहतान्पादपानिव दन्तिना ॥ १०
तवैष भागः समरे राजमध्ये मया कृतः ।
तवैवानुमते वीर तं विक्रम्य निवर्हय ॥ ११
पुरा वैकर्तनं कर्णमेष पापो घटोत्कचः ।
मायाबलमुपाश्रित्य कश्यप्यत्परिकर्षणः ॥ १२

8 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^a) Ds च (for तु). —^b) K1 परागतिं (for परां गतम्). —^c) Bs अलायुधं (for अलायुधं). —^d) Ks समाहूयेदम् (for आहूयेदम्). B Dc1 Dn1 D2.5 स (D2 om. स) माहूये-दमथाब्रवीत्.

9 Śs missing (cf. v. 1. 1). Before 9, Ms-s ins. दुर्योधनः. —^b) Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 हैडिम्बेन. Ś1 K3 D1 समं गतः (for समागतः). —^c) D1 सुकरं (for सुमहद्). S (Gs missing) कुरुते सुमहत्कर्म. —^d) K1.2 D1.2.4.5.7 अस्योपयिकं; M1.2 असौ (for अस्यौ).

10 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^{ab}) K1-3 D1 तस्य (for पदय). K1.2 transp. पार्थिवान् and निहतान्. —^c) Ds विनिहतान् (for अभि). —^d) Dc1 पांडवान् (for पादपान्).

11 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^a) B1 तत्रैष; D4.5 तवैष (for तवैष). S (Gs missing) भारः (for भागः). —^b) S (Gs missing) ज्ञाति- (for राज-). —^c) K2 T G2-4 तथा; M1.2 तस्य (for तव). Ds वीरः. D1.7.8 तवैवानुमते वीरः. —^d) K1.2 D1 त्वं (for तं). Ks B3 Dc1 Dn1 G2 निवर्तय; Bs निस्-दय (for निवर्हय). Ds विक्रम्य निवर्हय; Ds विक्रम्य बर्हयपुरा.

12 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^{ab}) Ds transp. कर्ण and एष. Dn1 पार्थो; Ds.6 एव (for पापो). Ds वैकर्तनं कर्णमेष पापो घोरो घटोत्कचः. —^c) B Dc1 Dn1 D2.3.5 Gs समाश्रित्य (for उपा). Ms-5

एवमुक्तः स राज्ञा तु राक्षसस्तीव्रविक्रमः ।
तथेत्युक्त्वा महाबाहुर्वघटोत्कचमुपाद्रवत् ॥ १३
ततः कर्णं समुत्सृज्य भैमसेनिरपि प्रभो ।
प्रत्यमित्रमुपायान्तं मर्दयामास मार्गणैः ॥ १४
तयोः समभवद्युद्धं कुद्वयो राक्षसेन्द्रयोः ।
मत्तयोर्वाशिताहेतोर्द्विपयोरिव कानने ॥ १५
रक्षसा विप्रमुक्तस्तु कर्णोऽपि रथिनां वरः ।
अभ्यद्रवद्भीमसेनं रथेनादित्यवर्चसा ॥ १६
तमायान्तमनादृत्य दृष्ट्वा प्रस्रं घटोत्कचम् ।
अलायुधेन समरे सिंहनेत्र गवां पतिम् ॥ १७
रथेनादित्यवपुषा भीमः प्रहरतां वरः ।

मायया बलमाश्रित्य. —^a) Ś1 K (Ks missing) B Dn1 D1.3.6 कर्षयति (for कर्षं). Ś1 K1.2 -कर्षणः; Ks B1.3.5 D1.6 -कर्षणः; Ks Ds -कर्षणः; B2 -कर्षणः; B4 Dc1 -कर्षणः; Dn1 -कर्षणं (for -कर्षणः). Dn2 D2.4.5.7.8 मा हन्याच्छत्रुतापन (Dn2 -कर्षणः; D2 -कर्षणः; D4 -पातनः; Ds -तापनं).

13 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^b) B2.4 D2 भीम- (for तीव्र-). Ś1 K (Ks missing) D1 राक्षसः क्रूर-निश्चयः. —^c) D7 महाबाहुं (for बाहुर्).

14 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^b) Ds om. रपि. D7 om. प्रभो. —^a) K1.2 मर्दयामास; Dc1 Ds G1 M1.2 अर्दं; D4 अर्हं (for मर्दं).

15 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^a) Dn2 D2.4.5.7.8 ततः (for तयोः). —^b) Ds कूरयो (for कुद्वयो). Ds कुद्वयो रक्षसोत्सदा. —^c) Ks.4 B Dc1 Dn D1-3.5-8 T G2 वासिताहेतोर; Ds वास्तुता (for वाशिता).

16 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^a) K2 Ds राक्षसा; Dn2 Ds.7.8 राक्षसाद् (for राक्षसा). Ś1 K1.2 B1 D1.6 विप्रमुक्तस्तु. —^b) Ds कुर्वाणो (for कर्णोऽपि). S (Gs missing) बलिनां (for रथिनां). —^c) Ds om. (hapl.) 16^a-18^b. —^d) G2 कर्णोऽपि रथिनां वरः (= 16^b).

17 Śs missing (cf. v. 1. 1). Ds om. 17 (cf. v. 1. 16). —^b) S (Gs missing) प्रस्रं दृष्ट्वा (by transp.). —^c) Gs हलायुधेन. —^d) K2 सिंहनेत्र.

किञ्चशरौघान्प्रययावलायुधरथं प्रति ॥ १८
तमायान्तमभिप्रेक्ष्य स तदालयुधः प्रभो ।
घटोत्कचं समुत्सृज्य भीमसेनं समाह्वयत् ॥ १९
तं भीमः सहसाम्भ्येत्य राक्षसान्तकरः प्रभो ।
सगणं राक्षसेन्द्रं तं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ २०
तथैवालायुधो राजञ्जिलाधौतैरजिह्वगैः ।
अभ्यवर्षत कौन्तेयं पुनः पुनररिदमः ॥ २१
तथा ते राक्षसाः सर्वे भीमसेनमुपाद्रवन् ।
नानाप्रहरणा भीमास्त्वत्सुतानां जयैषिणः ॥ २२
स ताड्यमानो बलिभिर्भीमसेनो महाबलः ।

पञ्चभिः पञ्चभिः सर्वास्तानविध्यच्छितैः शरैः ॥ २३
ते वध्यमाना भीमेन राक्षसाः स्वरयोनयः ।
विनेदुस्तुमुलान्नादान्दुद्रुवुश्च दिशो दश ॥ २४
तांस्त्रास्यमानान्भीमेन दृष्ट्वा रक्षो महाबलम् ।
अभिदुद्राव वेगेन शरैश्चैनमवाकिरत् ॥ २५
तं भीमसेनः समरे तीक्ष्णाग्रैरक्षिणोच्छरैः ।
अलायुधस्तु तानस्तान्भीमेन विशिखात्रणे ।
चिच्छेद कांश्चित्समरे त्वरया कांश्चिदग्रहीत् ॥ २६
स तं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रं भीमो भीमपराक्रमः ।
गदां चिक्षेप वेगेन वज्रपातोपमां तदा ॥ २७

C. 7. 8053
B. 7. 177, 28
K. 7. 178, 29

18 Śs missing (cf. v. 1. 1). Ds om. 18^{ab} (cf. v. 1. 16). Ds om. 18. —^a) D1 शोभितस्तेन वपुषा. —^b) Ds. 6 भीमसेनः (Ds 'निः') प्रतापवान्.

19 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^a) Dc1 आयातम्. B4 भीमसेनमभिप्रेक्ष्य; Ds. 6 तमभिप्रेक्ष्यमायातं. —^b) D1 om. प्रभो. Ds अलायुधमरिदमं. —^c) D4. 5. 7. 8 परित्यज्य (for समुत्सृज्य). —^d) Ks तदाह्वयत्; Dn2 D2. 4. 7. 8 ततोभ्ययात्; Ds समभ्ययात्; Ds समर्दयत् (for समाह्वयत्).

20 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^b) Ds प्रसुः (for प्रभो). —^c) B1. 2 Dc1 Dn1 स; Ds. 6 च (for तं).

21 Śs missing (cf. v. 1. 1). T Gs om. (hapl.) 21^a-29^b. —^a) B5 [अ]लासुतो (for 'युधो'). —^b) Dn2 छित्वा धौतैर् (for शिलाधौतैर्). —^c) Ds अभ्यवर्षत; G2 अभ्यवर्षत्स (for 'वर्षत'). —^d) Dn1 D2. 4. 7 अरिदमं; Dn2 D4. 5 G2. 4 अरिदम (for 'दमः').

22 Śs missing (cf. v. 1. 1). T Gs om. 22 (cf. v. 1. 21). —^a) Ś1 Ks धाराप्रहरिणो; K1. 2 D1 धाराप्रहरणा; M (except M1) नानाप्रहरणैर् (for 'प्रहरणा'). Ks om. भीमा. —^d) B1 जयैषिणां. Ś1 Ks त्वत्पुत्राणां जयैषिणां.

23 Śs missing (cf. v. 1. 1). T Gs om. 23 (cf. v. 1. 21). —^a) Ks B Dc1 Dn D2 G2. 4 बहुभिर (for बलिभिर). G1 M1. 2 स पीड्यमानो बहुभिर. —^b) K2 reads 23^{ad} on marg. —^c) D4. 5 पांडवः (for the first पञ्चभिः). —^d) Ds अविध्यत (for तानविध्यत्). D7. 8 transp. शितैः and शरैः. Gs ताडय-विशितैः शरैः.

24 Śs missing (cf. v. 1. 1). T Gs om. 24 (cf. v. 1. 21). —^a) Ś1 Ks ताड्यमाना; Dn2 युध्य* (for वध्य*). Ks अभिदुद्राव वेगेन. —^b) Ds -योदयः (for -योनयः). Dn2 D2. 4-8 राक्षसाः कृद्रुदयः (D7. 8 'यो-धिनः'); G1. 2. 4 M 'साः खचरा रणे. —^c) Dc1 Dn1 तुमलान्; Dn2 D4. 5. 7. 8 च महा-; G1 M चातुलान् (for तुम्). Ś1 K2. 8 D1 विनेदुस्तुमुला राजन्; K1 'स्तु तुमला राजन् (hypermetric). —^d) Bom. ed. ते (for च). D7 om. दश.

25 Śs missing (cf. v. 1. 1). T Gs om. 25 (cf. v. 1. 21). Ms-s om. 25^a-26^b. —^a) D4. 5. 7. 8 त्रस्यमानान्; G4 ताड्य* (for त्रास्य*). —^b) Some MSS. महाबलः. —^d) G1 M1. 2 अवारयत् (for 'किरत्').

26 Śs missing (cf. v. 1. 1). T Gs om. 26 (cf. v. 1. 21). Ms-s om. 26^{ab} (cf. v. 1. 25). G4 om. (hapl.) 26^a-29^b. —^b) D2. 4. 5. 7. 8 आ (D2 चा)-चिनोत् (for अक्षिणोत्). —^c) G2 [s]पि (for तु). K1 Ds तानस्त्रान्; D4 तान्सवान्; D7. 8 तांस्तान्स (for तानस्त्रान्). —^d) Ms-s निशितान् (for विशिखान्). —^e) D4. 5 om. 26^{ef}. —^f) D7. 8 मुक्ताश्चिच्छेद समरे. —^g) G1. 2 M डरसा (for त्वरया). D2. 7. 8 अग्रसीत् (for 'हीत्').

27 Śs missing (cf. v. 1. 1). T Gs. 4 om. 27 (cf. v. 1. 21, 26). —^b) B2. 4 -पराक्रमं (for 'क्रमः'). —^d) G1 M वज्रपातसमां (Ms-s 'मं') तदा.

28 Śs missing (cf. v. 1. 1). T Gs. 4 om. 28 (cf. v. 1. 21, 26). —^a) G1. 2 M संप्रेक्ष्य (for वेगेन). —^b) K2 B1. 8 Dc1 Dn1 G1. 2 M तदा

C. 7. 8053
B. 7. 178. 28
K. 7. 179. 30

तामापतन्तीं वेगेन गदां ज्वालाकुलां ततः ।
गदया ताडयामास सा गदा भीममाव्रजत् ॥ २८
स राक्षसेन्द्रं कौन्तेयः शरवर्षैरवाकिरत् ।
तानप्यस्याकरोन्मोघाव्राक्षसो निशितैः शरैः ॥ २९
ते चापि राक्षसाः सर्वे सैनिका भीमरूपिणः ।
शासनाद्राक्षसेन्द्रस्य निजघ्नू रथकुञ्जरान् ॥ ३०
पाञ्चालाः सृञ्जयाश्चैव वाजिनः परमद्विपाः ।
न शान्तिं लेभिरे तत्र राक्षसैर्मृशपीडिताः ॥ ३१
तं तु दृष्ट्वा महाघोरं वर्तमानं महाहवे ।
अब्रवीत्पुरुषश्रेष्ठो धनंजयमिदं वचः ॥ ३२
पश्य भीमं महाबाहो राक्षसेन्द्रवशं गतम् ।
पदवीमस्य गच्छ त्वं मा विचारय पाण्डव ॥ ३३

दृष्टुमन्नः शिखण्डी च युधामन्यूत्तमौजसौ ।
सहिता द्रौपदेयाश्च कर्णं यान्तु महारथाः ॥ ३४
नकुलः सहदेवश्च युयुधानश्च वीर्यवान् ।
इतरात्राक्षसान्धन्वन्तु शासनात्तव पाण्डव ॥ ३५
त्वमपीमां महाबाहो चमूं द्रोणपुरस्कृताम् ।
वारयस्व नरव्याघ्र महद्भि भयमागतम् ॥ ३६
एवमुक्ते तु कृष्णेन यथोद्दिष्टा महारथाः ।
जम्बुवैकर्तनं कर्णं राक्षसांश्चेतरात्रणे ॥ ३७
अथ पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैराशीविषोपमैः ।
घनुश्चिच्छेद भीमस्य राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ॥ ३८
हयांश्चास्य शितैर्बाणैः सारथिं च महाबलः ।
जघान मिषतः संख्ये भीमसेनस्य भारत ॥ ३९

(for ततः). — °) Dn² om. ताडया. — ^a) G² भूमिम्
(for भीमम्).

29 Ś² missing (cf. v. l. 1). T G². 4 om. 29^{ab}
(cf. v. l. 21, 26). B⁴ om. 29^{ab}. — ^a) K¹ lacuna;
G¹ M¹. 2 तं (for स). — °) D². 6 अथ (for अस्य).
— ^a) Ś¹ K¹-3 D¹ विविधैः; D² विशिष्टैः (for निशितैः).
D³ शितैः (for शरैः).

30 Ś² missing (cf. v. l. 1). — ^b) B D¹ Dn¹
D² रजन्त्यां (for सैनिका). D³ भीमरूपाः प्रहारिणः. — °)
D⁴. 8 समंताद् (for शासनाद्). — ^a) D³ निजघ्नुरि-
वरेतरं.

31 Ś² missing (cf. v. l. 1). — ^b) T G²-4 स-
वाजिरथकुञ्जराः. — °) B² शक्तिं (for शान्तिं).

32 Ś² missing (cf. v. l. 1). — ^{ab}) Ś¹ K (K²
missing) D¹ ततो (for तं तु). Dn² transp. तु
and दृष्ट्वा. M⁴ transp. महाघोरं and वर्तमानं. Ś¹ नृत्त-
मानं; K¹. 2 D¹ रक्तपानं (for वर्तमानं). B (except B¹)
D¹ Dn D². 6 S (except G²; G² missing) महाहवं
(for "हवे"). — °) K¹ व्याघ्रो (for श्रेष्ठो). K⁴ B D¹
Dn¹ S (G² missing) अब्रवीत्पुरुषाक्षो.

33 Ś² missing (cf. v. l. 1). — ^a) K⁴ B (except
B¹) D¹ Dn -बाहुं (for -बाहो). Ś¹ K³ पश्य भीमो
महाबाहुः. — ^b) Ś¹ K³ गतः (for गतम्). — °) B¹-3
D¹ Dn पदमस्यागुगच्छ त्वं.

34 Ś² missing (cf. v. l. 1). — ^b) D² युयुधानो-
त्तमौजसौ. — °) K². 4 B D¹ Dn D². 8 T G². 4 सहितौ
(for "ता"). K¹ द्रौपदीयश्च; D⁴. 5. 8 "देवैश्च" (for "दे-
याश्च"). — ^a) D² पातु (for यान्तु). D⁴ om. महारथाः.

35 Ś² missing (cf. v. l. 1). — °) D² हत्वा;
D⁴. 5. 7. 8 T G²-4 हंतुं (for हन्तुं). — ^a) D⁴ om.
from षडव up to भयमा (in 36^a). T G¹. 2 M
पार्थिवाः (G¹ M³-5 "व"; G². 4 पाण्डवाः).

36 Ś² missing (cf. v. l. 1). D⁴ om. up to भयमा
(cf. v. l. 35). — ^b) K¹ B² परिरक्तं (B² "स्कृ") तां (for
-पुरं). — °) S (G² missing) धारयस्व (for वारं).
Dn² D². 8 महाबाहो (for नरव्याघ्र). — ^a) D² महद्भय-
मिहागतं.

37 Ś² missing (cf. v. l. 1). — ^a) D². 6 उक्तेन
(for उक्ते तु). — ^b) K⁴ यथोद्दिष्टो; D⁴ यथोद्दिष्टं;
M³-8 यथादिष्टा (M³ "ष्टं") (for यथोद्दिष्टा). Ś¹ K³
Dn² D². 8. 6-8 यथोत्तमाः (D¹ "मः"); D². 5 तथोत्तमाः
(for महारथाः). K¹. 2 D¹ यथोद्दिष्टं (D¹ "ष्टो") नरोत्तमाः
(D¹ "मः"). — °) Dn² om. तं क. — ^a) Dn² राक्षसा
(for "सांश्च"). B¹. 2. 4 Dn¹ चैव तान्; B³. 5 D¹ D²
चेतरे; Dn² [अ]पि तान्; D². 4. 7. 8 [ह]तरान् (for
चेतं). D² राक्षसेन्द्रान्महाबलान्.

38 Ś² missing (cf. v. l. 1).

39 Ś² missing up to 39^a (cf. v. l. 1). K⁴ om.

सोऽवतीर्य रथोपस्थाद्धताश्वो हतसारथिः ।
 तस्मै गुर्वीं गदां घोरां स विनद्योत्ससर्ज ह ॥ ४०
 ततस्तां भीमनिर्घोषामापतन्तीं महागदाम् ।
 गदया राक्षसो घोरो निजघान ननाद च ॥ ४१
 तद्गृष्ट्वा राक्षसेन्द्रस्य घोरं कर्म भयावहम् ।
 भीमसेनः प्रहृष्टात्मा गदामाशु परामृशत् ॥ ४२
 तयोः समभवद्युद्धं तुमुलं नररक्षसोः ।
 गदानिपातसंहर्दैर्भुवं कम्पयतोर्भृशम् ॥ ४३

गदाविमुक्तौ तौ भूयः समासाद्येतरतरम् ।
 मुष्टिभिर्वज्रसंहर्दैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ ४४
 रथचक्रैर्युगैरक्षैरधिष्ठानैरुपस्करैः ।
 यथासन्नमुपादाय निजघ्नतुरमर्षणौ ॥ ४५
 तौ विश्वरन्तौ रुधिरं समासाद्येतरतरम् ।
 मत्ताविव महानागावक्रुष्येतां पुनः पुनः ॥ ४६
 तमपश्यद्धृषीकेशः पाण्डवानां हिते रतः ।
 स भीमसेनरक्षार्थं हैडिम्बं प्रत्यचोदयत् ॥ ४७

C. 7. 80¹³
 B. 7. 177. 42
 K. 7. 178. 49

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वेणि द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥

39. — ^a) D₄. 7. 8 शतैर्; T G₁-4 महा- (for शितैर्).
 — ^o) D₃. 8 दयितं (for मिथतः). G₁ M संखे (for
 संख्ये). — ^d) B D₀₁ D₁ राक्षसः; D₅ M₃-5 मारिष
 (for भारत).

40 ^o) ¹ K₁-3 D₁ G₃. 4 तस्मिन् (for तस्मै). D₁
 गुर्वीं. — ^a) D₇. 8 संविनद्य (for स विनद्य). K₁ न
 विद्योत्ससर्ज ह (submetric); B D₀₁ D₁ D₂ विनद-
 युत्ससर्ज ह; D₄ सविद्योतं ससर्ज ह; S (G₅ missing)
 विनदन्वै स.

42 ^a) K₁ त्वद्; K₄ B₂ D₁. 8-8 G₁. 4 M₁. 2 तं
 (for तद्). — ^o) D₅ [5]थ हृष्टात्मा; G₁. 3. 4 M
 [5]प्रहं (for प्रहं). — ^d) D₁ D₂ D₄. 5. 7. 8 उग्रां (for
 आशु). ¹ K₁. 2 B₁. 3. 5 D₀₁ D₁ परामृशत्.

43 ^b) K₁. 2 D₀₁ राक्षसोः (for रक्षसोः). D₄. 5. 7. 8
 तुमुलं नरराक्षसोः. — ^o) G₃ om. गदा. D₃ निर्वातः; D₅
 संघात- (for निपात-). K₂ D₄. 5. 7 संहर्दैर्; B₄
 निहर्दैर् (for संहर्दैर्). — D₂ om. (hapl.) 43^a-44^a.
 — ^d) K₁. 2 D₀₁ D₁. 2. 6. 8 G₁ M₁-8 कम्पयतो (D₃ ^oत)
 (for यतोर्). D₄. 5 भुवः कम्पयतो भृशो (sic).

44 D₂ om. 44^a (cf. v. l. 43). — ^a) D₈ T
 गदां (for गदा). ¹ K₁-3 D₅ विमुक्तौ; T G₂. 4 वि-
 मुच्य (for विमुक्तौ). — After 44^a, D₃ reads 46^a for
 the first time repeating it in its proper place, while
 D₅ reads it. K₁. 2 G₄ om. (hapl.) 44^a-46^a. — ^o)
¹ G₁ M संकाशैर्; T G₂. 8 संघातैर् (for संहर्दैर्).

45 K₁. 2 G₄ om. 45 (cf. v. l. 44). — ^a) G₂
 तथाक्षैश्च (for युगैरक्षैर्). — ^b) ¹ K₁ K₃ अपस्करैः; S
 (G₄ om.; G₅ missing) अव (for उप). — ^o) G₁

तथासन्नम्; G₂ यथा योगम् (for यथासन्नम्). D₄. 5 यथा
 ससुपदायांतौ. — ^d) D₁ D₇. 8 तौ (for नि). B₅
 D₆ G₁ M₁. 2 अमर्षिणौ; T G₂. 8 अरिंदमौ (for अमर्षणौ).
 D₄. 5 जघ्नत् रोमहर्षणौ.

46 K₁. 2 G₄ om. 46^a (cf. v. l. 44). — ^a) D₄. 5
 विश्विपंतौ (for विश्वरन्तौ). — D₃ reads 46^a for the
 first time after 44^a, D₅ reads it after 44^a. — ^o)
¹ S₂ om. हा. D₂ महानागा; D₃ (first time) नागाव्;
 D₄ नागाद् (for नागाव्). — ^d) ¹ S₂ K₁. 2 D₁
 आक्रुष्येतां; K₄ B D₀₁ D₁ D₂. 3 (second time). 5
 G₃. 4 M₃ च कृषाते; D₄ वाक्षेपेतां; D₇. 8 अक्षेपतां (D₃
 पेतां); T G₂ M₅ चकषाते (for अक्रुष्येतां). D₁ D₄.
 5. 7. 8 परस्परं (for पुनः पुनः). G₁ M₁. 2. 4 चक्रुषा (M₁
 कर्षा) तेतरतरं.

47 ^a) ¹ S₂ K₁. 2 D₁ G₃. 4 ताव्; K₄ B D₀₁ D₁
 D₂ T G₂ तद् (for तम्). D₃. 6 चापश्यद्; D₅ अप-
 श्यन्. — ^o) T G₂. 3 M₁. 2 भोक्षार्थं (for रक्षार्थं). ¹ S₂
 K₁. 2 D₁ G₄ भीमसेनस्य र (G₄ मो) क्षार्थं. — ^d) K₃ D₁
 हैडिंबि; K₄ D₅. 8 हैडिंबी; D₁ हैडिंब; D₂. 4. 1 हैडिंबि
 (for हैडिम्बं). B (except B₅) D₀₁ D₁ S (G₅
 missing) पर्यचोदयत्; D₂. 5-8 प्रत्यनो (for प्रत्यचो).

Colophon: K₅ G₅ missing. — Sub-parvan: ¹ S₂
 K₁. 2 B D₀₁ D₂ D₁. 3. 6 घटोत्कचवध. — Adhy. name:
 K₁ B₁. 3. 4 D₀₁ D₁. 2. 4. 5. 7. 8 G₁. 2. 4 M₁. 2 रात्रियुद्धं;
 D₅ रात्रियुद्धे भीमालायुधसंग्रामः; M₃. 5 रात्रियुद्धे भीमा-
 लायुधयुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे अलायुधयुद्धं. — Adhy.
 no. (figures, words or both): D₁ 177; D₃ 72;
 T G₂-4 172; G₁ M₁. 2 171; M₃-5 170. — Śloka
 no.: D₁ 48.

१५३

C. 7. 8074
B. 7. 178. 1
K. 7. 178. 9

संजय उवाच ।

संप्रेक्ष्य समरे भीमं रक्षसा ग्रस्तमन्तिकान् ।
वासुदेवोऽब्रवीद्वाक्यं घटोत्कचमिदं तदा ॥ १
पश्य भीमं महाबाहो रक्षसा ग्रस्तमन्तिकान् ।
पश्यतां सर्वसैन्यानां तव चैव महाद्युते ॥ २
स कर्णं त्वं समुत्सृज्य राक्षसेन्द्रमलायुधम् ।
जहि क्षिप्रं महाबाहो पथात्कर्णं वधिष्यसि ॥ ३
स बाष्पेयवचः श्रुत्वा कर्णमुत्सृज्य वीर्यवान् ।
युयुधे राक्षसेन्द्रेण बकभ्रात्रा घटोत्कचः ।
तयोः सुतमुलं युद्धं बभूव निशि रक्षसोः ॥ ४

153

This adhy. is missing in Ks Gs (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 ^a) Ś K1-8 D1 तं दृष्ट्वा; K4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सं D4. 8 स दृश्य (for संप्रेक्ष्य). Dn2 D2. 3. 6 S (Gs missing) transp. समरे and भीमं. — ^b) G1 M1.2 राक्षस- (for रक्षसा). D3 अंतिके. — D4 om. (hapl.) 1^a-2^b. — ^c) Ś K1-8 हृषीकेशो (for वासुदेवो). K4 B Dc1 Dn1 राजन् (for वाक्यं). — ^d) Ś1 K3 नृप; K1. 2. 4 B Dc1 Dn1 वचः; Dn2 D2. 3. 6-8 ततः; D1 पुनः (for तदा).

2 D4 om. 2^{ab} (cf. v. l. 1). D5. 8 om. (hapl.) 2^{ab}. — ^a) D7 om. हाबा. — ^b) = 1^b. B Dc1 Dn आहवे; D8 अंतिके (for 'कात्'). — ^d) D4. 8 तथा (for तव).

3 ^a) D2. 8 कर्णं तं; D5 तु कर्णं; S (Gs missing) कर्णं तु (for कर्णं त्वं). — ^c) D7 om. हाबा. — ^d) S (Gs missing) हनिष्यसि (for वधि°).

4 ^a) Śs K2 भैमसेनिर् (for बकभ्रात्रा). — ^c) Dn2 D4. 7. 8 T G2-4 तु; D1 स- (for सु). D4. 5. 7. 8 तुमलं (for तुमुलं). — After 4, N (Ks missing) ins.:

1237* अलायुधस्य चैवोत्रं हैडिम्बस्य च भारत ।

[D2 चैवापि (for चैवोत्रं). Dc1 Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 हैडि-
बस्य. Bom. ed. हैडिंबेवापि भारत (for the post. half).]

अलायुधस्य योधांस्तु राक्षसान्भीमदर्शनान् ।
वेगेनापततः शूरान्प्रगृहीतशरासनान् ॥ ५
आत्तायुधः सुसंकुद्धो युयुधानो महारथः ।
नकुलः सहदेवश्च चिच्छिदुर्निशितैः शरैः ॥ ६
सर्वाश्च समरे राजन्किरीटी क्षत्रियर्षभान् ।
परिचिक्षेप वीमत्सुः सर्वतः प्रक्षिपञ्जरान् ॥ ७
कर्णश्च समरे राजन्वद्रावयत पार्थिवान् ।
घृष्टद्युम्नशिखण्ड्यादीन्पाञ्चालानां महारथान् ॥ ८
तान्वध्यमानान्दृष्ट्वा तु भीमो भीमपराक्रमः ।
अभ्ययात्त्वरितः कर्णं विशिखान्विकिरत्रणे ॥ ९

5 D4 transp. 5^{ab} and 5^{cd}. — ^a) D4 अलायुधस्तु; G1 हलायुधस्य. Ś1 घोरांस्तु; K3. 4 B Dc1 Dn1 D2. 8 योधांश्च; M1. 2. 5 यौधांस्तु. — ^b) Ś2 Dn2 D2. 5. 7. 8 घो- (for भीमं). B4 विक्रमान् (for दर्शनान्). D4 पांचाला द्रोणमेव तु. — ^c) G1 M1. 2 [उ]त्पततः (for [आ]प°).

6 D3 om. (hapl.) 6^a-7^b. — ^a) K4 D4 अलायुधः; Dc1 (before corr.) Dn2 D1. 5 अलायुधः; Dc1 (by corr.) युयुधानः; D2 अलायुधं (for आत्तायुधः). Dn1 D2. 5. 7. 8 T G2-4 तु (for सु). G1 M1. 2 सुसंकुद्धान् (for 'द्धो). D6 युधामन्युश्च संकुद्धो. — ^d) Ś K (Ks missing) D1 चिच्छेद; Dn2 D2. 5 बिभ्रिदुर् (for चिच्छि°). D4 युयुधानो महारथः (= 6^b).

7 D3 om. 7^{ab} (cf. v. l. 6). D4 om. 7^a-10^b. — ^a) Dn2 सर्वाश्च. D5 तु (for च). — ^b) Dn1 किरीटी क्षत्रियर्षभः. — D1 om. 7^{cd}. — ^d) K4 B Dc1 Dn1 D5 S (Gs missing) प्रकिरन्; Dn2 D2 प्राक्षिपन् (for प्रक्षि°).

8 D4 om. 8 (cf. v. l. 7). — ^b) D7. 8 प्राद्रावयत (for न्यद्रा°). G1 M1. 2 पांडवान् (for पार्थिवान्). D5 द्रावयामास पार्थिवान्. — ^d) Bom. ed. पांचालानां.

9 D4 om. 9 (cf. v. l. 7). — ^a) B1. 8 Dc1 Dn1 [अ]थ (for तु). D7. 8 तान्दृष्ट्वा वध्यमानांस्तु. — ^b) D7 om. (hapl.) भीम. D1 पराक्रम (for 'क्रमः). — ^c) K1 G8 अभ्ययात्; D5 अन्व° (for अन्व°).

ततस्तेऽप्याययुर्हत्वा राक्षसान्यत्र स्रुतजः ।
 नकुलः सहदेवश्च सात्यकिश्च महारथः ।
 ते कर्णं योधयामासुः पाञ्चाला द्रोणमेव च ॥ १०
 अलायुधस्तु संकुद्धो घटोत्कचमरिंदमम् ।
 परिधेणातिक्रायेन ताडयामास मूर्धनि ॥ ११
 स तु तेन प्रहारेण भैमसेनिर्महाबलः ।
 ईषन्मूर्च्छान्वितोऽस्तमानं संस्तम्भयत वीर्यवान् ॥ १२
 ततो दीप्ताग्निसंकाशां शतघण्टामलंकृताम् ।
 चिक्षेप समरे तस्मै गदां काञ्चनभूषणाम् ॥ १३
 सा ह्यान्सारथिं चैव रथं चास्य महास्वना ।

M3-5 स्वरिते (for 'तः'). —^a B (except B4) Dc1
 Dn1 D2 प्रकिरन्; D2. 5. 6 विसृजन् (for विकिरन्). S1
 K3 G2 विकिरन्विशिष्टात्रणे.

10 D4 om. 10^{ab} (cf. v. 1. 7). —^a B1 Dc1 प्रय-
 युर्; D7. 8 [s]न्याययुर्; S (G5 missing) [s]भ्याय-
 युर् (for स्या^a). G2 भित्त्वा (for हत्वा). —^c Bom.
 ed. पंचाला. B3 Dc1 Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 तु (for च).

11 ^a D3. 6 च (for तु). D4. 5 अलायुधः सुसंकुद्धो-
 —^b B2 D1. 3 अरिंदम (B2 'मः'). —^c S K1. 2 Dn2
 D1. 6 M1. 2 परिधेन (for 'धेण'). B1 अतिवेगेन; T G2-4
 भद्रिकायेन (for अति^c).

12 ^b B4 महारथः (for 'बलः'). —^c S K (K5
 missing) B D1. 3. 6 ईषन्मूर्च्छितमा (S K1 'त आ'मानस्य;
 Dc1 Dn1 ईषद्धर्णितमा^a; Dn2 ईषन्मूर्च्छितुतोत्मा^a (sic);
 D2 'छा'युतात्मानं; D4. 5. 7. 8 'छा' गतोत्मानं. —^d S
 K2-4 B Dn1 D1. 3. 6 अस्तंभयत; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 स्तंभ-
 यामास; M1 संस्तंभयित (for संस्तम्भयत). Dc1 अस्तं-
 भयत मूर्तिमान्.

13 K2 om. 13^{ad}. —^c D7 चिक्षेप च (for चिक्षेप).
 B S (G5 missing) चिक्षेप तस्मै स (B4 'स्मिन्'मरे; Dc1
 Dn1 'प तां स समरे. —^d S2 K1 B Dc1 Dn1 D1. 2
 S (G5 missing) -भूषितां (for 'भूषणाम्').

14 ^a S2 K2 स (for सा). Dn2 D2. 4 चास्य (for
 चैव). B Dc1 Dn1 M3-5 सा (Dn1 स-) ह्यांश्च रथं चा-
 (M3-5 तस्य; D7. 8 सा ह्यात्राथिनं हत्वा; T G1-4
 M1. 2 स ह्यांश्चतुरश्रा (G1 M1. 2 'रस्त'स्य. —^b S2 om. 14^{bc}.
 —^c B Dc1 Dn1 S (G5 missing) सारथिं च (for रथं
 चास्य). B4 महात्माना; Dn2 D3-6 महास्वना; D2 'ध्वजं

चूर्णयामास वेगेन विसृष्टा भीमकर्मणा ॥ १४
 स भयहयचक्राक्षो विशीर्णध्वजकूरवः ।
 उत्पपात रथाचूर्णं मायामास्थाय राक्षसीम् ॥ १५
 स समास्थाय मायां तु वर्षं रुधिरं बहु ।
 विद्युद्विभ्राजितं चासीचिमिराभ्राकुलं नभः ॥ १६
 ततो वज्रनिपाताश्च साशनिस्तनयित्ववः ।
 महांश्चटचटाशब्दस्तत्रासीद्वि महाहवे ॥ १७
 तां प्रेक्ष्य विहितां मायां राक्षसो राक्षसेन तु ।
 ऊर्ध्वमुत्पत्य हैडिम्बस्तां मायां माययावधीत् ॥ १८
 सोऽभिवीक्ष्य हतां मायां मायावी माययैव हि ।

(for 'स्वना). —^c D7 वर्णयामास (for चूर्ण^a). —^d
 S2 Dn2 विसृष्टा (for वि^a). S2 K1. 2. 4 D1 'सुनुना
 (for 'कर्मणा).

15 ^a B1 'रथ' (for 'हय'). K3 B Dc1 Dn D2.
 3. 5. 7 'चक्राक्षाद्; D4 'वज्राक्षाद्; D5 'चक्राक्षाद् (for
 'चक्राक्षो). —^b D8 विशीर्णा (for 'ण-'). B Dc1
 Dn D2. 3. 5. 7. 8 'कूरवात्; D4 'कौरवात् (for 'कूरवः').
 S2 विशीर्णरथकूरवः; K1. 2. 4 D1 'रथकूरवः (K4 'रं).

16 ^c D7 वा (for च). —^d S K1-3 D1. 3. 6
 तिमिराभ्रावृतं नभः; B2. 5 S (G5 missing) तुमुलाभ्राकुलं
 नभः; D2 तिमिराभ्रजकं नभः (sic).

17 ^a K1. 2 D5 T G1. 2 M1. 2 'निपातश्च; G4 'निपातं
 (for 'ताश्च). D3 om. श्र. —^b D5 गर्जित- (for
 साशनि-). D8 'स्तनयनिव; S (G5 missing) 'यित्नुमान्
 (for 'यित्वः). —^c K1 चटचटः (for 'चटा-'). —^d
 K4 B Dc1 Dn1 S (G5 missing) च (for हि). S1
 महारणे (for 'हवे).

18 ^a S2 D2 निहतां; B Dc1 Dn1 महतीं (for
 विहितां). —^b B Dc1 Dn1 Bom. ed. राक्षसो राक्ष-
 सस्य तु (B2 ह; Bom. ed. च). —^c Dc1 Dn1 तूर्णम्
 (for ऊर्ध्वम्). S1 K1-3 D1 उत्पत्य; S2 उत्सृज्य; D5
 ऊर्ध्वस्य (for उत्पत्य). K4 Dn2 D1 हैडिम्बिस्; Dc1
 Dn1 D2. 4. 7. 8 हैडिम्बस्; D5 हैडिम्बं (for हैडिम्बस्).

19 D2 om. 19^a-20^b. D4 om. 19^a-21^b. —^a B4
 [s]पि (for स्मि-). —^b Dc1 S (G5 missing) तु;
 Dn2 ह (for हि). —^c D3 om. from सुतु up to
 घटोत्कचे (in 19^d). K4 D1 तु (for सु-). D5 'तुमलं,

. 7. 2093
 . 7. 178. 20
 . 7. 179. 20

C. 7. 8094
B. 7. 178. 20
K. 7. 179. 20

अदमवर्ष सुतमुलं विससर्ज घटोत्कचे ॥ १९
अदमवर्ष स तद्धोरं शरवर्षेण वीर्यवान् ।
दिशो विध्वंसयामास तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २०
ततो नानाप्रहरणैरन्योन्यमभिवर्षताम् ।
आयसैः परिवैः शूलैर्गदामुसलमुद्गरैः ॥ २१
पिनाकैः करवालैश्च तोमरप्रासकम्पनैः ।
नाराचैर्निशितैर्भल्लैः शरैश्चकैः परश्वधैः ॥ २२
अयोगुडैर्भिण्डिपालैर्गोशीर्षाल्खलैरपि ।
उत्पाद्य च महाशस्त्रैर्विविधैर्जगतीरुहैः ॥ २३

—^a) Ṣ K1-8 B1 D1.5 घटोत्कचः; K5 °त्कचं.

20 D2 om. 20^{ab}; D4 om. 20 (for both, cf. v. 1. 19). —^a) K3.4 B2.4.5 Dn1 D5 स तं; B1 महारिः; D5.6 तु तं (for स तद्). —^c) Ṣ K (K5 missing) B5 Dn D1.8.6 दिक्षु (for दिशो).

21 D4 om. 21^{ab} (cf. v. 1. 19). —^b) B4 अभ्य-
वर्षतां; D2.5 अभवन्महान् (D2 °हत्) (for अभिवर्षताम्).
S (G5 missing) अन्योन्यस्याभिवर्षता. —^a) Ṣ K2 D1
-सुसुल-; K1 Dn D4.6-8 -सुशल-; D5 -सुदर- (for
-सुसल-). Ṣ1 K3 D5 -पट्टिः; D8 -सुद्रेः* (for -सुदरैः).
G2 कुतमुद्गरपट्टसैः.

22 ^a) G1 M करवालैश्च. Dn2 पिनाककरवालैश्च; G2
परश्वधैश्च क्रकचैश्च. —^b) B1 D4 G4.4 तोमरैः (for °र-).
B1 प्रास- (for °प्रास-). S (G5 missing) कर्पटैः (G1 M
°णैः) (for °कम्पनैः). —^c) K2 बलैः (for भल्लैः).
—^d) K1 चरैश्च (for शरैश्च). T G3 अक्षैः; G2.4
शस्त्रैः (for चक्रेः). K1.8 B1.2 D (except D5) पर-
स्त्रयैः; T G2-4 °श्वधैः (for °श्वधैः).

23 ^a) D1 आयोगुडैश्च; D2 अयोगुडैश्च; D4.5 °गडैश्च;
S (T2 [inf. lin.] as in text; G5 missing) °हुडैश्च
(for °गुडैश्च). K4 B Dc1 Dn1 D2.8 भिण्डिपालैश्च; D4.7
भिण्डिमालैश्च (for °पालैश्च). D5 गुडैर्भिण्डिपालैश्च (sub-
metric). —^b) B4 गोशीर्षैर्मुषलैरपि. —^c) Ṣ1 K1.4
D2 M3.4 उत्पाद्य च; B Dc1 Dn1 °हितैश्च; D4.5.7.8
°त्य च; M1.2 °व्य स (for °व्य च). —^d) D5.6
विविधैश्च (for विविधैश्च).

24 D2 om. 24^{ab}. —^a) D4.5 शशी- (for शमी-).
Dn1 D4.5 -पिलु- (D5 °ल-). Ṣ2 K (K5 missing)
°कनीरैश्च; D4 °कसारैश्च; Bom. ed. कदंबैश्च (for करी-

शमीपीलुकरिरैश्च शम्पाकैश्चैव भारत ।
इङ्गुदैर्बदरीभिश्च कोविदारैश्च पुष्पितैः ॥ २४
पलाशैररिमेदैश्च पृथग्न्यग्रोधपिप्पलैः ।
महद्भिः समरे तस्मिन्नन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २५
विविधैः पर्वताग्रैश्च नानाधातुभिराचितैः ।
तेषां शब्दो महानासीद्वज्राणां भिद्यतामिव ॥ २६
युद्धं तदभवद्धोरं भैम्यलायुधयोर्नृप ।
हरीन्द्रयोर्यथा राजन्वालिमुग्रीवयोः पुरा ॥ २७
तौ युद्धा विविधैर्धोरैरायुधैर्विशिखैस्तथा ।

रैश्च). D1 समीपीलोकनीरैश्च (sic); T G2-4 शमी-
विल्वशिरिषैश्च. —^b) K2 D1.8 शंपाकैश्च; K4 B Dc1
Dn चंपकैश्च; D3.6 संपां; D4 साम्यं; D5 सैम्यं;
D7 शम्भ्यं (for शम्पां). —^c) B1 Dn2 इंगुदी- (for
इङ्गुदैश्च). —^d) T G2-4 सु- (for च).

25 T om. (hapl.) 25^a-26^b. —^a) G5 M3-5 पाला-
शैश्च. K3 अरिसेनैश्च; K4 Dn1 D2 चारिमेदैश्च; B1 अरि-
मोदैश्च; D4.5 अवमेदैश्च; D6 गिरिः; D7.8 अविमदैश्च;
G1 M1.2 अपि विल्वैश्च (for अरिमेदैश्च). —^b) Dn2
D2.4.5 -किङ्गुदैः (for -पिप्पलैः). —^c) Dn2 D2.4.7.8
संयुगे; D5 संगमे (for समरे).

26 T om. 26^{ab} (cf. v. 1. 25). —^a) Ṣ D5 वि-
शिखैः; K2.4 B Dc1 Dn1 विपुलैः (for विविधैः). G1-4
M पर्वतानां (for °पर्वतैश्च). —^b) G1 M शृंगैश्च (for नाना-).
D2.8.8 नानाधातुविराजितैः; G2-4 शृंगैर्धातुविविजितैः.
—^c) D4.5.7.8 एषां (for तेषां). —^d) D1 वज्रानां.
B5 संभ्रताम् (for भिद्यं). K3 अपि (for ह्व). S
(G5 missing) वज्रेणाह्वयतामिव.

27 ^a) S (G5 missing) transp. युद्धं and तद्. K4
Dn1 D1.2 समभवद्; Dn2 D4.5.7.8 तन्नाभं; D5
तद्नाभं (for तद्भं). —^b) Ṣ2 K1.2 D4.5.7.8 भैम्या-
लायुधयोर; G1.8.4 M जेमां. B5 मृधे; D3.6 ततः;
S (G5 missing) मृशं (for नृप). —^c) M1.2.5 बालि-
(for वालि-). K4 B5 ह्व; Dn2 D4.5.7.8 यथा (for
पुरा).

28 ^{ab}) D5 तैश्च (for तौ). K1 G4 M3.4 विद्धा;
Dn2 D4 युध्य; D1 विद्धौ; D3.6 युद्धैश्च (for युद्धा).
D5 T G2-4 transp. विविधैः and विशिखैः. G1 M
आयसैश्च (for आयुधैश्च). Ṣ2 K1.2.4 D1 क्षपि; D3.8

प्रगृह्य निशितौ खङ्गावन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २८
तावन्योन्यमभिद्रुत्य केशेषु सुमहाबलौ ।
भुजाभ्यां पर्यगृहीतां महाकायौ महाबलौ ॥ २९
तौ भिन्नगात्रौ प्रस्वेदं सुस्रुवाते जनाधिप ।
रुधिरं च महाकायावमिश्रष्टाविवाचलौ ॥ ३०
अथाभिपत्य वेगेन समुद्राम्य च राक्षसम् ।
बलेनाक्षिप्य हैडिम्बश्चकर्तास्य शिरो महत् ॥ ३१
सोऽपहृत्य शिरस्तस्य कुण्डलाभ्यां विभूषितम् ।
तदा सुतमुलं नार्दं ननाद सुमहाबलः ॥ ३२
हतं दृष्ट्वा महाकायं वक्रजातिमरिदमम् ।
पाञ्चालाः पाण्डवाश्चैव सिंहनादान्विनेदिरे ॥ ३३

ततो मेरीसहस्राणि शङ्खानामयुतानि च ।
अवादन्याण्डवेयास्तस्मिन्नक्षसि पातिते ॥ ३४
अतीव सा निशा तेषां बभूव विजयावहा ।
विद्योतमाना विवभौ समन्तादीपमालिनी ॥ ३५
अलायुधस्य तु शिरो भैमसेनिर्महाबलः ।
दुर्योधनस्य प्रमुखे चिक्षेप गतचेतनम् ॥ ३६
अथ दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा हतमलायुधम् ।
बभूव परमोद्विग्नः सह सैन्येन भारत ॥ ३७
तेन ह्यस्य प्रतिज्ञातं भीमसेनमहं युधि ।
हन्तेति स्वयमागम्य स्मरता वैरमुत्तमम् ॥ ३८
ध्रुवं स तेन हन्तव्य इत्यमन्यत पार्थिवः ।

C. 7. 8113
B. 7. 178. 39
K. 7. 179. 40

G₂ तदा (for तथा). — °) Ś₁ K₁-8 विगृह्य; Ś₂ K₄ B₈ D₁. 2. 4. 5. 7. 8 नि; T G₂-4 उत्सृज्य (for प्रगृह्य). D₁ च शितौ. D₂. 6 निगृह्य निशितैः खङ्गैर्. — °) B (except B₄) D₁ D₂. 6 S (G₅ missing) अभिपेततु; D₄ 'जघ्नवान्' (for 'जघ्नतु').

29 °) D₂ तु; D₅ च (for सु-). — G₂ M₄ om. (hapl.) 29^{ad}; M₅ reads 29^{ad} inf. lin. sec. m. — °) T G₂. 4 M₅. 5 बाहुभिः; G₁ M₁. 2 बाहुभ्यां (for भुजाभ्यां). D₁ D₂ प्रत्यगृहीतां; T G₁. 8. 4 M₁. 2 परि (for पर्य). — °) G₁. 8. 4 M₁-8. 5 महामायौ (for 'कायौ').

30 °) B D₁ D₂ T G₁-4 M₅-5 तौ स्विन्नः; D₂ D₂. 4. 7. 8 प्रभिन्नः; D₅ अभिन्नः (for तौ भिन्नः). D₃ G₄ गात्रैः (for गात्रौ). D₁ प्रस्वेदं (sic). — °) D₂ शु*ते च; D₅ सुस्रुवाते; D₃-8 शुभ्रा (D₅ 'अ'वाते (for सुभु)). D₃. 6 नराधिप; G₄ जनाधिपौ. — °) D₂ रुधिरं; G₂ वृष्टिभिर् (for रुधिरं). D₅ तु (for च). — D₁ reads 30^{ad} twice. — °) Ś₂ K₂-4 D₁ (second time) D₂. 4-6 अति- (for अभि-). D₁ (second time) D₂ श्रुतौ (for अचलौ). D₂ अभिवृष्टाचलाचलौ.

31 °) G₁ M₁. 2 अभिपत्याशु वेगेन. — °) B₄ बाहुना; G₁ राक्षसः (for 'सम्'). — °) Ś₁ K₃. 4 D₁. 6. हैडि-विशः; D₁ D₂ हैडिबशः; D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 हैडिबिश (for हैडिबिश). — °) G₃ [5] हरत् (for महत्).

32 °) D₁ D₂ [5] पकृत्य; D₃ 'हृत्य'; G₄ 'सृत्य' (for 'हृत्य'). — °) Ś₂ K₁. 2 तत्र; D₂ D₂. 4. 5. 7. 8

ततः; D₃ तथा (for तदा). D₄. 5. 8 तुमलं.

33 °) G₁ M₁. 2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा). D₅ महाबाहुं (for 'कायं'). — °) D₄. 7. 8 वक्रजातिम् (for 'ज्ञातिम्'). G₂. 4 अरिदम. — °) D₄. 7 पंचालाः. D₅ चंजयाश् (for पाण्डवाश्). — G₄ reads 33^{ad}-34^{ad} twice. — °) Ś₁ सिंहनादं (for 'नादान्').

34 For the repetition in G₄, cf. v. 1. 33. — °) D₂. 4 राक्षसेन्द्राश् (D₄ 'द्राव्'); D₃ पाण्डवास्ते; D₅ तदा सर्वैः (for पाण्डवेवास्). — °) D₅ घोरे नि- (for रक्षसि). B D₁ D₂ राक्षसे निहते युधि.

35 °) G₁ M₁-4. 5 (inf. lin. as in text) राजन् (for तेषां). — °) D₄. 5. 7. 8 तथैव (for बभूव). D₅ च (for वि-). — °) K₁. 2 विवृतौ (for विवभौ). — °) D₄ दीप्ति- (for दीप-).

36 °) D₄ om. प्रमुखे. — °) D₄ चिच्छेद (for चिक्षेप). B D₁ D₂ D₁. 3. 8 चेतसः; D₂ G₂ 'सं' (for 'नम्').

37 °) D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 दृष्ट्वा हतं वीरम् (for राजा दृष्ट्वा हतम्). — °) D₂ om. सह.

38 K₄ om. 38^{ad}-39^{ad}. — °) D₄. 5. 7. 8 भैमसेनिम् (D₄ 'निर्'). K₁ D₄. 6 महा- (for अहं). — °) Ś₁ K₁-3 D₁ हन्ति ते; D₄. 8 हता ते; D₅ हतास्मि (for हन्तेति). Ś₁ K₃ आगत् (for 'स्य'). S (G₅ missing) हन्मीति स्म (G₁ M₁. 2. 4 हन्तेति स्म; M₃. 5 निहन्मीति) समागम्य.

C. 7. 8/19
B. 7. 178. 39
K. 7. 179. 40

जीवितं चिरकालाय भ्रातॄणां चाप्यमन्यत ॥ ३९
स तं दृष्ट्वा विनिहतं भीमसेनात्मजेन वै ।

प्रतिज्ञां भीमसेनस्य पूर्णामेवाभ्यमन्यत ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥

१५४

संजय उवाच ।

निहत्यालायुधं रक्षः प्रहृष्टात्मा घटोत्कचः ।
ननाद विविधान्नादान्वाहिन्याः प्रमुखे स्थितः ॥ १
तस्य तं तुमुलं शब्दं श्रुत्वा कुञ्जरकम्पनम् ।
तावकानां महाराज भयमासीत्सुदारुणम् ॥ २
अलायुधविपक्तं तु भीमसेनिं महाबलम् ।
दृष्ट्वा कर्णो महाबाहुः पाञ्चालान्समुपाद्रवत् ॥ ३

दशभिर्दशभिर्वाणैर्धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
दृष्टैः पूर्णायतोत्सृष्टैर्विभेद नतपर्वभिः ॥ ४
ततः परमनाराचैर्घुषामन्यूत्तमौजसौ ।
सात्यकिं च रथोदारं कम्पयामास मार्गणैः ॥ ५
तेषामभ्यस्यतां तत्र सर्वेषां सव्यदक्षिणम् ।
मण्डलान्येव चापानि व्यदृश्यन्त जनाधिप ॥ ६
तेषां ज्यातलनिर्घोषो रथनेमिस्त्रयश्च ह ।

39 Ks om. 39^{ad} (cf. v. l. 38). — ^a) Ś K1-8 D1 द्रुतं (for ध्रुवं). Gs om. न हन्तव्य. — ^o) Dn1 जीवितं चिरकालं हि; D1 'तं कीर्तिमालाय; M3-5 'तं चिररात्राय. — ^d) Dc1 चाभिः; Dn1 चातिः; Dn2 D4. 5. 7. 8 इति; M2 चाप्ति (for चापि).

40 ^a) Ds तु (for वि). — ^o) Ś2 Ks हि; G1. 2 M1. 2 च (for वै). — ^d) B5 अभ्यवर्तते (sic) (for 'मन्यत). Ś K1-8 D1. 2 सत्या(Ds पूर्णा)मेवान्वपद्यत.

Colophon: Ks Gs missing. Sub-parvan: K1. 2 B2. 4 D1. 2 घटोत्कचवध. — Day of Droṇa's Generalship: K1 चतुर्थदिवसे. — Adhy. name: Ś K1. 2. 4 B D G4 अलायुधवधः; T G1. 3 M1. 2 रात्रियुद्धे अलायुधवधः. — Adhy. no. (figures, words or both): Dn1 178; Dn2 179; Ds 73; T G2-4 173; G1 M1. 2 172; M3-5 171. — Śloka no.: Dc1 42; Dn1 41.

154

☞ This adhy. is missing in Ks Gs (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 ^a) T G2-4 वीरः (for रक्षः). B4 निहत्यैव ततो रक्षः. — ^d) B Dc1 S (Gs missing) तव (G2 'तः)

(for स्थितः). Dn1 वाहिन्याः प्रमुखेन च.

2 ^a) B1 Dc1 Dn1 T G1-4 M3 तव; D2 [अ]थ; D4 तु (for तं). Ś1 Ks विविधः; Ds. 7. 8 तुमुलं. D4 शब्दः; M5 (sup. lin.) युद्धं (for शब्दं). — ^o) D4. 7. 8 कृत्वा (for श्रुत्वा). S (Gs missing) हृदय- (for कुञ्जर-). — ^d) G2 भीतिरासीत्सुदारुणा.

3 ^a) M3-5 अलायुधे (for 'युध-). Ś1 Ks -विमुक्तं; Dc1 -वित्तं; Dn2 -वित्तं (for -विषक्तं). Ds. 6 हि; M3. 5 तं (for तु). — ^d) D7. 8 पंचालान्. Ś K (Ks missing) D1 पांचालान्समुपाहन (D1 'तुद)त्.

4 ^o) Ś2 K1. 2 D1 पूर्णैः कर्णायतोत्सृष्टैर्. — ^d) Ś1 D1 व्य(D1 व्या)मिनन्; Ś2 विभिन्नौ; K1. 2 व्यभिन्नैर्; D3 अभिनन्; D6 व्यच्छिनन् (for विभेद). Dn1 -पर्वणा (for -पर्वभिः). D4 बलिभेदनपर्वभिः.

5 ^a) D4 तं तं (for ततः). M3-5 पार्थिव- (for परम-).

6 ^a) G1 M1. 2. 4 अभ्यस्यतां (for 'स्यतां). N (except Ś1 Ks; Ks missing) तेषामप्यस्य (D8 'मपश्य)तां; संख्ये (B4 युद्धे). — ^o) T चान्येषु; G1 M1. 2 चापानां; G2-4 M3-5 चापेषु (for चापानि). — ^d) M3-5 व्यादृश्यन्त. Ś K2 B1 Dc1 D1 नराधिप (for

[884]

मेवानामिव धर्मान्ते बभूव तुमुलो निशि ॥ ७
 ज्यानेमिषोषस्तनयित्नुमान्यै
 धनुस्ताडिन्मण्डलकेतुशङ्गः ।
 शरौधवर्षाकुलवृष्टिमांश्च
 संग्राममेघः स बभूव राजन् ॥ ८
 तदुद्धतं शैल इवाप्रकम्प्यो
 वर्षं महच्छैलसमानसारः ।
 विध्वंसयामास रणे नरेन्द्र
 वैकर्तनः शत्रुगणावमर्दा ॥ ९
 ततोऽतुलैर्वज्रनिपातकल्पैः
 शितैः शरैः काश्चनचित्रपुङ्खैः ।
 शत्रून्व्यपोहत्समरे महात्मा
 वैकर्तनः पुत्रहिते रतस्ते ॥ १०

संछिन्नमिन्नध्वजिनश्च केचि-
 त्केचिच्छरैर्दितमिन्नदेहाः ।
 केचिद्विस्तृता विहयाश्च केचि-
 द्वैकर्तनेनाशु कृता बभूवुः ॥ ११
 अविन्दमानास्त्वथ शर्म संख्ये
 यौधिष्ठिरं ते बलमन्वपद्यन् ।
 तान्प्रेक्ष्य भग्नान्विमुखीकृतांश्च
 घटोत्कचो रोपमतीव चक्रे ॥ १२
 आस्थाय तं काश्चनरत्नचित्रं
 रथोत्तमं सिंह इवोन्ननाद ।
 वैकर्तनं कर्णमुपेत्य चापि
 विव्याध वज्रप्रतिमैः पृष्ठकैः ॥ १३
 तौ कर्णिनाराचशिलीमुखैश्च

C. 7. 8128
B. 7. 178. 14
K. 7. 180. 14

जनां).

7 D₄ om. 7^a-9^b. — ^a) Ś₂ -निर्वोषे (for 'षो).
 — ^b) Ś₂ -स्वनेश्च ह; D₀₁ D_{n1} -स्वनेः सह; D₀
 -स्वनेन ह (for -स्वनेश्च ह). — ^c) D₅. 7. 8 तुमलो.

8 D₄ om. 8 (cf. v. 1. 7). — ^a) Ś₂ -घोषः (for
 -घोष). D_{n2} D₂. 5. 7. 8 च (for वै). — ^b) G₄ तटी;
 M₁. 2. 5 तटिन्. K₄ -शृंगैः (for -शृङ्गः). — ^c) Ś K₁
 D₁ -वर्षाकुल; D₁. 8 -वर्षाकुल; G₂-4 -वाराकुल (for
 -वर्षा). — ^d) D₁ -सेतुः (for -मेघः).

9 D₄ om. 9^{ab} (cf. v. 1. 7). — ^a) T G₈. 4 तम्
 (for तद्). Ś₂ K₂-4 B₄ D_n D₂. 7. 8 अद्भुतं; D₅
 अद्भुतं (for उद्धतं). Ś₂ K₁. 8 B₄ D_{n2} D₅ [अ]प्रकंपो;
 B₅ प्रकंप्यो (for [अ]प्रकम्प्यो). — ^b) D_{n1} वर्षा; D₀
 वर्षन् (for वर्ष). K₄ D_{n2} D₂. 5. 7. 8 T G₁. 2 महा-
 (for महत्). D_{n2} D₅ -रूपः (for -सारः). — ^c) D₄
 गर्ण; D₅ गणान् (for रणे). — K₄ D₁ om. 9^d-10^e.
 — ^d) Ś₁ K₈ -गणावमर्षा (for 'मर्दा').

10 K₄ D₁ om. 10^{abc} (cf. v. 1. 9). — ^a) D₀₁ D_{n1}
 ततोऽतुलैः; D_{n2} D₄. 5. 7. 8 स तो (D_{n2} ततो)मरैर् (for
 ततोऽतुलैर्). D_{n2} -तुल्यैः (for -कल्पैः). — ^b) D₄ शतैः
 (for शितैः). D₅ om. (hapl.) from काश्चन up to
 छरै (in 11^b). Ś₁ K₁-8 -पुंखचित्रैः; D₅ -पत्रपुंखैः;
 G₁. 2. 4 M -बद्धं (for -चित्रं). — ^c) Ś₂ K₂ व्यमोहत्;

D₄. 5 अपोहनत् (D₅ 'नन्'); D₀ विपोहनः; D₇ अपा-
 हन् (for व्यपोहत्). D₃ om. महात्मा. — ^d) D₄ वैकर्तनं
 (for 'तनः). K₄ शत्रु (for पुत्र). D_{n1} रतांस्तान्;
 M₄ रतस्व (for रतस्ते).

11 D₈ om. up to छरै (cf. v. 1. 10). — ^a)
 D_{n2} स- (for सं-). D₄ -मिन्ना (for -मिन्न). — ^b)
 D_{n2} D₄. 5. 7 तीक्ष्णैः (for केचित्). B (except B₅)
 D₀₁ स्वदित-; D₀ चापित-; S (G₅ missing) स्व (G₁
 M₁. 2 स्व)पित- (for अदित-). — ^c) G₈ च (for वि-).
 D₈ -शरा (for -सूता). D₃ [अ]तिहताश्च (for विह-
 याश्च).

12 ^a) Ś₂ अविद्यमानास्; K₁ D₄. 5 अविदमानास्;
 D₂ अचिंत्यमानास्; D₅ विमंदमानास् (for अविन्द-). Ś₂
 तव (for स्वथ). D₂ कर्म (for शर्म). G₁ M (except
 M₅) संख्ये (for संख्ये). — ^b) M₅. 5 यौधिष्ठिरास् (for
 'ष्ठिरै). K₁ तं; D_{n2} D₂. 4. 5. 8 T G₂-4 तद् (for
 ते). K₄ B D₀₁ D_n अभ्यपद्यन्; D₂. 4. 5. 7. 8 अभ्युपेत्य;
 D₈ S (G₅ missing) अन्न (D₅ G₁ M -भ्य-; G₂ 'अ-)
 गच्छन् (for 'पद्यन्). — ^c) Ś K₁-8 D₁. 8 वीक्ष्य
 (for प्रेक्ष्य). D₅ भग्नान्; M₅-5 सर्वान् (for भग्नान्).

13 ^a) T G₈. 4 वै; G₂ स्म (for तं). D₂ -भौम-;
 D₄. 5 -पृष्ठ- (for -रत्न-). — ^b) Ś K (K₅ missing)

B. . . 14
K. 7, 180, 14

नालीकदण्डैश्च सवत्सदन्तैः ।

वराहकर्णैः सविषाणशृङ्गैः

क्षुरप्रवर्षैश्च विनेदतुः खम् ॥ १४

तद्वाणधारावृतमन्तरिक्षं

तिर्यग्गताभिः समरे रराज ।

सुवर्णपृङ्खजलितप्रभाभि-

विचित्रपुष्पाभिरिव स्रज्जामिः ॥ १५

समं हि तावत्प्रतिमप्रभावा-

वन्योन्यमाजघ्नतुरुत्तमास्त्रैः ।

तपोहिं वीरोत्तमयोर्न कश्चि-

द्दर्श तस्मिन्समरे विशेषम् ॥ १६

अतीव तच्चित्रमतीव रूपं

बभूव युद्धं रविभीमसन्त्रवोः ।

समाकुलं शस्त्रनिपातघोरं

दिवीव राहंशुमतोः प्रतप्तम् ॥ १७

घटोत्कचो यदा कर्णं न विशेषयते नृप ।

तदा प्रादुश्चकारोग्रमस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ १८

तेनास्त्रेण हयान्पूर्वं हत्वा कर्णस्य राक्षसः ।

सारथिं चैव हैडिम्बः क्षिप्रमन्तरधीयत ॥ १९

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा ह्यन्तर्हिते तस्मिन्कृतयोधिनि राक्षसे ।

मामकैः प्रतिपन्नं यत्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २०

Dn1 D1.4.5.7.8 रथोत्तमं सिंहवत्संननाद. — D2 om. 13^a-14^a. — °) Dc1 Dn1 संरथे (for चापि). — °) T G2 विन्याय (for 'च). K1.2 पृषदकैः (for पृषकैः).

14 D2 om. 14^a (cf. v. 1. 13). — °) K1-3 D1 तं; Dc1 D4.5 तैः (for तौ). B Dc1 D8 -नालीक; G1 M1.2 -नालीक (for -नाराच). — °) B1 Dc1 Dn1 नाराच; D2 नाभीक (for नालीक). K4 B Dc1 Dn1 D2.3.5-8 दं (Dn1 -चं) ढासन; Dn2 D4.5 -दंढाशनि- (for -दण्डैश्च स). S (G5 missing) सम(T 'फ) छदंढा-सनवत्सदन्तैः. — °) D1.3.4.7.8 वाराह- (for वराह-). B Dc1 Dn1 S (G5 missing) सविपाठ- (for 'षाण-). — D1.3 om. 14^a. — °) D2.4.5 -प्रसवैश्च; G1 M -प्रवर्षैश्च (for -प्रवर्षैश्च). B1-2.5 Dc1 ववर्षतुः; B4 विते-नतुः; D4.5 तुनोदतुः; D5 T विरेजतुश्च; G1.3.4 M विरेद(G4 'चर; M4 'देर)तुः (for विने). Dc1 खे; D1 (also as in text) नः; D6 च (for खम्). Dn2 क्षुरप्रसवैरववर्षतुः खं; D5 'प्रवर्षैः प्रविरेजतुः खं.

15 °) Dn2 D2.4.5 -वर्षावृतम्; G1 M1.2 -जालां (for -धारा). B (except B4) D5 अंतरीक्षं. D7.8 तद्वाणधाराभिरिहांतरिक्षं; T G2-4 M3-5 धारामिरथो(G2 'रिवां)तरिक्षं. — °) D2 -गतिः (for -गताभिः). G4 om. समरे. D7.8 वृत्तं ककुद्भिः सह संरराज. — °) T G1 M3-5 -पुंखैर (for -पुङ्ख-). — °) Dn2 -मुख्याभिर (for -पुष्पा-भिर). S2 K2.4 B (except B4) D1.5 प्रज्जामिः; Dn2 D8 T G1 M1.3.4 स्रज्जामिः (for स्रज्जामिः). D2 अतीव विद्युक्षिपिवाभ्रद्वंद्वं.

16 °) S K1-3 D1 संमोहिताव; K4 Dn1 D2.6 S (except M1.2.5; G5 missing) समाहिताव (for समं हि ताव). M2 -प्रभावाम् (for 'वाव). D8 समं तावत्प्रति-मप्रभावं (submetric). — D7.8 om. 16^a-17^a. — °) K2 वीरोत्तमो (for 'त्तमयोर्). — °) S K8 कंचित्; K1.2 कं (K2 क)श्चित् (for तस्मिन्).

17 D7.8 om. 17^a (cf. v. 1. 16). K2 reads 17 on marg. — °) S1 (sup. lin.). 2 K1.2 D1 अनेक; K4 B Dc1 Dn2 D2.6 S (G5 missing) अनुव्य- (for the second अतीव). — °) D1 चित्रं (for युद्धं). D4 बभूव *युद्धमतीवसुश्च (sic). — °) D1 शमाकुलं; T G2.4 तमाकुलं (for समा). D3 चास्त्र- (for शस्त्र-). M3-5 -निष्ठा (M3 'वा)त- (for -निपात-). — °) K1.4 Dn D2.4.5.7.8 प्रदीप्तं; D8 प्रशस्तं; S (G5 missing) प्रसक्तं (for प्रतप्तम्). — After 17, Dn1 D2 ins. an addl. colophon [Adhy. name: Dn1 D2 रात्रियुद्धे. — Adhy. no.: Dn1 179; D2 180].

18 Dn2 om. 18-19. Before 18, K4 Dn1 D2.4.5 ins. संजय उवाच. — °) D5 कर्णो. K4 B Dc1 D1.6 S (G5 missing) घटोत्कचं यदा (T G2-4 M1.2 'था) कर्णो. — °) B5 अस्त्रवर्ता (for 'विदां). K2 असंभ्रम-विदां वरः; Dn1 अस्त्रविद्याविदां वरः.

19 Dn2 om. 19 (cf. v. 1. 18). — °) D8 अस्त्रेण. B Dc1 D8 अवधीत्तस्य (for हयान्पूर्वं). — °) B Dc1 D8 रथं सद्यसारथिः; S (G5 missing) जघ्ने कर्णोथ रक्षसः. — °) K4 D1 हैडिभिः; D2.7.8 हैडिभिः (for हैडिम्बः).

संजय उवाच ।
अन्तर्हितं राक्षसं तं विदित्वा
संप्राक्क्रोशन्कुरवः सर्व एव ।
कथं नायं राक्षसः कूटयोधी
हन्यात्कर्णं समरेऽदृश्यमानः ॥ २१
ततः कर्णो लघुचित्रास्त्रयोधी
सर्वा दिशो व्यावृणोद्वाणजालैः ।
न वै किञ्चिद्वापतत्तत्र भूतं
तमोभूते सायकैरन्तरिक्षे ॥ २२
न चाददानो न च संदधानो

न चेपुधी स्पृशमानः कराग्रैः ।
अदृश्यद्वै लाघवात्सूतपुत्रः
सर्वं बाणैश्छादयानोऽन्तरिक्षम् ॥ २३
ततो मायां विहितामन्तरिक्षे
घोरां भीमां दारुणां राक्षसेन ।
संपश्यामो लोहिताभ्रप्रकाशां
देदीप्यन्तीमग्निशिखामिवोग्राम् ॥ २४
ततस्तस्या विद्युतः प्रादुरास-
ञ्जुलकाश्चापि ज्वलिताः कौरवेन्द्र ।
घोषश्चान्यः प्रादुरासीत्सुघोरः

C. 7. 8³⁹
B. 7. 179. 25
K. 7. 180. 25

B Dc1 D6 विरथश्चापि हैडिं (Dc1 °डं) बः; S (G5 missing) सरथ (G8 सारथि) श्चापि हैडं बः.

20 G2 om. the ref. — °) B Dc1 D6 S (G5 missing) तस्मिन्नंतर्हिते तूर्ण. — °) Dn1 कूर- (for कूट-). D4.7 रक्षसि (for राक्षसे). D5 राक्षसे कूटयोधिनि. — °) Dn2 D4.7.8 यन्मामकैः प्रतिपन्नं (D7.8 °पन्नं हि).

21 G2 om. the ref. — °) K1 D2 राक्षसं तु; B Dc1 D6.6 G1 M2-5 राक्षसेन्द्रं (for °सं तं). G2 om. विदित्वा. — °) S K1.2 D1 कौरवाः (K1 °वः) (for कुरवः). — °) D6 चायं; G3 न्यायं; G4 न्यायं (for नायं). — K2 om. (hapl.) 21^d-22^a. — °) D4 दूरात् (for हन्यात्). G1-4 M तूर्णं (for कर्णं). Dn2 D2.4.5 [पश्यमानः (for दृश्यं)].

22 K2 om. 22^a (cf. v. 1. 21). — °) D1.7.8 चित्रः सुयोधी (for चित्रास्त्रयोधी). — °) G3 om. सर्वा. S2 व्यावृण्वन्; B Dc1 D6 G3 प्रावृणोद् (for व्या°). — °) D4 om. नै. G3 कश्चिद् (for किञ्चिद्). K4 B Dc1 प्रापतत्; Dn1 दृश्यते; T व्याचरत् (for व्यापतत्). — °) Dn2 तमोभूतं (for °भूते). B (except B4) अंतरीक्षे.

23 D4 om. (hapl.) 23^a-24^a. — °) K3 B Dc1 Dn D1.8 S (G5 missing) नैव (for न च). K1 Dn1 M4 आदधानो. D5 तु (for the second च). D5.7.8 नैवादानं न च संदधानं. — °) S1 K1-3 Dc1 D2.8.8 G1.8.4 M2.4 चेपुधी; D5 चेपुधी (for चे°). S2 K2-4 B (except B1) Dn2 D2 T स्पृश्यमानः; D5.7.8 स्पृश्य- (D5 °श) मानं (for स्पृशमानः); — °) Dc1 नादृश्य-

ताथो; Dn1 संदृश्यते; G1 M न (G1 स; M1.2 सं)-दृश्यते (for अदृश्यद्वै). S K1.2 D1.8 अदृश्यतासौ लघु सूतपुत्रः; D5.7.8 अपश्यामो लाघवात्सूतपुत्रं. — °) G2.4 समं (for सर्वं). S K1-3 D1.8 छा (D8 [बा]च्छा) दयन्; M2-5 छदितं च (for छादयानो). B (except B4) [अ]ंतरीक्षं; D7.8 °रिक्षे.

24 Dn1 D4 om. 24^a (for D4, cf. v. 1. 23). — °) B Dc1 D8 दारुणाम्; T G1.8.4 M वितताम् (for विहि°). B (except B4) अंतरीक्षे. G2 ततो माया वित-तंतरिक्षे. — G1 M1.2.4 read 24^b twice. — °) D6 दृष्ट्वा (for भीमां). K3.4 B Dc1 D6 G1 M1.2.4 (last four second time) विहि (M2 °द्व) तां (for दारुणां). Dn1 D2.4.5.7.8 घोरां भीमां रक्षसा दारुणेन (D4 °सहये); Dn2 घोरो **** सी दारुणां न; T G1 (first time). 2-4 M1.2 (last two first time). 8.4 (first time). 5 मेघावली (G3.4 M2.5 °ली) मंजनचूर्णवर्णा. — °) B D2 M4.5 अपश्याम; Dn D4.5 तां पश्यामो; D2-3 T G1-4 M1-3 अप° (for संप°). D3 T G1 M लोहिताद्गैः; G3 °ताग्र- (for °ताभ्र-). Dc1 दिग्भ्यश्चोग्रां सर्वतो दर्श-यामः. — °) K1 देदीपयंतीम्; K2 °पंतीम्; Dc1 संदीपयंतीम्; Dn1 D4.5.7.8 ले दीप्यंतीम्; T G1-4 M2-3 प्रदीप्यं (M3 °न्यं) तीम् (for देदी°). Dn1 D2.4.5 उल्कां (for उग्राम्).

25 °) K3.4 B Dc1 Dn2 D5 T G2-4 तस्यां; Dn1 D2.4.5 ततो (for तस्या). D4.5 विधातः (for विद्युतः). — °) B5 घोरश्च; D1 ततः (for घोषश्च). K3.4 Dn2 D2.4.5 चास्याः; B5 S (G5 missing) चापि; Dn1 चास्य; D1 शब्दः; D7.8 तासां (for चास्यः). K2 D3 स घोरः; K4 D2 सुघोषः; Dn1 नरेन्द्र (for सुघोरः).

C. 7. 8138
B 7. 179. 25
K. 7. 180. 25

सहस्रशो नदतां दुन्दुभीनाम् ॥ २५

ततः शराः प्रापतश्चक्रमपुङ्खाः

शक्त्यः प्रासा सुसलान्यायुधानि ।

परश्वधास्तैलधौताश्च खड्गाः

प्रदीप्ताग्राः पट्टिशस्तोमराश्च ॥ २६

मयूखिनः परिघा लोहवद्वा

गदाश्चित्राः शितधाराश्च शूलाः ।

गुर्व्यो गदा हेमपट्टावनद्धाः

शतभ्यश्च प्रादुरासन्समन्तात् ॥ २७

महाशिलाश्चापतंस्रत्र

सहस्रशः साशनयः सवज्राः ।

चक्राणि चानेकशतक्षुराणि

प्रादुर्बभूवुर्ज्वलनप्रभाणि ॥ २८

तां शक्तिपाषाणपरश्वधानां

प्रासासिवज्राशनमुद्राणाम् ।

वृष्टिं विशालां ज्वलितां पतन्तीं

कर्णः शरौघेन शशाक हन्तुम् ॥ २९

शराहतानां पततां हयानां

वज्राहतानां पततां गजानाम् ।

शिलाहतानां च महारथानां

महाभिनादः पततां बभूव ॥ ३०

सुभीमनानाविधशस्त्रपातै-

र्घटोत्कचेनाभिहतं समन्तात् ।

दौर्घोधेनं तद्भलमार्तरूप-

— ^a) Ś₂ K_{1.2} B (except B₄) D_{1.6} M₃₋₅ सहस्रस्येव (B₅ 'स्यैव'; M₄ 'स्यैव' नदतो (B₁₋₃ 'तां'); T G₂₋₄ 'स्वेबोन्नदतो (for 'शो नदतां').

26 The portion from 26^a up to 7. 155. 13^b is lost in D₈ on missing folios. — ^a) D₄ om. from कमपुङ्खाः up to मराश्च (in 26^a). T G_{1.3.4} M उग्र-रूपाः (for 'रुक्मपुङ्खाः'). D₂ ततः प्रापतश्चक्रमपुङ्खाः शरौघाः.

— ^b) Ś₂ K₂ D₁ शक्त्याः; B₄ शक्तिः (for शक्त्यः). Ś K_{1.2} सुसलानि; D_n D_{5.1.8} सुसलानि (for सुस'). K_{3.4} B_{1-3.5} D₁ शक्त्यष्टिप्रास (B_{1-3.5} 'ष') सुसलान्यायुधानि; D₃ शक्त्यः प्रासा सुसलायायुधानि. — ^c) K₁ परस्त्रधस्; D₁ D_n D_{1.3.5.7.8} 'स्वधास् (for 'श्वधास्'). D₅ तैलधूताश्च; D₃ 'युक्ताश्च (for 'धौताश्च'). — ^d) M₄ प्रदीप्ताग्राः. K₁ पट्टिशस्; T G₂₋₄ M₃₋₅ पट्टसास् (for पट्टिशस्). B D₁ G₁ M_{1.2} प्रदीप्ताग्रास्तोमराः पट्टिश (G₁ M_{1.2} 'ट्टसा')श्च.

27 D₈ missing (cf. v. 1. 26). — ^a) D_n वपूखणः; D₂ मयूरिणः (for मयूखिनः). G₁ M_{1.2} लोह-बंधाः (for 'बद्धा'). — ^b) D₃ गदाश्चित्राः; G₁ M_{1.2} समुद्रराः (for गदाश्चित्राः). Ś₂ K₁ D_n D_{4.5.7.8} शव- (for शित-). — ^c) G₁ M_{1.2} transp. गुर्व्यो and गदा. Ś₁ भीमः; D₂ lacuna (for हेम-). D₇ पट्टीव- (for 'पट्टाव-').

28 D₈ missing (cf. v. 1. 26). — ^a) D₃ ततः (for महा-). Ś D₁ G₂₋₄ चाप्यपतंस्र; K_{1.2} चाप्य-पतंस्र; D_{4.5} चापतवीस् (for 'तंस्रत्र'). — ^b) Ś₂

K₂ D_{1.3.5.7.8} T G₁ M (except M₃) चाशनयः (for सा'). K_{3.4} B D₁ D₂ च (for स-). K₁ सहस्राश्चाशनयः सवज्राः; D_n G₂₋₄ सहस्रशक्रा (D_n 'चक्रा')शनयः सवज्राः; D₄ सहस्रश्च शतशः सवज्राः. — ^c) D_{7.8} सित- (for 'शत-'). — ^d) M₅ (sup. lin.)-क्षुराणि (for 'प्रभाणि').

29 D₈ missing (cf. v. 1. 26). — ^a) Ś₂ K_{1.2} तं (for तां). D₁ D_n D_{1.2.4.5.7.8} परस्त्रधानां (for 'श्वधानां'). — ^b) B_{1.3} D_n प्रासासिः; D_{7.8} प्रासष्टि- (for प्रासासि-). — ^c) D₁ पतितां (for ज्वलितां). T G₁₋₃ M_{1.2} पततीं ज्वलतीं; M₃₋₅ पततीमंतरिक्षाव (for ज्वलितां पतन्तीं). D_n पतती; D₁ [आ]पततीं. — ^d) K₁ हतुः; D_n हंतुः (for हन्तुम्).

30 D₈ missing (cf. v. 1. 26). — ^a) D₇ पतितां (for पततां). — ^b) K₄ पतितां; B D₁ D₂ च तदा (B₄ D₂ 'था'); D_n D_{5-7.8} S (G₅ missing) च महा- (for पततां). D_n D_{1.5} -रथानां (for गजानाम्). — ^c) D_n D₄ शरा (D_n 'स्त्रा')हतानां; D₂ शूल- (for शिला-). D_n 'चमूनां (for 'रथानां). D₅ शराहतानां पततां गजानां. — After 30^{ab}, D_n ins.:

1238* अनेकमायाशतशो हतानाम् ।

— ^a) D_n महाभिनादः; D₇ G_{1.3} M 'निनादः (for 'निनादः). G₃ om. पततां.

31 D₈ missing (cf. v. 1. 26). — ^a) Ś₂ B₂ G₄ समीमः; D_n D_{4.5} प्रतीप- (D₄ 'त-') (for सुभीम-),

मावर्तमानं ददृशे अमन्तम् ॥ ३१
 हाहाकृतं संपरिवर्तमानं
 संलीयमानं च विषण्णरूपम् ।
 ते त्वार्यभावात्पुरुषप्रवीराः
 पराञ्छुखा न बभूवुस्तदानीम् ॥ ३२
 तां राक्षसीं घोरतरां सुभीमां
 वृष्टिं महाशस्त्रमयीं पतन्तीम् ।
 दृष्ट्वा बलौघांश्च निपात्यमाना-
 न्महद्भयं तव पुत्रान्विवेश ॥ ३३
 शिवाश्च वैश्वानरदीप्तजिह्वाः

सुभीमनादाः शतशो नदन्त्यः ।
 रक्षोगणार्द्धदत्ताभिनीक्ष्य
 नरेन्द्रयोवा व्यथिता बभूवुः ॥ ३४
 ते दीप्तजिह्वाननतीक्ष्णदंष्ट्रा
 विभीषणाः शैलनिकाशकायाः ।
 नभोगताः शक्तिविषक्तहस्ता
 मेघा व्यमुञ्चन्निव वृष्टिमार्गम् ॥ ३५
 तैराहतास्ते शरशक्तिशूलै-
 र्गदामिस्त्रैः परिवैश दीप्तैः ।
 वज्रैः पिनाकैरशनप्रहारै-

C. 7. 8150
 B. 7. 179. 36
 K. 7. 190. 36

De1 (marg. as in text) -सिद्धपतैर्; D1.4.5.7.8 -राक्ष-
 घातैर् (for 'पतैर्'). —^δ D5 अभिहतः (for 'हृतं').
 Ds पुरस्तात् (for 'समन्तात्'). —° S2 K1.2 D5 दुर्यो-
 धनं; M1 (before corr. as in text).4.5 (sup. lin.)
 दुर्योधनस् (for 'दुर्योधनं'). K4 B De1 तै; G1 M1.2
 त्वद् (for 'तद्'). Dn D2.4.5.7.8 आवर्तमासीद् (for 'आवर्-
 तम्'). —^δ Dn D4.5.7.8 व्यावर्तमानं (for 'आवर्तं').
 S2 K4 B (except B4) De1 Dn2 M4.5 (sup. lin.)
 अमन्तत्; T G2-4 Ms.5 (orig.) शृशं तत् (for 'अम-
 न्तम्').

32 Ds missing (cf. v. l. 26). —° K4 -वृत्तेशो
 (sic); D1 -कृतं सोः (for 'कृतं सं'). K1.2 सोपरि-;
 Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) तपरि- (for 'संपरि-').
 —^δ Dn2 संलीयमाने. D4 om. च. —° D4.5.7.8
 तत्र (for 'ते तु'). T Gs.4 आर्यभावाः (for 'भावात्').
 S (G5 missing) पुरुषेन्द्रयोः (G1 M 'यौ') धाः (for 'वप-
 वीराः'). —^δ B De1 D2 नो (for 'न'). G2 पर्यापततो-
 नुययुस्तदानीं.

33 Ds missing (cf. v. l. 26). —° S2 D1 घोर-
 तर-; B De1 भीमरूपां; D2 घोररूपां; T G1-4 M1.2
 'तमां (for 'तरां'). S1 K1-8 सुरूपां; S2 -प्रभावां;
 K4 D1 स्वरूपां; B De1 D2 सुषोरां; Dn2 lacuna
 (for 'सुभीमां'). —^δ S1 K1-8 D1 माया- (for 'महा-').
 —° S1 निपत्यमाना. —^δ B4 आविवेश (for
 विवेश).

34 Ds missing (cf. v. l. 26). —° D4 शिखाश्
 (for 'शिवाश्'). —^δ K4 B De1 Dn2 Ds Ms नर्दतीः;
 D4 वदत्यः; T Gs.4 नर्दतः; G1.2 M1.2.4.5 (before
 corr.; by corr. as in text) नर्दति (for 'नदन्त्यः').

—° K1.2 D1 नन्दतश्; K3 T नन्दतश् (for 'नर्दतश्').
 S2 B De1 Dn1 T G2-4 चापि (for 'चाभि-'). —^δ
 G1 M -यौघा (for 'योघा').

35 Ds missing (cf. v. l. 26). —° Dn2 तं;
 Ds तद् (for 'ते'). Ks.4 B Dn2 D2 -जिह्वानल- (for
 'नन-'). G2 -दीप्त-; M1.2 -दीर्घ- (for 'तीक्ष्ण-'). —^δ
 K1 -निकाच-; K4 -निकास-; D4.5 G2 -निकाय- (for
 'निकाश-'). —° S K1-8 D1 -विहस- (for 'विषक्त-').
 —^δ De1 मेघा (for 'मेघा'). B1 De1 Dn2 Ds-5 विमु-
 चन् (for 'व्य-'). K4 B2 वृष्टिमार्गम्; B1 'संव-; B3
 Dn D2.7.8 'सुघां; B4 'मंग-; B5 'संज्ञ-; De1 Ds
 'सर्ग-; D4.5 'संगतैः (for 'मार्गम्'). S (G5 missing)
 सृजति मेघा इव शस्त्रवृष्टिं.

36 Ds missing (cf. v. l. 26). Ds repeats 36^a
 and 36^d after 36. —° S K3 जै (K3 वी) राहतास;
 K1.2 वैर्यां; K4 D1 भूर्यां; De1 वैराहतास; Dn1
 भृशं हतास; D4.5 (second time) सुसंह (for 'तैराह-').
 G1 तै (for 'ते'). G1-4 M (except Ms) रथ- (for
 'शर-'). Ds (first time) तैराहतास्ते सुसृशं महाबला-
 —^δ T G2 दीप्तैः (for 'दीप्तैः'). —° D4.7.8 चक्रैः
 (for 'वज्रैः'). D2.5.7.8 G1 M -प्रकाशैश् (for 'प्रहा-
 रैश्'). —^δ D7.8 वज्रैः (for 'चक्रैः'). S1 K3 शत-
 धन्योन्मथिताश्; K1.2 द्वैर्मथिताश्; Dn1 Ds 'प्री-
 मथि (Ds 'निह') ताश्; D2.4.5 (second time) 'धन्य-
 (Ds 'प्री') पतिताश्; D7.8 'धन्या मथिताश् (for 'धन्युन्म-
 थिताश्'). Dn1 D2.4.5 (second time) च संतः (Dn1
 'त'); G2 बभूवुः; G4 प्रपेतुः; M2 च पेत्य; M3-5
 निपेतुः (for 'च पेतुः'). K4 B De1 Dn2 शतद्विचक्रैर्मथिताश्
 (B1 'ता नि' पेतुः; Ds (first time) बाणैः सुखद्वैर्मथि-

C. 7. 8150
B. 7. 179. 36
K. 7. 180. 36

शक्रैः शतघ्न्युन्मथिताश्च पेतुः ॥ ३६
हुडा भुशुण्ड्योऽश्मगुडाः शतघ्न्यः
स्थूणाश्च काष्णायसपट्टनद्धाः ।
अवाकिरंस्तव पुत्रस्य सैन्यं
तथा रौद्रं कश्मलं प्रादुरासीत् ॥ ३७
निष्कीर्णाश्च विहतैरुत्तमाङ्गैः
संभग्राङ्गाः शेरते तत्र शूराः ।
मित्रा हयाः कुञ्जराश्चावभगाः
संचूर्णिताश्चैव रथाः शिलाभिः ॥ ३८

ताश्च पेतुः.

37 Ds missing (cf. v. l. 26). —^a) K1 Ds. 3 हुडा; K2 हुत्वा; K1 हुडा; B1 हलान्; B2. 5 Dn2 गदा; B3 Dn1 शूला; B4 Dc1 हुडा (for हुडा). S1 K3 सुशुं (K3 'सु' ऋश्म; K2 सुसुंढ्योश्म; B4 सुषंडोश्च; B5 तु शक्त्या स; Dn2 सुशुंढ्योश्म; D1 सुसुंढ्योश्म (sic); D2 सुशुंढ्योश्च; Ds-5 सुशुं (Ds 'सु') ऋः स- (Ds सु-); D7. 8 सुषंडः स- (for सुशुंढ्योश्म). Ds शतघ्नः; D7. 8 'घ्नी' (for 'घ्न्यः'). T G3. 4 तथा सुसुंढ्यश्च हुडाः शतघ्न्यः; G1 M हुका सुसुंढ्यश्च गदाः (Ms-5 हलाः) शतघ्न्यः; G2 हुका सुसुंढ्यश्च गदाः शतघ्न्यः. —^b) K1 तूणश्च; K2-4 B1. 3. 5 D2 स्थूलाश्च; Dn2 स्थूणाश्च; D4 स्तूणाश्च; D5 स्वर्णाश्च; D7 शूलाश्च; D8 शूलाग्रः; G3 तूणाश्च (for स्थूणाश्च). Dn1 कर्णायस-; D5 हेमां- गद-; D7. 8 शैक्यायस-; G1 M1. 2 कृष्णा (for काष्णां). S1 K3 Dc1 Dn1 D4. 7. 8 -बद्धाः (for -नद्धाः). —^c) D2 तेवाकिरंस् (for अवां). D3 पुत्र- (for पुत्रस्य). Dn2 D5 T सेनां; D4. 7. 8 सेनास् (for सैन्यं). G1-4 M1. 2 अवाकिरंस् तव पुत्रसेनां (G1 M1. 2 'सैन्यं'). —^d) K2 तथैव; B Dc1 Dn2 D2 G1. 3 ततो (for तथा). Gs om. रौद्रं. K1 कश्मलं (for कश्मलं).

38 Ds missing (cf. v. l. 26). —^a) K1 निष्कीर्णांतां; B3 निष्कीर्णात्रा (sic); B4 Dn2 D2-5 विकीर्णात्रा; B5 निष्कीर्णात्रा; Dc1 निर्विस्तर्या वा; Dn1 विकीर्णांगैर् (for निष्कीर्णात्रा). S K1. 2 विहतैर्; T G2-4 विकृतैर्; G1 M विवृतैर् (for विहतैर्). D7. 8 विकीर्णात्रा वि (Ds 'नैवि') हेमांसलुब्धैः. —^b) S K1-3 D1. 3 संभग्राङ्गाः; B1. 2 संभग्राङ्गाः (B1 'शक्त्याः' [sic]); B2. 5 संभग्राङ्गाः (for संभग्राङ्गाः). B1. 3. 4 Dc1 शिशिरैः B3 सिस्सये (for शेरते). —^c) B Dc1 Dn D2-5. 7. 8 S (except M1-3; Gs missing) लिङ्गा; D1 मित्रा (for मित्रा).

एवं महच्छस्त्रवधं सृजन्त-

स्ते यातुधाना भुवि घोररूपाः ।

मायाः सृष्टास्तत्र घटोत्कचन

नामुञ्चन्वै याचमानं न भीतम् ॥ ३९

तस्मिन्घोरे कुरुवीरावमर्दे

कालोत्सृष्टे क्षत्रियाणामभावे ।

ते वै भगाः सहसा व्यद्रवन्त

प्राक्रोशन्तः कौरवाः सर्व एव ॥ ४०

पलायध्वं कुरवो नैतदस्ति

K4 B Dc1 D2. 5 G1. 4 M1. 2 चापि (for चाव-). D4 -मित्राः (for -भगाः). — S (Gs missing) om. 38^a-39^a. —^d) K1 संचूर्णांताश्च. B Dc1 तथा (for रथाः).

39 Ds missing (cf. v. l. 26). S (Gs missing) om. 39^a (cf. v. l. 38). —^a) Dn D2. 4. 5. 7. 8 शस्त्र- (for शस्त्र-). —^c) S2 K1. 2. 4 Dc1 Dn D1. 3-5. 7. 8 माया (for मायाः). Ds. 5. 7 सृष्टा. —^d) K1 नाप्ता- मुंचन् (sic) (for नामुञ्चन्वै). D4. 5. 7. 8 नामुंचद्वै (Ds 'नवै') याच (D4 'व') माना न भीतात् (D4 'ता'; D8 'तात्'); S (Gs missing) न मुच्यंते याचमानाः सुभीताः.

40 Ds missing (cf. v. l. 26). D2 om. 40^a. D7. 8 S (Gs missing) read 40^a (D7. 8 repeating 40^a) after 41^a. —^a) D7 (second time) ह्यस्मिन्. Dn2 भोगे (for घोरे). Ks om. कुरु. Dc1 (sup. lin. as in text) कुरुमर्दावमर्दे; D7 (second time). 8 (both times) सर्वकायां; G1 कुरुवीरापनद्धे (for 'वमर्दे'). — D4 om. 40^b; D5 reads the same on marg. —^c) Dn1 ते तैर्विभग्राः; D4 ते विभग्राः; D5 ब्रह्मा योधाः; Ms-5 तथैव भगाः (for ते वै भगाः). G4 om. वै. S1 K3 D1 [अ]भ्यद्रवन्त; S2 K1. 2 [अ]भ्य (S2 'भि-'; K1 'ह्य') द्रवन्तो; Dn D4. 5. 7. 8 T G2 व्य (D4. 7. 8 वि-; D5 प्रा) द्रवन्तस्; D3 संभ्रमन्तो; Ms-5 व्याद्रवन्त (for व्य). —^d) S K1-3 D1. 3 व्याक्रोशन्तः; Dn D2 तत्रा- क्रोशन्; D4 तां क्रोशन्; D5 ब्रह्माः क्रोशन्; D7. 8 ब्रह्मा विक्रोशन् (for प्राक्रोशन्तः). S K1-3 सैनिकाः; Dc1 Ds^a S (Gs missing) कुरवाः (for कौ^a).

41 Ds missing (cf. v. l. 26). —^a) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 कौरवा (for कुरवो). B3 नैव संति (for नैत- दस्ति). — After 41^a, D7. 8 S (Gs missing) read 40^a. —^c) Dc1 तावकानां (for भारतानां); — Ds

सेन्द्रा देवा व्रन्ति नः पाण्डवार्थे ।
तथा तेषां मज्जतां भारतानां
न स्म द्वीपस्तत्र कश्चिद्बभूव ॥ ४१
तस्मिन्संक्रन्दे तुमुले वर्तमाने
सैन्ये भग्ने लीयमाने कुरूणाम् ।
अनीकानां प्रविभागेऽप्रकाशे
न ज्ञायन्ते कुरवो नेतरे वा ॥ ४२
निर्मर्यादे विद्रवे घोररूपे
सर्वा दिशः प्रेक्षमाणाः स्म शून्याः ।
तां शस्त्रवृष्टिमुसरा गाहमानं
कर्णं चैकं तत्र राजन्नपश्यम् ॥ ४३

ततो वाणैरावृणोदन्तरिक्षं
दिव्यां मायां योधयन्नाक्षसस्य ।
हीमान्कुर्वन्दुष्करमार्यकर्म
नैवामुद्यत्संयुगे हतपुत्रः ॥ ४४
ततो भीताः समुदैक्षन्त कर्णं
राजन्सर्वे सैन्धवा बाह्लिकाश्च ।
असंमोहं पूजयन्तोऽस्य संख्ये
संपश्यन्तो विजयं राक्षसस्य ॥ ४५
तेनोत्सृष्टा चक्रयुक्ता शतघ्नी
समं सर्वाश्चतुरोऽश्वाञ्जघान ।
ते जानुभिर्जगतीमन्वपद्य-

C. 7. 8160
B. 7. 179. 46
K. 7. 180. 46

reads 41^d twice. — ^a) K1 नः स द्वीपस्य; D2 नाक्षदीपस्य; D3 नास्माकं द्वीपस्य; D4. 7. 8 न स्म त्राता (for न स्म द्वीपस्य). Dn D2. 4. 7. 8 transp. कश्चिद् बभूव. B Dc1 D5 (first time) तस्मिन्द्वीपः सू (D5 सु) तपुत्रो बभूव; D5 (second time) तस्माच्चाता न बभूव कश्चिद्.

42 D5 missing (cf. v. l. 26). D5 om. 42^a. — ^a) Ś2 कुन्दे; K1. 2 संकुन्दे; D1. 2 G3. 4 क्रन्दे (for संक्रन्दे). Dn1 D4. 7. 8 तुमुले. — ^o) G3 -भागः (for -भागे). G2 [s] प्रणाशे (for प्रकाशे). Dn1 अनीकानां प्रविभागं प्रकाशः; D4. 7 अलीकानां प्रविभागैः (D1 'ने') प्रकाशि (D1 'सौर'); G1 M अनीकानां प्रविभागप्रणाशे (M3-5 'माणे'). — ^d) K1. 3. 4 B (except B1. 2) Dn D1. 2. 5. 7. 8 नाज्ञायन्ते (D1. 8 'त'); D4 नो ज्ञायतास्ते; G1 M न प्रज्ञायन्ते (M3-5 'त'); G2 प्रज्ञायन्त (for न ज्ञायन्ते). K1 नेतरो वा; B (except B5) Dc1 Dn1 D3. 8 S (G5 missing) 'रे च; Dn2 D2 'रे वै; D4 'रे ते; D5. 7 'रेव (for 'रे वा).

43 D5 missing (cf. v. l. 26). — ^a) D1 निर्मर्याद- (for 'यदि') D1 विद्रुवे; D4. 5 विद्रुते; D1. 8 वर्तिने (D5 'ते') (for विद्रवे). D3 भारतानां (for घोररूपे). — ^b) Ś2 K1. 2 D1 दिशः (K1 'शाः') सर्वाः (by transp.); D4. 8 सर्वे दे (D5 दि) शाः. Ś2 K1. 2 Dc1 D1. 4. 5 प्रेक्ष-माणाः (D1 'नाः') (for प्रेक्ष'). Ś2 K2 सः; B4 Dn2 D4. 4. 6. 7. 8 च (for स्म). D2 M4 शूराः (for शून्याः). T G2-4 सर्वा दिशः संपतन्ति स्म शूराः. — ^o) K4 तं (for तां). D4 शर- (for शस्त्र-). D3 तरसा (for उ'). Ś1 K3 ग्राहमानं; K1. 2 D4 गाहमानां (for 'मानं'). — ^d)

K4 B1-3. 5 Dc1 D2 S (G5 missing) स्म; B4 न; D1 वा (for च). Ś1 K4. 4 B (except B1) Dn D2. 4. 5. 7. 8 अपश्यन् (for 'श्यम्).

44 D5 missing (cf. v. l. 26). — ^a) D5 कुदो (for ततो). B (except B4) D5 अंतरीक्षं. — ^b) G1 M1 (before corr.). 2 रोषयन् (for यो'). Dn1 D4. 7. 8 राक्षसं च (for 'सख्य'). D5 दिव्यां मायां राक्षसं योधयन्तं; M1 (by corr.). 3-5 दिव्या मायाः प्रहसन्नाक्षसस्य. — ^o) K4 B Dn D2. 7. 8 चार्यकर्म; Dc1 कार्यमेतन्; D4 चार्यकर्म; D5 वीर्यं; T G1. 2 M आर्यकर्मा (for 'कर्म'). — ^d) D4 [आ]मुद्येत् (for [अ]मुद्यत्). G2 समरे (for संयुगे).

45 D5 missing (cf. v. l. 26). — ^a) D4. 5 भीमं; M2 भीमाः (for भीताः). Ś2 K1. 2 D5 G1 समुदीक्षन्त; D5 प्रत्युदै (for समुदै). — ^b) K1 om. राज. Ś2 भूपाः (for सर्वे). D5 बाह्लिकाश्च; G2 बांधवाश्च. G3. 4 M3. 5 (sup. lin. as in text) राजन्सर्वे सैनिका बांधवाश्च. — ^o) D5 योजयन्तः (for पूजयन्तो). Ś1 K3 च; Ś2 K1. 2 Dn1 D1. 3. 4. 7. 8 स्म; D5 lacuna (for स्य). G1. 2 M1-3 संख्ये; G4 M4 संखे (for संख्ये). — ^d) K1 D4. 7 संपश्यतो; B1. 2. 4 Dc1 S (G5 missing) नापश्यन्वै (G1 M1. 3-5 'द्वै') (for संपश्यन्तो).

46 D5 missing (cf. v. l. 26). G1 om. 46^{ab}. M3. 4 read and M5 repeats 46-47 after 50. — ^a) T [उ]त्सृष्टाश्च. Dn1 D1. 8 वज्ररूपा (Dn1 'पाः') (for चक्रयुक्ता). D4. 5 G3. 4 तेनोत्सृष्टाश्च (D4 'ष्टा च) क्रयुक्ताः शतघ्नीः. — ^b) K1 समां (for समं). D4. 5 सर्वाश्च. — ^o) D5 धरणीम् (for जगतीम्). D4. 6. 7. 8 अन्वपद्य;

C. 7. 8150
B. 7. 179. 46
K. 7. 180. 46

नतासवो निर्दशनाक्षिजिह्वाः ॥ ४६
ततो हताश्वादवरुह वाहा-
दन्तर्मनाः कुरुषु प्राद्रवत्सु ।
दिव्ये चास्त्रे मायया वध्यमाने
नैवासुह्यचिन्तयन्प्राप्तकालम् ॥ ४७
ततोऽश्रुवन्कुरवः सर्व एव
कर्णं दृष्ट्वा घोररूपां च मायाम् ।
शक्त्या रक्षो जहि कर्णाद्य तूर्णं
नश्यन्त्येते कुरवो धार्तराष्ट्राः ॥ ४८
करिष्यतः किं च नो भीमपार्थी

तपन्तमेनं जहि रक्षो निशीथे ।
यो नः संग्रामाद्घोररूपाद्विमुच्ये-
त्स नः पार्थान्समरे योधयेत ॥ ४९
तस्मादेनं राक्षसं घोररूपं
जहि शक्त्या दत्तया वासवेन ।
मा कौरवाः सर्व एवेन्द्रकल्पा
रात्रीमुखे कर्णं नेशुः सयोधाः ॥ ५०
स वध्यमानो रक्षसा वै निशीथे
दृष्ट्वा राजन्नश्यमानं बलं च ।
महच्च श्रुत्वा निनदं कौरवाणां

Ms. 2 'पश्यन्' (for 'पद्यन्'). —^d) Ds-5. 3 गताः सवै
(for गतासवो). Ms. 2 निर्दशना नि- (for 'नाक्षि').

47 For the sequence in Ms. 4 and the repetition in Ms. 5, cf. v. l. 46. Ds missing (cf. v. l. 26). —^a) Ks. 4 B Dc1 Dn2 T G1 Ms. 2 यानाद् (for वाहाद्). —^b) G2 Ms (first time) अंतर्मदः; Ms. 4. 5 (second time) वैकर्तनः (for अन्तर्मनाः). D4 दंतासनासु कुरुषु पांडवेषु (sic); Ds तस्यो कर्णो भूमिमासाद्य वीरः. —^d) Ś1 K1. 2 D1 अयुधच्छ (for असुह्यच्छ). Ś2 नैवासुह्यच्छित्त-यंतोत्कालः; G1 Ms-4. 5 (second time) नैवासुह्यन्सुत-पुत्रोत्पमर्षी.

48 Ds missing (cf. v. l. 26). —^a) Dn2 D2. 4. 7. 8 कौरवाः (for कुरवः). —^b) Ds transp. कर्णं and दृष्ट्वा. Ś2 K2 घोररूपं (for 'रूपां'). Ś3 स्वमायं (for च मायाम्). —^d) Ś2 K2 पश्यन्ति; D4. 5. 7. 8 न संति (for नश्यन्ति). K1 धार्तराष्ट्रः.

49 Ds missing (cf. v. l. 26). —^a) D2. 4. 5. 7. 8 करिष्येते (for 'व्यतः'). D1 किंचन; D2. 4. 5 किं च वो; T G2-4 किं च नो (for किं च नो). B1 Dc1 पार्थभीमौ (for भीमपार्थौ). G1 M किं कुर्यातां भीमपार्थौ तवेमौ. —^b) B4 भक्षंतम् (for तपन्तम्). Dn2 एवं; D4 एतं (for एनं). Ś2 (before corr.) कर्णः; K4 B Dc1 Dn2 पापं; Dn1 रक्षं (for रक्षो). T G2-4 राक्षसेन्द्रं (for रक्षो निशीथे). —^c) D2 om. n. Ms. 5 संग्रामो (for 'माद्'). B5 भीम- (for घोर-). D5 रूपान् (for 'रूपाद्'). K1. 3. 4 B1. 5 Dn D2. 5 विमुंचेत् (for विमु-च्येत्). D4 यो नः संग्रामान्घोररूपां विमुंचन्; G1 M 'मान्मोक्ष्यते घोररूपाद्. —^d) B Dc1 सबलान्; D1

lacuna (for समरे). B5 योधयति. Dn D2. 4. 5. 7. 8 T G2-4 स नः पार्थान्यो (D4. 5 स नः पार्थो यो-; Ds स नः पार्थो यो-; G2. 4 स तान्पार्थान्यो) त्यते संयुगेषु; G1 M 'थान्निर्मो योधयुध्यः.

50 For the sequence in Ms. 4 and the repetition in Ms. 5, cf. v. l. 46. Ds missing (cf. v. l. 26). Dn1 om. 50. —^a) Dc1 तस्मादेनं; G1 M त्वं चेमं वै. —^b) B2. 4 जहि शक्त्या वै; B5 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 शक्त्या जहि त्वं; Ds जहि वै शक्त्या; G1 M जह्याः शक्त्या (for जहि शक्त्या). — G1 Ms. 2 om. 50^a. —^c) Ds मज्झैरवाः (for मा कौरवाः). Ms-5 त्रायस्त्रै-नाम्सर्व एवेन्द्रवीर्यान्. —^d) Ks B Dc1 रात्रि (B1 'त्री')-युद्धे; D2. 7 रात्रिमुखे; Ds निशामुखे (for रात्री). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 स योधाः; Ds सुयोधाः; Ms-5 स्वयोधाः (for सयोधाः). T G2-4 रात्रो न (G4 प) श्येरन्कर्ण एते सु (G2 स्व) योधाः.

51 Ds missing (cf. v. l. 26). K4 om. 51. —^a) Dn1 स- (for स). D4. 7. 8 वैरिणा (for रक्षसा). —^b) Ś2 नश्यमानं; B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 त्रा (D1. 3 त्र) त्वं; T Gs. 4 वध्यं (for नश्यं). —^c) B D (except Dc1 D1; Ds missing) T G2-4 महत् (for महच्च). K1. 2 निधनं (for निनदं). —^d) Dn2 हति वर्ष तस्य * धाय कर्णः. — For 51, G1 M subst.:

1239* स तावद्यमानो निशि राक्षसेन
राजन्दृष्ट्वा विदुतं ते बलं च ।
श्रुत्वा महान्तं निनदं कुरूणां
मनो दधे शक्तिमोक्षे महात्मा ।
[(L. 4) Ms-5 दधे (for दधे).]

मतिं दध्रे शक्तिमोक्षाय कर्णः ॥ ५१
 स वै क्रुद्धः सिंह इवात्मर्षी
 नामर्षयत्प्रतिघातं रणे तम् ।
 शक्तिं श्रेष्ठां वैजयन्तीमसह्यां
 समाददे तस्य वधं चिकीर्षन् ॥ ५२
 यासौ राजन्निहिता वर्षपूगा-
 न्वधायाजौ सत्कृता फल्गुनस्य ।
 यां वै प्रादात्सुतपुत्राय शक्रः
 शक्तिं श्रेष्ठां कुण्डलाभ्यां निमाय ॥ ५३
 तां वै शक्तिं लेलिहानां प्रदीप्तां

पाशैर्युक्तामन्तकस्येव रात्रिम् ।
 मृत्योः स्वसारं ज्वलितामिवोल्कां
 वैकर्तनः प्राहिणोद्राक्षसाय ॥ ५४
 तामुत्तमां परकायापहर्त्रीं
 दृष्ट्वा सौतेर्बाहुसंस्थां ज्वलन्तीम् ।
 भीतं रक्षो विप्रदुद्राव राज-
 न्कृत्वात्मानं विन्ध्यपादप्रमाणम् ॥ ५५
 दृष्ट्वा शक्तिं कर्णबाह्वन्तरस्थां
 नेदुर्भूतान्यन्तरिक्षे नरेन्द्र ।
 ववुर्वातास्तुमुलाश्चापि राज-

C. 7. 1570
 B. 7. 179. 54
 K. 7. 180. 56

52 Ds missing (cf. v. 1. 26). — ^a) Ms-s सं-
 (for वै). Ś2 K1.2 इवाभ्य (Ś2 'ति)मर्षी; Dn2 'त्म-
 मर्षी; D2 'त्यमर्षणो; D3 'त्यमर्षान्; T G1-4 M1.2
 'मिनदैन् (for 'त्यमर्षी). — ^b) K3.4 Dc1 Dn D1.4.5.8
 Ms.4 नामर्षयन्; D2 T G1-4 M1.2.5 अ(Ms ह्य)मर्षयन्
 (for नामर्षयत्). T G2-4 प्रतियातं (for 'वातं).
 Ś2 K1.2.4 D1 तत्; Dn2 D2.4.5 [s]सौ; Dr.8 [s]-
 स्य; G1 M1.2 सः (for तम्). — T om. 52^{ad}. G3
 om. 52^a-53^b. — ^c) K1 मुक्तिं; Dr.8 M1.2 शक्ति-
 (for शक्ति). K2 ज्येष्ठां (for श्रेष्ठां). Dn2 D2-4.7.8
 अजय्यां; G2 असंगां (for असह्यां). G4 पुरंदराद्रर्मणादाय
 राजन्. — ^d) Ś K1-s D1.4.5 G2 समादधे; G3 'दत्ते
 (for 'ददे). K4 चिकीर्षयन्; Dn D2.4.5.7.8 Ms-s
 चिकीर्षुः (for 'र्षन्).

53 Ds missing (cf. v. 1. 26). G3 om. 53^{ad} (cf.
 v. 1. 52). — ^a) Dn1 सा याभिराज्ञा; D2.7.8 Ms-s
 या सा राजन्; D4 या सा राज्ञा (for यासौ राजन्).
 B1.2 विहिता (for नि). — ^b) G2 M1.5 (sup. lin.)
 असौ (for आजौ). K3.4 B Dc1 Dn2 D1-s.6 फाल्गु-
 नस्य; Dn1 D4.5.7.8 S (G3 om.; G5 missing) पांड-
 वस्य (for फल्गुनस्य). — ^c) G2 प्रादात् (for श्रेष्ठां).
 B Dc1 Dn1 निनाय; Dn2 निमाय; D3 क्रमेण;
 D4.5 इयाय; Dr.8 विमाय; G2 सहैव (for निमाय).
 — For 53^{ad}, T G3 subst.:

1240* शक्तिं श्रेष्ठां कुण्डलाभ्यां गृहीतां
 पुरंदराद्रर्मणादाय राजन् ।

54 Ds missing (cf. v. 1. 26). — ^a) Dn D2.4.
 5.7.8 घोरां (for शक्ति). — ^b) D4.5 मुक्ताम् (for
 युक्ताम्). Dn D2-5.7.8 जिह्वां; G1 M चार्त्ती (for

रात्रिम्). — After 54^{ab}, Bs reads 56^a for the first
 time repeating it in its proper place. — ^c) Dn2
 ज्वलमानामिवोष्मां; D4.5 ज्वलनामिवोष्मां; G1-4 M प्रज्व-
 लितामिवोष्मां (for ज्वलितामिवोल्कां). Dn1 Dr.8 T उष्मां
 (for उल्कां). — ^d) S (G3 missing) राक्षसस्य (for
 'साय).

55 Ds missing (cf. v. 1. 26). — ^a) K1.8
 कायापहर्त्री; B (except B2) Dc1 Dn2 D2.4 M1.
 2.4 कायापहर्त्री (B1.5 'तीं) (for 'पहर्त्री). — ^b)
 D2 सूत; D3 सौरेर; M1.2 शक्तिं (for सौतेर). T
 G2.3 M3.4.5 (orig.) तपतीं; G4 स्फुरतीं; M5 (sup.
 lin.) पततीं (for ज्वलन्तीम्). — ^c) K4 Ds भीतो
 (for भीतं). Dn D4.5.7.8 संप्रदुद्राव (for विप्रं).
 — After 55^{ab}, Ms reads 56^a-57^b for the first
 time, repeating the same in the proper place.
 — ^d) Ś K1-s D1.8 विन्ध्यशैल; K4 B Dc1 'तुल्य; Dn
 D2.5 'मात्र; D4.7.8 विधिमत्र (for विन्ध्यपाद). Ś2
 K1.2.4 D1 प्रकाशं (for प्रमाणम्).

56 Ds missing (cf. v. 1. 26). Bs reads 56^a for
 the first time after 54^{ab}. — ^a) K1 बाह्वन्तरस्थं
 (for 'तरस्थां). — ^b) Ś1 K1-s भूता (for भूतानि).
 B1 D4.8 अन्तरिक्षे. — ^c) K1 D4 वायुर (sic) (for
 ववुर). K1 तुमुलश्च; Dn1 D4.5.7.8 तुमलाश्च. — Ms
 reads 56^a-57^b for the first time after 55^{ab}. — ^d)
 D3 सनिर्वाताश्च. G2.4 साशनिर् (for चां).

57 For the repetition in Ms, cf. v. 1. 56. Ds
 missing (cf. v. 1. 26). — ^a) Ś K1-s D1 तां सा
 मायां; Dn2 D2.4.5 मायां ह (D2 कृ)त्वा (for सा तां

C. 7. 8170
B 7. 179. 36
K. 7. 180. 56

न्तनिर्घाता चाशनिर्गा जगाम ॥ ५६
सा तां मायां भस्म कृत्वा ज्वलन्ती
मिच्छा गाढं हृदयं राक्षसस्य
ऊर्ध्वं ययौ दीप्यमाना निशायां
नक्षत्राणामन्तराण्याविशन्ती ॥ ५७
युद्धा चित्रैर्विविधैः शस्त्रपूगै-
र्दिव्यैर्वीरो मानुषै राक्षसैश्च ।
नदन्नादान्विविधान्भैरवांश्च
प्राणानिष्टांस्त्याजितः शक्रशक्त्या ॥ ५८
इदं चान्यच्चित्रमाश्चर्यरूपं
चकारासौ कर्म शत्रुक्षयाय ।

मायां). —^δ M4.5 (before corr. as in text) हृदये
(for 'द'). —^α D5 अंतरेण (for अन्तराणि). Dn
D2.4.5.7.8 आविदेह (for 'शन्ती').

58 D5 missing (cf. v. 1. 26). —^α K1.2 (marg.
as in text).⁴ D1 युद्धा चित्रैः; B1.8 D1 युद्धा श-
स्त्रैः; B4 युद्धा वीरो; Dn1 D2.4.5 युद्धोचितैः; Dn2
युद्धा चित्रैः; D3 महच्चित्रैः; T G2-3 युद्धा चित्रैः; Bom.
ed. स निर्भिन्नो (for युद्धा चित्रैः). K4 अस्त्रपूगैः; B1
D1 Dn1 D2 अस्त्रपूगैः; D3 शस्त्रयौगैः; D4.7.8 सोस्त्र-
पूगैः; G2 शस्त्रपूगैः (for 'पूगैः'). —^δ K4 Dn D1.2
नागैः; B4 T वीरैः; D4.5 नादैः (for वीरो). Dn
D4.5.7.8 G1 M transp. मानुषैः and राक्षसैः. —^α
D4.5 नदन्; M8 ननाद (for नदन्). —^α S2 Dn2
G1 प्राणाच्छिष्टांश्च.

59 D5 missing (cf. v. 1. 26). —^α D4 वा (for
च). Dn1 D4.7.8 विक्रमाश्चर्य- (for चित्र). —^δ G2
शत्रुपक्ष- (for कर्म शत्रु). —^α K4 शत्रु- (for शक्ति).
G1.3.4 M निर्भिण्ण- (for 'निर्भिन्न-'). Dn1 D4.5.7.8
G1 M1-4.5 (sup. lin.) चर्मा; D8 नागत्रो; T G2-3 M5
(orig.) चक्षा (for 'चर्मा'). —^α S1.2 (orig.) K1.2
D1 गतो; S2 (marg.) हतो (for बभौ). B3-5 Dn D2.
4.5.7.8 S (G5 missing) शैलमेघ-; D3 मेरुशैल- (for
मेघशैल-).

60 D5 missing (cf. v. 1. 26). —^α D4 तेन
(for ततो). B (except B4) D5 ततोतरीक्षाद्. M1.2
अपतद्वा (for 'तद्'). —^δ T G2.3 [s] पि वि; G1
M [s] ति वि- (for भुवि). T G2-3 काय- (for 'देह-').

तस्मिन्काले शक्तिनिर्भिन्नमर्मा
बभौ राजन्मेषशैलप्रकाशः ॥ ५९
ततोऽन्तरिक्षादपतद्गतासुः
स राक्षसेन्द्रो भुवि भिन्नदेहः ।
अवाक्शिराः स्तब्धगात्रो विजिह्वो
घटोत्कचो महदास्थाय रूपम् ॥ ६०
स तद्रूपं भैरवं भीमकर्मा
भीमं कृत्वा भैमसेनिः पपात ।
हतोऽप्येवं तव सैन्येकदेश-
मपोथयत्कौरवान्भीषयाणः ॥ ६१
ततो मिश्राः प्राणदन्तिं सहनादै-

D2.4.5.7.8 स (D4 om.) राक्षसो भुवि निर्भिन्नदेहः. —^α
Dn1 अवाक्शिरास्त्वक्प्रविकीर्णगात्रो; Dn2 अवाक्शिरास्त्व-
स विकीर्णगात्रो; D4.5.7.8 अवाक्शिरा (D4 'स्थि') रास्त्व
विकीर्णगात्रो.

61 D5 missing (cf. v. 1. 26). —^α D1 om. स.
G4 तद्रूपं वै (for स तद्रूपं). —^α G3.4 सैन्येऽवनीकम्
(for 'कदेशम्'). — K4 om. 61^d-62°. —^α S K1-8
D1.8 भीषयन्सः (for 'याणः'). B D1 Dn D2.4.5.7.8
अ (Dn D4.7.8 व्य-; D4 व्या) पोथयत्स्वेन देहेन राजन्.
— After 61, Dn D2-5.7.8 ins.;

1241* पतद्रक्षः स्वेन कायेन तूर्ण-
मतिप्रमाणेन विवर्धता च ।
प्रियं कुर्वन्पाण्डवानां गतासु-
रक्षौर्हिणीं तव तूर्णं जघान ।

[(L. 1) Dn2 पतद् (for पतद्). — (L. 2) D4
विवर्धता (for वि). — (L. 3) D4 गतासुर् (for 'दुर्').]

62 D5 missing (cf. v. 1. 26). K4 om. 62^{ab}
(cf. v. 1. 61). —^α D4 कृतो (for ततो). D2.7.8
मिश्रान्; G1 M3-5 मित्राः; G2 विमिश्राः (for मिश्राः).
G1 भीम- (for सिंह-). S K1-3 D1.3 नादाः; Dn1 D4
नादैः; D7.8 नादाश्च (for 'नादैः'). —^δ S K1-3 D1
भेरीशंखा (K1 'संश्रा'; D1 'संखा'); Dn2 शंखा भेरी
(by transp.). S K1 मुरुजाश्च; T G2-3 M3-5 मुरवाश्च
(for 'जाश्च'). T G2-3 हि (for च). Dn1 D4.5.7.8
शंखाश्च (D5 'स्व-; D7.8 'दि') नादैरानकैः सैनिकाश्च. —^α

येर्यः शङ्खा मुरजाश्चानकाश्च ।
दग्धां मायां निहतं राक्षसं च
दृष्ट्वा हृष्टाः प्राणदन्कौरवेयाः ॥ ६२
ततः कर्णः कुरुभिः पूज्यमानो

यथा शक्रो वृत्रवधे मरुद्भिः ।
अन्वारूढस्तव पुत्रं रथस्थं
हृष्टश्चापि प्राविशत्स्वं स सैन्यम् ॥ ६३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ समाप्तं घटोत्कचवधपर्वे ॥

१५५

संजय उवाच ।

हैडिम्बं निहतं दृष्ट्वा विकीर्णमिव पर्वतम् ।

पाण्डवा दीनमनसः सर्वे वाष्पाकुलेक्षणाः ॥ १
वासुदेवस्तु हर्षेण महतामिपरिभुतः ।

C. 7. 2179
B. 7. 180. 2
K. 7. 121. 10

T G₂₋₄ राक्षसेन्द्रं (for 'सं च'). — ^a) K₁ हृष्टः. ¹ S
K_{1.2} D_{1.3} प्राद्वन्; D_{2.4.5.7.8} प्रा(D₁ प्र)हसन् (for
प्राणदन्). K₁ कौरवीयः; D₁ 'वेयां.

63 D₆ missing (cf. v. l. 26). — ^a) K₁ उरुभिः
(sic); D_n D_{2.4.5.7.8} बहूभिः (for कुरुभिः). — ^b)
M₃₋₅ transp. यथा and शक्रो. — ^c) K₈ अन्वानृणं (for
'रूढम्'). D_n D_{2-5.7.8} पुत्रस्य यानं (for पुत्रे रथस्थं).
— ^d) D_{4.5} वृषश् (for हृष्टश्). T G₂₋₄ चासौ (for
चापि). ¹ S₁ K₂ स्वस्वः; ² S₂ K₁ स स्वः; K_{3.4} D_n D₁.
2.1.8 तस्वः; B₁ D₃ वै स्वः; D₁ तस्य; D₅ तत्र (for
स्वं स).

Colophon: K₅ D₆ G₅ missing. — *Sub-parvan*:
All MSS. (K₅ D₆ G₅ missing) घटोत्कचवध. ¹ S K₁₋₃
B₁ M घटोत्कचवधसमाप्तः. — *Day of Droṇa's General-*
ship: G₅ चतुर्थेहि. — *Adhy. name*: ¹ S₁ K (K₅ miss-
ing) B_{1.2.3} D (D₆ missing) T G₁₋₃ M_{1.2} रात्रियुद्धे;
Bom. ed. रात्रियुद्धे घटोत्कचवधः. — *Adhy. no.*
(figures, words or both): B₈ G₁ M_{1.2} 173; D_{n1}
D₁ 180; D₈ 74; T G₂₋₄ 174; M₃₋₅ 172.
— *Sloka no.*: D₁ 63; D_{n1} 47.

155

 This adhy. is missing in K₅ G₅ (cf. v. l.
7. 125. 14; 137. 9).

D₈ missing up to 13as (cf. v. l. 7. 154. 26).
Before the ref., T G₁₋₃ M_{1.2} ins.:

1242*

धृतराष्ट्रः ।

तस्मिन्हते महामाये महातेजसि राक्षसे ।
अमर्षिताः पाण्डवेयाः किमकुर्वन्महारणे ।
मर्दिताश्च भृशं युद्धे किमकुर्वन् संजय ।
ये च तेऽभ्यद्रवन्द्रोणं व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
सृज्याः सह पाञ्चालैस्तेऽकुर्वन्महारणे । [5]
सौमदत्तेर्वैधाद्रोणमायत्तं सैन्यवत्स्य च ।
अमर्षाजीवितं त्यक्त्वा गाढमानं वरुथिनीम् ।
वृष्भमाणमिव व्याघ्रं व्यात्ताननमिवान्तकम् ।
कथं प्रत्युद्युद्रोणमजयं कुरुसृज्याः ।
आचार्यं ये च रक्षन्ति दुर्योधनपुरोगमाः । [10]
द्रौणिर्गणकृपास्तात ते ह्यकुर्वन्किमाहवे ।
भारद्वाजं जिघासन्तौ सव्यसाचिवकोदरौ ।
आलंतां मामकान्युद्धे कथं संजय शंस मे ।
सिन्धुराजवधेनेमे घटोत्कचवधेन ते ।
अमर्षिताश्च संकुब्धा रणे चक्रुः कथं युधि । [15]

[(L. 2) G₅ पाण्डुयुताः (for पाण्डवेयाः). G₁ M_{1.2}
किमकुर्वन् संजय (for the post. half). — (L. 3) G₅ 4
अकुर्वन्. G₁ M_{1.2} किमकुर्वन्महारणे (for the post. half).
— (L. 4) G₁ ये चान्येस्य द्रवन्द्रोणं (for the prior half).
G₅ 4 व्यूढानीकं (for 'नीकाः'). — (L. 5) G₁ M_{1.2}
किमकुर्वन्महारणे (for the post. half). — (L. 6) G₁
M_{1.2} सौमदत्तः; G₂ सौमदत्तेर; G₃ 4 सौमदत्ति- (for
'दत्तेर'). G₁ 2 M_{1.2} आयत्तं (for 'त्त'). — (L. 7) G₁
M_{1.2} लज्ज (for लक्त्वा). — (L. 10) G₁ M_{1.2} के
(for ये). — (L. 11) G₁ M_{1.2} द्रौणिः कृपश्च कर्णश्च तात

C. 7. 8197
B. 7. 180. 2
K. 7. 181. 10

ननाद सिंहवन्नादं व्यथयन्निव भारत ।
विनद्य च महानादं पर्यष्वजत फल्गुनम् ॥ २
स विनद्य महानादमभीशून्संनियम्य च ।
ननर्त हर्षसंवीतो वातोद्धत इव द्रुमः ॥ ३
ततो विनिर्भ्राम्य पुनः पार्थमास्फोद्य चासकृत्
रथोपस्थगतो भीमं प्राणदत्पुनरच्युतः ॥ ४
प्रहृष्टमनसं ज्ञात्वा वासुदेवं महाबलम् ।

तेषु किमाहवे. — (L. 12) G₁ M_{1.2} जिघृक्षतौ (for जिघा-
सन्तौ). — (L. 15) G₁ M_{1.2} तु (for च). G₁ M_{1.2}
निदिः (for युधिः).]

1 ^a) K_{1.2} D₁ हैडिंबि; K₄ D₂ हैडिंबि; D_n D₄.
5. 7. 8 हैडिंबं (for हैडिम्बं). — ^b) Ś₁ K₂ B Dc₁ Dn₁
D₄. 5. 7. 8 विशीर्णम् (for विकी). — ^c) K₂ B Dc₁
Dn D₂. 4. 5. 7. 8 बभूवुः पांडवाः सर्वे. — ^d) K₂ B Dc₁
Dn शोकः (for सर्वे). D₂ शोकपर्याकुलेक्षणाः; D₄.
5. 7. 8 शोकबाष्पसमाकुलाः.

2 D₈ missing (cf. v. l. 1). — ^b) G₁ M समभि-
(for [अ]भिपरि-). — ^c) K₄ Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 सिंह-
नादेन; B Dc₁ Dn₁ नादं वै (for 'वन्नादं'). — B₁. 3. 4
Dc₁ Dn₁ om. (hapl.) 2^{ae}. — ^d) B₂ न्यययन्; D₄
घोत *न्; T G₂ व्यथयन् (for व्यथ). Ś₂ K₁. 2. 4
B₅ भारतान्; B₂ तः; Dn₂ D₂. 4. 5. 7. 8 पांडवान् (for
भारत). — After 2^{abod}, S (G₅ missing) ins.:

1243* हतं घटोत्कचं ज्ञात्वा वासुदेवः प्रतापवान् ।

— ^a) B₂. 5 विनक्ष्य च; G₁ M_{1.2} 'द्यतः; G₂. 4 'द्य सु-
(for 'द्य च). — K₂ om. (hapl.) 2^c-3^a. D₇ om.
2^c-3^b. — ^c) Ś₁ K₂ B₅ D₂ पर्यस्वजतः; K₄ Dn₂ G₁
परिष्वजतः; B₂ D₁. 4. 5. 8 M₂₋₅ परिष्वज्य च; G₂ पर्य-
पृच्छत (for 'ष्वजत). Ś₁ फल्गुनं; K₂. 4 B Dc₁ Dn₁
D₁. 3. 8 फल्गुनं; Dn₂ D₂ पांडवं; D₄. 5 पांडवान् (for
फल्गुनम्).

3 D₈ missing (cf. v. l. 1). K₂ om. 3^{ae}; D₇
om. 3^{ab} (for both, cf. v. l. 2). D₈ om. 3^{ab}. — ^a)
Ś₁ K₃ महानादान्. D₄. 5 सविद्युतः (D₅ 'त') महानादं.
— ^b) Some MSS. अभीष्टुन्. D₄ भीषयन्स नियम्य च.
— ^c) D₄ प्रभूत- (for ननर्त).

4 D₈ missing (cf. v. l. 1). — ^a) D₇ om. ततो.
B₁-2. 5 Dc₁ Dn₁ विनिर्भ्राम्य; Dn₂ D₂. 4. 5. 7 परिष्वज्य;
T G₂-4 विनद्य च (for विनिर्भ्राम्य). D₈ परिष्वज्य पुनः

अब्रवीदर्जुनो राजन्नातिहृष्टमना इव ॥ ५
अतिहर्षोऽयमस्थाने तवाद्य मधुसूदन ।
शोकस्थाने परे प्राप्ते हैडिम्बस्य वधेन वै ॥ ६
विमुखानि च सैन्यानि हतं दृष्ट्वा घटोत्कचम् ।
वयं च भृशमाविश्रा हैडिम्बस्य निपातनात् ॥ ७
नैतत्कारणमल्पं हि भविष्यति जनार्दन ।
तद्य शंस मे पृष्टः सत्यं सत्यवतां वर ॥ ८

पार्थ; G₁ M_{1.2} ततो वि (G₁ 'तोपि') आतमनसं; M₂₋₅
ततो विनद्य सुमद्वत्. — ^b) B₁ पार्थम् (for पार्थम्). T
G₁-4 M_{1.2} आस्फोद्य (for आस्फोद्य). D₈ आस्फोद्य
च तथासकृत्. — ^c) K₄ B Dc₁ Dn D₂ S (G₅
missing) श्री (G₂ श्री) मान् (for भीमं). — ^d) D₁. 4
G₁ प्राणदन्. D₇. 8 उच्यतः (sic) (for अच्युतः).

5 D₈ missing (cf. v. l. 1). — ^b) B (except
B₄) Dc₁ महाबलः (for 'बलम्). — For 5^{ab}, Dn₂
D₂. 4. 5. 7. 8 subst.:

1244* प्रहर्षं तस्य तं ज्ञात्वा केशवस्य धनंजयः ।

अर्जुनोऽप्यब्रवीद्वाजन्.

[(L. 1) D₂ गत्वा (for ज्ञात्वा). — (L. 2) Dn₂ [S]य
(for सपि). D₅ वाक्यं (for राजन्).]

— ^a) D₄ अति- (for नाति-).

6 D₈ missing (cf. v. l. 1). — ^a) B₅ अभि- (for
अति-). — ^b) Dn₂ om. from तवाद्य up to हैडिम्बस्य
(in 7^a). — ^c) Ś₁ K₁₋₃ D₁. 8 परि-; K₄ B Dc₁ Dn₁
तु सं- (for परे). — ^d) Dc₁ Dn₁ D₄. 5. 7. 8 हैडिंबस्य;
D₂ सैधवस्य. D₂. 4. 5. 7. 8 तु (for वै).

7 D₈ missing (cf. v. l. 1). Dn₂ om. up to
हैडिम्बस्य (cf. v. l. 6). — ^a) B₁. 2. 4 Dc₁ Dn₁ [ह]ह;
B₂ ह; B₅ G₁ M हि; D₂. 4. 7. 8 तु (for च). — ^c)
K₄ B Dc₁ Dn₁ D₂. 4. 5. 7. 8 उद्विग्ना (for आविग्ना). S
(G₅ missing) वयं च भृशसंविश्रा. — ^d) Dn₁ D₂. 4. 5.
7. 8 हैडिंबस्य; Bom. ed. हैडिंबेस्तु (for 'बस्य).

8 D₈ missing (cf. v. l. 1). — ^a) S (G₅ missing)
वै (for हि). — ^b) D₄ त्वमद्य मधुसूदन. — ^c) D₅
यद् (for तद्). D₈ अस्य (for अद्य). K₁ शंससे;
D₂ संयमे (for शंस मे). Ś₁ K₁₋₃ D₁ सत्यं; G₂ दृष्टः;
M_{1.2} प्रहृष्टः; M₂₋₅ वीर (for पृष्टः). — ^d) D₅. 8 सत्य-

यद्येतन्न रहस्यं ते वक्तुमर्हस्यरिदम् ।
धैर्यस्य वैकृतं ब्रूहि त्वमद्य मधुसूदन ॥ ९
समुद्रस्येव संक्षोभो मेरोरिव विसर्पणम् ।
तथैतल्लाघवं मन्ये तव कर्म जनार्दन ॥ १०
वासुदेव उवाच ।

अतिहर्षमिमं प्राप्तं शृणु मे त्वं धनंजय ।
अतीव मनसः सद्यः प्रसादकरमुत्तमम् ॥ ११
शक्तिं घटोत्कचेनेमां व्यसयित्वा महाद्युते ।
कर्णं निहतमेवाजौ विद्धि सद्यो धनंजय ॥ १२
शक्तिहस्तं पुनः कर्णं को लोकेऽस्ति पुमानिह ।

य एनमभितस्तिष्ठेत्कार्त्तिकेयमिवाहवे ॥ १३
दिष्ट्यापनीतकवचो दिष्ट्यापहतकुण्डलः ।
दिष्ट्या च व्यसिता शक्तिरमोघास्य घटोत्कचे ॥ १४
यदि हि स्यात्सकवचस्तथैव च सकुण्डलः ।
सामरानपि लोकांस्त्रीनेकः कर्णो जयेद्वली ॥ १५
वासवो वा कुबेरो वा वरुणो वा जलेश्वरः ।
यमो वा नोत्सहेत्कर्णं रणे प्रतिसमासितम् ॥ १६
गाण्डीवमायम्य भवांश्चक्रं बाहं सुदर्शनम् ।
न शक्तौ खो रणे जेतुं तथायुक्तं नरर्षभम् ॥ १७
त्वद्वितीयं तु शक्रेण मायया हतकुण्डलः ।

C. 7. 2 2196
B. 7. 180. 13
K. 7. 181. 27

विदां; T G₁₋₄ 'भृतां' (for 'वतां'). M_{1.2} वरं (for वा). § K₁₋₈ D_{1.8} घृष्टः (D₈ सत्यं) सत्यपराक्रम.

9 D₈ missing (cf. v. l. 1). —^a D_{4.5} तदेतन्; D_{7.8} T G_{3.4} यदे' (for यद्ये). T G_{1.3.4} M चेद्; G₂ च (for ते). — After 9^{ab}, G₁ M_{1.2} ins.:

1245* व्यसनस्य सति स्थाने न प्रहृष्यन्ति मानवाः ।
हर्षस्य सत्यपि स्थाने नोल्लवर्णं यान्ति पण्डिताः ।
[(L. 2) G₁ अहर्षस्य (for हर्षस्य).]

—^a D₂ धर्मस्य (for धैर्यस्य). K₂ G₁ वैकृतिः; D_{3.5} विकृतं; T G_{3.4} M₃₋₅ विकृतिं (for वैकृतं). —^d T G_{3.4} किम् (for त्वम्).

10 D₈ missing (cf. v. l. 1). —^a §₂ K₃ G₂ संक्षोभं; B D₁ D₂ संक्षोभं; T G_{1.3.4} M विशोभं (M₃₋₅ भो) (for संक्षोभो). —^b B₈ प्रः; G₂ हि (for वि). —^c D₂ तथैव; D₅ तवैतलः; T G₂₋₄ तदेतलः (for तथैव). § K₁₋₃ तथैतदपि संदेहः; K₄ B D₁ D₂ D_{1.8} तथैतदद्य (K₄ D_{1.8} 'पि' मन्येह; D₄ तवैतल्लाघवं सैन्ये. —^d S (G₅ missing) तव देवकिनन्दन.

11 D₈ missing (cf. v. l. 1). D₄ om. (hapl.)
11. D_{8.5} G₄ M₃₋₅ कृष्णः; G₂ भगवान् (for वासुदेव). —^a K_{1.2} M₈ हृद् (for हर्म). —^b T G₂₋₄ [S]त्र (for त्वं). —^c D₈ मे मनः (for मनसः). —^d G₈ प्रकाश- (for प्रसाद-).

12 D₈ missing (cf. v. l. 1). K₈ D₂ om. 12;
D₁ reads it on marg. —^a D₁ शक्तिर्वटोत्कचे सैषा;
D_{4.5.7.8} शक्तिं घटोत्कचे मोघां; T G_{1.3.4} M शक्तिं
घटोत्कचे चेमां; G₂ 'इकं' चेयं. —^b D₅ मोचयित्वा;

T G_{3.4} वच' (for व्यंस'). K_{1.2} व्यंसयित्वा महामुधे;
D₁ व्यंसयित्वा मुधे गता; G₂ व्यंसिता च महाद्युते.
—^d §₁ K_{1.2} B₈ D₁ सत्यं; §₂ मध्ये (for सद्यो).

13 D₈ missing up to 13^{ab} (cf. v. l. 1). —^b
B_{2.4.5} D₂ न (for को). K₂ B₈ लोको (for लोके).
— D₈ reads 13^{ab} twice. —^c D_{7.8} मतिमांसः; G₁
अग्रतस् (for अभि'). D_{4.5} (first time) क पुनं मति-
मांस्तिष्ठत्. —^d K₂ D₁ अपरं (for आहवे). D₅ (first
time) संग्रामे लोमहर्षणे.

14 D₈ om. 14^{ab}. —^a D₄ दिष्ट्या (for दिष्ट्या).
§₂ अपकृतः; G₈ 'हत- (for 'नीत-). —^b K₄ कुतलं
(for कुण्डलः). — K₄ D₁ om. (hapl.) 14^c-15^b. —^c
B₈₋₅ D₁ D₂ D_{2.5.8} सा (for च). §₂ G₂ च व्यंसिता;
D₂ T विध्वं; D₄ वल्लिसिता (sic) (for च व्यं').
—^d § K₁₋₃ च; D_{2.8} [अ]द्य; D₅ सा (for
[अ]स्य).

15 K₄ D₁ om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). —^a D₄
lacuna for यदि. D_{4.5} T G_{1.2} ह; D₈ च (for हि).
—^b B (except B₁) D₂ D₂ स्यात् (for च). —^c
§ K_{1.2} D_{1.8} सासुरान् (for साम'). —^d T G_{1.2} M
एष (for एकः); K₄ रणे; B_{2.8} D₁ D₂ वशी
(for बली).

16 ^a D₄ om. वा. M₃₋₅ धनैशो (for कुबेरो).

17 ^a K₁ D₄ आयस्य; K_{3.4} B D₁ D₂ D₈
उद्यम्य; D₈ आपद्य; D_{7.8} वायस्य; T G₂₋₄ आदाय
(for आयस्य). —^b §₂ K_{1.2.4} B D₁ D₂ D_{1-3.5}
T G₂ च (for वा). —^c D_{4.5} शक्ताश्च; D₅ शक्तौ

C. 7. 8195
B. 7. 180. 18
K. 7. 181. 27

विहीनकवचश्चायं कृतः परपुरंजयः ॥ १८
उत्कृत्य कवचं यस्मात्कुण्डले विमले च ते ।
प्रादाच्छक्राय कर्णो वै तेन वैकर्तनः स्मृतः ॥ १९
आशीविष इव क्रुद्धः स्तम्भितो मन्त्रतेजसा ।
तथाद्य भाति कर्णो मे शान्तज्वाल इवानलः ॥ २०
यदा प्रभृति कर्णाय शक्तिर्दत्ता महात्मना ।
वासवेन महाबाहो प्राप्ता यासौ घटोत्कचे ॥ २१
कुण्डलाभ्यां निमायाथ दिव्येन कवचेन च ।
तां प्राप्यामन्यत वृषा सततं त्वां हतं रणे ॥ २२

हि; D_{7.8} शक्रवो; T G_{1.3.4} M_{1.2} शक्तौ स्म; G₂ शक्ता स्मो; M₃ शक्तौ स्मो (for शक्तौ स्मो). —^d) S K₁ D₈ तथा युक्तं; D₁ यथायुक्तं; D_{5.8} तयामुक्तं; S (G₅ missing) तयामुक्तं (for 'युक्तं'). S₁ D₂ D_{4.7} नरर्षभ.

18 ^a) D₃₋₈ S (G₅ missing) हि (for तु). —^b) D_{4.7.8} गतः; D₅ हतः (for हतः). K₄ B D₁ D₂ मायापहतकुण्डलः. —^c) S₁ K_{1.2} D₁ विशीर्णः; D_{4.5.7.8} विनीतः (for विहीनः). —^d) D₁ G₁ M₂ 'पुरंजय'.

19 ^{ab}) S₁ K₁₋₈ उत्सृज्य; D₃ उत्कृत्य (for उत्कृत्य). G₂ transp. कवचं and कुण्डले. D₂ कायात्; D_{4.5} यस्य (for यस्मात्). S₂ K_{1.2.4} D₁ विमले कुण्डले च (K₄ D₁ 'लेपि' ते; D₂ कर्णाभ्यां कुण्डले च ते. —^c) D_{4.5} पश्चात् (for प्रादात्). M₅ शक्रेण (for शक्राय). K₂ D_{1.6} S (G₅ missing) transp. कर्णो and वै. —^d) B (except B₄) D₂ D_{3.4.5.7} S (G₅ missing) तस्माद्; D₈ कर्णो (for तेन).

20 ^b) S₂ K₁ स्तम्भितो; B D₁ D₂ जंभितो (for स्तम्भितो). —^c) G₁ M_{1.2} तद्यथा (for तथाय). D₃ ह्याभाति (for [अ]भाति). K₈ शक्रो मे; D_{4.5.7.8} मे कर्णः (by transp.); D₈ कर्णो वै. D₂ तदा प्रभृत्यर्थं कर्णः. —^d) D₁ D₂ [अ]र्णवः (for [अ]नलः).

21 ^b) S₂ transp. शक्तिर् and दत्ता. —^c) D₂ प्रमायासौ; D₃ प्रासा याद्य; D₅ प्रासा या सा; S (G₅ missing) या सा प्रासा (for प्रासा यासौ). B D₁ D₂ D_{4.5.7.8} घटोत्कचं.

22 ^a) S₁ निमायाथो; B_{1.2.4} निमायाथ; D₂ D_{4.5} उपालब्धा; D₈ विहीनोथ; D_{7.8} विनिमयाद् (for निमायाथ). —^b) D₃ ह (for च). —^c) N

एवं गतेऽपि शक्योऽयं हन्तुं नान्येन केनचित् ।
ऋते त्वा पुरुषव्याघ्र शपे सत्येन चानघ ॥ २३
ब्रह्मण्यः सत्यवादी च तपस्वी नियतव्रतः ।
रिपुष्वपि दयावांश्च तस्मात्कर्णो वृषा स्मृतः ॥ २४
युद्धशौण्डो महाबाहुर्नित्योद्यतशरासनः ।
केसरीव वने मर्दन्मत्तमातङ्गयूथपान् ।
विमदात्रथशार्दूलान्कुरुते रणमूर्धनि ॥ २५
मध्यंगत इवादित्यो यो न शक्यो निरीक्षितम् ।
पुरुषव्याघ्र योधमुख्यैर्महात्मभिः ।

(K₅ missing) वृषः (D₅ मृषा) (for वृषा). —^d) S₂ K_{1.2} D₄ G₁ M₁₋₄ त्वा (for त्वां). B_{1.3} D₁ D₂ transp. हतं and रणे.

23 ^a) K₄ B₃₋₅ D₂ D₃ T G₁₋₄ M_{1.2} गतो (for गते). D₈ हि; G₂ न (for सपि). D_{2.4.5} संयोक्तुं (for शक्योऽयं). —^b) D₄ हन्तुं (for हन्तुं). —^c) S₁ K_{1.2} D₁ स्वदत्ते; K_{2.4} B D₁ D₂ D₃₋₈ T G₂₋₄ ऋते त्वां. —^d) D₄ सत्येन (for सत्येन). D_{2.4.5.7.8} तेनच; S (G₅ missing) ते प्रभो (for चानघ).

24 ^b) D₂ तेजस्वी (for तपस्वी). D_{2.4.5.7.8} शंसितः (for नियतः). —^c) D₃ सुपुण्यकृद् (for रिपुष्वपि). S (G₅ missing) कृपां चक्रे (for दयावांश्च). —^d) S K (K₅ missing) B D₁ D₂ D₃₋₈ वृषः; D₄ मृषः.

25 ^a) S₂ युधि; K_{1.4} निलः; D₄ युद्धे (for युद्ध-). K₁ -शौडैर् (for -शौण्डो). D₃ महाबाहो (for 'बाहुर्'). —^b) S₁ नित्योद्य (S₁ 'दि'तः; D_{2.7.8} नित्यो युक्तः; D₅ नित्योद्युक्तः; T G₂₋₄ 'द्यत' (for 'द्यत-'). D_{2.4.5.7.8} श (D_{4.5} -श्वा) रासनी. —^c) B केशरी. D₄ च (for [ह]व). D₁ D₂ D_{4.5} रणे (for वने). S₁ मंदन् (sio); K₁ मंदः; K₄ B D₁ D₂ D_{3.6} नर्दन्; D₈ G₈ मृदन्; D_{7.8} मत्तो (for मर्दन्). —^d) B D_{4.5.7.8} G₂ M₃₋₅ मत्तान् (for मत्त-). D₂ D₃ मार्तग इव यूथपान्. —^e) S₁ विमलान्; S₁ (marg.)₂ K_{1.2} D₁ विमुखान्; T G₂₋₄ विमर्दन्; M₃₋₅ विरथान् (for विमदान्). D_{4.5} विमर्दन्नय (D₅ 'न्न' शार्दूलः. —^f) T G_{3.4} राजते (for कुरुते).

26 ^a) D₂ मध्यंदिन (for 'गत'). —^b) T G_{3.4} न स (for यो न). B₁₋₃ D₁ D₂ T G₂₋₄ M₃₋₅ उदीक्षितुं; B₄ ह्यदी; D₈ [s]मिन् (for निरी);

शरजालसहस्रांशुः शरदीव दिवाकरः ॥ २६
 तपान्ते तोयदो यद्वच्छरधाराः क्षरत्यसौ ।
 दिव्यास्त्रजलदः कर्णः पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
 सोऽद्य मानुषतां प्राप्नो विमुक्तः शक्रदत्तया ॥ २७
 एको हि योगोऽस्य भवेद्रथाय
 छिद्रे ह्येनं स्वप्रमत्तः प्रमत्तम् ।
 कृच्छ्रप्राप्तं रथचक्रे निमशे

हन्याः पूर्वं त्वं तु संज्ञां विचार्य ॥ २८
 जरासंधश्चेदिराजो महात्मा
 महाबलश्चैकलव्यो निषादः ।
 एकैकशो निहताः सर्व एव
 योगैस्तेस्तैस्त्वद्वितीयं मयैव ॥ २९
 अथापरे निहता राक्षसेन्द्रा
 हिडिम्बकिर्मीरवकप्रधानाः ।

C. 7. 8211
 B. 7. 160. 33
 K. 7. 161. 43

G₁ M_{1.2} न शक्यो ह्य (G₁ 'क्योस्य') भिवीक्षितुं. — °) B₁ D₁ D_{2.3} G₂ व्याघ्रैर् (for 'व्याघ्र'). — °) G₁ M योष- (for 'योष-'). — °) M₃₋₅ जालान् (for 'जाल-'). — °) D_{2.4.5.7.8} उद्यन्वै (D₂ 'दितो'; D₄ 'द्यानैर्') भास्करो यथा.

27 °) D_n D_{2.4.5.7.8} G₁ जलदो (for 'तोयदो'). T G₂₋₄ M₃₋₅ तपान्ते सर्वतोधारः. — °) K₄ B D₁ D_n D_{2.3} क्षरन्मुहुः (for 'त्यसौ'). D_{2.4.5.7.8} जलधाराः सह-स्रशः; S (G₅ missing) क्ष (G₁ M कि) रन्शरशतान्वहून्. — After 27^{ad}, B D₁ D_n S (G₅ missing) ins.:

1246* त्रिदशैरपि चास्त्रजिः शरवर्षं समन्ततः ।

[S (G₅ missing) नेता नेतृ (G₂ 'तासौ त्रि) भिरस्त्रजिः (for the prior half). D_{n3} शरवर्षे (for 'वर्षे'). G_{1.2} M विवर्षता (for 'समन्ततः'). T G_{3.4} शरवर्षाणि वर्षतां (for the post. half).]

— B D₁ D_n cont.: D₅ ins. after 27^{ad}:

1247* अशक्यस्तदयं जेतुं स्ववाङ्मिमांसशोणितम् ।
 कवचेन विहीनश्च कुण्डलाभ्यां च पाण्डव ।

[(L. 1) B (except B₂) तद्रथो; D₁ D_{n1} स रथो (for 'तदयं').]

— On the other hand, D_{2.4} ins. after 27^{ad}:

1248* तेनादित्यं निरुध्येद्यः शरवर्षैश्च वृष्टिमान् ।

[D₄ तेनानित्यं निरोधाद्यः (for the prior half).]

while D_{7.8} ins. after 27^{ad}:

1249* तपोयुक्तोऽभवत्पूर्वं दिव्यरूपः प्रतापवान् ।

[D₈ यथा युक्तो (for 'तपोयुक्तो').]

— °) S₂ K₂ सद्यो (for 'सोऽद्य'). — °) S₁ K_{1.2} D₁ विमुक्तः (for 'विमुक्तः').

28 °) T G₂₋₄ M₄ तु (for 'हि'). B₄ D₁ D_{n1}

एकोस्य योगो हि (D₁ 'गोस्य'); G₁ M_{1.2} एकोस्य योगस्तु; M_{2.5} एकस्तयोरस्य (for 'एको हि योगोऽस्य'). D_{n2} स; G₂ तु (for 'स्य'). — °) B₁ छिद्रो (for 'छिद्रे'). B₁ ह्यल; D_{2.4.5.7.8} कृते (for 'ह्येनं'). S B_{1.3} सुप्रमत्तः; D₃ G₂ ह्य; D₅₋₈ त्वं (for 'स्व'). D_{4.5} [s] प्रमत्तं (for 'प्र'). B₅ corrupt. — °) K₂₋₄ B_{4.5} D_{2.5} T G_{1.2} M कृच्छ्रं; D₂ कृच्छ्रं (for 'कृच्छ्र-'). D_{n1} संप्राप्तं (for 'प्राप्तं रथ-'). K_{3.4} G₂ वि-; G₄ lacuna (for 'नि-'). — °) D₂ त्वैनं; D_{4.5.7.8} चैनं (for 'पूर्वं'). T G₃ च शक्तिः; G₂ च संज्ञां; G₄ च सकं (for 'तु संज्ञां'). D₃ विधाय; D₄ विचार्य; T G_{2.3} निवार्य; G₄ हि दृष्ट्वा (for 'विचार्य'). — After 28, K₂ (marg.) B D₁ D_n D₅ ins.:

1250* न ह्युद्यतांश्च युधि हन्यादजय्य-

मप्येकवीरो बलभित्सवज्रः ।

[(L. 1) D₅ जह्याद् (for 'हन्याद्').]

29 °) K₄ B D₁ D_n D_{2.4.5.7.8} S (G₅ missing) महाबाहुर् (for 'बलश्च'). D_{4.5} एकलव्यो (for 'चैक'). D_{2.4.5} T G₂₋₄ M₃₋₅ नरेंद्रः (D₂ 'द्रं'; G_{2.4} M_{3.5} 'द्र') (for 'निषादः'). — °) K_{3.4} B (except B₄) D₁ D_n D_{2.4.5.7.8} एते (for 'एव'). — °) S₁ K₁ D₁ योगै-स्त्वेते; B₄ तैस्तैर्योगैस् (by transp.). D₁ G₄ om. the second तै. D_{7.8} हितार्थे (for 'र्थ-'). D_{2.4.5} नरेंद्राः; D₅ मया वै (for 'मयैव').

30 °) S₂ K (K₅ missing) D_{1.3.6} G_{1.3} M_{1.2} तथा (for 'अथ'). — °) K₁ हिडिंबि; K₄ D₁₋₇ हिडंब-; D_{n1} D₈ हिडंबि; D₂ हिडंब्य-; D₄ हिडंबी- (for 'हिडिम्ब-'). S K₁₋₃ किमीर-; B₂ D₁ किमीर-; D₃ कमीर-; D₄ किमीर-; D₇ कमीर-; T G₂ किमीर-; G₁ M_{1.2} कुमीर- (for 'किमीर-'). — °) D_{4.5.7.8} सर्व- (for 'पर-'). K_{1.2} सैन्यावमदी (sic); K₄ वमदी; D_{2.4.5.7.8} S (G₅ missing) सैन्यप्रमाथी; Bom. ed. चक्रावमदी (for 'सैन्या-वमदी'). — °) G_{1.2} चोगधन्वा (for 'कर्मा'). G₁ M

C. 7. 3212
B. 7. 180. 33
K. 7. 181. 43

अलायुधः परसैन्यावमदी

घटोत्कचश्चोग्रकर्मा तरस्वी ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥

१५६

अर्जुन उवाच ।

कथमस्मद्वितार्थं ते कैश्च योगैर्जनार्दन ।

जरासंधप्रभृतयो घातिताः पृथिवीश्वराः ॥ १

वासुदेव उवाच ।

जरासंधश्चेदिराजो नैपादिश्च महाबलः ।

यदि स्युर्न हताः पूर्वमिदानीं स्युर्भयंकराः ॥ २

सुयोधनस्तानवश्यं वृणुयाद्रथसत्तमान् ।

तेऽस्माभिर्नित्यसंदुष्टाः संश्रयेयुश्च कौरवान् ॥ ३

ते हि वीरा महात्मानः कृतास्त्रा दृढयोधिनः ।

धार्तराष्ट्रीं चमूं कृत्स्नां रक्षेयुरमरा इव ॥ ४

सूतपुत्रो जरासंधश्चेदिराजो निषादजः ।

सुयोधनं समाश्रित्य तपेरन्पृथिवीमिमाम् ॥ ५

योगैरपि हता यैस्ते तान्मे शृणु धनंजय ।

अजग्या हि विना योगैर्मृधे ते दैवतैरपि ॥ ६

मनस्वी; G₂ तपस्वी (for तरस्वी).

Colophon om. in D₃; K₅ G₅ missing. — *Subparvan*: D₂, 5. 7. 8 Editions घटोत्कचवध. — *Adhy. name*: Ś K₁, 2. 4 B D₁ D_n D₁, 2 रात्रियुद्धं; D₇, 8 रात्रियुद्धे कर्णप्रशंसा; T G₂ रात्रियुद्धे शक्तिर्व्यसनं; G₄ शक्तिर्व्यसनं; Bom. ed. रात्रियुद्धे घटोत्कचवधः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): D_n D₂ 181; T G₂-4 175; G₁ M₁, 2 174; M₃-5 173. — *Śloka no.*: D_n 33.

156

☞ This adhy. is missing in K₅ G₅ (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 ^a) B₁ च; D₅ वै (for ते). — ^b) D₄, 5 नैकोपायैर्; S (G₅ missing) कैश्रोपायैर् (for कैश्च योगैर्). — D₄ reads l^a twice. — ^a) K₄ घातिताः स्युर्भयंकराः.

2 Ś₂ G₄ M₃-5 श्रीकृष्ण; T G₂, 8 जनार्दन (for वासुदेव). — ^a) D₄, 7 चेदिराजो (for 'राजो). — ^a) D₅ transp. स्युः and न.

3 ^a) K₄ B D₁ D_n D₅ T G₂ दुर्योधनस् (for सुयो). — ^b) K₁ D₅, 5 शृणुयाद् (for वृणु). G₂ राज- (for रथ-). D₅ सत्तम (for 'सत्तमान्). — D₁ om. 3^a-4^b. — ^a) B₂ D₂ तेस्मासु; D₄ अस्माकं; D₅ अस्मासु; D₅ ते चास्मान्; D₇, 8 तेस्माकं (for तेऽस्माभिर). K₅ अथ (for नित्य-). B₄ विद्विष्टाः; D₅ संदृष्टाः; S (G₅ missing) संकुदाः (for 'संदुष्टाः). K₄ B₁, 2, 5 D₁ D_n तेस्मासु नित्यवि (B₃, 5 'लं वि) द्विष्टाः;

D₃ अस्माभिर्नित्यसंदुष्टाः. — ^d) Ś₂ K₁, 2 संगमेयुश्च; K₃ संयुज्ये; B₅ संग्रामे (for संश्रये). B₃ D₁ हि (for च).

4 D₁ om. 4^{ab} (cf. v. l. 3). — ^a) M₄ एते (for ते हि). K₄ महात्मानं; B D₁ D_n महेष्वासाः (for महात्मानः). — ^b) B₁-8 D₁ चित्र- (for दृढ-). K₁, 2 G₂ M₃-5 धन्विनः; D₅ भानिनः (for 'योधिनः). — ^c) Ś₂ K₁ D_n D₁, 7 धार्तराष्ट्रां; K₂ D_n D₂, 4, 5 'राष्ट्रं; K₄ B₁, 8, 5 D₃ S (G₅ missing) 'राष्ट्र- (for 'राष्ट्रीं). Ś₂ चमूं सर्वां; D_n D₂, 4, 5, 7, 8 च ते (D₇, 8 चमूं सर्वे (for चमूं कृत्स्नां). — ^d) Ś₂ K₁-8 D₁ रक्षेयुररिसूदनः; K₄ 'यू रिपुसूदन.

5 ^b) D₈ निषादनः (for 'दृजः). S (G₅ missing) चेदिराजनिषादजौ. — ^c) B₁ दुर्योधनं (for सुयो). Ś₂ K₁, 2 समासा (K₁ om.) च (for 'श्रित्य). — ^a) Ś₂ K₃, 4 D₂, 4, 5, 7, 8 जयेयुः; B D₁ D_n तपेयुः; D₅ जयेरन् (for तपे).

6 ^a) D₇, 8 T G₂-4 M₃, 5 (inf. lin.) अभि- (for अपि). Ś₂ K₁, 2, 4 D₁ ते यैस् (by transp.); D_n G₁ तैस्ते; D₂ T G₂-4 M तैस्तेस्. — ^b) K₃, 4 B D_n D₂-4 T G₂-4 तन् (for तान्). — ^c) Ś₁ K₃ अजेया. D_n D₅ मृधे योगाद्; D₂ मृधे योगान्; T G₂-4 M₃-5 विना योगं; G₁ M₁, 2 रणे जेतुम् (for विना योगैर्). D₄ अजेय्या हि मृधे योधान्. — ^d) D_n D₂, 5 G₁ M₁, 2 ऋते ते; D₄ कृते ते; D₇, 8 मिलितै (D₇ om.) र् (for मृधे ते).

7 ^a) D₄, 5, 7, 8 T G₂-4 [S]पि (for हि). D₄, 5, 7, 8 येषां (for तेषां). — ^b) S (G₅ missing) रिपु- (for

एकैको हि पृथक्तेषां समस्तां सुरवाहिनीम् ।
योधयेत्समरे पार्थ लोकपालाभिरक्षिताम् ॥ ७
जरासंधो हि रुपितो रौहिणेयप्रधर्षितः ।
अस्मद्रथार्थं चिक्षेप गदां वै लोहितामुखीम् ॥ ८
सीमन्तमिव कुर्वाणां नभसः पावकप्रभाम् ।
व्यदश्यतापतन्ती सा शक्रमुक्ता यथाशनिः ॥ ९
तामापतन्तीं दृष्ट्वैव गदां रोहिणिनन्दनः ।
प्रतिघातार्थमस्त्रं वै स्थूणाकर्णमवाप्तुम् ॥ १०
अस्त्रवेगप्रतिहता सा गदा प्रापतद्भुवि ।
दारयन्ती धरां देवीं कम्पयन्तीव पर्वतान् ॥ ११

तत्र स राक्षसी घोरा जरा नामाशुविक्रमा ।
संधयामास तं जातं जरासंधमरिंदमम् ॥ १२
द्वाभ्यां जातो हि मातृभ्यामर्थदेहः पृथक्पृथक् ।
तया स संधितो यस्माज्जरासंधस्ततः स्मृतः ॥ १३
सा तु भूमिगता पार्थ हता ससुतवान्धवा ।
गदया तेन चास्त्रेण स्थूणाकर्णेन राक्षसी ॥ १४
विनाभूतः स गदया जरासंधो महापृथे ।
निहतो भीमसेनेन पश्यतस्ते धनंजय ॥ १५
यदि हि स्याद्गदापाणिर्जरासंधः प्रतापवान् ।
सेन्द्रा देवा न तं हन्तुं रणे शक्ता नरोत्तम ॥ १६

C. 7. 822 B
B. 7. 181. 16
K. 7. 122. 16

सुर-). — D₄ om. (? hapl.) 7^c-8^d. — °) D₂ संगरे (for समरे). T G₂-4 तात; G₁ M₁. 2 वीर (for पार्थ). — °) D₃ -पालैहि (for -पालाभि-). S (G₅ missing) -पालितां (for -रक्षिताम्).

8 D₄ om. 8 (cf. v. 1. 7). — °) D₂ D₂. 7. 8 [s]ति (for हि). — °) D₂ T G₁. 3. 4 M₁. 2. 5 रौहि- (M₁. 2 °ग्मि)ण्य- (for रौहि). K₁ -प्रदर्शितः; D₂ -प्रकर्षितः; G₂ -प्रधर्षणात् (for -धर्षितः). — °) S K₁-3 D₁. 6 लोहिताव (S₂ °य)वीं; K₄ लोहतावर्ती; D₂ (marg. sec. m.) D₂ D₂. 5. 7. 8 सर्व (D₅. 7. 8 शत्रु)धातिनीं; D₃ लोहितायसीं; T G₂-4 लोहितां मुखे (G₂ °खीं) (for 'तामुखीम्).

9 °) D₂ D₂. 3. 5-8 T G₁. 3. 4 M₁. 2 कुर्वाणा (for 'णां). — °) B₄ परम- (for पावक-). D₂. 3. 5-8 T G₃. 4 -प्रभा (for -प्रभां). — °) S₂ K₂ व्यदश्यंत; K₃. 4 B D₂ D₁ D₃ अदश्यत; D₄ ददश्यंत (for व्य-दश्यत). B₅ [आ]पर्वती; D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 T G₂-4 पर्वती (for [आ]प-). B₃ तां (for सा). — °) D₂ महाशनिः; D₂ D₂. 4. 5 T G₂-4 M₃-5 ह्वां; D₁. 8 यथाशानी (sic) (for °शनिः). B₅ शक्रमुक्तामिवाशनिं.

10 °) D₂ D₁ गदां वै; T G₂-4 तदा (for गदां). B₅ रोहिणी; D₂ रुक्मणि- (sic); D₅ रौहिणि; S (G₅ missing) रुक्मि (M₁. 2 °ग्मि)णि- (for रोहिणि-). D₂ -वंदनः (sic) (for -नन्दनः). — °) D₄. 5 G₁ -घातास्त्रम् (for -घातार्थम्). — D₅ om. 10^d-11^c. — °) S₂ K₁ स्थूणाकीर्णम्; D₃ (marg. as in text) वैष्णवोस्त्रम्. G₁ अपाशुज्ज- (for अवा°).

11 D₅ om. 11^{abc} (cf. v. 1. 10). — °) D₅ अस्त्रेण च (for अस्त्रवेग-). G₂ -प्रविहता (for -प्रति°). — °) S₂ K₁ G₁. 4 M₃. 4 धारयंती; D₂ घातयंती (for दार°). — °) G₂-4 कंपयंती. T G₂-4 च (for [ह]व).

12 °) B₂ तस्य; G₂ ततः (for तत्र). B₂. 4. 5 सा (for स). — °) K₄ D₂ नाम्नी सु-; B₄. 5 नामा सु- (sic); D₂ नाम सु- (for नामाशु-). S K₁-3 D₁. 8. 8 जरति प्रथिता युवि; D₄. 5. 7. 8 जरा नामाथ विधुता. — °) M₃ तज् (for तं). D₂ D₄. 5. 7. 8 राजज्; D₂ वीरं (for जातं). B₁-3 D₂ संदधे साथ (B₃ साथ) तं जातं; B₅ D₂ संदधे सा हि संजातं; D₃ वर्धयामास तं जातं. — D₅ om. 12^d. — °) D₅ अरि-दम.

13 °) S K₁. 2 D₁. 3 हि जातो (by transp.); D₂ D₂. 4-8 जातः स; M₂ जातोस्मि. — °) K₁ मध्य- (for अर्थ-). — °) D₂. 8 जरया; D₄. 5. 7. 8 त (D₄ त्व)या सु- (for तया स). — °) S K₁-3 D₁ इति (for ततः). K₄ B D (except D₁) [s]भवत् (for स्मृतः).

14 °) D₂ गदा; D₅ सांतर्; D₁. 8 हता; M₃-5 सा च (for सा तु). S₂ K₄ B₁. 2 D₂ D₂ D₃. 7. 8 G₂ भूमिं; D₂ सा तु (for भूमि-). — °) D₁. 8 हत्वा वै सुतबांधवान्. — °) D₄. 5. 7. 8 गदा सा (for गदया). — °) B₁ रक्षसा; D₁. 5 राजती (for राक्षसी).

15 °) K₁ स्म; D₂ lacuna (for स). — D₁ om. 15^c-16^d.

16 D₁ om. 16 (cf. v. 1. 15). — °) D₂. 4 स (D₄ ह) स्याद्; D₅ हन्याद् (for हि स्याद्). — °) G₂ रणे

C. 7. 8229
B. 7. 181. 17
K. 7. 128. 17

त्वद्वितार्थं हि नैषादिरङ्गुष्ठेन वियोजितः ।
द्रोणेनाचार्यकं कृत्वा छद्मना सत्यविक्रमः ॥ १७
स तु वद्वाङ्मुलित्राणो नैषादिद्विविक्रमः ।
अस्यन्नेको वनचरो बभौ राम इवापरः ॥ १८
एकलव्यं हि साङ्गुष्ठमशक्ता देवदानवाः ।
सराश्वसोरगाः पार्थ विजेतुं युधि कर्हिचित् ॥ १९
किमु मानुषमात्रेण शक्यः स्यात्प्रतिवीक्षितुम् ।
दृढमुष्टिः कृती नित्यमस्यमानो दिवानिशम् ॥ २०
त्वद्वितार्थं तु स मया हतः संग्राममूर्धनि ।

चेदिराजश्च विक्रान्तः प्रत्यक्षं निहतस्तव ॥ २१
स चाप्यशक्यः संग्रामे जेतुं सर्वैः सुरासुरैः ।
वधार्थं तस्य जातोऽहमन्येषां च सुरद्विषाम् ॥ २२
त्वत्सहायो नरव्याघ्र लोकाणां हितकाम्यया ।
हिडिम्बवककिर्मीरा भीमसेनेन पातिताः ।
रावणेन समप्राणा ब्रह्मयज्ञविनाशनाः ॥ २३
हतस्तथैव मायावी हैडिम्बेनाप्यलायुधः ।
हैडिम्बश्चाप्युपायेन शक्यः कर्णेन घातितः ॥ २४
यदि ह्येनं नाहनिष्यत्कर्णः शक्यः महामृषे ।

(for न तं). Ś1 Ks शक्ता (for हन्तु). D1.8 संदान्दे-
वाग्रणे हन्तु. —^d Ś1 Ks जेतुं; D2.4 शेकुर् (for
शक्ता). Ś K (Ks missing) धनंजय; B1.2.4 D5 नरो-
त्तमं (for त्तम). D1.8 शक्तः पुरुषसत्तम; G2 अपि
शक्तो रथोत्तमः; M3-5 शक्ता इति नरोत्तम.

17 ^a K4 Dn D2.4-8 T G1.8.4 M1.2 च; D8 Ms
तु (for हि). —^b S (G5 missing) अंगुष्ठाम्नां (for
‘ष्टेन’). —^d Ś1 (before corr.) मङ्गुष्ठान्; Ś1 (by
corr.) 2 K1.2 D1.5 सत्यविक्रम.

18 G4 om. (hapl.) 18^{ab}. —^a Dn2 D2-5.7.8 S
(G4 om.; G5 missing) हि (for तु). —^b S (G5
missing) आसीद् (for अस्त्यु). K4 D1 नैको; Dc1
Ms एके (for एको). Dn D2.4.5.7.8 अतिमानी वन-
चरो. —^d G1 M1.2 भाति (for बभौ).

19 ^b B1 D1.5.7.8 न शक्ता (for अशक्ता). —^d
Ś1 Ks कश्चन; K1.2 D1 केचन; K1 केन च (for कर्हि-
चित्).

20 ^a D2 किं तु (for किमु). D1 -मात्रो (sic);
M1.2 -मात्रेण (for -मात्रेण). —^b Ś2 K1.2 D1 सद्यः;
M1.2 शक्यं (for शक्यः). Dn2 सं (for स्यात्). D4
शक्यमप्रतिवीक्षितुं. —^d D4.5 पश्यमानो (for अस्त्यु).

21 ^a B8 D4 तद् (for त्वद्). Ś2 D8 M4 हि;
D5.7 lacuna; D8 स; M3.5 च (for तु). Dn2
समा (sic); D8 च मया; T G3.4 समरे (for स
मया). —^b Ś1 Ks समर- (for संग्राम-). —^c D1
चेदिराज्य (sic) (for राजश्). Dn2 D2.4.5.7.8 हि
(for च).

22 M1.2 transp. 22^{ab} and 22^{cd}. G1 M3-5 repeat
22^{ab} after 1251*; M1.2 after 22^{cd}. —^a Ś2 Dn2

शक्यः; K1.2 D1.4 [अ]शक्तः; G1 M1.2.4.5 (all
both times) शक्तः; M3 (both times) शक्तिः (for
[अ]शक्यः). —^b K4 सर्व- (for सर्वैः). D1 जेतुं
सर्वासुरासुरैः; G1 M (all both times) जेतुं सर्वान्सु (M1
‘वसु’) रानपि. — After 22^{ab}, G1 M ins.;

1251* यमेन्द्रसिद्धगन्धर्वान्वसुरुद्रान्मरुद्रान् ।

स हि जातश्चतुर्बाहुर्हतजाम्बूनदस्त्रजः ।

अजेयः सर्वभूतानां जयेदपि दिवौकसः ।

[(L. 1) G1 यमेन्द्र (for यमेन्द्र-). — (L. 3) M3-5
अजयः (for अजेयः).]

— After the second occurrence of 22^{ab}, M3-5 read
23^{ab} for the first time, repeating it in its proper
place. —^d D1 नैः; G5 lacuna (for च).

23 For the repetition of 23^{ab} in M3-5, cf. v. 1.
22. —^a S (G5 missing; M3-5 [all both times])
त्वद्वितार्थं (for त्वत्सहायो). —^b M3-5 (all first time)
शिखुपालो मया हतः. —^c K2 Dn2 हैडिंब-; Dc1 Dn1
D4.6.8 हिडंब-; D5 हिडंबि (for हिडिम्ब-). Ś K1-8
-किंदीरा; Dn2 -किर्मीरा; D1 -किर्मीरा; D4 -कर्मिरी; D5
-किर्मीरा; D7 -कर्मिरी; T G2 -किर्मीरा; G1 M1.2
-कर्मिरी; M3.4 -कर्मिरी (for -किर्मीरा). —^d B Dc1
Dn1 D8 (marg. as in text) घातिताः (for पातिताः).
— D4 om. (hapl.) 23^c-27^b. D5 om. (hapl.) 23^c-24^d.
—^e Dn3 यज्ञब्रह्म- (for ब्रह्मयज्ञ-). K4 -विनाशकान्;
G1 M1.2 ‘शकाः’ (for ‘शनाः’).

24 D4.6 om. 24 (cf. v. 1. 23). Ś K (K5 missing)
D1 om. 24^{ab}. —^b Dc1 हैडंबेन; Dn1 D2.5.7 हैडंबेन;
D8 हैडंबिना (for हैडिम्बेन). D2.5 अलायुधः (for [अ]-
प्यु). —^c Dc1 Dn1 D1 हैडंब (D1 ‘वि’ इ (for हैडिंब’)).
D2 हैडंबोप्युपायेन; D5.7.8 स हैडंब (D1 ‘वि’ इ) बोप्यु (D5

मया बध्योऽभविष्यत्स भैमसेनिर्घटोत्कचः ॥ २५
 मया न निहतः पूर्वमेव युष्मत्प्रियेप्सया ।
 एष हि ब्राह्मणद्वेपी यज्ञद्वेपी च राक्षसः ॥ २६
 धर्मस्य लोप्ता पापात्मा तस्मादेष निपातितः ।
 व्यसिता चाप्युपायेन शक्रदत्ता मयानघ ॥ २७
 ये हि धर्मस्य लोप्तारो बध्वास्ते मम पाण्डव ।
 धर्मसंस्थापनार्थं हि प्रतिज्ञैषा ममाव्यया ॥ २८
 ब्रह्म सत्यं दमः शौचं धर्मो ह्रीः श्रीर्धृतिः क्षमा ।
 यत्र तत्र रमे नित्यमहं सत्येन ते शूरे ॥ २९

न विषादस्त्वया कार्यः कर्णं वैकर्तनं प्रति ।
 उपदेक्ष्याम्युपायं ते येन तं प्रसहिष्यसि ॥ ३०
 सुयोधनं चापि रणे हनिष्यति वृकोदरः ।
 तस्य चापि बधोपायं वक्ष्यामि तव पाण्डव ॥ ३१
 वर्धते तुमुलस्त्वेष शब्दः परचमूं प्रति ।
 विद्वन्ति च सैन्यानि त्वदीयानि दिशो दश ॥ ३२
 लब्धलक्ष्या हि कौरव्या विधमन्ति चमूं तव ।
 दहत्येष च वः सैन्यं द्रोणः प्रहरतां वरः ॥ ३३

C. 7. 8246
 B. 7. 181. 33
 K. 7. 182. 33

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्षञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५६

°भ्यु)पायेन. —^a) Dn² D_{2.5} S (G₅ missing) पातितः (for वा). Dr. 8 कर्णेन वि(Dr om.)निपातितः.

25 D₄ om. 25 (cf. v. l. 23). —^a) Dn² एवं (for एनं). —^b) D₅ महाद्वे; G₁ M_{1.2} तथा मृधे (for महामृधे). Ś₁ K₃ शक्त्या कर्णः कथंचन. —^c) Ś K₁₋₃ D_{1.6} च; B₄ वै (for स).

26 D₄ om. 26 (cf. v. l. 23). —^a) T G_{2.4} मायावी (for मया न). G₄ न (for नि). —^b) Ś₁ हितेच्छया; Ś₂ K_{1.2} D_{1.8.8} प्रियेच्छया (for °प्सया). —D₅ reads 26^a-28^b on marg.

27 D₄ om. 27^{ab} (cf. v. l. 23). D₅ reads 27 on marg. —^a) Dn² यज्ञहंता च पापात्मा; D_{5.7.8} M₃₋₅ धर्महंता (M₃₋₅ °लोप्ता) च पां; D₅ न धर्मगोप्ता पां. —^b) Dn² M₃₋₅ एव; D_{5.8} एवं (for एष). —^c) Ś₁ K_{1.2.4} D_{1.4-6} क्षसिता; D₂ अं; M_{1.2} दं (for व्यं). D₅ सा (for च). D₅ [अ]भ्युपायेन.

28 D₅ reads 28^{ab} on marg. —^a) M₃₋₅ च (for हि). T G₂₋₄ धर्मवि- (for धर्मस्य). D₅ गोप्तारो (for लो). D₄ ये ह्यधर्मस्य गोप्तारो. —^b) D₅ रक्ष्यास (for वध्यास). —D₅ om. 28^{ad}. —^c) K₁ धर्मसंस्थापनार्था हि; Dn² D_{2-5.7.8} पनार्थाय (D₂ °वेव). —^d) Ś₂ K_{1.2} D₁ प्रतिज्ञैषा; D₅ ज्ञेयं (for °ज्ञैषा). B₅ Dn D_{2-5.7.8} मया कृता; S (G₅ missing) मयोद्यता (for ममाव्यया).

29 ^a) K₁ यमः (for दमः). —^b) G₁ M_{1.2} transp. ह्रीः and श्रीः. D₅ च (for श्रीः). G₁ मतिः

(for दृतिः). —^c) Ś₂ Dn D_{2.4.5.7.8} यत्र (for तत्र). Dn² D_{2.4.5} भवेन्; Dr. 8 भवेन्; G_{2.4} नमे (for रमे). D₅ यत्र तत्र न मे द्वेषः. —^d) D₅ सखे (for अई). M₃ केशवे (sic) (for ते शपे). Dn² D_{2.4.5.7.8} अहं तत्राभवं स (Dn² °वं तः; D₂ °यं स)दा.

30 ^a) Ś₂ मा (for न). Dn² D_{2.4.5.7.8} अप्रमादस् (for न विषादस्). —^b) D₅ उपदेक्ष्यामि (for °क्ष्यामि). B₃ उपायेन (for °यं ते). —^c) Dn² सं; D_{5.1} T G₂₋₄ M₃₋₅ त्वं (for तं). B₁ D₅ प्रहरि (D₅ °नि)व्यसि; G₂ विषहि° (for प्रसहि°).

31 ^a) B₃ D₅ दुर्योधनं (for सुयो°). —^b) D₅ वधिष्यति (for हनि°). —^c) Ś₁ B₃₋₅ T G₂₋₄ transp. अपि and च. D₄ तस्य चापविधोपायं (sic). —^d) Dn² वक्ष्ये च तव पाण्डव; D_{5.7.8} विवक्ष्ये (D₅ °क्षे) तत्र पाण्डव.

32 ^a) D₅ D₁ तुमलस; Dn² तुमलस (for तुमुलस). Ś₁ चैव; K₃ चैव (for त्वेष). D_{4.5.7.8} वर्धते तुमलः पार्थ. —^b) Dn² D_{4.5.7.8} हि (for च). —^c) D₅ त्वदीयानां (for °यानि). Ś K (K₅ missing) D_{1.8.8} समततः (for दिशो दश).

33 ^a) K₂ D₅ D₁ D_{3.4} S (G₅ missing) लक्षा (for °लक्ष्या). Dr. 8 G_{2.4} कौरव्य (for °व्या). —^b) K₄ D_{1.5} प्रति (for तव). —^c) B₁ D₅ D_{4.5.7.8} G₁ M_{1.2} एव (for एष). D₁ वरः (for च वः). Dn² D_{2.4.5.7.8} नः संख्ये (for वः सैन्यं).

१५७

C. 7. 8247
B. 7. 182. 1
K. 7. 183. 1

धृतराष्ट्र उवाच ।

एकवीरवधे मोघा शक्तिः सूतात्मजे यदा ।

कस्मात्सर्वान्समुत्सृज्य स तां पार्थे न मुक्तवान् ॥ १

तस्मिन्हते हता हि स्युः सर्वे पाण्डवसृज्याः ।

एकवीरवधे कस्मान्न युद्धे जयमादधत् ॥ २

आहूतो न निवर्तयमिति तस्य महाव्रतम् ।

स्वयमाह्वयितव्यः स सूतपुत्रेण फल्गुनः ॥ ३

ततो द्वैरथमानीय फल्गुनं शक्रदत्तया ।

न जघान वृषा कस्मात्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ४

नूनं बुद्धिविहीनश्चाप्यसहायश्च मे सुतः ।

शत्रुभिर्व्यसितोपायः कथं नु स जयेदरीन् ॥ ५

या ह्यस्य परमा शक्तिर्जयस्य च परायणाम् ।

सा शक्तिर्वासुदेवेन व्यसितास्य घटोत्कचे ॥ ६

कुणेर्यथा हस्तगतं ह्रियेद्विल्वं बलीयसा ।

तथा शक्तिरमोघा सा मोघीभूता घटोत्कचे ॥ ७

यथा वराहस्य शुनश्च युध्यतो-

Colophon om. in Ś K1-s: Ks Gs missing.
— Sub-parvan: D1 Editions घटोत्कचवध. — Adhy.
name: K4 B Dc1 Dn D2-8 G1.2 M1.2 रात्रियुद्धे;
Bom. ed. रात्रियुद्धे कृष्णवाक्यं. — Adhy. no. (figures,
words or both): Dn1 Ds 182; Ds 75; T G2-4
176; G1 M1.2 175; M3-s 174. — Śloka no.:
Dc1 Dn1 33.

157

☞ This adhy. is missing in Ks Gs (cf. v. 1. 7.
125. 14; 137. 9).

1 Dn2 om. (hapl.) 1^a-2^b. — ^a) B1 वधो (for
वधे). Ś2 K1.2 D1 T G2-4 मोघा; B1 नाम; B2
घोरा; D2.4.5 मोहाव (for मोघा). — ^b) G1 M1.2
सूतात्मजो. Ś1 Ks यथा; B2.5 तदा; D1.8 यदि;
M3-5 सदा (for यदा). Ś2 K1.2.4 T G2-4 शक्तिं
सूतात्मजस्तदा (T G2.4 'जो यथा; G2 'जो यदा); B2
(marg. as in text) D2.4.5 शक्तिः (D2 'कस्या) सूता-
त्मजेन वै (B2 सा). — ^c) G4 कस्मिन्; M4 तस्मात्
(for कस्मात्). T G2.4 सैमे (for सर्वान्). — ^d)
B1 कस्मान् (for स तां).

2 Dn2 om. 2^{ab} (cf. v. 1. 1). — ^a) D2 शक्यः;
D4.5 शक्या; G2 एव (for हि स्युः). — ^b) D4.5.7.8
सर्वे संजयपाण्डवाः. — ^c) Ds (marg.) 4.5.7.8 फाल्गु-
नस्य (for एकवीर). — ^d) K4 Dn2 S (Gs missing)
युद्धे न (by transp.). B Dc1 Dn1 युद्धे न जयमादधे;
D2.4.5 युद्धेन जयतां वरः; D1.8 न मुमोच सतां वृषः.

3 ^a) D4.5 निवर्तयम् (for 'यम्). Dn2 आहूतो
निवर्तयम्. — ^b) Dn2 इ* तेन व्रतं कृतं; D4.5.7.8

इति तेन कृतं व्रतं (D4 वरं). — ^c) Ś Ks आह्वयितव्यः;
K1.2 आहूय; K4 Ds मार्गयि* (for आह्वयि*). S
(Gs missing) तु (for स). — ^d) K4 B D फाल्गुनः.

4 ^a) G1 M1.2 आहूय (for आनीय). — ^b) Ks.4
B D फाल्गुनं. — ^c) K (Ks missing) B Dc1 Dn1
D1 जघान न (by transp.). N (Ks missing) वृषः
(for वृषा).

5 ^a) K1 युधि; D4 युद्ध; Ds तेन (for बुद्धि-).
S (Gs missing) विहीनाश्. — ^b) D4.5.7.8 असहायश्च
(for [अ]प्यस*). S (Gs missing) अनुपा (G1 M
'सहा)याश्च मे सुताः. — ^c) S (except Gs; Gs miss-
ing) व्यसितोपायाः (for 'यः). — ^d) D2.4.5.7.8 स
कथं नु (D2 सं-) जयेदरीन्; S (Gs missing) विजये-
रन्कथं रिप्.

6 ^a) T G2-4 साप्यस्य (for या ह्यस्य). D1.8 च
परा (for परमा). Dn2 D4 यस्यास्ति च परा शक्तिः; D1
यस्यास्ति च परा श*. — ^b) Ds विजयस्य (for जयस्य
च). — ^c) K4 Bs Dn D2.6-8 M1.2 च; Ds तु;
D4 [अ]स्मि; T G2.4 [अ]सीद्; G2 [अ]स्मिन् (for
[अ]स्य).

7 ^a) Ś1 Ks तूष्णं (for कुणेर). — ^b) Ś K2.8 D1.
8.6 हार्यं; K1 हयै; T G2.4 M1.5 (inf. lin.) हरेद्
(for ह्रियेद्). Ds हाविर्भम् (?); D1 ह्य** (for ह्रिये-
द्विल्वं). K4 Dn2 D2.4.8 फलं; B1.2.4 Ds वित्तं; M3
बलं (for बिल्वं). T G2.4 बली यथा (for बलीयसा).

8 ^a) Dn D4.5 युद्धे; M3-5 युध्यतस् (for 'तोस्).
— ^b) Dn2 द्वयोर् (for तयोर्). D1 अलाभे (for
अभावे). — ^c) K2 G4 M3 विद्वान्; D4.8 ह्ययं; Ds.7

स्तयोरभावे श्वपचस्य लाभः ।

मन्ये विद्वन्वासुदेवस्य तद्व-

युद्धे लाभः कर्णहैडिम्बयोर्वै ॥ ८

घटोत्कचो यदि हन्याद्वि कर्णं

परो लाभः स भवेत्पाण्डवानाम् ।

वैकर्तनो वा यदि तं निहन्या-

त्तथापि कृत्यं शक्तिनाशात्कृतं स्यात्

इति प्राज्ञः प्रज्ञयैतद्विचार्य

घटोत्कचं सूतपुत्रेण युद्धे ।

अयोधयद्रासुदेवो नृसिंहः

प्रियं कुर्वन्पाण्डवानां हितं च ॥ १०

संजय उवाच ।

एतच्चिकीर्षितं ज्ञात्वा कर्णं मधुनिहा नृप ।

नियोजयामास तदा द्वैरथे राक्षसेश्वरम् ॥ ११

घटोत्कचं महावीर्यं महाबुद्धिर्जनार्दनः ।

अमोघाया विधातार्थं राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ १२

तदैव कृतकार्या हि वयं स्याम कुरूद्रह ।

न रक्षेद्यदि कृष्णस्तं पार्थ कर्णान्महारथात् ॥ १३

साश्वध्वजरथः संख्ये धृतराष्ट्र पतेद्भुवि ।

विना जनार्दनं पार्थो योगानामीश्वरं प्रभुम् ॥ १४

तैस्तैरुपायैर्वहुभी रक्ष्यमाणः स पार्थिव ।

जयत्यभिमुखः शत्रून्पार्थः कृष्णेन पालितः ॥ १५

सविशेषं त्वमोघायाः कृष्णोऽश्वत पाण्डवम् ।

हन्यात्क्षिप्ता हि कौन्तेयं शक्तिर्वृक्षमिवाशनिः ॥ १६

धृतराष्ट्र उवाच ।

विरोधी च कुमत्री च प्राज्ञमानी ममात्मजः ।

7. 2263
7. 182. 17
7. 183. 17

४४६; G₂ तद्वद् (for विद्वन्). D₃ G₂ लाभो; G₁ तस्य (for तद्वद्). — ^a) D₂ D₂. 4. 5. 7 वधे; D₃ तद्वद्; G₂ विद्वन् (for युद्धे). B₄ लाभं; D₃ G₂ युद्धे (for लाभः). D₁ D₂ D₄. 5. 7. 8 हैडिम्बयोर् (for हैडिम्बयोर्). S K₁-3 D₁ G₂ च (for वै).

9 ^a) G₁ M₁. 2 तु (for हि). — ^b) D₃. 5. 7. 8 परोपि (for परो). T G₃. 4 हि चेत् (for भवेत्). — ^c) D₂ D₄. 5. 7. 8 यदि वा तं; D₆ वै यदि नो तं (for वा यदि तं). T G₁-4 घटोत्कचं यदि कर्णो वि (G₁ नि) हन्यात्; M घटोत्कचं वा यदि कर्णो निहन्यात्. — ^d) S₁ K₈ शकुनिना (for शक्तिनाशात्). K₄ कथं (for कृतं).

10 ^a) D₂ D₄. 5. 7 [ए]वं (for [ए]तद्). K₄ B D₁ D₂ D₃. 8. 6 S (G₅ missing) विचिष्य (for विचार्य). D₃ इति प्राज्ञस्यैवं विचार्य. — ^b) D₅ M₃. 5 संख्ये; M₄ संखे (for युद्धे). — ^c) K₂. 4 B D₁ D₂ D₃. 4. 6 S (G₅ missing) अ (D₂ जा) वातय (D₄ 'थे') द्; D₃ अयोज^a (for अयोध^a). T G₂-4 निगृह्य; G₁ M नरेन्द्रः (M₃. 5 'द्र') (for नृसिंहः). — After 10, K₄ B₅ D₂ D₁. 2. 4. 5. 8 T G₂-4 M₃-5 ins. an addl. colophon [Sub-parvan : D₁ घटोत्कचवध. — Adhy. name : K₄ B₅ D₁. 2. 4. 5. 8 रात्रियुद्धं. — Adhy. no. : D₂ 183; T G₂-4 177; M₃-5 175].

11 ^a) D₂. 5 एवं (for एतत्). — ^b) G₂ ततः (for नृप). K₄ D₂ D₄. 5. 8 कर्णस्य (D₈ 'र्णेन') मधुहा नृप;

B D₁ D₂ D₃ कर्णस्य मधुसूदनः. — ^c) G₁ M₁. 2 योजयामास तु तदा. — ^d) D₂ T G₂-4

12 ^a) K₂. 4 B₄. 5 D₂ D₃ अमोघायां; G₁ M₁. 2 'घया (for 'घाया). D₂ S (except G₃; G₅ missing) विनाशार्थं (for विधातार्थं).

13 ^a) D₂. 4. 5 तथा (for तदा). T [इ]व (for [ए]व). — ^b) D₃. 6 T G₁. 8. 4 M₁. 2 स्यामः (for स्याम). — ^c) D₂ रक्षेत; G₂. 4 न रक्षेद् (for न रक्षेद्). D₁. 5. 7. 8 रक्षेद्यदि न कृष्णस्तं. — ^d) D₂. 4. 5. 7. 8 कर्णाप्तार्थं (D₂ 'थं') महारथं (D₂ 'थात्').

14 ^a) S K₁. 2 D₁ -सूत- (for -ध्वज-). G₁ -रथं. G₁ M₁. 2. 4 संखे; G₄ संघे (for संख्ये). — ^b) D₂ D₃ हतो भवेत्; D₄. 5. 7. 8 ह (D₁ हि) तोमवत् (for पतेद्भुवि). B₅ धातराष्ट्रो जयेद्भुवि. — ^c) T ईश्वरः (for 'ई'). D₄. 6 G₅ योगानामीश्वरः प्रभुः; G₂ योगानामीश्वरः प्रभुः.

15 ^a) D₂ D₃. 5. 6. 8 G₁ M₁. 3. 4 रक्षमाणः. S₂ B₁ D₂ पाण्डवः; K₁. 2 B₂-5 D₂ D₁. 3. 7. 8 T G₂-4 पार्थिवः (for 'व'). D₄ रक्ष्यमाणस्त्वमर्षतः. — ^c) G₁ M₁. 2 [अ]भिमुखं. D₂ जयत्यभिमुखान्पार्थो. — ^d) D₂ रिपुन् (for पार्थः). S₂ K₄ रक्षितः; S (G₅ missing) वीर्यवान् (for पालितः).

16 ^a) B₅ D₂ D₂. 4. 5 सविशेषाद्; D₇. 8 सवि-

C. 7. 8263
B. 7.
K. 7. 183. 17

यस्यैव समतिक्रान्तो वधोपायो जयं प्रति ॥ १७
तवापि समतिक्रान्तमेतद्वाङ्मणे क्रयम् ।
एतमर्थं महाबुद्धे यच्चया नावबोधितः ॥ १८
संजय उवाच ।
दुर्योधनस्य शकुनेर्मम दुःशासनस्य च ।
रात्रौ रात्रौ भवत्येषा नित्यमेव समर्थना ॥ १९
श्वः सर्वसैन्यानुत्सृज्य जहि कर्णं धनंजयम् ।
प्रेष्यवत्पाण्डुपाञ्चालानुपमोक्ष्यामहे ततः ॥ २०
अथ वा निहते पार्थे पाण्डुष्वन्यतमं ततः ।

स्याप्येद्युधि बाष्प्येयस्तस्मात्कृष्णो निपात्यताम् ॥ २१
कृष्णो हि मूलं पाण्डूनां पार्थः स्कन्ध इवोद्गतः ।
शाखा इवतरे पार्थाः पाञ्चालाः पत्रसंज्ञिताः ॥ २२
कृष्णाश्रयाः कृष्णवलाः कृष्णनाथाश्च पाण्डवाः ।
कृष्णः परायणं चैषां ज्योतिषामिव चन्द्रमाः ॥ २३
तस्मात्पर्णानि शाखाश्च स्कन्धं चोत्सृज्य सृतज ।
कृष्णं निकृन्धि पाण्डूनां मूलं सर्वत्र सर्वदा ॥ २४
हन्याद्यदि हि दाशार्हं कर्णो यादवनन्दनम् ।
कृत्स्ना वसुमती राजन्वशे ते स्यान्न संशयः ॥ २५

मर्शन् (for सविशेषं). K₁ T G₂₋₄ स्वमेयात्मा; Dn₁
च मोघायाः; D₁ स्वमोघात्मा; D₅. 1. 3 अमोघायाः; G₁
M न चेदत्र (for स्वमोघायाः). —^δ) D₁. 5 G₁ M
रक्षति (for रक्षत). T G₂₋₄ कृष्णो रक्षेत्र फल्युनं. —^ε)
K₁₋₄ Dn D₂. 4. 5 क्षिप्रं (for क्षिप्ता).

17 ^a) T वक् (for च कु). D₂ कुमित्रं (for कु-
मत्री). —^δ) K₂ प्राज्ञामानी; G₂ प्रज्ञा; G₃ प्रज्ञ**
(for प्राज्ञमानी). —^ε) Ś₁ K₁₋₃ B₁. 4 D₁. 6 (marg.)
यदि (for यत्स). D₃. 6 समनुक्रांते (for "तिक्रान्तो").
—^d) G₁ M₁. 2 जयोपायो (for वधो). K₂ (marg.)
B Dc₁ Dn₁ [s]जुनं (for जयं). — After 17, K₂
(marg.) B Dc₁ Dn ins.:

1252* स वा कर्णो महाबुद्धिः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
न मुक्त्वान्कर्णं सूत ताममोघां धनंजये ।

[(L. 1) B (except B₄) Dc₁ च (for वा). — (L.
2) K₂ मोघां च (for अमोघां).]

18 D₂ om. 18. —^a) Ś K (K₅ missing) D₁ तथा;
M₃₋₅ स्वया (for तव). —^δ) M₃₋₅ एष (for एतद्).
A few MSS. गावल्गाने. —^ε) K₂ D₁. 3-5. 7. 8 T G₂₋₄
एतद्; B (except B₂) Dc₁ एनम् (for एतम्). D₄. 5
अर्थो. D₃. 4. 6 T G₂₋₄ M₃. 4 महाबुद्धे (for "बुद्धे").

19 G₅ om. the ref. —^δ) B₅ मम दुःशासनेन च.
—^ε) Dn₁ [ए]षां; D₅ [ए]व (for [ए]षा). —^d)
Dn₁ एषां; T G₂₋₄ एषा (for एव). S (G₅ missing)
विकथना (for समर्थना).

20 ^a) D₂ त्वं (for श्वः). Dc₁ G₁ M श्वः सर्वसैन्यानु-
त्सृज्य; Dn₂ D₃. 5. 7. 8 त्वं (D₃ श्वः) सर्वसैन्यानुत्सृज्य.
—^ε) K₁. 2 Dn₃ प्रे (Dn₂ प्रै) वयत् (for प्रेष्यवत्).

K₁. 2 पांचालाव्; Dc₁ Dn₁ पुत्राणाम् (for पाञ्चालान्).
—^d) B₁ वयं (for ततः).

21 K₃ om. (hapl.) 21^{ab}. —^δ) T₃ G₃. 4 अन्यतरं;
M₃. 4 तमः (for तमं). S (G₅ missing) पुनः (for
ततः). Bom. ed. पाण्डवान्यतमं ततः. —^ε) K₄ B Dc₁
Dn₁ D₁ M₃₋₅ यदि (for युधि). —^d) K₄ निपातितं
(sic); B Dc₁ Dn₁ D₂ हि हन्यतां; S (G₅ missing)
निहन्यतां (for निपात्यताम्).

22 ^a) Ś₂ D₃ पार्थानां (for पाण्डूनां). T G₂₋₄ M₁
(before corr. as in text). 3-5 कृष्णो मूलमनर्थानां. —^δ)
Ś₂ K₁. 2 [उ]त्थितः (for [उ]द्गतः). —^ε) D₂ शेषा (for
शाखा). —^d) Dn₂ D₄. 5. 7. 8 पत्रसंज्ञ (D₃ "ज्ञि)काः; D₅
वस्थिताः (for "संज्ञिताः). K₁ पांचालः पत्रसंज्ञितः.

23 ^δ) D₄. 5. 7. 8 स्म (for च). —^ε) D₅ कृष्ण- (for
कृष्णः). Ś₁ D₅ T G₃. 4 तेषां; D₄ चैव (for चैषां).
Ś₂ K₁. 2 B₂ D₁. 3 G₂ कृष्णः परायणस्तेषां.

24 ^a) D₅ शाखां (for शाखाश्च). D₅ तस्माच्छा-
खाश्च पर्णानि. —^δ) B₄ D₁ T G₂. 4 स्कंधाश्च; B₅ स्कंदं.
D₁ उत्सृज्य (for चो). —^ε) D₅ कृष्णो. K₁ निर्गधि;
K₂ निकृत्त; B₁₋₄ Dc₁ निकृत्त; B₅ Dn D₂ हि विद्धि;
D₁ corrupt; D₃ निमित्तं; D₄. 5. 7. 8 हि भिद्धि; D₅
निकृत्त; G₃ हि कृद्धि (for निकृद्धि).

25 ^a) G₂ यदि हन्याद् (by transp.). K₄ om.
(hapl.) from दाशार्हं up to यदि हि (in 26^a). —^δ)
D₅ कृष्णं; G₁ M₁. 2 कर्णं (sic) (for कर्णो). —^d) Ś₁
(before corr.) वधो; Ś₂ वधः; K₁ वंशे (for वधो).
B₅ स्यान्न; Dn₁ D₂. 4. 5. 8 तस्य न; D₅ नो [? नः]
स्यान्न; D₇ तस्य न (for ते स्यान्न). — After 25, G₁
M ins.;

यदि हि स निहतः शयीत भूमौ
यदुकुलपाण्डवनन्दनो महात्मा ।
ननु तव वसुधा नरेन्द्र सर्वा
सगिरिसमुद्रवना वशं व्रजेत ॥ २६
सा तु बुद्धिः कृताप्येवं जाग्रति त्रिदशेश्वरे ।
अप्रमेये हृषीकेशे युद्धकाले व्यमुह्यत ॥ २७
अर्जुनं चापि कौन्तेयं सदा रक्षति केशवः ।

न ह्येनमैच्छत्प्रमुखे सौतेः स्थापयितुं रणे ॥ २८
अन्यांश्चास्मै रथोदारानुपस्थापयदच्युतः ।
अमोघां तां कथं शक्तिं मोघां कुर्यामिति प्रभो ॥ २९
ततः कृष्णं महाबाहुः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
पप्रच्छ रथशार्दूल कर्णं प्रति महारथम् ॥ ३०
अयं च प्रत्ययः कर्णे शक्त्या चामितविक्रमः ।
किमर्थं ह्यतपुत्रेण न मुक्ता फल्गुने तु सा ॥ ३१

C. 7. 8280
B. 7. 182. 34
K. 7. 183. 24

1253* सा तु बुद्धिः कृता राजन्कृष्णं प्रति नरेश्वर ।
विष्णोस्तेजःप्रमूढानां युद्धकाले प्रणयति ।

[(L. 1) G1 M1 जातु; M2 या तु (for सा तु).]

26 K4 om. up to यदि हि (cf. v. l. 25). G1 M1 (inf. lin. sec. m.). 2 read 26 after 29. —^a) K1 (before corr.) B4 D4 G1 M1.4 om.; K2 D1.6 (before corr. as in text) ह (for हि). Dn2 D4 संनिहतः. K2 D1 शयेत (for शयीत). S2 यदि स निहतः शयेत भूमौ. —^b) B2.5 पाण्डवरक्षको; B8 (also as in text) पांचालनन्दनो; D5 पाण्डुनन्दनो (for पाण्डव). —^c) Dn1 वत (for ननु). —^d) Dn1 वशा (for वशं). Dn2 D3 व्रजेत्; D4.5.7.8 व्रजेत्सा (for व्रजेत).

27 Before 27, M1 (inf. lin. sec. m.). 3-5 ins. धृतराष्ट्रः. —^a) D8 कुतो (for कृता). —^b) D4.5.8 जागर्ति (for जाग्रति). S2 K1.2 M5 त्रिदिवेश्वरे; D4 त्रिदिवेश्वरे (for त्रिदशेश्वरे). T G2.4 अर्जुने जगदीश्वरे; G2 जाग्रति त्रिदशेश्वर. —^c) D2 om. from अप्रमेये up to काले व्य (in 27^d). D1 अप्रमेय- (for ये). S (G5 missing) केशवे च यदुश्रेष्ठे. —^d) K4 B2 विमुह्यत; B4.5 Dn1 G1 M1.2 [S] व्यमुह्यत (M1.2 तं); Dn2 D4.5.7.8 ह्य (Dn2 त्व) मुह्यत.

28 D2 om. 28. D8 om. 28^a-29^b; D8 (sec. m.) reads the same on marg. —^a) Dc1 Dn1 चापि; T G2-4 M3.5 चैव (for चापि). K3 B S (G5 missing) राधेयात् (for कौन्तेयं). —^b) S1 परि- (for सदा). —^c) D4.5.7 हृच्छेत्; G1 M1.2 हृच्छन् (for हृच्छत्). —^d) S2 D4 G2.4 सौते (for सौतेः).

29 D8 om. 29^a (cf. v. l. 28). D8 reads 29^a on marg. —^a) S1 K1.2 D1.6 चैव; M3.5 चास्य (for चास्ये). —^b) K3.4 B Dc1 Dn M1 उपास्थापयद्; D4.5.7 उद. D8 अर्जुनः (for अच्युतः). —^c) S1 K1-8 D1.3.6 रणे; S2 महा-; G1 M1.2 यथा (for

कथं). —^a) S2 B8 मोघी-; Dn1 M1.2 मोघं. Dc1 D1 कुर्याद्. — After 29, B Dn2 Ds. 5. 6 ins.:

1254* यश्चैवं रक्षते पार्थ कर्णालृक्षो महात्मना ।
आत्मानं स कथं राजन्न रक्षेत्पुरुषोत्तमः ।
परिचिन्त्य तु पद्यामश्वक्रायुधमरिंदमम् ।
न सोऽस्ति त्रिषु लोकेषु यो जयेत जनार्दनम् ।

Colophon.

[(L. 1) B1.4 Ds. 6 यश्चैव; Dn2 यश्चैवं; Ds यश्चैव. — (L. 3) Dn2 Ds. 6 पद्यामि (Ds °म). Ds अरिंदम. — (L. 4) Ds. 6 न सोऽस्ति यो जयेत्तु (for the prior half). Ds. 6 त्रैलोक्ये तु (for यो जयेत). Ds हि माधवं (for जनार्दनम्). — Colophon om. in Dn2 Ds. — Adhy. name: B Ds रात्रियुद्धं; Ds रात्रियुद्धे कृष्णप्रसादाच्छक्ति- मोक्षणमुपायं विस्मृतं (sic).]

On the other hand, G1 M1.2 read 26 after 29.

30 Before 30, B Dc1 Dn D2.4.5.6 (sec. m.) G1 M3-5 ins. संजय उवाच; M1.2 सात्यकिः. D8 (sec. m.) reads 30-31 on marg. —^a) S1 (orig.). 2 K2.3 D1.6 एतदर्थः; S1 (marg.) तव अर्थः; K1 D7.8 एतमर्थः; K4 एतदर्थे (for ततः कृष्णं). K1.4 B Dc1 Dn2 D2.4.5.7.8 महाबाहुं (K1 D7.8 ह्यो). —^b) Dc1 Dn1 D7.8 सात्यकिर्देवकीसुतं. —^c) S1 K3 नृप-; D8 नर-; S (G5 missing) कुरु- (for रथ-). S2 K1.2.4 B D (except D4) शार्दूलः (for ल). —^d) B (except B5) Dn2 महारथः; T G2.4 M1.2 बलः; G1 M3-5 बलं (for रथम्). D2 कर्ण वैकर्तनं प्रति.

31 Before 31, D8 G1 M3-5 ins. सात्यकिः. D8 reads 31 on marg. —^a) M1.2 चेत् (for च). Dn2 D4.5 T G2.4 कर्णः (for कर्णे). D7.8 स्वयं प्रत्ययितः कर्णः (D7 °र्ण). —^b) K3.4 B Dc1 Dn D1 शक्तिशः; G1 शक्त्या; M1.2.3.5 शक्त्याश्. D2 वा (for च). S2 K (K5 missing) B5 Dc1 D1.6 विक्रमे; B5

C. 7. 8281
B. 7. 182 35
K. 7. 183. 35

वासुदेव उवाच ।

दुःशासनश्च कर्णश्च शकुनिश्च ससैन्यध्वः ।

सततं मन्त्रयन्ति स्म दुर्योधनपुरोगमाः ॥ ३२

कर्ण कर्ण महेष्वास रणेऽमितपराक्रम ।

नान्यस्य शक्तिरेषा ते मोक्तव्या जयतां वर ॥ ३३

ऋते महारथात्पार्थात्कुन्तीपुत्राद्धनंजयात् ।

स हि तेषामतिशया देवानामिव वासवः ॥ ३४

तस्मिन्विनिहते सर्वे पाण्डवाः सृज्यैः सह ।

भविष्यन्ति गतात्मानः सुरा इव निरग्रयः ॥ ३५

तथेति च प्रतिज्ञातं कर्णेन शिनिपुंगव ।

हृदि नित्यं तु कर्णस्य वधो गाण्डीवधन्वनः ॥ ३६

Dn2 विक्रमा (sic); Dn1 D2-5.8 T G2-4 विक्रमः. D7 शक्त्यां चामितिविक्रमः. —^a) Some MSS. फाल्गुने. Dn2 D2.4.5.7.8 तदा; T G1-8 M हि सा; G4 स सा (for तु सा). Dc1 Dn1 D1 न मुक्ता फाल्गुनस्य (D1 'नेन) सा.

32 Ds (sec. m.) reads the ref. on marg. Some MSS. कृष्ण (for वासुदेव). —^b) Ś K1-8 D1 [रु]व सैन्यध्वः; D5 [अ]पि सैन्यध्वः; T G1.3.4 M महाबलः; G2 [अ]पि सौबलः (for ससैन्यध्वः).

33 ^b) D4.5.7.8 रणे अ (D1.8 चा)मितविक्रम. —^c) Dn1 नान्यत्र; M3-5 नान्यस्यै (for 'स्य). D1 एषां. —^d) K4 रणे; D4 वरः (for वर).

34 ^a) B कर्णः; D4 पार्थः (sic); S (G5 missing) वीरात् (T2 'र) (for पार्थात्). —^c) M8 अतिशया (for 'यशः).

35 ^a) M3-5 विनिर्जिते (for 'हते). K1 वीरे; B पार्थे (for सर्वे). —^b) Ś K3 संजयाः पांडवैः सह; Dn1 पांडवाः सह संजयैः. —^c) D5 om. 35^{ad}. —^d) Dn2 M3-5 हतात्मानः; D4 महा (for गता). — After 35, Dc1 Dn1 ins.:

1255* ऋते महात्मनः पार्थाकर्णेन निहता ध्रुवम् ।

36 ^a) D5 तेन (for [हृ]ति च). —^b) K1.2 D4.7.8 शनिः (for शिनि). —^c) B (except B3) च; S (G5 missing) हि (for तु). —^d) Dc1 गाण्डीवः (for गाण्डीव). K1 D4.8-8 G2 M1.2 धन्विनः (for 'धन्वनः).

37 ^b) B2.5 D4.7.8 T G2.4 वरं; Dn2 वरः. —^c)

अहमेव तु राधेयं मोहयामि युधां वर ।

यतो नावसृजच्छक्तिं पाण्डवे श्वेतवाहने ॥ ३७

फल्गुनस्य हि तां मृत्युमवगम्य युयुत्सतः ।

न निद्रा न च मे हर्षो मनसोऽस्ति युधां वर ॥ ३८

घटोत्कचे व्यसितां तु दृष्ट्वा तां शिनिपुंगव ।

मृत्योरास्यान्तरान्मुक्तं पश्याम्यद्य धनंजयम् ॥ ३९

न पिता न च मे माता न यूयं भ्रातरस्तथा ।

न च प्राणास्तथा रक्ष्या यथा वीमत्सुराहवे ॥ ४०

त्रैलोक्यराज्याद्यर्तिकचिद्भवेदन्यत्सुदुर्लभम् ।

नेच्छेयं सात्वताहं तद्विना पार्थ धनंजयम् ॥ ४१

अतः प्रहर्षः सुमहान्युयुधानाद्य मेऽभवत् ।

Ś2 अतो; B2-5 D (except D1) ततो; T G2.4 M4.5 यथा; G2 यत्तां; M3 तथा (for यतो). Ś1 K3.4 B2-5 Dn D2.4.5.7.8 [अ]वासृजत्; K1.2 M5 [अ]वासृजेत्. B1 ततोयं नावसृजच्छक्तिं.

38 ^a) Some MSS. फाल्गुनस्य. Dc1 Dn1 तु (for हि). B1.2.4.5 Dn1 D2 तं; D4.5.7.8 सा (for तां). K4 om. from मृत्यु up to वर (in 38^d). D4.7.8 मृत्युर (for मृत्युम्). —^b) Ś K1-8 B Dc1 Dn2 D1-8 अनिवार्य (Ś2 D1.2 'यै; Dc1 Dn2 D2.8 'यां; D4.5 'यौ; D1.8 'यां); Dn1 अतिवार्य (for अवगम्य). D6 reads from युयुत्सतः up to दृष्ट्वा तां (in 39^d) on marg. D1.7 युयुत्सतः; D2.4.6 M3 'त्सवः (for 'त्सतः). Bom. ed. इति चिंतयतोनिशं. —^c) B1-8 D5 हर्षो मे (by transp.).

39 ^a) Ś2 G1 M व्यसितां तां; B4 Dn2 व्यसितां तु; D5 विशस्तां तु; T G2.4 तां व्यसितां; G2 तां व्यसितां (hypermetric) (for व्यसितां तु). —^b) Ś2 S (G5 missing) दृष्ट्वा तु; B1-8 तां दृष्ट्वा (by transp.). Dc1 D4.7.8 शनिः (for शिनि).

40 Ds G2.4 om. (hapl.) 40-41. B3 reads 40-42 on marg. —^a) Dn2 G1 M1.2.5 (inf. lin. as in text) भ्राता (for माता). —^b) G1 M1.2 मातरस् (for भ्रा). —^c) Ds प्राणस्. D4 lacuna; Ds रक्ष्यो (for रक्ष्या).

41 Ds G2.4 om. 41 (cf. v. l. 40). B3 reads 41 on marg. —^a) Ś2 T G3 तु (for तद्). Dc1 M3-5 नेच्छेयं सात्वताहं (Dc1 'ताहाहं); D4 'यं शाश्वतोहं तद्.

मृतं प्रत्यागतमिव दृष्ट्वा पार्थ धनंजयम् ॥ ४२
अतश्च प्रहृष्टो युद्धे मया कर्णाय राक्षसः ।
न ह्यन्यः समरे रात्रौ शक्तः कर्णं प्रबाधितुम् ॥ ४३

संजय उवाच ।
इति सात्यकये प्राह तदा देवकिनन्दनः ।
धनंजयहिते युक्तस्तत्प्रिये सततं रतः ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥

१५८

धृतराष्ट्र उवाच ।
कर्णदुर्योधनादीनां शकुनेः सौबलस्य च ।
अपनीतं महत्तात तव चैव विशेषतः ॥ १
यदाजानीत तां शक्तिमेकस्त्रीं सततं रणे ।
अनिवार्यमसह्यां च देवैरपि सवासवैः ॥ २
सा किमर्थं न कर्णेन प्रवृत्ते समरे पुरा ।

न देवकीसुते मुक्ता फल्गुने वापि संजय ॥ ३
संजय उवाच ।
संग्रामाद्रिनिवृत्तानां सर्वेषां नो विशां पते ।
रात्रौ कुरुकुलश्रेष्ठ मन्त्रोऽयं समजायत ॥ ४
प्रभातमात्रे श्वोभूते केशवायार्जुनाय वा ।
शक्तिरेषा विमोक्तव्या कर्णं कर्णेति नित्यशः ॥ ५

C. 7. 8296
B. 7. 103. 5
K. 7. 104. 5

42 S² K¹. 2 D¹. 2. 6 om. (hapl.) 42. B^s reads 42 on marg. — ^a) B⁴ D⁴. 5. 7. 8 ततः; M² अथ (for अतः). D² स (for सु-). — ^c) T G⁴. 4 मृत्युः; G¹ M मृतः; G² मृत्योः (for मृतं).

43 ^a) B¹ ततश्च; B⁵ हतश्च (sic) (for अ^a). — ^b) G¹ M¹. 2 कर्णेन (for कर्णाय). — ^c) S (G⁵ missing) शक्तः कर्णप्रबाधने. — After 43, G¹ M ins.:

1256*

सात्यकिरुवाच ।

ध्रुवस्तस्य जयो नित्यं दीर्घमायुः प्रवर्तते ।

यस्य त्वं पुरुषस्याग्न शिवाय सततं स्थितः ।

[(L. 1) G¹ M¹. 2 चायुः (for आयुः).]

44 S K¹-3 D (except D²) om. the ref. — ^a) D¹ D¹ सात्यकिरिति तं (D¹ सं-) प्राह. — ^b) B⁵ तथा (for तदा). — ^c) D⁴ चरन्; S (G⁵ missing) धृतः (for रतः). D⁵ सततं तत्प्रियं चरन्.

Colophon om. in S K¹-3 T G²-4 M²-5: K⁵ G⁵ missing. — Sub-parvan: D¹ द्रोणवधपर्व. — Adhy. name: K⁴ B D¹ D¹ D¹. 2. 4. 5. 7. 8 G¹ M¹. 2 रात्रि-युद्धं; D⁵ रात्रियुद्धे सात्यकिं प्रति कर्णादिमोहनं कथनं श्री-कृष्णेन; Bom. ed. रात्रियुद्धे कृष्णावाक्यं. — Adhy. no.: B⁵ 180; D¹ 183; D² 184; D³ 76; G¹ M¹. 2 176. — Sloka no.: D¹ 46.

158

✍ This adhy. is missing in K⁵ G⁵ (cf. v. 1. 7. 125. 14; 137. 9).

1 G⁵ om. the ref. — ^a) D². 6 G¹ M कर्णदुःशास-नादीनां. — ^c) D⁴. 5. 7. 8 तावत् (for तात). — ^d) K² तावदेव (for तव चैव).

2 ^a) K¹ D² यदि जानीत; B¹. s. 5 D² यदा (D² 'दि' जानीथ; D¹ D¹ यदा जानाति; D⁴ यदा जानीत (sic); T यथा जानीत; G² यदजानीत (for यदाजा^a). — ^b) D⁴ S (G⁵ missing) एकस्त्रीं (for 'स्त्री'). — ^c) B (except B²) D¹ असंसह्यां (for असह्यां च). G¹ M² अनिवार्यमसह्यां च.

3 G⁵ om. 3^{ab}. — ^a) D² किमर्थं. K⁴ B D¹ D¹ D² तु; T G². 4 च; M¹. 2 नु (for न). — ^b) D¹ D¹ संगरे (for समरे). D² पुनः (for पुरा). — ^c) K⁴ B D फाल्गुने (for फ^a). D¹. 3 च; G² न (for वा).

4 ^b) B⁵ वो; D¹ T G⁴. 4 च (for नो). — ^c) D² T G²-4 रात्रौ रात्रौ कुरुश्रेष्ठ; D⁴ रात्रौ कुलकुरुश्रेष्ठ. — ^d) S¹ K⁵ समयं; D² D²-5. 7. 8 S (G⁵ missing) मन्त्रो नः (for मन्त्रोऽयं). B D¹ D¹ मन्त्रोऽयं संप्रवर्तते.

5 ^a) D² D⁴. 7. 8 काले; D². 5 काले (for -मात्रे).

C. 7. 8299
B. 7. 193. 5
K. 7. 194. 6

ततः प्रभातसमये राजन्कर्णस्य दैवतैः ।
अन्येषां चैव योधानां सा बुद्धिर्नश्यते पुनः ॥ ६
दैवमेव परं मन्ये यत्कर्णो हस्तसंस्थया ।
न जघान रणे पार्थं कृष्णं वा देवकीसुतम् ॥ ७
तस्य हस्तस्थिता शक्तिः कालरात्रिरिवोद्यता ।
दैवोपहतबुद्धित्वान्न तां कर्णो विमुक्तवान् ॥ ८
कृष्णे वा देवकीपुत्रे मोहितो देवमायया ।
पार्थे वा शक्रकल्पे वै वधार्थं वासवीं प्रभो ॥ ९
धृतराष्ट्र उवाच ।
दैवैर्नैव हता युयं खबुद्ध्या केशवस्य च ।
गता हि वासवी हत्वा तृणभूतं घटोत्कचम् ॥ १०

कर्णश्च मम पुत्राश्च सर्वे चान्ये च पार्थिवाः ।
अनेन दुष्यणीतेन गता वैवस्वतक्षयम् ॥ ११
भूय एव तु मे शंस यथा युद्धमवर्तत ।
कुरूणां पाण्डवानां च हैडिम्बे निहते तदा ॥ १२
ये च तेऽभ्यद्रवन्द्रोणं व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
सृञ्जयाः सह पाञ्चालैस्तेऽप्यकुर्वन्कथं रणम् ॥ १३
सौमदत्तेर्वाद्द्रोणमायस्तं सैन्धवस्य च ।
अमर्षाजीवितं त्यक्त्वा गाहमानं वरूथिनीम् ॥ १४
जृम्भमाणमिव व्याघ्रं व्यात्तानमभिवान्तकम् ।
कथं प्रत्युद्ययुद्द्रोणमस्यन्तं पाण्डुसृञ्जयाः ॥ १५
आचार्य ये च तेऽरक्षन्दुर्योधनपुरोगमाः ।

D₂ भवता; D₅ संभूते (for श्रोभूते). —^δ) D_{n1} D₈-5.
r. 8 G₁ M₁-8 च (for वा). —°) K₄ व्यमोक्तव्या;
D₂. 4 हि मो; G₁ M (except M₄) प्रभो (for विमो).
—^d) D₅ निश्चयः (for नित्यशः).

6 °) S (G₅ missing) वीराणां (for योधानां).
—^d) S₂ K₈. 4 B D_{n2} D₂-4. 6 नाश्यते (for न). S
(G₅ missing) नृप (for पुनः).

7 °) D₈ देवम् (for दैवम्). S₂ एवं; D₂ अत्र
(for एव). —°) M₃-5 चाहनद् (for जघान).

8 The portion of the text from 8^a up to 7. 160.
13^b is lost in S₂ on missing folios. —^a) S (G₅
missing) य (M₃ त)स्य हस्ते (for तस्य हस्त-). —^δ)
T G₁. 2 M काल- (for काल-). K₃ उद्धता; B₁-3. 5
उत्थिता; B₄ अपरा; D_{n1} D₁ उदिता (for उद्यता).
—°) D₄ चेतवान् (for बुद्धि-).

9 S₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) D₈ सकृष्णो; T
G₄ कुद्धे वा; G₁ M कुद्धो (M₄ द्वे) हि; G₂. 3 कुद्धो
वा (for कृष्णे वा). —^δ) T G₈ देव-; G₂ कृष्ण- (for
देव-). —°) M₁. 2 वै (for वा). B₄ देव- (for शक्र-).
D₄. 5. 7. 8 तुल्ये (for कल्पे). K₃ B₃ M₃-5 वा; G₁
च (for वै). —^d) K₁. 2 D₁ वधार्थी (D₁ धै) (for
धै). K₄ D_{n1} प्रभुः; D_{n2} D₄. 5. 8 विमो; D₂. 6
पुनः (for प्रभो).

10 S₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) K₄ B D_{n1}
D_{n1} S (G₅ missing) [ड]प-; D₂ नि- (for [प]व).
—^δ) K₁ B₄ D_{n1} T G₁-4 M₁. 2 सु- (for स्व-). D_{n2}

D₄. 5. 7. 8 केशवेन (for वस्य). —°) K₁ om. वास.
D₄. 5 वासवं (for वी). B₅ भुत्वा; D₈ T G₂-4 भित्त्वा
(for हत्वा). D₁ दिवं गताहवे हत्वा.

11 S₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) K₁ पुत्रश्च.
—^δ) D₈ [s]पि (for च). K₁ om. the second च.
—°) B₄ तेन वै; B₃. 5 D_{n1} तेन वो; D₈ अन्येन (for
अनेन).

12 S₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) D_{n2} D₄. 5. 7. 8
च (for तु). —^δ) M₃-5 यनु (for यथा). —^d)
D_{n1} D_{n2} D₂. 4. 5. 8 हैडिंवे; D₇ हैडिंवे (for हैडिम्बे). D₂
समं; D₈ सति (for तदा).

13 S₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) T G₂-4 M₃-5
चान्ये; G₁ M₁. 2 चापि (for च ते). —°) K₂ पांचा-
ल्यैस्; D_{n1} S (G₅ missing) पांचालास्; D₄ पंचालैस्
(for पाञ्चा). —^a) S₁ K (K₅ missing) D₁ तेस्य;
D₇. 8 तथा (for तेऽपि). B₁. 2. 5 D₈. 6-8 T G₁. 2. 4
M कथं रणे; D₂. 4 महाद्वे. (for कथं रणम्). G₂ ते
प्रकुर्वन्कथं रणे.

14 S₂ missing (cf. v. l. 8). D₂. 4 om. (hapl.)
14-16. —^a) S₁ K₁. 2 B₄ D₁ सौ (K₂ सो) मदत्ति;
D_{n1} D₈. 7 सोमदत्तेर (for सौम). —^δ) K₈. 4 B₃. 5
D_n D₃. 5. 6 आयातं (for आयस्तं). —^d) D₃ वधार्थिनं
(for वरूथिनीम्).

15 S₂ missing (cf. v. l. 8). D₂. 4 om. 15 (cf.
v. l. 14). —^a) D₇ नर- (for इव). —°) S₁ K
(K₅ missing) अभ्यु (K₁ म्य)ययुर; D₁ अल्यु (for
प्रल्यु). B₄ प्रत्युद्ययुः कथं द्रोणम्. —^d) T G₃. 4 सृञ्ज-

द्रौणिर्कर्णकृपास्तात तेऽप्यकुर्वन्किमाहवे ॥ १६
भारद्वाजं जिघांसन्तौ सव्यसाचिवृकोदरौ ।
समार्छन्मामका युद्धे कथं संजय शंस मे ॥ १७
सिन्धुराजवधेनेमे घटोत्कचवधेन ते ।
अमर्षिताः सुसंकुद्धा रणं चक्रुः कथं निशि ॥ १८
संजय उवाच ।
हते घटोत्कचे राजन्कर्णेन निशि राक्षसे ।
प्रणदत्सु च हृष्टेषु तावकेषु युयुत्सुषु ॥ १९
आपतत्सु च वेगेन वध्यमाने बलेऽपि च ।
विगाढायां रजण्यां च राजा दैन्यं परं गतः ॥ २०
अब्रवीच्च महाबाहुभीमसेनं परंतपः ।
आवारय महाबाहो धार्तराष्ट्रस्य वाहिनीम् ।

हैडिम्बस्याभिघातेन मोहो मामाविशन्महान् ॥ २१
एवं भीमं समादिश्य स्वरथे समुपाविशत् ।
अश्रुपूर्णमुखो राजा निःश्वसंश्च पुनः पुनः ।
कश्मलं प्राविशद्वोरं दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ॥ २२
तं तथा व्यथितं दृष्ट्वा कृष्णो वचनमब्रवीत् ।
मा व्यथां कुरु कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
वैकुण्ठ्यं भरतश्रेष्ठ यथा प्राकृतपूरुषे ॥ २३
उत्तिष्ठ राजन्मुष्यस्य वह गुर्वी धुरं विभो ।
त्वयि वैकुण्ठ्यमापन्ने संशयो विजये भवेत् ॥ २४
श्रुत्वा कृष्णस्य वचनं धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
विमृज्य नेत्रे पाणिभ्यां कृष्णं वचनमब्रवीत् ॥ २५
विदिता ते महाबाहो धर्माणां परमा गतिः ।

C. 7. 6320
B. 7. 153. 27
K. 7. 154. 28

यान् (for 'या:'). K₄ व्यूढानीका[:] प्रहारिणं = (var.) 13⁹.

16 S₂ missing (cf. v. 1. 8). D_{2,4} om. 16 (cf. v. 1. 14). —^a) D₅ के (for ये). T G_{8,4} मे (for ते). —^b) D₁ सुयोधन- (for दुर्योः). —^c) T G_{8,4} कर्णद्वौणि (for द्रौणिर्कर्णः). —^d) K₂ तस्य; K₄ B₅ Dn ते वा; B₁₋₄ D₁ ते च (for तेऽपि). K₂ कुर्वन् (for [अ]कुः). D₅ महारणे (for किमाहवे).

17 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^b) D₂ D_{1,7} धनंजय- (for सव्यसाचि-). D_{5,8} वृकोदरधनंजयौ. —^c) B₁ जपार्थ; G₁ M आच्छेत्तां (for समार्छन्). D₂ D₄ T G_{1,8} M मामकान् (for 'का').

18 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^b) B₅ D₂ तु (for ते). —^c) K₄ B₄ D₂ D_{4,5,7,8} S (G₅ missing) सुसंरुद्धा; D_{8,9} तु संकुद्धा (for सुसं⁹).

19 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^a) S (G₅ missing) द्यू (G₂ वी) रे (for राजन्)... —^b) M₂ हि च; M_{3,5} च हि (for निशि). —^c) B₂₋₄ D₅ प्राणदत्सु (for प्र⁹). S₁ K_{1,2} D₁ प्र- (for च). —^d) K_{1,8} D_{1,7,8} युयुत्सु च (sic); D₄ 'रसव (sic) (for 'रसुषु).

20 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^b) D_{4,5,7,8} युध्य (D₅ 'द्व)माने (for वध्य⁹). —^c) B_{1,8} D₁ D₂ तु (for च). —^d) S (G₅ missing) transp. राजा and दैन्यं.

21 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^a) D_{8,9} स; D₁ lacuna (for च). S₁ K₁ D₈ T G₂₋₄ महाबाहुं (for 'बाहुर). —^b) M₂ भीमसेनः. K₂ D₂ D_{2,4,5,7,8} परंतप; B D₁ D₂ D_{8,9} इदं वचः; T G_{8,4} M_{1,8-9} परंतपं (for परंतपः). — Before 21^{c,d}, M₂₋₅ ins. युधिष्ठिर उवाच. —^e) D₁ D₂ D_{2,4,5,7,8} है (D_{6,7} हि) ईवस्य; Bom. ed. हैडिंबेश्च (for हैडिम्बस्य). B D₁ Dn च; D₂ [अ]ति; S (G₅ missing) वि- (for [अ]भि-).

22 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^b) B₁ स रथे; T G₂₋₄ स्वरथे (for 'थे). —^c) M₄ राजन् (for राजा). —^d) B₂ D₁ D₂ D_{8,9} G_{3,4} निश्च (D₈ 'स्व)संश्च; D₂ निश्च * * * ; D₄ निश्च * तं (for निःश्वसंश्च). D₈ निश्चस-धुरगो यथा.

23 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^a) D₄ चापि (for स्वयि). —^c) S (G₅ missing) वैकुण्ठ्यं (for 'व्यं). T G₂₋₄ पुरुष- (for भरत-). —^f) D_{4,5,7,8} -पौरुषे (for 'पू').

24 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^b) B₄ S (except G₂; G₅ missing) प्रभो; D₂ भुवि (for विभो). —^c) T G_{1,8} M वैकुण्ठ्यम् (for 'व्यम्). —^d) G₃ संशये (for 'यो). K_{1,2} D₅ S (except G₄; G₅ missing) विजयो (for 'थे).

25 S₂ missing (cf. v. 1. 8). —^b) D₂ D_{4,5,7} धर्मपुत्रो (for 'राजो). —^c) K_{1,2} D₂ विमृज्य (for विमृज्य). —^d) D₅ धर्मपुत्रोऽब्रवीद्वचः.

C. 7. 8321
B. 7. 187. 28
K. 7. 184. 28

ब्रह्महत्याफलं तस्य यः कृतं नावबुध्यते ॥ २६
अस्माकं हि वनस्थानां हैडिम्बेन महात्मना ।
बालेनापि सता तेन कृतं साह्यं जनार्दन ॥ २७
अस्त्रहेतोर्गतं ज्ञात्वा पाण्डवं श्वेतवाहनम् ।
असौ कृष्ण महेष्वासः काम्यके मायुपस्थितः ।
उपितश्च सहास्माभिर्यावन्नासीद्वनंजयः ॥ २८
गन्धमादनयात्रायां दुर्गेभ्यश्च स्म तारिताः ।
पाञ्चाली च परिश्रान्ता पृष्ठेनोढा महात्मना ॥ २९
आरम्भाच्चैव युद्धानां यदेष कृतवान्प्रभो ।

मदर्थं दुष्करं कर्म कृतं तेन महात्मना ॥ ३०
स्वभावाद्या च मे प्रीतिः सहदेवे जनार्दन ।
सैव मे द्विगुणा प्रीती राक्षसेन्द्रे घटोत्कचे ॥ ३१
भक्तश्च मे महाबाहुः प्रियोऽस्माहं प्रियश्च मे ।
येन विन्दामि वाष्ण्येय कश्मलं शोकतापितः ॥ ३२
पश्य सैन्यानि वाष्ण्येय द्राव्यमाणानि कौरवैः ।
द्रोणकर्णौ च संयत्तौ पश्य युद्धे महारथौ ॥ ३३
निशीथे पाण्डवं सैन्यमाभ्यां पश्य प्रमर्दितम् ।
गजाभ्यामिव मत्ताभ्यां यथा नडवनं महत् ॥ ३४

26 Śs missing (cf. v. 1. 8). —^a K₄ B D₀₁
D_n D₂. 4. 5. 7. 8 मे; T G₂-4 नो (for ते). —^b B₁
कर्मणां (for धर्माणां). —^c B (except B₂) D₀₁ S
(G₅ missing) -वध्या- (for -हत्या-). —^d Ś₁ K₁-3
D₁. 4. 5 M₈. 4 यत् (for यः). S (except G₂; G₅
missing) नावबुध्यते (for नावबु).

27 Śs missing (cf. v. 1. 8). —^b D₀₁ D_n D₂.
4. 5. 7. 8 है (D₅ हे) हैडिम्बेन (for हैडिम्बेन). —^c K₁. 2
D_n D₅ सतानेन; T सदा तेन (for सता तेन). —^d
D₇ om. कृतं. B₄ D₀₁ D_n सहा (for साह्यं). S (G₅
missing) महात्मना (for जनार्दन).

28 Śs missing (cf. v. 1. 8). —^a D₅ पार्थ (for
ज्ञात्वा). — After 28^a, D₂. 6 ins.:

1257* आगम्य स सहायेन कृता रक्षा महात्मना ।
सोऽयं कर्णेन निहतः पश्यतां पापचेतसाम् ।
अस्य पापस्य मोक्षं हि कथं यास्यामि माधव ।

[D₅ om. line 1. — (L. 2) D₅ सोऽयं (for सोऽयं).]

—^c S (G₅ missing) महाबाहुः (T 'हुं') (for महेष्वासः).
—^d D₀₁ D_n मायुपस्थितः; D₂ 'पास्थितः'; D₅ समुप;
T मामवस्थितः.

29 Śs missing (cf. v. 1. 8). —^b Ś₁ K₁. 1
(marg.) D_n D₁ स्म च (by transp.); D₂. 6 वास्य
(sic); G₂ च यु-. Ś₁ K₁. 1 D₁ चारिताः (sic) (for
ता). D₄ दुर्गेभ्यश्च स्मृता*; T G₂. 4 दुर्गे वर्त्मनि
घा (G₂. 4 ता) रिताः. —^c M₈-5 परित्रावा (for 'श्रान्ता').
D₂ पांचाली च परिश्रान्ता. —^d D_n D₄. 5 पृष्ठेनोढ-
वात्मना. — After 29, D₇ ins.:

1258* दिशां हि विजये कृष्ण सहदेवस्य चाज्ञया ।
लङ्कां तु गत्वा पौलस्त्यः करं वै दापितो बल्यम् ।

30 Śs missing (cf. v. 1. 8). —^a K₁ आरंभश्च;
B₄ D₁. 8 T G₂. 4 'आरंभ'; B₅ D₀₁ आरंभं; D_n अभिज्ञश्च;
D₂. 4. 5. 7. 8 आरंभे; D₅ अर्दिनांश्च (for आरम्भाच्च). B₄
च रणस्थानां; D_n चैव पुत्राणां; D₂ चैव सर्वत्र (for चैव
युद्धानां). —^b D_n D₇. 8 यदेव; D₂. 6 यथैव; D₄. 5
यदेवं (for यदेव). D₁. 5 विभो (D₅ 'भुः'); D₂ पुनः;
D₇. 8 S (except G₂; G₅ missing) प्रभुः (for प्रभो).
—^c K₂. 4 B (except B₄) D₀₁ D_n D₂ G₄ मदर्थे
(for 'र्थ'). D_n T G₂ दुष्कृतं (for दुष्करं). T G₂-4
transp. कर्म and तेन. B₈-5 D₀₁ D_n महाहवे (for
'त्मना').

31 Śs missing (cf. v. 1. 8). D₂. 4. 5 om. (hapl.)
31^a. —^c B D₀₁ D_n परमा (for द्विगुणा). G₂
सैव द्विगुणित्वा प्रीती.

32 Śs missing (cf. v. 1. 8). —^a D₄. 5. 7. 8 सम
(for च मे). —^b K₄ T G₂. 4 स (for च). —^c
B D₀₁ D_n T G₁. 8. 4 M₁. 2 तेन (for येन). —^d
K₄ D₁ G₁ -पातितः; B (except B₄) D₀₁ D₂ -पीडितः;
D₅ -कथितः (for -तापितः).

33 Śs missing (cf. v. 1. 8). —^b Ś₁ K₁ D₅. 6
द्राव्यमाणानि. —^c B (except B₁) D₀₁ D_n D₂. 6
G₄ तु सः; D₅ इमौ (for च सः). D₄. 5. 7 संवातौ;
M₈-5 संयुक्तौ (for संवत्तौ).

34 Śs missing (cf. v. 1. 8). —^b D_n D₄. 5
पुत्रस्त्वय्यः; D₂ पुत्रस्तेन्य- (for आभ्यां पश्य). B₁. 2. 5
पश्यतः; B₅ D₀₁ D_n पश्य च; B₄ पश्यतः; S (G₅
missing) माध (M₈-5 याद) व- (for पश्य प्र-). —^c
D_n 2 तत्राभ्याम् (sic) (for गजाभ्याम्). —^d D₅ बलान्
(for यथा). Ś₁ K (K₅ missing) B D₀₁ D_n D₁. 8-3
G₂. 4 नडवनं; T G₁. 8 M नड- (for नड-). D₂ यथा वे

अनादृत्य बलं बाहोर्भीमसेनस्य साधव ।
 चित्रास्त्रतां च पार्थस्य विक्रमन्ते स्म कौरवाः ॥ ३५
 एष द्रोणश्च कर्णश्च राजा चैव सुयोधनः ।
 निहत्य राक्षसं युद्धे हृष्टा नर्दन्ति संयुगे ॥ ३६
 कथमस्मासु जीवत्सु त्वयि चैव जनार्दन ।
 हैडिम्बः प्राप्तवान्मृत्युं सूतपुत्रेण संगतः ॥ ३७
 कदर्शीकृत्य नः सर्वान्पश्यतः सव्यसाचिनः ।
 निहतो राक्षसः कृष्ण भैमसेनिर्महाबलः ॥ ३८
 यदाभिमन्युर्निहतो धार्तराष्ट्रैर्दुरात्मभिः ।
 नासीत्तत्र रणे कृष्ण सव्यसाची महारथः ॥ ३९
 निरुद्धाश्च वयं सर्वे सैन्यवेन दुरात्मना ।

निमित्तमभवद्द्रोणः सपुत्रस्तत्र कर्मणि ॥ ४०
 उपदिष्टो वधोपायः कर्णस्य गुरुणा स्वयम् ।
 व्यायच्छतश्च खड्गेन द्विधा खड्गं चकार ह ॥ ४१
 व्यसने वर्तमानस्य कृतवर्मा नृशंसवत् ।
 अथाञ्जवान सहसा तथोभौ पार्थिषारथी ।
 त्र्येतरे महेष्वासाः सौभद्रं युध्यपातयन् ॥ ४२
 अल्पे च कारणे कृष्ण हतो गाण्डीवधन्वना ।
 सैन्यवो यादवश्रेष्ठ तच्च नातिप्रियं मम ॥ ४३
 यदि शत्रुवधे न्याय्यो भवेत्कर्तुं च पाण्डवैः ।
 द्रोणकर्णौ रणे पूर्वं हन्तव्याविति मे मतिः ॥ ४४
 एतौ मूलं हि दुःखानामस्माकं पुरुषर्षभ ।

C. 7. 8340
B. 7. 183. 47
K. 7. 184. 47

वचने महत्.

35 Ś₁ missing (cf. v. l. 8). —^a) T G₂₋₄ अना-
 दृत्य (for 'हृत्य'). K₁ बलं बाहोर; M₃₋₅ महाबाहो.
 —^b) B₁ D₅ मारिष; M_{3.5} विक्रमं (for साधव).
 —^c) Ś₁ K₃ D_{4.5} G₂ चित्रार्थतां (for 'स्त्रतां'). D_{1.7.8}
 वा (for च). —^d) D_n D_{2.4.5.7.8} विक्रमंति (for
 'मन्ते'). G_{8.4} [s]त्य (for स्त). B D₀₁ विक्रमं तेज
 एव च.

36 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) M₃₋₅ एवं
 (for एष). D₇ एष कर्णश्च द्रोणश्च. —^d) D₄ हृष्टा
 (for हृष्टा). Ś₁ K (K₅ missing) D_{n2} D_{1.6} G₂ नर्दन्ति
 (for नर्दन्ति). B₁₋₄ D₀₁ D_{n1} संवशः; B₅ सर्वशः
 (for संयुगे).

37 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). D_{3.6} om. 37. —^a)
 K₃ बास्मासु; B D₀₁ D_{n1} चा (for अ). —^b) K₁
 जनार्दने. —^c) K₃ हैडिम्बि; D₀₁ D_{n1} D_{2.4.5.7.8}
 हैडिम्बः; D_{n2} D₁ हैडिम्बिः (for हैडिम्बः). G₂ M₃₋₅
 प्राप्नुयान् (for प्राप्तवान्).

38 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^c) T G₂₋₄ निहतो
 राक्षसश्रेष्ठो.

39 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^b) M₃ महा-
 त्मभिः (for दुरा). —^c) S (G₅ missing) तदा (for
 रणे). —^d) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ परंतपः; D₅ G₄
 महाबलः (for 'रथ').

40 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) K₁ निरुद्धश्च;
 B₄ विरुद्धाश्च (for नि). D₇ om. अ वयं. D_{3.6} संख्ये

(for सर्वे). —^b) D_{n2} D_{2.4.5.7.8} T G₂₋₄ M₃ महा-
 त्मना (for दुरा). —^d) Ś₁ K (K₅ missing) D₁
 तस्य; M₃₋₅ तु न (sic) (for तत्र).

41 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) M₃ महोपायः
 (for वधो). D_{3.6} उपदिष्टे वधोपाये. —^b) G₂ कर्णाच्च
 (for कर्णस्य). —^c) D₁ व्यायच्छतश्च. D_{7.8} G₁ M₃₋₅
 भङ्गेन; M_{1.2} कर्णेन (for खड्गेन). D_{3.6} चरतस्वस्य खड्गेन.
 —^d) K₄ D₁ चक्रं (for खड्गं). T G_{3.4} सः (for ह).
 D_{7.8} द्विधा ज्यां निचकर्त ह.

42 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^c) T G_{3.4} तरसा
 (for सहसा). D₄ om. (hapl.) from सा up to पार्थि
 (in 42^d). —^d) K₃ प्राङ्घ्रिः; K₃ D₁ S (except G₂;
 G₅ missing) प्राङ्घ्रि- (for पार्थि). —^e) D_{4.5} T G₂₋₄
 M₃₋₅ अथेतरे (for तथे).

43 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^b) D₀₁ D_{1.7}
 गांजीव- (for गाण्डीव-). K₁ D₀ धन्विना (for धन्वना).
 —^d) D_{n2} तु (for च). M₃ महत् (for मम).

44 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^b) M_{1.2} रणे
 (for भवेत्). K₁ lacuna; B D₀₁ D_{n1} हि; T G₂₋₄
 स; G₁ M स्त (for च). —^c) B D₀₁ D_{n1} S (G₅
 missing) कर्णद्रोणौ (for द्रोणकर्णौ).

45 Ś₂ missing (cf. v. l. 8). —^a) D_{2.4.5.7.8}
 एतन् (for एतौ). K₂ सुखौ हि; K₃ B (except B₄)
 D₀₁ D_n हि सुखं (by transp.). —^b) B₃ D₅ भरत-
 र्षभ. —^c) G₈ om. 45^a-46^d. —^d) D_{n2} om. from समा-
 साद्य up to ततो (in 49^a). —^e) K₂ (sup. lin.) .4

C. 7. 5341
B. 7. 183. 48
K. 7. 184. 47

एतौ रणे समासाद्य पराश्वस्तः सुयोधनः ॥ ४५
यत्र वध्यो भवेद्द्रोणः स्रुतपुत्रश्च सानुगः ।
तत्रावधीन्महाबाहुः सैन्धवं दूरवासिनम् ॥ ४६
अवश्यं तु मया कार्यः स्रुतपुत्रस्य निग्रहः ।
ततो यास्याम्यहं वीर स्वयं कर्णजिघांसया ।
भीमसेनो महाबाहुर्द्रोणानीकेन संगतः ॥ ४७
एवमुक्त्वा ययौ तूर्णं त्वरमाणो युधिष्ठिरः ।
स विस्फार्य महचापं शङ्खं प्रध्माप्य भैरवम् ॥ ४८
ततो रथसहस्रेण गजानां च शतैस्त्रिभिः ।
वाजिभिः पञ्चसाहस्रैस्त्रिंशदस्रैः प्रभद्रकैः ।
वृतः शिखण्डी त्वरितो राजानं पृष्ठतोऽन्वयात् ॥ ४९

B Dc1 Dn1 D2. 5. 8 समाश्वस्तः (for परा°).

46 S2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 Gs om. 46 (cf. v. l. 45). —^a) Dc1 तत्र; D4. 5 स तु (for यत्र). —^b) D2 सानुजः (for 'गः'). —^c) D2 महाबाहुः; D4. 6 'राज' (for 'बाहुः'). —^d) D4 om. from दूर up to महाबाहु (in 47°). Ms-5 द्रोणानीके जयद्रथः.

47 S2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 om. 47 (cf. v. l. 45). D4 om. 47^{ab} (cf. v. l. 46). Dc1 Dn1 om. 47°-48°. —^c) S1 K1-3 D1. 3. 8 यत्तो (for ततो). Ds योधामि; Ms-5 योत्स्यामि (for यास्यामि). —^d) D2. 5. 7. 8 स्रुतपुत्र- (for स्वयं कर्ण-).

48 S2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 om. 48 (cf. v. l. 45). Dc1 Dn1 om. 48^{ab} (cf. v. l. 47). Before 48, Ms-5 ins. संजय उवाच. —^a) G2 यथा (for ययौ). B1 D2. 4. 5. 7. 8 कर्ण (for तूर्ण). —^b) T G2-4 यतमानो (for त्वरमाणो). —^c) S (Gs missing) विष्का (Gs 'दका' वै सु- (Ms-5 च) (for स विस्फार्य). —^d) S1 Ks चाध्माय; K1. 3 D1 चाध्माप्य; K4 D4. 8 प्र (D4 प्रा) ध्माय; Dn1 आपूर्य; D2. 5 दध्माप्य (D5 'य'); Dr lacuna (for प्रध्माप्य). Dr om. भैरवम्.

49 S2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 om. up to ततो (cf. v. l. 45). —^a) S1 वृतो (for ततो). G1 M गज- (for रथ-). —^b) D4. 5 G1 M रथानां (for गजानां). D4. 6 नियुतैस् (for च शतैस्). —^c) K4

ततो मेरीः समाजघ्नः शङ्खान्दध्मुश्च दंशिताः ।
पाञ्चालाः पाण्डवाश्चैव युधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ ५०
ततोऽजवीन्महाबाहुर्वासुदेवो धनंजयम् ।
एष प्रयाति त्वरितो क्रोधाविष्टो युधिष्ठिरः ।
जिघांसुः स्रुतपुत्रस्य तस्योपेक्षा न युज्यते ॥ ५१
एवमुक्त्वा हृषीकेशः शीघ्रमश्वानचोदयत् ।
दूरं च यातं राजानमन्वगच्छजनार्दनः ॥ ५२
तं दृष्ट्वा सहसा यान्तं स्रुतपुत्रजिघांसया ।
शोकोपहतसंकल्पं दह्यमानमिवाग्निना ।
अभिगम्याब्रवीच्चासौ धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ ५३
कर्णमासाद्य संग्रामे दिष्ट्वा जीवति फल्गुनः ।

lacuna; B Dc1 Bom. ed. पां (Bom. ed. पं) चालैः स-; D4. 5. 7. 8 सहस्रैस्तु (Dr. 8 'सैश्च'); T G2-4 केक-यैश्च (for त्रिसाहस्रैः). Dn1 पांचालैः सह मदकैः. —^c) Ks त्वरिते (for 'तो'). —^d) S1 Ks [s]भ्ययात्; B4 G1. 2 M1. 2 [s]न्वगात् (for 'न्वयात्').

50 S2 missing (cf. v. l. 8). —^a) Ms समाजघ्नः (for 'जघ्नः'). —^b) S1 K1-3 D1. 4. 8 उच्चैश्च (for दध्मुश्च). D5 शंखांश्चैव पृथक्पृथक्; S (Gs missing) पणवा (M1 पटहा-; M2 पल्लवा) नकगोमुखान् (G2 Ms-5 'खाः'). — After 50^{ab}, S (Gs missing) ins.:

1259* शङ्खशब्दरवांश्चैव बाणशब्दांश्च दंशिताः ।

[Ms. 5 चक्रुः शंखरवांश्चैव (for the prior half).]

—^c) Ks पंचालाः.

51 S2 missing (cf. v. l. 8). —^c) S1 K1. 2 T G3. 4 त्वरिते (for 'तो'). —^d) K1. 2. 4 D1 -पुत्रं वै; G1 M -पुत्रं स (for -पुत्रस्य). —^e) S1 K (Ks missing) B4 D4. 4. 5. 7. 8 विद्यते (for युज्यते). D4. 6 युक्तमेतन्न विद्यते.

52 S2 missing (cf. v. l. 8). —^b) D4. 4. 8 अनो-दयत्; D5 अचोदयन्. —^c) K1. 3 D2 Ms-5 च यातं; K4 Dc1 Dn1 प्रयां (Dc1 'या'तं; D2. 5. 6 या (D5 जा)तं च (by transp.)). —^d) D5 अन्वागच्छन्.

53 S2 missing (cf. v. l. 8). —^a) D4 यातं (for यान्तं). — B4 om. 53°-54°. —^c) T G4. 4 Ms-5

सव्यसाचिवधाकाङ्क्षी शक्तिं रक्षितवान्हि सः ॥ ५४
 न चागाद्वैरथं जिष्णुर्दिष्ट्या तं भरतर्षभ ।
 मृजेतां स्पर्धिनावेतौ दिव्यान्यस्त्राणि सर्वशः ॥ ५५
 वध्यमानेषु चास्त्रेषु पीडितः स्रतनन्दनः ।
 वासवीं समरे शक्तिं ध्रुवं मुञ्चेद्युधिष्ठिर ॥ ५६
 ततो भवेत्ते व्यसनं धोरं भरतसत्तम ।
 दिष्ट्या रक्षो हतं युद्धे स्रतपुत्रेण मानद ॥ ५७
 वासवीं कारणं कृत्वा कालेनापहतो ह्यसौ ।
 तवैव कारणाद्रक्षो निहतं तात संयुगे ॥ ५८

मा क्रुधो भरतश्रेष्ठ मा च शोके मनः कृथाः ।
 प्राणिनामिह सर्वेषामेषा निष्ठा युधिष्ठिर ॥ ५९
 भ्रातृभिः सहितः सर्वैः पार्थिवैश्च महात्मभिः ।
 कौरवान्समरे राज्ञामियुध्यस्व भारत ।
 पञ्चमे दिवसे चैव पृथिवी ते भविष्यति ॥ ६०
 नित्यं च पुरुषव्याघ्र धर्ममेव विचिन्तय ।
 आनृशंस्यं तपो दानं क्षमां सत्यं च पाण्डव ॥ ६१
 सेवेथाः परमप्रीतो यतो धर्मस्ततो जयः ।
 इत्युक्त्वा पाण्डवं व्यासस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६२

C. 7. 8361
 B. 7. 183. 67
 K. 7. 184. 67

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥

-संतसं; G1.2 M1.2 -संतापं (for -संकल्पं). —^a) D2
 अति- (for अभि-).

54 Ś2 missing (cf. v. l. 8). B4 om. 54^{ab} (cf.
 v. l. 53). Before 54, B1-3.5 Dc1 Dn D2.3.5.6
 M3-5 ins. व्यास उवाच. —^a) D3.6 समरे (for
 संग्रामे). —^b) K3.4 B1-3.5 D फाल्गुनः. —^c) Dn1
 D4.5 सव्यसाची- (for 'साचि-). —^d) D4 ह सः; G2
 असौ (for हि सः).

55 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^a) Ś1 K3 चायाद्
 (for चागाद्). Ś1 K1.2 द्वैरथे (for 'थं). —^b)
 Dn2 तु; D2 ते; D4.5.7.8 च (for तं). B Dc1 Dn1
 दिष्ट्या तेन महारणे; D3.6 S (G5 missing) दिष्ट्या तेन
 नरर्षभ (D3.6 T G3 'भः). —^c) Dc1 स्पर्धिनाद्;
 D4 वर्धिनाद् (for स्पर्धिनाद्). B4 चोभौ (for एतौ).
 —^d) K1 Dn2 D4.5.7.8 सर्वतः (for 'शः).

56 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^a) Dn2 विध्य-
 मानेषु (for वध्य'). —^b) M1.2 व्रीलितः (for पीडितः).
 —^c) Dn2 om. 56^a-57^d. —^d) K1 D1 मुच्येद्; Dn1
 मोचेद् (for मुञ्चेद्).

57 Ś2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 om. 57 (cf.
 v. l. 56). —^b) T G2-4 भारतसत्तम. —^c) D3
 पार्थ (sic) (for रक्षो). Dn1 D7 हतो (for हतं). M3-5
 दिष्ट्या युद्धे हतं रक्षः. —^d) B4 संयुगे (for मानद).

58 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^a) D4.5.7 ज्ञात्वा
 (for कृत्वा). —^b) Ś1 K (K5 missing) D1.3.6 कर्णेन
 (for कालेन). K2 Dn1 [अ]पहतो; K4 D1.3 S (G5
 missing) 'हतो; B1.3 [उ]पहतो; B2.4.5 Dc1 D2 [उ]-
 पहतो; Dn2 [अ]पि हतो (for [अ]पहतो). M3-5 [s]पि
 (for हि). —^c) K1 T तथा (for तव). —^d) M3-5
 तत्र (for तात).

59 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^a) K1 Dn2 D1.
 4-8 M1.2 क्रुद्धो (D6 'द्धे) (for क्रुधो). G3 भारत- (for
 भ'). —^c) G2 अपि (for इह).

60 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^b) D5 सहस्रशः
 (for महात्मभिः). —^c) Ś1 K3 Dn2 D2.4.5.7.8 सर्वान्
 (for राजान्). —^d) Dn1 D3 प्रति- (for अभि-). —^e)
 Dn2 पंचमी- (for 'मे). K1.2 D1 प्राप्ते; K4 B Dc1
 Dn1 तात (for चैव).

61 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^a) K2 D1 हि
 (for च). —^b) Ś1 D3 विचिन्तयेः (D6 'यन्); K
 (K5 missing) B Dc1 Dn D1 अनु- (D1 'न्व) चिन्तय
 (K1.3 'ये; (for विधि'). —^d) Ś1 K (K5 missing)
 D1 दयां (for क्षमां). Ś1 K (K5 missing) B1.3 Dn1
 D1.3.6 T G3.4 नित्यं (for सत्यं).

62 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^a) Dn2 D2.5
 सेवस्व; D4 शोचस्व (sic); D6 भजेथाः (for सेवेथाः).

१५९

C. 7. 8983
B. 7. 184. 2
K. 7. 185. 2

संजय उवाच ।

घटोत्कचे तु निहते स्रतपुत्रेण तां निशाम् ।
दुःखामर्षवशं प्राप्तो धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ १
दृष्ट्वा भीमेन सहतीं वार्यमाणानां चमूं तव ।
दृष्ट्युन्नमुवाचेदं कुम्भयोनिं निवारय ॥ २
त्वं हि द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हुताशनात् ।
सशरः कवची खड्गी धन्वी च परतापनः ।
अभिद्रव रणे हृष्टो न च ते भीः कथंचन ॥ ३

Colophon om. in Ś1 K1-4 D1: Ś2 K5 G5 missing.
— Sub-parvan: Editions घटोत्कचवध. — Adhy.
name: B Dc1 Dn D2-8 रात्रियुद्धे; B2 (also) समाप्तं
घटोत्कचवधपर्व; T G2.8 व्यासदर्शनं; Bom. ed. रात्रि-
युद्धे व्यासवाक्यं. — Adhy. no. (figures, words or
both): Dn1 184; D2 187; D3 77; T G3 179;
G1 M1.2 177; G2.4 178; M3-8 176. — Śloka
no.: Dc1 66; Dn1 67.

159

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 G5 (cf. v. 1.
7. 158. 8; 125. 14; 137. 9).

1 K4 om. the ref. After the ref., K2 (marg.)
B Dc1 Dn Ds. 5. 6 ins.:

1260* व्यासैवमथोक्तस्तु धर्मराजो युधिष्ठिरः ।

स्वयं कर्णवधादीरो निवृत्तो भरतर्षभ ।

[(L. 1) D8 एव. D8.5 तथोक्तस्तु; D8 व° (for अ°).
Ds. 6 धर्मपुत्रो (for °राजो). — D8 om. line 2.]

— D8 om. 1. — °) D3 T G2-4 च (for तु). — °)
D4. 7. 8 धर्म- (for सूत-). D5 शक्त्या कर्णेन रक्षसि. — °)
D4. 5. 7. 8 शोकामर्ष-; G2 दुःखाशोक- (for °मर्ष-). Ś1
K (K5 missing) D1 यातो (for प्राप्तो). — °) B D
(except D1; D8 om.) धर्मराजो (for °पुत्रो).

2 °) K1 प्रति (for तव).

3 For the incident, cf. 1. 155. 38. With 3, cf.
7. 86. 49. — °) K4 विनाशार्थ (for °शाय). — °)
K1. 2. 4 D1-8. 6 T G2-4 M3-5 सशरी; D4. 5. 8 सशक्ती
(D8 °क्ति-); D7 सुसक्त (for सशरः). — °) D4 खड्गी

जनमेजयः शिखण्डी च दौर्मुखिश्च यशोधनः ।

अभिद्रवन्तु संहृष्टाः कुम्भयोनिं समन्ततः ॥ ४

नकुलः सहदेवश्च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ।

दुपदश्च विराटश्च पुत्रभ्रातृसमन्वितौ ॥ ५

सात्यकिः केकयाश्चैव पाण्डवश्च धनंजयः ।

अभिद्रवन्तु वेगेन भारद्वाजवधेप्सया ॥ ६

तथैव रथिनः सर्वे हस्त्यश्च यच्च किंचन ।

पादाताश्च रणे द्रोणं प्रापयन्तु महारथम् ॥ ७

(for धन्वी). Ś1 K1.3 D1.4.5.7.8 -तापन (for °न-).
— T G3 om. (hapl.) 3^e-4^b. — °) G1.2.4 M द्रोणं
(for हृष्टो). — °) K1 तदा; K3 B Dc1 Dn1 D2 G1.4
M मा च (for न च). G2 मा च भीस्ते कदाचन.

4 T G3 om. 4^{ab} (cf. v. 1. 3). — °) B5 D4. 5. 7
G1.4 M1.2 दौर्मुखी; Dn1 दुर्मुखश्च; D8 दुर्मुखी (for
दौर्मुखिश्च). B5 om. च. K1 D8 सुयोधनः; K3.4 Dn
D2.4.7.8 G1.4 M यशोधरः; G2 पथा धरः (for यशो-
धन-). — °) B5 -द्रवन्ति; D4 -द्वन्तः; D5 T G2-4
-द्रवन्त (for -द्रवन्तु). Dn2 D4. 5. 7. 8 संकुद्धाः; S (G5
missing) संरुद्धाः (for संहृष्टाः).

5 D5 om. 5. — °) S (G5 missing) च दंसि (T
°शि)ताः (for प्रभद्रकाः). — °) G3 भ्रातृपुत्र- (for पुत्र-
भ्रातृ-). K4 D2 -समन्वितः; D4 -समन्ततः (for -सम-
न्वितौ).

6 °) Ś1 K1 केकयश्च; Dn2 D1.2.4-8 कैकयाश्च.
— °) K1.4 पाण्डवाश्च. — °) K3 D2 G2 अभि (D2 °भ्य-)
द्रवन्तः; D4 अभिद्रुद्राव (for 'द्रवन्तु). — °) K1.2 B
Dc1 Dn1 कुम्भयोनि- (for भारद्वाज-). D2 -जिघांसवः (for
-वधेप्सया). Dn2 D4. 5. 7. 8 भारद्वाजं जिघांसवः; G1
कुम्भयोनिं युयुत्सया.

7 K1 om. (hapl.) 7-8; B2 reads the same on
marg. K4 D1 om. (hapl.) 7^b-8^a. — °) D8.6 हस्त्यश्वा
ये च केचन. — °) K3 B Dn D2-5. 7. 8 G1.2 M4 पदा-
ताश्च. Dn2 द्रोणे (for द्रोणे). — °) K3 B Dc1 Dn1
M पातयन्तु; Dn2 D8-8 प्रापयन्तु; T G2-4 वारयन्तु; G1
तापयन्तु (for प्राप-). D7 om. रथम्.

तथाज्ञप्तास्तु ते सर्वे पाण्डवेन महात्मना ।
 अभ्यद्रवन्त वेगेन कुम्भयोनिं युयुत्सया ॥ ८
 आगच्छतस्तान्सहसा सर्वोद्योगेन पाण्डवान् ।
 प्रतिजग्राह समरे द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ॥ ९
 ततो दुर्योधनो राजा सर्वोद्योगेन पाण्डवान् ।
 अभ्यद्रवत्सुसंकुद्ध इच्छन्द्रोणस्य जीवितम् ॥ १०
 ततः प्रवृत्ते युद्धं श्रान्तवाहनसैनिकम् ।
 पाण्डवानां कुरूणां च गर्जतामितरेतरम् ॥ ११
 निद्रान्धास्ते महाराज परिश्रान्ताश्च संयुगे ।
 नाभ्यपद्यन्त समरे कांचिच्छेष्टां महारथाः ॥ १२
 त्रियामा रजनी चैषा घोररूपा भयानका ।

सहस्रयामप्रतिमा बभूव प्राणहारिणी ।
 वध्यतां च तथा तेषां क्षतानां च विशेषतः ॥ १३
 अहो रात्रिः समाजज्ञे निद्रान्धानां विशेषतः ।
 सर्वे ह्यासन्निरुत्साहाः क्षत्रिया दीनचेतसः ।
 तव चैव परेषां च गतास्त्रा विगतेष्वः ॥ १४
 ते तथा पारयन्तश्च ह्रीमन्तश्च विशेषतः ।
 स्वधर्ममनुपश्यन्तो न जहुः स्वामनीकिनीम् ॥ १५
 शस्त्राण्यन्ये समुत्सृज्य निद्रान्धाः शेरते जनाः ।
 गजेष्वन्ये रथेष्वन्ये हयेष्वन्ये च भारत ॥ १६
 निद्रान्धा नो बुधुधिरे कांचिच्छेष्टां नराधिपाः ।
 तेऽन्योन्यं समरे योधाः प्रेषयन्त यमक्षयम् ॥ १७

7. 8361
 7. 184. 20
 7. 185. 19

8 K1 om. 8. K4 D1 om. 8^a (for both, cf. v. l. 7). B2 reads 8 on marg. — °) K4 अभ्यद्रवन्ति; B2 अभिद्रवन्त; D4 G1 M4 अभ्यद्रवन्तु (for 'द्रवन्त'). D5 ते सर्वे (for वेगेन). — °) N (K1 om.); S2 K5 missing) कुम्भयोनिं (D8 भारद्वाज) वधे (Dn2 D2. 7. 8 °जये; D4 °यथे) प्सया.

9 °) D5 सर्वान्पाण्डवन्दनान्. — Dn2 om. 9^{ad}. D2. 4. 8 om. (hapl.) 9°-10°. — °) S1 K1-8 D1 संकुद्धो (for समरे).

10 D2. 4. 6 om. 10^{ad} (cf. v. l. 9). — °) G8 अथ (for ततो). — °) Dr आ*द्रवत् (for अभ्यद्र*). D2 सुसंरब्ध (for 'कुद्ध'). S (G5 missing) अभ्यद्रवत संकुद्ध.

11 °) S (G3 damaged; G5 missing) कुरूणां पाण्डवानां च.

12 °) Dn1 तु; D3-5. 7. 8 च (for ते). — °) S1 K1-8 D1. 3. 8 नावन् (K1 °न्य) पद्यन्त; Dn2 D4. 5. 7. 8 नाभ्यजानन्त (for 'पद्यन्त'). — °) S1 K2 D1 काश्चिच्; K1 कश्चिच्; D4. 5. 7. 8 कांश्चिच् (for काचिच्). S1 K1. 2 D1 चेष्टा.

13 °) D1 त्रियामा (for त्रि°). B (except B1) D1. 4-8 T G2-4 चैषां; Dc1 D2 तेषां; Dn1 चैतां; Dn2 चैव (for चैषा). — °) D5 T G2-4 भयावहा (for 'नका'). — °) D1 युध्यतां (for व°). D1 om. (hapl.) from तथा up to च (in 13°). G1 M वध्यतां रजनी चैषां. — °) S (G5 missing) विशां पते (for विशेषतः).

14 Dc1 Dn1 om. (hapl.) 14^{ad}. — °) B1. 3. 8 D2. 4. 5. 7. 8 T G2-4 घोरा; B2. 4. Dn2 अर्धे; D3 वोर; G1 M2. 4. 5 काळ- (for अहो). B4 D6 रात्रिं (for रात्रिः). D2 तदा राजन्; D4. 5. 7. 8 तदा जज्ञे (for समाजज्ञे). M3 काळरात्रिनिभा जज्ञे. — °) S (G5 missing) तदा (G1. 2 M °या) विभो (for विशेषतः). — Dc1 transp. 14^{ad} and 14^{ef} followed by 16^{ad}. — °) B4 च (for हि). D8 निरुच्छ्वासाः. — °) D5 गत- (for दीन). — °) Dn2 सैन्ये (for चैव). — °) T G2 हुतास्त्रा (for ग°). M3 विगतास्त्रा गतेष्वः.

15 G1 M om. 15^{ad}. — °) K4 B D (except D1. 3. 8) तदा (for तथा). D3 वारयन्तश्च (for पार°). T G2-4 ते तदा वारयन्तश्च. — °) T G2-4 अमन्तश्च (for ही°). Dn2 D2. 4. 6. 7 मनस्विनः (for विशेषतः). — °) K1 सु- (for स्व-). — °) S1 D4 न जहुः; K1. 2 D5. 8 नाजहुः (D8 °हुः); Dc1 नाजहुः; D1. 2 न जहुः (for न जहुः). S1 K1. 2 D1 ताम् (for स्वात्).

16 Dc1 reads 16^{ad} after 14^{adef} (by transp.). — °) D2. 6. 8 अस्त्राणि (for श°). D3 [आ]शु; D6 [ए]के (for [अ]न्ये). — °) D2 नराः (for जनाः). — °) K3 B Dc1 Dn1 S (G5 missing) transp. गजेषु and रथेषु. K2 transp. रथेषु and हयेषु. S (G5 missing) मारिष (for भारत).

17 °) T G1-4 M1. 2 निद्रान्धा न व्यजानन्त (G1 °तः); M3-5 °धा न व्यचेष्टन्त. — °) S1 K1. 2 D1. 6 का (K1 क)श्चिच्; K3. 4 D8 काचिच् (for को°). S1 K1. 2 D1. 8 G1 चेष्टा (for चेष्टां). K4 Dn2 D2. 5. 7. 8 नराधिप; D4

C. 7. 8381
B. 7. 184. 20
K. 7. 185. 20

स्वप्नायमानास्त्वपरे परानिति विचेतसः ।
आत्मानं समरे जघ्नुः स्वानेव च परानपि ॥ १८
नानावाचो विमुञ्चन्तो निद्रान्धास्ते महारणे ।
योद्धव्यमिति तिष्ठन्तो निद्रासंसक्तलोचनाः ॥ १९
संमर्द्यान्ये रणे केचिन्निद्रान्धाश्च परस्परम् ।
जघ्नुः शूरा रणे राजंस्तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ २०
हन्यमानं तथात्मानं परेभ्यो बहवो जनाः ।
नाभ्यजानन्त समरे निद्रया मोहिता भृशम् ॥ २१
तेषामेतादृशीं चेष्टां विज्ञाय पुरुषर्षभः ।

उवाच वाक्यं वीभत्सुरुच्चैः संनादयन्दिशः ॥ २२
श्रान्ता भवन्तो निद्रान्धाः सर्व एव सवाहनाः ।
तमसा चावृते सैन्ये रजसा बहुलेन च ॥ २३
ते यूयं यदि मन्यध्वमुपारमत सैनिकाः ।
निमीलयत चात्रैव रणभूमौ मुहूर्तकम् ॥ २४
ततो विनिद्रा विश्रान्ताश्चन्द्रमस्पृदिते पुनः ।
संसाधयिष्यथान्योन्यं स्वर्गाय कुरुपाण्डवाः ॥ २५
तद्वचः सर्वधर्मज्ञा धार्मिकस्य निश्चय्य ते ।
अरोचयन्त सैन्यानि तथा चान्योन्यमब्रुवन् ॥ २६

°धिपः; T G2 4 M3-5 जनाधिपः (G2 M3-5 °प); G1 M1.2 महारथाः (for नराधिपः). — °) B Dc1 Dn2 D2.4.5.7.8 M3-5 तानन्ये; Dn1 ततोऽन्ये; G1 M1.2 स्वान्ये (for तेऽन्योन्यं). G1 M यौधाः. — °) K2 B1-3.5 Dc1 D8 प्रेषयंत (Dc1 'तो'); B4 D8 प्रेषयंतो; Dn1 'यंतु'; Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) प्रेष (M3 'क्ष')यंत (for 'यन्त').

18 °) B4 Dc1 Dn1 समरे (for स्वपरे). K2.4 D2 T G2-4 स्वप्नायमानास्त्वप (T G2.4 °नाश्च प-; G2 'नान्त-म')रे; D8 चेष्टायमानाश्चाप्यन्ये. — °) G1 M परा (for परान्). Ś1 K3.4 D1 आजौ; Dn1 D2.3.6-8 अति-; T G2-4 अपि (for इति). K1.2 परानाजौ विशेषतः. — °) Dn1 सात्मानं; D2.3.5 आत्मनः (for आत्मानं). — °) D4 घातेन; D8 स्वांश्चैव (for स्वानेव). B2 परानिति; D8 नराधिप. B1 स्वानेव परमानिनः; S (G5 missing) परान्स्वानेव चापरे.

19 °) T G2.4 नाराचं ये; G2 नाराचेन (for नानावाचो). Dn2 D4 [S]पि (for वि-). — °) Dn2 D5.7.8 प्रयुः D8 'बु'द्धास; D4 युयुधास (for निद्रान्धास). T G2-4 महारथाः; G1 M विचेतसः (for महारणे). — After 19^{ab}, B Dc1 Dn1 ins.:

1261* अस्माकं च महाराज परेभ्यो बहवो जनाः ।

— °) Ś1 जानंतो; B (except B5) Dc1 Dn1 S (G5 missing) तिष्ठन्ति (B4 'ष्टमि'); Dn2 'तां' (for 'तो'). — °) K4 B (except B4) Dc1 Dn D2.4.5.7.8 T G1.3.4 M संरक्त- (for 'संसक्त'). G2 निद्रांधास्ते महारथाः.

20 D8 om. 20^{ab}. — °) K1 सस्मत्स्यान्ये (sic); K2 संसत्स्यान्ये; K3 समर्थान्ये; K4 Dn2 D2.4-8 संसर्पतो; B1.2 संसृष्टांश्च; B3 Dc1 Dn1 संसत्स्यान्ये; B4 संमदीक्षि; B5 संमुखांन्ये; D1 समर्प्यते; T G2-4 प्रासृज्यते; G1

M1.2 प्रासृज्यते; M3-5 प्रासृज्यते (for संमर्द्यान्ये as in Ś1 only). — °) Dn2 D4.5.7.8 ते; D2 तु (for च). Bom. ed. निद्रांधास्ते तथापरान्. — °) D2 कूरा (for शूरा). K4 Dn2 D2.4.5.7.8 शूरांस; M3-5 केचित् (for राजंस).

21 °) K4 D1 वध्यमानं; D5 हन्यमाना (for 'मानं'). Dc1 Dn1 तदा; Dn2 D4.7.8 अथ; D8.8 इव (for तथा). — °) S (G5 missing) परैश्च (for परेभ्यो). D8 विविधा (for बहवो). — After 21^{ab}, D8 reads 23^{ad}. — °) D4 om. समरे. T G2-4 न हि जानंत (G3.4 'ति')समरे; G1 M न विजानन्ति स°. — K4 om. om. 21^d-22^b.

22 K4 om. 22^{ab} (cf. v. 1. 21). — °) M3-5 तेषां तु समभिप्रायं. — °) T G2-4 M3-5 विदिस्वा (for विज्ञाय). D4.8 पुरुषर्षभ. — °) D8 उच्चैः (for उच्चैः). Dn2 D8-5.7.8 इव (for दिशः).

23 °) Ś1 K (K5 missing) B5 D1.8 महारथाः (for सवाहनाः). — D8 reads 23^{ad} after 21^{ab}. — °) Ś1 K3 D7.8 संवृते; K4 B Dn D1-3 च वृते (for चावृते). — °) G4 तमसा (for रजसा). M3-5 ते (for च).

24 °) D4 तदायं; M2 के यूयं (for ते यूयं). M3-5 यूयं यदि हि मन्यध्वम्. — °) T G2-4 भारताः; G1 M संयुगात् (for सैनिकाः). — °) M3-5 निमीलयंतु. D4.5 वात्रैव; G1 M चक्षुषि (for चात्रैव).

25 °) D5 G2 ततो निद्राविनिश्चिताश्च. — °) S (except G2.4; G5 missing) चंद्रे चाभ्युदिते. — °) D4-8 M3-5 संसाध (M5 'द')यिष्यत (D3 'तो'); M1.2 संसादयिष्यथ. — °) K4 संग्रामं (for स्वर्गाय). D8 पाण्डवैः; T G2 -पुंगवाः.

26 °) K4 यद् (for तद्). B1 धर्मज्ञ (for 'ज्ञा').

चुकुशुः कर्णं कर्णेति राजन्दुर्योधनेति च ।

उपारमत पाण्डूनां विरता हि वरूथिनी ॥ २७

तथा विक्रोशमानस्य फल्गुनस्य ततस्ततः ।

उपारमत पाण्डूनां सेना तव च भारत ॥ २८

तामस्य वाचं देवाश्च ऋषयश्च महात्मनः ।

सर्वसैन्यानि चाक्षुद्राः प्रहृष्टाः प्रत्यपूजयन् ॥ २९

तत्संपूज्य वचोऽक्षूरं सर्वसैन्यानि भारत ।

मुहूर्तमस्वपन्नाजञ्श्रान्तानि भरतर्षभ ॥ ३०

सा तु संप्राप्य विश्रामं ध्वजिनी तव भारत ।

सुखमासवती वीरमर्जुनं प्रत्यपूजयत् ॥ ३१

त्वयि वेदास्तथास्त्राणि त्वयि बुद्धिपराक्रमौ ।

धर्मस्त्वयि महाबाहो दया भूतेषु चानघ ॥ ३२

यच्चाश्वस्तास्तवेच्छामः शर्म पार्थ तदस्तु ते ।

मनसश्च प्रियानर्थान्वीर क्षिप्रमवाप्नुहि ॥ ३३

इति ते तं नरव्याघ्रं प्रशंसन्तो महारथाः ।

निद्रया समवाक्षिप्तास्तूष्णीमासन्विशां पते ॥ ३४

अश्वघृष्टेषु चाप्यन्ये रथनीडेषु चापरे ।

गजस्कन्धगताश्चान्ये शेरते चापरे क्षितौ ॥ ३५

C. 7. 8399
B. 7. 184. 38
K 7. 185. 37

—^δ) K₈ D₁ D₂. 3. 5. 6 विशां पते; K₄ M₁. 2 निशा-
(K₄ 'सा'म्य ते (for निशम्य ते). —^ο) G₄ आरोचयंतः.
D₄ सैन्यस्य; T G₂-4 M₃-5 सैन्यास्ते (for 'नि'). —^α)
D₄. 5. 7. 8 तदा (for तथा).

27 ^α) S (G₅ missing) कर्णं कर्णेति चाक्रंच (G₁ M
'क्रंदन्'; G₂ 'क्रम्य'). —^δ) D₁ D₂ तथा; D₂ राजा
(for राजन्). K₂ सुयोधनेति; S (G₅ missing) दुःशा-
सनेति. — D₃ om. 27^α. —^ο) T G₂. 4 उपारमस्कोर-
वाणां. — K₁ D₂ om. (hapl.) 27^α-28^α; B₂ reads
the same on marg. —^α) K₄ G₁ M₁. 2 विरथा; G₂
विरुद्धा (for विरता).

28 K₁ D₂ om. 28^α (cf. v. l. 27). B₂ reads
28^α on marg. D₃ transp. 28^α and 28^α. —^α)
D₄. 5. 8 तथा वि (D₅ 'थाति' क्रोशतस्तस्य. —^δ) K₄ B
D (D₂ om.) फाल्गुनस्य. —^α) D₄. 5. 7 तत्र (for तव).
D₈ सा सेना तत्र भारत.

29 K₄ D₁ om. (hapl.) 29^α-30^β. D₂ om. (hapl.)
29^α-31^β. M₃ om. 29. D₄ reads 29^α-30^β twice.
—^α) D₇ तम् (for ताम्). —^δ) S₁ K₃ ऋषयश्चाप्य-
(K₃ 'भ्य' पूजयन्. —^ο) K₁ B₅ च क्षुद्रः (B₅ 'द्राः');
B₁-3 D₁ D₃ चाक्षुद्रां (for 'द्राः'). B₄ सर्वसैन्यानां च
क्षुद्रां (sic). —^α) K₁ प्रहृष्टः; D₁ संहृष्टा; S₁ K₃
प्रहृष्टाश्च महात्मनः; D₅ 'ष्टा'भ्यपूजयन्.

30 For the repetition in D₄, cf. v. l. 29. K₄
D₁ om. 30^α; D₂ om. 30 (for both, cf. v. l. 29).
M₃ reads 30^α, followed by repetition of 30^α-31^α,
after 31. —^α) B D₄ (both times). 5. 7. 8 संपूज्य च
(for तत्संपूज्य). B₃ ह्रिष्टं; S (G₅ missing) सौम्यं
(for 'क्षूरं'). — D₅ om. (hapl.) 30^α-31^β. —^α) D₅
तत्रैव (for श्रान्तानि).

31 For the repetition in M₃, cf. v. l. 30. D₂. 5
om. 31^α (cf. v. l. 29, 30). —^α) G₁ M₁. 2. 3 (both
times). 4. 5 ते (for सं). D₈ T G₂. 4 विश्रांति (for
विश्रामं) —^δ) K₄ भारते. —^ο) B₁ D₁ D₂ प्राह-
वती; D₄. 5. 7. 8 आमुं (for आसं). D₂ कामम् (for
वीरम्). —^α) D₇ om. मर्जुनं. K₁ D₁ D₂. 5 M₁. 2. 5
प्रत्यपूजयन्.

32 ^α) D₄ G₁. 2 M₃-5 देवास् (for वेदास्). —^δ)
D₂ D₂. 4. 5. 7. 8 M₃-5 त्वयि बुद्धिः (D₂ 'द्धि' पराक्रमः.
—^ο) D₂ D₄. 5. 7. 8 शर्म; D₂ शमस् (for धर्मस्).
—^α) G₁ यदा (for दया).

33 ^α) D₂. 4-8 यथा (for यच्च). D₂. 4. 5. 7. 8 इच्छायां
(D₂ 'याः'); T G₂-4 'तः (for 'मः'). D₃ यच्चाशस्मि
महेष्वास. —^δ) D₄ पार्थस्. D₄. 5. 7. 8 तथास्तु (for
तदस्तु). K₁ D₃. 7 मे (for ते). —^ο) T G₂-4 M₃-5
मानसांश्च (for मनसाश्च). D₃. 8 तु (for च).

34 ^α) D₂ तं ते (by transp.); D₄. 5 ते ते; D₇
ते वै; D₈ चैनं. D₄ 'व्याघ्रः; D₅ M₃-5 'व्याघ्राः (for
'व्याघ्रं). —^δ) D₄ प्राशशंत (sic); D₅ प्राशशंस; M₃-5
प्रशंसति. —^ο) M₁. 2 विद्राया. D₃ विद्रया वशमाक्षिप्ताः;
G₁ 'या समवाक्षिप्ताः. — After 34, S (G₅ missing)
ins. 1263*.

35 ^α) D₄. 5. 7. 8 'घृष्टे तु (for 'घृष्टेषु). D₅ चान्येषु
(for चाप्यन्ये). D₂ अश्वघृष्टगताः केचिद्. — S₁ K (K₅
missing) D₁ om. (hapl.) 35^α. —^δ) B₄ 'घृष्टेषु च;
S (G₅ missing) 'नीलेष्वथ (G₁ M 'लेषु च) (for 'नीडेषु
च). —^α) S₁ K₃ स्मापरे; S (G₅ missing) च तथा
(for चापरे).

C. 7. 8400
B. 7. 184. 39
K. 7. 185. 40

सायुधाः सगदाश्चैव सखज्ञाः सपरश्वधाः ।

सप्रासकवचाश्चान्ये नराः सुप्ताः पृथक्पृथक् ॥ ३६

गजास्ते पक्षगाभोगैर्हस्तैर्भूरेणुरूपितैः ।

निद्रान्धा वसुधां चक्रुर्घ्राणनिःश्वासशीतलाम् ॥ ३७

गजाः शुशुमिरे तत्र निःश्वासन्तो महीतले ।

विशीर्णा गिरयो यद्वन्निःश्वासस्त्रिर्महोरगैः ॥ ३८

समां च विषमां चक्रुः सुराग्रैर्विशतां महीम् ।

हयाः काञ्चनयोक्त्राश्च केसरालम्बिभिर्धुगैः ।

सुषुप्तस्त्र राजेन्द्र युक्ता वाहेषु सर्वशः ॥ ३९

तत्तथा निद्रया भयमवाचमखपद्मलम् ।

कुशलैरिव विन्यस्तं पटे चित्रमिवाद्भुतम् ॥ ४०

ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो युवानः

परस्परं सायकविक्षताङ्गाः ।

कुम्भेषु लीनाः सुषुप्तुर्गजानां

कुचेषु लम्बा इव कामिनीनाम् ॥ ४१

ततः कुमुदानथेन कामिनीगण्डपाण्डुना ।

36 ^a) G₁ M_{1.2} सशराः (for सायुधाः). B₁ D₀₁ D_{5.7.8} M₅₋₅ संगदाश् (for स). S (G₅ missing) चान्ये (for चैव). — ^b) D₀₁ D₀₂ D_{1-5.7.8} सपरश्वधाः; T G₂₋₄ श्वयाः (for श्वधाः). — ^c) D₅ सप्रासाश्च सकवचा. — ^d) D₅ सदृशः (for पृथक्पृथक्). D₀₂ om. the second पृथक्.

37 ^a) Ś₁ K₅ B₂ गजालैः; K_{1.2.4} D₁ गजस्थाः; D₅ गजाश्च (for गजालैः). S (G₅ missing) ते गजा भोगिभोगाभैर्. — ^b) K (K₅ missing) D₀₂ D_{5.5.8} भूपितैः; B₁₋₅ D₀₁ भृष्टितैः; B_{4.5} D₀₁ G_{5.4} गुणितैः; T G_{1.2} M कुण्डितैः (for रूपितैः). — ^c) M₅₋₅ पृथिवी (for वसुधा). — D₁ om. (hapl.) 37^d-39^a. — ^d) D₀₂ प्राण- (for प्राण-). K₁ D_{2.4-8} G_{5.4} निश्वास-. T G_{1.2} M शीतलां.

38 D₁ G₁ M om. 38 (for D₁, cf. v. 1. 37). G₅ damaged. — ^a) B_{1.5-5} D₀₁ D₀₁ सुप्ताः (for गजाः). B_{1.5-5} D₀₁ ते तु (for तत्र). B₂ गजाः सुप्ताः शुशुमिरे. — ^b) B (except B₄) D_{5-5.7} G₁ निश्चसन्तो. D₅ निःश्वासनिः कराग्रकैः. — ^c) K₅ B D₀₁ D₀₂ D₅₋₈ विशीर्णाः; D₅ सर्पद्विर् (for विशीर्णा). — ^d) B (except B₄) D₀₁ D₅₋₅ G₄ निश्चसद्विर्. T G_{2.4} इहोरगैः.

39 D₁ om. 39^a (cf. v. 1. 37). D₀₁ om. 39^a and. — ^a) D_{5.5.7.8} समांश्च. D_{4.5} विषमांश्च. — ^b) D₅ घुराग्रैर्. K₅ B₅ D_{1.5.5.5} विक्षिताः; B_{2.5} D₀₂ D₅ विक्षिताः; G₅ विषमां (for विक्षितां). — ^c) Ś₁ K₁₋₅ D₁ घोणाश्च (for योक्त्राश्च). K₅ B D₀₂ D_{5.5} S (G₅ missing) ते (for च). — ^d) D₅ केसरालम्बिभिर्धुगैः. — 39^a is partly damaged in G₅. — ^e) Ś₁ K₁₋₅ D₁ सुषु (D₁ प्रसु) क्षाश्च (for सुषुप्तुश्च). — ^f) T G₂₋₄ सर्वतः (for शः). — After 39, K₅ B D₀₁ D₀₁ D₅ ins.:

1262* एवं हयाश्च नागाश्च योधाश्च भरतर्षभ ।

युद्धाद्विरम्य सुषुप्तुः श्रेणो महतान्विताः ।

[K₅ om. line 1. D₅ om. line 2.]

40 D₅ transp. 40^a and 40^a. — ^a) D₀₂ D_{4.5} तं (for तत्). K₅ B D₀₁ D₀₁ D_{2.4-7} मयम्; D₀₂ रुणम्; D₅ रुणम् (for मयम्). — ^b) Ś₁ K₁₋₅ D₁ प्रदोषे तु; B₁₋₄ D₀₁ D₀₂ अबोधम्; D₁ अयाचम् (for अवा). K₅ B₅ D₀₁ D_{2.5} अबोधं (D₅ यत्नं) प्रास्वपद्विर् (B₅ D₀₁ D₅ हलं); D₅ रथोपस्थं स्वपद्विर्; S (G₅ missing) तद् (G₁ M विव) भौ निस्त्रयं बलं. — ^c) Ś₁ K₁₋₅ D₁ संन्यस्तं; D₅ व्यं (for वि). K₅ B D₀₁ D₀₁ D₅ S (G₅ missing) कुशलैः शिल्पिभिर्न्यस्तं. — ^d) B₁ आहितं; B₄ D₀₁ D₅ S (except G_{5.4}; G₅ missing) अपितं (for अद्भुतम्).

41 B_{2.4.5} D₀₁ D₀₁ D_{2.4} om. 41. — ^a) K₁ D_{5.7.8} विक्षिताङ्गाः. — ^b) D₅ लम्बाः (for लीनाः). K_{1.2} प्रसुप्तुर् (for सुषु). — ^c) B_{1.5} (orig.) अंकेषु; B₅ (marg.) स्तेषु (for कुचेषु). Ś₁ K_{1.2} B₁ D_{1.7.8} लीना (for लम्बा). — For 41, S (G₅ missing) (which ins. it after 34) subst.:

1263* वीरा वारणकुम्भेषु सुषुप्तुर्धुदकशिताः ।

राघौ रतिपरिश्रान्ताः कामिनीनां कुचेविव ।

[(L. 1) G₁ M ते वीरा गजकुम्भेषु (for the prior half). — (L. 2) G₁ M स्तेषु (for कुचेषु).]

42 Quoted in the Kāvyaaprakāśa under x. 88. G₁ M_{1.2} read 42 after 45; M₅₋₅ after 49. — ^a) G₅ जवानदेन (for नैत्रा). — After 42, B D₀₁ D₀₁ D_{2-5.7.8} ins.:

1264* दशशताक्षककुन्दरिनिःसृतः

किरणकेसरभासुरपिञ्जरः ।

नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलंकृता ॥ ४२
ततो मुहूर्ताङ्गवान्पुरस्ताच्छलक्ष्णः ।
अरुणं दर्शयामास ग्रसङ्घयोतिःप्रभं प्रभुः ॥ ४३
अरुणस्य तु तस्यानु जातरूपसमप्रभम् ।
रश्मिजालं महच्चन्द्रो मन्दं मन्दमवासृजत् ॥ ४४
उत्सारयन्तः प्रभया तमस्ते चन्द्ररश्मयः ।
पर्यगच्छन्शनैः सर्वा दिशः खं च क्षितिं तथा ॥ ४५

तिमिरवारणयूथविदारणः

समुदियादुदयाचलकेसरी ।

हरवृषोत्तमगात्रसमद्युतिः

[5]

स्मरशरासनपूर्णसमप्रभः ।

नववधूस्मितचारुमनोहरः

प्रविस्तृतः कुमुदाकरबान्धवः ।

[(L. 1) D₁ D_n -कुमुदर (D₁ [before corr.] D_n 'वि'निस्तः; D₅ -कुमुदविनिस्तः (for -कुमुदरनिस्तः). D₂, 4, 5 ततो दशशताक्षस्य ककुब्दरनिः (D₄ ककुम्भिदुर्विनिः) सनः. — (L. 2) B D_n 2 -केशरः. B -भारवरः; D₂ -नालविः; D₄, 5, 7, 8 -भारविः (for -भासुरः). — (L. 3) D_n 2 D₅ -यूथनिवारणः; D₄ -यूथनिवारणी (for -यूथविदारणः). — (L. 4) B (except B₄) -केशरी. — (L. 5) D_n 2 D₂, 4, 5 -वृषोदरः (for 'त्तम'). — (L. 7) B (except B₅) D₂ स्मरः (for -स्मित). — D₅ reads line 8 twice. — (L. 8) B₁ D₈ प्रतिस्तः; D_n 2 D₄, 5 (second time) प्रविकसत्; D₇ प्रतितरः (for प्रविस्तृतः). D₂, 5 (second time) सुंदरः (for -बान्धवः).]

D₂, 5 cont. :

1265* प्रमदयन्वसुधां हि सुधाकरः ।

43 D₂ om. 43^{ab}; D₄ reads it after 45. — ^a) M₄ मुहूर्तं (for 'तां'). — ^b) D₅ तुदयन् (for पुरःसायं). D₅ -लङ्घनः (for -लक्षणः). — D₁ D_n 1 om. (hapl.) 43^{cd}. — ^c) D₂ आह्वानं; S (G₅ missing) आरुण्यं (G₂ 'ण' (for अरुणं). — ^d) S₁ प्रस्तां; K₂ प्रस्तं (for प्रसज्). K₄ B₂ D (except D₁; D₁ D_n 1 om.) S (G₅ missing) ज्यो (D₄ ज्योतिःप्रभां; B₁, 2, 4 ज्योतिःप्रभाः (for ज्योतिःप्रभं). D₅ पुनः (for प्रभुः).

44 ^a) G₁, 2, 4 M आरुण्यस्य (for अरुणस्य). D_n 2 D₄, 5, 7, 8 च; D₃ [अ]नु (for तु). M₃-5 तत्र (for तस्य). S (G₅ missing) [अ]सीज् (for [अ]नु). — ^b) B₅ D₄, 5 -समप्रभः. — ^c) K₁, 2 D₁ च तच्छ (for महच्च).

ततो मुहूर्ताङ्गवानं ज्योतिर्भूतमिवाभवत् ।
अग्रख्यमप्रकाशं च जगामाशु तमस्तथा ॥ ४६
प्रतिप्रकाशिते लोके दिवाभूते निशाकरे ।
विचेरुर्न विचेरुश्च राजनक्तं चरास्ततः ॥ ४७
बोध्यमानं तु तत्सैन्यं राजंश्चन्द्रस्य रश्मिभिः ।
बुबुधे शतपत्राणां वनं महदिवाम्भसि ॥ ४८
यथा चन्द्रोदयोद्धूतः क्षुभितः सागरो भवेत् ।

C. 7. 8417
B. 7. 184. 55
K. 7. 185. 56

— ^a) D₁ D_n 2 D₁, 5 मंद- (for मन्दं). D_n 2 D₂-8 T G₁-4 M₁, 4 इवासृजत् (for अवा°).

45 ^b) S₁ K₁-8 D_n 2 D₁, 4-8 ततस्ते; D₇, 8 तमिश्नं (for तमस्ते). — ^c) K₂ पर्यगच्छद्; D_n 2 प्रत्यगच्छज्. S₁ K₂, 3 B₄ D₁ दिशः; K₁ दिशाः; D₅ lacuna (for शनैः). * S (G₅ missing) पर्यगच्छं (M₃-5 'व्रजं' त शनकैर्. — ^d) S₁ K₁, 3 D₁ द्विजाः; B₄ शनैः (for दिशः). G₁ M द्यां (for च). D₁, 8 यथा (for तथा). — After 45, G₁ M₁, 2 read 42, while D₄ reads 43^{ab} after it.

46 D₄ om. (hapl.) 46^{ab}. — ^a) S₂ D₂, 7 भगव- (D₂ 'वा'ज्; K₁, 2 D₁ गगनं (for भुवनं). — K₂ om. 46^{bc}. — ^c) S₁ K₁, 3 D₁, 8-8 अप्रख्यातिं (D₄, 5 'तं' चाप्रकाशं; D₂ प्रत्याख्यातं प्रकाशं च. — ^d) B₁ D₁ D₂, 6 अस्तं; D₁ अश्रु (sic) (for आशु). M₂ ततस् (for तमस्). G₂ तदा (for तथा).

47 ^a) B₁ अति- (for प्रति). B₂ सुप्रतीकाशिते लोके. — ^b) S (G₅ missing) उदिते च (for दिवाभूते). — ^c) D₂, 6 विरुवं (D₅ 'द'तो (for विचेरुर्न). G₁ M₁, 2 दिवि (for न वि-). D₅ ते (for च). D₂ निरु-वंतो न चेरुश्च. — ^d) T G₂ रणे (for राजन्). K₁, 2, 4 D₁ M₂-5 तथा (for ततः). D₃ राक्षसाश्च शिवास्ततः.

48 ^a) D₅ (before corr. as in text) वध्यमानं (for बोध्यं). D₄, 7, 8 च (for तु). T G₁-4 M₁, 3 transp. सैन्यं and राजन्. M₃-5 transp. तसैन्यं and राजन्. — ^b) K₂ वनं महदिवाम्भसि; B D₁ D₂, 6 वनं द्यौःक्षु-भिर्यै (D₁ 'भिर्यै' था).

49 ^a) K₁, 2 D₁ यदा; D₂, 5 G₂ तथा (for यथा). D_n 2 D₁, 4, 5 चन्द्रोदयोद्धूतः. — S₁ K₁-8 D₁, 8-5 G₄ om. (hapl.) 49^{bc}. — ^b) K₄ B D_n D₂, 7, 8 [s] भवत् (for भवेत्). — ^c) D_n 1 D₅ यथा (for तथा). D_n 1 D₇, 8 योधो (D₇ 'धा'दयोद्धूतः; D_n 2 चन्द्रोदयोद्धूतः. — ^d) T G₂, 3 क्षुभितः स (for स बभूव). G₄ om. बभूव. — After 49, M₃-5 read 42,

G. 7. 8417
B. 7. 184. 55
K. 7. 185. 56

तथा चन्द्रोदयोद्धूतः स बभूव बलार्णवः ॥ ४९
ततः प्रवृत्ते युद्धं पुनरेव विशां पते ।

लोके लोकविनाशाय परं लोकमभीप्सताम् ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥

१६०

संजय उवाच ।

ततो दुर्योधनो द्रोणमभिगम्येदमब्रवीत् ।
अमर्षवशमापन्नो जनयन्हर्षतेजसी ॥ १
न मर्षणीयाः संग्रामे विश्रमन्तः श्रमान्विताः ।
सपत्ना ग्लानमनसो लब्धलक्ष्या विशेषतः ॥ २

तत्तु मर्षितमस्माभिर्भवतः प्रियकाम्यया ।

त एते परिविश्रान्ताः पाण्डवा बलवचराः ॥ ३

सर्वथा परिहीनाः स्म तेजसा च बलेन च ।

भवता पात्यमानास्ते विवर्धन्ते पुनः पुनः ॥ ४

दिव्यान्यस्त्राणि सर्वाणि ब्रह्मास्त्रादीनि यान्यपि ।

50 Ms om. 50. —^a) K1.2 D1 तदा (for ततः). —^o) T Gs.4 लोकालोकः; G1 M1.2.4.5 काले लोक- (for लोके लोक-). Gs om. विनाशाय. —^d) K1.2.4 Dn2 D1-8.6-8 लोकं प (D3 पा) रं (by transp.); B1.4 Dc1 T G1-4 M1.4.5 परलोकम्. D2 अभीप्सता. D4 लोकं च परमेप्सया; D5 राजन्दुर्मन्त्रिते तव.

Colophon: Ś2 Ks Gs missing. — *Sub-parvan*: Editions द्रोणपर्व. — *Adhy. name*: Ś1 K (Ks missing) B Dc1 Dn D2-3 G1 M1.2 रात्रियुद्धः; D1 रात्रियुद्धे घटोत्कचवधः; Bom. ed. रात्रियुद्धे सैन्यविद्रा. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 185; D2 184; T G2.3 180; G1 M1.2 178; G4 179; Ms-3 177. — *Sloka no.*: Dc1 54; Dn1 55.

160

☞ This adhy. is missing in Ks Gs (cf. v. 1. 7. 125. 14; 137. 9).

1 Ś2 missing up to मन्त्रसे (in 13^a) (cf. v. 1. 7. 158. 8). D4.7.8 om. the ref. —^a) D5 राजा (for द्रोणम्). —^b) Ś1 K (Ks missing) D1.3.5 उपगम्य; D5 द्रोणे गत्वा (for अभिगम्य). B Dc1 transp. इदं and अब्रवीत्. — B4 om. 1^a-2^d. —^d) D2.5.7.8 तेजसा (for 'सी).

2 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). B4 om. 2 (cf. v. 1. 1). Before 2, Ś1 K (Ks missing) B (B4 om.) Dc1 Dn2 D1-8 T G2-4 M ins. दुर्योधन उवाच; Dn1 संजय

उवाच. —^a) G1 M1.2 समरे (for संग्रामे). D2 निशा-प्रवृत्ते संग्रामे. —^b) B1.2 D2.6 G1-3 M1.2 विश्राम्य- (D3 'श्रम्य-; D5 Gs 'श्रामं'तः; T1 विश्राम्यत (for विश्रमन्तः). K1 D5 सम (D5 'मा) न्वितः; D5 G2 समाश्रि- (G2 'हि)ताः; D4 श्रियान्विताः; G1 श्रमाश्रिताः (for 'न्विताः). — D2.4 repeat 2nd after 8th. —^o) D4 (second time) सपत्नान् (for 'स्ता). K2 D2.5 ग्लानः; D7.8 तात (for ग्लान-). D2 (second time) संपत्ना-ज्ञानमनसः (sic). —^d) K1.2.4 B5 Dn D1.2 (first time).4 (both times).5.6.8 S (Gs missing) लब्ध-लक्षा; B1-3 Dc1 'लक्षैर् (for 'लक्ष्या). D2 (second time) पाण्डवानभिरक्षति.

3 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). —^a) B1.2 Dn D2-5.7.8 यत्; D5 तं (for तत्). Ms-5 [अ]मर्षितम् (for मर्षि^o). B4 अमर्षितमस्माभिर् (sic). —^o) B5 तत्र ते; G1 M त्व (M1.2 त) कृते (for त एते). Ś1 K1-3 Dn D1.4.5.7.8 त (K1.2 D1 य) त एते प (D5 'तत्प) रिश्रान्ताः; G2 त एते परितः श्रान्ताः.

4 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). —^a) Dc1 D2.7.8 S (except G2; Gs missing) परिहीनाः (for 'हीनाः). K1 स; B4 Dn1 च; S (Gs missing) तु (for स्म). D5 अमर्षपरहीनाः स्म. —^o) S (Gs missing) तु (for ते). —^d) Dn2 D2.4.5.7.8 वर्धते स्म; D5 विवर्धतः (for 'धन्ते). S (Gs missing) सामका दीनचेतसः.

5 Ś2 missing (cf. v. 1. 1). —^a) K1 B5 Dn2 D1.2.4.6.8 दिव्याणि (for 'नि). —^b) K1 B Dc1 ब्रह्मा-

तानि सर्वाणि तिष्ठन्ति भवत्येव विशेषतः ॥ ५
 न पाण्डवेया न वयं नान्ये लोके धनुर्धराः ।
 युध्यमानस्य ते तुल्याः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ६
 ससुरासुरगन्धर्वाणिमाल्लोकाद्विजोत्तम ।
 सर्वास्त्रविद्भवान्हन्यादिव्यैरस्त्रैर्न संशयः ॥ ७
 स भवान्मर्षयत्येनास्त्वत्तो भीतान्विशेषतः ।
 शिष्यत्वं वा पुरस्कृत्य मम वा मन्दभाग्यताम् ॥
 एवमुद्धर्षितो द्रोणः कोपितश्चात्मजेन ते ।
 समन्युरब्रवीद्राजन्दुर्योधनमिदं वचः ॥ ९
 स्थविरः सन्परं शक्यता घटे दुर्योधनाहवे ।
 अतः परं मया कार्यं क्षुद्रं विजयगृद्धिना ।

दीनि च; K₄ Dn₂ D₄ 'स्त्राणि च (D₄ ह) (for 'स्त्रा-
 दीनि). K₁ याणि (sic) (for यानि). K₄ B_{1.2} ह;
 B₂₋₅ Dc₁ S (G₅ missing) च (for [अ]पि). Dn₁ ब्रह्मा-
 स्त्राणीतराणि च; D₂ ब्रह्मादीनि तव प्रभो. —^c) D₇
 om. from णि तिष्ठन्ति up to गन्धर्वा (in 7^a). —^d)
 D₈ न संशयः (for विशेषतः).

6 S₂ missing (cf. v. l. 1). D₇ om. 6 (cf. v. l. 5).
 —^a) G₂ न पाण्डवेयान्दि विना. —^b) Dc₁ नान्ये सर्वे;
 G₂ लोके नान्ये (by transp.); M₃₋₅ अन्ये लोके. K₂
 धनुर्धरः. G₁ M_{1.2} नान्यो लोके धनुर्धरः. —^c) D₄
 तुल्यः. —^d) D₄ स ते तुल्यसत्याम् (sic).

7 S₂ missing (cf. v. l. 1). D₇ om. up to गन्धर्वा
 (cf. v. l. 5). G₁ M om. 7. —^a) D₄ T G₂ सासु-
 (D₄ यासु)रामरः; G_{5.4} सासुरासुर- (for ससुरा^o). —^b)
 Dn₂ om. from लोका up to त्वत्तो (in 8^b).

8 S₂ missing (cf. v. l. 1). Dn₂ om. up to त्वत्तो
 (cf. v. l. 7). —^a) M₃₋₅ हर्षयति (for म^o). K₄
 B D (except D₁; Dn₂ om.) एतांस (for एनांस).
 —^b) D_{4.5.7.8} त्वत्तो (sic) (for त्वत्तो). B₁ Dc₁ हीनाम्
 (for भीताम्). S (G₅ missing) तव तु (G₁ M_{1.2}
 वातु)न्यायवेत्य च. — After 8^{ab}, D_{2.4} repeat 2^{ad}.
 —^c) S₁ ते; K_{1.2} D₁ तु; D₄ lacuna (for वा).
 —^d) Dn₁ D₂ भाग्यतः (for भाग्यताम्).

9 S₂ missing (cf. v. l. 1). Before 9, MSS. ins.
 संजय उवाच. D₈ reads 9 on marg. —^a) D₃ तद्-
 र्षितो; S (G₅ missing) उक्तस्तो (for उद्धर्षितो). D₁

अनस्त्रविदयं सर्वो हन्तव्योऽस्त्रविदा जनः ॥ १०
 यद्भवान्मन्यते चापि शुभं वा यदि वाशुभम् ।
 तद्वै कर्तास्मि कौरव्य वचनात्तव नान्यथा ॥ ११
 निहत्य सर्वपाञ्चालान्युद्धे कृत्वा पराक्रमम् ।
 विमोक्ष्ये क्वचं राजन्सत्येनायुधमालभे ॥ १२
 मन्यसे यच्च कौन्तेयमर्जुनं श्रान्तमाहवे ।
 तस्य वीर्यं महाबाहो शृणु सत्येन कौरव ॥ १३
 तं न देवा न गन्धर्वा न यक्षा न च राक्षसाः ।
 उत्सहन्ते रणे सोढुं कुपितं सव्यसाचिनम् ॥ १४
 खाण्डवे येन भगवान्प्रत्युद्यातः सुरेश्वरः ।
 सायकैर्वास्त्रिधापि वर्षमाणो महात्मना ॥ १५

स एवं धर्षितो द्रोणः. —^b) K₄ B Dc₁ Dn₁ D₁ S (G₅
 missing) च सुतेन (for चात्मजेन).

10 S₂ missing (cf. v. l. 1). Dn₂ om. 10. Before
 10, D₈ (marg.) M₃₋₅ ins. द्रोण उवाच. —^d) S₁
 -गृद्धिणा; B₁ (marg.) -गंधिना; B_{2.3} Dc₁ D_{4.7} -
 दिना; S (G₅ missing) -कांक्षिणा (for -गृद्धिना). —^e)
 D₃ लोके (for सर्वो). —^f) Dn₁ पुनः (for जनः).

11 S₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) S₁ K₁₋₃ तद्
 (for यद्). D_{3.4.7.8} वा (for च). —^c) K_{1.2}
 तद्वत्; D₂ तद्धि; D₃ तत्तत् (for तद्वै). D₈ तत्कर्तास्मि
 तु कौरव्य. —^d) D₇ om. (hapl.) तव ना.

12 S₂ missing (cf. v. l. 1). G₁ M om. 12.
 —^a) Bom. ed. -पंचालान्. —^b) D₃ G₄ पराक्रमः.
 — 12^{ad} is partly damaged in G₃. —^c) D₄ वचनं
 (for क्वचं).

13 S₂ missing up to मन्यसे (cf. v. l. 1). —^b)
 S₁ K₃ प्राप्नुम् (for श्रान्तम्). Dn₁ अर्जुनं श्रान्तवाहनं.
 — K₂ om. 13^{ad}. —^c) B₁ वीर्यान् (for वीर्यं).

14 ^a) S₁ न तं (by transp.); K_{2.4} तेन. D₈
 तं देवा न च गंधर्वा. —^b) T G₁₋₄ M_{1.2} नासुरा न च
 पद्मगाः (G₁ M_{1.2} राक्षसाः); M₃₋₅ राक्षसा असुरा न च.
 —^c) B₄ उत्सहेरन् (for 'हन्ते). B Dc₁ जेतुं (for
 सोढुं). —^d) B₁ दर्पितं (for कुपितं).

15 ^a) K₁ G₁ M_{1.2} पाण्डवे (sic) (for खाण्डवे).
 —^c) B_{2.4.5} शायकैर्.

C. 7. 8434
B. 7. 188. 16
K. 7. 186. 16

यक्षा नागास्तथा दैत्या ये चान्ये बलगर्विताः ।
निहताः पुरुषेन्द्रेण तच्चापि विदितं तव ॥ १६
गन्धर्वा घोषयात्रायां चित्रसेनादयो जिताः ।
यूयं तैर्हियमाणाश्च मोक्षिता दृढधन्वना ॥ १७
निवातकवचाश्चापि देवानां शत्रवस्तथा ।
सुरैरवध्याः संग्रामे तेन वीरेण निर्जिताः ॥ १८
दानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनाम् ।
विजिज्ञे पुरुषव्याघ्रः स शक्यो मानुषैः कथम् ॥ १९
प्रत्यक्षं चैव ते सर्वं यथा बलमिदं तव ।
तं पाण्डुपुत्रेण चेष्टतां नो विशां पते ॥ २०

16 Dn² om. 16^{ab}. —^a) B₃ देवा (for यक्षा).
D_{3.6} चान्ये (for दैत्या). —^b) K_{1.2.4} B₄ D_{1.3.6}
दर्पिताः (for गर्विताः). S₁ K₈ ये चान्ये बलवत्तराः.
—^c) K₁ D_{3.7} निहताः; K₂ निहतः. —^d) D_{4.5.7.8}
तव (for तच्च). D_{4.5.7.8} तथा (for तव).

17 Dn² om. (hapl.) 17^a-20^b. —^b) G₂ चुपाः
(for जिताः). —^c) K₂ D₄ ते (for तैर्). —^d)
D₁ दृढ- (for दृढ-). K_{1.4} B_{1.2} Dn₁ D₃₋₈ T G₁₋₄
M₃ -धन्विना (for -धन्वना). —After 17, S (G₅
missing) reads 20.

18 Dn² om. 18 (cf. v. l. 17). —^a) S₁ K₁₋₃ D₁
नाम; S (G₅ missing) चैव (for चापि). —^b) G₁
M_{1.2} सदा; M_{2.4} तदा (for तथा). —^c) D_{4.5}
शरैर् (for सुरैर्). D₂ स्वधर्म- (for अवध्याः). —^d)
S (G₅ missing) पाण्डवेन विनिर्जिताः.

19 Dn² om. 19 (cf. v. l. 17). —^c) D_{3.8}
विजिज्ञे (for 'ये). D_{4.5} -व्याघ्र. S (G₅ missing)
जि (G₁ M_{1.2} ह) तान्येकेन वीरेण. —^d) S₁ K (K₅
missing) D₁ मानवैः (for मानुषैः).

20 Dn² om. 20^{ab} (cf. v. l. 17). S (G₅ missing)
reads 20 after 17. —^a) T G₂₋₄ चापि; G₁ M
तच्च (for चैव). M_{1.2} मे (for ते). B₁ D₆ सर्वे
(for सर्व). —^b) D₃ वचः (for तव). D₅ यथा
तव बलमिमं. —^c) B Dc₁ क्षयितं (for क्षयितं).
—^d) Dn₂ D_{2.4.5.7.8} M_{1.2} चेष्टमानं (M_{1.2} 'नो) (for
'तां नो). S (G₅ missing) यथाबलं (for विशां पते).

21 Before 21, MSS. ins. संजय उवाच. —^a)
B (except B₁) तदा (for तथा). S₁ K (K₅ missing)

तं तथाभिप्रशंसन्तमर्जुनं कुपितस्तदा ।
द्रोणं तव सुतो राजन्पुनरेवेदमब्रवीत् ॥ २१
अहं दुःशासनः कर्णः शकुनिर्मातुलश्च मे ।
हनिष्यामोऽर्जुनं संख्ये द्वैधीकृत्याद्य भारतीम् ॥ २२
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भारद्वाजो हसन्निव ।
अन्ववर्तत राजानं स्वस्ति तेऽस्त्विति चाब्रवीत् ॥ २३
को हि गाण्डीवधन्वानं ज्वलन्तमिव तेजसा ।
अक्षयं क्षपयेत्कश्चित्क्षत्रियः क्षत्रियर्षभम् ॥ २४
तं न वित्तपतिर्नेन्द्रो न यमो न जलेश्वरः ।
नासुरोऽरगरक्षांसि क्षपयेयुः सहायुधम् ॥ २५

D_{1.6} सं; B₁ [अ]ति-; Dn D_{2.4.5.7.8} वै; T G₂₋₄ वि-
(for [अ]भि-). Dc₁ तं तथा प्रतिशंसन्तम्; D₃ तथा तं
च प्र°. —^b) S₂ B₁ G₄ तथा; B₅ यथा (for तदा).

22 Before 22, M₃₋₅ ins. दुर्योधनः. —^b) S₂ शकु-
निश्चैव सौबलः. —^c) S₁ K_{1.2} क्षपि (S₂ K₁ 'यि) ष्यामो
(for हनि). G_{1.2} M₁₋₈ संख्ये; G₄ संघे (for संख्ये).
—^d) K₃ B Dc₁ Dn₂ द्विधा कृत्वा (for द्वैधीकृत्य).
D_{7.8} अथ (for अद्य). K₄ D_{1.3.6} द्वैधीकृत्वाद्य वा-
हिनीं; T G₂₋₄ M₃₋₅ द्विधा कृत्वाद्य वाहिनीं; G₁ M_{1.2}
द्विधा कृत्वा वरूथिनीं. —After 22, S (G₅ missing)
ins.:

1266* तिष्ठ स त्वं महाबाहो नित्यं शिष्यः प्रियस्त्वत् ।

[G₁ M तिष्ठस्व (for तिष्ठ स).]

23 °) D₆ अन्ववर्तत (for अन्व). —D₄ om.
(hapl.) 23^a-24^a. —^d) D₈ स्वस्तीति (for तेऽस्त्विति).
S₁ K₃ स (for च). D_{5.7} स्वस्तीति चाब्रुवन्.

24 D₄ om. 24^a (cf. v. l. 23). —^a) D₇ गांजिव-
(for गाण्डीव-). —^c) B_{1.2} क्षपयेत्; D₄ क्षपते (for
'येत्). D₅ अजय्यं न जयेत्कश्चित्. —^d) B₄ पुरुषर्षभं;
Dn₂ D_{3.5.7} T G_{8.4} क्षत्रियर्षभं (Dn₂ D₃ 'भः). D_{4.8}
G₂ क्षत्रियं क्षत्रियर्षभः.

25 °) S₁ K₃ B₁ महारथः; S₂ K_{1.2} D₁ महायुधं;
T G₂₋₄ च (G₂ स्म) सायुधाः; G₁ M स्म (M₃₋₅ च)
सायुधं (for सहायुधम्).

26 °) S (G₅ missing) मूर्खास्व (for मूढास्व). S₁
K_{1.2} Dn₂ D_{1.2} त्वेवं प्र-; D_{4.5.7.8} चैवं (D₄ 'व) प्र-

मृदास्त्वेतानि भाषन्ते यानीमान्यात्थ भारत ।
 युद्धे बर्जुनमासाद्य स्वस्तिमान्को व्रजेद्ब्रह्मन् ॥ २६
 त्वं तु सर्वातिशङ्कित्वाभिष्टुरः पापनिश्चयः ।
 श्रेयसस्त्वद्धिते युक्तास्तत्तदकुमिहेच्छसि ॥ २७
 गच्छ त्वमपि कौन्तेयमात्मार्येभ्यो हि माचिरम् ।
 त्वमप्याशंससे योद्धुं कुलजः क्षत्रियो ह्यसि ॥ २८
 इमान्किं पार्थिवान्सर्वान्धातयिष्यस्यनागसः ।
 त्वमस्य मूलं वैरस्य तस्मादासादयार्जुनम् ॥ २९
 एष ते मातुलः प्राज्ञः क्षत्रधर्ममनुव्रतः ।
 द्यूतदेवी गान्धारिः प्रयात्वर्जुनमाहवे ॥ ३०

(for स्वेतानि). — ^δ G₃ om. मान्य. K₂ अथ; Dn₁ D₄, 5 अद्य (for आत्य). — ^ε B₅ युद्धेयु; Dn D₄-6 युद्धे (Dn₁ 'धि' तु (for युद्धे हि). — ^α) S K (K₅ missing) D₁ गृहं; D₃ पुमान् (for गृहान्). D₅ स्वस्तिमान्को गृहे व्रजेत्.

27 ^α) Dn₂ D₄, 5, 7 त्वं हि; G₂ स्वतः (for त्वं तु).
 S₂ B De₁ Dn D₂, 4-5 G₁ M₄ सर्वाभिः (for सर्वाति).
 M₃-5 शंकी तु (for शङ्कित्वान्). — ^β) T G₂ निष्टुरं.
 D₅ संवयः (for निश्चयः). — ^ε) B₃ निष्टुरं; M₁, 2
 श्रेयांसस् (for श्रेय). S₁ D₅ त्वहिते; S₂ K₁, 2 त्वहितं;
 D₁ च हिते; D₄, 5 तदिते (for त्वं). S K₁, 2 D₁, 4
 युक्तं; D₅ युक्तो (for युक्तांस). D₇ श्रेयसा साधितो
 युक्तांस; D₈ सा साधितो श्रेयस्. — ^α) K₁ D₁, 4 om.
 one त. K₂ G₂ M₁, 2 तद्वद् (for तत्तद्). D₅ ब्रूहि
 यद्यदिहेच्छसि.

28 K₄ om. (hapl.) 28. — ^δ) S₂ G₁ आत्मार्येभ्ये-
 हि; K₁ 'थे'लेहि; B₁-3, 5 De₁ D₃, 8 'थे' (D₅ 'थं')
 जहि; B₄ 'थे' तं हि; T G₂-4 'थे' युध्य; M₁, 3-5 'थे'-
 द्येहि (for 'थेभ्यो हि). Dn₁ D₂, 4, 5 आत्मार्येभ्येत्
 (D₄ 'थेभ्योभ्यः' बाधितुं; Dn₂ 'थे' तं प्रबाधितुं; D₇, 8
 'थे' श्रेय आचरन्. — ^ε) D₅ अत्य (for अपि). S₁ D₅
 आशंस मे (for 'ससे). S₁ B₁ Dn D₄, 5, 7, 8 युद्धं (for
 योद्धुं). D₂ त्वमद्य शंससे युद्धं; G₁ M₁, 2 किं त्वमाशं-
 ससे योद्धुं. — ^α) De₁ कृतज्ञः (for कुलजः). D₅ क्षत्रियः
 कुलजो ह्यसि.

29 K₄ transp. 29^α and 29^α. — ^α) De₁ D₃ S
 (G₅ missing) इ(M₂ हि)मान्नि(D₃ M₄ 'नि') (for
 इमान्किं). B₅ त्वं (for किं). S₂ damaged; K₄ B

एषोऽक्षकुशलो जिह्वो द्यूतकृत्कितवः शठः ।
 देविता निकृतिप्रज्ञो युधि जेष्यति पाण्डवान् ॥ ३१
 त्वया कथितमत्यन्तं कर्णेन सह हृष्टवत् ।
 असकृच्छून्यवन्मोहान्दृतराष्ट्रस्य शृण्वतः ॥ ३२
 अहं च तात कर्णश्च भ्राता दुःशासनश्च मे ।
 पाण्डुपुत्रान्हनिष्यामः सहिताः समरे त्रयः ॥ ३३
 इति ते कथ्यमानस्य श्रुतं संसदि संसदि ।
 अनुतिष्ठ प्रतिज्ञां तां सत्यवाग्भव तैः सह ॥ ३४
 एष ते पाण्डवः शत्रुरविषह्योऽग्रतः स्थितः ।
 क्षत्रधर्ममवेक्षस्व श्लाघ्यस्तव वधो जयात् ॥ ३५

De₁ क्षत्रियान् (for पार्थि). D₅ om. सर्वा. — ^δ)
 B De₁ S (except G₃, 4; G₅ missing) चा(M₂-5 पा)-
 तयित्वा ह्यनागसः.

30 ^ε) K₄ G₂ गांधारी; B De₁ Dn₂ D₂, 4, 7, 8 'रे';
 D₅ G₁ M 'रः' (for 'रिः). — ^α) D₅ प्रतियात्वर्जुनं प्रति.

31 ^α) K₄ एको (for एषो). D₄, 5 कथको; S
 (G₅ missing) -कितवो (for कुशलो). D₅ एषोक्षत्र-
 कुलो जिह्वो; D₇, 8 एषोक्षवत्यां कुशलो. — ^β) Dn₁ द्यूत-
 वित् (for 'कृत्). S₁ K₃ Dn₂ D₂, 4, 5, 7, 8 कैतवः (for
 किं). S (G₅ missing) द्यूतवि(G₃, 4 'कृ'च्छकुनिः
 शठः. — ^ε) S₁ K₁, 3, 4 देवता (for देविता). B₄ प्राज्ञो
 (for प्रज्ञो). — ^α) Dn₂ युद्धे (for युधि).

32 ^α) B₁, 2 M₂ कथितम् (for कथि). K₁ B
 Dn₂ अत्यर्थं; De₁ इत्येवं (for अत्यन्तं). T G₂-4 त्वया
 तु कथितं नित्यं. — ^β) B₅ D₂, 6 M₂ हृष्टवान् (for 'वत्).
 — G₁ M₁, 2, 4 om. 32^α; M₅ reads the same *inf.*
lin. sec. m. — ^ε) De₁ (before corr. as in text)
 D₅ शूरवन्; D₇, 8 शसवान्; T G₂-4 M₃ चैव यन् (for
 शून्यवन्).

33 ^β) T G₂-4 तान् (for मे). — ^ε) D₃ हनि-
 ष्याम. — ^α) S (G₅ missing) समेतान् (for सहिताः).
 S₁ K₃ समरे सहिताश्चयः.

34 ^α) Dn₂ D₂, 4, 5, 7, 8 जल्पमानस्य; T G₂-4 कथ्य°
 (for कथ्य). B₄ इति कल्पमानस्य. — ^β) D₃ कौरव;
 D₈ मे मम (for the first संसदि). — ^ε) Dn₂
 अन्वतिष्ठ.

35 ^β) K₁ अविष्टा*; K₂ अवधिष्यो; B₁-3 Dn₂

C. 7. 8454
B. 7. 185. 36
V. 7. 186. 35

C. 7. 3455
B. 7. 185. 36
K. 7. 186. 36

दत्तं श्रुतमधीतं च प्राप्तमैश्वर्यमीप्सितम् ।

कृतकृत्योऽनृणश्चासि मा भैर्युध्यस्व पाण्डवम् ॥ ३६

इत्युक्त्वा समरे द्रोणो न्यवर्तत यतः परे ।

द्वैधीकृत्य ततः सेनां युद्धं समभवत्तदा ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥

१६१

संजय उवाच ।

त्रिभागमात्रशेषायां रात्र्यां युद्धमवर्तत ।

कुरूणां पाण्डवानां च संहृष्टानां विशां पते ॥ १

अथ चन्द्रप्रभां मुष्णन्नादित्यस्य पुरःसरः ।

अरुणोऽभ्युदयांचक्रे ताम्रीकुर्वन्निवाम्बरम् ॥ २

ततो द्वैधीकृते सैन्ये द्रोणः सोमकपाण्डवान् ।

अभ्यद्रवत्सपाञ्चालान्दुर्योधनपुरोगमः ॥ ३

द्वैधीभूतान्कुरुन्दृष्ट्वा माधवोऽर्जुनमब्रवीत् ।

D₃ अविसह्यो; B₅ 'शको (for 'षह्यो). — ^d) M₂ वशो (for वधो).

36 ^a) Dn₂ दत्त- (for दत्तं). D₄ M₁ अतीतं (for अधीतं). S (G₅ missing) ते (for च). — ^b) Ś₂ S (G₅ missing) उत्तमं; D₅ एव च (for ईप्सितम्). — ^c) Dn₂ om. कृत. G₂ 4 [s] नृणां. D₅ M₃-s चापि (for चासि). — ^d) Dn₂ भीर् (for भैर्).

37 ^b) D₅ निर्वर्तं च; D₁ 8 न्यवर्तत (for न्यव^o). D₁ D₂ 8 ततः परं; D₃ ततः परं (for यतः परं). — ^c) B₄ द्वैधीकृत्वा (for 'कृत्य). D₁ सेना; D₃ 6 G₅ सैन्यं (for सेनां).

Colophon: K₅ G₅ missing. — *Adhy. name*: N (K₅ missing) रात्रि (Dn₁ D₁ 'त्री) युद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn₁ 186; D₂ 189; T G₂ 3 181; G₁ M₁ 2 179; G₂ 180; M₃-s 178. — *Śloka no.*: D₁ Dn₁ 37.

161

 This adhy. is missing in K₅ G₅ (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 Dn₂ om. the ref. — ^a) Dn₂ त्रिमार्ग- (for त्रिभाग-). D₁ मात्रो (sic) (for मात्र-). Dn₁ D₄ 5.7 त्रिभागशेषमात्रायां. — ^b) Ś₂ K₄ रात्रौ (for रात्र्यां). — ^c) D₁ प्रहृष्टानां; D₅ हृष्टानां च; G₁ M₁ 2 संरब्धानां (for संहृष्टानां).

2 ^a) T₁ अर्ध- (for अथ). B₁ चन्द्र- (for चन्द्र-).

1267* प्रकाशमकरोद्योम जगत्संरञ्जयन्निव ।

— After 2, Dn₂ D₂ 5.6 ins.:

1268* प्राच्यां दिशि सद्दृष्टांशोररुणेनारुणीकृतम् ।

तापनीयं यथा चक्रं भ्राजते रविमण्डलम् ।

ततो रथाश्वांश्च मनुष्ययाना-

न्युत्सृज्य सर्वे कुरुपाण्डुयोधाः ।

दिवाकरस्याभिमुखं जपन्तः [5]

संध्यागताः प्राज्ञलयो बभूवुः ।

[(L. 2) D₃ भ्राजते (for भ्राजते). Dn₂ -मण्डले. — (L. 3) D₃ [S] श्वयानांश्च (for रथाश्वांश्च). Dn₂ D₃ यानान्; D₅ -नागान् (for -यानानि). — (L. 5) D₃ -मुखाः पतन्तः (for -मुखं जपन्तः). D₅ नेमुर्विवस्वन्तमुदारवर्चसो. — (L. 6) D₅ धनुर्धराः (for संध्यागताः).]

3 ^b) D₅ 8 S (G₅ missing) पांचाल (D₅ 8 पाण्डव-). सोम (D₃ 'सैनि) कान्. — ^c) K₁ अथद्रवत् (for अभ्य^o). Some MSS. सपंचालान्. D₁ D₂ 4.6 अभ्यद्रवत् पांचालान्; S (G₅ missing) अभ्यद्रवत्तथा (G₁ M₁ 2 'वंस्तथा; M₃-s 'वंस्तदा) पाण्डव. — ^d) K₁ B₅ D₁ D₂ 3 (G₅ missing) -पुरोगमाः; D₂ 'गमान् (for 'गमः).

सप्तान्सव्यतः कुर्मि सव्यसाचिभिमान्कुरुन् ॥ ४

स माधवमनुज्ञाय कुरुष्वेति धनंजयः ।

द्रोणकणौ महेष्वासौ सव्यतः पर्यवर्तत ॥ ५

अभिप्रायं तु कृष्णस्य ज्ञात्वा परपुरंजयः ।

आजिशीर्षगतं दृष्ट्वा भीमसेनं समासदत् ॥ ६

भीम उवाच ।

अर्जुनार्जुन बीभत्सो शृणु मे तत्त्वतो वचः ।

यदर्थं क्षत्रिया स्रते तस्य कालोऽयमागतः ॥ ७

अस्मिंश्चेदागते काले श्रेयो न प्रतिपत्स्यसे ।

असंभावितरूपः सन्नानृशंस्यं करिष्यसि ॥ ८

सत्यश्रीधर्मयशसं वीर्येणानृण्यमाप्नुहि ।

मिन्ध्यनीकं युधां श्रेष्ठ सव्यसाचिभिमान्कुरु ॥ ९

संजय उवाच ।

स सव्यसाची भीमेन चोदितः केशवेन च ।

कर्णद्रोणावतिक्रम्य समन्तात्पर्यवारयत् ॥ १०

तमाजिशीर्षमायान्तं दहन्तं क्षत्रियर्षभान् ।

पराक्रान्तं पराक्रम्य यतन्तः क्षत्रियर्षभाः ।

नाशकुवन्वारयितुं वर्धमानमिवानलम् ॥ ११

C. 7. 8470
B. 7. 186. 14
K. 7. 187. 13

4 ^a) K₄ B_{1,5} Dn₂ D_{1-5,7,8} S (G₅ missing) द्वैधीकृतान् (for 'भूतान्'). Dn₁ तदा द्वैधीकृतान्दृष्ट्वा. — ^o) Ś₁ K₁₋₃ Dc₁ D_{1,6} कुर्वन्; S₂ K₄ Dn D_{2,4,5,7,8} कृत्वा; B_{1,5} कुर्वन्; B₂₋₄ G₄ कुर्याः; D₃ कुर्यात्; G₁ M सर्वान् (for कुर्मि). — ^a) Ś₁ K₁₋₃ D_{1,6} G₁ M कुरु (for कुरुन्). K₄ Dn D_{2,4,5,7,8} अ (Dn₁ D₂ ह्य). पसव्यमिमं कुरु (D₁ 'रुन्').

5 ^a) Dn D_{2,4,5} अनुज्ञात्वा (Dn₂ D₂ 'ज्ञाप्य') (for 'ज्ञाय'). — G₂ om. 5^a-7^b. — ^a) D_{4,5} सर्वतः (for सव्यतः).

6 G₂ om. 6 (cf. v. 1. 5). B₂ reads 6^a-8^b on marg. — ^o) G₁ M -मध्य- (for -शीर्ष-). K₁ -गतो (for -गतं). K₄ B Dc₁ D_{2,3,6} G₁ M पार्थ (for दृष्ट्वा). D_{1,8} अर्जुनं पुरतो दृष्ट्वा. — ^a) D_{1,2,7,8} भीमसेनः (for 'से'). K_{1,2} दुरासदं; Dn₁ D₄ समाददत् (for 'सदत्'). B Dc₁ D_{3,6} G₁ M भीमसेनोभ्युवाच ह; T G_{3,4} भीमः फल्गुनमश्रवीत्.

7 G₂ om. 7^{ab} (cf. v. 1. 5). B₂ reads 7 on marg. D₄ G₄ om. the ref. Some MSS. भीमसेन (for भीम). — ^o) D_{4,5,7,8} परमं (for तत्त्वतो). B Dc₁ शृणुष्वे-तद्वचो मम. — ^a) Ś₁ K₃ Dn₁ T G_{2,3} क्षत्रियाः. Dn₁ तात (for सूते). G₁ M यत्कर्म क्षत्रियसेह. — ^a) D₄ ह्यमागतः (sic) (for 'यमा').

8 B₂ reads 8^{ab} on marg. — ^a) K_{1,2} B₄ D₁ T G_{2,4} अस्मिंश्चिद्; B_{1,8} D_{4,5} M₃₋₅ तस्मिंश्चेद्; G₂ अस्मिंश्चिद्* (for 'श्चेद्'). — ^b) Ś₁ K₁ D₃ G₄ M₃₋₅ श्रेयो नः; D₅ न श्रेयः (by transp.). B₅ प्रतिपत्सह (sic); D_{1,6} T G_{2,4} 'त्यते; D₃ 'त्यसैः (for 'त्यसे'). D₄ श्रेयो नु प्रविशिष्वये (sic). — ^o) D₂ रूपस्य (for -रूपः सन्). B Dc₁ त्वं; D₅ स्यान् (for सन्). — ^a) K₄ D₁

आनृशंसं; B₁₋₄ Dc₁ Dn₁ S (G₅ missing) सुनृशंसं; B₅ शृणु शंसं (sic); D₅ सुनृशंसं (for आ'). D_{1,8} G₁ M₂ करिष्यति. D₂ सं*स्य वा भविष्यति.

9 ^a) Dn₂ corrupt; D₅ -यशसा (for -यशसां). S (G₅ missing) धर्मं श्रियं यशो (G₁ M_{1,2} यशः श्रियं) लोके. — ^b) S (G₅ missing) सत्येन (for वीर्येण). — ^o) K₁ Dn₁ मिद्यानीकं; D_{1,4,7} मिद्या'; M₃₋₅ छिद्यं (for मिन्ध्यं). D_{5,7} श्रेष्ठं. — ^a) K_{2,4} D_{4,7} सव्यसाचीन् (K₂ 'चिन्'); B Dc₁ (before corr.) D_{4,6} अपसव्यम्; Dc₁ (by corr.) Dn₂ D₃ सव्य (Dn₂ 'व्या') माजिम्; Dn₁ सत्यामाजिम् (for सव्यसाचिन्). Ś₁ K₁₋₃ Dn₂ इमां; K₄ D₁ इदं; B Dc₁ D₆ इमान्; Dn₁ D_{2-5,7,8} इमं (for इमां). S (G₅ missing) प्रतिज्ञां सफलां कुरु.

10 S (except G₂; G₅ missing) om. the ref. — ^a) Dn D_{2,4,5,7,8} सव्यसाची च भीमेन. — ^b) D₃₋₅ नोदितः (for चो'). G₂ माधवेन (for केशवेन). Ś₂ M₃₋₅ ह (for च). — ^a) D_{2,4-7} पर्यवारयन् (for 'यत्').

11 ^a) G₁ तदा (for तम्). D₂ आजिहीर्षुम्; T G_{1,2} M 'शीर्षाद्' (for 'शीर्षम्'). — ^b) D₃ दहन्तं भवान्***. — T G_{2,3} om. (hapl.) 11^{cd}. — ^a) Dn D₄ पराक्रामंस्य; D₅ 'क्रावत्; D₈ 'क्राम्यत्; G₁ M 'क्राता (for 'क्रम्य). G₄ पराक्राताः पराक्रातान्. — ^a) Dc₁ यावन्तः; D₅ ततश्च; G₄ यतन्तं (for यतन्तः). K₁ क्षत्रियर्षभः; B_{2,5} पुरुषर्षभाः (for क्षत्रिय'). K_{3,4} ततः क्षत्रियर्षभाः (K₃ 'भान्') (submetric); Dn D_{2,4,5,7,8} ततः (D_{4,5,7,8} तव) क्षत्रियपुंगवाः. — ^a) D₅ वर्धमान इवाभवत्.

12 ^b) M₃ शकुनि क्षत्रियर्षभान्. — ^o) S (G₅ miss-

C. 7. 8470
B. 7. 186. 14
K. 7. 187. 14

अथ दुर्योधनः कर्णः शुकुनिश्चापि सौबलः ।
अभ्यवर्षश्चरत्रातैः कुन्तीपुत्रं धनंजयम् ॥ १२
तेषामस्त्राणि सर्वेषामुत्तमास्त्रविदां वरः ।
कदर्थीकृत्य राजेन्द्र शरवर्षैरवाकिरत् ॥ १३
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य लघुहस्तो धनंजयः ।
सर्वानविध्यन्निशितैर्दशभिर्दशभिः शरैः ॥ १४
उद्धूता रजसो वृष्टिः शरवृष्टिस्तथैव च ।
तमश्च घोरं शब्दश्च तदा समभवन्महान् ॥ १५
न द्यौर्न भूमिर्न दिशः प्राज्ञायन्त तथा गते ।
सैन्येन रजसा मृदं सर्वमन्धमिवाभवत् ॥ १६

ing) अभ्यवर्षश्चरत्राघ्रा (G1 M1.2 °अं). —^d) S (G5 missing) दशभिर्दशभिः शरैः (= 14^d).

13 K4 om. (hapl.) 13^a-14^b. G4 om. (hapl.) 13-14. —^b) D1 पुनरस्त्रविदां वरः; S (G4 om.; G5 missing) उत्तमास्त्रविदाहवे. —^d) Dc1 -जालैर्; D3. 5. 6 -त्रातैर् (for -वर्षैर्).

14 K4 om. 14^{ab}; G4 om. 14 (cf. v. l. 13). —^a) Dn2 शस्त्रैर् (for अं). —^b) Dn D2. 4. 5. 7. 8 जि (D2 य) तैर्द्विः (for धनंजयः). —^d) K1 D3. 4. 7. 8 G1 अव-
ध्यन् (for अविं). D2 transp. निशितैर् and दशभिः. T G3 निशितैर्; G2 दशभिर् (for निशितैर्). Dc1 G2 निशितैः (for दशभिः).

15 ^a) S उद्धूता; D1. 4. 5 उद्धूता (for उद्धूता). —^b) S K1. 2. 4 D1 च भारत (for तथैव च). —^c) S ततश्च (for तमश्च). S K2. 3 घोरः; D1. 4. 7. 8 घोर- (for घोरं). D5 (marg. as in text) शब्दस्य (for 'श्च). T G1-3 ततोऽधकारः (G4 °रे) शब्दश्च; M1. 2 ततोऽधकारः शं; M2-5 ततोऽधकारे शं. —^d) B Dc1 ततः (for तदा). D5 महन् (for महान्). S तदा राजन्महान्ददं.

16 ^b) K1 Dn2 D1. 3-5. 7. 8 G1 M1. 2. 4 प्रज्ञायन्त (for प्रां). —^c) S (G5 missing) मृदे (for मृदं). —^d) M3 सर्वाम् (for सर्वम्). S K1-3 D1 समम्; D5 मेघम् (for अन्धम्).

17 ^a) D5 न च (for नैव). —^b) S K2. 4 B Dc1 Dn D3. 6-8 T M3. 5 प्राज्ञासिष्म; D2 प्राज्ञो भीष्मः (sic) (for प्राज्ञासिष्म). D5 परंतप (for परस्परम्). — After 17^{ab}, S (G5 missing) ins.:

नैव ते न वयं राजन्प्राज्ञासिष्म परस्परम् ।
उद्देशेन हि तेन स्म समयुध्यन्त पार्थिवाः ॥ १७
विरथा रथिनो राजन्समासाद्य परस्परम् ।
केशेषु समसज्जन्त कवचेषु भुजेषु च ॥ १८
हताश्चा हतसूताश्च निश्चेष्टा रथिनस्तदा ।
जीवन्त इव तत्र स्म व्यदृश्यन्त भयादिताः ॥ १९
हतान्गजान्समाश्लिष्य पर्वतानिव वाजिनः ।
गतसत्त्वा व्यदृश्यन्त तथैव सह सादिभिः ॥ २०
ततस्त्वभ्यवसृत्यैव संग्रामादुत्तरां दिशम् ।
अतिष्ठदाहवे द्रोणो विधूम इव पावकः ॥ २१

1269* शब्दमात्रेण जानीमो वयं ते च परस्परम् ।

[G1 M1.2 न (for ते).]

— K1. 2. 4 D1 om. (hapl.) 17^a-18^b. G1 M1.2 transp. 17^{ad} and 18^{ab}. M3-5 read 17^{ad} after 18. —^c) M3-5 उद्देशतो (for 'शन). D5 [ह]ह (for हि). S2 D7. 8 ते तत्र; D5 संज्ञायां; T G2-4 ते तस्मिन्; G1 M ते सर्वे (for तेन स्म). S1 K3 उ (K3 त) हेन विहिते तत्र. —^d) D4. 7. 8 सर्वे (for सम-). D5 -युध्यन्ति.

18 K1. 2. 4 D1 om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). G1 M1.2 transp. 17^{ad} and 18^{ab}. —^a) S (G5 missing) धन्विनो (for रथिनो). —^c) T G3. 4 समसज्जन्त. —^d) D5 कवचेषु च भुजेषु च. — After 18, M3-5 read 17^{ad}.

19 ^a) D5 हताश्च-; G4 °श्च (for 'श्च). D5 हताभ्या-
हतसूताश्च. — D5 om. 19^b-20^a. —^b) S2 damaged;
K4 Dn2 D2. 4. 6-8 तथा; B Dc1 S (G5 missing) हताः
(for तदा). —^c) D5 तत्रासन्; D5 तत्रास्म (sic) (for
तत्र स्म). —^d) S (G5 missing) व्यतिष्ठत (for व्यद-
ृश्यन्त). Dc1 (before corr. as in text) D5. 8 भुशार्दिताः
(for भयां).

20 D5 om. 20^a (cf. v. l. 19). D1 om. 20. —^a) S K1-3 ते तान् (for हतान्). D4. 7. 8 अन्ये; D5 ना-
गान् (for गजान्). G1 M1.2 समासाद्य (for 'श्लिष्य).
—^b) D5 हतानिव च वाजिनः; G1 M वाजिनश्च रथान्प-
(M1.2 तथा प) रे. —^c) G1 हत- (for गत-). —^d) D5 हय- (for सह).

21 ^a) D1 ते तातस्य (hypermetric) (for ततस्य).

तमाजिशीर्षादेकान्तमपक्रान्तं निशम्य तु ।
 समकम्पन्त सैन्यानि पाण्डवानां विशां पते ॥ २२
 आजमानं श्रिया युक्तं ज्वलन्तमिव तेजसा ।
 द्रोणं दृष्ट्वा रथस्थे सुश्रुर्मुग्धश्च मारिष ॥ २३
 आह्वयन्तं परानीकं प्रभिन्नमिव वारणम् ।
 नैनं शशंसिरे जेतुं दानवा वासवं यथा ॥ २४
 केचिदासन्निरुत्साहाः केचित्कुद्धा मनस्विनः ।
 विस्मिताश्चामवन्केचित्केचिदासन्नमर्षिताः ॥ २५

हस्तैर्हस्ताग्रमपरे प्रत्यर्पिषन्नराधिपाः ।
 अपरे दशनैरोष्ठानदशनकोधमूर्छिताः ॥ २६
 व्याक्षिपन्नायुधानन्ये ममदुश्चापरे भुजान् ।
 अन्ये चान्वपतन्द्वाणं त्यक्तात्मानो महौजसः ॥ २७
 पाञ्चालास्तु विशेषेण द्रोणसायकपीडिताः ।
 समसज्जन्त राजेन्द्र समरे भृशवेदनाः ॥ २८
 ततो विराट्दुष्टपदौ द्रोणं प्रतिययू रणे ।
 तथा चरन्तं संग्रामे भृशं समरदुर्जयम् ॥ २९

C. 7. 8488
B. 7. 180. 32
K. 7. 187. 31

K1.2 [अ]खवस्य; M3-5 [अ]भ्यवस्य (for 'स्य).
 D5 तथैव चाभ्यवस्य; T G3.4 अतस्त्वभ्य (G4 'भ्यु)-
 पस्यैव; G1 M1.2 ततस्त्वभ्यवस्यैव. — °) K1 आति-
 ष्ट. — °) B Dc1 S (except G2; G5 missing) विधू-
 मोक्षिरिव ज्वलन्.

22 °) B4 तद् (for तम्). G1 M आयातम् (for
 एकान्तम्). S K1-8 D1 तमाजिशीर्षातगतम्. — °) S
 K1.2 D1 M3 पराक्रान्तं; D5 अपा°; D5 अपक्रान्तं (for
 'क्रान्तं). S2 K1.2.4 B D (except D3) M4 निशम्य.
 — °) D2 समभाषतं (for 'कम्पन्त). — °) G2 अनी-
 किनी (for विशां पते).

23 T2 G3 repeat 23^{ab} after 24. — °) S K
 (K5 missing) D1 दीप्तं; T1 2 (both times) G2.3 (both
 times). 4 जुष्टं (for युक्तं). — °) Dn2 transp. द्रोणं and
 दृष्ट्वा. K4 Dn2 D2.3 [अ]परे; B2 परास्; D1.7 रथास्;
 D5 M3-5 रणे (for [अ]रयस्). K1 तेमुश्; B (except
 B1) G3 त्रेषुश्; D7.8 G1 M1.2 तत्र (for त्रेषुश्). — °) S2
 K3 B Dc1 D2.4 चेहर् (for चेलुर). D4 वल्लुश्;
 T G3.4 पेतुश्; G1 M मन्तुश् (for मन्तुश्). S1 K4
 B Dc1 Dn D2.4 भारत; S2 मा** (for मारिष).
 D7.8 विचेरुः सर्वतोदिशं; G2 युद्धमध्याच्च तमारिष.

24 °) D7.8 आह्वयन्तं वरानीकं. — °) B4 कुंजरं (for
 वारणम्). — °) B2.8 राजन् (for जेतुं). S2 K1.2 D1
 नैवाशशंसिरे जेतुं; K3.4 B4 Dn D2.3.5 नैनं (D5 'व)-
 माशं; D5 नैते प्रशं; S (G5 missing) तं नाशकं.
 — After 24, T2 G3 repeat 23^{ab}.

25 °) D1 निरुच्छासाः (for 'स्ताहाः). — °) K4
 समन्वितः (sic); D5 महाहवे (for मनस्विनः). — °) D6
 केचिन्मूर्छां प्रपेदिरे; S (G5 missing) केचिद्दृष्टाभवन्युधि
 (G2 'दृष्टा मनस्विनः; G4 दृष्टाभवन्युधि).

26 D6 om. 26^{ab}. — °) M3.6 हस्ते (for हस्तैर्).

D8 समरे (for अपरे). — °) S1 K1-3 Dn1 D1.4.7.8
 प्रत्यर्पिषन्; S2 **पेषन्; D3 S (G5 missing) प्रत्यर्पिषन्
 (for 'षन्). D4 नराधिप. — After 26^{ab}, G1 M1.2
 ins.:

1270* विधूयान्ये करान्कुद्धाः करेज्वेव न्यपीडयन् ।

— °) S2 परे च (for अपरे). M3-5 ओष्ठम्. — °) D3.5
 दशतः; D4 द्वादशन्; T G1.2 M अ (M3 स) दं-
 शन् (for अदं). D2 समन्विताः (hypermetris) (for
 'मूर्छिताः).

27 °) D5 व्याक्षिपन्. K (K5 missing) Dc1 Dn
 D1.3.6-8 आयुधानि. G1 M1.2 चान्ये (for अन्ये).
 — °) D7.8 G1 M1.2.4.5 (sup. lin.) ममदुश् (for
 'दुश्). D4 भयात्; D5 ध्वजान् (for भुजान्). — °) S2
 [अ]नुपतन्; B4 Dn D1.5.7.8 G1 M1.2.4 [अ]भ्य°
 (for [अ]न्व). — D4 reads 27^a-28^a twice. — °) Dn
 D4 (both times). 7.8 जितात्मानो; D5.6 त्यक्तात्मानं
 (for 'स्मानो).

28 For the repetition in D3, cf. v. l. 27. — °) Some MSS. पंचालास्. D5 सु- (for तु). — Dn2 om.
 28^a-29^a. — °) Dn1 D2.4 राजानः (for राजेन्द्र). S
 (G5 missing) समतन्यत तेनाजौ. — °) D7.8 सर्वतो
 भृशदूषि (D5 'दुःखि) ताः; S (G5 missing) रणे राजन्वि-
 राजता. — After 28, D5 ins.:

1271* दृष्ट्वा द्रोणं महाराज समकम्पत[न्त] पाण्डवाः ।

ततो योधा पाण्डवानां महात्म-

न्दृष्ट्वा द्रोणं दीप्यमानं शरीरैः ।

ततः सर्वे सज्जयाः पाण्डवाश्च

जिघासन्तो द्रोणमेवासिजग्मुः । [5]

29 Dn2 om. 29 (cf. v. l. 28). — °) D8 तूर्णं
 (for द्रोणं). S K3 D1 अभ्य (S2 'भ्या) यत्; K1 अभ्य-

C. 7. 649B
B. 7. 186. 32
K. 7. 187. 32

द्रुपदस्य ततः पौत्रास्त्रय एव विशां पते ।
चेदयश्च महेष्वासा द्रोणमेवाभ्ययुर्युधि ॥ ३०
तेषां द्रुपदपौत्राणां त्रयाणां निशितैः शरैः ।
त्रिमिद्रोणोऽहरत्प्राणांस्ते हता न्यपतन्मुवि ॥ ३१
ततो द्रोणोऽजयद्युदे चेदिकेकयसृजयान् ।
मत्स्यांश्चैवाजयत्सर्वान्भारद्वाजो महारथः ॥ ३२
ततस्तु द्रुपदः क्रोधाच्छरवर्षमवाकिरत् ।

द्रवयत् (hypermetrio); B1-s. 5 Dc1 प्रतीयत्; B4 दुद्रु-
वत्; Dn1 D2. 4. 5. 7 प्रत्युद्यतौ (Dn1 'यू'; D4 'तो'); Ds
प्रयुयुधः; Ds उद्ययत्; Ds S (G5 missing) प्रत्युद्यतौ
(D3 'द्ययौ'; G2. 8 'द्रुतै') (for प्रतीययू). — S2 repeats
29^{ad} after 30. — °) B4 Ds समरे (for संग्रामे).
— °) D4. 6 द्रोणे (for भृशं). D2. 4. 5. 7. 8 परम-
(for समर-).

30 °) D5 G2 त्रयः (for ततः). — °) D3 तत्र;
G2 तत (for त्रय). — °) S K1-3 D1 रणे (for युधि).
— After 30, S2 repeats 29^{ad}

31 °) K4 Dc1 Dn D1. 3. 5 पुत्राणां (for 'पौ').
— °) Ds हतास्ते (by transp.). S2 प्रापतन्; K1 पति-
तान् (for न्यपतन्).

32 Dn1 om. (hapl.) 32-33. — °) G3 चेति- (for
चेदि-). Dn2 D2. 6 G1 M2. 4 'कैकेय-'; D1. 3. 4. 7 'कैकय-'
(for 'के'). S2 चेदिसृजय****; K1. 2 D5. 8 चेदिसृ-
(K1 'सं') जयके (D5. 8 'कै') कयान्. — °) G1 M1. 2 स-
मत्स्यांश्च (for मत्स्यांश्चैव). K3 B Dc1 कृत्स्नान्; D5
कुडान्; Ds युदे (for सर्वान्). — °) K4 महारथः;
D6 'बलः'; Bom. ed. 'रथान्' (for 'रथः').

33 Dn1 om. 33 (cf. v. l. 32). — °) M2-s तं
(for तु). D4 कुदः (for क्रोधात्). — °) Dn3 वर्षैर्;
D3 बालम् (for वर्षम्). S2 damaged; K4 B Dc1
Dn3 D1-s. 7. 8 S (except G1 M1. 2; G5 missing)
अवा (Dn2 D2 समा) सृजत् (for अवाकिरत्). — After
33, K2 (marg.) B Dc1 Dn2 Ds. 5. 6 ins.:

1272* तं निहलेषुवर्षं तु द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
तौ शरैश्छादयामास विराटद्रुपदावुभौ ।
द्रोणेन छाद्यमानौ तौ कुद्वौ संग्रामसूचिनि ।
द्रोणं शरैर्विज्यधतुः परमं क्रोधमास्थितौ ।
ततो द्रोणो महाराज क्रोधामर्षसमन्वितः । [5]

द्रोणं प्रति महाराज विराटश्चैव संयुगे ॥ ३३
ततो द्रोणः सुपीताभ्यां भल्लाभ्यामरिमर्दनः ।
द्रुपदं च विराटं च प्रैषीद्वैवस्वतक्षयम् ॥ ३४
हते विराटे द्रुपदे केकयेषु तथैव च ।
तथैव चेदिमत्स्येषु पाञ्चालेषु तथैव च ।
हतेषु त्रिषु वीरेषु द्रुपदस्य च नप्तृषु ॥ ३५
द्रोणस्य कर्म तद्दृष्ट्वा कोपदुःखसमन्वितः ।

भल्लाभ्यां भृशतीक्ष्णाभ्यां चिच्छेद घनुषी तयोः ।
ततो विराटः कुपितः समरे तोमरान्दश ।
दश चिक्षेप च शरान्द्रोणस्य वधकाङ्क्षया ।
शक्तिं च द्रुपदो घोराभ्यासीं स्वर्णभूषिताम् ।
चिक्षेप भुजगन्द्वाभां कुद्वौ द्रोणरथं प्रति । [10]
ततो भल्लैः सुनिशितैश्छित्त्वा तांस्त्वोमरान्दश ।
शक्तिं कनकवैडूर्यां द्रोणश्चिच्छेद सायकैः ।

[(L. 1) Dc1 Ds तं (for तु). B5 स तं निहलेषुवर्षं
(for the prior half). — (L. 3) K2 Dc1 Ds तु
(for तौ). — (L. 4) B1 कोपमूर्छितौ (for 'मास्थितौ').
— (L. 6) K2 Ds. 6 च सु (for भृश). — (L. 8)
K2 ततश्च (for दश). Dn2 चिक्षेप शरान्दश; Ds. 5 स
चिक्षेपायसांस्तस्य (for the prior half). — (L. 9) K2
om. च. K2 Ds. 5. 6 चैव (for घोरां). — (L. 10)
K2 Ds. 5. 6 द्रोणवधं (for 'रथं'). B2 कुद्वौ द्रोणे विशां पते
(for the post. half). — (L. 11) K2 Ds. 6 च (for
सु). K2 स (for तां). — (L. 12) K2 B वैदूर्यां;
Ds वैडूर्यां (for 'वैदूर्यां').]

— On the other hand, G1 M1. 2 ins. after 33;
M2-s after 34:

1273* स ताभ्यामर्दितो वृद्धो वृद्धाभ्यां क्रोधमूर्छितः ।

34 °) Dn1 तु पीताभ्यां; Ds. 6 S (G5 missing)
सुतीक्ष्णाभ्यां (for सुपीताभ्यां). — °) K1 अरिमर्दन-
— °) S (G5 missing) अप्रे (G1. 2 Ms 'प्रे') षयद् (for
द्रुपदं च). — °) B Dc1 प्रेषयामास मृत्यवे; D4. 5. 7. 8
प्रैषीद्वैवस्वतालथं; S (G5 missing) द्रुपदं च यमक्षयं.
— After 34, M2-s ins. 1273*.

35 °) B4 Dn Ds. 7. 8 ततो (for हते). D3 ततो
विराटद्रुपदौ. — °) D (except D1) केक (Dn Ds 'के')-
येषु. D4. 5. 7. 8 हतेषु च; G1 M च पांडुषु (for
तथैव च). — K4 Dn1 Ds om. (hapl.) 35^{ad}. — °) K2
पांचाल्येषु; Bom. ed. पांचालेषु. — °) B4 D4. 5. 7. 8
तेषु (for त्रिषु). — For 35^{ad}, G1 M subst.;

शशाप रथिनां मध्ये वृष्टद्युध्नो महामनाः ॥ ३६
 इष्टापूर्तात्तथा क्षात्राद्वाहण्याच्च स नश्यतु ।
 द्रोणो यस्याद्य मुच्येत यो वा द्रोणात्पराञ्छुः ॥ ३७
 इति तेषां प्रतिश्रुत्य मध्ये सर्वधनुष्मताम् ।
 आयाद्रोणं सहानीकः पाञ्चाल्यः परवीरहा ।
 पाञ्चालास्वेकतो द्रोणमभ्यघ्नन्पाण्डवान्यतः ॥ ३८
 दुर्योधनश्च कर्णश्च शकुनिश्चापि सौबलः ।
 सोदर्याश्च यथा मुख्यास्तेऽर्क्षन्द्रोणमाहवे ॥ ३९
 रक्ष्यमाणं तथा द्रोणं समरे तैर्महात्मभिः ।
 यतमानापि पाञ्चाला न शेकुः प्रतिवीक्षितम् ॥ ४०

1274* पाञ्चालराजपौत्रेषु त्रिषु चाद्भुतकर्मसु ।
 पितृपुत्रवधायस्तक्षिकीर्षकर्म दुष्करम् ।

36 °) Ś1 K3 शोकदुःखः; Ś2 ***र्षः; K1, 2 D1
 शोकामर्षः; G1 M1, 2 क्रोधदुःखः (for कोपः). — °) K1 श्रेष्ठो (for मध्ये). — °) Ś2 D3, 5 महारथः; D4,
 7, 8 °मतिः (for °मनाः).

37 °) D4 इष्टा पूर्तासु; D5 M2 इष्टापूर्तासु (M2 °न्)
 (for °तत्). Ś1 K1-3 Dn2 D1, 3 T G2 क्षत्राद्; M1, 2
 क्षात्रान्. — °) K1, 2 D1 M2-4 ब्रह्मण्याच् (for ब्रा°).
 T G3, 4 वि- (for स). D3, 7, 8 प्रणश्यतु. D4 ब्राह्मणाथ
 सं***; D5 ब्रह्मण्यो धर्मनिष्फलः. — °) D4 यं (for
 यो). B Dc1 D4, 5 S (G5 missing) पराभवेत् (for
 °ञ्छुः). Dn D2 यं वा द्रोणः पराभवेत्.

38 °) K4 प्रतिकूल्य; D4 परिश्रुत्य (for प्रति°).
 — °) Dc1 D4 अथ (for आयाद्). Ś1 K3 द्रोणात्. Dn2
 महानीकं (for सहानीकः). — °) Bom. ed. पंचालास्.
 G1 एकशो (for °तो). — °) Dn1 (marg.) अभ्यहन
 (for °घ्नन्). Ś K1-3 D1 पाण्डवायतः; K4 Dn2 °वो-
 न्यतः; B Dc1 Dn1 D2, 3 °वैः सह; D5 °वैर्युधिः; T
 G3, 4 °वान्विताः (T °तः) (for °वान्वितः).

39 Dn2 om. 39-40. — °) D6 सर्वशः (for सौ-
 बलः). — °) D6, 7 सौदर्याश्च. B5 D8 तथा (for यथा).

40 Dn2 om. 40 (cf. v. 1. 39). — °) B2, 3 Dc1
 Dn1 D4, 6, 7 रक्षमाणं. — °) Ś2 partly damaged. M2
 सशरे ते (for समरे तैर्). S (G5 missing) महारथैः
 (for °त्मभिः). B Dc1 Dn1 सर्वैस्तैः सुम (B °स्तेस्तु म) हा-
 र्यैः. — °) Ś1 K1, 2, 4 B5 Dc1 (marg.) D1, 3, 5 च;

तत्राक्रुध्यद्भीमसेनो वृष्टद्युध्नस्य मारिष ।
 स एनं वाग्भिरग्राभिस्तत्क्ष पुरुषर्षभ ॥ ४१
 द्रुपदस्य कुले जातः सर्वास्त्रेष्वस्त्रवित्तमः ।
 कः क्षत्रियो मन्यमानः प्रेक्षेतारिमवस्थितम् ॥ ४२
 पितृपुत्रवधं प्राप्य पुमान्कः परिहापयेत् ।
 विशेषतस्तु शपथं शपित्वा राजसंसदि ॥ ४३
 एष वैश्वानर इव समिद्धः स्वेन तेजसा ।
 शरचापेन्धनो द्रोणः क्षत्रं दहति तेजसा ॥ ४४
 पुरा करोति निःशेषां पाण्डवानामनीकिनीम् ।
 स्थिताः पश्यत मे कर्म द्रोणमेव व्रजाम्यहम् ॥ ४५

C. 7. 8511
 B. 7. 186. 55
 K. 7. 187. 53

Ś2 K3 D2, 4, 7, 8 तु (for [अ]पि). Bom. ed. पंचाला. D5
 पाण्डवाश्च सपांचाला; S (G5 missing) यतंतोपि हि पा°.

41 °) D3 तथा; D5 ततो (for तत्र). — °) Ś1 K1, 2
 (sup. lin. as in text) D1, 3-5, 7, 8 वृष्टद्युध्नश्च (D1 °ञं
 च); Ś2 damaged (for °ज्ञस्य). — °) D3 त एनं;
 D5 स एवं (for स एनं). — °) Ś2 K2 D1 ततक्षे;
 D3, 4 °क्षन्. Ś2 K4 B4 Dn D1, 3, 5, 6 G1 M पुरुषर्षभः
 (Ś2 °भं; D3 °भाः).

42 Before 42, some MSS. ins. भीमसेन उवाच.
 — °) K1 सवास्त्रशस्त्रवित्तमः; D3 सर्वास्त्रैः शस्त्रैः; D7, 8
 स वा (D3 सर्वैः) शस्त्रास्त्रवित्तम (D3 °मः). — °) Ś2
 K1, 2 D1, 7, 8 क्षत्रियं (for °यो). T G2-4 M युध्यमानः
 (for मन्त्य°). G1 क्षत्रियो युध्यमानेन. — °) Ś1 D5
 प्रेक्षतः; Ś2 K1, 2 प्रेक्षेत; B D3 प्रेक्षते; Dc1 प्रेक्षते;
 D1, 4, 7, 8 प्रेक्षतः; D6 प्रेक्ष्येत; G3, 4 [उ]पेक्षेत; M1, 3-5
 वेक्षेत (for प्रे°). Dn1 प्रेक्षते किमवस्थितं.

43 °) S (G5 missing) पुंस्त्वं (for पुमान्). D5
 न; G2 वा (for कः). Ś1 K2-4 Dn D2-5, 7 M3
 परिपालयेत्; Ś2 K1 D1, 6 प्रतिपाल°; T G3 वा प्रहाप°;
 G1 M1, 2 परिहार°; G2 कः प्रवाह°; G4 °प्रहाप° (for
 परिहाप°). — °) D7, 8 समयश्च; S (G5 missing)
 तथा शपं (for तु शपथं). — °) D4 lacuna; G1
 M1, 2 क्षत्र- (for राज-).

44 °) M2 एव (for एष). — D5 om. (hapl.)
 44°. — °) D2 शरचापे रणे द्रोणः. — °) D5 दहति
 क्षत्रियर्षभान्.

45 °) D1, 4 G3, 4 निःशेषं. — °) Dn1 D3, 7, 8

C. 7. 8512
B. 7. 186. 33
K. 7. 187. 54

इत्युक्त्वा प्राविशत्कुट्टो द्रोणानीकं वृकोदरः ।
दृढैः पूर्णायितोत्सृष्टैर्द्राव्यस्तव वाहिनीम् ॥ ४६
धृष्टद्युम्नोऽपि पाञ्चाल्यः प्रविश्य महतीं चमूम् ।
आससाद रणे द्रोणं तदासीत्तुमुलं महद् ॥ ४७
नैव नस्तादृशं युद्धं दृष्टपूर्वं न च श्रुतम् ।
यथा सूर्योदये राजन्समुत्पिञ्जोऽभवन्महान् ॥ ४८

संस्तक्तानि व्यदृश्यन्त रथवृन्दानि मारिष ।
हतानि च विक्रीणानि शरीराणि शरीरिणाम् ॥ ४९
केचिद्वन्यत्र गच्छन्तः पथि चान्यैरुपद्रुताः ।
विमुखाः पृष्ठतश्चान्ये ताड्यन्ते पार्श्वतोऽपरे ॥ ५०
तथा संस्तक्तयुद्धं तदभवद्भृशदारुणम् ।
अथ संध्यागतः सूर्यः क्षणेन समपद्यत ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकपट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१

पश्यंतु (for पश्यत). — ^a B1 Dc1 Dn1 एष व्रजामि;
D4. 5. 7 अभ्युद्रुः; D8 अभ्युद्यामि (for एव व्रजामि).

46 °) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 G1 M शरैः (for दृढैः). K1
दृढैः पूर्णायितोत्सृष्टैर्. — After 46, K2 ins.:

1275* अथोद्यम्य गदां भीमः कालदण्डमिवान्तकः ।
द्रोणाय न्यसजद्राजप्रथमपपल्लवे (sic) ।
साश्वसूतध्वजं राजन्द्रोणस्यापोथयत्तदा ।
प्रासृद[द्र]न्स्वबहून्धोधान्वायुवृक्षानिवौजसा ।
अन्यं तु रथमास्थाय द्रोणः प्रहरतां वरः । [5]
व्यूहद्वारं समास्थाय युद्धाय समवस्थितः ।

47 D5 reads 47^{ab} twice. — ^{ab} D5 (both
times) धृष्टद्युम्नो महाराज प्रविश्य तव वाहिनीं. — °) D5
ममर्द तव सैन्यं तु. — ^a G4 तस्य (for तदा). Dn1
D4. 5. 7. 8 तुमलं.

48 °) T G3 दृष्टं (for दृष्ट-). — °) K1 B3 तथा
(for यथा). — ^a S2 damaged. Dc1 D6 समुत्पिंडो;
D1 'त्यितो; G1 'पिंडो (sic) (for 'त्पिञ्जो). S1 K (K5
missing) Dn1 D1 महान्मूढ (for सभवन्महान्). D7. 8
युद्धं तदभवन्महद्; T G2-4 समुत्पिञ्जलिको महान्; M2
'ज्वलितो महान्.

49 °) B1 संस्तक्तानि. K4 B Dc1 Dn D4 [ए]व चा-
(D4 वा)दृश्यन्; D2 T G1-4 M1-3. 5 [ए]व चापश्यन्;
D5 च दृश्यते; D7. 8 [ए]व दृश्यते; M4 [ए]व पश्येयं (for
व्यदृश्यन्त). — °) D8 तदा; D1 रथं (for रथ-). K1
वर्मानि (sic) (for वृन्दानि). — °) S K3 D1 ततानि;

Dc1 Dn1 एतानि (for ह°). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (G5
missing) विक्रीणानि (for विक्री°).

50 °) D2-4. 7. 8 G1 M1. 2 गच्छन्ति (for गच्छन्तः).
— °) S (G5 missing) मध्ये (for पथि). Dn1 D2. 4.
7. 8 चान्ये; D3 वान्यैर् (for चा°). S K1-3 D1. 6
अभिद्रुताः; D2 त्वभि°; D4. 7. 8 त्वति° (for उप°).
— °) S1 पार्श्वतश्च (for पृष्ठ°). — °) Dn2 ततोन्ने (for
ताड्यन्ते). D4 सर्वतो (for पार्श्वतो). D5 [S]परैः (for
सपरे). D7. 8 गच्छत्येके महाहवे; S (G5 missing)
ताड्यन्तः पृष्ठतोपरे (T M3-5 °तोपरैः; G2 °तः परैः).

51 °) D4 तं; D5 तु (for तद्). — °) D5 प्रभ-
वद् (for अ°). — °) D4 संध्यागतः; T G2-4 M1. 2
संध्यां गतः.

Colophon: K5 G5 missing. — Sub-parvan:
Editions द्रोणवध. — Day of Droṇa's Generalship:
S1 K3 D1 चतुर्थो युद्धदिवसः; S2 ***दिवसः; K1. 2
Dn1 D2-4. 7. 8 चतुर्थो दिवसः समाप्तः or संपूर्णः; D5
चतुर्थो दिवसः. — After the Sub-parvan, S1 K1-4
B4. 5 Dn2 D1-3. 6 T G1. 2 M read रात्रियुद्धं समाप्तः;
B1-3 Dc1 Dn1 D4. 5. 7. 8 as also, G1 M1. 2 read रात्रि-
युद्धं (B1-3 Dc1 'द्धं); G2 (also). 3. 4 रात्रियुद्धसमाप्तिः.
— Adhy. name: B4 द्रुपदवधः; Dc1 G1 M1. 2 विराट-
द्रुपदवधः; Dn1 द्रुपदविराटयोर्वधः; D5 विराटवधः;
Bom. ed. संकुलयुद्धं. — Adhy. no. (figures, words
or both): B3 181; Dn1 187; D2 190; T G2-4
182; G1 M1. 2 180; M2. 4 79; M5 179. — Sloka
no.: Dc1 59; Dn1 49.

१६२

संजय उवाच ।

ते तथैव महाराज दंशिता रणमूर्धनि ।
 संध्यागतं सहस्रांशुमादित्यमुपतस्थिरे ॥ १
 उदिते तु सहस्रांशौ तप्तकाञ्चनसप्रभे ।
 प्रकाशितेषु लोकेषु पुनर्युद्धमवर्तत ॥ २
 द्रव्यानि यानि तत्रासन्संस्कानि पुरोदयात् ।
 तान्येवाभ्युदिते सूर्ये समसज्जन्त भारत ॥ ३
 रथैर्हया हयैर्नागाः पादाताश्चापि कुञ्जरैः ।
 हया हयैः समाजग्मुः पादाताश्च पदातिभिः ।

संस्कृताश्च वियुक्ताश्च योधाः संन्यतत्रणे ॥ ४
 ते रात्रौ कृतकर्माणः श्रान्ताः सूर्यस्य तेजसा ।
 क्षुत्पिपासापरीताङ्गा विसंज्ञा बहवोऽभवन् ॥ ५
 शङ्खभेरीमृदङ्गानां कुञ्जराणां च गर्जताम् ।
 विस्फारितविकृष्टानां कार्मुकाणां च कूजताम् ॥ ६
 शब्दः समभवद्राजन्दिविस्पृग्भरतर्षभ ।
 द्रवतां च पदातीनां शस्त्राणां विनिपात्यताम् ॥ ७
 हयानां हेषतां चैव स्थानां च निर्वर्तताम् ।
 क्रोशतां गर्जतां चैव तदासीत्तुमुलं महत् ॥ ८

C. 7. 8526
 B. 7. 187. 9
 K. 7. 168. 9

162

☞ This adhy. is missing in Ks G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

- 1 ^δ K1. 2 S (G5 missing) दंशिता (for दंशिता).
 2 ^α Ś2 K1. 2 आदित्ये (for उदिते). — ^δ M8-s तत्र (for तप्त-). B4 Dn1 -सुप्रभे; D8 -समप्रभे; G4 -सनिभं (for -सप्रभे). — ^ο Ds योषेयु (for लोकेषु). D8 प्रकाशे त्रिषु लोकेषु.
 3 ^α B Dc1 Dn1 transp. यानि and तत्र. D4 वित्रासन्; Ds ब्रह्मनि (for तत्रासन्). — ^δ Ś K (K5 missing) D1-s पुरोदये (for 'दयात्'). — ^ο Dn2 अभ्युद्यते (for 'दिते'). — ^α Dn2 समसज्जन्त.
 4 Ds om. 4^{ab}. — ^α K1 रथैर्हय-; T G3. 4 नरै-
 र्हया; M8-s रथा रथैर (for रथैर्हया). Ds हया
 नागैः. D4 रथैर्हयान्हयैर्नागान्. — ^δ Ś2 K1. 2 Dc1
 Dn D1. 8. 6 पदाताश्च; K3 D2 पादातैश्च; B5 कुञ्ज-
 राश्च; D4 पदांश्च; D7. 8 पदात्यश्च (for पादाताश्च).
 Ś K1. 2. 4 चैव; G8 च वि- (for चापि). — ^α Ś2
 K3. 4 B Dc1 Dn1 D2 transp. हया and हयैः. — ^α
 Ś2 K1. 2 Dn D8-s. 7. 8 G1 M1-s पदाताश्च (for पां).
 — After 4^{ad}, Ś K (K5 missing) B8 (marg.) D
 (except Dc1 Dn1) T G2-4 ins. :

1276* नरा रथै रथा नागैस्तथैव पुरुषर्षभ ।

[K4 Dn2 D8 रथा रथैरिमेर्नागास्; B8 नरा नरै रथैर्ना-
 गास्; D2. 4 T G2. 4 रथैर्हया हयैर्नागास् (= 4^a); D4. 7. 8

रथै रथैर्गजैर्नां (D8 'जा ना)गास्; G2 रथै रथा गजैर्नागास्
 (for the prior half). Dn2 हयैश्च (for तथैव). Ś2
 damaged; K1 B8 D1. 8 पुरुषर्षभः (B8 D8 'भाः'); Dn2
 D2. 4. 5. 7. 8 T G2-4 भरतर्षभ (for पुरुष').]

— ^α B5 संसाक्षाश्च; Dn2 D4. 5. 7. 8 संयु' (for संस').
 B8 D8. 6 M4 विमु (B8 'ष') काश्च (for वियु'). Ś2
 K1. 2 D1 संसक्ता विप्रयुक्ताश्च. — ^δ D4. 7. 8 ये वा; D6
 ये च; G1 M योधाः (for योधाः). D5 [अ]न्ये संपतद्;
 D8 संन्यपतद् (for 'तन्').

5 ^α G1 M1. 2 रात्रौ तु (for ते रात्रौ). — ^α Ds
 -परिश्रान्ता (for -परीताङ्गा). — ^α B1 विषण्णा (for
 विसंज्ञा).

6 ^δ B2 कूजतां (for गर्जताम्). — K2 om. (hapl.)
 6^{ad}. Ds om. (hapl.) 6°-8^δ. B2 reads 6^{ad} on marg.
 — ^α Ds S (G5 missing) विष्फा (D8 'स्फा') रितविस्-
 (G2 'कृ')ष्टानां. — ^α Ś K1. 3. 4 Dn2 D3. 6-8 T G1
 M1. 2 कार्मुकानां (for 'णां'). D4 युज्यतां (for कूज-
 ताम्).

7 Ds om. 7 (cf. v. l. 6). — ^α D2 नादः (for
 शब्दः). — ^δ Ś1 K1-3 B1. 2 Dc1 Dn1 D3. 4. 6-8 G1
 M1. 2 दिवस्पृग् (for दिवि'). — ^α T G2-4 पदातानां (for
 'तीनां'). — ^α Ś1 K3 च निपात्यतां; Ś2 D8. 7 विनिपा-
 तितां; K1 वि-पात्यतां; B Dc1 Dn1 D8 पततामपि
 (for विनिपात्यताम्).

8 Ds om. 8^{ad} (cf. v. l. 6). — ^α K1 क्षेषतां (sic);

C. 7. 8527
B. 7. 187. 10
K. 7. 188. 10

विद्वद्वस्तुमुलः शब्दो धामगच्छन्महास्वनः ।

नानायुधनिकृत्तानां चेष्टतामातुरः स्वनः ॥ ९

भूमावश्रूयत महास्तदासीत्कृपणं महत् ।

पततां पतितानां च पत्यश्वरथहस्तिनाम् ॥ १०

तेषु सर्वेष्वनीकेषु व्यतिषक्तेष्वनेकशः ।

स्वे स्वाङ्गघ्नः परे स्वांश्च स्वे परांश्च परान्परे ॥ ११

वीरबाहुविसृष्टाश्च योधेषु च गजेषु च ।

असयः प्रत्यदृश्यन्त वाससां नेजनेष्विव ॥ १२

उद्यतप्रतिपिष्टानां खड्गानां वीरबाहुभिः ।

स एव शब्दस्तद्रूपो वाससां निज्यतामिव ॥ १३

अर्धासिभिस्तथा खड्गैस्तोमरैः सपरश्वधैः ।

निकृष्टयुद्धं संसक्तं महदासीत्सुदारुणम् ॥ १४

गजाश्वकायप्रभवां नरदेहप्रवाहिनीम् ।

शस्त्रमत्स्यसुसंपूर्णां मांसशोणितकर्माम् ॥ १५

Ks B Dn2 Ds. 3 T Gs हेषितां; Ds हेषितां (for हेषितां).
B Dc1 Dn1 Ds चापि (for चैव). Ks हयानां हेषितानां
च. — T om. 8^b-9^a. — ^b Ś2 K1 Ds G1.2 M च
विवर्ततां; Dn1 च निवर्तनां; Dn2 D7.8 विनिवर्ततां;
D. विनिवर्तिनां; Ds च विवर्तितां; Gs. 4 च विगर्जतां
(for च निवर्तताम्). — ^c Gs चापि (for चैव).
— ^d B Dc1 Dn1 तुमु (Dc1 Dn1 'म' लो) महान्;
D4.5.7.8 तुमलं महत्.

9 T om. 9^{ab} (cf. v. l. 8). D2.4.6 om. (hapl.)
9^a-10^b. — ^a G1-4 M व्याविद्धः (Gs 'द्ध') (for विद्व-
द्वत्). Dc1 Dn1 Ds. 7.8 तुमलः. — ^b B1-4 Dc1 Dn
महास्तदा; Bs महीं तदा (for महास्वनः). — ^c K1.2
Gs नानायुद्ध (for 'युध-'). Ds नानायुद्धेन कृतानां (sic);
Ds. 7.8 'घानां घोरानां. — ^d Ś K1-8 G1.2 M वेष्टताम्;
Ds. 7.8 योधानाम् (for चेष्टताम्). Dc1 Ds. 7 G1 M
आतुरः; Ds चातुरः (for आतुरः). D7.8 G2-4 स्वरः
(for स्वनः). Dn1 चेष्टतामातरिस्वनः (sic).

10 D2.4.6 om. 10^{ab} (cf. v. l. 9). — ^a Dn1
तदा (for महास्). — ^b Ds. 7.8 तुमलं (Ds 'लो') (for
कृपणं). Ds महान् (for महत्). Dn1 शब्दश्च कृपणो
महत्. — ^c K1.4 B Dc1 Dn1 Ds पततां पात्यमानानां.
— ^d B Dc1 Dn1 Ds -दतिनां (for -हस्तिनाम्).

11 ^a D2 भक्षेयु (for सर्वेषु). Ś2 K2 D1 तेज्वनीकेषु
सर्वेषु. — ^c D4.5 स्वकाङ्गघ्नः; G1 स्वे स्वं जग्मुः (for
स्वे स्वाङ्गघ्नः). T Gs. 4 परान्स्वे च (for परे स्वांश्च).
— ^d Ś D1 परान्स्वेपां; Ks Ds. 4.5 स्वान्परेपां; B Dc1
Dn T G2.3 स्वान्परे च; Ds परास्वेपां; G1 स्वपरेथ;
Gs स्वान्परेथ; M1.2 स्वापरेथ; Ms स्वे स्वांश्च (for स्वे
परांश्च). Ś2 परान्प्रति; B1-4 Dc1 Dn1 परे परान्
(by transp.); D2 पराप्परे; Ds परानपि. K1-3
परान्स्वेथापरान्परे; Ds परा स्वेथ्यपरान्परे; D7.8 स्वान्परे
स्वे परांस्तथा.

12 ^a Ś2 K4 B4 Dn2 वीरबाहुविसृष्टाश्च (Ś2 'श्च');

Dc1 Dn1 'विसृष्टाश्च- (Dn1 'श्च'); D2.5-7 'विसृष्टाश्च-;
Ms 'विसृष्टाश्च. — ^b G1 M योधेषु. S (Gs missing)
हयेषु (for गजेषु). — ^c Ks B (except B2) Dc1 Dn
D2.2.5 G2 राशयः; D4 शक्तयश्च (for असयः). Ś2 Bs
प्रतिदृश्यते; D4.5.7.8 च व्यदृश्यन्त; S (Gs missing)
प्र (G1.4 Ms प्रा) पतति स्म (for प्रत्यदृश्यन्त). — ^d
Dn1 वाससी; D1 'सा; Ms. 4.5 (sup. lin.) वासांसि
(for वाससां). Ś1 (sup. lin. as in text). 2 K1-8 D1.6
G2 तेजनेषु; Ms. 4.5 (sup. lin.) निज (for नेज).
B2 वासरात इवांशवः; D4.5 वाससोन्म (D4 'सोन्म') जने-
ष्विव; D7.8 विद्युतः प्रावृषीव हि.

13 B4 om. 13^{ab}. — ^a K4 B2 उद्यतः (for
उद्यत-). B1 -प्रतिदीप्तानां; Dn2 Ds. 7.8 'विद्वानां; D2
G1 M1.2 -प्रविस्त्रुष्टानां; Ds प्रतिविष्टानां; Ms-5 'सृष्टानां
(for 'पिष्टानां). D4.5 उद्यतः प्रतिविद्वानां; T G2-4
उन्मुच्य प्रतिविष्टा (G2 'मुक्ता') नां. — ^b D4 G4 om.
खड्गानां. Ds वीरानां बहुनिस्वनः. — ^c Ś K1-3 D1
एष (for एव). Dn1 तुमलो (for तद्रूपो). D4 वासांसि
(for वाससां). B1 (marg.). 5 दीर्यताम्; B2 विद्युं;
D1.5 लज्ज; Ds पीड्य (for निज्य). Ds अपि (for
इव). D7.8 बभूव तुमलः शब्दो वर्माण्यस्थीनि भिन्दतां.

14 ^a Ś K (Ks missing) D1 G2 अधासिभिस् (for
अर्धां). D7.8 प्रासेस् (for खड्गैस्). Ds अधासितेस्तदा
खड्गैस्. — ^b Ś2 K1.2 T G1-4 M1.2 च (for स्-). B1.2
D -परश्वधैः (for 'श्वधैः). — ^c Ś निकृत्तः; K1.2 अर्त्यतः;
D1 निकृत्तः; D4 विकृष्ट- (for निकृष्ट-). D4.5.7.8 -युक्तं
(for -युद्धं). — ^d Ds महदासीत दारुणं.

15 ^a T G2-4 Ms-5 नरनागाश्वप्रभवां. — ^b Ś1
K1-3 D1 नरदेहः; Ds-5 नरदेवः; S (Gs missing) ह्य-
(G1 M1.2 रथ) नाग- (for नरदेह-). B2 प्रसारिणी (for
प्रवाहिनीम्). D2 नराश्वद्विप्रवाहिनीं.

16 ^b Ś K1.3.4 Dn2 D1.2.4-8 -शस्त्र- (for -वस्त्र-).

आर्तनादस्वनवतीं पताकावस्त्रफेनिलाम् ।
 नदीं प्रावर्तयन्वीराः परलोकाप्रवाहिनीम् ॥ १६
 शरशक्त्यर्दिताः क्लान्ता रात्रिमूढाल्पचेतसः ।
 विष्टभ्य सर्वगात्राणि व्यतिष्ठन्तजवाजिनः ।
 संशुष्कवदना वीराः शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ॥ १७
 युद्धोपकरणैश्चान्यैस्तत्र तत्र प्रकाशितैः ।
 क्रव्यादसंघैराकीर्णं मृतैरर्धमृतैरपि ।
 नासीद्विषयस्तत्र सर्वमायोधनं प्रति ॥ १८
 मज्जत्सु चक्रेषु रथान्सत्त्वमास्थाय वाजिनः ।
 कथंचिदवहन्श्रान्ता वेपमानाः शरार्दिताः ।

कुलसत्त्वबलोपेता वाजिनो वारणोपमाः ॥ १९
 विह्वलं तत्समुद्भ्रान्तं सभयं भारतातुरम् ।
 बलमासीच्चदा सर्वमृते द्रोणार्जुनावुभौ ॥ २०
 तावेवास्तां निलयनं तावार्तायनमेव च ।
 तावेवान्ये समासाद्य जग्मुर्वैष्वतक्षयम् ॥ २१
 आविग्रमभवत्सर्वं कौरवाणां महद्बलम् ।
 पाञ्चालानां च संसक्तं न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ २२
 अन्तःकाक्रीडसदृशे भीरूणां भयवर्धने ।
 पृथिव्यां राजवंशानामुत्थिते महति क्षये ॥ २३
 न तत्र कर्णं न द्रोणं नार्जुनं न युधिष्ठिरम् ।

7. 2543
 7. 167. 26
 7. 162. 26

— °) S (G^s missing) प्रास्वदयन् (for प्रावर्त°). — D^s (sec. m.) reads 16^a on marg. — ^a) Ś K (K^s missing) D^s परलोकीववा (K^s 'कैकवा'; K^s 'काय वा' हिनीं; D² D¹ 2. 4. 5 'कौवगामिनीं; D⁷ 8 'कप्रगामिनीं; M^s-5 'कप्रवर्त (M⁴ 'तिं) नीं.

17 D² D¹ D^s om. 17^a. — °) D^s शिक्षा; D⁷ शस्त्र (for शर). K¹ D⁴ 5. 7. 8 G³ 4 'शक्त्यार्दि (K¹ D² 'धि) ताः. K⁴ D¹ D² 4 क्लान्ता (for क्लान्ता). — ^b) D¹ (before corr.)-मूढान्वि-; D¹ (by corr.) D^s मूढा वि-; T G²-4 खेदाल्प-; G¹ M युद्धाल्प (for मूढाल्प). — D^s (sec. m.) reads 17^{ad} on marg. — °) Ś^s K¹ 2 पर- (for सर्व). D^s विष्टभ्य गार्दपवाणि. — ^a) D⁴ जन-; D⁷ नग- (for राज-). — D^s om. (hapl.) 17^e-19^b. — ^e) K¹ 2 सशुष्क (for सं). Ś¹ K^s शूराः (for वीराः). B D¹ D² G¹ M¹ 2 Bom. ed. बाहुभिः कवचैः शस्त्रैः (Bom. ed. 'चैश्चित्रैः).

18 D^s om. 18 (cf. v. l. 17). — °) D⁴ 6 युद्धो-परमणैश्च (for 'करणैश्च). D² 3 चैव (for चान्यैश्च). — ^b) D⁴ 5. 7. 8 भुवस् (for the first तत्र). D² 2. 4. 5. 7. 8 प्र (D² च) काशिरे; T G¹ 3. 4 M प्रशान्ति (M⁴ 'धि) तैः (for प्रकाशितैः). — °) M¹ संखैर् (for संघैर्). D⁴ 5. 7. 8 संकीर्ण-; G¹ M¹ 2 आकीर्णैर्. Ś K (K^s missing) D¹ 6 क्रव्यादसंघैः (K^s 'नै' रिवाकीर्ण-; D² 2 'संघैः समाकीर्ण-). — ^a) D^s इव (for अपि). — ^f) D² om. from योधनं up to वारणोपमाः (in 19^f).

19 D^s om. 19^{ab} (cf. v. l. 17). D² om. 19 (cf. v. l. 18). — ^b) G² चक्रम् (for सत्त्वम्). — ^e) D² 4 च बहु-; D^s च परि-; G⁴ अभवन् (for

अवहन्). Ś^s K^s D² D¹ आन्ता; D⁴ आन्तो; S (G^s missing) कृच्छाद् (for श्रान्ता). K¹ कथंचिदवहूर्ता *. — ^a) K¹ परार्दिताः (for शरा°). — After 19, M^s-5 ins. :

1277* बभ्रमुस्तत्र तत्रैव रथानादाय भारत ।

20 °) D⁴ स विह्वलं; D^s विकलं तत् (for विह्वलं तत्). K⁴ B D¹ D² तर्णमुक्तांतं; D² स समु-; D^s तर्णमुद्गात्रं; D^s स सुसंभ्रांतं; T G²-4 M^s-3 तर्णविभ्रा- (M⁴ 'क्रा') तं; G¹ M¹ 2 वृत्तमुद्गांतं (for तत्स°). — ^b) Ś K¹-3 D¹ सं (K¹ स) आंतं; D^s 6 संभ्रं (for सभयं). D⁴ भीरुतातुरं (for भार°). — Ś^s om. (hapl.) 20^a-22^a.

21 Ś^s om. 21 (cf. v. l. 20). — °) K¹ D⁴ तवै-वास्तां (D⁴ 'व स्यां) (for तावे°). D^s 6 विलयनं (for नि°). — ^b) D⁴ आर्तायतनमेव च. — °) K¹ D¹ D^s [अ]न्योन्यं (K¹ 'न्ये); G¹ M¹ 2 [ए]वात्र; M^s-5 [ए]-वाभि- (for [ए]वान्ये). T G²-4 तावेवात्रमासाद्य.

22 Ś^s om. 22^a (cf. v. l. 20). — °) D⁴ om. भवत्सर्वं. D^s सैन्यं (for सर्वं). — ^b) K¹ महद्भयं; D⁴ 5. 7. 8 बलं महत् (by transp.). — D^s om. 22^{ad}. — °) Some MSS. पञ्चालानां. D² 2. 4. 7. 8 तु; D^s M^s (inf. lin.) सु- (for च). D⁴ सुसंक्तं (for संसक्तं). — ^a) K¹ 2 D^s G¹ 3. 4 M¹-4 प्रज्ञायत; D⁴ 5 वि°; D⁷ 8 व्य° (for प्रा°).

23 °) D¹ D² D^s -सदृशं (D² 'शो). — ^b) B¹ 3 D¹ D² D⁷ -वर्धनं (D⁷ 'जैः). — °) Ś^s K¹ 2. 4 B D¹ D² D¹ 6 -वंशानाम् (for -वंशानाम्). T G² 4 पृथ्व्यां

C. 7. 8544
B. 7. 187. 27
K. 7. 186. 25

न भीमसेनं न यमौ न पाञ्चाल्यं न सात्यकिम् ॥ २४
न च दुःशासनं द्रौणिं न दुर्योधनसौवलौ ।
न कृपं मद्राजं वा कृतवर्माणमेव च ॥ २५
न चान्यात्रैव चात्मानं न क्षितिं न दिशस्तथा ।
पश्याम राजन्संस्कान्सैन्येन रजसावृतान् ॥ २६
संभ्रान्ते तुमुले घोरे रजोमेघे समुत्थिते ।
द्वितीयामिव संप्राप्तममन्यन्त निशां तदा ॥ २७
न ज्ञायन्ते कौरवेया न पाञ्चाला न पाण्डवाः ।
न दिशो न दिवं नोर्वीं न समं विषमं तथा ॥ २८

(T दृष्टिर्वा) राजपिशाचानाम्. —^d) Dn2 D2. 4. 5

24 ^a) K4 द्रोणं वा (for न द्रोणं). —^b) D4. 5.
1. 3 G8 पांचालं.

25 ^a) D4. 5. 7. 8 दुर्योधनं (D4. 7 'न') (for दुःशासनं).
D4 द्रोणं. S K2 D1 G1 M1. 2 न च दुःशासनद्रौणी.
—^b) D4. 5. 7. 8 दुःशासनः (for दुर्योधनः). —^c) G2
राजानं (for राजं वा). K3 B Dc1 Dn1 M3-5 च (for
वा). —^d) S K (K5 missing) D5 T G3. 4 वा
(for च).

26 D8 om. 26^{ab}. —^a) D4 नैवमात्मानं (for नैव
चा). Dn1 चात्मानं (for चा). T G1-4 M1. 2 नैव चान्यं
न (G1 M1. 2 'न्यात्र' चात्मानं; M3-5 न चैवान्यं न चां.
—^b) S (G5 missing) अं (M3 द्यौ) (for the second
न). D3 तदा (for तथा). —^c) D3 पश्यामि. K1. 3
D1. 5 संसक्तः (D5 'कात्'). K2 पश्यामि राजसंस्कताः;
G1 M1. 2 अन्वपश्याम संसक्तान्. —^d) T G3. 4 सैन्ये तु
(for सैन्येन). S K1-3 D1. 3 रजसावृताः; S (except
G2; G5 missing) वृते.

27 ^a) Dn2 संवृते; D2. 4. 5. 7. 8 संभ्रमे; D3 संघाते
(for संभ्रान्ते). Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमुले. —^b) S1 K3
B4 D2. 5. 6 रजोमेघः. —^c) T G3. 4 त्रियामास् (for
द्वितीयास्). S1 K3 संभ्रान्तास् (for संप्राप्तास्). —^d)
T G2-4 निशाचराः; G1 M निशां नराः (for निशां
तदा).

28 ^a) M1. 2 न प्रज्ञायते (hypermetric) (for न
ज्ञां). Dc1 कौरवेयान्. D3 न ज्ञापयते कौरवेया (hyper-
metric). —^b) Bom. ed. पांचाला. Dc1 पांचाला न
च कौरवाः; D3 पांचाला न न पाण्डवाः. —^c) T G2-4

हस्तसंस्पर्शमापन्नान्परान्वाप्यथ वा स्वकान्
न्यपातयस्तदा युद्धं नराः स्म विजयैषिणः ॥ २९
उद्धृतत्वात्तु रजसः प्रसेकाच्छोणितस्य च ।
प्रशशाम रजो भौमं शीघ्रत्वादनिलस्य च ॥ ३०
तत्र नागा हया योधा रथिनोऽथ पदातयः ।
पारिजातवनानीव व्यरोचचुधिरोक्षिताः ॥ ३१
ततो दुर्योधनः कर्णो द्रोणो दुःशासनस्तथा ।
पाण्डवैः समसज्जन्त चतुर्भिश्चतुरो रथाः ॥ ३२
दुर्योधनः सह भ्रात्रा यमाभ्यां समसज्जत ।

M3. 5 नोर्वीं (for नोर्वीं). S2 K1. 2 D1 न द्यौर्न च दिशो
नोर्वीं; K4 B Dc1 Dn1 D3 न दिशो द्यौर्न चोर्वीं च (D3
वा चोर्वीं); Dn2 D2. 4-8 न दिशो न वियन्नोर्वीं (D4-8
'वीं); M2 न दिशो न दिशं नोर्वीं. —^d) D5 तदा
(for तथा). — After 28, G1 M ins.:

1278* अशोभन्त यथा मेघाः शारदाश्चलविधुतः ।

[M3-5 स्रह- (for चल-).]

29 ^a) D8 संशयम् (for संस्पर्शम्). Dn2 D4. 5
हस्तसंस्पर्शसंपन्नान्. —^b) B3. 5 Dc1 Dn1 D2 G1 M
अप्यथ (for वाप्यथ). —^c) B1 D3 T G2 तथा (for
तदा). —^d) K3 B4 D3 स्त्रः; D4. 5. 7. 8 ते (for
स्म). D4 विजयैषिणः.

30 D8 om. 30^{ab}. —^a) S2 उद्धृतत् (sic); D1 T G2-4
उद्ध (D1 'द्ध' तत्त्वात् (for उद्ध'). Dn1 न; Dn2 D3
च (for तु). D4. 5. 7. 8 रजसां (for 'सः). —^b) D5
प्रकाशे; S (G5 missing) प्रवेगात् (for प्रसेकात्). S2
तु (for च). —^c) K1 प्रशशाम; B Dc1 Dn1 प्रा (Dc1
Dn1 प्र) शाम्यत (for प्रशशाम). S (G5 missing) प्रा-
(G1. 3 M1-3 प्र) शाम्यत रजो घोरे. —^d) D2 तु (for
च).

31 ^a) K3 M1. 2 रथाः; G1 रथो (for हया). G1
M योधा (for योधा). — Dn1 om. 31^a-32^d. —^c)
K1 'तश्चाप्य'; D3 नागानीव (for 'वना'). D3 पारि-
जातवदादीनां. —^d) T G2-4 व्यचरन् (for व्यरोचन्).
S2 K1. 2 D1 व्यरोचतासुगुक्षिताः.

32 Dn1 om. 32 (cf. v. 1. 31). —^c) K1 सम-
ज्जत; G3 सज्जन्त. M3 पाण्डवैः समज्जन्त. —^d) D4
जनाः (for रथाः).

33 S2 om. 33^{ab}. —^a) K1 भ्रात्रा (for भ्रात्रा).

वृकोदरेण राधेयो भारद्वाजेन चार्जुनः ॥ ३३
 तद्द्वारे महदाश्चर्यं सर्वे प्रैक्षन्समन्ततः ।
 रथर्षभाणामुग्राणां संनिपातममानुषम् ॥ ३४
 रथमार्गैर्विचित्रैश्च विचित्ररथसंकुलम् ।
 अपश्यन्नथिनो युद्धं विचित्रं चित्रयोधिनाम् ॥ ३५
 यतमानाः पराक्रान्ताः परस्परजिगीषवः ।
 जीमूता इव घर्मान्ते शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३६
 ते रथान्मर्यसंक्राशानास्थिताः पुरुषर्षभाः ।
 अशोभन्त यथा मेघाः शारदाः समुपस्थिताः ॥ ३७
 स्पर्धिनस्ते महेष्वासाः कृतयत्ना धनुर्धराः ।

— ^१) K₁ सममज्जत; M_{1.2} स समज्जत (sic) (for समस). G₂ भ्रातृभ्यां समसव्यत.

34 ^a) G₂ युद्धं (for घोरं). — ^१) K₁ प्रैक्षन्; D₈ [s]पश्यन्; D₈ प्रैक्षन् (for प्रै). B₁₋₄ D₈ समीपतः; B₄ समासतः (for समन्ततः). K₄ D₂ D_{2.4}. 5. 7. 8 सर्वे प्रेक्षन् (K₄ D₁ प्रैक्षन्) सर्वैः (D_{2.5} 'ज्ञः'); S (G₅ missing) युद्धं देवासुरोपमं. — ^०) Ś₁ K_{1.2} D_{1.8} रथर्षभानाम्; D_{4.7.8} नरर्षभानाम् (for रथ). D₂ D_{4.5} मुख्यानां (for उग्राणां). — ^d) D₁ अमर्षणं (for अमानुषम्). M₄ (before corr.). ⁵ निपातम-तिमानुषं.

35 ^a) D₈ reads विचित्रैश्च twice. K₄ B D₁ D₂ तैर् (for च). — ^१) D₈ कुंजरं (for संकुलम्). — ^०) D_{4.5} रथिनां (for 'ने'). — ^d) D₈ योधिनः (for 'नाम्). D₈ विचित्ररथसंकुलं.

36 ^a) D₈ पतमानाः (for य). — ^१) K₄ जिगीषया; D₅ जयैषिणः (for जिगीषवः).

37 ^a) D₂ D_{1.8} रथाः; D₅ तथा (for रथान्). D₅ संक्राशाः. — ^१) D₄₋₈ संस्थिताः (for आ). — ^d) B D₁ D_{8.6} शारदाश्चलविद्युतः; D₂ 'दाश्च सविद्युतः; S (G₅ missing) 'दाः समवास्थिताः. — After 37, B D₁ D₂ ins.:

1279* योधास्ते तु महाराज क्रोधाभर्षसमन्विताः ।

38 ^a) K₁ स्पधिनाम् (sic) (for 'नम्). B D₁ D₂ च (for ते). D₂ D₂₋₈ स्पधिनः परमेष्वासाः. — ^१) Ś₂ K_{1.2} D₁ कृतयन्त्रः; B₅ 'यन्त्रः; D₃ 'याना (for 'याना). D₁ धनुष्करः (sic); D₅ प्रहारिणः (for धनुर्धराः). — ^०)

अभ्यगच्छन्तथान्योन्यं मत्ता गजवृषा इव ॥ ३८
 न नूनं देहमेदोऽस्ति काले तस्मिन्समागते ।
 यत्र सर्वे न युगपद्वचशीर्यन्त महारथाः ॥ ३९
 बाहुभिश्चरणैश्चिन्नैः शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ।
 कार्मुकैर्विशिखैः प्रासैः खड्गैः परशुपट्टिशैः ॥ ४०
 नालीकक्षुरनाराचैर्नखरैः शक्तितोमरैः ।
 अन्यैश्च विविधाकारैर्धौतैः प्रहरणोत्तमैः ॥ ४१
 चित्रैश्च विविधाकारैः शरीरावरणैरपि ।
 विचित्रैश्च रथैर्मग्नैर्हतैश्च गजवाजिभिः ॥ ४२
 शून्यैश्च नगराकारैर्हतयोधध्वजै रथैः ।

C. 7. 8563
 B. 7. 187. 45
 " 7. 188. 45

Ś₁ B (except B₁) D₁ D₂ D_{1.8} M₃₋₅ तदा (for तथा). — ^d) T G₅ M₃₋₅ वृषगजा; G₁ M_{1.2} वनगजा (for गजवृषा).

39 ^a) Ś K_{1.4} D₁ नूनं (sic); D₈ नूनं न (by transp.). D₂ नूनं देहमिदस्तेषां. — ^१) D₂ राजन् (for तस्मिन्). K₁ D₂ समागमे (for 'ते). B D₁ S (G₅ missing) काले राजन्नना (B₄ 'द्युपा) गते. — ^०) Ś₂ D₂ सर्वेण; D₈ (marg. as in text) सर्वेण (for सर्वे न).

40 ^a) K₂ D_{4.7} चित्रैः (for छिन्नैः). — ^१) B D₁ D₂ T G₂₋₄ च स- (for चारु). — ^{ad}) G₁ M_{1.2} विविधैः (for विशिखैः). G₁ M_{1.2} transp. प्रासैः and खड्गैः. D₈ प्रासैः (for प्रासैः). K₃ -पट्टिशैः; D₄ -पट्टिशैः; S (G₅ missing) -पट्टिशैः (for -पट्टिशैः).

41 ^a) Ś₁ K₁₋₃ नाडीकः; B₃ व्यलीकः; D₂ नालीकैः; D₇ नालिकः; T G₂ M_{1.2.5} नाळीक (for नालीक). Ś₂ K_{1.2.4} D_{1.8} क्षुद्र- (for क्षुर-). D₄ नीलकण्ठ*नराचैर्. — ^१) D₈ नखरैः पट्टिशोरणैः. — B₄ D_{7.8} om. (hapl.) 41^a-42^a. — ^d) D₁ (by corr. m. sec. m.) D₈ धोरैः (for धौतैः). — After 41, D₈ reads 45^{ad}.

42 B₄ D_{7.8} om. 42^a (cf. v. l. 41). D₁ D₂ om. (1 hapl.) 42^{ad}. — ^a) B (B₄ om.) D_{2.8} T G₁₋₄ M_{1.2} विचित्रैर् (for चित्रैश्च). — K₄ om. (hapl.) 42^b-43^a. — ^१) Ś₂ रणे; D₈ तथा (for अपि). S (G₅ missing) शरीरावयवैरपि. — ^०) M विचित्रैश्च (for विचित्रैश्च). — ^d) M₃ हतैश्च (for हतैश्च). T G_{3.4} रथ- (for गज-).

43 K₄ om. 43^a (cf. v. l. 42). — ^a) D₂ D₈

C. 7. 25:3
B. 7. 187. 45
K. 7. 189. 45

अमनुष्यैर्हैः कृष्यमाणैस्ततस्ततः ॥ ४३

वातायमानैरभृद्धतवीरैरलंकृतैः ।

व्यजनैः ऋद्धैश्चैव ध्वजैश्च विनिपातितैः ॥ ४४

छत्रैराभरणैर्वस्त्रैर्माल्यैश्च सुसुगन्धिभिः ।

हारैः किरिटैर्मुकुटैरुष्णीषैः किङ्किणीगणैः ॥ ४५

उरस्यैर्मणिभिर्निष्कैश्चङ्गामणिभिरेव च ।

आसीदायोधनं तत्र नभस्तारागणैरिव ॥ ४६

ततो दुर्योधनस्यासीन्नकुलेन समागमः ।

शूरैश्च (for शूर्यैश्च). Bom. ed. शूर्यैश्चैव नगाकारैश्च.
—^b) G1.4 M हतयोध- (for 'योध-'). Ds हयै (for
-ध्वजै). Ds हतयोधै रथध्वजैः. —^c) Śs Dn1 T G2-4
अमानुषैरु; D1 अमनुष्य- (for 'प्यैरु'). Ś K1-3 B1.2
D1 तैस्तैः; D4 स्वस्तैः; G2 शालैः (for त्रालैः). —^d)
T Gs.4 लक्ष्यमाणैस्; G1 M1.2 कर्ष- (for कृष्य-). Ds
इतस्ततः (for तत-).

44 ^b) Śs K1.2 D1 हतयोधैरु; D4 वरबीजैरु (for
हतवीरैरु). Ds समततः (for अलंकृतैः). —^c) B1 कंक-
नैश्च; Ds.5.6 कं (Ds क) टकैश्च; T व्यजनैश्च (for कङ्क-
टैश्च). G1 M1.2 व्यजनैरातपत्रैश्च. —^d) Ds [ए]व नि-
(for विनि-).

45 ^a) G1 M1.2 योद्धैरु; M3-5 यौधैरु (for छवैरु).
G2 चित्रैरु (for वक्षैरु). —^b) K4 B2 Dc1 Dn2 D4 T
Gs.4 स; Ds-8 [अ]पि (for सु-). —^c) Ds reads 45^{ad}
after 41. —^d) Śs K1.2 हतैः; D1 अष्टैः; T भारैः
(for हारैः). K1 किरिट- Ds उष्णीषैः; G1.3.4 M
मकुटैरु (for मु-). —^d) Ds कुंडलैः (for उष्णीषैः).

46 ^a) K (Ks missing) B2-5 Dc1 Dn D2.3.6 T
G2-4 उरस्यै (D2 'सै'रु (for 'स्यैरु'). Ds नद्धैश्च (for
निष्कैश्च). D1.8 उरस्यै (D1 'स्यै'मणिनिष्ठैश्च. —^b)
G1 M1-3.5 च्छा- (for च्छा-). —^d) Ds ततस् (for
नभस्). K4 सह (for इव).

47 Ds om. 47^{ad}. —^c) D4 कुदः स्यात् (for
कुदस्य). Ds अमर्षितस्य कुद्वेन. —^d) D2 आमर्षितेन.
Dn2 D4.5.7 कुदस्यामर्षिः D4 'मिषि'तेन च.

48 ^a) Ś K1-3 [अ]त्र (for [अ]थ).

49 ^a) Ds.5 M4 अपसव्यः (for 'व्यं'). Śs ततः;
B Dc1 Dn1 कृतं (for कृतः). G1.2 M1-4 संखे (for
संख्ये). —^b) Ds.5.6.8 आतुव्येण; S (Gs missing)

अमर्षितेन कुदस्य कुद्वेनामर्षितस्य च ॥ ४७

अपसव्यं चकाराथ माद्रीपुत्रस्तवात्मजम् ।

किरञ्जरशतैर्हृष्टस्तत्र नादो महानभूत् ॥ ४८

अपसव्यं कृतः संख्ये आतुव्येनात्यमर्षिणा ।

सोऽमर्षितस्तमप्याजौ प्रतिचक्रेऽपसव्यतः ॥ ४९

ततः प्रतिचिकीर्षन्तमपसव्यं तु ते सुतम् ।

न्यवारयत तेजस्वी नकुलश्चित्रमार्गवित् ॥ ५०

सर्वतो विनिवार्येनं शरजालेन पीडयन् ।

माद्रेयेण (T G2-4 'न') (for आतुव्येन). Ś1 (sup. lin.)
Ds अप्यमर्षिणा; Ś1 (orig.) Ks अस्य मर्षिणा; Ś2
अतिमं; K2 अभिमं; Ds.5.7.8 अथ मं; T G2-4
M3.5 अभ्यमं; M4 अभ्यवं (for अत्यमं). —^c) B
Dc1 Dn1 नामृत्यत; Ds अमर्षितस् (for सोऽमं). —^d)
D4.5 [स]पसव्यवान्; Ds [स]प्यसव्यतः; T Gs.4 पर-
तपः (for अपसव्यतः). — After 49, B Dc1 Dn Ds
ins.:

1280* पुत्रस्तव महाराज राजा दुर्योधनो द्रुतम् ।

[Dn [स]द्रुतं (for द्रुतम्).]

50 ^b) Ds.5.7.8 च (for तु). M3-5 सुतः (for
सुतम्). D2 अपसव्यं तवात्मजं. —^d) D4 चैत्र- (for
चित्र-). Ds -वर्मभूत् (for -मार्गवित्).

51 G4 om. 51^{ad}. —^a) B Dc1 Dn1 Ds स सर्वतो
(for सर्वतो वि-). Dn2 [स]ति- (for वि-). —^b) Śs
K1.2 Dn1 D1.4.5.7.8 शरजालैरपीडयत्. —^c) D4 om.
(hapl.) 51^{ad}; T Gs.4 read the same twice. G1
M1.2 read and M3-5 repeat the same after 52.
—^c) Dc1 Ds T Gs.4 (last four-second time) Ms
(first time) नकुलं. Dc1 संख्ये (for चक्रे). T Gs.4
(all first time) नकुलं सर्वतो वीराः; G1 M1.2.3-5 (last
three second time) नकुलो विरथं चक्रे. —^d) B1.2.4.5
तं सैन्याः; Ds सैन्यास्तं (for तत्सैन्याः). Ś K1-3 D1.
7.8 तत्सै (D1 तं सै) न्यान्वभ्य (Śs 'न्यभिः'; K1 'नभ्य-')
पूजयन्; T Gs.4 (all first time) सैन्याः समभिपूजयन्;
T (second time) G2-4 (last two second time) तत्सैन्यं
समपूजयत्.

52 ^a) Ds च तदा (for नकुलो). —^c) Dn D4.5.
7.8 बहु- (for सर्व-). —^d) T G2-4 M1-3.5 दुर्मन्त्रितानि
(for दुर्मन्त्रितेन). K4 तव दुर्मन्त्रितं च तत्. — After 52,

विमुखं नकुलश्चक्रे तत्सैन्याः समपूजयन् ॥ ५१

तिष्ठ तिष्ठेति नकुलो बभाषे तनयं तव ।

संस्मृत्य सर्वदुःखानि तव दुर्मन्त्रितेन च ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विपट्वधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२

१६३

संजय उवाच ।

ततो दुःशासनः क्रुद्धः सहदेवमुपाद्रवत् ।

रथवेगेन तीव्रेण कम्पयन्निव मेदिनीम् ॥ १

तस्यापतत एवाशु भल्लेनामित्रकर्शनम् ।

माद्रीसुतः शिरो यन्तुः सशिरस्त्राणमच्छिनत् ॥ २

नैनं दुःशासनः स्तनं नापि कश्चन सैनिकः ।

हतोत्तमाङ्गमाशुत्वात्सहदेवेन बुद्धवान् ॥ ३

यदा त्वसंगृहीतत्वात्प्रयान्यश्वा यथासुखम् ।

ततो दुःशासनः स्तनं बुद्धवान्गतचेतसम् ॥ ४

स हयान्संनिगृह्णजौ स्वयं हयविशारदः ।

युयुधे रथिनां श्रेष्ठश्चित्रं लघु च सुयु च ॥ ५

तदस्यापूजयन्कर्म स्वे परे चैव संयुगे ।

हतस्त्ररथेनाजौ व्यचरद्यदमीतवत् ॥ ६

सहदेवस्तु तानश्वांस्तीक्ष्णैर्वाणैरवाकिरत् ।

C. 7. 8583
B. 7. 182. 7
K. 7. 189. 7

G1 M1.2 read and M3-s repeat 51^{cd}

Colophon: K5 G5 missing. — *Sub-parvan*: B1.2 द्रोणपर्व. — *Day of Droṇa's Generalship*: Ś1 K5 M1.2 पंचमेह्नि; Ś2 पंचमदिवसे; K1 D1 पंचमे युद्ध-दिवसे; K2 पंचमे दिवसे; K4 पंचमे दिवसयुद्धे; G1 पंचमेहनि. — *Adhy. name*: Ś1 K1-3 D1 द्वंद्वयुद्धं; D5 नकुलदुर्योधनयुद्धं; Bom. ed. नकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 188; D2 191; T G2-4 183; G1 M1.2 181; M3-s 180. — *Śloka no.*: Dn1 56.

163

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

2 ^a D5 [अ]सौ (for [आ]शु). — ^b Ś K1-3 D1-3 रथेन (for भल्लेन). Ś K (K5 missing) B1.2 D1-3 कर्षणः (for कर्शनः). — ^c K4 B Dc1 Dn1 D2.6 माद्रीपुत्रः (for सुतः). T G3.4 सूतशिरः (for शिरो यन्तुः). D4.5.7.8 स तस्य सूतस्य शिरः. — ^d Ś2 D4.5.7.8 G2 आच्छिनत्. D5 शिरस्त्राणमथाच्छिनत्.

3 ^a Dn1 D4.5.8 S (G5 missing) नैव; D3.7 ततो; D5 न तं (for नैनं). — Ś2 K3.4 D1 om. (hapl.) 3^b-4^c. — ^b D7.8 S (G5 missing) नैव (for

नापि). D3-5 आत्मनश्च (D5 नायकं च) स सैनिकः (D5 'काः). — ^c B Dc1 कृतोत्तमांगम्; Dn2 D2.5.8 M4.5 हतो (for हतो). — ^d M3 बुद्धिमान् (for बुद्धवान्).

4 ^a Ś2 K3.4 D1 om. 4^{ab} (cf. v. l. 3). — ^a Dn2 रथस्य; D3 तदा तु; G2 यथा तु (for यदा तु). Ś1 यदा तु संगृहीतत्वात्; D4.5.7.8 असंगृहीतरश्मित्वात्. — ^b S (G5 missing) यथातथं (G2 'बलं; G4 'यथं) (for यथासुखम्). Ś1 K1.2 प्रयाताश्वा यतस्ततः; D4 प्रयाताश्वा यथासुखं (sic). — ^c K1.2 तदा (for ततो). — ^d B2.4 Dn2 बुबुधे. D4.5.7.8 चेतनं. B1.3.5 Dc1 Dn1 बुबुधे गतचेतनं; S (G5 missing) बुबुधे गतजीवितं.

5 ^a D2.4.5.7.8 संग्रगृह्ण (for संनि). — ^b D3 रणः (for हयः). — ^c G2 योधिनां (for रथिनां). — ^d Ś K1-3 स्वयं लघु; K4 B D (except D5) लघु चित्रं (by transp.).

6 ^a D4 [आ]पूजयन् (for [अ]पूज). — ^b K4 B Dc1 Dn1 S (G5 missing) चापि (for चैव). — ^c B Dc1 Dn1 D5 T G1-4 M3-s हतसूतो; M1.2 हते सूते (for हतसूतः).

7 M3 repeats 7^{ab} after 9^{ab}. — ^c T G2-4 वि- (G2 व)ध्यमानाः (for पीड्य). D3 चापि; S (except

C. 7. 8580
B. 7. 123. 7
K. 7. 123. 7

पीड्यमानाः शरैश्चाशु प्राद्रवंस्ते ततस्ततः ॥ ७
स रश्मिषु विपक्तत्वादुत्सर्ज शरासनम् ।
धनुषा कर्म कुर्वन्तु रश्मीन्स पुनरुत्सृजत् ॥ ८
छिद्रेषु तेषु तं वाणैर्माद्रीपुत्रोऽभ्यवाकिरत् ।
परीप्संस्त्वत्सुतं कर्णस्तदन्तरमवापतत् ॥ ९
वृकोदरस्ततः कर्णं त्रिमिर्मलैः समाहितैः ।
आकर्णपूर्णैरभ्यघ्नन्वाह्वोरसि चानदत् ॥ १०
संन्यवर्तत तं कर्णः संघटित इवोरगः ।

G₄; G₅ missing) अश्वाः (for चाशु). — ^d D₄. 7. 8
च (for ते).

8 ^a) K_{1.2} विसृक्त्वाद्; B₃ D₁₁ विलक्त^१; D₅
विकीर्ण^२ (for विपक्त^३). — ^e D₅. 8 च (for तु). D₄
धनुषाकीर्णकुर्वन् (sic). — ^d K₄ रश्मींश्च; S (G₅
missing) स रश्मीन् (by transp.). D₃ पुनरुत्सृजन्. S₁
K₃ पुनर्गाः सममुत्सृजन्; S₂ K_{1.2} D₁ पुनरश्वानवास्त्रजत्;
D₂. 4. 5 पुनः प्राप्तं (D₂ 'सं') समुत्सृजत् (D₄ 'जन्'); D₃
पुनस्तान्समवास्त्रजत्; D₇. 8 पुनरश्वान्समुत्सृजत्.

9 ^a) D₃ छिद्रेषु (for छिद्रेषु). S₁ B₃ [ए]तेषु (for
तेषु). M₄. 5 (sup. lin.) तान् (for तं). D₁ छिद्रेषु
तेषु च तं वाणैर् (hypermetric). — ^b D₂ D₄. 8 T
M₃ (inf. lin.) [स]प्यवा^४; D₇ [स]थ वाकिरत्; G₁
M_{1.2} [स]म्यवीवृषत्^५; G₃. 4 व्यवाकिरत्. — After 9^{ab},
M₄ repeats 7^{ab}. — ^c D₃ समीप्संस् (for परी^६).
— ^d D₂ D₄. 5 अ (D₄ इ) वाकिरत्; D₇. 8 अपातयत्;
T G₂₋₄ M₃ अथापतत् (for अवा^७). D₁ M₄. 5 तदनं-
तरमापतत्.

10 ^a) S₁ K₃ D₃ तदा (for ततः). — ^b S₂ D₂
समाहितः. — ^c K₁ आकर्णपूर्णैर्; T G₁. 3. 4 M 'मुक्तैर्
(T 'क्त') (for 'पूर्णैर्'). B₃ D₃ G₃ अभ्यघ्नत्; D₁₁ अभ्यग्रं;
M₄ अभ्यघ्नत् (for अभ्य^८). S₂ K_{1.2}. 4 D₁. 2. 4. 5. 7. 8
चार्पयत्; D₂ चार्पयन्; D₃ चार्पयत्; T G₁. 3. 4 M
चोन्नदन् (G₁ M₃. 4 'दत्' (for चानदत्). G₂ आकर्ण-
परिपूर्णानु धनुषो निर्गतैर्दृशं.

11 ^a) M₄ संनिवर्तत (for संन्य^९). S K (K₅ miss-
ing) D₁ स न्य (S संन्य) वर्तयतः पार्थः (K₄ कर्णः); B
D₁ D₁₁ संनिवृ (B₁ 'वं') ल्य ततः कर्णः; D₂ D₂ न्यव-
र्तत ततः कर्णः (D₂ पार्थ^{१०}); D₃ स तं न्यवर्ततस्तु कर्णः
(hypermetric); D₄. 5 न्यवर्त (D₅ 'तं') त *तः पार्थ^{११}; D₃-8
संनिवर्त्य ततः पार्थ. — ^b D₁ संघटित; D₇. 8 पादङ्घ्रि

तदभूत्तुलं युद्धं भीमराधेययोस्तदा ॥ ११
तौ वृषाविव संकुद्धौ विवृत्तनयनाबुभौ ।
वेगेन महतान्योन्यं संरब्धावभिपेततुः ॥ १२
अभिसंश्लिष्टयोस्तत्र तयोराहवशौण्डयोः ।
अभिन्नशरपातत्वाददायुद्धमवर्तत ॥ १३
गदया भीमसेनस्तु कर्णस्य रथकूबरम् ।
विभेदाशु तदा राजस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ १४
ततो भीमस्य राधेयो गदामादाय वीर्यवान् ।

(for संघटित) — After 11^{ab}, B D₁ D₁₁ ins. :

1281* भीममावारयामास विकरबिक्षिताञ्छरान् ।

while D₇. 8 ins. :

1282* कर्णस्तु निशितैर्बाणैर्विव्यधे मर्मभेदिभिः ।

[D₇ विव्याधे.]

— ^c K₃ D₂ D₄. 5. 7. 8 ततोभूत्; D₁ उद्भूत् (for
तद्). D₁₁ D₄. 5. 7. 8 तुमलं. — After 11, D₇. 8
ins. :

1283* पुरा देवासुरे युद्धे वृत्रवासवयोरिव ।

12 ^a) S₂ K_{1.2} D₁ संमत्तौ; K₄ B D₁ D₁₁ D₂. 4.
5. 7. 8 नर्दतौ (for संकुद्धौ). — ^b D₃ अपि; D₃ इव
(for अभि^{१२}). D₂ D₄ -नेदतुः; D₂. 5 -भेदतुः (for
-पेततुः). G₂ संरब्धावगमन्महीं.

13 ^a) D₂ D₂. 4-8 अतिसं; G₂ दृढं सु (for
अभिसं^{१३}). B₄ D₃ -संस्त्रयोस्; D₅ -संक्षि^{१४} (for -संक्षि^{१५}).
D₇ अभिश्लिष्टस्तयोस्तत्र. — ^b K_{1.2} -शोभिनीः (for
-शौण्डयोः). — ^c B D₁ D₁₁ D₃. 6 S (G₅ missing)
विच्छिन्न (for अभिन्न^{१६}). S₂ D₃ -पातित्वाद् (for -पात^{१७}).
— ^d D₃ सम; D₄ गाढ^{१८}; D₅ गाढं (for गदा^{१९}).

14 ^b) D₂ कर्णस्य कवचं दृढं. — D₁ om. 14^a-15^b.
— ^c B₁ दशधा; B₂₋₅ D₁ D₁₁ D₃ S (G₅ missing)
शतधा (T G₂ 'था'); D₂ D₂. 4. 5 [आ]शु ततो (for
[आ]शु तदा). K_{1.2} राजा (for राजंस). — ^d D₇
इत (for इव). D₁ D₁₁ अकरोत् (for अभवत्).

15 D₁ om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). — ^b B D₁
D₁₁ S (G₅ missing) आविध्य (for आदाय). M₅ (sup.
lin.) वेगवान् (for वीर्य^{२०}). — ^c G₁ M_{1.2} रथेनाशु;
M₃. 5 (orig.) ततो भीमो; M₄ अथैनं तु; M₅ (sup.
lin.) अथैनं तु (for रथे तां तु). K₄ तं तु; T G₂₋₄

अवासृजद्रथे तां तु विभेद गदया गदाम् ॥ १५
ततो भीमः पुनर्गुर्वी चिक्षेपाधिरथेर्गदाम् ।
तां शरैर्दशभिः कर्णः सुपुङ्खैः सुसमाहितैः ।
प्रत्यविध्यत्पुनश्चान्यैः सा भीमं पुनराव्रजत् ॥ १६
तस्याः प्रतिनिपातेन भीमस्य विपुलो ध्वजः ।
पपात सारथिश्चास्य मुमोह गदया हतः ॥ १७
स कर्णे सायकान्धौ व्यसृजत्क्रोधमूर्छितः ।
ध्वजे शरासने चैव शरावापे च भारत ॥ १८

तात (for तां तु). D₁ जघान समरे सोपि. ') G₁
M_{1.2} गदया समताडयत्.

16 ¹ S (K₅ missing) D_{1.2.4.7.8} om. (hapl.)
16^{ab}. — ^a S (G₅ missing) गदां (for पुनर्). D₆
सर्वं (for गुर्वी). — ^b D_{5.6} S (G₅ missing) चिक्षे-
पाधिरथि (D₆ धिरथि; T G₂ तिरथि; G_{3.4} तिरथं)
प्रति. — ^c S₂ तं (for तां). D₂ शरैर्वहुभिः; Bom.
ed. गदां बहुभिः (for शरैर्दशभिः). — ^d K₄ B_{1-3.5}
D₁ D_n प्रवेजितैः; B₄ प्रतेजितैः; D₃ विदारणैः; T G_{2.4}
M₃₋₅ प्रवेजितैः; G₂ प्रयोजितैः (for समाहितैः). G₁ M_{1.2}
स्वर्णपुङ्खैः सुवेगितैः. — ^e S₁ चान्या; S₂ K_{1.2} D₁ चैव
(for चान्यैः). — ^f D₂ रथि (for भीमं). S₁ सदसा-
व्रजत्; S₂ K_{1.2.4} D_{1.6} (marg. sec. m.) पुनरागमत्;
D₆ रत्रवीत् (for राव्रजत्). — After 16, K₄ B D₁
D_n D₅ S (G₅ missing) ins.:

1284* व्यालीव मन्त्राभिहता कर्णबाणैरभिद्रुता ।

[T G_{1.2} M व्याली. D₅ तूर्ण- (for कर्ण-). D_{n1}
अभिद्रुतं.]

17 ¹ D₅ विपुलं ध्वजं. — ^c K₄ G₃ M₃ सारथिं.
B₄ तस्य; G₂ चापि (for चास्य). — ^d Bom. ed.
मुमोह च गदाहतः.

18 ^a K_{2.4} कर्णः; M₃ कर्णः. — After 18^{ab}, K₂
D_{n2} D_{2.4.5.7.8} ins. 1285*. — K₂ om. (hapl.) 18^{cd};
D_{3.6} repeat the same after 1285*. — ^c D₃
(second time) ध्वजं. K₄ शरासनं. M₃₋₅ भीमः (for
चैव). D_{n2} D_{2.4.5.6} (second time). 7.8 ध्वजं (D₅
दृढं) शरासनं चैव. — ^d S₂ D₃ (both times). 6 (first
time) हस्तावापे (D₅ पं); D_{n2} D_{2.4.5.6} (second
time) शरावापं; D₈ हस्ताच्चापं (for शरावापे). — S₁
K_{1.3.4} B_{3.4} D_{1.3.6} ins. after 18: K₂ D_{n2} D_{2.4.5}
7.8 after 18^{ab}:

ततः पुनस्तु राधेयो हयानस्य रथेषुभिः ।
ऋष्यवर्णाञ्जघानाशु तथोभौ पाष्णिसारथी ॥ १९
स विपन्नरथो भीमो नकुलस्याप्लुतो रथम् ।
हरिर्यथा गिरेः शृङ्गं समाक्रामदरिदमः ॥ २०
तथा द्रोणार्जुनौ चित्रमयुध्येतां महारथौ ।
आचार्यशिष्यौ राजेन्द्र कृतप्रहरणौ युधि ॥ २१
लघुसंधानयोगाभ्यां रथयोश्च रणेन च ।
मोहयन्तौ मनुष्याणां चक्षूषि च मनांसि च ॥ २२

C. 7. 2595
B. 7. 188. 25
K. 7. 189. 24

1285* तैस्तस्य निशितैः पीतैर्भीमसेनो महाबलः ।

चिच्छेद परवीरघ्नः प्रहसन्निव भारत ।

[(L. 1) S₂ K_{1.2.4} D₁ भडैर्; D_{n2} D_{2.4.5} तोक्षैर्
(for पीतैर्). K₄ महाबलं. — (L. 2) K₄ परवीरघ्नः.
D₃ भारतः.]

S₁ K_{1.3.4} B₄ D₁ cont.: K₂ D_{n2} D_{2.4.5.7.8} ins.
after 18: D_{3.6} after the second occurrence of
18^{cd}:

1286* कर्णोऽप्यन्यद्वलुर्गृह्य हेमपृष्ठं दुरासदम्

[D₅ [S]प्यन्यद् (for ऽप्यन्यद्).]

19 ¹ T G_{2.3} रथ्यांस (for हयान्). D₅ S (G₅
missing) तस्य (for अस्य). S₁ K (K₅ missing) D_{1.3.6}
रथे शरैः; D_{5.7.8} तथेषुभिः (for रथेषुभिः). — ^c
K_{3.4} B_{4.5} D_{2.3.5.6} ऋष्यवर्णाञ्जः; D₁ (orig. as in text;
marg.) ऋक्मः; D_{n1} कृष्णः; S (G₅ missing) ऋक्ष्य
(for ऋक्ष्य). — ^d K_{2.3} प्राष्टिसारथी; D₃ पार्थः;
G₁ M प्राष्टिः; G_{3.4} प्राष्टिः (for पाष्णि). D₃ बाणैः
सनतपर्वभिः.

20 ^a D_{7.8} विपन्नरथे. — ^b S₁ K₃ भुतो रथं;
D₃ रथे स्थितः; T G₁₋₄ M_{1.2} रथोत्तमं (for [आ]भुतो
रथम्). — D_{1.5} om. 20^{cd}. — ^c K₂ हरेर्यथा; D₃
समुत्थाय (for हरिर्यथा). — ^d M₄ समाक्रंदद् (for
क्रामद्). D₄ अरिदम.

21 D₃ reads 21^{ab} twice. — ^a S₂ D_{2.4.5} G₃ ततो
(for तथा). D₃ (second time) ततो महाबलौ चित्रम्.
— ^c D₃ om. राजेन्द्र. — ^d D₅ T G₁₋₄ M_{1.2}
प्रतिकृतौ (for प्रहरणौ). M₃₋₅ कृतप्रतिकृतैषिणौ.

22 ^a D_{2.4.5} रथ- (for लघु-). — ^b D₅ रणे तव
(for रणेन च).

C. 7. 8598
B. 7. 163. 25
K. 7. 169. 25

उपारमन्त ते सर्वे योधास्माकं परे तथा ।
अदृष्टपूर्वं पश्यन्तस्तद्युद्धं गुरुशिष्ययोः ॥ २३
विचित्रान्पुतनामध्ये रथमार्गानुदीर्यतः ।
अन्योन्यमपसव्यं च कर्तुं वीरौ तदैषतुः ।
पराक्रमं तयोर्योधा ददृशुस्तं सुविस्मिताः ॥ २४
तयोः समभवद्युद्धं द्रोणपाण्डवयोर्महत ।
आमिषार्थं महाराज गगने श्येनयोरिव ॥ २५
यद्यच्चकार द्रोणस्तु कुन्तीपुत्रजिगीषया ।
तत्तत्प्रतिजघानाशु प्रहसंस्तस्य पाण्डवः ॥ २६

23 ^a) Dn2 D4. 5. 7. 8 [s]न्योन्यं (for सर्वे). — ^b) G1. 4 M यौधा. S K1-8 D1 स्वे च; K4 स्वस्य; D3 येन; D5 ये नः (for [अ]स्माकं). S2 D3 [अ]परे (for परे). B Dc1 Dn1 योधा भरतसत्तम.

24 ^a) B1-3. 5 Dc1 Dn D2-5. 7. 8 M3-5 विचित्रं (Dr 'त्रै; D3 'त्र). B5 D3 पुनना (for पुं). K1 युध्ये (for मध्ये). — ^b) K4 उदीर्यते; B Dc1 Dn1 D1 'यै तो; T G2. 4 'यैतो; M3-5 'यै च (for 'यैतः). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 रथमार्गप्रदर्शने; (Dn2 'क्षितो; D2 'क्षितो; D3 'मार्गानुदीर्यते. — ^c) S1 K3 Dn2 D4. 5. 7. 8 तु (for च). — ^d) S2 K1. 2 D1 तथैषतुः; K4 B1-4 Dc1 (by corr.) Dn D2. 3. 5-8 G4 M3-5 तदैः; B5 विचरतुः; Dc1 (before corr.) वदेयतुः; D4 तदैषतुः (for तदैः). — ^e) G1 M यौधा. — ^f) D2. 8 ते; D5. 8 च (for तं). Dn1 ते बुधिः; S (G5 missing) बुधि वि- (for तं सुवि-).

25 G1 M om. 25^{ab}. — ^b) D5 तदा (for महत्). — ^c) K4 B Dc1 Dn D2-5. 7. 8 G1 M1. 2 आमिषार्थं. — ^d) S2 K1. 2 D1 यथा (for इव).

26 ^a) D5 यच्चकार रणे द्रोणः. — ^b) D5. 7. 8 G1 कुन्तीपुत्रे (D5 G1 'त्रं) (for 'पुत्र). S2 B2. 5 Dc1 Dn1 G1 M1. 2 जिवांसया; M4. 5 (sup. lin.) -जिहीषया (for जिगीषया). — ^c) Dn2 तस्य तस्य विद्यार्थं (submetric); D2. 4. 5 तस्यार्थस्य विद्यार्थं (= [with var.] 30°); D7 तत्कृत्य *जघानाशु (sic). — ^d) S2 तत्र; K2 तव (for तस्य). Dn2 D2. 4. 5 तत्तस्यं (Dn2 तत्तसु; D2 तत्तस्य) कुरुतेर्जुनः (= 30°); D7. 8 क्षिप्रहस्तश्च पाण्डवः. — After 26, G1 M ins.:

1287* तावन्न्योन्यं प्रति महासंरम्भः समजायत ।

मृदुपूर्वमभूद्युद्धं दिव्यास्त्रविदुषोर्द्वयोः ।

यदा द्रोणो न शक्नोति पाण्डवस्य विशेषणे ।
ततः प्रादुश्चकारास्त्रमस्त्रमार्गविशारदः ॥ २७
एन्द्रं पाशुपतं त्वाष्ट्रं वायव्यमथ वारुणम् ।
मुक्तं मुक्तं द्रोणचापात्तजघान धनंजयः ॥ २८
अस्त्राण्यस्त्रैर्यदा तस्य विधिवद्वन्ति पाण्डवः ।
ततोऽस्त्रैः परमैर्दिव्यैर्द्रोणः पार्थमवाकिरत् ॥ २९
यद्यदस्त्रं स पार्थाय प्रयुञ्जे विजिगीषया ।
तस्यास्त्रस्य विधातार्थं तत्तत्स कुरुतेऽर्जुनः ॥ ३०
स बध्यमानेष्वस्त्रेषु दिव्येष्वपि यथाविधि ।

27 K4 G4 om. (hapl.) 27^a-29^b. — ^a) S2 K2 transp. न शक्नोति and पाण्डवस्य. S K1-3 B2. 4 D1. 6 विशेषणं; Dn2 'वितुं (for 'वणे). B1. 8. 5 Dc1 Dn1 D3 पाण्डवं स विशेषितुं (D3 'वणं); G2 युद्धे कर्तुं पराक्रमं. — ^c) S1 K3 G2 तदा (for ततः). M3. 5 [उ]ग्रम् (for [अ]स्त्रम्). — ^d) T G2. 8 M3. 5 उग्र (G2 M3. 5 अस्त्र) मस्त्रविदां वरः.

28 K4 G4 om. 28 (cf. v. 1. 27). — ^a) T G2. 3 M वैवस्वतं (for पाशुपतं). — ^b) B5 G3 दारुणं (for वा). — ^c) D3 मुक्तं द्रोणस्य चापात् (submetric). — ^d) Dn1 तं; D3 स; T G1-8 M1. 2 नि- (for तज्).

29 K4 G4 om. 29^{ab} (cf. v. 1. 27). — ^b) Dn2 विनिहति च पाण्डवः; D5 विनिघ्नति स पां; G1 M3-5 व्यधमत्तानि पां. — ^c) S (G5 missing) तदा (for ततो). — Dn2 om. 29^d-30°; D5 reads the same twice. — ^d) G2 असृजत् (submetric) (for अवाकिरत्).

30 For the repetition in D5, cf. v. 1. 29. Dn2 om. 30^{ab} (cf. v. 1. 29). — ^a) S2 K1. 2. 4 तु (for स). D2. 4. 5 (both times). 7. 8 यानि चास्त्राणि पार्थाय. — ^b) S2 K1. 2. 4 Dn1 D1. 8 प्रयुक्तं; D5 (second time). 6 प्रयुक्ते; D7 प्रयुक्तति (sic); G1 M1. 2 प्रायुजद् (for प्रयुञ्जे). Dn1 विजिगीषया; D4. 5 (both times). 7 स जि; G4 तज्जि (for विजि). — ^c) T G2-4 तस्य (for [अ]स्त्रस्य). K1 विधानार्थं (for विधातार्थं). B Dc1 Dn1 तस्य तस्य विधातय; D2. 4. 5 (both times). 7. 8 पार्थोपि तस्य तैर्दि (D5 तद्दि) व्यैर. — ^d) B Dc1 Dn1 हि; G1 M3-5 वि; M1. 2 सु- (for स). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 अस्त्रैश्चाणि चाप्रसत्.

31 ^a) S K1. 2. 4 प्र- (for स). Dn2 विध्यमानेषु.

अर्जुनेनार्जुनं द्रोणो मनसैवाभ्यपूजयत् ॥ ३१

मेने चात्मानमधिकं पृथिव्यामपि भारत ।

तेन ण सर्वेभ्यः शस्त्रविद्वद्यः समन्ततः ॥ ३२

वार तु पार्थेन तथा मध्ये महात्मानाम् ।

यत र्जुनं प्रीत्या प्रत्यवारयदुत्सयन् ॥ ३३

ततं रक्षे देवाश्च गन्धर्वाश्च सहस्रशः ।

ऋष इद्वसंवाश्च व्यतिष्ठन्त दिदक्षया ॥ ३४

तद भेराकीर्णं यक्षराक्षससंकुलम् ।

श्री शम्भवद्भूयो मेघाकुलं यथा ॥ ३५

तत्र स्मान्तर्हिता वाचो व्यचरन्त पुनः पुनः ।

द्रोणस्य स्तवसंयुक्ताः पार्थस्य च महात्मनः ।

विसृज्यमानेष्वस्त्रेषु ज्वालयत्सु दिशो दश ॥ ३६

मानुष युद्ध नासुरं न च राक्षसम् ।

न दैवं न च गान्धर्वं ब्राह्मं ध्रुवमिदं परम् ।

विचित्रमिदमाश्चर्यं न नो दृष्टं न च श्रुतम् ॥ ३७

अति पाण्डवमाचार्यो द्रोणं चाप्यति पाण्डवः ।

नानयोरन्तरं द्रष्टुं शक्यमस्त्रेण केनचित् ॥ ३८

यदि रुद्रो द्विधाकृत्य युध्येतात्मानमात्मना ।

C. 7. 8617
B. 7. 128. 44
K. 7. 128. 44

D₄ नेत्रशस्त्रेषु. — ^δ T G₂ [ए]वं; G_{8.4} [ए]व
(fo पि). — ^ε Ś₂ फल्गुनेन; K_{1.2} फल्गुनेन;
D₁ तेन (for अर्जुनेन). M_{8.5} अर्जुनस्य विधिं द्रोणो.

32 ^α D₇ आत्मनो मेनेभ्यधिकं; D₈ आत्मनोभ्यधिकं
मेने. — ^δ D₇ पृथिव्या. D_{n2} D₁ अधि; D₈ इति
(for अपि). — ^α B_{1.2.4} D_{n1} T G₂₋₄ M₈₋₅ परंतप;
B_{8.5} D_{o1} D_{n2} G₁ M_{1.2} परंतप; (for समन्ततः).

33 ^δ D_{2.5} तेषां (for तथा). Ś₁ K₈ धनुष्मतो
(for महात्मानाम्). — ^α D_{4.5} जितमानो (for यं).
B D_{o1} D_{n1} S (G₅ missing) [s]धिकं (for र्जुनं).
— ^α D_{4.5.7.8} आत्मना; D₈ उत्सरन् (for यन्). B
D_{o1} D_{n1} S (G₅ missing) प्रीय (G₁ M_{1.2} युष्मते स्माङ्-
नेन सः).

34 ^α B_{1.2} ततोतरीक्षे. — Ś K (K₅ missing)
om. 34^α. — ^α D_{n2} D₂₋₈ व्यह् (D₈ दि) इत्यत समंततः.

35 ^α B_{1.3} तदा; B₄ ततो (for तद्). B_{1.3} D_{o1}
D_{n1} संकीर्णं (for आकीर्णं). — ^δ B (except B₄) D_{o1}
D_{n1} D₁ -गंधर्व- (for -राक्षस-). G₈ -संकुलः. — ^α
T G_{8.4} श्रीमदाकाशभवनं. — ^α T G_{8.4} बभौ (for
भूयो).

36 ^α Ś₂ K_{1.2} ततः स; D_{8.6} तत्तस्य (for तत्र
स). K_{1.2} D_{4.5} सांतर्हिता; T G₃ [अ]स्माकं हिता
(for स्मान्तर्हिता). — ^δ B₈ व्यचरन्त्यः; D_{o1} D_{n1}
व्युचरन्त्यः; D_{n2} D_{8.7.8} विचरन्ति; D₄ चरन्ति च; D₈
G₁ [s]व्युचरन्त (G₁ तः; T G₂₋₄ व्युचरन्ति; M व्युच-
रन्ति (M₁ तः; M₂ तं). Ś K (K₅ missing) D₁ यत-
स्ततः (for पुनः पुनः). — G₁ M transp. 36^α and 36^α.
— ^α Ś₂ स्तुतिः (for स्तवः). B D_{o1} D_{n1} द्रोणपार्थस्तवो-
पेता; D_{n2} D_{2.4.5.7.8} S (G₆ missing) द्रोणस्तवसंयुक्ताः;

(D_{2.4.5} संयुक्ता; G₄ युक्ताश्च). — ^α B D_{o1} D_{n1}
व्यश्रूयन्त नराधिप (B₄ परंतप). — D₇ om. (hapl.)
36^α-39^α. — ^α B₁ D_{o1} D_{n1} नियुज्यमानेषु; B₈
निमज्ज; D₈ विच्छिद्य (for विसृज्य). — ^α Ś K_{1.2}
D_{o1} D_{1.6} T G_{2.8} ज्वालयत्सु (K₂ वेत्स); D₈ प्रज्व-
लत्सु; G₄ ज्वल*त्सु (for ज्वालयत्सु). Ś K₁₋₃ D₁
पुनः पुनः; K₁ D_{2-6.8} ततस्ततः; D_{n2} ततः स्तुतः (for
दिशो दश). — After 36, B D_{o1} D_n i.l.s.:

1288* अश्रुवंस्तत्र सिद्धाश्च ऋषयश्च समागताः ।

[D_{n1} तव (for तत्र).]

37 D₇ om. 37 (cf. v. l. 36). — ^α Ś₂ K₂ D₁
न दैवं; K₁ तदेवं; D_{4.5.8} न चेदं (for नैवेदं). — ^α
B₈ अतः (for इदं). G₁ M_{1.2} ब्राह्मं परमिदं ध्रुवं. — ^α
D₁ ततो; D_{4.5} नाना- (for न नो).

38 D₇ om. 38 (cf. v. l. 36). — ^δ B₄ अपि
(for चापि). G₁ M_{1.2} बलं शौर्यं च पाण्डवः. — ^α
The portion of the text from 38^α up to 7. 165.
62^δ is lost in Ś₂ on missing folios. B D_{o1} D_{n1}
G₁ M_{1.2} transp. द्रष्टुं and शक्यं. D₄ G₈ दृष्टं (for
द्रष्टुं). K₄ B_{1.5} D_{n2} D_{2.4.5.8} T G_{8.4} अन्येन; B₁
अर्थेषु; B_{2.3} D_{o1} D_{n1} D₈ G₁ M अस्त्रेषु (for अस्त्रेण).
G₁ M_{1.2} कर्हिचिद्; M₈₋₅ केपुं (for केनं).

39 Ś₂ missing (cf. v. l. 38). D₇ om. 39^α (cf.
v. l. 36). — ^α G₁ M_{1.2} कृत्वा (for रुद्रो). D_{8.8}
कृत्वा; G₁ M_{1.2} रुद्रो (for कृत्य). — ^δ B₄ G_{1.8.4}
M_{1.2} युध्येद् (for तं). — ^α M₈₋₅ [उ]पमां. — ^α
D₈ अथान्यत्र; D₈ अन्यदत्र; D_{7.8} यत्र (for त्र
तु). B_{4.5} D_{n2} D₁ M_{8.5} न तु (by transp.). D_{n2}

G. 7. 3817
B. 7. 132. 44
K. 7. 129. 44

तत्र शक्योदना कृतमन्यत्र तु न विद्यते ॥ ३९
ज्ञानमेकस्थनाचायं ज्ञानं योगश्च पाण्डवे ।
शौर्यमेकस्थनाचायं वलं शौर्यं च पाण्डवे ॥ ४०
नेमौ शक्यौ महेश्वरौ रणे क्षेपयितुं परैः ।
इच्छमानौ पुनरिमौ हन्येतां सामरं जगत् ॥ ४१
इत्यनुमन्महाराज दृष्ट्वा तौ पुरुषर्षभौ ।
अन्नहिंनानि भूतानि प्रकाशानि च संवशः ॥ ४२
ततो द्रोणो ब्राह्ममन्त्रं प्रादुश्चक्रे महामतिः ।
संतापयन्नणे पार्थ भूतान्यन्तर्हितानि च ॥ ४३

वर्तते (for विद्यते). Ds. ३ अन्यत् त (D: 'न्यत्') मनुवर्तते.

40 Śs missing (cf. v. 1. 38). Ds om. (hapl.) 40^{ab}; Ds reads the same on marg. sec. m. — ^δ Dn1 D1.4-5 G: M1.2 ज्ञानयोगश्च. — After 40^{ab}, G1 M ins.:

1289* द्रोणे सौष्ठवनाचायं लाघवं सौष्ठवं तथा ।
अर्जुने दृश्यते व्यक्तं तान्यस्मिन्तदनुचरे ।
लक्षमेकस्थनाचायं लक्षं वेधश्च पाण्डवे ।
शौर्यमेकस्थनाचायं शौर्यं वेधश्च पाण्डवे ।

[(L. 3) M1 लक्षवेधं (for लक्षं वेधश्च). — After line 3, G1 ins.:

1290* गतमेकस्थनाचायं गतं वेधश्च पाण्डवे ।
— (L. 4) G1 शैवन् (for the first शैवन्). M वेदं (for वेधश्च).]

— K1 D1.5 Ms om. (hapl.) 40^{ad}.

41 Śs missing (cf. v. 1. 38). — ^δ B Dc1 Dn1 युद्धे (for रणे). K1 B2 D (except D1) क्षपयितुं; B1-4 क्षयं; S (Gs missing) द्राव (for क्षेप). — ^δ S1 हन्यातां.

42 Śs missing (cf. v. 1. 38). — ^α Dn1 [उ]क्तवान्; G2 [अ]र्जुनं (for [अ]र्जुवन्). — ^δ B2 Ds T Gs. 4 संवशः (for संवशः). — After 42, S (Gs missing) ins.:

1291* यदा द्रोणं महाराज विशेषयति पाण्डवः ।

[M1 यथा (for यदा).]

43 Śs missing (cf. v. 1. 38). — ^α M1.2 तदा (for ततो). D1 ब्रह्मास्त्रं (submetric) (for ब्राह्ममन्त्रं). — ^δ T Gs. 4 महाद्युतिः; Gs 'मना' (for 'मतिः'). — After 43^{ab}, S (Gs missing) ins.:

ततश्चाल पृथिवी सपर्वतवनद्रुमा ।
ववौ च विपमो वायुः सागराश्चापि चुक्षुस्तुः ॥ ४४
ततस्त्रासो महानासीत्कुरुपाण्डवसेनयोः ।
सर्वेषां चैव भूतानामुद्यतेऽस्त्रे महात्मना ॥ ४५
ततः पार्थोऽप्यसंभ्रान्तस्तदस्त्रं प्रतिजग्मिवान् ।
ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र ततः सर्वमशीश्रमत् ॥ ४६
यदा न गम्यते पारं तयोरन्यतरस्य वा ।
ततः संकुलयुद्धेन तद्युद्धं व्याकुलीकृतम् ॥ ४७
नाज्ञायत ततः किञ्चित्पुनरेव विशां पते ।

1292* तदस्त्रं संयितं राजन्वोररूपं महाहवे ।

[T Gs. 4 स (Gs सं) दितं (for संयितं).]

— ^α Ds स तापयन्; Ds T G2 Ms-5 संतापय (Ds 'ये' द्).

44 Śs missing (cf. v. 1. 38). — ^δ D1 'नग' (for 'वन'). — After 44^{ab}, S (Gs missing) ins.:

1293* सरितश्च प्रतिस्त्रोतः समुद्रुर्वै क्षणान्तरम् ।

[Ms-5 प्रतिस्त्रोतः.]

— ^α Dc1 Dn1 चचार (for ववौ च). — ^δ D1 [अ]भि- (for [अ]पि). K1 चुक्षुस्तुः (for 'मु').

45 Śs missing (cf. v. 1. 38). — ^α T Gs-4 तत्र (for ततस्). D1 चाद्रो (for त्रासो). — ^δ Dn2 Ds. 4.5.7.8 'सेनयोः' (for 'सेनयोः'). — ^δ K1 Dn1 Ds महारमनौ.

46 Śs missing (cf. v. 1. 38). — ^α Ds हि (for ऽपि). — ^δ G2 अशीर्यत (for अशीश्रमत्).

47 Śs missing (cf. v. 1. 38). — ^α Dc1 Dn1 Ms-5 नागम्यते (for न नं). — ^δ Dn1 Ds-8 च; S (Gs missing) वै (for वा).

48 Śs missing (cf. v. 1. 38). Dn1 reads 48^{ab} twice. — ^α K1.2 Ds न ज्ञायत. G2 कश्चित् (for किञ्चित्). — ^δ Dn1 (first time) अन्तरिक्षचरस्तदा. — ^α D2 प्रसृते; T Gs. 4 प्रवृद्धे (for 'ते'). Dn1 तुमले. D1.5.7.8 प्रसृते तुमले युद्धे; Ds प्रवृद्धे बहुले युद्धे. — ^δ Ds तदा; T G1.2.4 M नृप; G2 अपि (for युद्धे). — After 48, S (Gs missing) ins.:

1294* द्रोणस्त्वज्य रणे पार्थ पाञ्चालानन्वधावत ।

अर्जुनोऽपि रणे द्रोणं त्यक्त्वा प्राद्रावयत्कुरुन् ।

support of all Sanskritists, and of all who are interested in the furtherance of this supremely important work . . . In every respect, therefore, this monumental work will reflect the utmost credit on its editor and his assistants, and on the great Indian people who may justly regard it as a matter of national pride . . . When completed, this edition of the Mahābhārata will occupy a place in the history of Sanskrit scholarship with which only one other work—the lexicon of Boehtlingk and Roth—can hope to vie in magnitude and importance.” — Professor Dr. FRANKLIN EDGERTON (Yale University, New Haven).

His Excellency Sir ROGER LUMLEY, Late Governor of Bombay: “Since its foundation more than a quarter of a century ago, the Bhandarkar Oriental Research Institute has rendered great service to the cause of Oriental learning, and deeply enriched the tradition of Indian Scholarship. . . . I give my best wishes to the Institute for the future, and look forward to the day when its great work on the Mahābhārata is successfully completed.”

His Excellency LORD WILLINGTON, Late Viceroy of India: “With the recollection of the close association which I had with the early fortunes of the Bhandarkar Institute and of my personal friendship with that great scholar and gentleman, Sir Ramkrishna Bhandarkar, I am grateful for this opportunity of sending my warmest greetings to all those who have laboured so well to bring it to its present state of efficiency.

As its first president, I am proud to feel that it is fully justifying the hopes and aspirations of its founder, and is proving a worthy memorial to a great citizen, a great student of Oriental Research, and, above all, to one who spent his life working for the educational advancement of his fellow countrymen.”

Shri. RAJENDRA PRASAD, the Rashtrapati of India: “The Bhandarkar Oriental Research Institute, by its systematic and valuable research of the last four decades, has done a great national service and opened up new avenues for free India’s future writers and thinkers. . . . In the changed political atmosphere in our country, I am sure, your Institute will receive greater recognition both at the hands of the public and the Government, which should mean greater appreciation of the work you are doing and more liberal help to you in carrying it out.”

Sir JOHN FOSDYKE, K. C. B., Director and Principal Librarian, BRITISH MUSEUM, London: “The British Museum sends its warmest congratulations to the Bhandarkar Oriental Research Institute. The founding of the Institute was a landmark in the development of Oriental studies in India, and during these 25 years great enterprises have been planned and rapidly carried towards completion. First among these is the monumental edition of the Mahābhārata, without doubt the most important advance in Sanskrit scholarship in this period, and a model for the critical treatment for which the bulk of Sanskrit literature still waits.”

Resolutions of the Indian Section of the 17th International Congress of Orientalists at Oxford (1928): 1. “That this Congress is gratified to find that the preparation of a critical edition of the Mahābhārata, a work of such tremendous importance for the future of Sanskrit research, has been undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute, and congratulates the Institute on the first fruits of its labours, the first fascicule of the critical edition, which was published in July 1927.”

2. “That in view of the eminently satisfactory manner in which the work is being done by the Institute, this Congress is of opinion that the MS. collations made and the funds collected for the critical edition of the epic planned by the Association of Academies be now utilized for purposes of the critical edition being prepared in India, without prejudice to the original project of the Association of Academies.”

3. “That this Congress therefore recommends that: (a) such collations of the Mahābhārata text as have already been prepared by the Association of Academies be placed, on loan, at the disposal of the Bhandarkar Oriental Research Institute, and (b) such funds as were collected by the Association of Academies for Mahābhārata work be now utilized for doing further collation from the Mahābhārata MSS. preserved in the European libraries, these collations being in due course likewise made available for the purposes of the work of the critical edition undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute.”

✍ It is in the spirit of this resolution that the Trustees of the Mahābhārata Fund in Great Britain have made from the Fund donations of £ 2,490

The Critical and Illustrated Edition of the Mahābhārata

VOLUMES ALREADY PUBLISHED

	Permanent-members	Others
	Rs.	Rs.
Vol. I - ĀDIPARVAN (1), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 1-7; pp. cxviii + 996	33-0	36-8
Vol. II - SABHĀPARVAN (2), Ed. F. Edgerton; Fasc. 13-14; pp. lxvii + 517	13-0	14-8
Vol. III and IV - ĀRANYAKAPARVAN (3), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 11-12; pp. xlii + 1117	28-0	32-8
Vol. V - VIRĀṬAPARVAN (4), Ed. Raghu Vira; Fasc. 8; pp. lx + 362	12-0	13-0
Vol. VI - UDYOGAPARVAN (5), Ed. S. K. De; Fasc. 9-10; pp. liv + 739	25-0	37-8
Vol. VII - BHĪṢMAPARVAN (6), Ed. S. K. Belvalkar; Fasc. 15-16; pp. cxcv + 802	20-0	24-8
Vol. X - KARṢAPARVAN (8), Ed. P. L. Vaidya; Fasc. 20, 27; pp. xlii + 697 + lxxx	27-0	30-8
Vol. XII - SAUPTIKAPARVAN (10), Ed. H. D. Velankar; along with STRĪPARVAN (11), Ed. V. G. Paranjpe; Fasc. 17; pp. xl + 114; xxvi + 122	9-0	10-0
Vol. XIII - ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Rājadharmā, Fasc. 18-19, 26 (pt.) 40-8		45-0
Vol. XIV - ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Āpaddharma, & Concordance; Fasc. 21, 26 (part); pp. viii + 264 + caliv	13-0	14-0
Vol. XV - ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Mokṣadharmā, Fasc. 22-23, 24 (part); pp. viii + 844	33-0	36-0
Vol. XVI - ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; — do —; Fasc. 24 (part); 26 (part); pp. viii + 448	45-0	50-0

VOLUMES IN PRESS OR IN PREPARATION

Vol. VIII and IX - DRONAPARVAN (7), Ed. S. K. De; 25, 28, 29A (out); 29B	37-8	42-0
Vol. XI - ŚĀLYAPARVAN (9), Ed. R. N. Dandekar; Fasc. 30 (out); 31	22-8	25-0
Vol. XVIII - ĀSVAMEDHIKAPARVAN (14), Ed. R. D. Karmarkar	24-8	27-0
Vol. XVII - ANUŚĀSANAPARVAN (13)	42-0	50-0
Vol. XIX - ĀSRAMAVĀSAPARVAN (15), MAUSALAPARVAN (16), MAHĀPRASTHĀNIKAPARVAN (17), and SVARGAPARVAN (18)	14-8	16-8
Vol. XX and XXI - PRATĪKA INDEX	32-0	39-8
* * *	* * *	* * *

§ Vol. XXII and XXIII - HARIVAMŚĀ

§ Vol. XXIV - EPILOGUE

Above are deferred prices. Bound Volumes at Rs. 3 to 6 each extra. This list (1957) cancels previous lists.

CURRENT RATES OF SUBSCRIPTION*

Kind of Binding	For Permanent Members		For Others	
	Advance Payment (i)	Deferred Payment (ii)	Advance Payment (iii)	Deferred Payment (iv)
Cloth	Rs. 530	Rs. 575	Rs. 600	Rs. 650
Paper	Rs. 430	Rs. 475	Rs. 500	Rs. 550

N. B.—Subscribers on the Deferred Payment Plan have to deposit, out of the price, Rs. 25/- for registration of the order. — *Postage and packing extra in all cases.*

* Parts not sold singly, except the Bhagavadgītā portions from Vol. VII: Price (Paper) Rs. 7-8.

† No further concession is given to trade on the *advance* price charged; concession is given to trade at 20% on the deferred price only.

§ The two Harivamśa Volumes and the Volume of Epilogue fall outside the above set.

Printed at Bhandarkar Institute Press, Poona-4; Published by Dr. S. K. Belvalkar, General Editor.

